Załącznik nr 1/1
do Zarządzenia Rektora PG nr 30/2022 z 14 kwietnia 2022 r.

POLITECHNIKA GDAŃSKA

Imię i nazwisko autora rozprawy: ***Anna Półtorzycka***
Dyscyplina naukowa: ***Architektura i Urbanistyka***

ROZPRAWA DOKTORSKA

Tytuł rozprawy w języku polskim:
Wille Gdańskie. Dom jednorodzinny wyższej klasy średniej w latach ok. 1870-1939 w Gdańsku, w świetle dokumentacji projektowych i decyzji administracyjnych.

Tytuł rozprawy w języku angielskim:
Gdansk Villas. Single-family house of the upper middle class, circa 1870-1939 in Gdańsk, in the light of design documents and administrative decisions.

Promotor *podpis*	~~Drugi promotor~~ ~~*podpis*~~
prof. dr hab. inż. arch. Jakub Szczepański	~~<Tytuł, stopień, imię i nazwisko>~~
~~Promotor pomocniczy~~ ~~*podpis*~~	~~Kopromotor~~ ~~*podpis*~~
~~<Tytuł, imię i nazwisko>~~	~~<Tytuł, stopień, imię i nazwisko>~~

Gdańsk, rok 2024

GDAŃSK UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

OŚWIADCZENIE

Autor rozprawy doktorskiej: *Anna Półtorzycka*

Ja, niżej podpisana, oświadczam, iż jestem świadoma, że zgodnie z przepisem art. 27 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j. Dz.U. z 2021 poz. 1062), uczelnia może korzystać z mojej rozprawy doktorskiej zatytułowanej:

Wille Gdańskie. Dom jednorodzinny wyższej klasy średniej w latach ok. 1870-1939 na terenie gminy miasta Gdańsk, w świetle dokumentacji projektowych i decyzji administracyjnych.

do prowadzenia badań naukowych lub w celach dydaktycznych.[1]

Świadoma odpowiedzialności karnej z tytułu naruszenia przepisów ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych i konsekwencji dyscyplinarnych określonych w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2021.478 t.j.), a także odpowiedzialności cywilno-prawnej oświadczam, że przedkładana rozprawa doktorska została napisana przeze mnie samodzielnie.

Oświadczam, że treść rozprawy opracowana została na podstawie wyników badań prowadzonych pod kierunkiem i w ścisłej współpracy z promotorem *prof. dr hab. inż. arch. Jakubem Szczepańskim.*

Niniejsza rozprawa doktorska nie była wcześniej podstawą żadnej innej urzędowej procedury związanej z nadaniem stopnia doktora.

Wszystkie informacje umieszczone w ww. rozprawie uzyskane ze źródeł pisanych i elektronicznych, zostały udokumentowane w wykazie literatury odpowiednimi odnośnikami, zgodnie z przepisem art. 34 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Potwierdzam zgodność niniejszej wersji pracy doktorskiej z załączoną wersją elektroniczną.

Gdańsk, dnia 31.10.2024 r.

podpis doktoranta

Ja, niżej podpisany(a), wyrażam zgodę/~~nie wyrażam zgody~~* na umieszczenie ww. rozprawy doktorskiej w wersji elektronicznej w otwartym, cyfrowym repozytorium instytucjonalnym Politechniki Gdańskiej.

Gdańsk, dnia 31.10.2024 r.

podpis doktoranta

[1] Art. 27. 1. Instytucje oświatowe oraz podmioty, o których mowa w art. 7 ust. 1 pkt 1, 2 i 4–8 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, mogą na potrzeby zilustrowania treści przekazywanych w celach dydaktycznych lub w celu prowadzenia działalności naukowej korzystać z rozpowszechnionych utworów w oryginale i w tłumaczeniu oraz zwielokrotniać w tym celu rozpowszechnione drobne utwory lub fragmenty większych utworów.
2. W przypadku publicznego udostępniania utworów w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym korzystanie, o którym mowa w ust. 1, jest dozwolone wyłącznie dla ograniczonego kręgu osób uczących się, nauczających lub prowadzących badania naukowe, zidentyfikowanych przez podmioty wymienione w ust. 1.

GDAŃSK UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

OPIS ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor rozprawy doktorskiej: Anna Półtorzycka

Tytuł rozprawy doktorskiej w języku polskim: Wille Gdańskie. Dom jednorodzinny wyższej klasy średniej w latach ok. 1870-1939 w Gdańsku, w świetle dokumentacji projektowych i decyzji administracyjnych.

Tytuł rozprawy w języku angielskim: Gdansk villas. Single-family house of the upper middle class, circa 1870-1939 in Gdańsk, in the light of design documents and administrative decisions.

Język rozprawy doktorskiej: polski

Promotor rozprawy doktorskiej: Jakub Szczepański

Data obrony:

Słowa kluczowe rozprawy doktorskiej w języku polskim: *willa, landhaus, dom jednorodzinny, Gdańsk,*

Słowa kluczowe rozprawy doktorskiej w języku angielskim: *villa, landhaus, single-family house, Gdańsk,*

Streszczenie rozprawy w języku polskim:

Przedmiotem rozprawy są gdańskie wille wznoszone w latach 1871-1920 na terenach ówczesnego Gdańska i jego przedmieść. Z uwagi na występujące w trakcie ich 100-letniego istnienia wtórne ingerencje budowlanych, nierzadko powiązane ze zmianą funkcji i skutkujące utratą czytelności pierwotnych cech architektonicznych, w pracy skoncentrowano się na zbadaniu cech gdańskiej architektury willowej, uchwyconych w oryginalnych projektach budowlanych, zachowanych w zasobach Archiwum Państwowego w Gdańsku. W celu rozpoznania cech właściwych willom badania skoncentrowano na analizie sposobu realizacji programu funkcjonalno- przestrzennego. Określono relacje między funkcjonalnym rozplanowaniem wnętrz, a ukształtowaniem bryły. W toku pracy zaproponowano klasyfikację obiektów z uwagi na powierzchnię ich zabudowy, jako czynnika istotnie powiązanego z rozwiązaniami funkcjonalno-przestrzennymi w budynku. Wyodrębniono pięć typów willi związanych ze sposobem ukształtowania bryły budynku, który to sposób należy skorelować z cechami stylów architektonicznym. Wyniki analiz odniesiono do treści publikacji z końca XIX i początku XX w., dotyczących pożądanego kształtowania budynków jednorodzinnych dla zamożniejszej części społeczeństwa. W wyniku prowadzonych badań wskazano w planie miasta 273 potencjalnych obiektów, mogących stanowić przykład zabudowy willowej przełomu XIX i XX wieku.

Streszczenie rozprawy w języku angielskim:

The subject of this dissertation are Danzig villas erected between 1871 and 1920 in the areas of Gdańsk and its suburbs at that time. Due to the reconstructions that took place during their 100- year existence, resulting in a change of the original function and a loss of legibility of the original architectural features, the study focused on examining the features of Danzig's villa architecture, captured in the original building plans preserved in the resources of the State Archives in Danzig. The research focused on the analysis of the implementation of the functional and spatial programme. Relationships between the layout of the interiors and the shape of the body of the building were determined. In the course of the study, a classification of villas was proposed based on their surface area, as a factor significantly related to the functional-spatial solutions in the building. Five types

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

GDAŃSK UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

of shaping the body of the building were identified, which should be correlated with the characteristics of architectural styles. The results of the analyses were confronted with publications from the late 19th and early 20th centuries concerning the desired shape of single-family buildings for the wealthier part of society. As a result of the research, 273 potential buildings were identified in the city plan that could be examples of turn-of-the-century villa buildings.

31.10.2024 r.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

POLITECHNIKA GDAŃSKA

ROZPRAWA DOKTORSKA

WILLE GDAŃSKIE. DOM JEDNORODZINNY WYŻSZEJ KLASY ŚREDNIEJ W LATACH OK 1870-1939 NA TERENIE GDAŃSKA, W ŚWIETLE DOKUMENTACJI PROJEKTOWYCH I DECYZJI ADMINISTRACYJNYCH

pod zmienionym tytułem:

WILLE GDAŃSKIE W LATACH 1871-1920
W ŚWIETLE ARCHIWALNYCH DOKUMENTACJI PROJEKTOWYCH

Gdańsk, 2024 r. | Mgr inż. arch. Anna Półtorzycka

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Spis treści

I Wprowadzenie 5

1. Tytuł 5

2. Cel naukowy i tezy rozprawy 5

2.1. Cele pracy 5

2.2. Teza rozprawy 6

3. Stan badań. 7

4. Zakres terytorialny, rzeczowy i czasowy badań. 14

4.1. Zakres terytorialny 14

4.2. Zakres rzeczowy 14

4.3. Zakres czasowy badań 16

5. willa – definicja na potrzeby niniejszego opracowania. 17

6. Metody badań i materiały źródłowe 20

6.1. Etap I - wstępne wytypowanie budynków zlokalizowanych na terenie objętym badaniami 20

6.1. Etap II- badania literaturowe- analiza dyskursu 22

6.2. Etap III- Studium przypadków – analiza dokumentacji projektowych 22

6.3. Etap IV – konfrontacja zaobserwowanych rozwiązań z aktualnymi trendami i postulatami w zakresie projektowania willi. 25

6.4. Etap V – wytypowanie spośród istniejącej zabudowy miasta Gdańska obiektów, które prawdopodobnie były wzniesione jako wille, a które wcześniej nie zostały zakwalifikowane do badań ze względu na brak danych w dostępnych źródłach (oszacowanie liczby willi wniesionych na terenie Gdańska). 26

7. Struktura pracy 27

II Architektura willowa w Europie – rozwój i zagadnienia problemowe. 29

1. Willa- termin i jego zastosowanie. 30

2. Warunki rozwoju formy. 35

3. Willa – cechy programu funkcjonalno-przestrzennego. Starożytność, średniowiecze, nowożytność. 37

4. Willa – forma. 40

5. Willa w mieście i na przedmieściach - przełom XIX i XX wieku. 43

5.1. Przełom XIX i XX wieku – dom jednorodzinny w teoriach urbanistycznych. 43

5.2. Przedmieścia i osiedla willowe – ogólna charakterystyka. 54

6. Willa- dom jednorodzinny – dyskurs w XIX i I ćw. XX wieku w kręgu kultury niemieckojęzycznej. 56

6.1. willa w okresie historyzmu 56

6.2. Willa na przełomie wieków – Herman Muthesius i Friedrich Ostendorf. 59

III Architektura willowa w Gdańsku w XIX i I ćw. XX wieku. 88

1. Gdańsk. Uwarunkowania historyczne rozwoju zabudowy w typie willi. 88

1.1. Gdańsk w czasach nowożytnych – tradycja ziemskich rezydencji podmiejskich do XIX w. 88

1.2. Uwarunkowania polityczno-gospodarcze rozwoju miasta w XIX i na początku XX wieku oraz rozwój przestrzenny miasta jako tło dla rozwoju architektury willowej w mieście. 90

1.3. Rozwój urbanistyczny gdańska na przełomie XIX i XX wieku. Uwarunkowania i kierunki rozwoju. 93

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

2. Gdańskie wille – podstawowa charakterystyka zabudowy. 100
2.1. Gdańskie wille – ogólna klasyfikacja 101
2.1.1. Czas powstania, lokalizacja i cechy typologiczne i stylistyczne 101
2.1.2. Uczestnicy procesu budowlanego a cechy budowli. 122
2.2. Wille gdańskie – charakterystyka według parametrów architektoniczno-budowlanych 128
2.3. Typologia z uwagi na sposób ukształtowania architektonicznego bryły. 131
2.4. Program funkcjonalno-przestrzenny. 137
2.5. Ogólna charakterystyka kondygnacji willi gdańskich 153
2.6. Lokalizacja pomieszczeń dziennych względem stron świata 155
3. Wille gdańskie w świetle prac Hermanna Muthesiusa i Friedricha Ostendorfa. 158
IV Podsumowanie 168
1. Typologia. 169
2. Wnioski końcowe. 173
BIBLIOGRAFIA 187

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

I WPROWADZENIE

1. Tytuł

Wille gdańskie w latach 1871- ok 1920 w świetle archiwalnych dokumentacji projektowych.

2. Cel naukowy i tezy rozprawy

2.1. Cele pracy

Architektura domów jednorodzinnych wzniesionych na terenie Gdańska, których powstanie datuje się na lata 1871-1920, nie stanowiła dotychczas przedmiotu szeroko zakrojonych badań naukowych. Jako dziedzictwo architektoniczne pozostaje ona materialnym źródłem danych o kulturze miasta - stanowi wycinek rzeczywistości z okresu w jakim Gdańsk mierzył się z wyzwaniami epoki industrialnej i jako taki warta jest wyodrębnienia i poddania badawczej analizie.

Budownictwo mieszkaniowe jako zadanie projektowe stawia przed architektem wyzwanie polegające na wykreowaniu w przestrzeni takich jej ram, które zapewnią jej użytkownikowi poczucie bezpieczeństwa, tak w sensie fizycznym- tworząc ramy znośnej egzystencji – jak i społecznym – tworząc za pomocą artystycznej oprawy architektonicznej system komunikatów kulturowych. Upływ czasu przekraczający okres kilku pokoleń sprawia, że architektura wyrażająca pierwotną konstelację potrzeb i okoliczności ulega zniekształceniu. Wraz z przebudowami, adaptacjami czy zmianą sposobu użytkowania obiektów zacierana jest czytelność pierwotnych koncepcji.

Rozwarstwienie następujących po sobie ingerencji budowlanych, do których dochodziło już w burzliwym dla mieszkalnictwa w Gdańsku okresie międzywojennym (1919 r. -1939 r.) oraz w szczególności w latach powojennych (po 1945 r.) jest tym trudniejsze, im mniej wiadomo o pierwotnym kształcie budynku.

Celem niniejszego opracowania jest rozpoznanie spośród architektonicznego dziedzictwa okresu lat 1871-1920, grupy budynków, które wznoszono jako wille miejskie i podmiejskie. Wskazanie ich lokalizacji, określenie czasu powstania i rozpoznanie zmieniających się w czasie trendów w sposobie ich kształtowania[1].

Wyznaczono trzy cele szczegółowe:

CEL I – Określenie liczby i rozmieszczenia willi, wznoszonych na terenie miasta

Celem niniejszej pracy jest zidentyfikowanie w topografii miasta obiektów wzniesionych na przełomie XIX i XX wieku w Gdańsku jako wille (landhausy) – domy jednorodzinne w ogrodzie.

CEL II- Weryfikacja zgodności z promowanymi w regionie wzorcami w zakresie

[1] Zakres badań skoncentrowano na zagadnieniach dotyczących rozwoju przestrzennego gdańskich willi w relacji ze sposobem realizacji programu funkcjonalno-przestrzennego. Ograniczono analizę typologiczno-stylistyczną z uwagi na powstającą równolegle rozprawę autorstwa Aurelii Bladowskiej poświęconą architekturze gdańskiej dzielnicy Wrzeszcz w latach 1871-1920, z perspektywy historii sztuki.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

projektowania domów jednorodzinnych

Drugim celem niniejszego opracowania jest konfrontacja zaobserwowanych rozwiązań z koncepcjami architektury mieszkaniowej obecnymi w ówczesnym dyskursie. Szczególnym punktem odniesienia stanowi „Haus und Garten" [1914] Friedricha Ostendorfa – architekta będącego w latach 1904-1907 wykładowcą na wydziale architektury *Technische Hochschule Danzig* (współcześnie Politechnika Gdańska), oraz „Landhaus und Garten"[1907] Hermana Muthesiusa – architekta, autora blisko 600[2] publikacji, propagatora niemieckiej architektury nowoczesnej, którego badania nad architekturą angielską przyczyniły się do popularyzacji idei projektowania „od wewnątrz na zewnątrz" i miały istotny wpływ na kierunek rozwoju architektury mieszkaniowej przed I wojną światową.

CEL III - Identyfikacja typów rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych

Trzecim celem niniejszej pracy jest rozpoznanie charakterystycznych, powtarzających się typów układu funkcjonalno-przestrzennego.

Wyodrębnienie powtarzających się typów może ułatwić interpretację współczesnych planów budynków, w których doszło do wtórnych interwencji budowlanych, a dla których nie zachowała się oryginalna dokumentacja projektowa. Rozpoznanie pierwotnych układów może uchronić budynek przed niewłaściwym kierowaniem badań architektonicznych (należących do grupy badań niszczących) oraz stanowić pewien punkt odniesienia w ramach prowadzonych badań kompleksowych[3], które w procesie inwestycyjnym ukierunkowane są na identyfikację wartości zabytkowych dziś willi.

2.2. Teza rozprawy

Architektura domów jednorodzinnych wznoszonych w Gdańsku w latach 1871-1920 odzwierciedlała dynamikę zmian w dyskursie nad architekturą mieszkaniową przełomu XIX i XX wieku. Jednocześnie na obszarze Gdańska w planach willi wyraźnie zarysowuje się przewaga rozwiązań ograniczających efekty monumentalne i reprezentacyjne sieni wejściowej, na rzecz rozwiązań gwarantujących utrzymanie zwartości bryły, i stałych wymiarów pomieszczeń dziennych.

[2] W latach 1907-1926 Muthesius opublikował ponad 600 artykułów i recenzji w 60 różnych gazetach i czasopismach oraz wygłosił niezliczone publiczne przemówienia i wykłady, dzięki czemu stał się wiodącym krytykiem współczesnej sztuki i rzemiosła, architektury i wzornictwa przemysłowego w Niemczech. Za: (Umbach, 2002)

[3] (Tajchman, Badania i prace projektowe w zabytkach architektury w świetle ogólnej problematyki ochrony i konserwacji zabytków, 1985), (Tajchman, Konserwacja zabytków architektury - uwagi o metodzie, 1995), a także (Krawczyk, 2013),

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

3. Stan badań.

Na przestrzeni drugiego dziesięciolecia XXI wieku pojawiły się publikacje ukazujące w sposób syntetyczny złożoność problematyki willi XIX i XX wieku. Do końca XX wieku do kanonu polskich opracowań do tego czasu należała *Willa, jej funkcja i forma na tle kultury artystycznej miast polskich XVI i XX w.* Ewy Chojeckiej. W pracy tej autorka za J.S. Ackermanem i W. Moewesem, podtrzymuje narrację wskazującą na kluczowy, pozaarchiektoniczny czynnik decydujący kwalifikacji typologicznej budynków do grupy „willi"– wskazując na sytuację socjalną jeje fundatora, rozpiętą między biegunami egzystencji miejskiej i wiejskiej, przy czym fakt posiadania przez niego rezydencji w mieście miał być nadrzędny [4]. Ukierunkowując tym samym dalszy tok narracji, autorka zarysowuje problematykę willi nowożytnej na terenach Polskich i przywołując m.in. pracę Jerzego Kowalczyka otwiera zagadnienie terminologii w języku polskim. Zwraca szczególną uwagę na aspekty ustrojowe (rozdział stanu mieszczańskiego i szlacheckiego) jako główny czynnik zastoju urbanistycznego na ziemiach polskich w XVI wieku i związany z tym szybkie wygaśnięcie kultury willowej w okresie renesansu. Autorka przedstawia też ogólny przegląd rozwoju architektury willowej XIX wieku w Polsce wskazując na Warszawę i Łódź jako ośrodki rozwoju typu willi śródmiejskiej. Przywołuje również typ willi letniskowej z jej regionalnymi odniesieniami oraz poświęca więcej uwagi „stylu dworkowemu" i rozwojowi typu domu jednorodzinnego w okresie międzywojennym.

Jerzy Kowalczyk w 1976 dokonuje przeglądu stanu badań dotyczącego willi nowożytnej na ziemiach polskich oraz poddaje wnikliwej analizie zagadnienie nomenklatury[5] oraz recepcji wzorców włoskich na ziemiach polskich. Wykazuje również wille biskupie, opackie, wielkopańskie siedziby letnie. Poddaje rozważaniom rozróżnienie typu rezydencji szlachcica ziemianina (dwór folwarczny) a renesansową willą – villa Castello, villa urbana, wille letnie wśród ogrodów, czyli ville suburbanae będące wyrazem pozycji majątkowej patrycjatu (od wieku XVII kiedy zniesiono ograniczenia dotyczące możliwości nabywania ziem). Szczególną uwagę, w tym kontekście poświęca willom gdańskiego patrycjatu[6]. Prezentuje również stosunkowo aktualną propozycję podziału typologicznego dla willi nowożytnych. Którą przywołano w dalszej części[7].

Wybrane pałace oraz miejskie i podmiejskie wille wzniesione w latach 1864-1914 w Warszawie i jej najbliższych okolicach analizuje Tadeusz S. Jaroszewski[8]. Również willom w krajobrazie Warszawy poświęcona została publikacja Jadwigi Roguskiej, w której autorka podjęła próbę stworzenia systematyki badanych budowli, głównie ich układów przestrzennych[9].

Wille w krajobrazie miast epoki przemysłowej tj. XIX i początku XX wieku stanowią przedmiot wielokierunkowych badań Katarzyny Łakomy. Rozpoznanie problematyki zabudowy willowej na terenach Górnego Śląska poprzedziła szerokimi badaniami dotyczącymi przemian budownictwa willowego na przestrzeni dziejów[10], ogólnej typologii architektury willowej, ogrodom i urządzeniom wodnym w ogrodach stanowiących niezbędne otoczenie zabudowy rezydencjonalnej i nieodłączny element założenia willowego. Autorka dokonuje również

[4] (Chojecka , 1990) str. 132.
[5] (Kowalczyk, 1976), str. 281-285.
[6] Ibidem, str. 304-305, 316.
[7] Ibidem, str. 306-307.
[8] (Jaroszewski, 1979).
[9] (Roguska, 1986).
[10] (Łakomy, Przemiany budownictwa willowego na przestrzeni dziejów, 2011).

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przeglądu teorii XIX-wiecznej urbanistyki[11] celem wykazania roli budownictwa willowego w kształtowaniu wzorcowych miast. Te stosunkowo nowe opracowania wypełniają lukę w dotychczasowych, polskich badaniach nad ogólnym zagadnieniem willi jako typu budowlano architektonicznego, charakterystycznego dla miast w XIX i XX w. Jako autorka rozprawy doktorskiej „Miejskie rezydencje ogrodowe typu villa urbana przełomu XIX i XX wieku w tkance urbanistycznej miasta przemysłowego (na przykładzie Katowic)" Łakomy podejmuje próbę nakreślenie zjawisk społeczno-kulturowych, oddziałujących na kształt przestrzenny willi oraz krajobraz, który współtworzyły w strukturze miasta lub zespołu przemysłowego. Proponuje typologię architektury willowej na terenie Górnego Śląska oraz wyodrębnia jej indywidualne cechy. W opracowaniu z proponuje podział typologiczny budynków ze względu na sposób ukształtowania bryły architektonicznej[12] i powiązań stylistycznych ze szkołami berlińską, sztudgardzką, poczdamską lub innych odniesień. Ocenia współczesny stan zachowania tych obiektów, ich znaczenie w dawnych i współczesnych przestrzeniach miast górnośląskich. Szczególną uwagę kieruje w stronę willi śródmiejskich i związanych z ośrodkami przemysłowymi[13]. Łakomy zauważa, że współczesna problematyka willi jest stosunkowo słabo rozpoznana i opisana. Na szczególną uwagę zasługuje zaproponowana analiza badanego zasobu w kontekście ochrony konserwatorskiej wyrażona między innymi przez wskazanie wytycznych konserwatorskich dla obiektów tego typu, poprzedzone próbą waloryzacji i określenia znaczenia willi w strukturze miasta[14,15]. Na przykładzie willi górnośląskich wysuwa postulat konieczny właściwej ochrony zabytków proponując opracowane przez siebie kryteria ich waloryzacji. Ustala tym samym podstawowe warunki hierarchizacji ich wartościowania, a następnie ochrony i rewaloryzacji, koniecznych dla zachowania tradycyjnych wartości górnośląskiej przestrzeni miejskiej. W swoich rozważaniach zwraca szczególną uwagę na dziedzictwo niematerialne istniejące w świadomości społecznej, w subiektywnym odbiorze architektury. Pisze, że ważne jest zwrócenie uwagi na wartości społeczne obiektu: związane z nim wydarzenia, wspomnienia, legendy, wywoływane emocje i uczucia, wartości edukacyjne i poznawcze, wpisywanie się w krajobraz ulicy, dzielnicy, miasta, tworzenie jego tożsamości, poczucie swojskości i przynależności kulturowej.

Najnowszą, i jednocześnie aktualnie najpełniejszą publikacją polskojęzyczną, odnoszącą się do architektury willowej na terenach współcześnie polskiego miasta, którego rozwój w XIX wieku był zdeterminowany przez administrację niemiecką, i który stanowi przykład rozwoju kręgu kultury niemieckojęzycznej jest wydana w 2019 roku publikacja Agnieszki Tomaszewicz, poświęcona wrocławskim willom i osiedlom willowym doby historyzmu[16]. Autorka nakreśla obraz XIX-wiecznej dyskusji wokół zagadnienia terminologii i kulturowego znaczenia willi. Przede wszystkim jednak dokonuje, w kontekście badań nad willami Wrocławia, szerokiego i wnikliwego przeglądu ówczesnego dyskursu wokół architektury w ogóle, znajdującego odbicie w praktyce budowlanej willi i landhausów oraz w ekspresji stylowej. Charakterystyka willi obejmuje również szczegółową analizę dotyczącą dyspozycji wnętrz tj. realizacji programu funkcjonalno-

[11] (Łakomy, Budownictwo willowe w teorii i praktyce utopistów i reformatorów urbanistyki przełomu XIX i XX wieku, 2017).

[12] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015) str. 110-112

[13] Ibidem.

[14] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015), str. 176-181.

[15] (Łakomy, Budownictwo willowe na terenie Katowic po roku 1914 (problemy konserwacji, modernizacji i kontekstu architektoniczno-krajobrazowego), 2019).

[16] (Tomaszewicz, 2019)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przestrzennego. Spośród innych polskich publikacji podejmujących zagadnienie architektury willowej wyróżnia się także podjęciem wątku lokalnego prawa budowlanego jako czynnika determinującego rozwiązania przestrzenne. Na uwagę zasługuje również historyczne studium poświęcone procesowi wyodrębniania podmiejskich osiedli willowych.

Do kanonu literatury naukowej, której celem jest dokonanie przekrojowej charakterystyki zjawiska kulturowego jakim była na przełomie wieków willa należą przede wszystkim takie publikacje jak „Die Burgerliche Villa in Deutschland 1830-1900" Wolfganga Brönnera (1994) oraz „The Villa. Form and Ideology of Country Houses" Jamesa S. Ackermana (1990), a także „Die Villa als Herrschaftsarchitektur : Versuch einer kunst- und sozialgeschichtlichen Analyse" Reinharda Bentmanna i Michaela Mullera (1970). Kluczowa dla niniejszej pracy publikacja Wolfganga Brönnera zawiera propozycję prezentacji rozwoju myśli projektowej w świetle dwóch nurtów skoncentrowanych na osiągnięciu efektów architektonicznych, które autor określa jako „malownicze" i „monumentalne". Choć „malownicze" wiąże z kierunkiem romantycznym i związanym z dyskusją wokół architektury średniowiecznej, a „monumentalne" odnosi do rozwiązań skupionych na osiąganiu efektów lokowanych wokół architektury renesansowej, barokowej i klasycystycznej to daje do zrozumienia, że aspekt „monumentalny" w architekturze willi jest *de facto* wspólną aspiracją projektantów, niezależnie od zaproponowanej próby ich klasyfikacji. W tym kontekście poddaje też wnikliwej analizie realizacje przedstawicieli „szkół projektowych" o największym zasięgu i wpływie: hanowerskiej, kolońskiej, drezdeńskiej, berlińskiej i studgarckiej.

Gdańsk

Jak wspomniano wyżej, obecność nowożytnych willi gdańskich została odnotowana w opracowaniach Jerzego Kowalczyka i Ewy Chojeckiej w kontekście rozwoju typu w obrębie miast polskich. Do nielicznych opracowań skoncentrowanych na analizie gdańskich willi, jako domu podmiejskiego, należy rozdział monografii autorstwa Piotra Korduby[17], poświęcony podmiejskim rezydencjom patrycjuszowskim w Gdańsku. Opisuje on specyfikę rodowodu gdańskiej willi, podaje ich przykłady i dokonuje rozróżnienia siedzib patrycjuszowskich. Autor również podejmuje zagadnienie nomenklatury i rozróżnienia w języku polskim między willą a dworem. Ponadto publikacja zawiera syntezę wiedzy na temat gdańskiego patrycjatu[18].

Najszerszą pozycją dotyczącą gdańskich rezydencji mieszczan jest monografia Marcina Gawlickiego[19] poświęcona Polankom-traktowi komunikacyjnemu łączącymi dzisiejszą dzielnicę Gdańsk- Wrzeszcz z pałacem opatów cysterskich w Oliwie, wokół którego gdański patrycjat dzierżawił tereny na swoje siedziby podmiejskie. Praca traktuje o historycznych i kulturowych uwarunkowaniach powstania podmiejskich rezydencji mieszczan gdańskich oraz o kształtowaniu ich struktury przestrzennej od drugiej połowy wieku XVII do współczesności. Gawlicki przywołuje również zagadnienie terminologii i zgodnie z tradycją miejsca w odniesieniu do rezydencji

[17] (Korduba, 2005).

[18] Wszechstronne, interdyscyplinarne zrekonstruowanie warunków mieszkaniowych w Gdańsku w okresie przedindustrialnym (od średniowiecza po pierwszą połowę XIX w.) stanowiło cel projektu realizowanego przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, w którego wyniku ukazała się w czteroczęściowa seria wydawnicza „Studia i materiały do dziejów domu gdańskiego" (2009-2016) realizowana pod red. Edmunda Kizika. (część piąta w przygotowaniu). Kwestia domów podmiejskich była jednak traktowana na marginesie studiów pojedynczych lokalizacji.

[19] (Gawlicki, 2019)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

na Polankach posługuje się nazwą *dwór.*

W XXI wieku, a szczególnie jego drugiej dekadzie pojawiło się stosunkowo wiele opracowań, o charakterze popularnonaukowym, poświęconych gdańskim dzielnicom i ich architekturze. Należą do nich „Wędrówki po Wrzeszczu" pod red. Katarzyny i Jakuba Szczepańskich. Wrzeszcz stanowi przykład dzielnicy, która podlegała wszystkim procesom charakterystycznym dla miasta przemysłowego. Dysponował ponadto uwarunkowaniami przyrodniczymi i lokalizacyjnymi, które zadecydowały o jego wyborze na podmiejskie siedziby Gdańszczan. Na przełomie wieków zyskał także miano dzielnicy willowej. O szczegółach powszechnego wręcz lokalizowania tego typu budownictwa w dzielnicy pisze m.in. Aurelia Bladowska [20], której publikacja pod tytułem *Architektura mieszkaniowa Wrzeszcza na przełomie wieków XIX I XX.,* choć niewielkich rozmiarów, jest chyba najobszerniejszym do tej pory naukowym opracowaniem zagadnienia zabudowy willowej na terenach Gdańska na przełomie wieków. Wskazuje w nim nie tylko na stylistyczne zróżnicowanie willi ale także na ich typologiczne rozróżnienie ze względu na sposób zamieszkania. Wyróżnia, między innymi, obecne w gdańskich przykładach wille zaprojektowane jako dwurodzinne.
Monografia pt. „Adolf Bilefeldt. Architekt" Ewy Barylewskiej Szymańskiej jest wyjątkową pozycją z uwagi nie tylko na opisany, bogaty materiał źródłowy dotyczący twórczości tego architekta między innymi w Gdańsku i Sopocie, (obfitującej w zabudowę rezydencjonalną) ale przedstawia jego twórczość w świetle najbardziej ówcześnie aktualnych trendów i teorii w architekturze. Dokonuje także wstępnej charakterystyki układu funkcjonalnego willi gdańskich jego autorstwa i wzbogaca ją spostrzeżeniami o lokalnych tendencjach.
Problematyki budynków jednorodzinnych w typie willi wzniesionych w Gdańsku dotyczą dwa artykuły autorki niniejszej rozprawy – pierwszy poświęcony neorenesansowej willi w Gdańsku Wrzeszczu[21], drugi poświęcony dwóm domom jednorodzinnym należącym do członka gdańskiej rodziny kupieckiej - Johna Axta[22], podlegającym istotnym przebudowom jeszcze przed II wojną światową. W drugim artykule, napisanym we współpracy z prof. dr hab. inż. arch. Jakubem Szczepańskim, zwrócono uwagę na konsekwencje przedwojennych przebudów dla kierunku późniejszych adaptacji.

Kierunki rozwoju dyskursu nad architekturą w Gdańsku w ogóle, podejmuje natomiast coraz liczniejsza grupa badaczy. Aurelia Bladowska jest w trakcie opracowywania pracy doktorskiej poświęconej m.in. gdańskich willi z perspektywy historyczno-sztucznej pt. *Architektura gdańskiej dzielnicy Wrzeszcz (Langfuhr), 1871-1920*[23]. Dyskurs prowadzony na początku XX wieku na wydziale Architektury Wyższej Szkoły Technicznej w Gdańsku analizowała Katja Bernhardt, która przeprowadziła badania wokół trzech przewodnich zasad: jakie czynniki historyczne decydowały o dynamice i orientacji gdańskiego wydziału architektury, a tym samym o ówczesnym dyskursie architektonicznym; jakie były podstawowe linie koncepcji architektury wykładanej w Gdańsku i jak splatały się one ze współczesną dyskusją o fundamentach architektury oraz jakie znaczenie praktyczne miała ta koncepcja dla miejsca,

[20] (Bladowska, Architektura mieszkaniowa Wrzeszcza na przełomie wieków XIX I XX., 2016)
[21] (Łopacka, 2015)
[22] (Szczepański i Półtorzycka, 2018), John Axt był przedstawicielem drugiego pokolenia tej rodziny, działającej w Gdańsku od lat 40. XIX wieku, trudniącej się m.in. sprzedażą porcelany i sprzętów domowych.
[23] https://old.historia.ug.edu.pl/st-tyt_nauk/94712/aurelia_marcelina_bladowska

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

regionu, tzn. czy miała wpływ na jego postrzeganie i projektowanie. Bernhardt opisuje transformację teorii architektury w interpretację architektoniczno-historyczną i praktykę budowlaną.

W niniejszej rozprawie, poświęconej praktyce projektowej przełomu XIX i XX wieku nie podjęto próby odniesienia się w sposób kompleksowy do opisanego przez Bernhardt dyskursu, przede wszystkim dlatego, że przekraczałoby to istotnie założone pierwotnie cele, także w zakresie objętości rozprawy. Choć przedstawiona w niniejszej pracy analiza prowadzi do określenia konkretnych praktyk i wydaje się oddawać różnorodność i cechy wspólne rozwiązań architektonicznych w badanych obiektach, to określenie rzeczywistego wpływu dyskursu prowadzonego na Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku na podstawie wnikliwej analizy dokumentacji projektowej tylko ok. 23%[24] ze wskazanych jako „wille" zrealizowanych na terenie miasta, na tym etapie badań, mogłoby wygenerować szkodliwe uproszczenia. Nie mniej, przyjęto, że wykonane w ramach niniejszego opracowania badania oraz wstępne określenie zasobu ze wskazaniem konkretnych lokalizacji, otwiera szansę na pogłębienie badań nad dyskursem i jego przełożeniem na praktykę projektową do końca funkcjonowania wydziału.

W rozdziale II 6.2 scharakteryzowano rozwiązania projektowe wywiedzione z teorii Ostendorfa, których obecność (lub brak) jest weryfikowana w dalszej części opracowania.

Punktem odniesienia będzie zatem jedyne kompleksowe opracowanie teoretyczne profesora gdańskiej uczelni, które zostało wydane przez Friedricha Ostendorfa już po przeniesieniu na uczelnię w Karlsruhe. Jak jednak dowodzi Katja Bernhardt „Jeszcze przed opublikowaniem teorii Ostendorfa (1914) na gdańskim wydziale architektury daje się zauważyć zwiększoną wrażliwość na rolę przestrzeni w projektowaniu architektonicznym, z pomocą której można zrekonstruować linię recepcji, która jest równie pouczająca dla genezy teorii Ostendorfa i fundamentalna dla zrozumienia teorii architektury w Gdańsku"[25].

Ponieważ Ostendorf w swoich opracowaniach podejmuje polemikę z praktyką projektową, której pochodzenie opiera na angielskich wzorcach dla równowagi drugim punktem odniesienia w poszukiwaniu genezy rozwiązań projektowych jest odniesienie wypracowanych w toku badań wniosków na temat architektury gdańskich willi do teorii Hermanna Muthesiusa.

Ponieważ przedmiotem rozprawy jest architektura nowoprojektowana w dalszej części opracowania nie przywołano zagadnień toczącego się dyskursu w kontekście ingerencji w zasób historyczny miasta ani nie rozwija się zagadnienia narodowej tożsamości architektury. Jak pisze Bernahardt, oraz jak można wywnioskować to z analizy prowadzonej narracji w „teorii" Ostendorfa: „jeśli to, co narodowe, odgrywało w ogóle jakąś rolę w rozumieniu architektury przez Ostendorfa, to nie wyrażało się to w metodzie, stylu czy koncepcji projektowej, którą można określić jako niemiecką"[26]. Autorka cytowanego opracowania podkreśla, że dla Ostendorfa prawdziwym celem architektury było i jest tworzenie przestrzeni (21). Sformułowanie teorii w „Sześciu księgach o budownictwie" *było próbą wyrwania się, z postrzeganej jako bezowocna, dyskusji o nowym współczesnym stylu i przejścia od wyglądu do istoty architektury.*

Historia poszczególnych willi gdańskich do niedawna była opisywana rzadko. Najczęściej były to artykuły prasowe, publikowane w związku z rozpoczęciem procedury wpisu budynku

[24] 64 obiekty ujęte w tabeli względem 273 obiektów zidentyfikowanych w obrębie współczesnego Gdańska

[25] Bernhardt (2015), str. 158

[26] Ibidem, str. 26

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków Nieruchomych lub jego rozbiórką. W odniesieniu do Gdańska-Oliwy bogatym źródłem informacji w odniesieniu do budynków willowych jest portal internetowy staraoliwa.pl prezentujący zbiory prywatne i niepublikowane obejmujące zarówno archiwalne fotografii czy dane z ksiąg adresowych, odnoszące się do badanego okresu. Do ważnych źródeł internetowych należy zaliczyć także portal fotopolska.pl, na którym m.in. pasjonaci historii udostępniają skany pozyskanych przez siebie archiwalnych pocztówek i fotografii. Należy zauważyć, że w tych publicznych mediach termin „willa" bywa stosowany, podobnie jak w czasach, z których pochodzą fotografie, nie zawsze w odniesieniu do domów jednorodzinnych.

Dokumentami formalnymi zawierającymi klasyfikację wzniesionych domów mieszkalnych jako „wille" są decyzje o wpisie do rejestru zabytków. Na terenie Gdańska w chwili zamykania niniejszego opracowania na terenie gminy Miasta Gdańsk w Wojewódzkim Rejestrze zabytków figurowało 19 domów jednorodzinnych. Zestawienie tych obiektów umieszczono poniżej w kolejności wynikającej z szacowanej powierzchni zabudowy. Jak wynika z zestawienia zróżnicowanie pod względem tego parametru jest bardzo duże – największa willa z wymienionych (ul. Kilińskiego 7- 1919 r., ul. Jaśkowa Dolina 31) przekracza ponad 3 razy powierzchnię najmniejszy ze wskazanych obiektów (ul. Do studzienki 39).

Lp.	Nr rejestru zabytków województwa pomorskiego	Data wpisu	Adres	Szacunkowa powierzchnia na podstawie pomiaru w portalu e-mapa*
1	*1675*	*8.10.1998 r.*	Ul. Do studzienki 39	122 m^2
2	*1498*	*21.12.1994 r.*	Ul. Kisielewskiego 6	131 m^2
3	*1862*	*15.07.2011 r.*	Ul. Wita Stwosza 100	132 m^2
4	*1780*	*15.05.2006 r.*	Ul. Ceynowy 6	133 m^2
5	*1572*	*14.11.1995 r.*	Ul. Jaśkowa Dolina 44	186 m^2
6	*1634*	*8.07.1997 r.*	Al. Zwycięstwa 27	192 m^2
7	*1742*	*15.07.2003 r.*	Ul. Batorego 16	234 m^2
8	*1727*	*16.08.2001 r.*	Ul. Sternicza 2	245 m^2
9	*1574*	*08.12.1995 r.*	Ul. Jaśkowa Dolina 19	255 m^2
10	*1102*	*16.10.1985 r.*	Ul. Grunwaldzka 529	259 m^2
11	*1643*	*29.09.1997 r.*	Al. Grunwaldzka 18	266 m^2
12	*1746*	*23.04.2004 r.*	Ul. Krasickiego 6	283 m^2
13	*988*	*15.06.1981 r.*	Ul. Uphagena 23	288 m^2
14	*1718*	*6.11.2000 r.*	Ul. Konopnickiej 7	303 m^2
15	*1636*	*11.07.1997 r.*	Al. Zwycięstwa 26	309 m^2
16	*1923*	*02.10.2015 r.*	Ul. Orzeszkowej 2	351 m^2
17	*1548*	*27.06.1995 r.*	Ul. Małachowskiego 1	414 m^2
18	*962*	*23.04.1979 r.*	Ul. Jaśkowa Dolina 31	423 m^2
19	*1735*	*14.02.2014 r.*	Ul. Kilińskiego 1-5	425 m^2

W kontekście poruszanego we wskazanych wyżej problemu stosowanej terminologii wobec budynków funkcjonalnie spełniających kryteria willi zaobserwowano następującą częstotliwość występowania odpowiednich nazw w dokumentach:

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Zastosowane w dokumentacji określenie	*„Villa”*	*„Einfamilienhaus”*	*„Wohnhaus”*	*„Haus…”*	*„Landhaus”*	Inne/ brak
Ilość wystąpień w wyodrębnionej próbie	17	7	15	4	2	3 /15

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

4. Zakres terytorialny, rzeczowy i czasowy badań.

4.1. Zakres terytorialny

Badaniami objęto terytorium II Wolnego Miasta Gdańska w 1926 r. tj. po włączeniu Oliwy w granice administracyjne Gdańska. Obszar ten pokrywa się z terenami leżącymi w granicach miasta w badanym okresie 1871-1920, oraz zawiera w sobie teren gminy Oliwa, na którym swoje posiadłości w badanym okresie również chętnie wznosili inwestorzy z Gdańska. Terytorium to obejmuje m.in. współczesne dzielnice: Wrzeszcz Górny, Wrzeszcz Dolny, Aniołki, Strzyża, Oliwa, VII Dwór, Letnica, Nowy Port, Orunia św. Wojciech Lipce, Brzeźno, Siedlce.

4.2. Zakres rzeczowy

Przedmiotem badań są wille – domy jednorodzinne, reprezentujące charakterystyczny dla XIX wieku i początku wieku XX typ zabudowy mieszkalnej.
W celu właściwej identyfikacji przeprowadzono kwerendę archiwaliów ze szczególnym uwzględnieniem akt Państwowego Urzędu Policji Budowlanej w Gdańsku (dalej: akta Policji Budowlanej)[27] oraz prasy fachowej- głównie analizie poddano czasopisma: *Ostdeutsche Bauzeitung*[28]*, Deutsche Techniker Zeitung (1910 r.), Zentralblatt der Bau Verwaltung (1908)*[29]. Do podstawowych źródeł należy też lokalna publikacja *Danzig und seine Bauten* (1908)[30]. Kwerendę czasopism wykonano w kierunku wykrycia obiektów realizowanych na terenie Gdańska (*Danzig*) i jego przedmieść lub dzielnic (*Langfuhr, Oliva…),* opatrzonych takimi opisami jak: *Villa, Sommerhaus, Sommerwohnung, Einfamilienhaus, Landhaus, Wohnhaus.*
Wśród tak wyodrębnionych obiektów do dalszych badań wybrano tylko obiekty o funkcji mieszkalnej, których układ funkcjonalno-przestrzenny wskazywał na wyraźnie jednorodzinny charakter użytkowania.

Willa - dom jednorodzinny

Przedmiot badań stanowią budynki mieszkalne jednorodzinne, wolnostojące, określone

[27] Zespół akt o sygnaturze 10/15/0 zawierający dokumenty Państwowego Urzędu Policji Budowlanej w Gdańsku (Staatliches Baupolizeiamt Danzig). Jest to zbiór obejmujący akta dotyczące inwestycji budowlanych, pogrupowane według adresów zgodnych z nazewnictwem niemieckim. Zawierają projekty budowlane objęte zezwoleniem na budowę, projekty przebudowy, szkice zmian elewacji i rozplanowania wewnętrznego, drobnych zmian konstrukcyjnych i adaptacyjnych, dokumenty odbioru prac budowlanych, zezwolenia na umieszczanie szyldów i reklam z okresu od 1814 roku do 1949 roku., sygn. 1-3871.
Opis APG: Nadzorował przestrzeganie przepisów prawa budowlanego i zatwierdzał projekty budowlane zgłaszane przez przedsiębiorstwa i osoby prywatne. Mógł również wydawać decyzje dotyczące mostów i dróg oraz budownictwa podziemnego. W pierwszej połowie XIX w. sprawy koncesji budowlanych stanowiły dział Prezydium Policji. Jako samodzielny urząd został wyodrębniony w drugiej połowie tegoż stulecia. Wówczas przejął również akta budowlane z Prezydium Policji. Terytorialnie obejmował obszar m. Gdańska oraz okoliczne przedmieścia, włączane sukcesywnie do miasta. Budownictwo obiektów państwowych podlegało osobnym urzędom, zwanych najpierw inspekcjami, a następnie urzędami budowlanymi, które nadzorowały również prace wykonawcze. Dostęp [2023.06.10]: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/150136?fbclid=IwAR2NN7HTddykBB2AXRZOucpdWhbmmQqna0X--k6sTmeBP5RS0Tnj_4lOwFw
[28] (Ostdeutsche Bauzeitung, 1905-1924)
[29] (Zentralblatt der Bau Verwaltung, 1908)
[30] (Danzig und seine Bauten, 1908)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w dokumentach lub innych źródłach jako Funkcję jednorodzinną określała nazwa projektu *Villa, Doppelvilla, Einfamilienhaus, Wohnhaus, Landhaus*[31]. W wyniku kwerendy archiwalnej wyznaczono grupę budynków spełniającą kryterium nazewnictwa. W toku weryfikacji programu funkcjonalno-przestrzennego wykluczono ze zbioru badanych obiektów tzw. *Apartmentville*[32], którym bliżej do budynków wielorodzinnych tak pod względem organizacji przestrzennej (mieszkanie obejmuje jedną kondygnację, pomieszczenia pomocnicze w piwnicy rozdzielone są między odrębne lokale) jak i poziomu prywatności (wspólna klatka schodowa i wspólny ogród). Z badanej grupy nie wykluczano tzw. *półwilli* - jest to taki budynek, który został usytuowany przy granicy działki, w związku z czym tylko z trzech stron posiada wolny plan (przedogródek, ogród).

Rozbudowany program funkcjonalno-przestrzenny willi

Wille jako domy jednorodzinne, zlokalizowane w mieście lub na jego przedmieściach wyrażały styl życia, charakterystyczny dla społeczeństw, w których występują duże dysproporcje klasowe i ekonomiczne. Program funkcjonalno-przestrzenny tych budynków wyrażał praktykowany, lub będący przedmiotem aspiracji, styl życia mieszczan o wyższym statusie majątkowym[33]. Styl, którego jednym z filarów była czynna obecność służby, a drugim aktywność towarzyska i kulturalna.

Program ten w zakresie domu mieszkalnego zawierał się zwyczajowo w dwóch kondygnacjach mieszkalnych oraz dwóch kondygnacjach o funkcji mieszanej z przewagą funkcji pomocniczej. Zakres pomieszczeń pomocniczych mógł być realizowany w odrębnych budynkach zlokalizowanych w granicach posiadłości. Wraz z demokratyzacją typu architektonicznego program ten ulegał zawężeniu, a jednym z mierników tego procesu może być, i taki zastosowano, zestawienie powierzchni budynków realizujących podstawowe założenia willi.

Ustalono minimalne kryterium przestrzenne obejmujące budynki o powierzchni zabudowy od minimalnej (i budzącej zastrzeżenia) 100 m^2 wzwyż[34]. Nie przyjęto górnej granicy- największa z badanych willi[35] (nieistniejąca) rozciągała się na powierzchni 540 m^2.

Charakterystyczny program funkcjonalno-przestrzenny obejmował: minimum dwa pomieszczenia dzienne na parterze takie jak jadalnia i pokój dzienny, a także (…) ; na piętrze pokoje prywatne, pokoje sypialne i łazienki na (dopuszczono inne warianty, ale w toku badań nie zostały one odnotowane w Gdańsku); kuchnia w parterze lub piwnicy, a także inne pomieszczenia gospodarcze i mieszkalne zlokalizowane w obrębie tych kondygnacji lub poddasza, świadczące o rozwiniętej kulturze zamieszkiwania i zapewnienia mniej lub bardziej rozwiniętego układu

[31] Funkcję jednorodzinną określała nazwa projektu *Enfamilienhaus, Wohnhaus*, *Villa, Landhaus*; funkcja weryfikowana była w oparciu o program funkcjonalno-przestrzenny opisany szczegółowo w dalszej części opracowania.

[32] (Bladowska, Architektura mieszkaniowa Wrzeszcza na przełomie wieków XIX I XX., 2016), str. 95

[33] Grupę społeczną, o której mowa w XIX wieku nazywano zwykle „burżuazją", który to termin, zaczerpnięty z terminologii francuskiej, określał górne, zamożne warstwy mieszczaństwa, wyraźnie odróżniającego się od szlachty, a także od ludu żyjącego z pracy swoich rąk. Z czasem termin burżuazja upowszechnił się, zwłaszcza we Francji, i oznaczał ogół ludzi posiadających kapitały i odpowiednio wysoką pozycję społeczną, a także wyróżniających się swoistym stylem życia i mentalnością (często krytykowanymi w literaturze). W niektórych krajach do burżuazji zalicza się również wielu przedstawicieli wolnych zawodów, którzy, np. w Polsce, byli określani raczej jako inteligencja. (encyklopedia PWN)

[34] Ponieważ w dokumentacji projektowej przechowywanej w Aktach Policji Budowlanej znajdowały się również obiekty tytułowane terminem „Villa" wykazujące taką powierzchnię, wzięto je pod uwagę w badaniach.

[35] Willa Prezydenta Rejencji Hansaplatz

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przestrzennego związanego z obsługą domu przez służbę.

Podstawowej analizie poddano również zabudowę posesji – zabudowania gospodarcze, wozownie, kurniki, garaże – oraz ogrodzenia frontowe, sąsiedzkie i tylne (jeśli zostały wykazane w dokumentacji projektowej). Wzmiankowo odnotowano również interwencje budowlane w celu zdiagnozowania powszechności (lub weryfikacja występowania incydentalnego), zjawisk takich jak zmiana funkcjonalna budynku (np. wyodrębnienie więcej niż jednego mieszkania, wyodrębnienie niezależnych od komunikacji ogólnej pomieszczeń biurowych), zmiana wynikająca z rozwoju technologii (przebudowa wozowni w garaż), czy z chęci podniesienia komfortu przestrzennego (rozbudowa). Miało to jednak cel wyłącznie sygnalizacyjny.

Willa – dom w ogrodzie

Wille wyróżnia typologicznie związek zabudowy z ogrodem otaczającym budynek[36]. Było to uzasadnione kulturowo (postulowany kontakt z naturą) i funkcjonalnie (ogrody rekreacyjne, warzywne ogrody gospodarcze).
Z uwagi na brak reprezentatywnych danych źródłowych dla Gdańska, dających możliwość gruntownej analizy realizowanych założeń ogrodowych oraz odrębność dziedziny jaką jest architektura krajobrazu i ogrodnictwo od architektury jako dziedziny technicznej niniejsza praca nie rozwija tego zagadnienia, nie odbierając mu znaczenia, a jedynie pozostawiając to pole badawcze specjalistom dziedziny odrębnej od specjalizacji autorki niniejszego opracowania[37].

4.3. Zakres czasowy badań

Badania obejmują analizę obiektów architektonicznych, których projekty powstały lub zostały opublikowane w prasie fachowej w latach 1871-1920.
Choć dziewiętnastowieczne procesy urbanizacyjne związane z industrializacją nabierały rozpędu na całym świecie już w pierwszej połowie XIX wieku, Gdańsk w tym czasie gospodarczo charakteryzowany był raczej jako miasto „w stagnacji", „cofające się", „zdegradowane"[38]. Taki stan rzeczy był wynikiem wielu różnorodnych czynników[39]. Kryzys zaczął ustępować na początku lat 70. Wówczas zniesiono lub obniżono cła tranzytowe, rozwinęły się połączenia kolejowe z ziemiami polskim (co przywróciło Gdańskowi rolę miasta portowego)[40]. W wyniku wojny z Francją, która doprowadziła do zjednoczenia Niemiec i powstania Cesarstwa Niemieckiego (II Rzeszy) po 1871 r. realizowano także w obrębie Gdańska przedsięwzięcia przemysłowe i dzięki kontrybucji francuskiej doprowadzono do rozbudowy portu. W 1878 r. Gdańsk stał się ponownie siedzibą prowincji Prus Zachodnich[41] czego konsekwencją była m.in. budowa siedzib wielu instytucji. Lata 70 XIX wieku są więc kluczową dekadą w rozwoju miasta i wprowadzeniu go w okres *rewolucji przemysłowej*. Data powstawania Cesarstwa

[36] Zagadnienie relacji wnętrza budynku z ogrodowym otoczeniem było przedmiotem wyrazistych poglądów zarówno Friedricha Ostendorfa jak i Hermana Muthesiusa.
[37] Warto zauważyć, że już na przełomie stulecia takie podejście do rozdzielania projektu architektonicznego od aranżacji ogrodu było stanowczo krytykowane przez Hermana Muthesiusa.
[38] (Gruszkowski, 2009)
[39] ibidem
[40] ibidem
[41] od 1826 stolicą Prowincji Prusy[41] był Królewiec

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Niemieckiego w 1871 roku wydaje się być tu datą symboliczną.
Koniec I wojny światowej i konsekwencje Traktatu Wersalskiego (28.06.1919 r.) w tym utworzenie w 1920 roku II Wolnego Miasta Gdańska otworzyło kolejny wyrazisty etap rozwojowy miasta[42]. Odznaczał się on istotnymi przemianami w rozwoju polityki przestrzennej co znalazło swój wyraz w inwestycjach mieszkaniowych obejmujących liczne osiedla domów jednorodzinnych. Architektura tych domów oraz stojąca za nimi idea stanowią przejaw zupełnie innego zjawiska kulturowego i dlatego nie zostały włączone jako przedmiot analiz. Wydaje się zatem, że rok 1920 jest naturalną cezurą czasową dla wyodrębnienia typu zabudowy, tak silnie związanego z tożsamością przedwojennego mieszkańca Gdańska.

5. willa – definicja na potrzeby niniejszego opracowania.

Willa – reprezentacyjny, wolnostojący dom jednorodzinny.

Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto ogólną definicję dziewiętnastowiecznej willi, z tym zastrzeżeniem, że termin ten odnosi się również do typu willi podmiejskich o konkretnych cechach architektonicznych nawiązujących stylistycznie do architektury wiejskiej lub średniowiecznej z zastosowaniem elementów szkieletu drewnianego, nazywanych „domami wiejskimi" – Landhaus[43]. Części składowe stosowanej w niniejszym opracowaniu przeanalizowano poniżej.

5.1. „reprezentacyjny"

Willa jako typ zabudowy definiowany jest w literaturze m.in. jako reprezentacyjny, wolnostojący dom jednorodzinny, otoczony ogrodem. Problematyczne z uwagi na prowadzenie badań[44] jest określenie obiektywnych wyznaczników reprezentacyjności.

W oparciu o dostępne opracowania dotyczące willi, stwierdzono że kluczowe elementy decydujące o reprezentacyjnym charakterze rozwiązań mogą się zawierać w następujących mierzalnych cechach budynku:

- **zagwarantowanie gotowości do oficjalnego przyjmowania gości** (pomieszczenia reprezentacyjne w parterze takie jak salon, sala czy pomieszczenia gościnne – dedykowane przyjmowaniu gości; rozbudowany program funkcjonalno-przestrzenny związany z pomieszczeniami pomocniczymi obejmującymi przygotowywanie posiłków, odpowiednio rozległe pomieszczenie jadalni umożliwiające przyjmowanie gości),
  - -- Jest to cecha mierzalna w oparciu o rzuty projektowe budynku, jeśli określone

[42] Okres II Wolnego Miasta Gdańska

[43] Według definicji przywołanej przez Katarzynę Łakomy: „Landhaus" to „das Haus in der Lanschft – niem. „dworek", „dom ziemski"- dom stanowiący centrum posiadłości ziemskiej, także typ budynku stanowiący połączenie angielskiego cottage z niemieckim budownictwem zagrodowym oraz uproszczonymi formami historyzującymi (np. gotyckimi lub barokowymi. Projektowany na przełomie XIX i XX w., zwłaszcza na obszarach niemieckiego kręgu kulturowego, spopularyzowany przez Hermanna Muthesiusa (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015) str. 19,

[44] Agnieszka Tomaszewicz z definicji willi przysposobionej na potrzeby swojej publikacji usuwa „reprezentacyjność" jako wskaźnik nieobiektywny.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

są funkcje poszczególnych pomieszczeń,

- rozmiar – definiowanie willi przez pryzmat powierzchni zabudowy czy powierzchni całkowitej (która jest wynikiem rozwijania programu funkcjonalno- przestrzennego lub nadawaniu pomieszczeniom (na etapie projektowym) większych rozmiarów,

- lokalizacja – lokalizacja w obrębie głównych arterii w mieście, lokalizacja budynku na parceli – sytuująca obiekt w krajobrazie w sposób podnoszący walory wizualne

-- lokalizacja może być daną, która może przy zadanych ramach decydować o reprezentacyjności- należy te ramy wpierw zdefiniować

- **wyrażający wyższy status majątkowy** poprzez zastosowanie rozwiązań projektowych i materiałów wykończeniowych, w tym stosownej dekoracji (gotowość do poniesienia wyższych niż konieczne nakładów finansowych)

-- wartość ekonomiczna wznoszonych w tym czasie obiektów była relacjonowana w bieżącej literaturze fachowej – badania takie wymagają odrębnych i bardzo szerokich badań historycznych,

- **komunikowanie odniesień do kultury-** poruszanie się w obrębie stylu (bryła, dekoracja) w powszechnie rozumianym języku form – ugruntowywanie statusu społecznego w oparciu o architekturę jako element kultury współczesnej,

-- jest to przedmiot analizy będący przedmiotem badań historyków sztuki i kulturoznawców.

W związku z powyższym w niniejszym opracowaniu zdecydowano się rozpoznać powierzchnię zabudowy badanych obiektów i określić podstawowe wymiary budynku umożliwiające wykreowanie przestrzeni dającej możliwość oficjalnego przyjmowania gości.

Na tej podstawie zróżnicowano badane obiekty pod względem wielkości (z uwagi na stały podział wertykalny w dyspozycji wnętrz – zasadniczo wszystkie pomieszczenia dzienne lokalizowane były na parterze- uznano, że powierzchnia zabudowy mierzona po obrysie budynku w poziomie parteru, będzie wymiernym parametrem). Wprowadzono klasyfikację na obiekty *małe, średnie* i *duże.* W oparciu o ten parametr w połączeniu z analizą kształtowania wewnętrznych podziałów (w oparciu o możliwości konstrukcyjne i tradycję miejsca) a także zliczenie powierzchni poszczególnych pomieszczeń potwierdzono, że „reprezentacyjność" w kontekście gotowości do przyjmowania gości jest ściśle związana z powierzchnią zabudowy i dokonano waloryzacji w oparciu o parametr wielkości.
Tym samym jednak nie wykluczono obiektów o powierzchni 100m^2 jeśli ich program funkcjonalo-przestrzenny spełniał podstawowe kryterium. Zaliczono je natomiast do *willi małych* co oddawać ma nie tylko ich ograniczenia przestrzenne ale być równoznaczne z ograniczeniem w zakresie możliwości reprezentacyjnych.

Wille XIX wieczne będące przedmiotem wnikliwych analiz zarówno w badaniach Agnieszki Tomaszewicz (Wrocław) jak i Katarzyny Łakomy (Katowice) na podstawie załączonych do publikacji ilustracji zaliczyć należy wg zaproponowanej tu klasyfikacji do willi średnich i dużych. Katarzyna Łakomy określiła minimalną wielkość willi jako 200m^2. Wille wrocławskie nie otrzymały we wspomnianej publikacji kryterium powierzchni.

W procesie identyfikacji willi (wyodrębniania spośród istniejącej zabudowy) kwestia stylu była

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

zagadnieniem drugorzędnym. Współcześnie wiele cech zewnętrznych jest nieczytelna z uwagi na wprowadzone zmiany. Natomiast wiedza o sposobie kształtowania bryły budynku w kontekście idei projektowych (odmiennych w zależności od czasu powstania i typu – różnice widoczne wyraźnie między np. architekturę neorenesansową a budynkami w typie landhausów) umożliwiała identyfikowanie prawdopodobnych zmian, którym cechy zróżnicowanych stylów sprzyjały.

5.2. „wolnostojący"

Popularne definicje identyfikują willę jako budynek „w krajobrazie". Jak jednak zauważa Agnieszka Tomaszewicz w odniesieniu do willi wrocławskich, postrzeganie willi jako „domu w krajobrazie", mimo, że formalnie właściwe, jest jednak trudne wobec willi dziewiętnastowiecznych, które sytuowano głównie w obrębie osiedli projektowanych zazwyczaj na gruntach atrakcyjnych ze względów ekonomicznych, ale już niekoniecznie pejzażowych[45]. Wydaje się, że w Gdańsku, gdzie znaczna część obiektów wznoszona była na zboczach wyniesień morenowych lub w dolinach, na granicy z terenami leśnymi (ul. Jaśkowa Dolina, ul. Batorego, ul. Podleśna, ul. Polanki)– gdzie walor krajobrazowy jest pewną cechą tych lokalizacji, to wielkość parceli i ich ogólny związek z minimalnymi wymiarami budynku zdaje się wskazywać podobnie na wyraźnie ekonomiczny czynnik wyodrębniania parcel. Nie mniej jednak zachowanie swobodnej- wolnostojącej lokalizacji na działce, niezależnie od jej wielkości, gwarantowało na pewnym poziomie dostęp światła do wnętrza ze wszystkich stron budynku, właściwe przewietrzanie struktury urbanistycznej, które takie osiedla tworzyły, większą swobodę w wyeksponowaniu indywidualnych gustów w obrębie niezależnej budowli.

5.3. „dom jednorodzinny"

Istotą odróżnienia willi od np. dwurodzinnych *apartamentvilli*, wobec których stosowano ten sam wachlarz motywów architektonicznych podkreślających ich zindywidualizowany charakter i reprezentacyjność, była kwestia prywatności. Wszelkie formy budynków, które ograniczały własność i niezależność funkcjonowania rodziny miały istotny wpływ na sposób kształtowania przestrzeni komunikacyjnej w budynku oraz, najprawdopodobniej, skutkowały ograniczoną swobodą wykorzystania przestrzeni ogrodowej, która w aspekcie kulturowym miała istotne znaczenie w realizowaniu stylu życia, który willa miała reprezentować.

Dodatkowym kryterium, związanym z charakterystycznym stylem życia mieszkańców willi, i warunkującym jego realizację, była czynna obecność służby – osoby zajmującej się kuchnią, porządkami, guwernantki, portiera, woźnicy lub szofera lub innych osób stosowanie do potrzeb. W związku z tym w obrębie budynku lub innych zabudowań znajdowały się pokoje mieszkalne dla służby oraz toaleta (lokalizowana zwykle w poziomie piwnicy). Separacja strefy podlegającej obsłudze (pokoje mieszkalne i prywatne) od strefy obsługującej (pomieszczenia pomocnicze) była jednym z istotnych zagadnień projektowych charakterystycznych dla willi, którym m.in.. poświęcono niniejszą pracę.

[45] (Tomaszewicz, 2019) str. 18

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

6. Metody badań i materiały źródłowe

Badania prowadzono w 5 etapach, a dla każdego z etapów przyjęto odrębne metody badawcze.

Etap I	Wskazanie grupy obiektów stanowiących przedmiot badań: wytypowanie obiektów architektonicznych wzniesionych jako wille, lub które były opisywane jako wille na archiwalnych mapach, fotografiach i pocztówkach itp.	cel I
Etap II	Badania literaturowe- analiza dyskursu.	cel II
Etap III	Studium przypadków- analiza dokumentacji projektowych Kwerenda archiwalna i analiza pozyskanych danych- studia przypadków -zaproponowanie metod i kierunku badań szczegółowych -*ustalenie* kryteriów klasyfikacji i typologii	cel I, cel III
Etap IV	Konfrontacja zaobserwowanych rozwiązań z aktualnymi trendami i postulatami w zakresie projektowania willi	cel II
Etap V	Wytypowanie spośród istniejącej zabudowy miasta Gdańska obiektów, które prawdopodobnie były wzniesione jako wille, a które wcześniej nie zostały zakwalifikowane do badań ze względu na brak danych w dostępnych źródłach (oszacowanie liczby willi wzniesionych na terenie Gdańska).	cel I

6.1. Etap I - wstępne wytypowanie budynków zlokalizowanych na terenie objętym badaniami

W celu wstępnego określenia zamkniętej grupy badanych obiektów, które będą badane w kierunku scharakteryzowania willi wzniesionych na terenie Gdańska w badanym czasie, wykorzystano m.inn. następujące źródła:

- publikacje o tematyce architektonicznej, pochodzące z badanego okresu, dostępne w domenie publicznej:
  - -- *Ostdeutche Bau-Zeitung (metodyczny przegląd czasopism wydanych w latach 1903-1926 r.)*
  - -- *Zentralblatt der Bauverwaltung, Ausgabe 1908 (metodyczny przegląd nr 1-103))*
  - -- *Danzig und seine Bauten 1908 r.*
- mapy historyczne z zasobów Państwowego Archiwum w Gdańsku
- zdigitalizowane mapy historyczne dostępne w domenie publicznej:
  - --Mapy archiwalne Polski i Europy Środkowej, http://igrek.amzp.pl/
  - -- Archiwalne mapy Pomorza Gdanskiego, http://www.mapy.eksploracja.pl/
- Współczesne rejestry zawierające klasyfikację typologiczną:
  - -- gminna ewidencja zabytków (90 obiektów) (GEZ)
  - -- rejestr zabytków województwa pomorskiego (WRZ)
- portale i fora internetowe bogate w zasób fotografii i skanów pocztówek kolekcjonerskich z czasów objętych badaniami:
  - -- fotopolska.pl
- portale prasowe, na łamach których publikowane są artykuły popularnonaukowe wokół

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

architektury Gdańska:

-- www.dawnaoliwa.pl
-- www.staraoliwa.pl
-- www.gdanskstrefa.com
-- www.trojmiasto.pl

- publikacje recenzowane:

-- gedanopedia.pl (przekrój haseł zawierających słowo „willa" lub „villa")
-- Bladowska, A. (2016). Architektura mieszkaniowa Wrzeszcza na przełomie wieków XIX I XX. W A. Gąbczyńska-Janowicz i D. Kamrowska-Załuska (Redaktorzy), *Gdańsk w perspektywie badań młodych naukowców* (strony 87-106). Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej.
-- Bladowska, A. (2016). Architektura Szpitala Miejskiego w Gdańsku Wrzeszczu. *Porta Aurea*(15), strony 99-127.
-- W J. Dargacz i T. Krzemiński (Redaktorzy), *Między prowincjonalizmem a nowoczesnością. Przobrażenia Gdańska na tle procesów modernizacyjnych wschodnich prowincji Prus w XIX wieku.*

- albumy i czasopisma:

-- 30 dni
-- seria albumów „Był sobie Gdańsk"
-- publikacje popularno-naukowe

Dobór materiału został dokonany w oparciu o własne doświadczenie, znajomość topografii miasta i problematyki architektoniczno-konserwatorskiej Gdańska pozyskanej w trakcie pracy zawodowej w Biurze Miejskiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku oraz studiów podyplomowych „Gedanistyka".

W toku powyższych badań stwierdzono, że część wytypowanych obiektów, prezentowanych na przedwojennych pocztówkach i fotografiach lub mapach, nie istnieje. Stwierdzono również, że termin „villa" stosowany był w wymienionych źródłach niekonsekwentnie i nie zawsze odnosił się do budynków o postawionych w niniejszej pracy kryteriach, tj. przede wszystkim nie zawsze odzwierciedlał cechę jaką była jednorodzinna funkcja budynku.

W wyniku przeprowadzonej kwerendy zdefiniowano następujące problemy badawcze związane z identyfikacją willi:

- czy willa może być obiektem dwurodzinnym (czym będzie się wówczas odróżniać od domów wielorodzinnych, apartamentowców)
- jakie parametry techniczne powinien osiągnąć budynek (powierzchnia, wysokość kondygnacji, inne cechy formalne) oraz jaki zakres programu funkcjonalno-przestrzennego powinien być realizowany w budynku aby można było taki obiekt nazywać willą (a nie pałacem lub po prostu domem mieszkalnym)
- jakie inne czynniki decydują o klasyfikacji obiektu do grupy zabudowy willowej

W celu wyostrzenia dalszych kryteriów oraz wykluczenia z grupy budynków, które ich nie spełniają i tym samy dokonanie precyzyjniejszej charakterystyki gdańskich willi przystąpiono do badań dwutorowo:

1. Przywołanie teorii projektowania architektonicznego w zakresie domów jednorodzinnych, aktualnej w wyznaczonym przedziale czasu (publikacje_podaj, czasopisma_podaj), prześledzenie dyskursu i powtarzających się postulatów.
2. Studium przypadku – analiza dokumentacji projektowych jako bezpośredniego nośnika myśli architektonicznej, dotyczących badanych obiektów.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

6.1. Etap II- badania literaturowe- analiza dyskursu

W związku z nadrzędnym celem jaki przyjęto dla niniejszej pracy, odnoszącym się do procesu określenia wartości zabytkowych budynków w typie willi, w badaniach literaturowych położono najsilniejszy akcent na dyskurs prowadzony wokół architektury mieszkaniowej, szczególnie domów jednorodzinnych. Celem analizy było wyłonienie zadań jakie projektanci stawiali architekturze mieszkaniowej i wskazanie oczekiwań wobec tego typu zabudowy w perspektywie rozwoju społecznego i cywilizacyjnego w ogóle. A następnie weryfikacja ich realizacji na przykładach gdańskich.

Dla porządku narracji przywołano wille starożytnego Rzymu, który to typ jako topos kulturowy stanowił punkt wyjścia także dla renesansowego ruchu budowlanego, oraz odrodzeniowe ożywienie na terenach będących pod wpływem kultury śródziemnomorskiej. Głębszej analizie poddano debatę nad architekturą w XIX wieku i charakteryzującą początek wieku XX.

W celu nakreślenia szerszego kontekstu rozwoju typu zabudowy przywołano także najpopularniejsze na przełomie wieków teorie utopijne i reformatorskie dotyczące rozbudowy i organizacji nowych miast w odpowiedzi na ich problemy wynikające z przeludnienia i innych ściśle związanych z epoką pary i elektryczności konsekwencji społecznych, poszukując w nich miejsca domów jednorodzinnych, gdyż praktyczne wdrożenia opisanych koncepcji miały miejsce w badanym okresie rozwoju Gdańska. Zwrócono tym samym również szczególną uwagę na zagadnienie kształtowania osiedli willowych na przedmieściach miast.

6.2. Etap III- Studium przypadków – analiza dokumentacji projektowych

Przedmiotem wielokierunkowej analizy stały się oryginalne[46] projekty architektoniczno-budowlane przechowywane w zbiorach Państwowego Archiwum w Gdańsku przy ul. Wałowej 5, w obrębie zespołu nr 10/15 – akta Państwowego Urzędu Policji Budowlanej w Gdańsku (*Staatliches Baupolizeiamt Danzig*) z lat 1814-1945. Szczegółowe badania rozszerzono również na obiekty, dla których odnaleziono rysunki z czasów wzniesienia obiektów czyli pochodząca z ówczesnej prasy fachowej czy literatury poświęconej architekturze, obejmujące rzuty i przekroje oraz widoki elewacji.

> Archiwalna teczka adresowa z akt Policji Budowlanej zawiera zazwyczaj dokumenty umożliwiające zidentyfikowanie terminu wykonania projektu, nazwisko jego autora i inwestora- czyli zazwyczaj przyszłego użytkownika. Projekt przeważnie składa się z rysunków rzutów wszystkich kondygnacji budynku, wskazujących rozmieszczenie pomieszczeń o konkretnych funkcjach, lokalizację pionów kominowych, instalacji (jeśli powstały później), czasem aranżacji wnętrz (rozmieszczenie mebli) oraz informacje

[46] Badania prowadzono w oparciu o materiał źródłowy, dający możliwie wiarygodny pogląd na architekturę budynku i stojące za nią idee przestrzenne charakterystyczne dla czasu jego powstania. W związku ze zmianą funkcji i wyglądu obiektów w ciągu minionego stulecia, nie prowadzono badań na materiałach źródłowych powstałych po 1945 roku, gdyż wtórne interwencje i przebudowy oraz ich odnotowanie odnosi się do procesu dziejowego i zagadnień techniczno budowlanych lub społecznych, wykraczających poza badania podstawowe jakim poświęcone jest niniejsze opracowanie.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

dotyczące materiału konstrukcyjnego i grubości przegród. Rysunki zazwyczaj są w pełni zwymiarowane. W przypadku domów prywatnych poszczególne pomieszczenia są opisane funkcjonalnie. Projekty zawierają przekroje oraz widoki elewacji, a także projekt zagospodarowania terenu to znaczy definiuje lokalizację budynku na działce względem granic parceli oraz wykaz innych obiektów na niej usytuowanych. Zasadniczo projekt uzgadniany przez urząd nie zawierał informacji o aranżacji zieleni czy wydzieleniu kwater ogrodowych. Poza dokumentacją projektową teczki archiwalne zawierają także korespondencję z urzędem i materiały uzupełniające.

W trakcie badań wystąpiono o dostęp do 348 teczek adresowych. Dobór adresów oparto o wyniki I etapu badań. Z uwagi na fakt, że zbiory Państwowego Archiwum w Gdańsku są niekompletne (część akt bezpowrotnie zaginęła w okresie II wojny światowej) wybrane teczki nie obejmowały całej puli pierwotnie wytypowanych obiektów.
Z uwagi na fakt, że nie wszystkie przedwojenne numeracje są zgodne z numeracją współczesną w niektórych przypadkach założono wgląd do teczek obejmujących całą ulicę, na której przewidywano obecność willi.

W trakcie prowadzonej kwerendy ograniczono przegląd teczek do 227 egzemplarzy. Wynikało to z kilku powodów. Niektóre akta były niedostępne ze względu na trwające prace konserwatorskie, przede wszystkim jednak w trakcie systematycznego przeglądu akt zweryfikowano zasadność wyboru pozostałych adresów (np. odnaleziono właściwe akta dotyczące poszukiwanego budynku o zmienionej numeracji i kontynuowanie kwerendy w zakresie ulicy nie było celowe; ponadto w wyniku bieżącego przeglądu teczek i rozszerzenia aparatu poznawczego wykluczono adresy, które uznano za niespełniające przyjętych kryteriów). Przejrzano wszystkie teczki dostępne dla współczesnego Wrzeszcza, Oliwy, Aniołków, Nowego Portu, Brzeźna i Śródmieścia, spełniające ww. kryteria. Wybór dzielnic wynikał z doboru adresów, nie odwrotnie.

Metoda doboru adresów- uwagi

Z uwagi na brak pewności co do zgodności danych adresowych (numer) na teczce z aktualną numeracją, przeglądano wszystkie teczki dostępne dla ulic, na których zlokalizowane były budynki, które spełniały wstępne kryteria budynku willowego (zostały nazwane willami w zestawieniu Gminnej Ewidencji Zabytków, Wojewódzkiego Rejestru Zabytków, powszechnie dostępne pocztówki z fotografiami obiektów opatrzonych nazwą „willa…", w oparciu o mapy wybrano lokalizacje wprost nazwane willami lub takie, w jakich występowały budynki wolnostojące w ogrodzie, którym towarzyszy dodatkowa zabudowa pomocnicza (np. garaż lub wozownia), która po weryfikacji w terenie nie była zabudową jednoznacznie wielorodzinną, produkcyjną lub inną nie wpisującą się w przyjęte kryteria.

Weryfikacja cech willi w trakcie kwerendy

W trakcie analizy dostępnego materiału zauważono, że termin "Villa" był stosowany niekonsekwentnie i odnosił się zarówno do budynków jednorodzinnych, domów dwu-

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

i trzylokalowych. Nazwą Villa opatrzono np. także projekt budynku stanowiącego szkołę dla dziewcząt (ul. Pniewskiego 3). Odnotowano również przykład „willi" (ul. Matejki 5), w której parter budynku jak i jego piętro były kondygnacjami o powtarzalnym układzie, stanowiącymi odrębne lokale mieszkalne. W obrębie jednej kondygnacji realizowano podstawowy program funkcjonalny zaobserwowany w budynkach jednorodzinnych. Takie rozwiązanie jest bliższe kamienicom wielorodzinnym niż budynkom jednorodzinnym (co zostanie dalej uzasadnione szczegółowo) i dlatego w dalszych badaniach nie były one rozpatrywane.

W oparciu o metodyczny przegląd 227 teczek, 188 numerów czasopisma Ostdetche Bau-Zeitung i 103 numerów czasopisma *Zentralblatt der Bauverwaltung* z 1908 roku oraz publikacji *Danzig und seine Bauten z 1908 r.* **uzyskano materiał źródłowy dla 63 obiektów, wzniesionych na badanym terenie między rokiem 1880 a 1924, umożliwiający jednoznaczną identyfikację większości z poszukiwanych danych:** parametrów technicznych budynku, rozpoznania układu funkcjonalno-przestrzennego, określenie pierwotnej stylistyki, sposobu zagospodarowania terenu, informacji dotyczących czasu powstania projektu (uzyskania urzędowej zgody na realizację), imienia i nazwiska projektanta i inwestora.

Metoda reprezentacji pozyskanych danych.

1. **Baza danych**
   zestawienie danych historycznych, podstawowych parametrów technicznych, oraz charakterystykę 63 budynków ze względu na analizowane parametry czy rozwiązania formalne przedstawiono w formie tabeli.
   Scharakteryzowanie budynków stanowiących pewną reprezentację na podstawie podstawowych parametrów technicznych daje szansę wykazania w sposób jednoznaczny i wymierny zróżnicowania w obrębie badanej grupy budynków. Celem jest zbadanie, czy zmiany w odnotowywanych parametrach technicznych są zauważalne na linii czasu, czy są charakterystyczne dla odpowiednich lokalizacji, lub czy w pracy wykazanych architektów zauważyć można pewne tendencje projektowe, które mogą się takimi parametrami wyrażać.

2. **Katalog rzutów – 34 wyróżniające się obiekty oraz reprezentatywne dla badanej grupy obejmującej zachowane dokumentacje projektowe.**

   W celu wyeksponowania w sposób czytelny różnic między budynkami wznoszonymi na przestrzeni badanego okresu, które to różnice wyrażają się nie tylko w cechach stylistycznych ale także w badanych zmianach w zakresie organizacji planów budynków, wykonano rysunki techniczne rzutów wybranych obiektów.

   Wszystkie rzuty zaprezentowano w kolejności chronologicznej, w jednolitej skali 1:200 w celu uczytelnienia różnic dotyczących wielkości tak całego obiektu jak i poszczególnych pomieszczeń. Rysunki zaopatrzono w symboliczne oznaczenie kierunków świata, podano wymiary zewnętrzne rzutu. Obok planu kondygnacji umieszczono schemat funkcjonalny na którym wyróżniono pomieszczenia dzienne (zasadniczo dostępne dla gości),

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przestrzeń komunikacyjną, pomieszczenia pomocnicze (związane z pracą służby oraz pomieszczenia higieniczno-sanitarne), a także pomieszczenia prywatne (sypialnie). Na każdej karcie katalogu wskazano rewers akt lub inne źródło, na podstawie którego wykonano rysunki oraz wskazano projektanta, inwestora, rok wykonania oraz historyczny i współczesny adres.

W większości przypadków przedstawiono rzuty parteru i pierwszego piętra. Incydentalnie dodano również rzut sutereny. Rezygnacja z eksponowania w katalogu kondygnacji podziemnej i poddasza wynikała z kilku powodów. W przypadku suteren nie wszystkie pomieszczenia były konsekwentnie opisane funkcjonalnie dokumentacji projektowej, w publikacjach prasowych nie przedstawiano takich rzutów, a artykuły prasowe czy prace cytowanych autorów z dziedziny teorii architektury odnosiły się do pomieszczeń pomocniczych głównie w zakresie związanym z ich sprawną komunikacją z pomieszczeniami dziennymi[47]. W niniejszej pracy nie prowadzono zatem wnikliwych badań nad konfiguracją pomieszczeń pomocniczych w zakresie sutereny[48]. Układ pomieszczeń był zazwyczaj zdeterminowany przez rzut budynku, i wydaje się, że był w całości podporządkowany planowi wyższych kondygnacji i generalnej koncepcji bryły.

3. **Schematy rozwiązań przestrzennych**

W toku analiz rozpatrywano wielokierunkowo cechy badanych układów przestrzennych. Analizowano warianty rozwiązań przestrzennych w następujących kontekstach:
- układ i kształt pomieszczeń w kontekście układu konstrukcyjnego
- sposób organizacji strefy wejściowej (wiatrołap, pomieszczenia pomocnicze, sień, lokalizacja schodów, obecność galerii w obrębie sieni)
- sposób realizacji powiązań komunikacyjnych między pomieszczeniami obsługującymi a obsługiwanymi
- ukształtowanie bryły w relacji do stylu
- aranżacja funkcjonalno-przestrzenna w relacji do sposobu ukształtowania bryły

Zidentyfikowane typy, warianty i obserwacje w odniesieniu do powyższych zagadnień zilustrowano w formie umieszczonych w tekście schematów.

6.3. Etap IV – konfrontacja zaobserwowanych rozwiązań z aktualnymi trendami i postulatami w zakresie projektowania willi.

Konfrontacja wniosków z przeprowadzonych badań z przywołanymi postulatami w zakresie projektowania willi.

[47] Na przykład w zakresie relacji kuchni z jadalnią, występowaniem klatki schodowej pomocniczej czy lokalizacją pomieszczeń pomocniczych względem głównego wejścia do budynku.
[48] W przypadkach Gdańskich willi, szczególnie w typie *Landhaus* pomieszczenia pomocnicze takie jak kuchnia czy spiżarnia lokowano w poziomie parteru. Konfiguracja tych pomieszczeń w powiązaniu z komunikacją z suterenną oraz pomieszczeniami dziennymi została poddana w pracy analizie.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

6.4. Etap V – wytypowanie spośród istniejącej zabudowy miasta Gdańska obiektów, które prawdopodobnie były wzniesione jako wille, a które wcześniej nie zostały zakwalifikowane do badań ze względu na brak danych w dostępnych źródłach (oszacowanie liczby willi wzniesionych na terenie Gdańska).

W celu możliwie precyzyjnej i właściwej identyfikacji obiektów posłużono się następującymi, ogólnodostępnymi narzędziami [dostęp między 2.01.2022 a 2.02.2022]:

- *Interaktywny Plan Gdańsk* – serwis „plan miasta" – ogólnodostępna mapa gminy zwierająca informacje o podziale geodezyjnym, numerach działek, lokalizacji zabudowy, nazwach ulic i numerach budynków,
- *gdansk.ukosne.pl* - portal udostępniający zdjęcia lotnicze, umożliwiające obserwację budynków w dużym zbliżeniu z góry oraz z czterech stron świata, z pozycji wykonania zdjęcia,
- *maps.google.com* – portal mapowy oferujący możliwość obserwacji budynków z poziomu ulicy (zdjęcia pozyskiwane z kamer zamontowanych na samochodach),
- *gdansk.pl* – na stronie umieszczono spisy ulic w każdej dzielnicy,
- *fotopolska.pl* – portal zawierający zbiór fotografii archiwalnych posegregowanych m.in. wg nazw ulic.

Przy użyciu ww. narzędzi, dla 15 dzielnic, na których przed 1939 r. zlokalizowana była zabudowa (ustalono w oparciu o dane kartograficzne) dokonano systematycznego przeglądu wszystkich obiektów budowlanych. Analizowano kompleksowo: ogólną skalę i kształt budynku, liczbę kondygnacji, rozmieszczenie okien, balkonów, wykuszy i ryzalitów, ilość i lokalizację wejść do budynku. W trakcie identyfikacji wykluczono zespoły zabudowy jednorodzinnej powstałej jako osiedla mieszkaniowe wzniesione jako zespół budynków realizowanych według jednego projektu (weryfikowano również przybliżone daty powstania). Weryfikację obiektów o widocznych nawarstwieniach prowadzono w terenie lub w oparciu o udostępnione w domenach publicznych fotografie i mapy archiwalnych.

Według tak przeprowadzonej analizy w obrębie miasta zidentyfikowano **273 obiekty**, które posiadają zewnętrzne cechy wskazujące na to, że zostały one wzniesione jako wille, a nie domy wielorodzinne lub budynki o innym przeznaczeniu.

Metoda weryfikacji – uwagi

Budynki typowano w oparciu o kryteria: budynek podpiwniczony (suterena), o dwóch kondygnacjach naziemnych[49] (z poddaszem przynajmniej częściowo użytkowym, na co wskazywać mogły lokalne podwyższenia i lukarny, dopuszczano kondygnację w mansardzie), cechy zewnętrzne wskazujące na zróżnicowanie programu funkcjonalnego

[49] W trakcie kwerendy archiwalnej nie zaobserwowano obiektów parterowych, które realizowałyby w poziomie jednej kondygnacji pełny program funkcjonalno-przestrzennego charakterystyczny dla budynków w typie willi. Dopuszczono do analizy budynki niepodpiwniczone jeśli spełniały pozostałe kryteria, gdyż brak podpiwniczenia mógł wynikać z uwarunkowań lokalizacyjnych (np. wysoki poziom wód gruntowych) itp.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

poszczególnych kondygnacji nadziemnych – (zmienna wielkość okien, zmienna wysokość kondygnacji, lokalizacja mniejszych okien przy drzwiach wejściowych (sygnalizująca obecność toalety lub spiżarni). Zwracano szczególną uwagę na lokalizację klatki schodowej w budynku oraz sposób jej doświetlenia, które to dane mogły wskazywać na ilość obsługiwanych z niej pomieszczeń (w domach wielorodzinnych z klatki wchodzono bezpośrednio do odrębnych lokali więc jej rozległość była zazwyczaj mniejsza niż w przypadku domów jednorodzinnych. W domach jednorodzinnych częściej bieg schodów głównych obejmował tylko dwie kondygnacje – komunikacja z poddaszem lub piwnicą odbywała się bocznymi schodami w niezależnym biegu.

7. Struktura pracy

Praca składa się z wprowadzenia (I), części II i III, podsumowania oraz aneksu i katalogu.

Część II zawiera wyniki badań podstawowych. Jej narracja została podzielona na sześć rozdziałów. **W pierwszym**, w oparciu o kanon literatury przedmiotu, nakreślono problematykę willi jako typu architektonicznego oraz poruszono zagadnienie terminologii**, rozdział drugi, trzeci i czwarty** obejmuje zagadnienie rozwoju typu architektonicznego do czasów rewolucji przemysłowej**, rozdział piąty** służy zestawieniu tendencji projektowych w zakresie planowania przestrzennego (lub jego braku) jakie były ściśle powiązane na przełomie XIX i XX wieku z rozwojem badanego typu zabudowy, **szósty rozdział** poświęcony jest, z uwagi na przedział czasowy w jakim wznoszono badane budynki na terenie Gdańska, trwającemu na początku XX wieku dyskursowi wokół XIX -wiecznej zabudowy willowej, w świetle dzieła Wolfganga Bronnera oraz w odniesieniu do zabudowy jednorodzinnej przełomu wieków w ujęciu Hermanna Muthesiusa i Friedricha Ostendorfa.

Część III poświęcona jest w całości willom gdańskim. W **rozdziale pierwszym** scharakteryzowano historyczne i społeczno-gospodarcze uwarunkowania umożliwiających rozwój zabudowy rezydencjonalnej w typie willi. Przedstawiono rozwój przestrzenny miasta. **Rozdział drugi przedstawia** ogólną charakterystykę willi realizowanych w Gdańsku, szczegółową analizę dotyczącą rozwiązań w zakresie realizacji programu funkcjonalno-przestrzennego oraz zawiera propozycję wyodrębnienia grup (typów) ze względu na sposób kształtowania bryły budynku i uzyskiwanymi w ten sposób efektami architektonicznymi. **Rozdział trzeci** poświęcono weryfikacji rozwiązań projektowych realizowanych w gdańskich willach, w świetle przytoczonych w części II zaleceń Hermana Muthesiusa oraz Friedricha Ostendorfa, dotyczących kształtowania architektury domów jednorodzinnych. Przedstawiono w tej części wnioski oparto na wielokierunkowej eksploracji bazy danych, zgromadzonych w oparciu o dostępne dokumentacje projektowe.

W **podsumowaniu** zawarto wnioski z wykonanych badań i weryfikację postawionych tez. Pod wnioskami umieszczono tabele wspomniane w tekście.

Aneks zawiera tabelaryczne zestawienie 273 adresów, pod którymi zlokalizowane są obiekty, które, albo zostały jednoznacznie zidentyfikowane jako wille, albo, pomimo wielu przekształceń posiadają cechy (zidentyfikowane w toku badań) sugerujące, że budynek został wzniesiony jako willa.

Wskazane lokalizacje oznaczono na mapach opracowanych dla czterech dzielnic wykazujących największe zagęszczenie budynków w tym typie. W aneksie umieszczono także tłumaczenia własne fragmentów *Landhaus und Garten: Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten* autorstwa Hermana Muthesisusa (1907 r.) oraz *Haus Und Garten. Erster Supplement band zu den sechs Büchern vom Bauen* autorstwa Friedricha Ostendorfa (wyd.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1919), - kluczowych tekstów dla prowadzonej analizy porównawczej.

Katalog kompletuje dane w zakresie aranżacji przestrzennej, dotyczące 33[50] obiektów. Celem katalogu jest zarysowanie różnorodności rozwiązań w układzie chronologicznym.
Pierwszy arkusz zawiera dane lokalizacyjne, w tym mapę z oznaczeniem parceli na której wzniesiono budynek, oraz dostępne materiały ikonograficzne – fotografie z okresu powstania lub rysunki z akt Policji Budowlanej, czasopism lub publikacji. Arkusz drugi zawiera minimum dwa rzuty budynku – rzut parteru i rzut piętra, zawsze wykonane w skali 1:200 w celu umożliwienia porównania wielkości budynków umieszczonych w katalogu. Rzuty opatrzono opisami dotyczącymi dyspozycji wnętrz oraz podsumowaniem powierzchni użytkowej dla każdej z przedstawionych kondygnacji.

[50] Są to 33 reprezentatywne obiekty spośród 64 które poddano wielokierunkowym badaniom. Ograniczona liczba wynika z dostępności materiału źródłowego tj. oryginalnych rzutów projektowych zachowanych w archiwalnych dokumentacjach lub czasopismach technicznych.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

II ARCHITEKTURA WILLOWA W EUROPIE – ROZWÓJ I ZAGADNIENIA PROBLEMOWE.

Willa jako termin pochodzenia łacińskiego od czasów antycznych pojawiał się w kręgu kultur ukształtowanych przy istotnym udziale wpływów kultury krajów śródziemnomorskich wraz z odrodzeniem grecko-rzymskich motywów artystycznych i kulturowych. Transpozycja i próba przeniesienia rozwijających się typów architektury willowej na inne obszary geograficzne, kulturowe i ustrojowe przynosiła złożone i różnorodne efekty tak architektoniczne jak i w wymiarze rozwiązań funkcjonalnych czy wreszcie samego nazewnictwa. Jego stosowanie w zależności od kontekstu nobilitowało lub wybrzmiewało pejoratywnie.

Tym co wyróżnia willę spośród innych typów zabudowy mieszkalnej, to charakterystyczne sprzężenie między miastem a wsią (na której lokalizowano posiadłości) wyrażające się tak w filozofii życia[51] jak i przynależności stanowej (obywatelstwo miejskie), czy ekonomicznej zależności posiadacza willi od dynamiki i efektywności rozwoju ośrodka miejskiego.

Już w czasach starożytnych przedmiotem dyskusji było rozłożenie akcentów między funkcją rezydencjonalną willi a produkcyjną (produkcja rolna). W czasach nowożytnych obok odrodzenia zainteresowania budownictwem rezydencjonalnym o przewadze cech reprezentacyjnych nad obronnymi rozwinięto dyskurs o samej architekturze jako przedmiocie sztuki. Asocjacje do włoskiej architektury willowej doby renesansu rozpowszechniały się na terenach całej Europy i wśród przedstawicieli zarówno patrycjuszy, szlachty ziemiańskiej i możnowładców. Granice semantyczne nie były klarowne. Wiek XVII i XVIII związany był także z procesami migracji szlachty i arystokracji do miast oraz czerpaniem przez przedstawicieli różnych stanów z kształtujących się wzorców architektury willowej i pałacowej. Skala założeń architektonicznych była bardzo zróżnicowana podobnie jak niekonsekwentnie stosowana terminologia (*willa, zamek, pałac, dom pański, dwór).*

Wiek XVIII i XIX wraz z rodzącą się dominacją gospodarki przemysłowej oraz głębokimi przemianami społecznymi w miastach rozwijających się, charakteryzowało upowszechnienie typu rezydencji miejskiej, wyróżniającej się na terenie miasta swobodnym usytuowaniem (dom wolnostojący) w otoczeniu ogrodu, oraz typu rezydencji podmiejskiej, zwykle pozbawionej funkcji produkcyjnej[52]. Naturalną konsekwencją dynamiki rozwoju przestrzennego miast w tym czasie było wykreowanie osiedli podmiejskich lub -w mieście- kwartałów zabudowy wolnostojącej w otoczeniu ogrodowym (czasem parkowym). Z uwagi na pierwotnie klasyczne formy nawiązujące do tradycji rzymskiej (pompejańskiej) i greckiej budynki takie chętniej nazywano willami podkreślając ich antyczną asocjację. Wiek XIX to również okres historyzmu w sztuce i architekturze – intensywnego dyskursu nad formą architektoniczną a dziedzictwem architektonicznym czasów minionych, opartym o pogłębiane badania historyczne i archeologiczne.

Na przełomie XIX i XX wieku dyskurs ten przechylał się na korzyść postulatów reformatorów architektury mieszkaniowej, żądających od współczesnej architektury uznania nadrzędnej roli aspektów funkcjonalnych- zapewnienia komfortu i zdrowia oraz adekwatności do jasno definiowanych potrzeb współczesnego mieszkańca miasta. Tu jednak również skala zabudowy spełniającej podstawowe kryteria stawiane willom była bardzo zróżnicowana, a nomenklatura

[51] (Chojecka , 1990), str.

[52] Za wyjątkiem produkcji na własny użytek – ogrody warzywne i sady owocowe.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

stosowana była zamiennie tak w stosunku do domów jedno- i wielorodzinnych jak i pensjonatów, pensji (szkół) czy tp.
Pierwsza wojna światowa XX wieku oraz eskalacja problemów społecznych będących konsekwencją pogłębiającej się przepaści klasowej w społeczeństwach przemysłowych doprowadziła do przedefiniowania priorytetów w rozwoju miast. Nastąpił planowany rozwój osiedli domów jednorodzinnych jednak ich skala, powtarzalność projektu oraz projektowana samowystarczalność mieszkańca (brak służby) pozbawiają je cech, które należy uznać za podstawowe dla włączenia ich do grupy budynków, w typie willi.

1. Willa- termin i jego zastosowanie.

Willa w starożytnym Rzymie.

Termin villa wywodzi się z języka łacińskiego. Słownik łacińsko-polski tłumaczy go jako gospodarstwo rolne, wieś, posiadłość. W połączeniu z takimi przymiotnikami jak *rustica, urbana, fruktuaria*, nazwa ta zawężała swoje znaczenie do określonej funkcji pełnionej przez budynek w zespole zabudowy gospodarstwa lub, jak w przypadku *suburbana* czy *maritima*, wskazywała charakterystyczną lokalizację posiadłości o przeznaczeniu bardziej rekreacyjnym niż rolniczym.

Architekturę obiektów w obrębie gospodarstwa determinowały pierwotnie przede wszystkim względy pragmatyczne oraz generalna praktyka i tradycja architektoniczna. Sposób wznoszenia zabudowy zapewniającej sprawną organizację gospodarstwa, właściwe warunki przechowywania produktów rolnych oraz ich przetwórstwa i hodowli zwierząt (uwzględniające uwarunkowania klimatyczne, charakter i organizację produkcji czy m.in. bezpieczeństwo pożarowe) opisano w sporządzonych w języku łacińskim, traktatach poświęconych działalności rolnej. Należały do nich m.in. *De Agricultura* (O rolnictwie) Marka Porcjusza Katona[53] (II w. p.n.e.), *Rerum Rusticarum libri tres* Marka Terencjusza Warrona (I w. p.n.e.)[54] oraz *De re rustica* Lucjusza Juniusa Moderatusa Kolumelli (I w. n.e.) [55].

Z najstarszego z traktatów agronomicznych autorstwa Katona Starszego (2. poł II w. p.n.e.) willa wyłania się jako przedsiębiorstwo rolne służące generowaniu zysku z produkcji rolnej. Katon zalecał częste wizyty nadzorcze właściciela (nie jest to zatem miejsce jego stałego zamieszkania), który odpowiedzialność za efektywne zarządzanie majątkiem powierza doświadczonemu brygadziście[56]. Jego *willa*, jak wynika ze szkicowego opisu (De agr. XIV. iv), zapewnia jedynie podstawowe schronienie i nie zaleca żadnych, poza najbardziej minimalnymi, wygód:

> *willa była przeznaczona niemal wyłącznie do funkcji rolniczych; w głównym budynku oprócz magazynów, obór dla zwierząt, tłoczni wina i oliwy oraz innych pomieszczeń użytkowych należało umieścić pomieszczenia dla vilicusów, komórki lub dormitorium*

[53] Marek Porcjusz Katon (234-149) „Oszczędność przeradzająca się w skąpstwo znamionuje jego dzieło De Agricultura (O rolnictwie). Przebija się ona w powiedzeniu „Co nie jest konieczne, jest za drogie o jednego asa". Z tym skąpstwem łączy się chęć maksymalnego wyzyskiwania siły roboczej i bezlitosny stosunek do niewolników." (Kumaniecki, 1967), str. 370.
[54] Marek Terencjusz Warron (…-27 r. p.n.e.)
[55] Lucjusz Junius Moderatus Columella
[56] (Ackerman, 1990) str 38

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

dla niewolników, a także skromne pomieszczenia dla właściciela przy okazji jego krótkich wizyt kontrolnych z miasta. W takich obiektach niekoniecznie obowiązywało rozróżnienie między villa rustica a villa urbana, (…) oba te pojęcia często łączyły się w jedno (VI. v. 3).)[57]

Lucjusz Columella (4 r. n.e. -70 r. n.e.) w De re rustica[58] – encyklopedycznym traktacie o rolnictwie z I w. n.e. (I, 6). Skrupulatnie przedstawia zalecenia dotyczące organizacji funkcjonalno-przestrzennej willi – zarówno zespołu zabudowy produkcyjnej jak i pomieszczeń o indywidualnym przeznaczeniu. Wskazuje także zróżnicowanie nazewnictwa dla poszczególnych jednostek składających się na zespół zabudowy:

- *villa urbana* - to mieszkanie właściciela, jest elegancka, z oddzielnymi apartamentami zimowymi i letnimi, łaźniami i promenadami,

- *villa rustica* - w niej znajduje się dormitorium brygadzisty i niewolników (z podziemnymi więzieniami dla niewolników przykutych do łańcuchów) oraz stajnie i zagrody. Sercem villa rustica jest duża kuchnia,

- *villa fructuaria* - obiekt do przetwarzania i przechowywania wina, oleju, zbóż (funkcje, które w większości wykopanych willi są włączone do villa rustica).

Columella pomija *villae suburbana* – ponieważ nie jest to typ przeznaczony dla rolnictwa, jest ustroniem w pobliżu miasta. *Villa maritima* – to willa również nie-rolnicza, pojawia się nad brzegiem morza i często sięga do wody.

Jak to opisano wyżej pomieszczenia mieszkalne dla właściciela gospodarstwa (zazwyczaj doraźnie doglądającego własności) mogły być zlokalizowane w obrębie *willa rustica,* czyli zespole zabudowy ukształtowanej w sposób jednoznacznie ukierunkowany na sprawną produkcję rolną, lub w *villa urbana* – budynku o przeznaczeniu ściśle mieszkalnym, wzorowanym na miejskich siedzibach mieszkalnych[59]. Atlas Architektury[60] wskazuje, że do wyodrębnienia villa urbana z zabudowy gospodarczej dochodziło szczególnie na terenach wielkich posiadłości ziemskich - latyfundiów. Dalej stwierdza się, że bezpośrednim wzorem dla villa urbana była *villa suburbana* – dom mieszkalny miejskiej warstwy wyższej na otwartym terenie pod miastem.

Willa w średniowieczu i czasach nowożytnych

Wraz z upadkiem imperium rzymskiego zamarła kultura willowa[61]. Wille rzymskie, które nie zostały zniszczone w trakcie najazdu Anglo–saksonów w V w., zostały zaadaptowane do nowych funkcji, tak jak należąca do Nerona willa Subiaco. Okres ten, związany z przemianami politycznymi i licznymi wojnami, spowodował zanik koncepcji rzymskiej rezydencji wypoczynkowej[62].

W późnośredniowiecznych Włoszech, podczas gdy większość arystokratów posiadała mieszkania z wieżą obronną w odradzających się miastach, ich głównymi siedzibami były ufortyfikowane zamki na własnej posiadłości w kraju. Były to symboliczne i funkcjonalne

[57] (Ackerman, 1990) str 43, tłumaczenie własne

[58] (Columella, I w. ne.)

[59] o takiej analogii wspomina Witruwiusz (Witruwiusz) str 159

[61] (Tomaszewicz, 2019) str. 10

[62] (Łakomy, Przemiany budownictwa willowego na przestrzeni dziejów, 2011) str. 28

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

ośrodki władzy i wpływów; rzadko były odbudowywane, aby dostosować się do aktualnych gustów, ponieważ sam ich wiek był wartością nadrzędną - oznaką starożytności linii, pierwszeństwa szlachty w stosunku do burżuazji, trwałości tradycji w czasach zmiana. Istotna różnica między rocca, czyli zamkiem warownym, a willą polegała na tym, że ta pierwsza była siedzibą władzy politycznej i gospodarczej właściciela, a ta druga była miejscem, do którego właściciel udawał się, aby znaleźć wytchnienie od obowiązków i trosk władzy lub zarządzanie w mieście[63].

James Ackerman zwraca również uwagę na charakter adaptacji typu i nazewnictwa w nowożytnej Anglii:

Dla przeniesienia willi do XIX wieku jako formy życia, ale także jako typu domu, decydujące znaczenie miały wille weneckie, a zwłaszcza budynki Palladia i ich kontynuacja w angielskich posiadłościach wiejskich z XVII i XVIII wieku. Co ciekawe, ten ostatni nie był nazywany "willą", ale "domem" lub "zamkiem", ***a zatem kontynuował klasyczną włoską willę typologicznie, ale nie w jej oznaczeniu****. Pierre de la Ruffiniere du Prey zwrócił uwagę na problem terminologiczny w architekturze angielskiej i wskazał, że* ***w XVIII wieku termin "willa" miał tendencję do odnoszenia się do rzymsko-starożytnego modelu.*** *Wynika z tego jasno, że obok kontynuacji włoskiej willi w angielskim wiejskim domu, rozwinęła się równoległa linia przywołująca starożytną "villa suburbana", która była bardziej związana z luksusowym domem na wsi. XIX- wieczna willa rozwinęła się z tych dwóch pomysłów*[64].

Willa w czasach nowożytnych - terminologia polska

Willa stała się przedmiotem dyskursu o zamieszkiwaniu, sposobu organizacji życia prywatnego, towarzyskiego i architektury jako sztuki. Termin ten rozchodził się ścieżkami wytyczanymi przez wpływy włoskie wraz z językiem włoskim i łacińskim. Termin *Villa* jako określenie podmiejskiej siedziby rekreacyjnej był stosowany przez polskich autorów szesnastowiecznych tylko w tekstach łacińskich[65]. W języku staropolskim termin ten stosowany był niekonsekwentnie. Nazwa „willa" przyjęła się w języku polskim dopiero w XIX wieku[66].

Jan Mączyński w słowniku łacińsko-polskim z 1564 r. w haśle „willa" zawarł wiele polskich znaczeń: „wieś", „kmieci dom", „wiejski dworzec", „podwórze", albo „folwark". Ale oprócz tego, wspomniany autor przytacza dwa terminy łacińskie: „villa rustica" i „villa urbana". Przy pierwszym z nich – „villa rustica"- spotyka nas rozczarowanie, pojęcie to bowiem nie pokrywa się z włoskim określeniem pańskiego domu na wsi, ale znaczy tylko „część budowania kmieciego, w którym albo ogrodnik, albo najemnik, albo komornik siedzi". Natomiast ciekawie tłumaczy Mączyńskie termin „villa urbana", która jest też nazywana „praetorium". I tu daje wyjaśnienie historyczne, sięgając do starożytności, że była to siedziba dziedzica, a teraz „pański albo biały dom może być zwan. Przed tym takowe domy pysznie w ogrodziech na wesołych miejscach starzy (czyli starożytni) wystawiali a zwłaszcza we Włoszech. Dalsze rozwinięcie owej

[63] (Ackerman, 1990) R. III
[64] (Brönner, 1994), str 67
[65] (Kowalczyk, 1976), str. 284
[66] (Kowalczyk, 1976), str. 281

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

historycznej genezy znajdujemy w haśle „praetorium", które m.in. oznacza „znamienite budowanie przed miastem, jakby folwark, które Rzymianie (…) kosztownie zwykli wystawiać[67]*.*

W VII wydaniu wielojęzycznego słownika Ambrogio Calepino (k. XVI wieku) odpowiednikiem hasła „villa" w języku polskim jest *folwark, dworzec do mieszkania na wsi*, włoski odpowiednik to *villa Castello*. Natomiast w polsko-łacińskim słowniku Grzegorza Knapskiego (1621 r.) hasłu „dwór we wsi , w ogrodzie, dworzec" odpowiadają łacińskie określenia praetorium, villa urbana, villa suburbana[68].

Jerzy Kowalczyk zauważa, że brak konsekwencji terminologicznej w języku staropolskim nie jest przypadkiem odosobnionym, powołując się na traktaty Serlio:

(…) w literaturze włoskiej, [Serlio] *który w księgach swojego traktatu podał tyle wzorców willi, też nie rozgraniczał jasno pojęcia pałacu i willi. Unikał na ogół tych pojęć, posługując się najchętniej terminami uniwersalnymi: „casa", „habitatione", „magione", klasyfikując budowle według statusu społecznego i majątkowego właścicieli stosując podział budowli według ich usytuowania na: miejskie („in città"), zamiejskie („fuori della città") i wiejskie („alla villa", „alla campagna"). Pewien ład w pojęciu „villa" wprowadza dopiero Palladio*[69]*.*

W tekście poświęconym willom w Polsce XVI i pierwszej połowie XVII stulecia[70] Kowalczyk przedstawia (proponuje?) typologię willi w oparciu o kryterium przynależności stanowej właściciela, kryterium formy architektonicznej oraz ze względu na lokalizację willi względem ośrodka miejskiego:

1. przynależność stanowa właścicieli:
   - – wille królewskie, magnackie i patrycjuszowskie (zauważa, że skala czy pałacowe lub zamkowe formy stanowią przeszkodę w zakwalifikowaniu ich do typu architektury willowej, *natomiast analiza usytuowania, prześledzenie programu użytkowego w stosunku do właściwej rezydencji decyduje o zaliczeniu do specyficznego typu architektury mieszkalnej*[71]*.*
2. forma architektury:
   - Villa Castello, villa in modo di Castello (willa -zamek, willa w formie zamku)
   - Palzzo estivo, palais d'ete (pałac letni)
3. Ze względu na usytuowanie willi:
   - miejskie (zazwyczaj zlokalizowane w obrębie fortyfikacji; autor zalicza do tego typu również domy wielkopańskie oraz biskupie usytuowane w sąsiedztwie małych miasteczek prywatnych i biskupich),
   - podmiejskie (najczęstszy typ założenia rekreacyjnego poza murami miasta, w pasie gruntów miejskich (wille patrycjatu) albo poza nimi;

[67] (Kowalczyk, 1976) str. 281; [cytaty z:] Joannes Mączyński, Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus concinatum, Regimonti Borusiae (Królewiec) 1564, k. 496v (villa, villa rustica, villa urbana), k. 319v (praetorim)

[68] (Kowalczyk, 1976) str. 282; cytat z: Gregorius Cnapius, Thesaurus polono-latino-graecus. Cracovie 1621, s. 157, hasło: *Dwór we wsi, w ogrodzie, dworzec*

[69] (Kowalczyk, 1976) str. 284

[70] (Kowalczyk, 1976) str. 280

[71] (Kowalczyk, 1976) str. 306

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

- przy zamkach (w pobliżu rezydencji zamkowych ze względu na niewielkie rozmiary zalicza się niekiedy do pawilonów ogrodowych, określanych jako *domus voluptaria, maison de plaissance* lub *Lusthaus.*
- na wsi (casa di campagna, casa di villa – to pałace i dwory, które przyjmowały kształt willi włoskich).

Ewa Chojecka podkreśla, że z punktu widzenia uwarunkowań społecznych istotna była okoliczność, że fundator „domu pańskiego" stawianego na wsi nie był mieszczaninem ani człowiekiem z miastem związanym. Jako szlachcic był stałym rezydentem wsi. Z miastem praktycznie styczności nie miał. Autarkiczny ideał cywilizacyjny jego egzystencji pozbawiał go zasadniczego elementu decydującego o koncepcie willi: **społeczno-ekonomicznego sprzężenia z miastem[72]. Podkreśla, że na koncept willi składa się zarówno architektoniczny kształt jak i społeczno- obyczajowe odniesienia**. Chojecka zaleca tym samym daleko idącą ostrożność w dokonywaniu rozpoznawania w założeniach polskich rezydencji i domów pańskich z XVI wieku adaptacji formuły willi czy mamy do czynienia z miejscową formacją kulturową.
Należy tu zauważyć za Ewą Chojecką, że:

> *Kowalczyk jako wyznacznik definicji willi w sztuce polskiej przyjmuje jedynie fakt przejęcia z Włoch określonego wzorca architektonicznego, bez uwzględnienia odmienności uwarunkowań wynikających z nowych funkcji społeczno-obyczajowych, w jakie wzorzec ten na gruncie polskim zostaje wbudowany. Zauważa, że układy willowe palladiańskie, serliańskie oraz motyw renesansowych loggi widokowych funkcjonują na terenach polskich także w obrębie dworów, „domów pańskich", pałaców, nawet ratuszy (Husiatyn , Stanisławów) i jezuickich kolegiów (Lublin, Kraków)[73].*

[72] (Chojecka , 1990), str. 137
[73] (Chojecka , 1990), str. 138, przypis 20.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

2. Warunki rozwoju formy.

Zasadniczą przyczyną rozwoju, zarówno gospodarstw rolnych w starożytnym Rzymie, jak i wykształcenia się rezydencjonalnego typu willi (*villa urbana, villa suburbana, villa imperialis*), był postępujący proces osiągania, drogą podbojów, bezwzględnej dominacji ekonomicznej Rzymu w basenie Morza Śródziemnego. Następstwem zdobyczy wojennych, których celem było opanowanie obcych terytoriów oraz uzyskanie nowych mas niewolniczych, było niebywałe wzbogacenie się zarówno całego Państwa Rzymskiego, jak i poszczególnych warstw społeczeństwa, w którym coraz bardziej zaczęły uwydatniać się różnice majątkowe[74].
W konsekwencji stosowanej polityki podbojów gospodarka oraz styl życia w Rzymie coraz bardziej zaczęły opierać się na niewolniczej pracy sprowadzonych z podbitych terenów niewolników. Niewielkie gospodarstwa produkcyjne, funkcjonujące wg tradycyjnego modelu, w którym niewolnictwo miało jeszcze po części charakter patriarchalny, a produkcja niewolnicza służyła zaspokojeniu potrzeb „familii", stały się nierentowne. Trudną sytuację małych i średnich gospodarstw pogłębiał import taniego zboża z zamorskich prowincji. W obliczu takiego zjawiska Katon, w swoim traktacie, sugeruje miejskim inwestorom z klasy średniej (do której sam należał) zakup średnich gospodarstw oraz zapewnienie ich obsługi przez niewolników. Klasą najpełniej wykorzystującą podaż gruntów rolnych była rządząca republiką warstwa nobilów. To właśnie we własności ziemskiej nobilowie lokowali ogromny kapitał, uzyskany nie zawsze legalnie, w wyniku działań wojennych tworząc rozległe gospodarstwa – latyfundia.
O zmianie akcentów między funkcją reprezentacyjną oraz produkcyjną szeroko pisze James Ackermann[75] . Zwraca uwagę, że wiele z tego co wiemy o willach rekreacyjnych późnej republiki i wczesnego cesarstwa pochodzi z wykopalisk w Pompejach, Herculanum, Boscoreale i okolicznych osad, które zachowały się dzięki kładącej na nich zagładę erupcji Wezuwiusza z 79 r. n.e. Był to zatem przykład reprezentacyjny dla budynków grupy funkcjonalnej związanej z wypoczynkiem. **Według autora w ostatnich dekadach I w. n.e. wille o przeznaczeniu wypoczynkowym stały się normą, a nie wyjątkiem**. Wskazuje na związek tego stanu rzeczy ze zmianami modelu produkcji rolnej na ten oparty na pracy niewolniczej.[76] Zauważa również:

> *Wśród wykopanych pozostałościach po rzymskich zagrodach, przypadki willi, w których obie funkcje* [mieszkalna i gospodarcza] *są połączone, znaczeni przewyższają liczebnie te, w których są odrębne. Jednak znaczna większość z nich wydaje się być główną rezydencją właściciela, na co wskazuje częstotliwość udogodnień takich jak obszerne centralne perystyle, malowidła ścienne i mozaiki, a czasem także apartament kąpielowy.*[77]

Zmiana w gospodarce rolnej od gospodarstwa rodzinnego do wielkiej posiadłości miała się powtórzyć w kolejnych stuleciach.

---

[74] (Kumaniecki, 1967), str. 359: „Daniny ściągane z prowincji były tylko jednym z niewielu źródeł dochodu państwa rzymskiego. Zdobywając nowe kraje, konfiskował Rzym nie tylko część terytorium, włączając je do ager polpulis, jak to miało miejsce po opanowaniu Koryntu i Kartaginy, ale przejmował również wszystkie domeny poprzednich władców, ich pastwiska, lasy, kopalnie złota i srebra, saliny i kamieniołomy. Olbrzymie kontrybucje (…) oraz ogromne sumy uzyskiwane ze sprzedaży niewolników i zdobyczy wojennych sprawiły, że w połowie II w. p.n.e. stał się Rzym również pierwszą potęgą finansową w basenie Morza Śródziemnego."
[75] (Ackerman, 1990)
76 (Ackerman, 1990) str 51
[77] (Ackerman, 1990) str 43

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

W XV wieku Medyceusze stworzyli wielkie posiadłości, systematycznie nabywając małe gospodarstwa od swoich zubożałych sąsiadów, a arystokracja ziemiańska XVII wiecznej Wielkiej Brytanii uchwaliła „Akty Zaboru", by skonsolidować małe gospodarstwa, które przetrwały od średniowiecza. W obu przypadkach przedsięwzięcie to było związane z powstaniem szczególnego rodzaju wiejskiego domu[78]. O ponownym odrodzeniu typu architektury willowej we Włoszech James Ackermann pisze:

> *To, co nazywamy średniowiecznym miastem, jest miastem jedynie późnego średniowiecza, od X do XIII wieku i było wytworem zupełnie innego społeczeństwa niż to, które je poprzedzało. Władcy i szlachta feudalna nie sprzyjali rozwojowi miast: ich władza opierała się na ziemi i gospodarce rolnej. Odrodzenie miasta było dziełem kupców, rzemieślników i fabrykantów, którzy utworzyli komunalny typ rządu, wolny od władzy królewskiej, cesarskiej czy kościelnej i wystarczająco silny, by bronić się przed agresją z zewnątrz. Tych twórców miast nazywano „mieszczanami" lub „burżuazją", ponieważ Burg i burg oznaczają cytadelę lub fortecę.* ***To właśnie ta klasa ludzi stworzyła gospodarkę monetarną, która zapewniała nadwyżki dostępne do inwestycji.*** *Kiedy feudalny monopol na posiadanie ziemi poza miastami zaczął się chwiać, a wieś stała się wystarczająco bezpieczna, nowa klasa ożywiła willę – w odróżnieniu od domu wiejskiego i zamku – aby zapewnić miejsce do wypoczynku i ćwiczeń oraz inwestycje w rolnictwo.*[79]

Na rozwój architektury rezydencjonalnej, pozbawionej funkcji obronnej miały również wpływ zmiany, które zaszły w Europie zachodniej w zakresie strategii obronności:

> *W procesie defortyfikacji miast niemieckich, który rozpoczął się w końcu XVII w., da się zaobserwować zmienną dynamikę tego zjawiska. Jego początek wyznaczają wyburzenia fortyfikacji miast nadreńskich przez okupacyjne wojska francuskie w czasie wojny palatynackiej (1689-1697), a kontynuację stanowią procesy w znacznym stopniu oparte na przejmowaniu wzorców francuskich, zarówno politycznych jak i ideowych, stopniowo wzbogacanych o wątki myśli oświeceniowej. Znajdywały one odbicie w ewolucji strategii obronnej wielu państw niemieckich, a zwłaszcza Królestwa Prus, gdzie procesowi budowy silnych, nowoczesnych twierdz na obrzeżach państwa towarzyszyła powolna demilitaryzacja miast położonych w głębi kraju. Kuszący okazał się także francuski wzorzec nowej rezydencji władcy, którego siła manifestowała się nie w potędze fortyfikacji, ale w rezygnowaniu z nich*[80].

Kolejnym etapem w rozwoju zabudowy rezydencjonalnej, powiązanej z mieszczaństwem, była rewolucja przemysłowa stanowiąca cywilizacyjny przełom. Nie mniej istota posiadania willi wciąż oparta była na możliwości uzyskania wysokich przychodów przy drastycznym zróżnicowaniu klasowym i uzależnieniu komfortu przedstawicieli klasy wyższej od wyzysku przedstawicieli niższych warstw społecznych.

[78] (Ackerman, 1990)
[79] (Ackerman, 1990),
[80] (Omilanowska, 2010), str.294

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Willa jest z konieczności własnością uprzywilejowanej i potężnej klasy społecznej, chociaż w pewnych okresach historii, jak w połowie XIX wieku, przywilej ten spłynął do osób o skromnych środkach finansowych. Struktura społeczna większości rozważanych przez nas willi obejmuje z jednej warstwy właściciela i jego gości, z drugiej służbę, a w przypadku gospodarstw rolnych robotników rolnych, często nadzorowanych przez komorników, z jeszcze innej [81].

3. Willa – cechy programu funkcjonalno-przestrzennego. Starożytność, średniowiecze, nowożytność.

Starożytność

Lucjusz Columella (4 r. n.e. -70 r. n.e.) w De re rustica – encyklopedycznym traktacie o rolnictwie z I w. n.e. (I, 6). Skrupulatnie przedstawia zalecenia dotyczące organizacji funkcjonalno-przestrzennej willi – zarówno zespołu zabudowy produkcyjnej jak i pomieszczeń o indywidualnym przeznaczeniu. Wskazuje także zróżnicowanie nazewnictwa dla poszczególnych jednostek składających się na zespół zabudowy. Z uwagi na dalsze rozważania dotyczące układu przestrzennego willi przytoczono niżej trzy strofy (I, 6) poświęcone wnętrzom. Należy podkreślić, że w traktacie za wszystkimi wskazaniami stoi pragmatyzm i racjonalizm.

1 Wielkość willi i ilość jej części powinna być proporcjonalna do całego założenia i podzielona na trzy grupy: villa urbana (dom mieszkalny, rezydencja), villa rustica (folwark) i villa fructuaria lub magazyn. Villa urbana powinna być podzielony kolejno na apartamenty zimowe i apartamenty letnie, tak aby sypialnie zimowe były zwrócone w stronę wschodu słońca w dniu przesilenia zimowego, a zimowa jadalnia zwrócona była w stronę zachodu słońca w dniu równonocy.

2 Natomiast letnie sypialnie powinny być zwrócone w stronę południowego słońca w czasie równonocy, natomiast jadalnie tej pory roku powinny być skierowane w stronę wschodzącego słońca zimą51.

Łazienki powinny być zwrócone w stronę zachodu słońcem lata, aby świeciły od południa aż do wieczora.

Promenady powinny być wystawione na działanie południowego słońca w czasie równonocy, tak aby uzyskać zarówno maksimum słońca zimą, jak i minimum latem.

[Kuchnia] w części przeznaczonej na użytek gospodarski zostanie umieszczona przestronna i wysoka kuchnia, aby krokwie były wolne od niebezpieczeństwa pożaru i aby mogła stanowić dogodne miejsce postoju dla niewolników o każdej porze roku. Najlepiej będzie, jeśli zostaną zbudowane kabiny dla nieskrępowanych niewolników, aby wpuszczały południowe słońce w czasie równonocy; dla tych, którzy są w kajdanach, powinno być podziemne więzienie, jak najbardziej zdrowe, wpadające do światła przez wiele wąskich okien zbudowanych tak wysoko nad ziemią, że nie można do nich dotrzeć ręką.

7 Przy wejściu niech będzie miejsce dla nadzorcy, aby mógł nadzorować wszystkich wchodzących i wychodzących; i dla szafarza nad wejściem z tego samego powodu,

[81] (Ackerman, 1990)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

a także, aby mógł bacznie czuwać nad nadzorcą; a w pobliżu obu z nich powinien znajdować się magazyn, w którym można gromadzić cały sprzęt rolniczy, a w nim schowek do przechowywania żelaznych narzędzi.

8 Cele dla pasterzy powinny sąsiadować z podopiecznymi, aby mogli wygodnie wybiegać, aby się nimi opiekować. A jednak wszyscy powinni być kwaterowani tak blisko siebie, jak to możliwe, aby pilność nadzorcy nie była przeciążona w obchodzeniu kilku miejsc, a także aby mogli być świadkami wzajemnej pracowitości i zaniedbania[82]*.*

Rzymski dom prywatny Atrium.

Charakterystycznym elementem struktury domu rzymskiego, w którym można upatrywać zaczynu dla wzoru domów zamożnej warstwy obywateli było *atrium.* Wg jednej z hipotez wewnętrzny dziedziniec otoczony kolumnadą i pomieszczeniami o różnym przeznaczeniu, powstał z połączenia części mieszkalnych z zabudowaniami gospodarczymi otaczającymi centralne podwórze. Z kolei Wilfried Koch definiuje atrium jako izbę centralną, pierwotnie zapewne zadaszoną, z paleniskiem wewnątrz; stąd nazwa – od *ater* – zaczernienie od dymu; atrium impluviatum – to atrium z otworem w zadaszeniu – po pochylonym do wewnątrz dachu woda deszczowa spływa do basenu (impluvium). Ewolucja samego atrium kończy się powiększeniem otworu nad basenem (compluvium) a następnie zastąpienie basenu fontanną (w czasach Republiki). Wnętrze atrium ozdobione było zielenią, posągami, mozaikami – zwłaszcza dno impluvium (zbiornika na wodę), ściany pokrywano malowidłami lub stiukami. W atrium umieszczano kapliczkę – lararium – poświęconą duchom opiekuńczym larom oraz podobizny przodków. Było to miejsce, gdzie koncentrowało się życie rodzinne, przyjmowano interesantów. Jak jednak wykazuje Witruwiusz pomieszczenie to mogło być przekryte pełnym stropem. Rzut takiego domu wykazuje symetrię osiową wokół atrium.

Wokół atrium znajdowały się pomieszczenia, z których boczne przeznaczono na magazyny i sypialnie dla służby. Za atrium znajdowała się sypialnia właściciela – *tablinum,* obok niego umieszczono jadalnię – *triclinium.*

W wyniku ewolucji typu i powiększenia domostwa *atrium* stało się pomieszczeniem reprezentacyjnym*, tablinum* przekształciło się w pokój pracy właściciela. Na wzór domów greckich[83] w zamożnych domach powstaje druga część*:*

której punktem centralnym jest otoczony kolumnadą perystyl (peristilium). Dookoła niego grupuje się szereg apartamentów. Tutaj, w perystylu, wśród klombów kwiatów i wodotrysków koncentruje się właściwe życie rodziny, podczas gdy atrium, które miało również basen z orzeźwiającą wodą a często i kolumnadę, służyło do oficjalnych przyjęć[84]*. Nie tylko perystyl, ale i biblioteka (bibliotheca), i wielka sala (oikos) przeznaczona do przyjęć świadczą swymi nazwami o greckim pochodzeniu*[85]*(…) Zwiększającym się estetycznym wymaganiom mieszkańców takich zamożnych domów nie odpowiadałya już podłoga pokrywana zaprawą z wapna i skorup glinianych; zamiast niej pojawiła się kostka porfirowa lub z marmuru a niekiedy i mozaika. Ściany pokrywa się freskami*

[82] (Columella, I w. ne.) I, 6., tłumaczenie własne

[83] (Koch, 1996) Wilfred Koch wskazuje, że na dom rzymski oddziaływał grecki dom perysytylowy- był to dom na ogół wolnostojący, dwukondygnacyjny, z wąskim dziedzińcem , powiększonymi pomieszczeniami reprezentacyjnymi, kuchnią i toaletą w podziemiu. Kolumny sięgały 4m wysokości

[84] (Kumaniecki, 1967), str. 365

[85] Ibidem, str. 365

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

i to nie tylko w Rzymie, ale i na prowincji, w Pompei; zdobi się je marmurem i artystyczną sztukaterią; kasetony u sufitów lśnią złotem i kością słoniową. Jeśli na ścianie nie ma fresków, pojawiają się dywany attalijskie z ciężkiego złotego brokatu (…) wille stają się jedynie miejscem wypoczynkowym o starannie utrzymanych ogrodach.[86]

Zasady kształtowania architektury domu rzymskiego w I w n.e., wyłuszczył Witruwiusz w księdze VI najstarszego z zachowanych traktatów o architekturze. Księga VI w całości poświęcona jest budownictwu prywatnemu. Jako traktat architektoniczny, w kontraście do wcześniej wspomnianych traktatów agronomicznych, Witruwiusz posługuje się zaleceniami wykraczającymi poza rejestry czysto pragmatycznych wskazówek. Szczegółowe zasady Witruwiusz zaleca odnosić także do domów budowanych na wsi, wskazując bezpośrednio jedną kluczową różnicę - *w mieście atria są zwykle w pobliżu wejścia, natomiast na wsi w domach budowanych na wzór miejskich, bezpośrednio przy wejściu znajdują się perystyle, a dopiero dalej atria otoczone dookoła portykami wykładanymi posadzką i otwartymi ku palestrom i promenadom.*[87]

Dla wspaniałych skarbów sztuki rabowanych w miastach hellenistycznych nie może już wystarczyć prymitywny dom rzymski, złożony z atrium i sypialni (tablinum).

Witruwiusz na wstępie 6 księgi traktatu nakreśla priorytet pracy:
[1] Architekt powinien starać się przede wszystkim o to , by budowle były wykonane zgodnie z ustalonymi zasadami proporcji. Witruwiusz, mając na uwadze zarówno względy praktyczne jak i estetyczne[88], wskazuje stosowne relacje między szerokością, długością atriów a ich wysokością (mierzoną do belkowania). Określa także szerokość obejścia atrium. Co więcej wskazuje na proporcje między parametrami charakteryzującymi atrium a pozostałe pomieszczenia połączone z dziedzińcem. Rozdział czwarty Witruwiusz poświęca właściwemu oświetleniu pomieszczeniu ze względu na funkcje pomieszczeń, w następnym rozdziale stawia akcent na aspekt aranżacji pomieszczeń z uwagi na dostępność pomieszczeń dla osób nie będących stałymi domownikami.

Po rozplanowaniu tych pomieszczeń zależnie od stron świata należy zastanowić się nad wyodrębnieniem w prywatnych domach pomieszczeń dla ojców rodzin oraz nad urządzeniem sal dostępnych także dla obcych. Albowiem wśród pomieszczeń przeznaczonych na użytek rodziny nie wszystkie, na przykład sypialnie, triklinia (jadalnie), łaźnie i inne o podobnym przeznaczeniu, są dostępne dla obcych, poza zaproszonymi. Wspólne dla wszystkich i do których nawet niezaproszeni sami wejść mogą są przedsionki, dziedzińce, perystyle i wszystkie pomieszczenia o podobnym charakterze. (…). [89]

Dla późniejszych rozważań nad wyróżnikami willi warto przytoczyć niepozorny zapis tego samego wersu:

Dla ludzi przeciętnych niepotrzebne są ani wspaniałe przedsionki, ani tablina, ani atria, gdyż zabiegając o innych sami do nich chodzą i nie są przez nich odwiedzani. [90]

[86] Ibidem, str. 366
[87] (Witruwiusz), str. 159
[88] (Witruwiusz) str 156
[89] Ibidem, str 158
[90] Ibidem, str 158

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Dalej Witruwiusz wskazuje kryteria, którymi należy się kierować w zależności od tego, czym trudni się właściciel domu:

> *[2] dla tych którzy trudnią się handlem produktami rolnymi, należy w przedsionkach budować składy i sklepy, a w samym budynku sklepione piwnice, spichrze i składy na żywność, bardziej potrzebne do przechowywania płodów rolnych niż dla ozdoby.*
> *Dla bankierów i dzierżawców państwowych trzeba budować domy wygodniejsze, okazalsze i zapewniające bezpieczeństwo, a dla polityków i mówców wykwintniejsze i obszerniejsze , aby się mogły odbywać tam zebrania. Dla ludzi znakomitych, którzy piastując dostojeństwa i urzędy musza świadczyć usługi obywatelom, należy budować przedsionki królewskie, atria wysokie, perystyle bardzo obszerne, zieleńce i promenady odpowiednie do godności, jakie piastują, prócz tego biblioteki, pinakoteki i bazyliki nie mniej wspaniałe niż publiczne, gdyż w domach ich często odbywają się zarówno państwowe narady, jak prywatne sądy i arbitraże.*

Na koniec Witruwiusz zapewnia:

> *jeśli przy projektowaniu budowli będzie się miało na względzie stanowisko poszczególnych jednostek, jak to podałem w księdze pierwszej pisząc o stosowności, nic tym budowlom nie będzie można zarzucić; będą one celowe i wygodne. Te same zasady stosuje się nie tylko przy budynkach miejskich, lecz także na wsi, z tym wyjątkiem, że w mieście atria są zwykle w pobliżu wejścia, natomiast na wsi w domach budowanych na wzór miejski , bezpośrednio przy wejściu znajdują się perystyle, a dopiero dalej atria otoczone dookoła portykami wykładanymi posadzką i otwartymi ku palestrom.*

W rozdziale poświęconym posiadłościom wiejskim zauważa:

> *starać się o to by wszystkie budynki otrzymały dobre oświetlenie oczywiście łatwiej na wsi, gdyż nie przeszkadzają tam mury sąsiadów, gdy tymczasem w mieście zabiera światło bądź wysoki mur wspólny, bądź ciasnota miejsca*[91].

Aspekt oświetlenie będzie nie tylko aktualny ale i niewątpliwie kluczowy dla teoretyków architektury na przełomie XIX i XX.

4. Willa – forma.

Szczegółową analizę formalno-stylistyczną willi zarówno starożytnych jak i nowożytnych przeprowadził James S. Ackermann w „The Villa – form and ideology". Dla porządku poniżej przywołano najważniejsze zagadnienia związane z kształtowaniem formy wraz z propozycją Ackermanna podziału wg sposobu ukształtowania w krajobrazie.
W odniesieniu do stylu i formy Ackermann nakreśla różnice między dynamiką rozwoju w tym zakresie gospodarstw ziemskich i rezydencji willowo-rolniczych. Twierdzi, że poczucie przyzwoitości i dumy z klasy skłaniały chłopa i dzierżawcę do zachowania tradycyjnych form, zaś w przypadku willi rzadko wykazywano wysiłek ze strony właściciela lub architekta aby dostosować się do dawnych zwyczajów. Zauważ również, że występowanie stylów odwołujących się do tradycji było również formą kontestacji aktualnie dominującego stylu. Autor zwraca też uwagę, że rezydencje lokowane w obrębie miast zachowywały bardziej konserwatywną tradycję. Ackermann wyróżnia typy zabudowy willowej w oparciu o ich formę/ bryłę i jej powiązanie z otoczeniem. Z czasów rzymskich wywodzi typ **zawarto sześcienny (*the compact-cubic*) oraz**

[91] (Witruwiusz) str 160

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

otwarto-rozciągnięty (*the open-extended*). Formę zwarto-sześcienną wywodzi ze względów urbanistycznych (zatłoczone przedmieścia Pompe)i, oraz wymaganie konsolidacji ze względów obronnych. W odniesieniu do zwartych brył m.in. willi za murami miasta wskazuje, że typ nie uzależnił się jeszcze do I w. p.n.e. od wzorców miejskich.

> *Zwarta willa, gdy wychodziła na podwórze lub widok, miała tendencję do posiadania loggi wzdłuż fasady, zwykle otoczonej rzymskimi przykładami między dwoma wystającymi blokami lub wieżami. Ten typ pojawia się ponownie w małej wczesnorenesansowej willi.*

Typ otwarto-rozciągnięty – to obiekt, który rozrasta się nieformalnie w budowle z asymetrycznych bloków i portykach o zróżnicowanych profilach zmieniających się poziomów, a często rozrasta się jak organizm, gdy zamożnego właściciela kusi, by rozbudować pierwotną strukturę, dodając sale, podwórka i portyki[92].
Charakteryzuje rodzaj relacji między budynkiem a jego otoczeniem. Typ zwarty stanowi barierę dla środowiska naturalnego, odstaje od niego w biegunowej opozycji*:*

> *willa Lorenzo de Medici w Poggio a Cano pod Florencją – wpisana w sześcian, licowana białym stiukiem dla podkreślenia jego całkowitej polaryzacji wobec irracjonalności listowia i pagórków oraz, dla podkreślenia tego przekazu, wzniesiony na wysokim podium, aby zapewnić, że kontakt mieszkańców z naturą nie powinien być intymny, ale odsunięty i perspektywiczny.*[93]

Typ otwarty jest integracyjny, naśladuje naturalne formy w nieregularności swojego układu i profilu , obejmuje grunt, przyjmuje kolory i faktury, *wyraża kolaborację z pejzażem.* Zwraca uwagę na nieregularną topografię jako determinant luźnej artykulacji części – taki swobodniejszy styl- podkreślanie nieformalności były charakterystyczne dla większości willi wybudowanych po I połowie I w n.e. (wille morskie).

Wille we Włoszech jako typ zabudowy ponownie stają się popularne w XIV wieku. Florencja staje się przykładem przemiany z wzoru zmiany wsi -feudalnej twierdzy- na willę. Daje Europie wzór gospodarki kapitalistycznej i miasta – państwa*[94].*
Ackerman zauważa, że mimo iż nie zachowały się przykłady willi z XIV wieku to pozostał pewien materiał ikonograficzny z którego wyłania się obraz XIV-wiecznej willi – mocno jeszcze zakorzenionej w formach średniowiecznych:

> *Składają się z elementów średniowiecznych takich jak wieże, sylwetki z blankami wojskowymi, obronnymi murami obwodowymi i fosami, o nieregularnych planach, połączone z renesansowymi detalami takimi jak loggie kolumnadowe*[95].

Zwraca przy tym uwagę, że kraj nadal nie był całkowicie bezpieczny przed bandytami

[92] (Ackerman, 1990), str. 20
[93] (Ackerman, 1990), str. 22
[94] (Ackerman, 1990) str. 64,
[95] Ibidem, str. 64,65

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

i maruderami i zmodyfikowana tradycja zamkowa nadal była rozsądnym punktem odniesienia**.**
W XII i XIII w. gospodarka rolna w środkowych Włoszech została radykalnie zmieniona poprzez zerwanie więzi feudalnych.
Z czasem Medyceusze i inni przedsiębiorcy gromadzili wielkie majątki w XV wieku. Inwestycja w rolnictwo nie była najefektywniejszym sposobem zarabiania pieniędzy ale zapewniała dywersyfikacje inwestycji. *Poza tym, budowanie majątków przez nabywanie poszczególnych gospodarstw przylegających do rezydencji willowej przyniosło ze sobą prestiż zakorzeniony w średniowiecznym szacunku dla własności ziemskiej.*
W tym czasie pojawił się nowy typ willi którego pierwowzorem była willa Fiesole – willa skromna do granic recesji, sześcienna bryła, pokryta stiukiem w kolorze złamanej bieli, z loggiami po obu stronach.

> *Piętro piwniczne otwierało się na niższą platformę z tyłu. Vasari donosi, że tak było posadowiona na fundamencie na zboczu. zbocza z największym kosztem, ale nie bez wielkiej użyteczności: Posiadający w dolnej części sklepienia, piwnice, stajnie, magazyny i inne drobne i obszerne mieszkania, a wyżej, obok komnat, sal publicznych i innych pomieszczeń, wykonał niektóre dla książek, inne dla muzyki.*
> ***Jest to pierwsza willa Medici całkowicie otwarta na zewnątrz. I bez centralnego dziedzińca**. Łuki nie są formowane, a okna nie są obramowane. Jedynymi elementami reliefowymi są opaski na szczycie pomostów loggi. Liczne zmiany dokonywane w XVI w. Willa ta była dramatycznie niepodobna do swoich poprzedników zarówno pod względem symboliki jakie formy wynika to nie tylko z późniejszej daty i ewolucji architektury renesansowej i lec jej wyraźnej roli jako podmiejskiej willi bez funkcji rolniczej której skala i forma dostosowana była do wyboru miejsca z panoramicznym nie dopuszczono żadnych cech militarnych ani reminiscencji średniowiecznej architektury zresztą nie próbowano też nawiązywać do tradycji klasycznej willa Fiesole to abstrakcyjna turystyczna struktura zaprojektowana ze względu na swoją byłą m nią ile krytyki kremowy Girlandahio) i gładką teksturę aby odstawać a nie wtapiać się w jej naturalne środowisko[96].*

Alberti, który wydaje niedługo po wybudowaniu tej willi książkę *De re aedificatoria*, pisze:

> *„wydaje mi się niestosowne, aby iglice i blanki były umieszczane na budynkach prywatnych obywateli, dla tych nadają się do twierdz, zwłaszcza tyranów, i są obce pokojowo nastawionym obywatelom i dobrze ukonstytuowanej republice, ponieważ oznaczają groźbę strachu i ucisku"*[97]

Willa Fiesole antycypowała rozbudzenie walorami estetycznymi krajobraz.

> *Najprawdopodobniej patron wybrał to miejsce bo widok obejmował całą Florencję i duży odcinek doliny Arno, (…)[98].*
> *Niezwykła innowacja formy i funkcje willi Fiesole polega na zastąpieniu wartości ekonomicznych wcześniejszych posiadłości Medyceuszy bezpieczeństwa zaopatrzenia pałacu miejskiego wartościami ideologicznymi które tworzyły obraz krajobrazu*

[96] (Ackerman, 1990), str. 74
[97] Ibidem, str 76
[98] Ibidem, str. 77

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

wywyższając go jako coś innego niż środowisko naturalne teatr życia codziennego wartości estetyczne i humanistyczne znalazły wyraz w rezolucji docenianie widoku ze szczytu wzgórza dla niego samego wcześniej jak w listach Petrarki krajobraz był interpretowany moralnie wizualne przywództwo miasta od względnej izolacji przedmieścia miejsca dla cieszenia się niezakłóconym działaniem otium proste arkadowy 6 misza rocca był pierwszą nowoczesną willę zaprojektowaną bez zastanowienia i możliwości uzyskania korzyści materialnych[99].

Lokalizacja Fiesole jest określona przez Ackermana jako „półmiejska" mimo czego pisze, że była uważana za zgodną z wergiliańskimi toposami literackimi, które z jednej strony przedstawiały widoki, dźwięki i zapachy wsi jako największe przyjemności, a z drugiej przedstawiały sielankowe życie jako radość nie zmąconą troską i trudami.

5. Willa w mieście i na przedmieściach - przełom XIX i XX wieku.

5.1. Przełom XIX i XX wieku – dom jednorodzinny w teoriach urbanistycznych.

Rozwój miast europejskich w wieku XIX został wymuszony przez procesy zapoczątkowane na początku wieku XVIII. Skok cywilizacyjny obejmujący rozwój nauki i technologii, znany pod terminem „rewolucji przemysłowej", zdeterminował rozwój ośrodków przemysłowych w obrębie istniejących struktur miejskich i na ich obrzeżach. Przejście z gospodarki opartej na rolnictwie oraz produkcji rzemieślniczej (lub manufakturowej) do gospodarki opierającej się głównie na mechanicznej produkcji fabrycznej pociągnęło za sobą wzmożony ruch migracyjny ze wsi do miast. Koncentracja ludności w obrębie dużych miast powodowała dramatyczne pogorszenie się, nie zawsze dobrych, warunków mieszkaniowych, co sprzyjało rozwojowi patologii społecznych, tworzeniu środowisk i zjawisk kryminogennych i było jedną z podstawowych przyczyn pogłębiania się problemów higieniczno-sanitarnych i zdrowotnych. Nierówności społeczne i chaos urbanistyczny (związany z lokalizacją zakładów przemysłowych oraz brakiem kompleksowych planów rozwoju miast) generowały spekulacje gruntami, pogłębiające powszechne patologie.

Właściciele powstających fabryk i zespołów produkcyjnych, odpowiadając na palące potrzeby mieszkaniowe i konieczność poprawy warunków bytowych napływającej ludności (siły roboczej), decydowali się na budowanie osiedli robotniczych (tzw. osiedla patronackie[100]). Skala takich inwestycji nie rozwiązała jednak problemu przegęszczenia miast.

Dopiero druga połowa XIX wieku przyniosła skonkretyzowanie diagnozy problematyki przemian miast epoki industrialnej w postaci aktów prawnych[101], traktatów urbanistycznych i konkretnych inwestycji obejmujących programowe przekształcanie istniejących struktur przestrzennych.

[99] Ibidem, str 78

[100] Powstało w tym czasie kilka rozwiązań problemów XIX wiecznej klasy robotniczej wskazanych przez utopijnych socjalistów (Saint-Simon(1760-1825), Charles Fourier (1772-1837, Falanster 1803-1805), Jean Babtiste Godin (1817-1888, Familister w Guise 1858), Etienne Cabet (1788-1856, Icaria 1749) oraz Robert Owen (1771-1858, New Lanark 1799, New Harmony 1825), James Silk Buckingham (1786- 1855, Victoria 1848)

[101] W Anglii – Public Health Act (pierwszy tekst z 1847 r.), Housing of the Working Classes Act (1885); Francja – ustawa z dnia 13.04.1850 r. zwana Loi de Melun [za:] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015) str. 75; autorka odsyła do N.Bullock, J. Read, The Movement for Housing Reform in German and France, 1840-114, Cambridge 1985 jako opracowania dogłębnie omawiającego tę problematykę.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Początek realnych zmian odnotować można z II połową XIX wieku.
Poniżej przedstawiono przegląd koncepcji w kierunku oznaczenia roli zabudowy rezydencjonalnej w strukturze miasta.

Powstające koncepcje rozwijały się dwutorowo. Jednym z kierunków tego rozwoju było wprowadzanie miasta w nową epokę poprzez usprawnienie struktury miasta o charakterze rezydencjonalnym (reprezentacyjnym), opierając sięw ich komponowaniu na wyidealizowanych formach historycznych.[102](…) Monumentalność, teatralność, efekty scenograficzne były w nim równie istotne jak rozwiązania komunikacyjne czy estetyczne komponowanie wnętrz urbanistycznych i obiektów architektonicznych. Główne cechy takiej tendencji rozwojowej miast to zgeometryzowana, uporządkowana zwarta forma, złożona z czworobocznych bloków zabudowy, oparta na zasadach klasycznej kompozycji, nowe centrum w postaci reprezentacyjnego placu, powiązane osią kompozycyjną ze starym rynkiem (w przypadku rozbudowy miast istniejących), liczne mniejsze place oraz szerokie aleje (często w formie bulwarów okalających miasto np. w Wiesbaden) i parki miejskie o charakterze krajobrazowym wpisane harmonijnie w zgeometryzowaną strukturę (np. Darmstadt).
Spektakularnym przykładem przebudowy miasta w tym duchu była rozpoczęta w **1853 r.,** kierowana przez barona Haussmanna przebudowa Paryża. Pozbawione sentymentów wyburzenie całych kwartałów zabudowy[103], umożliwiło wprowadzenie nowych arterii komunikacyjnych wraz z infrastrukturą techniczną (dworce kolejowe; system wodociągów i kanalizacji), założenie systemu zieleni miejskiej obejmującej szerokie obsadzone zielenią bulwary, parki oraz skwery. Wnętrza urbanistyczne kształtowano zabudową podlegającą ścisłym regulacjom[104]. Renesansowe rezydencje, podobnie jak blisko 60% zabudowanych terenów miasta uległo sile nowej koncepcji. Naturalną konsekwencją dokonanej przebudowy było jednak wyparcie najniższych warstw społecznych na obrzeża miasta i wytworzenie kolejnych dzielnic robotniczych.
Niektóre próby poprawy warunków bytowych przyjmowały formę wyidealizowanych koncepcji utopijno-socjalnych, pozostających w sferze projektowej lub prób realizacji.
Przykładem takiego podejścia była koncepcja konkursowa autorstwa Ildefonsa Cerdy[105] (1859 r.) dla przebudowy dzielnicy *Eixample* w Barcelonie. Plan urbanistyczny dzielnicy cechuje się regularną siatką szerokich ulic wraz z ośmiokątnymi placami tworzącymi skrzyżowania. Zabudowania formują kwadraty o boku 133,3 metra, tworząc w środku odizolowane od zgiełku miasta, zielone podwórze dla mieszkańców. Istotą koncepcji projektowej było polepszenie ogólnych warunków życia całej społeczności, higieny oraz transportu w mieście. Zaproponowany model wyróżniało całkowite pominięcie podziałów klasowych, które odzwierciedlać mogłaby projektowana kompozycja czy architektura dzielnicy. Ta i inne okoliczności wywołały

[102] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015), str. 75.
[103] Przyjmuje się, że przebudowano ok 60 % miasta; w ramach wyburzeń rozbierano również renesansowe rezydencje.
[104] Elewacje domów przy ulicach szerokich na 20 metrów nie mogły przekraczać 20 metrów wysokości. Fasady sąsiadujących budynków musiały znajdować się w jednej linii, a piętra powinny leżeć na tej samej wysokości. Przepisy te gwarantowały nadanie ulicom estetycznego, ale też dość monumentalnego i niekiedy monotonnego wyglądu. Nowi właściciele zobligowani zostali do czyszczenia elewacji raz na dziesięć lat. Czytaj więcej: https://histmag.org/Georges-Haussmann-i-wielka-przebudowa-Paryza-od-sredniowiecznej-zabudowy-do-nowoczesnej-metropolii-6669
[105] W 1867 roku opublikował Ogólną Teorię Urbanizacji, poświęconą rozwiązaniu problemów związanych z rozwojem przemysłowym i demograficznym miasta.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

protesty burżuazji, z tego powodu władze tymczasowo cofnęły decyzję o realizacji planu Cerdy.

Działania urbanistyczne tego okresu skoncentrowały się na budowie nowych układów miejskich, m.in. w oparciu o zakład przemysłowy lub mniejsze ośrodki podmiejskie, przebudowę istniejących założeń urbanistycznych czy rozbudowę miast o tereny poforteczne.[106] To ostatnie zagadnienie związane z rozbiórką umocnień otworzyło drogę nie tylko do rozwijania systemów zieleni miejskiej (parki, publiczne ogrody, promenady i zazielenione place) ale doprowadziło do wprowadzenia bardziej ekstensywnej zabudowy.
Jak pisze Katarzyna Rozmarynowska awans zieleni publicznej do rangi kluczowego zagadnienia urbanistyki, jaki nastąpił pod koniec XIX wieku, znalazł odzwierciedlenie w szeregu teoretycznych modeli miast, w których zieleń, na równi z zabudową i komunikacją, traktowano w sposób systemowy[107]. Rozważaniom na temat kształtowania przestrzeni publicznych i środowiska mieszkaniowego w XIX wieku, ukierunkowanym na zapewnienie każdemu mieszkańcowi miasta dostępu do naturalnego światła, świeżego powietrza (i wody) i wreszcie kontaktu z naturą, towarzyszyła również refleksja nad najwłaściwszym typem zamieszkiwania.
Jednorodzinny dom, wolnostojący otoczony ogrodem, był w ocenie teoretyków urbanistyki i architektury bez wątpienia tą formą zamieszkiwania, która co do zasady zasługuje na pierwszeństwo przed jakimkolwiek domem mieszkalnym pod względem moralnym, zdrowotnym, społecznym i artystycznym.[108] W nowych koncepcjach rozwoju ośrodków miejskich pojawiały się więc odniesienia do budownictwa willowego, zarówno w typowej formie rezydencji dla przedstawicieli klas wyższych, przedmieść willowych dla klas średnich, a także wzorowanej na powyższych zabudowy osiedli robotniczych.[109]

Wśród najpopularniejszych koncepcji, z uwagi na zasadniczo precyzyjne wskazanie lokalizacji i charakteru domu jednorodzinnego, warto zwrócić uwagę na te zaproponowane przez Arturo Sorya y Mata (1882), Theodora Fritscha (1896), Ebenezra Howarda (1898) oraz Tony'ego Garniera (1904). i.

Arturo Sorya y Mata (Ciudad lineal 1882 r.)
Koncepcja hiszpańskiego urbanisty oparta była na rozwoju komunikacji kolejowej. Główną cechą pierwotnego modelu urbanistycznego był układ oparty o oś komunikacyjną rozpiętą między dwoma istniejącymi ośrodkami miejskimi. **Arterię o szerokości 40 metrów** kształtowało zasadniczo siedem ciągów oddzielonych alejami drzew o różnym przeznaczeniu w tym przede wszystkim komunikacyjnym (linia kolejowa lub tramwajowa, ciąg jezdni i ciągi piesze). Teren zajmowała również infrastruktura techniczna. Wzdłuż osi komunikacyjnej wyodrębniono kwartały pod zabudowę mieszkaniową, usługową, rolniczą, przemysłową, kulturalną, rekreacyjną i sportową.

[106] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015)
[107] (Rozmarynowska, Ogrody odchodzące...?, 2011), str. 98
[108] (Stübben, 1890), str. 22 stwierdzenie to jednak należy uznać za wyabstrahowane od kontekstu społeczno kulturowego , ekonomicznego i prawnego (planowanie).
[109] (Łakomy, Budownictwo willowe w teorii i praktyce utopistów i reformatorów urbanistyki przełomu XIX i XX wieku, 2017)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

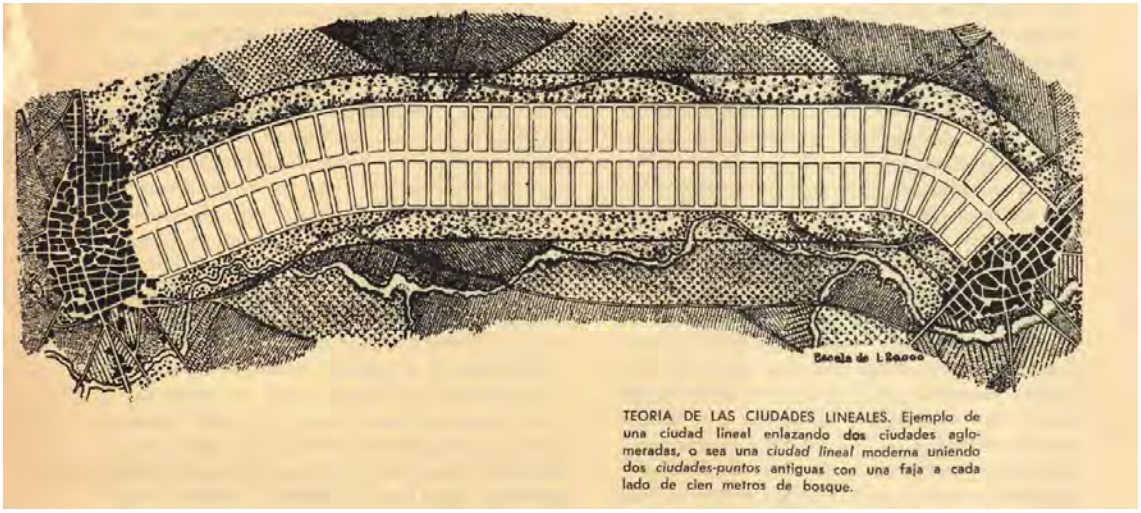

il. 1. Układ oparty o oś rozpiętą między dwoma ośrodkami miejskimi.

W proponowanym modelu występowała tylko zabudowa w typie domu wolnostojącego otoczonego ogrodem. Zgodnie z zaproponowanymi regulacjami domy musiały zajmować nie mniej niż jedną piątą zagospodarowanej działki i nie mogły przekraczać wysokości trzech pięter. Parcela nie mogła być mniejsza niż 400m2 (20x20), a minimalna powierzchnia zabudowy (pojedynczej kondygnacji) wynosiła 80m2. Pozostały teren przeznaczony był na ogród gospodarczy i krajobrazowy. W 1903 r. wprowadzono dodatkową standaryzację dla 5 typów budynków: parterowy dom robotniczy, dom parterowy (z lepszych materiałów niż pierwszy), parterowy hotel (większy i lepiej wykończony niż poprzednie o takiej samej konstrukcji jak drugi typ) oraz dwupiętrowy hotel (konstrukcja podobna do trzeciego). Koncepcyjnie architektura domów *Ciudad Lineal* miała wystrój historyzujący, który harmonizował z kioskami, budkami wartowniczymi, latarniami i ławkami na głównej ulicy. Z biegiem czasu architektura ulegała zróżnicowaniu.[110]

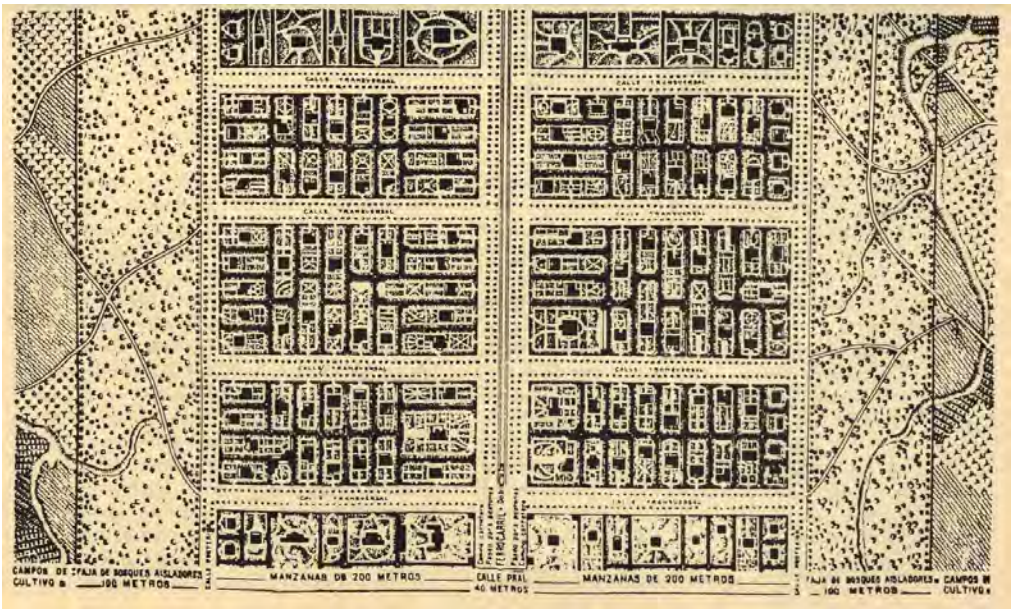

il. 2. Fragment miasta liniowego pokazujący w przybliżeniu sposób zabudowy kwartałów mieszkalnych.

[110] (Fernández, 2004)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 3. Ilustracja aksonometryczna kwartałów mieszkaniowych.

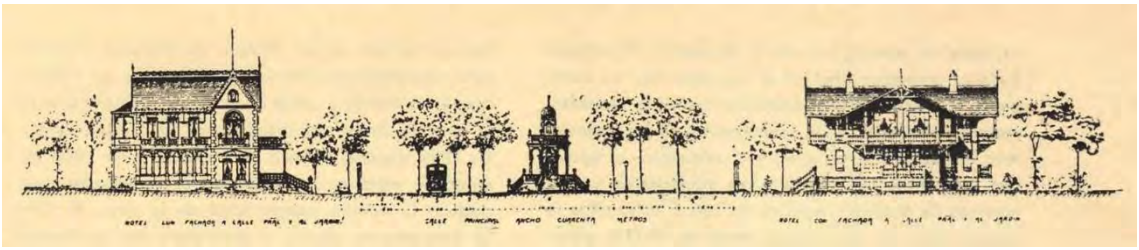

il. 4. Przekrój poprzeczny przez ciągi komunikacyjne z przykładową zabudową.

il. 5. Przekrój poprzeczny przez ciągi komunikacyjne z przykładową zabudową.

Theodor Fritsch (1896) (Der Stadt der Zukunft- 1896 r.)

Niemiecki publicysta przedstawił koncepcję miasta w układzie wachlarzowym o promienisto-koncentrycznym układzie ulic, które wydzielały kwartały zabudowy podzielone klinowymi pasami zieleni publicznej. Zgodnie z zaproponowanym schematem układ funkcjonalny obejmował wydzielenie w poszczególnych pierścieniach 7 rodzajów zagospodarowań: I- plac centralny z budynkami użyteczności publicznej, II- wille monumtalne (Villen monumentalen Charakters/Vornehme Villen), III- zabudowa mieszkaniowa (*Bessere Wohnhaser/)*, IV- zabudowa mieszkaniowa i ze sklepami (Wohn-und Geschaftshauser, VII –domy robotnicze i małe warsztaty (Arbeiter Wohnungen und kleine Werkstatten) VI-fabryki, składy (fabriken, Bauhofe,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Lagerplatze), VII- ogródki działkowe itp. (Gartenerein, Mietgarten usw.).

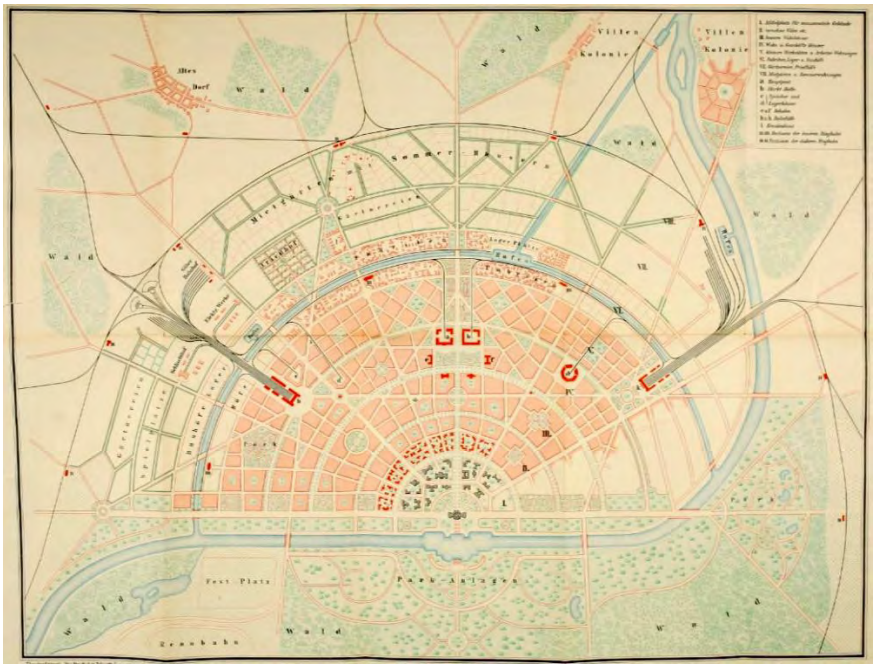

il. 6. Przykładowy plan miasta w układzie wachlarzowym wg. Theodora Fritscha.

Usytuowanie willi (Landhausern) Fritsch motywuje następująco:

> *W otoczeniu większych miast nieustannie powstają nowe osiedla domów wiejskich*[111] *(kolonie willi), które, połączone z miastem przez tramwaje, starają się łączyć zalety życia wiejskiego i miejskiego. Chodzi teraz o to, aby pójść o krok dalej. Takie kolonie domów wiejskich są dziś narażone na ryzyko, że w ciągu dziesięcioleci zostaną pochłonięte przez rosnące wielkie miasto i zostaną otoczone pasem fabryk lub mieszkań na wynajem w większej lub mniejszej odległości.*

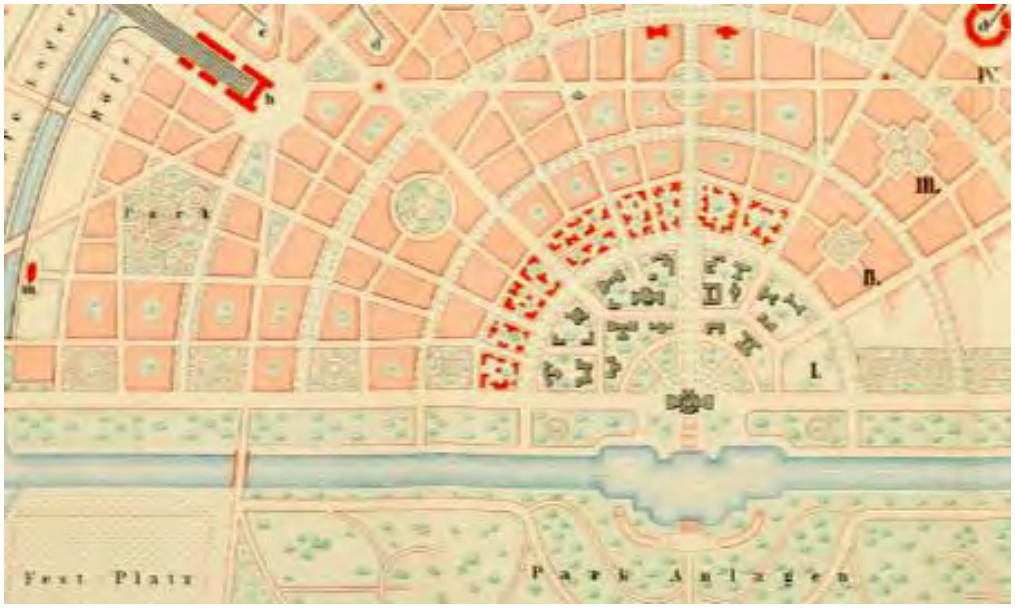

il. 7. Zbliżenie na parcele przeznaczone na zabudowę willową (ozn. na czerwono)

[111] Oryg. *Landhausern*

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Model Fritscha zakładał w pewnym sensie hierarchiczne strefowanie ze względu na status społeczny (klasę społeczną) – koncepcja ta odpowiadała występującym modelom z połowy wieku (alternatywne koncepcje dla dzielnicy Eixample w Barcelonie) ale warte odnotowania jest rozwinięcie zagadnienia komunikacji, m.in. transportu podziemnego (segregacja ruchu miejskiego) i rozwoju infrastruktury podziemnej.

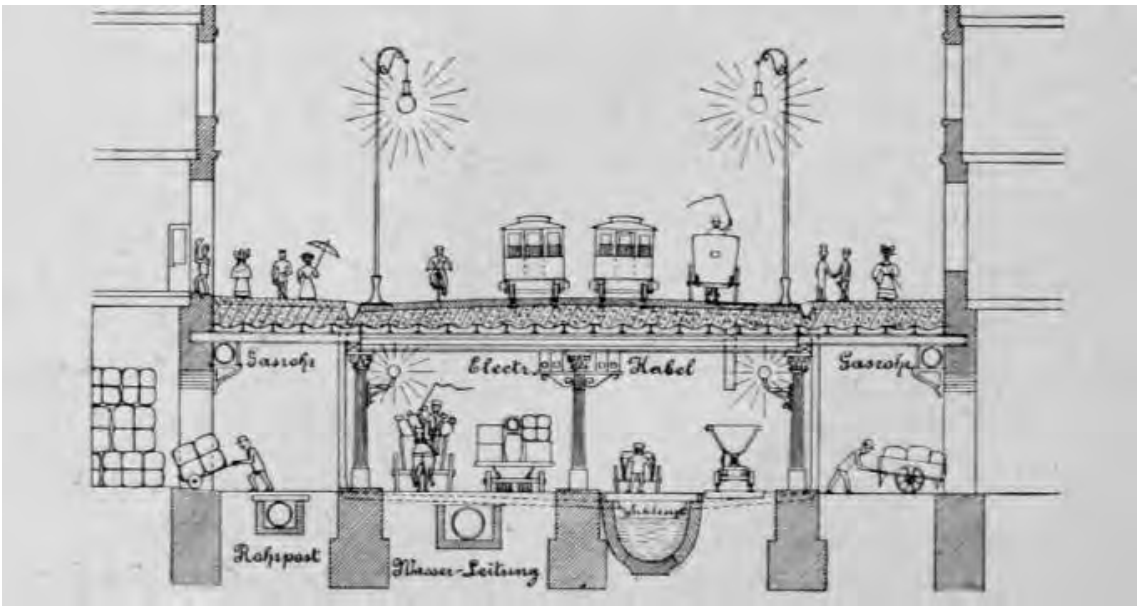

il. 8. Infrastruktura podziemna. Koncepcja rozwiązania.

Ebenezer Howard (1898)

Koncepcja Howarda porównywana była do projektu Fritscha z uwagi na wiele cech, m.in. dotyczących kształtu jednostki osadniczej.

Podobnie jak model Arturo Sorya „miasta ogrody" oparte były na idei rozwoju przestrzennego miasta w oparciu o rozbudowę sieci transportu kolejowego. W tym wypadku model nie zakładał jednak rozciągnięcia miast wzdłuż linii kolejowej lecz nanizanie na sieć kolejową jednostek satelickich względem centralnej jednostki miejskiej. Koncepcja, mająca powstrzymać falę migracji mieszkańców ze wsi do miast, nie konkretyzowała architektonicznej formy ani skali zabudowy parametrami technicznymi, lecz określała ekonomiczny wymiar jej wznoszenia i spłacania. Wydaje się, że model przewidywał organizację przestrzeni mieszkalnej dla społeczności najbardziej dotkniętej problemami miast przemysłowych, a więc najniższej klasy społecznej.

Tony Garnier (1904)

Utopijne miasto przemysłowe Tony Garniera uzależnione było od dostępności surowców i naturalnego źródła energii. W prototypie zaproponowanego rozwiązania u podstaw miasta leży energia potoku i kopalnie zlokalizowane w najbliższej okolicy. Dzięki zaporze na potoku i istnieniu elektrowni wodnej, cały organizm zarówno miejski, jak i przemysłowy jest zaopatrywany w siłę, światło i ciepło[112].

W ogólnym układzie miasta wyodrębnić można następujące strefy**:** dzielnice mieszkaniowe (w każdym zespole zlokalizowana była szkoła), ośrodek miejski- kształtowany przez budynki

[112] (Pawłowski, 1972).

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

użyteczności publicznej, dzielnica dworcowa, dzielnica przemysłowa, urządzenia szpitalno-sanatoryjne, oraz obszar technicznego wyposażenia miasta. Stałym elementem każdej ze stref jest zieleń. W projekcie Garniera odgrywa ona istotną rolę. Garnier traktuje miasto jako wielki park, w którym nie istnieją ogrodzenia oddzielające parcele. Nie ma indywidualnych ogródków bowiem cały teren ma być ogólnie dostępny. „Taki układ zapewnia możliwość przejścia przez miasto w każdym kierunku niezależnie od przebiegu ulic, których pieszy nie musi się trzymać"- twierdził Garnier.

> *Zarówno układ dzielnic mieszkaniowych jak i zespół przemysłowy oparty był na systemie prostokątnych podziałów. Nie było to jednak rygorystycznie przestrzegane, gdyż zawsze podporządkowane było układom terenu.*
>
> *1. dzielnice mieszkaniowe: są najważniejszym elementem projektu. Zastosował dwie zasady:*
>
> *a) każda sypialnia musi mieć przynajmniej jedno okno wychodzące na południe*
>
> *b) wszystkie pomieszczenia muszą mieć bezpośrednie oświetlenie i dopływ powietrza*
>
> *Teren budowy więc został podzielony na bloki o wymiarach 150/30 m. Ułożone są wzdłuż zgodnie z kierunkiem wschód- zachód. Mają mieć bezpośredni dostęp do ulicy. Powierzchnia zabudowy nie może przekraczać **50%** powierzchni terenu budowlanego, a dostęp między budynkami w linii północ- południe nie może być mniejszy od ich wysokości. Garnier przeznaczył pod tą funkcję obszerne tereny.*
>
> *(…)*
>
> *Najchętniej stosował zabudowę jedno- lub dwurodzinną, ale w projekcie spotykamy również budynki wielorodzinne.*[113]

Projekt miasta industrialnego jest koncepcją socjalistyczną – punktem wyjścia jest idea społecznej własności terenu miejskiego, zaś podmiotowym mieszkańcem jest pracownik fabryki. W koncepcji nie ma przestrzeni na rozwarstwienia społeczne wyrażone w zróżnicowanych formach zabudowy mieszkaniowej, charakterystycznego dla wieku XIX.

il. 9. Fragment miasta przemysłowego wg Tony Garniera z widokiem na kwartały mieszkaniowe.

[113] Ibidem

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 10. Ilustracja aksonometryczna obejmująca fragment miasta - m.in. kwartał y zabudowy mieszkaniowej.

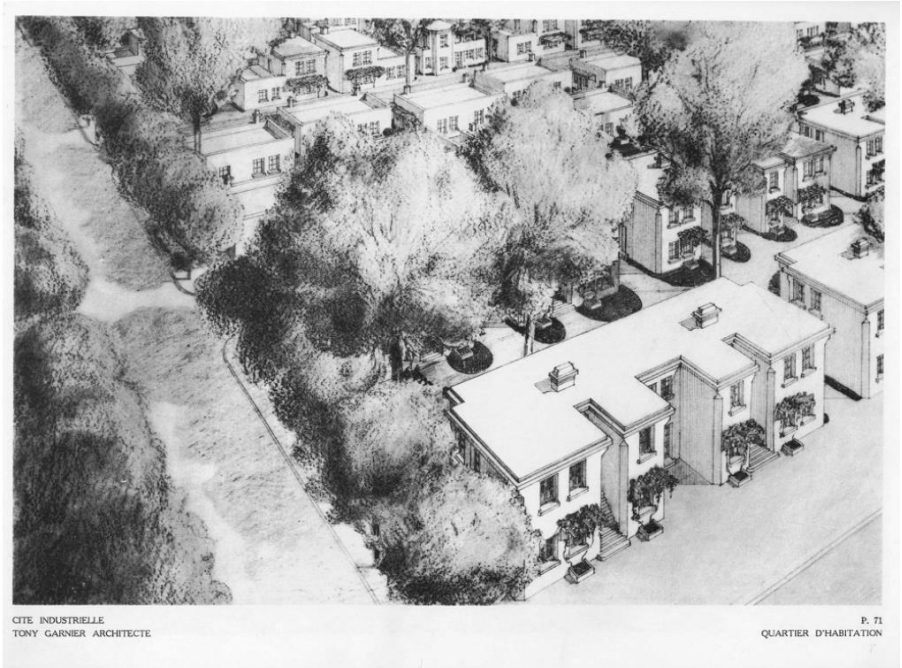

il. 11. Koncepcja zabudowy mieszkaniowej w mieście przemysłowym Tony Garniera.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

O ile wskazane wyżej modele urbanistyczne wprowadzały kompleksowe propozycje nowych struktur miejskich jako satelitarnych bądź łączących inne istniejące miasta, a część z proponowanych postulatów została modelowo wprowadzona, choć żaden nie zyskał pełnej reprezentacji przestrzennej, to reforma miast była faktem- realnym procesem, który postępował. W Niemczech głównymi przedstawicielami reformy byli: ***Reinhardt Baumeister[114], Josef Stübben[115], Camillo Sitte, a także Paul Mebes i Albert Gessner.[116]*** Od lat 80 XIX wieku rozwijano politykę porządkowania istniejących struktur przestrzennych wraz z modernizacją i rozwojem infrastruktury. Realizowano postulaty zdrowego zamieszkiwania w mieście poprzez kształtowanie luźniejszej zabudowy parceli, uznawanie roli zieleni jako elementu rekreacji i estetyki miejskiej, usprawnienie komunikacji, określenie i egzekwowanie minimalnych standardów doświetlenia i wentylacji mieszkań.

Należy odnotować, że wszystkie wskazane wyżej próby zreformowania miasta poprzedzone były diagnozą powszechnego w tym czasie problemu spekulacji gruntami. Z tym zagadnieniem również jednoznacznie wiązano problem przegęszczenia zabudowy i podkreślano potrzebę ustanowienia adekwatnych regulacji prawnych. Choć krytyka skoncentrowana była na patologiach zwartej, wielokondygnacyjnej zabudowy wielorodzinnej (pączkującej w oficyny i dobudówki), także zabudowa willowa nie zawsze opierała się dewaluującym procesom.

Podobnie jak Fritsch także i Stübben odnotował w 1890 r. ryzyko degradacji zabudowy willowej, szczególnie w obrębie homogenicznych dzielnic:

> *Niestety, trwałe utrzymanie dzielnic willowych, które zostały założone dobrowolnie lub na podstawie zobowiązań prawno-prywatnych, nie zawsze jest gwarantowane; zbyt często z wolnostojących willi powstają zamknięte, wysokie rzędy domów, gdy tylko jeden właściciel znajdzie swój interes w rozpoczęciu przekształceń. Dlatego również dla takich dzielnic pożądane jest uzupełniające rozporządzenie prawa publicznego.[117]*

Josef Stübben (1890)

W 1890 r. Josef Stübben wydał monumentalne dzieło „Die Stadtbau", które zyskało dużą popularność wśród urbanistów niemieckiego kręgu kulturowego.

Jak pisze we wstępie Stübben:

> *Budowa nowego miasta lub nowej części miasta, jak również poprawa starych dzielnic, musi opierać się na istniejących miejscowych wymaganiach w zakresie mieszkalnictwa, działalności handlowej, ruchu i społeczności; musi podejmować miejscowe zwyczaje i dążenia i prowadzić je ku doskonalszemu rozwojowi przez ich ulepszenie i ukształtowanie na nowo.[118]*

W odniesieniu do m.in. **budynków willowych** wskazywał na zalety sytuowania ich w centralnych lokalizacjach miasta, jednocześnie podkreślając rolę projektu przestrzennego:

[114] (Gunter, 2005), Rozdział 7: Stadtraum und Städtebau - Bilder einer modernen Stadt - Reinhard Baumeister;
[115] (Stübben, 1890)
[116] Brendel (2005), str. 140, przypis 32
[117] (Stübben, 1890) str 12
[118] Ibidem str. 3

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

> *Zalety otwartej zabudowy* [domów wolnostojących- przyp. AP] *nie ograniczają się do wdzięcznego, ładnego wyglądu, lepszego efektu architektury i większego komfortu mieszkańców; swobodniejsza zabudowa poszczególnych części miasta jest jednocześnie ważnym środkiem dla zdrowia tych części miasta i miasta jako całości. Dzięki dostarczaniu nieskażonego powietrza i obfitości roślinności, korzystają z nich również sąsiednie dzielnice. Ich wpływ na zdrowie jest podobny do wpływu ogrodów publicznych, a ich znaczenie jest tym większe, im uboższe jest miasto w plantacje i parki. Największe korzyści odnoszą oczywiście sami mieszkańcy willi, gdyż mają zapewnioną obfitość światła i powietrza, mogą urządzić pokoje swego zakupu zgodnie z promieniami słonecznymi i uniezależnić się prawie od wpływów sąsiadów.*[119]

Wymieniając natomiast zalety zabudowy zwartej Stübben wskazał pośrednio na wady lokalizacji domów wolno stojących, i takich domów w ogóle: potrzeba większej parceli (rozległość parceli), mniejsza przydatność do celów gospodarczych i handlowych, wyższe koszty budowy (wartość gruntu w centrum i koszt budowy w przeliczeniu na jedno mieszkanie), trudniejsze ogrzewanie, nieruchomość dostępna z czterech stron jest obłożona większym ryzykiem włamań, itp.
W odniesieniu do lokalizacji rezydencji dla najzamożniejszych mieszkańców, Stübben wskazuje czynniki determinujące ukształtowanie kwartału obejmującego taką zabudowę i jej otoczenie.

Pałac i wytworny dom prywatny wymagają z jednej strony bardzo przestronnych działek budowlanych, z drugiej zaś dogodnego położenia względem miejskiego ruchu oraz szczególnie pięknego wyposażenia ulicy. Działki budowlane muszą umożliwiać założenie dziedzińca honorowego, urządzenie ogrodów, stajni i garaży, jeśli to możliwe, z oddzielnymi wjazdami od bocznych lub pomocniczych ulic. Projektowanie ulic musi być już w planie miasta wytworne, czyli wyposażone w aleje drzew, ozdoby ogrodowe i artystyczne, o znacznej szerokości, możliwie z urokami krajobrazu, umożliwiające dalekie widoki, ale jednocześnie znajdujące się w pobliżu najważniejszych ulic handlowych i miejsc wypoczynku.

Wskazuje również i wyjaśnia „właściwą" lokalizację willi dla klasy średniej:

> *Domy mieszkalne niższej rangi, domy dla emerytów, wyższych urzędników i innych przedstawicieli wyższej klasy średniej wymagają mniej wybitnego położenia. Ciche, niezbyt odległe ulice, które nie mają dużego ruchu towarowego, ale możliwie ruchu spacerowego, są szczególnie odpowiednie dla tego rodzaju domów, ogrody przydomowe, półotwarta i otwarta zabudowa są dla nich szczególnie zalecane.*[120]

W konkluzji rozważań nad zabudową wolnostojąca i zwartą w mieście Stübben podkreśla z całą stanowczością, że celem właściwej struktury urbanistycznej jest mieszany system mieszkaniowy. Odnosi to nie tylko do kwestii typu zabudowy (otwartej, zwartej, jednorodzinnej, wielorodzinnej) ale także do rodzaju i wymagań mieszkańców z uwzględnieniem klasowego zróżnicowania społeczeństwa.

[119] Ibidem str. 12
[120] (Stübben, 1890),str29-30

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

5.2. Przedmieścia i osiedla willowe – ogólna charakterystyka.

Przedmieścia i osiedla lub kolonie willowe stanowią formę zgrupowania zabudowy jednorodzinnej dla wyższej klasy średniej charakterystyczną dla wieku XIX i początku wieku XX.
Pewne jest, że okres wzmożonego rozwoju produkcji przemysłowej wpłynął istotnie i negatywnie na komfort zamieszkiwania historycznych ośrodków miejskich. Kryterium komfortu mogło jednak stanowić w tym czasie determinant dla decyzji inwestycyjnych i mieszkaniowych tylko dla przedstawicieli klasy wyższej. Czynnikiem rozwojowym w tym kierunku była zazwyczaj dostępność gruntów, które były atrakcyjne pod względem aspektów krajobrazowych oraz ich odległości od ośrodka miejskiego, która nie pozbawiała gospodarza możliwości sprawnego prowadzenia działalności zarobkowej w mieście. Odleglejsze lokalizacje były wybierane przez mieszczan, którzy posiadali nieruchomości także w mieście. Willa nie pełniła wówczas roli stałego miejsca zamieszkania. Wraz z początkiem XX wieku rozwój typu doprowadził do jego demokratyzacji – coraz szersza grupa mieszkańców rozwijających się miast mogła pozwolić sobie na wybudowanie lub zakup prywatnego, wolnostojącego domu mieszkalnego dostosowanego do koegzystencji domowników i służby, albo na wynajęcie takiego domu.
Istotnym czynnikiem spowalniającym rozwój przedmieść były, jak w przypadku Gdańska, ograniczenia wynikające z obecności fortyfikacji oraz utrzymujący się do ostatnich dekad XIX wieku statusu twierdzy.
Szczegółową analizę genezy oraz przykłady realizacji kolonii willowych przedstawiła Katarzyna Łakomy[121]:

> *Powstanie kolonii willowych następowało dwutorowo – w oparciu o istniejące już osady i wsie lub też na obszarach niezabudowanych: wiejskich i podmiejskich. W pierwszym przypadku dominującą rolę odgrywał czynnik istniejącej już infrastruktury, zwłaszcza komunikacyjnej, zaś w drugim względy estetyczne i ideowe. Niezależnie od tego kolonie mogły powstawać jako zakładane planowo dzielnice wyznaczane w planach rozwoju (często wykorzystujące tereny wcześniej niedostępne [np. pofortyczne]), w których własność gruntów skupiona była często w rękach jednego właściciela, lub też układy organizujące się spontanicznie. W takich przypadkach budowa jednej willi powodowała powstawanie kolejnej, a o ich obecności decydowały walory miejsca, preferowane przez elity danej społeczności. Wybór lokalizacji osiedla willowego determinowany był walorami krajobrazowymi. Odwoływano się do zasad określonych przez Albertiego oraz Palladia, przykładając wiele uwagi do dyskusji o prawidłowym wykorzystaniu czynników przyrodniczych, przynoszących jak najwięcej korzyści z zamieszkiwania w danej okolicy.*[122]

Jak zauważ autorka, z końcem XIX wieku, a więc w okresie popularności podmiejskich osiedli mieszkaniowych i wzmożonego popytu na zabudowę willową, podstawowym kryterium wyboru lokalizacji stała się przede wszystkim dostępność i cena terenu[123].
Kompozycją układów osiedli i kolonii willowych zmieniała się w czasie i uzależniona była od lokalizacji:

[121] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015) str. 41-48.
[122] Ibidem, str. 46
[123] Ibidem, str. 47

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Od wczesnej fazy powstawania przedmieść i kolonii willowych opierano się na zasadach szkoły urbanistycznej późnego baroku (Bath, Westend w Berlinie). Układy te stanowiły zamkniętą kompozycję z wyraźnymi osiami i dominantami, motywem gęsiej stopki oraz regularną siatką ulic i zielonych placów. Ta racjonalistyczna postawa zmieniała się wraz ze wzrostem ruchu romantycznego w sztuce ogrodowej i architekturze, przyjmując niejednokrotnie wyraz kompozycyjny, łączący w sobie geometryzację kwartałów zabudowy, przeplatanych i otaczanych przez krajobrazowe parki i promenady. W końcu przybrały formę miękko wpisujących się w zieleń i ukształtowanie terenu „miast - ogrodów"[124].

Kontekst przestrzenny, obok czasu powstania, miał istotny wpływ na przyjęcie konwencji stylowej dla poszczególnych obiektów:

Na obszarach miejskich dominowały wille klasyczne, zaś na podmiejskich w typie „Landhausu" lub formy szwajcarskie. Osiedla o charakterze patronackim (urzędnicze, pracownicze), często także zarządzane przez stowarzyszenia i spółki, posiadały jednorodną konwencję architektoniczną. Bardziej zindywidualizowane były kwartały willowe burżuazji miejskiej (…)[125].

Zabudowa willowa w aspekcie urbanistyki przełomu XIX i XX wieku pojawia się także w zagadnieniach dotyczących układów kolonii i osiedli przemysłowych, zespołów przemysłowych, zespołów użyteczności publicznej (np. szpitalne), uzdrowiskowych czy sakralnych. Ponieważ przypadki na terenie Gdańska są w wymienionych zakresach jednostkowe nie rozszerzano badań w kierunku charakterystyki problemowej takich zespołów.

[124] Ibidem, str. 47
[125] Ibidem,str. 48

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

6. Willa- dom jednorodzinny – dyskurs w XIX i I ćw. XX wieku w kręgu kultury niemieckojęzycznej.

6.1. willa w okresie historyzmu .

Do tej pory nie powstało opracowanie w sposób pełniejszy charakteryzujące architekturę willową XIX wieku na terenie Niemiec niż *die Burgerliche Villa in Deutschland 1830-1890* Wolfganga Brönnera (1994). Autor przedstawia rozwój typu zabudowy na przestrzeni dziesięcioleci w kontekście rozwoju myśli architektonicznej o zamieszkiwaniu i wyodrębnia niemieckie szkoły architektoniczne – berlińską, hanowerską, drezdeńską i stuttgarcką, które na tej podstawie w skrócie charakteryzuje także Katarzyna Łakomy[126].

Poza charakterystyką lokalnych nurtów opracowanie Brönnera zasługuje na szczególną uwagę ze względu na charakterystykę procesu kształtowania się myśli architektonicznej obejmującej idee projektowania „od środka", obecną już na przełomie XVIII i XIX wieku, a wyrażoną na nowo w twórczości pisarskiej Hermana Muthesiusa na przełomie XIX i XX wieku..

Poniżej przytoczono kluczowe stwierdzenia autora, istotne dla zdefiniowania „willi" w ostatnich dekadach XIX wieku.

Willa jako dom jednorodzinny:

> *(…) dom jednorodzinny od samego początku był rozumiany jako dom dla jednej rodziny. W związku z tym, dla rozwoju tego typu budynków w XIX wieku,* ***struktura społeczna*** *rodziny -a tym bardziej idealna koncepcja, jaką ludzie o niej mieli -* ***jest tak samo ważna, jak rozwój estetycznych idei dotyczących budownictwa w ogóle****. Oba czynniki razem tworzą specyficzną architekturę domu mieszkalnego w historyzmie[127].*

O relacji między domem burżuazyjnym a arystokratycznym:

> *Należy również zauważyć, że XIX wiek charakteryzuje się nie tylko faktem, że zamożna burżuazja dodaje teraz do tematu mieszkalnictwa, zwłaszcza jego ekskluzywnej formy, w kategoriach czysto ilościowych, ale przede wszystkim próbą zdefiniowania burżuazyjnego mieszkania w przeciwieństwie do arystokracji, która następnie przyjęła wiele elementów burżuazyjnych dla siebie, podobnie jak burżuazja zrobiła to z arystokratycznej kultury mieszkaniowej[128]*

O stosowanym nazewnictwie:

> *(…) Z powyższego wynika jednak, że terminy "mieszczański* [burżuazyjny-AP]*" i "willa" jako określenia tych domów są dość problematyczne. Nie tylko wielu szlachetnych mieszczańskich budowniczych wydaje się zaprzeczać "mieszczańskiemu" charakterowi tej architektury, ale także formy budynków i nazwy domów (Schloß Mühlenthal, Wentzelburg itp.) wydają się na pierwszy rzut oka wyczerpane w zdrobnieniu feudalnej architektury zamkowej i pałacowej. Nie należy jednak zapominać, że w czasie ich budowy domy nazywano po prostu "domem mieszkalnym" lub "willą",* ***a nazewnictwo jest zwykle refleksją, nawet jeśli jest to charakterystyczna nobilitacja.*** *Ale nawet określenie "willa" nie do końca pasuje do architektury, która jest tak różna w wyglądzie i układzie. W obliczu tych zastrzeżeń użycie terminów* ***"mieszczański" i "willa" jest uzasadnione***

[126] (Łakomy, Willa w krajobrazie miasta przemysłowego, 2015) str. 34-40

[127] (Brönner, 1994) str. 21

[128] Ibidem, str. 22

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przede wszystkim terminologią omawianego okresu, jakkolwiek mogła być ona wówczas niepewna. *Są one jednak również w stanie wskazać przynajmniej zasadnicze tendencje rozwojowe w złożonej sieci idei, których prezentacja ogranicza się tutaj do wstępnego szkicu*[129]*.*

O demokratyzacji typu i zmniejszeniu skali budynków w typie willi:

Ta drobnomieszczańska redukcja [typ zabudowy opisany w kolejnym akapicie-AP] *przyczyniła się w dużej mierze do negatywnej oceny całego stylu życia stulecia. Nie powinno to jednak odwracać naszej uwagi od faktu, że tam, gdzie styl życia mógł się idealnie rozwijać wraz z niezbędnym bogactwem, powstawały ważne dzieła sztuki wnętrzarskiej. Ostatecznie tylko tutaj nowa idea rodziny w jej różnych aspektach miała szansę się rozwinąć. Dolna granica dla realizacji takiego stylu życia jest prawdopodobnie odzwierciedlona w projekcie budynku dla klasy średniej, opublikowanym przez Opderbecke jako budynek modelowy w 1904 roku"*[130]*.*

Opderbecke zbudował dom dla właściciela fabryki Georga Niemanna w Zerbst jako dom jednorodzinny. Został on zbudowany na narożnej działce jako tak zwana pół-willa, tj. z jedną stroną przylegającą do sąsiedniego domu, a zatem nie całkowicie wolnostojącą. Plan pomieszczeń podany przez właściciela przewidywał recepcję o powierzchni około 28 m2 na parterze, którą można było również uznać za salon, pokój dzienny o powierzchni 18 m2 i jadalnię o tej samej wielkości. Znajdowała się tu również kuchnia, spiżarnia i toaleta. Na piętrze znajdował się gabinet pana domu o powierzchni około 15 metrów kwadratowych i trzy sypialnie. Pokój pokojówki znajdował się na poddaszu. ***Dom ten można uznać za prototyp domu klasy średniej.*** *Brak pokoju kobiecego jest typowy dla tej klasy społecznej. Można by raczej oczekiwać przestronnego pokoju gościnnego dla gości biznesowych pana, nie wspominając o innych typach pokoi, które były częścią programu szlacheckiego domu mieszczańskiego. Należą do nich: palarnia, sala bilardowa i gier, sala pubowa, wielka sala oraz ogród zimowy lub sala kwiatowa. Ten ostatni, czyli oranżeria, nadal najczęściej występował w zredukowanej formie jako zadaszona weranda w domu mieszczańskim.* ***Wszystkie te ostatnie pomieszczenia należały jednak raczej do sfery zbędnego luksusu, ponieważ służyły rozszerzonym wymaganiom przestrzennym wystawnych uroczystości i reprezentacji*** *lub - zwłaszcza oranżerii - także* ***zwiększeniu estetycznej przyjemności życia***[131]*.*

Willa jako „dom w krajobrazie" poza miastem, jeden z przypadków:

termin "willa", używany w XIX wieku, oznacza więc nie tylko przeciwieństwo życia w mieście, ale także szczególny rodzaj życia w krajobrazie. Możliwości realizacji idei willi były jednak bardzo ograniczone. Nie było innego krajobrazu w Niemczech, który odpowiadałby pragnieniom epoki tak bardzo, jak dolina Renu. Ten region willowy, do którego z pewnymi ograniczeniami należy dodać dopływy Renu, takie jak Mozela, Nahe i Ems, był atrakcyjny nie tylko dla bogatych ludzi z Nadrenii i pobliskich miast, takich jak Kolonia i Frankfurt nad Menem, ale także dla budowniczych z innych regionów

[129] (Brönner, 1994) str 22

[130] Ibidem, str 57; B cytuje: Adolf Opderbecke, Das Veranschlagen im Hohbau. Leipzig 1904, S. 174 ff.

[131] Ibidem, Str 58

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Niemiec, jeśli mogli wybrać swoją rezydencję, zwykle dom spokojnej starości, niezależnie od źródła dochodu[132].

Podmiejska willa na skraju parku jako najkorzystniejsza lokalizacja:

Sytuacja podmiejskiej willi była najkorzystniejsza, gdy mogła skorzystać z położenia naprzeciwko parku miejskiego. Poprzez tworzenie dużych parków ludowych, z których niektóre wyrosły ze starych arystokratycznych ogrodów, a niektóre zostały nowo założone, i które z pewnością były jednym z wyczynów społecznych XIX wieku, kawałek willi został jednocześnie zapewniony tym, którzy byli w stanie zabezpieczyć działkę budowlaną na szczególnie pożądanym skraju parku. ***Podsumowując, podmiejska willa pozostała jednak redukcją tego, co rzeczywiste. W tej formie był to typowy dom rodzinny XIX wieku, a kiedy ludzie mówili o willi, zwykle mieli na myśli ten podmiejski dom. Był to praktyczny kompromis, który zawierał bliskość miasta wymaganą przez żywiciela rodziny, a także resztki izolacji niezbędnej dla idei willi****. W przeglądzie konkursu na bogatą willę Albertina w Hamburgu w Deutsche Bauzeitung w 1869 roku, typ budynku willi jest wyraźnie określany jako "villa suburbana" i zdefiniowany w następujący sposób: "Stworzenie wiejskiego domu spokojnej starości, który łączy w sobie wygody miasta z urokami życia na wsi i oferuje biznesmenowi mile widziane schronienie przed hałasem miasta biznesowego po zakończeniu dnia pracy, jest zbyt ściśle związane z ogólnym rozwojem naszych dużych miast". Ale nawet ta podmiejska willa zawsze pozostawała związana z podstawową ideą domu w krajobrazie[133].*

Willa w kamienicy ta "wewnętrzna" willa, wyrażająca stosunek właściciela do życia, była pod względem programu przestrzennego domem rodzinnym opisanym powyżej, zaprojektowanym z aspiracją do idealizmu w artystycznej doskonałości - społecznie i estetycznie własnym kosmosem, obejmującym naturę, sztukę i historię[134].

Stosowanie terminu „willa", pół-willa, willa w kamienicy, dom wiejski w XIX wieku.

Jego struktura staje się teraz tak ogólna dla domu mieszkalnego, że ostatecznie jest przenoszona na wszystkie typy domów*, najlepiej jak to możliwe. Na początku sprawia to, że tak subtelne różnice jak willa i dom wiejski stają się iluzoryczne. Dom wiejski jest ostatecznie domem rodzinnym na wsi i czasami wyróżnia się redukcją pomieszczeń reprezentacyjnych, zwłaszcza brakiem salonu. Nawiasem mówiąc, patrzymy również na kompletny dom rodzinny pod względem programu pomieszczeń i projektu.* ***W związku z tym termin "willa" nie był ostrzej zdefiniowany w XIX wieku i obejmował wszystkie wolnostojące domy jednorodzinne, a nawet domy bliźniacze i dwurodzinne z wyższej półki.*** *W ten sposób dom mieszkalny zbudowany przez Lucae w 1873 roku przy Kurfürstenstraße 115 w Berlinie został nazwany w publikacji Hugo Lichta "Villa Kutter", chociaż wygląd budynku tylko nieznacznie przypomina willę. Dom jest dobudowany z jednej strony, a zatem w najlepszym razie można go uznać za pół-willę, jak nazywano takie budynki. W kierunku ulicy dom przedstawia ścisły, pięcioosiowy front palazzo. Tylko z boku i z tyłu architekt skorzystał z okazji, aby malowniczo i swobodnie pogrupować budynki. "Villa Ufer" w Landau autorstwa Ludwiga Levy'ego to dom*

[132] Ibidem, str 71

[133] (Brönner, 1994), str. 73, tłumaczenie własne

[134] Ibidem,, str 81, tłumaczenie własne

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

jednorodzinny, który dzięki niewielkiemu parkowi, oranżerii i stajni w oficynie, a także bezpośredniej bliskości parku miejskiego, odpowiada idei ekskluzywnego domu rodzinnego w formie podmiejskiej willi. Zawiera jednak dwa mieszkania, rozmieszczone na dwóch piętrach, które są równo podzielone i wyposażone. Każde mieszkanie ma osobne wejście. Górne piętro było wynajmowane; dolne piętro było dostępne dla właściciela, który mieszkał w Barcelonie, podczas jego częstych wizyt w Landau ***. Termin "willa" nie przez wszystkich był jednak rozumiany tak szeroko.*** *W Konversation sLexikon Meyera z 1878 r., który porównuje starożytną i włoską willę z willą XIX wieku, można usłyszeć dość krytyczne tony: "Obecnie willą nazywa się czasami, choć błędnie, te miejskie, zwłaszcza podmiejskie, budynki mieszkalne, które są wolnostojące, otoczone ogrodami, przeznaczone dla jednej lub kilku rodzin i zwykle wyposażone w pewne rozszerzenia i rozszerzenia charakterystyczne dla domów wiejskich, takie jak werandy, tarasy, duże wykusze, wieże widokowe i tym podobne.* ***W węższym i specyficznym znaczeniu tego słowa, współczesność rozumie przez v. dom mieszkalny położony na wsi, obliczony na letnią rezydencję i dlatego zwykle lżejszy i bardziej malowniczy niż ściśle zaprojektowany architektonicznie."*** *Jednak dwadzieścia lat później wydaje się, że wątpliwości zostały przezwyciężone, jeśli ufać piątemu wydaniu tej encyklopedii, opublikowanemu w* ***1896*** *r., które teraz informuje o nowoczesnej willi jako domu rodzinnym tak rzeczowo i bez podtekstów krytycznych, jak w przypadku większości innych tematów*[135] .

W świetle badań prowadzonych przez Katarzynę Łakomy willa miejska, aby zostać uznana z obiekt o takiej funkcji) powinna spełniać warunki ujęte w czterech kategoriach[136]:

1.architektoniczne:

a. forma (niewielki budynek jedno-, dwupiętrowy, reprezentacyjny)

b. skala (powierzchnia zabudowy przeważnie wynosi od 200 do 500m2)

c. styl (nawiązania do tradycji antycznych, tendencje architektoniczne charakterystyczne dla danej epoki, w XIX wieku style typowe dla tych obiektów np. der italienische Villenstil);

d. układ wnętrz (podział na część reprezentacyjną i prywatną, główne pomieszczenia rozmieszczone od frontu, gospodarcze od podwórza)

2. funkcjonalne:

a. mieszkalne

b. reprezentacyjne

c. utylitarne

3. urbanistyczne: wolnostojący, otoczony ogrodem, na obszarze miasta

4. ideowe: miejsce odpoczynku, kontakt z naturą, a także świadczące o pewnym statusie społecznym i ekonomicznym rodziny.

6.2. Willa na przełomie wieków – Herman Muthesius i Friedrich Ostendorf.

Dom mieszkalny, jednorodzinny, jako rodzaj zadania projektowego był przedmiotem wzmożonej uwagi teoretyków i praktyków architektury na przełomie XIX i XX wieku w Niemczech.

[135] (Brönner, 1994) str 81,82, tłumaczenie własne

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Szczególną rolę w dyskusji na temat nowoczesnej formy domów odegrał w tym czasie Herman Muthesius - niemiecki architekt, o którym Julius Poesner napisał, że „odkrył dla swoich rodaków wspaniałą architekturę domową, którą Anglia stworzyła przed 1900 r.".
Od 1896 r. przebywał w Anglii jako radca ambasady niemieckiej w Londynie.
Zaznajomiwszy się z najnowszymi osiągnięciami angielskiej sztuki dekoracyjnej i architektury, opublikował wiele raportów, esejów i pism, w szczególności "Stilarchitektur und Baukunst" (1902, 1903), w którym potępił bezsensowne wykorzystanie form i stylów architektonicznych minionych epok, oraz "Das englische Haus" (3 tomy, 1904/05), który to angielski dom scharakteryzował jako wzorowy pod względem nieostentacyjnego komfortu i związku z naturą[137].

> *Zainspirowany starą i nową (contemporary) architekturą angielską, architekt ten usiłował uwspółcześnić tradycję typowego domu angielskiego, najczęściej podmiejskiego lub wiejskiego, gdzie nie omieszkał wprowadzić szeregu komponentów zaczerpniętych z kanonicznych wzorów budownictwa Tudorów. W XIX wieku zarówno w Anglii, jak i w Niemczech powstał zadziwiający konglomerat, w którym genre Tudorów odgrywał zasadniczą rolę, a jednocześnie ten sam autor podkreślał w wielu swoich publikacjach, że kultura jest jedną z podstawowych dziedzin tworzących cywilizację, w tym oczywiście kulturę architektoniczną. Poszanowanie i pietyzm dla przeszłości nie wyklucza rzecz prosta postępu społecznego i technicznego[138].*

We wstępie do anglojęzycznego jednotomowego wydania „Das Englische Haus" z 1979 r. scharakteryzowano następująco, badaną i opisywaną przez Muthesiusa z aprobatą, architekturę projektantów takich jak Philipp Webb, Norman Schow, Lethaby i Voysey:

> *Architekci ci rozważali plan domu bardziej niż jego elewację; interesował ich wygląd, cyrkulacja, a przede wszystkim charakterystyczny kształt i charakter każdego pomieszczenia, jego pozycja w domu, jego relacja z ogrodem. Jednak żaden z tych angielskich architektów, nawet Lethaby, nie przedstawił zwięzłej analizy tego nowego angielskiego domu, a tym bardziej nie zadał sobie trudu, by prześledzić jego korzenie w historii średniowiecznego i tudorskiego budownictwa. Muthesius, przybyły z zagranicy, właśnie to uczynił. Odkrył on, że tak powiem, dom angielski. Dla niego, dla ówczesnych Niemiec odkrycie to miało istotne znaczenie.*

Zaangażowanie Muthesiusa w rozwój architektury Niemiec owocowało licznymi publikacjami[139] w których przejawiał dużą gorliwość w dążeniu do wypromowania architektury nowoczesnej

[137] (Posener i Sonntag, 2023)

[138] (Tołłoczko, 2016),str. 19

[139] W latach 1907-1926 Muthesius opublikował ponad 600 artykułów i recenzji w 60 różnych gazetach i czasopismach oraz wygłosił niezliczone publiczne przemówienia i wykłady, dzięki czemu stał się wiodącym krytykiem współczesnej sztuki i rzemiosła, architektury i wzornictwa przemysłowego w Niemczech. Na temat życia Muthesiusa porównaj wiele tekstów Juliusa Posenera, takich jak "Hermann Muthesius", wpis w Roczniku Architekta 10, 1962, s. 45-61; idem., Anfa¨ nge des Funktionalismus: Von Arts and Crafts zum Deutschen Werkbund (Berlin, Frankfurt a.M., Wiedeń, 1964); idem, From Schinckel to Bauhaus: Five Lectures on the Growth of Modern German Architecture, Architectural Association Papers, 5 (Londyn, 1972), oraz Peter Alter, "Hermann Muthesius: Die englischen Jahre", w P. Wende i G. A. Ritter (red.), Rivalita¨ t und Partnerschaft. Studien zu den deutsch-britis- chen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert (Monachium, 1999), s. 53- 68. Niedawno Muthesius stał się również tematem pracy historyczno-artystycznej J.V. Maciuki "Hermann Muthesius and the Reform of German Architecture, Arts and Crafts, 1890-1914" (niepublikowana

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

postrzeganej jako emanacja narodowego charakteru w kontrze do wtórności i „obcości" stylów historycznych, szczególnie w kontekście środowiska mieszkaniowego.

W 1908 roku Karl Weber – nowo mianowany profesor architektury średniowiecznej w Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku wygłosił wykład inauguracyjny na temat nowych samodzielnych form wyrazu artystycznego, w których odniósł się do trwającego dyskursu na temat stylów historycznych w następujący sposób:

> *Rzeczywiste zadania sztuki architektonicznej są całkowicie niezależne od stylu. Chodziło przede wszystkim o odzyskanie wielowiekowej, lokalnej tradycji budowlanej i tego też młodzi architekci powinni się uczyć na uniwersytetach poprzez studiowanie stylów historycznych, oprócz znajomości formy stylistycznej jako takiej i praw kształtowania się stylu w ogóle.*
>
> *Na koniec należy zaznaczyć, że wysiłki zmierzające do odrodzenia tradycji w ten sposób są nie od dziś i nie od wczoraj, a mają już na swoim koncie spore sukcesy. Ruch ten, zainspirowany przez romantyków i kontynuowany przez takich ludzi jak Ungewitter, Hase i Schmidt, urzeczywistnił się najpierw za sprawą **Carla Schäfera**, waszego niezrównanego nauczyciela architektury średniowiecznej, (…), i wywarł decydujący wpływ na rozwój nowoczesnej architektury. To, co w "modernie" jest zdrowe i przyjemne, zawdzięczamy w dużej mierze, świadomie lub nieświadomie, Schäferowi. Wznowienie wysokiego i, o ile to możliwe, prostego, spokojnego dachu oraz obiektywny i jasny rozkład mas budowlanych wcześniejszych rodzimych stylów w przeciwieństwie do antykwarycznych lub arbitralnie malowniczych i niespokojnych budynków XIX wieku, traktowanie materiałów budowlanych zgodnie z materiałami, radość z koloru, zdrowa odraza do frazowego użycia formy stylistycznej itp. to wszystko, czego Schäfer uczył i co praktykował przez 30 lat.*
>
> *(…)Sam Gdańsk pokazuje w dużej liczbie ostatnich publicznych i prywatnych budowli monumentalnych, z jakim powodzeniem szkoła Schäfera kontynuuje wznowioną tradycję budowlaną[140].*

Poświęcenie uwagi Schaferowi nie było przypadkowe. To właśnie z kręgu jego uczniów celowo rekrutowano kolejne pokolenie pracowników dla gdańskiego wydziału architektury aż do połowy lat 20. XX wieku.[141]

Po wybuchu I wojny światowej Herman Muthesius opublikował artykuł *Die Zukunft der deutschen Form (1915),* którym stawia przed społeczeństwem niemieckim zadanie rozwoju formy narodowej z przekonaniem o jej potencjalnej sile oddziaływania na cały świat, w świetle rozwijającej się dominacji Niemiec w dziedzinie rozwoju technologicznego, artystycznego i intelektualnego nad dotychczas niedoścignioną na tych polach Anglią.

On również zauważa rolę Carla Schäfera w kształtowaniu nowoczesnej kultury budowlanej:

praca doktorska, University of Berkeley, 1998), w której Muthesius jest przedstawiany jako prekursor międzynarodowego modernizmu. Za: (Umbach, 2002) przypis.

[140] (Zentralblatt der Bau Verwaltung, 1908)nr. 28, 15.02.1908, tłumaczenie własne

[141] (Bernhardt, 2010), str. 149, tłumaczenie własne

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

*(…) oczywiście neogotycki ruch w architekturze, który pojawił się w połowie XIX wieku, nie miał być postrzegany jako refleksja nad rodzimym dziedzictwem. Choć ruch ten rozpoczął się pod przywództwem genialnego nauczyciela **Carla Schäfera** i tak głęboko wpłynął na edukację architektoniczną, ironią losu jest to, że ostatni uczniowie Schäfera stali się fanatycznymi przedstawicielami zmodyfikowanego francuskiego klasycyzmu.*[142]

Uwaga Muthesiusa na temat „ostatnich uczniów Schäfera" mogła odnosić się do Friedricha Ostendorfa, który w 1914 roku opublikował pierwszą, z planowanych „Sześciu ksiąg o budownictwie", w której autor podejmuje jednoznaczną polemikę z koncepcją „projektowania od wewnątrz na zewnątrz" i w poszukiwaniach formy adekwatnej do współczesnych potrzeb budownictwa mieszkaniowego odwołuje się do praktyki architektów francuskiego baroku.
To właśnie z uwagi na znaczący wkład Muthesiusa w rozwój myśli architektonicznej pierwszych dwóch dekad XX wieku w odniesieniu do domów jednorodzinnych oraz potencjalny wpływ poglądów Friedricha Ostendorfa na gdańską architekturę mieszkaniową, prace tych dwóch autorów zostały poddane szczegółowej analizie w niniejszym opracowaniu.
Poza wymienionymi wyżej opracowaniami Hermann Muthesius jest również autorem m.in. „Landhaus und Garten"- publikacji poświęconej prezentacji domów jednorodzinnych, które wpisują się w przyjętą w niniejszej pracy definicję willi.
Analizę zestawiono z pracą Friedricha Ostendorfa „Haus und Garten" stanowiącą suplement do wspomnianej wyżej I części „sześciu ksiąg o budownictwie".
Dla porządku należy zauważyć, że w 1907 roku Friedrich Ostendorf opuścił Gdańsk. Przyjął w tym czasie posadę na Uniwersytecie Technicznym w Karlsruhe jako następca swojego nauczyciela Carla Schäfera i do 1914 r. wykładał tam projektowanie, historię budownictwa i ogrodnictwo[143]. Pracę nad planowaną 6-tomowym opus magnum przerwało powołanie Ostendorfa do służby wojskowej i jego śmierć w marcu 1915 r. pod Arras.

Znaczenie domu jednorodzinnego.

Kluczowym czynnikiem sprzyjającym zwiększeniu się popularności budownictwa jednorodzinnego w typie willi, według Hermanna Muthesiusa, był wzrost dostępności inwestycyjnej i komunikacyjnej terenów pozamiejskich. Wiązał to z rozprzestrzenianiem się połączeń kolejowych oraz rozwojem samych środków transportu. Odnotowując powody zwiększania się zapotrzebowania na podmiejski dom mieszkalny Muthesius rozpoczyna opublikowany w 1907 r. *Landhaus und Garten* – swoisty katalog architektury o proweniencji angielskiej, z opisem głównych postulatów dla współczesnego jednorodzinnego *domu wiejskiego (Landhaus).*

*Poza odizolowanymi wiejskimi rezydencjami książąt i indywidualnych finansistów, wiejski dom (Landhaus) zaczął pojawiać się jako typ dopiero po 1850 roku. Narodowe ożywienie w Niemczech po 1870 roku przyniosło ze sobą wzrost zapotrzebowania na mieszkania, a wraz z nim wzrost liczby domów wiejskich (*Landhaus*) w pobliżu dużych miast (…). Od tego czasu przenoszenie na wieś stale rosło, a w ostatnich latach nabrało nowego tempa. Dzisiejsze warunki transportowe są wystarczająco rozwinięte,*

[142] (Muthesius, Die Zukunft der deutschen Form, 1915) str. 13-14, tłumaczenie własne
[143] (Schwarzmaier, 2015) str. 3.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

aby umożliwić łatwe pokonywanie nawet większych odległości. Urzędy pocztowe, telegrafy i telefony są szybko zakładane w każdej nowej osadzie. Technologia pozwala nam lekceważyć lokalne odległości i pozbawia miejski tłok- wyraźną cechę ostatniego rozwoju społecznego- jego uzasadnienia.[144]

W *Landhaus und Garten* Muthesius zauważa, że w Niemczech dopiero rozpoczyna się ogólny ruch ucieczki z miasta, a ruch ten wyraża się jak dotąd prawie wyłącznie w porzuceniu miejskiego mieszkania na rzecz domu na przedmieściach. Domy letniskowe i wakacyjne wciąż stanowią wielki wyjątek. W ocenie architekta, ta przeprowadzka na wieś ogromnie wzrośnie w najbliższej przyszłości. Sprzeciw wobec mieszkania w kamienicy rośnie wśród najszerszej warstwy ludności metropolii. Wokół dużych miast tworzy się pas osiedli przypominających wiejskie domy. Każdego roku pojawiają się nowe „firmy terenowe", których zadaniem jest budowa takich właśnie osiedli.[145]

Autor wskazuje, że dążenie do mieszkania poza miastem jest powszechne we wszystkich krajach rozwijających się gospodarczo i jak przekonuje- ***nie ma dziś mieszkańca miasta, który nie odczuwałby lekkiej tęsknoty o życiu na wsi***[146]. W toku rozważań nad wymaganiami współczesnego domu kłaść będzie istotny nacisk na kwestię zdrowotno-sanitarne i aspekty praktyczne związane z kulturą zamieszkiwania. Należy jednak zauważyć, że zagadnieniem bezwzględnie powracającym także w kolejnych jego pismach będzie kwestia zamieszkiwania rozpatrywana w kategoriach moralnych:

Życie w mieście stało się życiem poza domem; życie na wsi musi stać się życiem w domu. Kultywowanie życia rodzinnego z konieczności będzie wzrastać w wiejskim domu; świadomość „ryzyka zmiany w każdej chwili" zostanie zastąpiona przez spokojny wypoczynek i radość życia we własnym domu, co samo w sobie gwarantuje ciągłe dojrzewanie osobowości.[147]

Muthesius dosyć jednoznacznie identyfikuje pożądane i niejako przyrodzone Niemcom cechy [dojrzałej osobowości?] takie jak „*poczucie najprostszych wymagań solidności, cichej przyzwoitości i szlachetnej powściągliwości*". Łączy kategorie moralne z poczuciem gustu i napomina:

przecież pokój, w którym mieszkamy, jest tak samo częścią nas samych, jak spódnica, którą zakładamy i jesteśmy tak samo odpowiedzialni za uczucia wyrażane w naszym domu, jak te w naszych ubraniach.

Projektowanie domów jednorodzinnych jest zatem jednym z głównych zadań architektów działających u progu XX wieku i w myśl tekstów Muthesiusa, zadanie to powinno być ukierunkowane na tworzenie nowej formy wykorzystującej wszystkie zalety otwartej lokalizacji (pozycji wolnostojącej). Forma ta będzie jednak interpretowana jako ekspresja gustu, który,

[144] (Muthesius, Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten., 1907). XI, tłumaczenie własne

[145] (Muthesius, Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten., 1907), str. IX

[146] Ibidem, str. X

[147] Ibidem, str. X, tłumaczenie własne

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

jak wspomniano wyżej, może podlegać ocenie moralnej, a jak pokazują kolejne pisma Musthesiusa, od którego autor wymagać będzie cementowania narodowej identyfikacji.

W 1914 roku Friedrich Ostendorf określi kształtowanie wolnostojącego domu jednorodzinnego jako dominujące zadanie projektowe przełomu XIX i XX wieku, nazywając to zjawisko równocześnie przejawem niezdrowego dobrobytu. W związku z tym, pisząc *Haus und Garten* wyraża on intencję wyjaśnienia idei i koncepcji, które powinny składać się na artystyczną część działalności architekta i niejako odwrócić zdiagnozowane przez siebie negatywne tendencje rozwojowe w architekturze.

Zagadnienie formy architektonicznej. Hermann Muthesius.

Zarówno *Das Englishe Hous* jak i *Landhaus und Garten* są opracowaniami zaopatrzonymi w bogaty materiał rysunkowy i fotograficzny, prezentujący promowane rozwiązania projektowe. Ale forma architektoniczna w tekstach tego autora nie otrzymuje wyraźnych kształtów ani postulatów dominujących rozwiązań formalnych.
Wyjaśnienia takiego stanu rzeczy można doszukiwać się w wyrażonym poglądzie dotyczącym procesu dydaktycznego, wobec którego stawia następującą diagnozę i postulat:

> *Nasza obecna edukacja techniczna, która jest związana z projektowaniem domu, popełnia wielki błąd, (…) nie myśląc o ogólnej edukacji artystycznej. (…) Edukacja architekta i [projektanta ogrodów] nie może być postrzegana, jak to jest obecnie, w przekazywaniu zewnętrznego aparatu architektury i zewnętrznej skarbnicy form stylów. Powinna to być raczej kwestia starannej ogólnej edukacji artystycznej, która przede wszystkim budzi uczucie artystyczne i stara się rozwijać artystyczną moc twórczą w jej ogólności. Takiego nauczania sztuki, które nie może polegać na kopiowaniu i stosowaniu istniejących form architektonicznych, ale musi raczej zajmować się podstawowymi problemami kompozycji i najprostszymi ideami w projektowaniu przestrzennym, wciąż brakuje w naszych współczesnych szkołach architektury. Dopóki tak jest, artyści wśród architektów nie pojawią się dzięki szkole, ale pomimo niej. Z drugiej strony szkoły będą nadal wysyłać na scenę życia armię podrzędnych [rzemieślników], którzy od dwudziestu lat szpecą nasz kraj niesmacznymi domami maskaradowymi i niezrozumiałymi kompozycjami form.* [148]

W świetle tez Muthesiusa forma architektoniczna powinna być wynikiem uwzględnienia wszystkich zalet i potencjału tkwiącego w otwartej lokalizacji (nie ograniczonej pierzeją ulicy czy bezpośrednim sąsiedztwem zabudowy jak w przypadku kamienic mieszkalnych w mieście). Potencjał domu wiejskiego konfrontuje z zabudową miejską i jej ograniczeniami. Wymaga tym samym aby dom wolnostojący był jak najdalszy od rozwiązań, które są „grzechami" przeciwko zdrowemu zamieszkiwaniu, a które wymusza lokalizacja i charakter najmu miejskiego apartamentu -*zdecydowanie zbyt mała i wąska kuchnia, okaleczone pomieszczenia magazynowe i gospodarcze, nudne prostokątne pokoje, ciemne korytarze, świetliki (…) przesadna wielkość*

[148] (Muthesius, Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten., 1907), str. XIII

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

i wysokość salonów, tj. tych pomieszczeń, w których najemca mieszka osobiście, a przede wszystkim tych, w których przyjmuje gości i podaje monstrualne posiłki.[149]

Wady te punktuje, ponieważ zauważa, że w niemieckim budownictwie willowym dominują wzorce dotyczące kształtowania przestrzeni wewnętrznych, oparte na zabudowie miejskiej ze wszystkimi jej wadami i ograniczeniami wynikającymi także z faktu, że w odróżnieniu od domu własnego apartament w kamienicy będzie kształtowany przez dewelopera, który „reprezentacyjność pokoi dziennych (rozległość) będzie zwiększał kosztem pomieszczeń pomocniczych. [150] Dom własny dla pełnej wygody i funkcjonalności powinien zweryfikować „miejskie" proporcje. **Muthesius zachęca do dostrzeżenia i przedefiniowania struktury wewnętrznej według zdiagnozowanych przez niego potrzeb.**

Forma architektoniczna będzie też wynikiem dostosowania planu do uznanej przez Muthesiusa za nadrzędną, roli prawidłowego oświetlenia pomieszczeń. Szczególnie pomieszczeń mieszkalnych. Dyspozycja wnętrz względem stron świata w związku z „wędrówką" Słońca będzie determinować tak usytuowanie pomieszczeń jak i samej bryły budynku na działce. Muthesius nie uznaje przy tym czynniku żadnych kompromisów (np. na rzecz widoku). W *Landhaus und Garten* zaleca stosowanie następujących elementów architektonicznych, które poprawiają w jego ocenie doświetlenie pomieszczeń wpływając jednocześnie na formę architektoniczną:

wykusz – właściwie ukształtowany wykusz może służyć wydłużeniu pomieszczenia powodując wrażenie jego powiększenia; od strony północnej okno wykuszowe może zwiększyć ilość wpadającego do wnętrza światła (z zaletą tą polemizował Ostendorf wskazując, że na ścianie północnej, nie ma bezpośredniej ekspozycji na słońce w związku z czym efekt, o którym pisze Muthesius nie ma uzasadnienia. Ostendorf określił również wykusz jako „absurdalny" w domu wolnostojącym wskazując na jego funkcjonalne pochodzenie z budynków usytuowanych w pierzei -celem stosowania takiej formy miało być zwiększenie zakresu widzenia z wnętrza budynku bez konieczności otwierania okien),

weranda, balkon, wieża widokowa itp.- *przekazują bliższe związek z naturą i wyraźnie wyrażają, że korzystanie z wiejskiego powietrza i otoczenia było wyraźną intencją gdy dom został wzniesiony*[151] .

Forma architektoniczna powinna także wynikać ze stałych warunków lokalnych tj. klimatycznych. Muthesius ocenia niemiecki klimat jako dość surowy z ekstremalnymi temperaturami latem i zimą, z obfitymi opadami deszczu i wieloma nieprzyjaznymi, deszczowymi i wietrznymi dniami. Z historii niemieckich domów wywodzi, że odpowiedni na takie warunki jest dom z wysokim, dominującym dachem. Popularyzowanie takiego rozwiązania formalnego określać będzie jako *stały trend w ruchu artystycznym, który można w skrócie opisać jako przebudzenie germańskie*[152].

[149] Ibidem, str. XX
[150] Ibidem, str. XX
[151] Ibidem, str. XVI
[152] Ibidem, str. 17

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

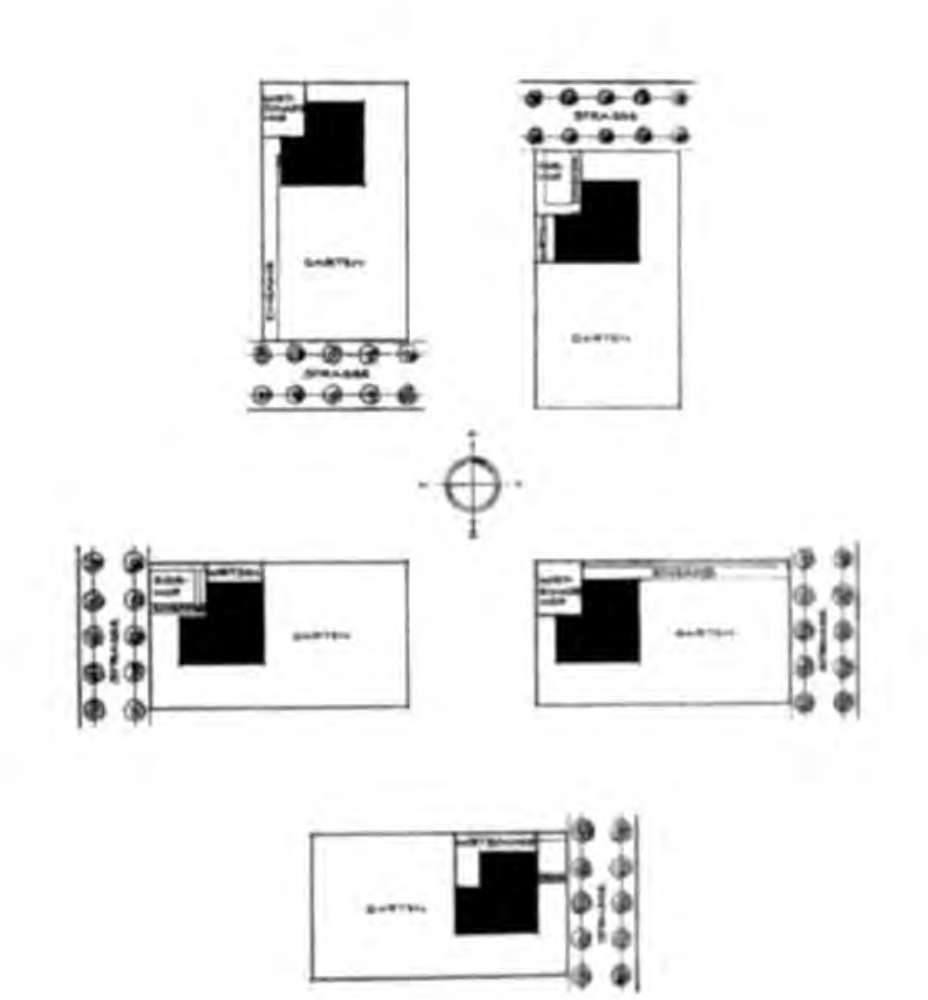

il. 12. schemat prawidłowego sytuowania budynku względem ulicy i stron świata.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

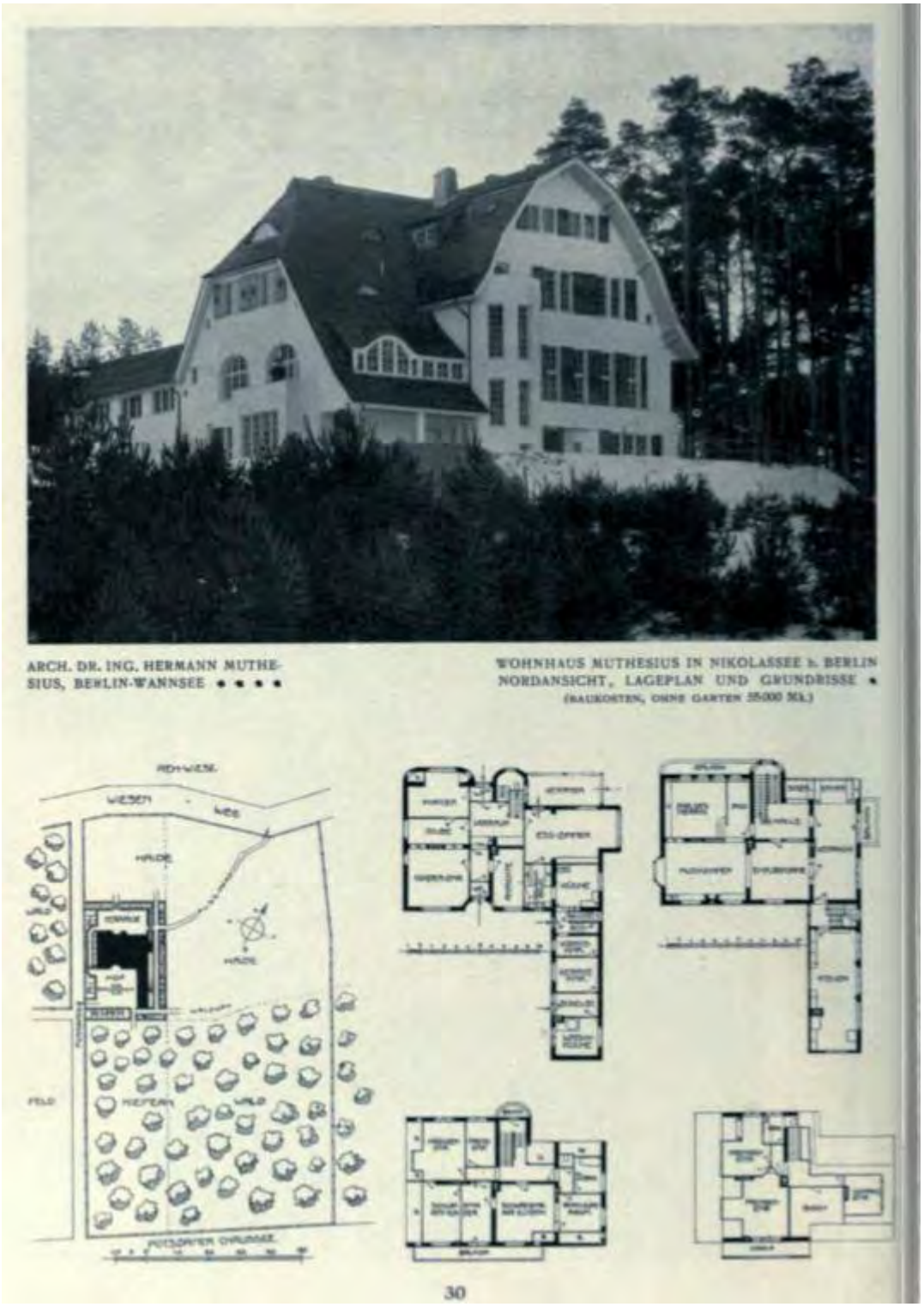

il. 13. Projekt domu autorstwa Hermanna Muthesiusa, Berlin.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Zagadnienie formy architektonicznej. Friedrich Ostendorf.

Intencją określoną przez Ostendorfa w odniesieniu do celu powstania jego *„Sześciu ksiąg o architekturze*" jest wyjaśnienie idei i koncepcji, które składają się na artystyczną część działalności architekta. Działalność ta powinna opierać się na przekonaniu, że celem architektury jest wytworzenie przestrzeni. Zaś wytworzone przestrzenie powinny kształtować wrażenia przestrzenne -opisywalne w kategoriach powszechnie rozumianych zasad kompozycyjnych.
Zauważa, że budynek nie potrzebuje żadnych środków projektowych aby być architektonicznym. Bycie domem definiują jego przegrody (ściany i dach) oraz otwory okienne i drzwiowe. Warunkiem artystycznego- architektonicznego wyglądu budynku jest stosunek otworów do powierzchni ścian, ich rytmiczne wkomponowanie wraz z sama fizyczną formą (bryłą). Wyraz artystyczny może zostać wzmocniony, lub ukonstytuowany przez różnorodne środki formalne (które wzmacniają i uwidaczniają rytm) dopełniając już dzieło architektoniczne jako dzieło rzeźbiarskie. **Ale tak jak same w sobie środki formalne nie mają znaczenia, tak zmiana tych środków czy form same w sobie nie wytworzą „nowoczesnej sztuki budowania". Nowoczesność musi sięgać esencji, czyli zagadnienia kształtowania przestrzeni.** W świetle całej omawianej pracy, można wysnuć następujące zadania, z którymi współczesny architekt musi się zmierzyć:

1) Zauważenie „wsteczności" rozwiązań- zrozumienie, że angielska kultura budowania jest wsteczna wobec francuskiej myśli projektowej (uznanie dla dystrybucji przestrzeni),
2) Współczesna architektura musi w sobie łączyć wymagania współczesnego mieszkańca zarówno w zakresie programu funkcjonalno-przestrzennego jak i w kontekście rozwoju techniki (m.in. elektryczność, instalacje centralnego ogrzewania, ciepłej i zimnej wody, instalacje sanitarne, telefon, odkurzacz centralny itp.)
3) Jeśli szukać narodowego dziedzictwa to w sztuce niemieckiego baroku.
4) Odpowiedzialność architekta dotyczy tak samo przestrzeni wewnętrznych (dom) jak i zewnętrznych, w tym relacji z ulicą i zabudową są siadującą.

Stosunek otworów do powierzchni ścian, ich rytmiczne wkomponowanie wraz z formą fizyczną, to właściwie istotne warunki architektonicznego wyglądu budynku. Jak pisze Ostendorf *inne formalne środki projektowe: nadają budynkowi szczególne właściwości, wzmacniając i doprecyzowują rytm wskazany już przez otwory poprzez podkreślenie przeciwieństw, podkreślenie podobieństw(…) akcentują punkty i powierzchnie jako formy dekoracyjne i nadając powierzchni bryły rzeźbiarską strukturę.*[153]

Pojawiające się na elewacji elementy takie jak gzymsy pilastry, lizeny, płyciny są tylko środkami formalnymi służącymi uplastycznienieniu - uczynieniu bardziej wyrazistą koncepcję kompozycyjną:

> *nadają budynkowi szczególne cechy, wzmacniają i wyjaśniają rytm już wskazany przez otwory, podkreślając kontrkolumny lub podkreślając identyczność; nadają dziełu architektonicznemu dopełnienie jako dzieło rzeźbiarskie, akcentując punkty i powierzchnie jako formy dekoracyjne oraz nadając powierzchni ciała rzeźbiarską strukturę.*

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Podkreśla jednak, że:

> *same w sobie nie mają żadnego znaczenia; uzyskują je tylko poprzez zastosowanie do substancji o charakterze architektonicznym. Tylko w ten sposób mogą rozwinąć swój efekt i zyskać życie. Z drugiej strony, budynek sam w sobie nie potrzebuje żadnych środków projektowania, aby być architektonicznym. Ten związek między formami budynku a substancją budowlaną pokazuje, jak zasadniczo błędna jest opinia, że można osiągnąć "nowoczesną" sztukę budowania poprzez "modernizację" form budynku i dekoracji*[154].

Nie jest to jednak arbitralnie narzucony kształt, lecz **wynik interpretacji wszelkich możliwych oddziaływań zewnętrznych**, które stanowią podstawę do wykreowania koncepcji projektowej, a które to oddziaływania autor skrupulatnie odnotowuje i wyjaśnia na wielu, zróżnicowanych przykładach.

Istotą postulatu Ostendorfa jest udział wyobraźni przestrzennej - wyobrażeń o tworzonych przestrzeniach i ich powiązaniach. To intelektualne doświadczenie, według Ostendorfa zawsze zmierzać będzie do uzyskania najprostszej (w sensie funkcjonowania organizmu) formy. I dopiero w oparciu o taką ideę możliwe jest projektowanie na papierze. Ostendorf wyznacza jasny kierunek kształtowania formy architektonicznej. **Postuluje zawarcie pełnego programu przestrzennego w rzucie prostokątnym.** Jego regularność umożliwia:

- uzyskanie jasnych, również opartych w rzucie prostokątnym wnętrz,
- tworzenie łatwo definiowanych i czytelnych struktur zewnętrznych - kompozycyjnie również opartych na rzucie prostokąta- ogrody, zewnętrzne strefy funkcjonalne.

Podstawą procesu projektowego powinna być klarowna (jednoznaczna i czytelna) idea kompozycyjna, którą wyjaśnia następująco:

> *Konceptualizacja jest procesem myślenia w najszerszym znaczeniu tego słowa, który odbywa się w taki sposób, że wyobrażony obraz pod wpływem programu [funkcjonalno-przestrzennego] i sytuacji [kontekstu przestrzennego] powstaje z ilości istniejących obrazów pamięciowych wzbudzonych przez skojarzenie, lub bardziej poprawnie, że te obrazy pamięciowe łączą się w wyimaginowany obraz, który nasza wyobraźnia stara się kształtować żywo i coraz żywiej zaokrąglać. Niezależnie od wszelkiej artystycznej intuicji, nasza koncepcja, o ile jest czysto opisowa, porusza się nieświadomie w typowy już sposób poprzez fakt, że nasza wyobraźnia zawsze będzie pracować nad doprowadzeniem obrazu wyobraźni do prostej formy, którą może objąć.*
>
> *Budynki wielopokojowe*[155] *wyzwalają cały kompleks wyimaginowanych obrazów wnętrza i zewnętrza, które nie mogą wykazywać żadnej przestrzennej zgodności na płaszczyźnie planu bez racjonalnego rozważenia. Najważniejsze jest jednak to, że wyobraźnia jest przygotowana w pierwszej kolejności i pozostaje żywa w samej pracy projektowej.*[156]

Zarzut, który Ostendorf formułuje wielokrotnie wobec architektury niemieckiej, realizowanej „w duchu" architektury angielskiej odnosi się w pierwszej kolejności do procesu projektowego

[154] (Ostendorf, Sechs Bucher vom bauen, 1914), str. 52
[155] W odróżnieniu do architektury użyteczności publicznej
[156] (Ostendorf, Sechs Bucher vom bauen, 1914), str 50

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

opartego na rozwijaniu rzutu [od wewnątrz na zewnątrz], nie uzasadnionego wizją całości tak w obrębie samego domu, jak i relacji z zewnętrzem, zaś bryłę tak ukształtowaną określa jako przypadkowy wynik, którego z tej racji nie można określić mianem działalności artystycznej. Podobnie jak Muthesius Ostendorf uznaje prymarną rolę celowości w projektowaniu architektonicznym, nie podważa wskazanej przez Muthesiusa zasad dotyczących dyspozycji wnętrz, punktuje jednak nieścisłości logiczne, jak wcześniej opisaną lokalizację wykuszy od strony północnej.

Ostendorf również negatywnie wypowiadał się w odniesieniu do form mających nawiązywać do architektury „wiejskiej", regionalnej, poprzez przywołanie charakterystycznych dla zabudowy rolniczej rozwiązań formalnych. Krytyka ta miała dwa podłoża, przede wszystkim rozwiązania takie nie stanowiły w rzeczywistości dla Ostendorfa determinantu przestrzennego. Według Ostendorfa współcześnie popularny jest pogląd, że na otwartym terenie dom letniskowy[157] można, w jego wyglądzie zewnętrznym, zharmonizować z otoczeniem poprzez próbę złączenia form i konstrukcji wiejskiej zagrody z nowoczesnymi wymaganiami odnoszącymi się do programu funkcjonalnego domu. Pogląd ten jest w świetle argumentów autora błędny i skutkujący zazwyczaj niską wartością artystyczną tak realizowanego obiektu. Jak zauważa *„próby zaprojektowania domu letniego na wzór gospodarstwa rolnego właściwie wszędzie zawiodły: na wybrzeżach Morza Północnego i Bałtyku norweski dom z bali, w Schwarzwaldzie, w Tyrolu, wszędzie pseudo- sztuka (Pseudokunst)".*[158]

Ostendorf wywodzi tę porażkę jednoznacznie z leżącego u podstawy błędnego założenia, że dom letniskowy musi być „wpasowany/wczuty" w otoczenie. Wpasowanie polegające na próbie wkomponowania w nieuporządkowane otoczenie nieukształtowanej przyrody oraz nawiązanie formalne do architektury o przeznaczeniu rolnym jest w ocenie autora sprzeczne z istotą projektowania architektonicznego.

> *Prawdziwe gospodarstwo rolne jest z pewnością czymś wspaniałym, na przykład takie, które znajduje się na wrzosowiskach Lüneburga w Schwarzwaldzie(…). Jest to budowla prawdziwie średniowieczna, której wygląd zewnętrzny nie opiera się na wyobrażeniach przestrzennych ani fizycznych i która właśnie z tego powodu robi tak wspaniałe wrażenie w nieuporządkowanym otoczeniu nieukształtowanej przyrody, zwłaszcza w swojej niezwykle prostej okazałości. Ale z pewnością nie jest to mieszkanie mieszkańca miasta o zdrowym rozsądku i jasnym osądzie, który chce odpocząć na wsi.(167)*

Należy zwrócić uwagę, że „niezwykle prostą okazałość" budynku Ostendorf kontrastuje z „nieuporządkowanym otoczeniem nieukształtowanej przyrody". Wnioskiem z analizy tego problemu jest stwierdzenie, że dom powinien być w żywym kontraście z otoczeniem. Bryła budynku, nie może być po prostu osadzona w nieukształtowanej naturze jak w przypadku budynku gospodarczego.

> *Ponieważ bryła budynku musi być uwarunkowana ideami przestrzennymi, musi pojawić się z tymi przestrzeniami, z dziedzińcem, z ogrodem, jakkolwiek byłyby one niewielkie. Dopiero na granicy tych przestrzeni otaczających dom zaczyna się środowisko*

[157] W kontekście nawiązywania do „wiejskich" akcentów oparł swoją narrację na analizie domów letniskowych (wzniesionych w niezabudowanym obszarze), aby następnie przenieść wnioski na grunt osiedli willowych,

[158] (Ostendorf, Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen, 1919), str. 267

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

nieuformowane, wyraźnie oddzielone żywopłotem lub murem. Z dziedzińcem i ogrodem, które będą formalnie zaprojektowane z największą starannością (…) dom tworzy jedność, pyszny klejnot w rozległym krajobrazie.

Tak, a nie inaczej, oceniano tę sprawę w dawnych czasach. Czy willa weneckiej rodziny miała być zbudowana nad Breną, czy letnia rezydencja bawarskiej rodziny szlacheckiej miała być zbudowana w Alpach, czy rezydencja miejskiego patrycjusza miała być zbudowana w okolicach Bazylei, czy też rezydencja Amsterdamskiego kupca w Holandii, to zawsze miejskie budynki są osadzone na wsi ze swoimi dodatkami, dziedzińcem i ogrodem, a w swoim kontraście z wiejskim otoczeniem dają doskonały efekt.

Pola konfliktu.

Obu architektów opisać można jako wczesnych modernistów, posiadających podobną skłonność i zamiłowanie do tradycji i kontynuacji (utrzymania ciągłości rozwoju sztuki)[159].
Za postulatami prezentowanymi przez Muthesiusa i Ostendorfa, w wielu punktach zbieżnych, stały jednak fundamentalnie różne motywacje, które wykluczały akceptację drugiego punktu widzenia.

Hermann Muthesius uważał, że architektura domowa w swojej formie powinna wyrastać z kultury oraz z warunków przyrodniczych i geograficznych. Taki dom stanowi w ujęciu Muthesiusa autentyczną ekspresję narodowego charakteru – w tym wypadku namacalną reprezentacją charakteru niemieckiego. Takie podejście wykluczało wszelkie odniesienia do architektury opartej o style historyczne, których formalna etymologia pochodzi z kręgu kultury śródziemnomorskiej. Innymi słowy nawiązania do architektury rzymskiej (a więc także m.in. renesansowej, barokowej i klasycznej) są sprzeczne z naturalnym językiem form ludów północy (Skandynawów, Celtów, Germanów)[160], w przeciwieństwie do sztuki gotyckiej.

Friedrich Ostendorf odżegnywał się od dyskursu wiążącego dobrą architekturę domową z kwestią charakteru narodowego.
Główną osią jego narracji był porządek przestrzenny. Nie wykluczał on czynników przyrodniczych ani krajobrazowych, wręcz przeciwnie. Postulował żywą, intymną i nierozerwalną relację między wnętrzem i zewnętrzem. W kształtowaniu tej relacji dążył do rozwiązań najprostszych i najbardziej jednoznacznych w wyrazie. W praktyce wiązało się to z realizacją programu funkcjonalnego w obrębie prostej, zazwyczaj sześciennej bryły nakrytej dachem o prostej konstrukcji. Uporządkowaną kompozycję elewacji podkreślał za pomocą pilastrów, gzymsów, lizen itp. Natomiast genezy najlepszych koncepcji architektonicznych na linii rozwoju teorii projektowania architektonicznego upatrywał w architekturze barokowej Francji. To w myśl przytoczonej wyżej argumentacji o pochodzeniu stylów, zasadniczy powód, aby nie uznać, z perspektywy Muthesiusa, promowanych przez Ostendorfa rozwiązań jako odpowiadających potrzebom nowoczesnego, niemieckiego społeczeństwa.
Z drugiej strony w recepcji Ostendorfa swobodny rozwój planu *domów wiejskich* z ich wykuszami, werandami i rozczłonkowaniem bryły, a także wnętrzami ukształtowanymi na planach

[159] (Tołłoczko, 2016),str. 19, Zdzisława Tołłoczko scharakteryzowała o Hermanie Muthesiusie.
[160] (Muthesius, Die Zukunft der deutschen Form, 1915), str. 12 „Sztuka gotycka jest zatem całkowicie nordyckim wyrazem sztuki, sztuki Celtów i ludów germańskich, w przeciwieństwie do sztuki starożytnej."

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

nieforemnych wieloboków o zróżnicowanych wysokościach poszczególnych sekcji budynku, był przejawem uwstecznienia myśli projektowej. Budynki takie opisywał jako *zgrupowanie pomieszczeń w konglomerat nawarstwiających się brył.* Kształtowanie w podobny sposób formy wywodził ze średniowiecznej praktyki wyodrębniania poszczególnych funkcji w odrębnych budynkach.

Należy zauważyć, że samo rozczłonkowanie bryły nie było dla Muthesiusa wymogiem formalnym a jedynie owocem dostosowania planu do potrzeb użytkownika. W przypadku architektury neostylowej Muthesius także krytykował rozedrganie form okresu historyzmu, motywowane chęcią osiągnięcia efektów „artystycznych.

Stosunek do stylów historycznych.

Muthesius swój stosunek do stylów historycznych wyraził w *Landhaus und Garten*, m.in. w następujący sposób:

> *Dopiero w ostatnich czasach podjęto próby wyeliminowania błędów i przeszkód, jakie oba style* [styl włoski i niemiecki renesans] *miały dla prawidłowego rozwoju wiejskiego domu. Z jednej strony ludzie zaczęli spoglądać na Anglię, a z drugiej stali się świadomi piękna prostego domu mieszczańskiego i chłopskiego. Oba wpływy przyczyniły się do tego, że żądania większej prostoty i obiektywizmu zyskały większy zakres. I nie ma wątpliwości, że jest to punkt, w którym reforma musi się rozpocząć.*
>
> *Kierunek w stronę nieobiektywnej architektonicznej finezji, pod znakiem której stoi dzisiejsza willa, przyszedł wraz z niemieckim ruchem renesansowym. Chociaż ruch ten doprowadził do przejścia na niemieckie motywy architektoniczne w prawidłowym uświadomieniu sobie, że włoska architektura była odpowiednia dla Włoch, a nie dla Niemiec, zmiana kursu w ogólnym projekcie architektonicznym, którą przyniosła, była na dłuższą metę wyrażona w bardzo niebezpieczny sposób. Jeśli wyjaśni się, czego chciał wcześniejszy architekt, wypełniony włoskimi celami artystycznymi, i porówna to z tym, czego chciał teraz niemiecki architekt renesansowy, okaże się, że ten pierwszy dążył do równości i godności, a drugi do malowniczego ruchu. Wkrótce przerodziło się to w uzależnienie od grupowania, które odtąd stało się wręcz upadkiem niemieckiego budownictwa willowego. Spacerując dziś po naszych przedmieściach, można znaleźć domy ze wszystkimi motywami z [katalogu]. Szczyty, wykusze i wieżyczki dosłownie tłoczą się i napierają na siebie. Nie ma ściany, która nie byłaby poprzecinana ryzalitami, gankami i wnękami, ani metra kwadratowego powierzchni, na której nie widniałby jakiś motyw dekoracyjny. (…) Gdybyśmy nie byli wszyscy uwikłani w nawyki naszych czasów, uznalibyśmy tę obecną niemiecką willę za zarodek śmieszności. Z pewnością nadejdzie czas, kiedy zdamy sobie sprawę, że w tym okresie swojej historii niemiecka architektura domowa osiągnęła szczyt swojej degeneracji, której nie może już przewyższyć żaden brak smaku*[161].

[161] (Muthesius, Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten., 1907), str. XII

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

W tekstach Muthesiusa architektura historyczna lub odwołująca się do stylów historycznych jest przedstawiana niemal zawsze negatywnie. Zasadniczą podstawą takiego stosunku jest niewystarczająca odpowiedź jaką przynosi architektura historyzująca na potrzeby współczesności- współczesność powinna według Muthesiusa posługiwać się współczesnymi środkami wyrazu a nie „językiem starych czasów". A rozumienie współczesności powinno opierać się na zrozumieniu i uwzględnieniu zmieniających się zwyczajów mieszkaniowych, możliwości technologicznych jak i powinna stanowić emanację gustu i charakteru narodowego[162].

Należy mieć na uwadze, że Hermann Muthesius był powiązany ze strukturami aparatu państwowego, którego sprawna organizacja wskazywana jest jako jeden z głównych czynników uzyskania przewagi gospodarczej nad Anglią z końcem XIX wieku. W czasie, w którym Muthesius pisał *Das Englische Haus,* dostrzegł on odrębność i niezależność nowego ruchu w Angielskiej architekturze, od dyskursu zorientowanego na architekturę definiowaną przez style historyczne. Źródeł tej niezależności upatrywał m.in. w pragmatyzmie, do którego angielskich projektantów zmuszały szorstkie warunki klimatyczne i atmosferyczne. W *Das Englische Haus* szczegółowo zrelacjonował cechy aranżacji przestrzennej pomieszczeń oraz sekwencje pomieszczeń z uwzględnieniem takich detali jak rozmieszczenie okien, drzwi, kominków etc., czy innego wyposażenia, wraz z praktycznym uzasadnieniem związanym z ochroną przed przeciągami, wilgocią czy też związane ze zwyczajami domowników. Z uznaniem wypowiedział się o rozwiązaniach domu angielskiego ukierunkowanych na wygodę służby i rozwinięcie przestrzenne tej strefy funkcjonalnej domu. W opisach wybrzmiewało uznanie dla racjonalności i celowości decyzji projektowych, ukierunkowanych m.in. na zapewnienia właściwych warunków higieniczno-sanitarnych, wygody i komfortu.

W świetle tych zalet kwestia stylu stawała się drugorzędna. Co więcej Muthesius wykazał, że ta **projektowa celowość -szczerość celu wręcz wymaga odrzucenia kreacji stylowej**. Postulował, jeśli tak można określić przywołanie wielości przykładów, nawiązywanie do lokalnej tradycji budowlanej, rozumianej jednak nadal przez pryzmat celowości konstrukcji i materiału. W świetle takiej analizy Muthesius wywiódł tezę, że architektura domu wiejskiego (Landhaus) ukierunkowana na wytworzenie kultury mieszkaniowej ma wyzwolić ekspresję form ściśle związanych z właściwymi Niemcom warunkom klimatycznym i dać wyraz niemieckiemu charakterowi (który został przez Muthesiusa wcześniej zdefiniowany), a który w przyszłości powinien stać się niemiecką marką.

Ostendorf narrację „Haus und Garten" rozpoczyna od przywołania historycznych uwarunkowań rozwoju domu. Szukając idei, której ucieleśnieniem mogłaby być współczesna architektura domów mieszkalnych o proweniencji angielskiej Ostendorf odwołuje się do tradycji średniowiecznej. Zakorzenia w ten sposób tezę o „wstecznym" podłożu domów, których kształt architektoniczny uznaje za wynik pozbawionego wizji całości kompletowania pomieszczeń w pewnej, niekoniecznie nieuzasadnionej, relacji do siebie, skutkujące osiągnięciem spiętrzających się brył i formacji architektonicznych. Proces kształtowania w ten sposób budynku wywodzi z czasów wczesnego średniowiecza, *gdzie w obrębie muru znajduje się donżon, pallas, kuchnia i wiele innych budynków, z których każdy ma jedną izbę, nawet jeśli jest kilka pięter, i każdy ma charakterystyczny kształt*. Ostendorf zauważa, że kolejnym etapem rozwojowym

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

było kształtowanie domów piętrowych (co wymuszone było ograniczeniami przestrzennymi w wąskich granicach miasta średniowiecznego. Podkreśla, że najczęściej jednoizbowym kondygnacjom odpowiadały symetryczne i jednoznaczne w architektonicznym wyrazie (odpowiadające wnętrzu) koncepcja elewacji. Przedstawiając rozwój myśli architektonicznej wykazuje rozwojowy charakter formy architektonicznej w powiązaniu z rozwojem programu funkcjonalno-przestrzennego oraz ograniczeniami przestrzennymi (zabudowa miejska) lub ich brakiem (wieś).

W toku narracji wskazuje na szczególny punkt rozwoju kultury mieszkaniowej we Francji: *Nie ma bowiem epoki w architekturze, która z taką samą troską odpowiadałaby na wszystkie wymagania dotyczące komfortu i dobrego życia, a jednocześnie nadała im tak dojrzały wyraz architektoniczny, jak ta francuska architektura XVIII wieku.*

Ostendorf, podobnie jak Muthesius zauważa w sztuce włoskiej prymat ideałów przestrzennych nad wymaganiami potrzeb życiowych. Ale i tu odnotowuje istotny udział Francuzów w rozwoju kultury zamieszkiwania:

> *Uznanie należy się Francuzom za to, że dali tym architektonicznym ideałom realia życia codziennego, wewnętrzne potrzeby domu, jako samą przesłankę. Architektura profanum XVIII wieku otrzymała w ten sposób nową treść dla tych ideałów swojego przestrzennego myślenia; otrzymała uszlachetniony sposób życia i w ten sposób stworzyła nową realną podstawę dla swoich przestrzennych ideałów; jednakże, jak widzieliśmy*, cała architektura jest związana z rzeczywistością.*[163]

Opisuje cechy charakterystyczne takiej dyspozycji przestrzennej:

> *Jednak już teraz możemy zidentyfikować pewne osobliwości tego planu, które są typowe dla budowy domów mieszkalnych w tamtych czasach: po pierwsze, całkowity brak korytarza. Korytarze nigdy nie występują w rzeczywistych pomieszczeniach mieszkalnych, a jedynie na zaadaptowanych strychach na kwatery dla służby. Ruch jest zatem wymuszony w określonej kolejności pomieszczeń, a ta kolejność pomieszczeń dla ruchu przychodzącego z zewnątrz jest zawsze: Vestibüle - Antichambre – Chambre ä coucher - Cabinet. Chambre ä coucher, który w bardzo eleganckich domach staje się chambre de parade, i gabinet przylegają do sąsiednich pokoi; w chambre ä coucher garderoba, w gabinecie - zgodnie z jego przeznaczeniem jako gabinet - pokój plików (serre-papiers). Te przyległe pomieszczenia, w pobliżu których znajdują się "lieux", a więc także pomieszczenia do nich należące, zawsze mają specjalne wejścia na bocznych klatkach schodowych, które służą do ruchu wewnętrznego. Salon - jeśli w ogóle istnieje - to nic innego jak pokój ogrodowy: w normalnych domach leży on ściśle w głównej osi wejściowej domu, tak że ogród jest połączony architektonicznie z rdzeniem domu poprzez salon. Również w układzie osi innych pomieszczeń ściśle przestrzega się, aby ciągła oś drzwi pokrywała się po obu stronach z osiami okien, aby również tutaj wydobyć połączenie między domem a ogrodem. Również w tym przypadku symetria podziałów ścian jest warunkiem wstępnym dla osiowego układu pomieszczeń i architektury domu. Głównym warunkiem jest bliskość kuchni. W typowych planach pięter, salle ä manger zawsze znajduje się*

[163] (Ostendorf, Sechs Bucher vom bauen, 1914), str. 204

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w przedniej grupie pomieszczeń tuż przy wejściu (…). Małżonkowie mają oddzielne sypialnie, każda zlokalizowana w skrzydle i każda w danej sekwencji pokoi.

Ostendorf opisuje architekturę historyczną zasadniczo w celu wykazania procesu rozwoju myśli architektonicznej.

Zasadniczą, choć nie wyrażoną wprost osią jego pracy, jest polemika z rozwiązaniami, które można nazwać inspirowanymi architekturą angielską i pismami Muthesiusa. Przetransponowanym na grunt niemiecki wzorcom angielskim Ostendorf przedstawia w swojej pracy zasadniczo dwa zarzuty. Pierwszy dotyczy miernej jakość architektonicznej samych budynków, bez jednoznacznego wyrazu artystycznego, drugi to brak wytworzenia „intymnej" relacji z przestrzeniami zewnętrznymi opartymi na zamkniętej kompozycji. Ponadto krytycznie odnosi się do nadawania wiejskiego charakteru budynkom miejskim (jako błędnej idei samej w sobie).

W odniesieniu do wątku narodowej tożsamości, której wyrazem ma być architektura inspirowana ideami promowanymi przez Muthesiusa, Ostendorf wyraża brak zrozumienia dla porzucenia "dziedzictwa ojców" jak nazywa barokową tradycję niemieckich architektów, i zastąpienie jego mniej wartościowym angielskim domem wiejskim, który rozwijając się z tej samej struktury dworskiej, utknął na wcześniejszym etapie rozwoju jako konglomerat złożony z niezależnych budynków, pozbawiony jednolitego i wysmakowanego/harmonijnego wyrazu.

Należy jednak odnotować, że dla Ostendorf dopuszcza kształtowanie domu w sposób skutkujący zestawieniem brył na planie bardziej złożonym niż prostokąt – uznaje jednak, że dobre efekty przestrzenne można osiągnąć dopiero przy określonej rozpiętości przestrzennej.(ok 39)

Kontr-przykłady z którymi Ostendorf konfrontuje postulowane rozwiązania projektowe należy uznać, w świetle słów samego Ostendorfa, za niezbyt udane interpretacje wzorców angielskich rozpowszechnianych przez Muthesiusa,

Próba "artystycznego" rozwinięcia typu wiejskiego domu, który architektonicznie nie był w ogóle zdolny do rozwoju, doprowadziła następnie do niezwykłych formacji domów mieszkalnych, które nazywane są niemieckim stylem willowym i które są wyjaśnione na przykładach na ryc. 117, 118 oraz 21 i 22.

Jest to zjawisko, które można zaobserwować wszędzie w architekturze, że sam w sobie zdrowy średniowieczny element, który jest zawarty w podstawowym typie, miał mylący i całkowicie zabijający sztukę wpływ na architektonicznie niewyobrażalne, ale artystycznie tak pretensjonalne czasy.

Całkowicie błędnie oceniając realistyczną, architektonicznie naiwną zasadę edukacyjną tej sztuki, wszystko, co można było zapisać na papierze jako plan, zostało po prostu uznane za dopuszczalne, i w ten sposób ludzie przyzwyczaili się do przyjmowania "motywów" z rekwizytorni sztuki średniowiecznej w formie czysto graficznej, bez wizualizacji, tj. bez obrazów przestrzeni i ciała.

Tak więc dalszy rozwój typu polegał na obfitości "motywów", "chłopskich desek", wykuszy, wież, szczytów i innych, które po prostu dodawano z zapałem, nawet bez zastanowienia się nad ich praktyczną użytecznością. Zwłaszcza poprzez bezsensowne włączenie "korytarza", typ wiejskiego domu został "rozwinięty" do punktu praktycznej bezużyteczności.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Tak jak we francuskiej kulturze XVIII wieku pewne wskazówki architekta doprowadziły do wyjaśnienia obyczajów życia i ukształtowania się typu architektonicznego, tak tutaj, odwrotnie, bezmyślność architektoniczna miała mylący wpływ na obyczaje życia. W praktyce sparaliżowało to rozwój mieszczańskiego domu jednorodzinnego w naszym kraju, ponieważ brak faktycznego typu i niepewność obyczajów mieszkaniowych sprawiły, że domy jednorodzinne stały się nieopłacalne[164].

Model nowoczesnego domu według Muthesiusa. Landhaus Und Garten – 1907 r.

Według Muthesiusa architektura powinna stanowić żywe odzwierciedlenie czasów w jakich powstaje. Powinna powstawać w oparciu o obiektywną analizę potrzeb (przede wszystkim związanych z tworzeniem zdrowego środowiska zamieszkania), zaprzęgać współczesne rozwiązania technologiczne oraz instalacyjne i w ten „obiektywny" sposób wyrażać nowoczesność. Takie podejście wyklucza w jego przekonaniu budowanie w „starej tradycji" ale też budowanie z intencją ekspresji nowoczesności dla samej „nowoczesności".

Stosunkowo nowe, jak nowy typ wiejskiego domu w ogóle, są warunki, które leżą u podstaw jego budowy i projektowania w szczególności. Życie w nowoczesnym wiejskim domu różni się od tego, co było w mieszczańskim domu Biedermeier, a nawet mieszczańskim domu z XVI – XVIII wieku.

Dlatego tak samo błędne jest przekształcanie nowoczesnego wiejskiego domu w mały zamek rycerski, co próbowano z uporem od początku niemieckiego renesansu, jak nadanie mu wyglądu mieszczańskiego domu z XVIII lub początku XIX wieku, co próbowano ostatnio.

Jeśli porówna się nowoczesny plan z planem starego domu mieszczańskiego lub rolniczego, na pierwszy rzut oka widać, że zarówno cały układ ma nowy charakter, jak i liczba, rodzaj i przeznaczenie poszczególnych pomieszczeń są nowe. Jeśli się to przyzna, wysiłki zmierzające do nadania historycznej szaty nowoczesnemu wiejskiemu domowi znikają same z siebie. Nowy organizm nie powinien wyglądać na zewnątrz jak stara konstrukcja. [165]

Poniżej zestawiono udogodnienia jakie charakteryzowały i odróżniały nowoczesny wiejski dom (Landhaus) od burżuazyjnego typu domu z przeszłości:

- istnieje szereg nowo dodanych pokoi, które zwiększyły komfort i wygodę życia - dawny ogólny salon został podzielony na pokój dla dżentelmena, damy i dzieci, jadalnia przekształciła się z połączonego salonu i jadalni w pokój, który służy wyłącznie do jedzenia, przedsionki, szatnie i garderoby były wcześniej nieznanymi terminami - wzrasta zapotrzebowania na przestrzeń dla takich pomieszczeń,
- nowy dom różni się od starego potrzebą komfortu oraz znacznie zwiększoną potrzebą czystości- łazienka jest nieodzowną częścią nawet najmniejszego domu, stałe umywalki z ciepłą i zimną wodą pojawiają się w różnych miejscach,
- kuchnia staje się większa i jaśniejsza,

[164] (Ostendorf, Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen, 1919), str. 221

[165] (Muthesius, Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten., 1907), str. XV

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

- pomieszczenia dla służby przybierają formę przytulnych, jasnych i wygodnych pokoi,
- nowe technologie: centralne ogrzewanie zajęło miejsce pieców, światło elektryczne zastąpiło lampy i płomienie gazowe, windy, telefony i dzwonki elektryczne zwiększyły funkcjonalność,

Ponadto Muthesius podaje szereg bardzo szczegółowych i zawsze uzasadnionych praktycznym celem, zaleceń i przeciwwskazań dotyczących kształtowania pomieszczeń, ich aranżacji i organizacji, między innymi:

- pokoje dzienne w piwnicy powinny być niedozwolone ze względów zdrowotnych (wilgoć, niewłaściwe oświetlenie i przewietrzanie),
- zalecane nietworzenie holu (pomieszczenia o charakterze mieszkalnym, a nie tylko komunikacyjnym) w małych domach, na korzyść pomieszczeń gospodarczych (efektywne wykorzystanie powierzchni użytkowej),
- oddzielne łazienki dla rodziców, oddzielne dla dzieci,
- łazienka powinna znajdować się jak najbliżej sypialni ale nie bezpośrednio przy niej; podobnie garderoba (kwestia wilgoci i niezdrowych oparów z toalety lub umywalki),
- łazienka, sypialnia i garderoba oraz toaleta powinne być dostępne z małego korytarza (separacja pomieszczeń uzasadniona kwestią właściwej wentylacji, bliskość z uwagi na funkcjonalność),
- pomieszczenia dziecięce zorganizowane blisko pomieszczeń służby (w których obecna jest służba)- np. blisko jadalni i kredensu (połączenie jadalni, pokoju zabaw i kredensu przedsionkiem pomocniczym) – zapewnienie odpowiedniego nadzoru nad dziećmi,
- poddasze przestrzenią na aranżację pokoi gościnnych i dla służby (w przypadku służby należy rozdzielić kwatery damskie (poddasze) i męskie (piwnica),
- odrębna łazienka dla służby (*ponieważ czystość służby przynosi korzyść panu*),
- *najważniejszą rzeczą w wiejskim domu, bez względu na to jak pokoje rozmieszczone są na piętrach, jest prawidłowe rozmieszczenie ciągów komunikacyjnych:* wejście musi być dobrze nadzorowane przez personel (pokój dla służącego obok wejścia lub, w przypadku tylko służby żeńskiej, umieszczenie kuchni w taki sposób, aby drzwi wejściowe były widoczne albo z niej, albo z kredensu albo salonu),
- minimalizacja ilości wejść do budynku ze względów bezpieczeństwa (tylko jedno wejście boczne do kuchni jest absolutnie konieczne),
- bezpośrednio przy wejściu głównym, które oczywiście musi być poprzedzone wiatrołapem, musi znajdować się szatnia,
- jest niepożądane aby wieszak na ubrania był między wejściem a holem (przechodnia garderoba w funkcji wiatrołapu) ponieważ *widok wiszących ubrań nie jest przyjemny*,
- toaleta musi być dostępna z szatni, a w szatni znajdować musi się umywalka z ciepłą i zimną wodą,
- unikać korytarzy,
- nie zaleca się lokalizowania mieszkania dla portiera z rodziną (*dom właściciela jest radością dla właściciela tylko wtedy, gdy naprawdę ma go dla siebie*-M. zwraca uwagę na potencjalną ekspansywność dzieci pracownika i ogólnie jego rodziny).

Zasady dotyczące poszczególnych pomieszczeń wyłuszczono szerzej w załączonym w aneksie fragmentem *Landhaus und Garten* w tłumaczeniu własnym.

Model nowoczesnego domu według Friedricha Ostendorfa. Haus und Garten-1914 r.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Suplement „Haus und Garten" powstał zaraz po wydaniu pierwszej z sześciu planowanych „ksiąg o budowaniu".
Ostendorf dostrzegał w niemieckiej recepcji wzorców angielskich degenerację architektury i starał się poddać ją konstruktywnej krytyce, to znaczy, jasno zdefiniował prawidłowy proces kształtowania architektury i w oparciu o ustalony model procesu projektowego wykazał błędy w procesie projektowym wadliwych rozwiązań, które zaowocowały „nieartystyczną" i niejednokrotnie niefunkcjonalną (w ocenie autora) formą.
Wstępnej diagnozie problemu poświęcił rozdział III pt. „typ niemieckiego domu jednorodzinnego i jego angielski odpowiednik", w którym zauważa:

> *Pouczające jest porównanie tego dojrzałego dzieła z angielską posiadłością wiejską, która rozwinęła się w Anglii ze średniowiecznego dworu i przetrwała wszystkie wieki post- średniowieczne jako typ obok typów renesansowych. Nawet te stare dwory składały się z szeregu pomieszczeń, które reprezentowały prawie niezależne komponenty. Pomieszczenia te mogą pojedynczo charakteryzować się dobrym układem przestrzennym (…) również ich względne położenie można uznać za korzystne dla ruchu w domu; w całej aranżacji przestrzeni brakuje **architektonicznego** powiązania, a co za tym idzie więzi intelektualnej, architektonicznego ideału. Architektonicznie nie ma miejsca na rozwój tego autentycznego dzieła sztuki średniowiecznej. Jest to sztuka realistyczna w tym samym sensie, w jakim opisaliśmy kierunek architektoniczny średniowiecznego budownictwa w rozdziale VII. Ten dom można ulepszyć pod względem wielkości, środków technicznych i nowych pokoi, aby poprawić komfort. Z tym jednak jego zdolność do rozwoju jest wyczerpana.*
>
> *Niefortunny pomysł dalszego „artystycznego" rozwoju tego typu przywędrował do nas z Anglii po tym, jak architektura domów mieszkalnych w Niemczech do połowy XIX wieku poruszała się generalnie utartymi szlakami sztuki barokowej, ale ideał architektoniczny XVIII wieku prawie całkowicie stracił z oczu.*
>
> *Próba „artystycznego" rozwinięcia architektonicznie nieokreślonego typu wiejskiego domu doprowadziła następnie do dziwnych formacji budynków mieszkalnych, które są określane jako niemiecki styl willi.*

Zagadnienia związane z projektowaniem architektonicznym, wyłaniające się z *Haus und Garten* Ostendorfa.

Z rozważań autora ujętych w suplemencie, można wyodrębnić kilka uwarunkowań mających zasadniczy wpływ na architekturę budynków oraz rozwiązania przestrzenne. Jednym z nich jest skala zabudowy, wyrażająca się w powierzchni zabudowy, powiązana zarówno z rozległością działki jak i planowanym programem funkcjonalno-przestrzennym. Drugim wyróżnionym zagadnieniem jest funkcja domu jednorodzinnego określona jako dom sezonowy (dom letni), mająca wpływ na ukształtowanie przestrzeni dziennych oraz trzecia to uwarunkowania zewnętrzne zagospodarowania terenu – zasada oddziaływań.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

A) <u>Podział ze względu na powierzchnię zabudowy</u>

Najmniejsze domy wielopokojowe, wokół których Ostendorf rozwija swoją narrację, to budynki zajmujące powierzchnię do **10x10m** (10x9, 9x9) czyli ok. 100m^2. Są to domy o skromnej realizacji programu funkcjonalnego- w parterze zazwyczaj znajdują się dwa pokoje dzienne w tym jeden pełniący funkcję jadalni; funkcje pomocnicze i gospodarcze oraz komunikacyjne realizowane są co najmniej na połowie powierzchni parteru. (ryc. 159)

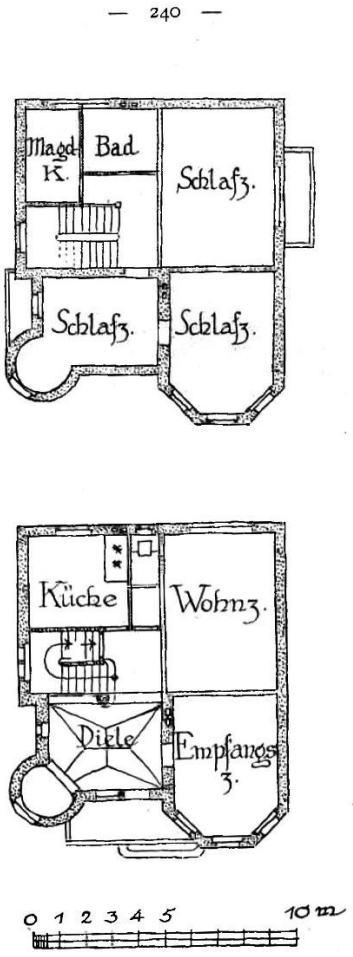

Abb. 158.

il. 14. Projekt domu małego – aranżacja przestawiająca rozwiązanie wadliwe.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

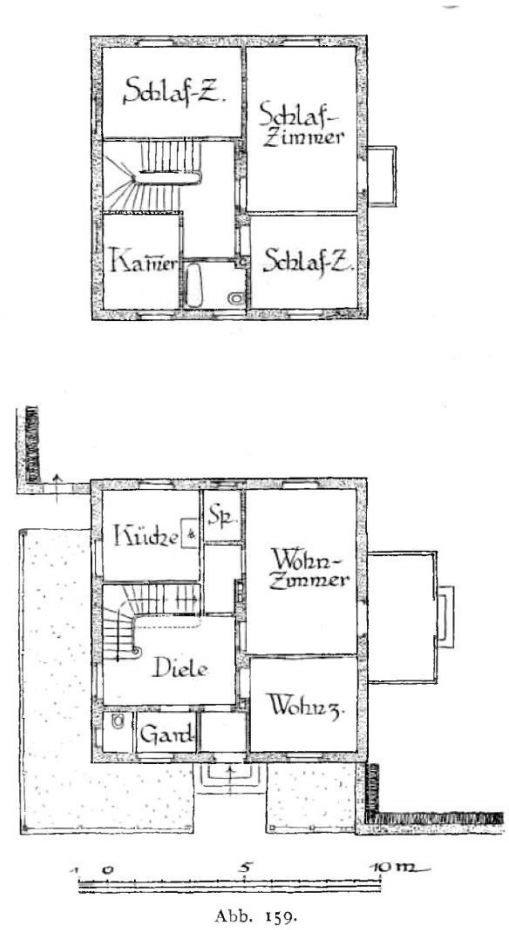

il. 15. Poprawna aranżacja domu małego - wg wytycznych Ostendorfa

Należy zauważyć, że szerokość pomieszczenia dziennego nie jest mniejsza niż 4m (skrajne przypadki 3,75m) co oznacza, że minimalna powierzchnia pokoju o przeznaczeniu dziennym wynosi co najmniej 14m^2. W analizowanych przypadkach zwykle największe pomieszczenie dzienne osiąga ok 24m^2 powierzchni[166]. Drugą kategorią budynków niewielkich są domy o powierzchni ok **10x12m/10x15m.** Program funkcjonalny obejmujący pomieszczenie dzienne w takich przypadkach rozwija się zazwyczaj o dodatkowe pomieszczenie. Zwiększa się również powierzchnia najbardziej reprezentacyjnego z pomieszczeń (5x7m, 4x8m…) do ponad 30m^2. Kolejną grupę budynków reprezentują obiekty o powierzchni powyżej **15x15m** (dom średniej wielkości). W przypadku takich obiektów wśród pomieszczeń dziennych wyodrębniona zostaje sień – pomieszczenie stanowiące centralną przestrzeń domu o funkcji nie tylko komunikacyjnej- stanowi przestrzeń mieszkalną dzienną na równi z innymi pokojami dziennymi, czasem połączoną z wyższą kondygnacją. W przykładach Ostendorfa najpopularniejszym rozwiązaniem w takich przypadkach jest przesunięcie schodów poza zwarty plan sieni – wykonanie wnęki na otwartą klatkę schodową. W budynkach tych rozmiarów powszechne jest również zaaranżowanie drugiej klatki schodowej obejmującej wszystkie kondygnacje- o przeznaczeniu pomocniczym- dla służby. Wysokość pomieszczeń w takim domu zwykle wynosi od 2,7 do 3m.
Kolejną kategorią budynków są obiekty, stanowiących przykłady u Ostendorfa to budynki, których powierzchnia zabudowy rozciąga się już na obszarze 16x20m, oraz budynki bardzo

[166] Dla porównania według aktualnych na 2023 r. wymogów Ustawy Prawo Budowlane powierzchnia minimalna powierzchni użytkowej, mogąca stanowić o wyodrębnieniu lokalu mieszkalnego to 25m^2.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

rozległe i rozczłonkowane, których podstawowa bryła rozciąga się na powierzchni 15x35m, 15x44m i jest rozbudowana o prostopadłe aneksy nadające zabudowie w planie kształt litery H. (skrzydła 10x10m; 8x17m, 8x12m itp.).

Program funkcjonalno-przestrzenny zasadniczo pozostaje niezmienny ale w obrębie każdej z grup pomieszczeń pojawiają się pomieszczenia dodatkowe. Zazwyczaj rozwija się istotnie program pomieszczeń dziennych o takie pomieszczenia jak biblioteka, pokój Pani, pokój muzyczny, pokoje dziecięce, pokój muzyczny itp. Ze względów funkcjonalnych często pomieszczenia gospodarcze ulegają rozwinięciu na poziomie parteru, a w związku z koniecznością zwiększenia liczebności służby powiększa się powierzchnia pomieszczeń mieszkalnych dla służących. Tak okazałe budowle zyskują również więcej apartamentów przeznaczonych dla gości (sypialnia z łazienką i garderobą może osiągać wówczas nawet 80m2 powierzchni).

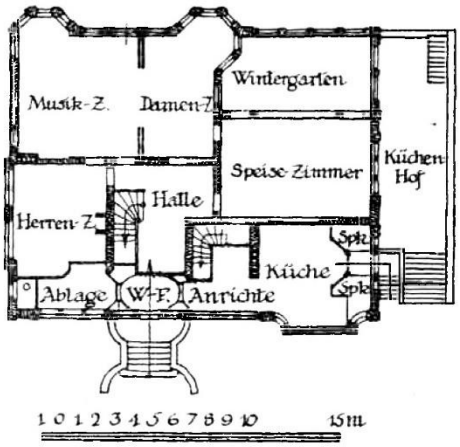

Abb. 248.

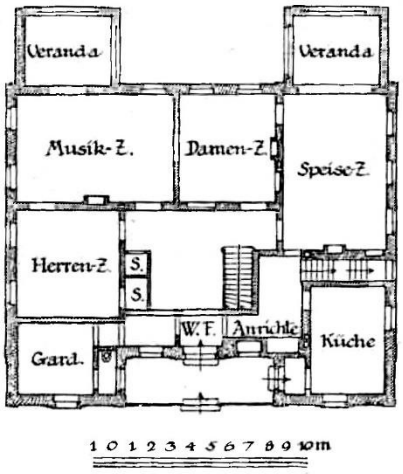

Abb. 249.

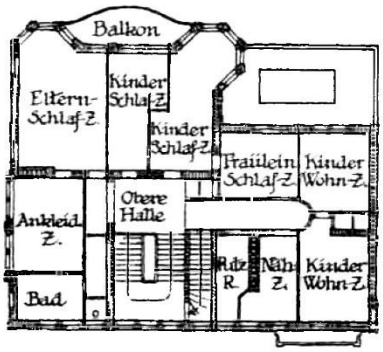

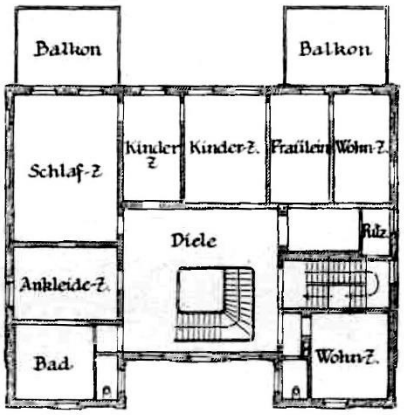

il. 16. Aranżacja domu w lokalizacji centralnej na działce - po lewej przykład niepowiązany z kształtem parceli, po prawej prawidłowe rozwiązanie symetryczne.

W ocenie Ostendorfa dopiero tak rozbudowany program funkcjonalny uzasadnia rozczłonkowanie bryły – gdy celem jest utrzymanie stosunkowo blisko siebie poszczególnych pomieszczeń. Pomieszczenia dzienne w parterze osiągają zwykle większe rozmiary- minimalna

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

szerokość pomieszczenia to 5m a jego powierzchnia to od 25m^2 (np. biblioteka, pokój dzienny) do ponad 50m^2 (jadalnia, sień, pokój muzyczny…). Wobec rozległości pomieszczeń wzrasta również wysokość pomieszczeń. Dla najrozleglejszych obiektów wysokość kondygnacji dziennej-reprezentacyjnej osiąga nawet 4,5 m zaś wysokość wyższych kondygnacji z pomieszczeniami sypialnianymi to 4m.

B) <u>Wyróżnienie ze względu na ograniczenie programu funkcjonalnego (domy letnie)</u>

Domy letnie (*Sommer- oder Ferienhausern*)

Odrębny akapit Ostendorf poświęca domom wyróżniających się specyficznym programem funkcjonalnym. Określa je jako *stałe mieszkania dla ludzi o skromnych dochodach lub domy letnie lub wakacyjne dla ludzi, którzy przez cały rok mieszkają w większym mieszkaniu w mieście ale na krótki czas letniego pobytu lubią zadowolić się prostym mieszkaniem*.

Tym co je wyróżnia to ograniczony program funkcjonalny pomieszczeń w parterze- pomieszczenia dzienne sprowadzane są w zasadzie do jednego pomieszczenia pełniącego funkcję pokoju dziennego, jadalni i salonu. Na piętrze poza sypialniami znajdują się również pokoje o funkcjach innych niż sypialnie.

W tej kategorii mieszczą się również obiekty o zróżnicowanej powierzchni zabudowy- obiekty małe (10mx10m) jak i większe (15mx15m).

Zasadniczo wydaje się, że w przypadku budynków o niewielkich rozmiarach ograniczenie pomieszczeń dziennych na parterze jest wymuszone skalą zabudowy. Wówczas powierzchnia, jak to wyżej wykazano, komunikacyjna i gospodarcza zajmuje połowę powierzchni rzutu. Sień bądź korytarz z wbudowaną klatką schodową zajmują nawet jedną czwartą rzutu. Dla domów letnich determinująca jest bardziej funkcja takiego domu – integrująca i nastawiona na towarzyski wypoczynek bliżej natury. W związku z tym to pojedyncze, wielofunkcyjne pomieszczenie dzienne osiąga pełną szerokość kondygnacji (przykład mniejszy 4x8m- większy dom letni 5/6,5x8m).

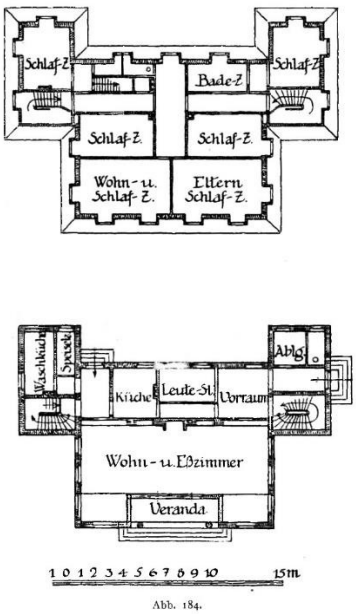

il. 17. Przykład domu letniskowego w typie willi.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

C) Charakter usytuowania.

Paradygmatem projektowym teorii Ostendorfa jest uznanie *danego środowiska zewnętrznego jako podstawę każdego zadania projektowego.*[167] Innymi słowy to otoczenie budynku determinuje zasadnicze decyzje projektowe. Śledząc przykłady można wykazać 3 grupy czynników wynikających z sytuacji (kontekstu przestrzennego otoczenia) determinujących kierunek, w jakim powinno zmierzać rozwiązanie zadania projektowego:

i. Kontekst przestrzenny jest zrównoważony lub jest w nierównowadze.

Według teorii Ostendorfa budynek powinien znajdować się w całkowitej równowadze względem swojego otoczenia. Mając na uwadze, że rolą budynku, poza stworzeniem właściwych warunków mieszkaniowych, jest także współtworzenie przestrzeni zewnętrznych zadaniem projektanta jest bardzo świadome wyważenie wszystkich występujących oddziaływań otoczenia i odpowiedzenie na nie w sposób gwarantujący możliwie kompleksowe i zrównoważone rozwiązanie.

W uproszczeniu owe oddziaływania można podzielić na następujące kategorie:

- kontekst ulicy
- sąsiedztwo - rozległość działki oraz jej lokalizacja w szeregu parceli (inaczej oddziaływać będzie układ jednej granicy przyulicznej i dwóch granic z działkami budowlanymi). **Dom w równowadze** to dom, który stoi w sytuacji równej wartości po prawej i po lewej stronie – a więc jest to sytuacja, w której forma nie może być oparta inaczej niż symetrycznie. **Kompozycja centralna wskazana jest jeśli dom znajduje się w równowadze z każdej strony (zasadniczo dotyczy to domów wiejskich lub zlokalizowanych na bardzo rozległej działce, na wyniesieniu).** Jeśli sytuacja nie jest zrównoważona w różnych kierunkach, to *właśnie emanujące z niej (sytuacji) idee przestrzenne muszą prowadzić do formacji asymetrycznych.*

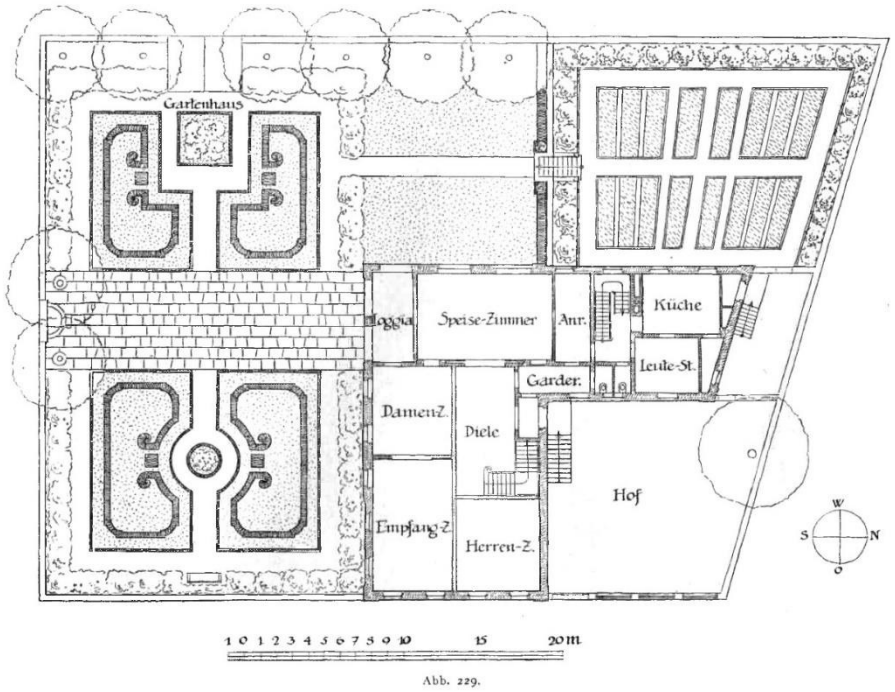

il. 18. Przykład ilustrujący złożony plan budynku (kształt litery L) w związku z kształtem działki i orientacją względem stron świata.

[167] (Ostendorf, Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen, 1919),str. 67,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

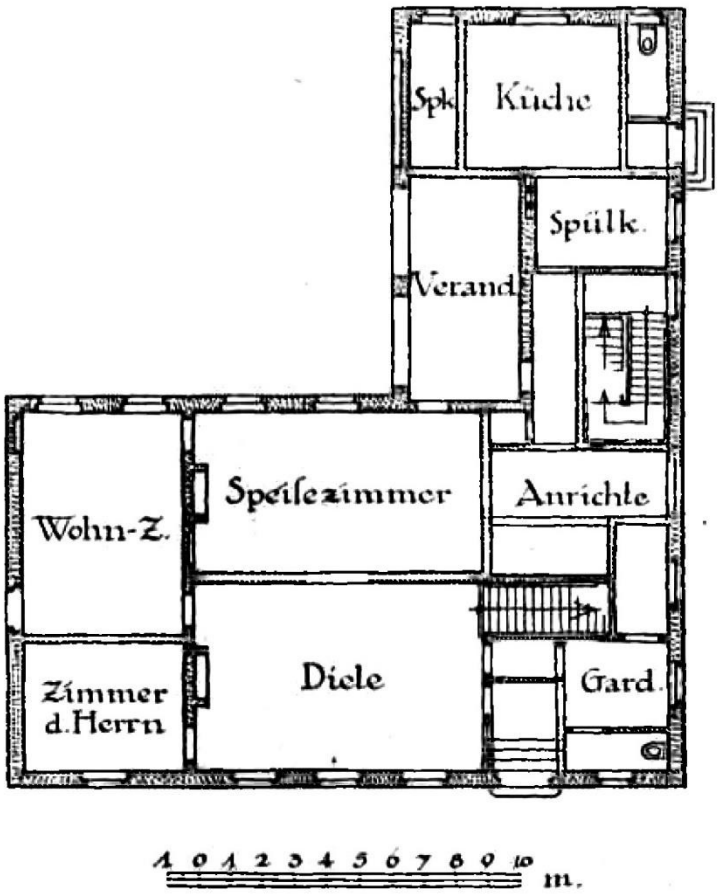

il. 19. Przykład ilustrujący złożony plan budynku (kształt litery L) w związku z kształtem działki i orientacją względem stron świata.

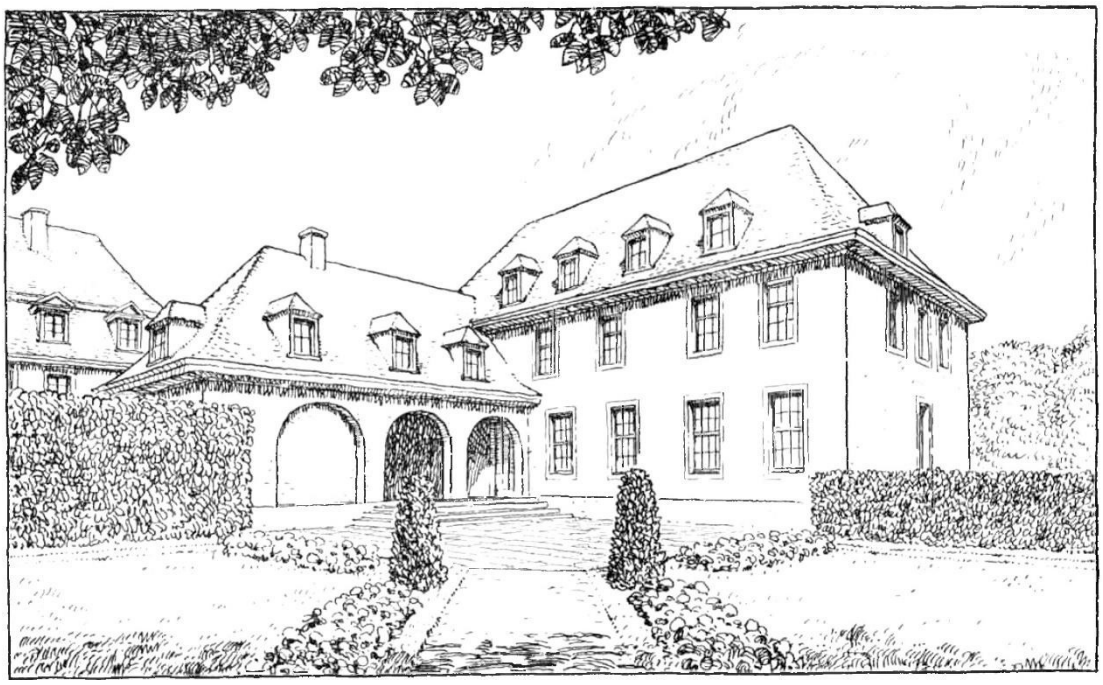

Abb. 239.

il. 20. Przykład ilustrujący bryłę budynku założonego na planie litery L, w związku z kształtem działki i orientacją względem stron świata (rzut powyżej).

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Brak równowagi tworzą: usytuowanie na rogu ulicy oraz bardzo zróżnicowane ukształtowanie terenu, skutkujące np. zbyt dużą ekspozycją planowanego ogrodu na widoku sąsiada (wówczas należy mieć na uwadze zagwarantowanie intymności prywatnych przestrzeni zewnętrznych), również szeroka i płytka działka sprzyja braku równowagi.

- praktyczne aspekty funkcjonowania ogrodu (ekspozycja od południa);
- Ze względu na kwestię wegetacji roślin jak i zasadniczą rolę ogrodu we wszystkich przykładach Ostendorfa przyjmuje się jego południową lokalizację względem budynku. Również od strony ogrodowej sytuuje się pokoje dzienne. W związku z tym w wielu analizowanych przypadkach następuje przesunięcie budynku na północny wschód celem zwiększenia powierzchni ogrodu, a także jego izolacja przed zasięgiem widoku osób postronnych (mury, żywopłoty i szpalery drzew),

ii. Kontekst ulicy.

Jak wspomniano na początku rolą architektury jest nie tylko tworzenie przestrzeni wewnętrznych ale, w kontekście zabudowanym, architekturę należy traktować jako *środek do tworzenia przy jego pomocy obrazów krajobrazowych, ogrodowych czy ulicznych, tak wyodrębnionych, że można je nazwać „zewnętrznymi przestrzeniami”*.

Dobrą przestrzeń ulicy można osiągnąć tylko wtedy, gdy możliwe jest *ustawienie pewnej liczby domów obok siebie w całkowicie lub mniej więcej równej formacji i zrekompensowanie utraty masy przestrzennej poszczególnych domów poprzez ich podwojenie lub zwielokrotnienie (…), nawet na gęsto zabudowanych ulicach śródmieścia jednolity wygląd poszczególnych domów jest niezwykle cenny dla dobrego efektu przestrzennego*.(238)

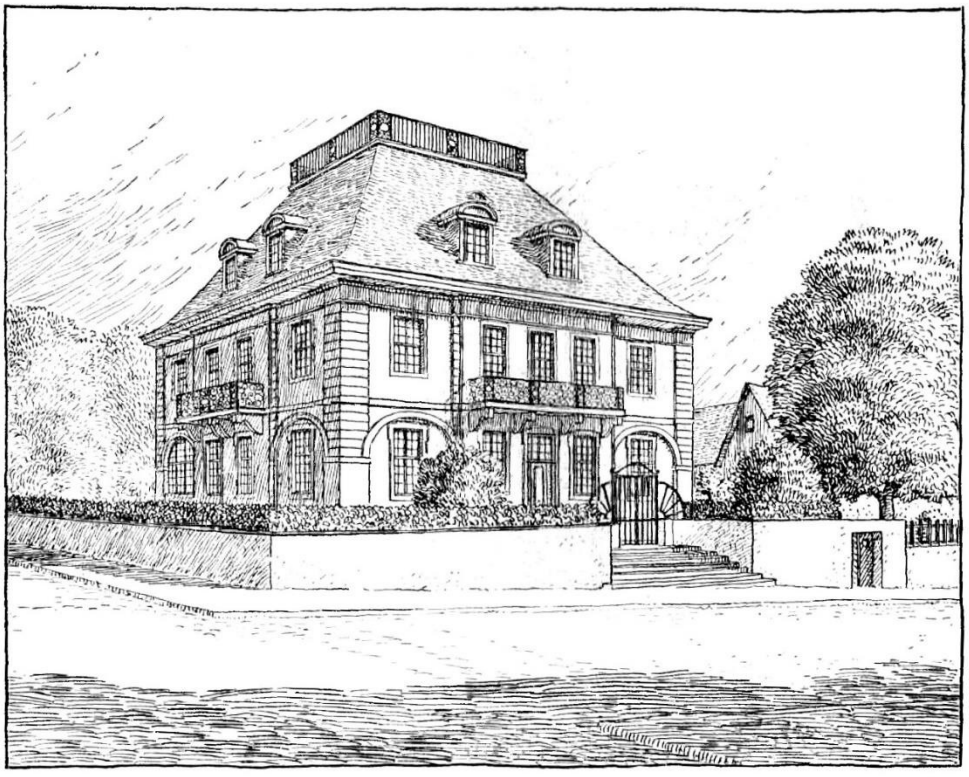

il. 21. Przykład zabudowy usytuowanej na działce narożnej i symetrycznej aranżacji elewacji "ulicznych" z uwagi na analogiczny kontekst przestrzenny.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Budynek wprzęgnięty w kompozycję tej przestrzeni zewnętrznej zaczyna stanowić „obiekt reprezentacji przestrzennej(68). Tylko w ten sposób możliwe jest osiągnięcie satysfakcji artystycznej w odbiorze. W przypadku obiektów o nieznacznych rozmiarach Ostendorf zaleca ich grupowanie (łączenie w bliźniaki), ograniczenie skali ogrodu frontowego i przede wszystkim nadanie budynkom większej zwartości i powtarzalnych cech architektonicznych. Tylko zwartość bryły przy tak niewielkich rozmiarach, oraz rytm zbliżonych rozwiązań formalnych (w poszczególnych budynkach) pozwala na zrekompensowanie utraty masy wynikającej z natury domów wolnostojących. W szczególnych przypadkach Ostendorf wskazuje również na podkreślanie cech kompozycyjnych budynku (symetria) za pomocą podporządkowanych tej koncepcji nasadzeń w ogrodzie frontowym (np. drzewa podkreślające symetryczną elewację), usytuowane po bokach budynku (raczej nie zaleca zasłaniania budynku zielenią) ale przestrzega przed wytwarzaniem przez takie nasadzenia efektu ulic ”ogrodowych”. Unieczytelniają bowiem koncepcję przestrzenną, konstytuowaną przez architekturę.

Budynek, który będzie wzniesiony poza terenami zabudowanymi, choć jest pozbawiony kontekstu ulicy i zadania projektowego jakie się wiąże z udziałem w kształtowaniu wymiaru artystycznego arterii nie jest pozbawiony obowiązku wytworzenia uporządkowanych przestrzeni zewnętrznych. Według Ostendorfa, co wykazał w odniesieniu do rezydencji wiejskich (domów letnich), rolą architekta jest kreacja przestrzeni zewnętrznych wyodrębniających obszar zorganizowany z nieuporządkowanego krajobrazu. W praktyce oznacza to wyodrębnienie i uporządkowanie przestrzeni będących w relacji z poszczególnymi elewacjami (i przestrzeniami wewnętrznymi w budynku) w kompozycji zamkniętej. Powinny one zostać również wydzielone murami lub żywopłotem- ich ramy muszą zostać określone.

iii. Teren płaski/teren wznoszący się/opadający.

Ukształtowanie działki ma istotne znaczenie w zakresie tworzenia relacji z przestrzeniami zewnętrznymi.

Podsumowując wcześniejsze rozważania, dla Ostendorfa proces kreowania koncepcji przestrzennej, umożliwiający stworzenie spójnego rozwiązania architektonicznego, które będzie prezentowało wysoką jakość artystyczną, musi obejmować następujące zagadnienia:

- Ogród na parceli powinien być zaaranżowany od strony południowej; jego kompozycja powinna być spójna z ideą kompozycyjną całego założenia włącznie z wnętrzem budynku.

Wartość przestrzenna ogrodu może determinować usytuowanie budynku na działce, np. przesunięcie budynku na północny wschód celem zwiększenia powierzchni ogrodu. Ogród stanowi przestrzeń prywatną dlatego powinien być izolowany przed widokiem osób postronnych za pomocą muru, żywopłotu lub szpaleru drzew.

- Podział bryły powinien wynikać z konkretnych przesłanek, i zasadniczo dotyczy tylko budynków o rozleglejszym programie budowlanym, który przekłada się na ukształtowanie budynku o wymiarach powyżej 15x15m (ok 200 m^2 powierzchni zabudowy). Rozbicie struktury musi być zawsze wyraźne (hierarchia brył) a wydzielone bryły muszą pełnić funkcję kształtowania przestrzeni zewnętrznych.[168] Przesłankami do stworzenia struktury złożonej są:

1) szczególna sytuacja (parcela, niezrównoważony kontekst przestrzenny; bardzo nierówny teren (wysokościowo), bardzo niekorzystna relacja z zabudową sąsiada (budynek sąsiada usytuowany na podwyższeniu)), w której nie ma równowagi,
2) wąskie wymiary działki w stosunku do programu budowlanego,

[168] (Ostendorf, Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen, 1919), str. 309

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

3) konieczność rozmieszczenia pomieszczeń gospodarczych w specjalnym skrzydle w związku z ich zwiększoną wielkością,
4) przy dużym rozmiarze budynku zamiar zachowania wszystkich pomieszczeń stosunkowo blisko siebie- wówczas preferowany będzie układ na rzucie litery H).

Układ i pomieszczenia nowoczesnego domu. Ostendorf porządkuje program funkcjonalno-przestrzenny nowoczesnego domu wskazując cztery grupy funkcjonalne pomieszczeń oraz precyzując ich relacje względem siebie. Z uwagi na brak polskojęzycznego przekładu opracowania do aneksu załączono tłumaczenie tego rozdziału. Dla porządku należy jednak odnotować przyjęty przez Friedricha Ostendorfa podział funkcjonlany pomieszczeń. Wyodrębnił on cztery grupy pomieszczeń:

a) pomieszczenia korytarzowe (die Flurräume),
b) pokoje dzienne i socjalne (die Tages- und Gesellschaftsräume),
c) pomieszczenia gospodarcze (die Wirtschaftsräume),
d) sypialnie (die Schlafräume).

Program pomieszczeń mógł być rozszerzony o pomieszczenia odpowiadające profesji właściciela domu. Charakterystyka zaproponowana przez Ostendorfa w odniesieniu do sekwencji pomieszczeń nie stoi zasadniczo w sprzeczności z zaleceniami Muthesiusa i można je uznać za charakterystyczne dla swoich czasów.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

III ARCHITEKTURA WILLOWA W GDAŃSKU W XIX I I ĆW. XX WIEKU.

1. Gdańsk. Uwarunkowania historyczne rozwoju zabudowy w typie willi.

1.1. Gdańsk w czasach nowożytnych – tradycja ziemskich rezydencji podmiejskich do XIX w.

Właściwy rozwój Gdańska rozpoczął się w XIV wieku po utworzeniu Głównego Miasta na prawie chełmińskim oraz uzyskaniu prawa do wzniesienia fortyfikacji. Rozwój miasta kontrolowany był przez Zakon krzyżacki[169], ale uzyskiwało ono coraz większą niezależność w konsekwencji prowadzonej polityki wewnętrznej i zewnętrznej. Kluczowym czynnikiem rozwoju gospodarczego i politycznego była relacja handlowa i dyplomatyczna z Polską, która umożliwiała rozwój miasta jako pośrednika w handlu między Koroną Królestwa Polskiego (później Rzeczpospolitą Obojga Narodów) a Anglią oraz miastami związku Hanzeatyckiego (do którego Gdańsk sam należał). Miasto rozwijało się w sposób zrównoważony osiągając w XVI i XVII wieku znaczącą pozycję wśród europejskich miast portowych. Rozwojowi społeczno-gospodarczemu i kulturowemu towarzyszyła rozbudowa fortyfikacji miejskich sygnalizujących potęgę militarną i gospodarczą miasta.

Rozwój przestrzenny miasta w sensie zarządzania gruntami, był ograniczony prawem własności do gruntów sąsiednich, którym dysponował przede wszystkim zakon krzyżacki, kościół i Król Polski.

W wyniku sporów politycznych i sprawnej polityki Rady Miasta, jej przedstawiciele-przedstawiciele najwyższej klasy finansowej – patrycjatu uzyskiwali dostęp do gruntów rolnych i powiększali strefę swoich ekonomicznych wpływów.

> *Przywilejem z 16 czerwca 1454 r. Główne Miasto otrzymało znaczne obszary należące do komturstwa gdańskiego. Mieszczanie miast Prus Królewskich mieli prawo nabywania majątków ziemskich. Udogodnienia te spowodowały, że zjawisko zakupu bliższych i dalszych włości przez gdański patrycjat istniało aż do XIX wieku. W 2 poł. XVI w. do patrycjatu należały już całe klucze. Na przełomie XVI i XVII w. patrycjusze interesowali się właściwie przede wszystkim zakupem dóbr ziemskich. Szczególnie wiele nabyli w XVII wieku. O stale nasilającym się popycie na dobra ziemskie świadczy wzrost liczby patrycjuszy-posiadaczy ziemskich. O ile w XV w. było to 8%, to w XVI i XVII w. ponad 70%. Spadek inwestowania w wielkie dobra ziemskie zauważalny jest dopiero od poł. XVIII stulecia.*

Piotr Korduba, powołując się w większości na badania Macieja Gawlickiego[170] dokonuje

[169] Po zdobyciu przez Krzyżaków Pomorza Wschodniego w 1308 roku utworzono Komturstwo gdańskie. Do 1454 roku komturia reprezentowana przez komtura gdańskiego odpowiedzialna była za życie społeczno-polityczno-gospodarcze regionu i utrzymywała się z dochodów pobieranych z zarządzanego obszaru. W kontaktach z Gdańskiem komtur do końca XIV wieku zasiadał w miejskim sądzie ławniczym (pobierał z reguły trzecią część opłat z zasądzonych kar), wspólnie z Radą Miasta ogłaszał wilkierze o większej doniosłości (w wypadku wilkierzy regulujących sprawy drobniejsze miasto mogło działać samodzielnie), do 2 połowy XIV wieku zatwierdzał ustawodawstwo cechowe
Za: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=KOMTURSTWO_GDAńskie

[170] (Gawlicki, 2019)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

szczegółowej, na ile pozwalają na to źródła, prezentacji pozamiejskich domów[171]: położony na Długich Ogrodach dom Hansa Speymanna (przełom XVI i XVII w.), rezydencja w Oruni należąca do Bartłomieja Schachmanna (k. XVI w.), posiadłość w rejonie Biskupiej Górki należąca do P. Willera (II p. XVII w.), posiadłość Schwarzwaldów w Krzyżownikach (XVII w.), rezydencja Zachariasza Zappio zwana Dworem Królewskiej Doliny lub Zieloną Studnią (XVII w). Listę rezydencjonalnych posiadłości autor rozszerza o dwór w konstrukcji szkieletowej znajdujący się w zespole Młyna XIII (pocz. XVII w.), posiadłość Reinholda Kolmera z folwarkiem i młynem Karlikowo (XVII w.). Przywołane zostają również dwa dwory zlokalizowane na terenie dzisiejszego Sopotu: Dwór XI zwany Francuskim należący od 2. Poł. XVI w. do Albrechta Giese oraz należący do rodziny Kleefeldtów Dwór Hiszpański (k. XVII w.).

> *Wykształcenie się charakteru podmiejskiej posiadłości nastąpiło w 2. Poł. XVII wieku. Składał się na nią dwór, zabudowania gospodarcze oraz ogród. Budynki mieszkalne, właściwie niezależnie od tego czy stanowiły ośrodek większego i dalej położonego od Gdańska majątku, czy też były ściśle podmiejskimi willami, zakładano na podobnym schemacie. (…). Opierał się on na układzie z centralną sienią (lub dwiema sieniami) i rozłożonymi po obu jej stronach dalszymi pomieszczeniami. Głównym i największym wnętrzem parteru była jadalnia. W budynku dworu znajdowała się zazwyczaj kuchnia, ale mogło być też tak, jak we Dworze Hiszpańskim w Sopocie, gdzie ulokowano ją poza nim. Większe siedziby posiadały mieszkalne piętro, w którym wielkością i dekoracją wyróżniała się reprezentacyjna sala. Ciekawym i nieoczekiwanym pomieszczeniem w takich budowlach były kantory, które pełniły za pewne rolę pokoju pracy pana domu[172].*

Jak wyżej wykazano w nabywaniu gruntów pozamiejskich istotną rolę odgrywała lokata kapitału. Korduba sygnalizuje, że być może było to również uzasadnione wymogiem prawa związanego z nadawaniem statusu obywatelskiego.
Przede wszystkim jednak zakup posiadłości położonych poza miastem oprócz bezpiecznej lokaty kapitału przynosił dodatkowy zysk z produkcji rolnej lub przemysłowej bez konieczności podejmowania ryzyka związanego z prowadzeniem handlu[173].

> *Podmiejskie dwory mieszczańskie stały się wyznacznikiem ambicji pozycji ekonomicznej orientacji kulturalnej i kariery właścicieli a ich liczba w XVI wiecznej Polsce była znaczna co z dezaprobatą odnotował Mikołaj Rej pisząc o tym jak rozlicznym kosztem dziwne dwory powstawały[174].*

Literatura wskazuje również na znaczenie zdrowotne posiadania domu poza miejskimi fortyfikacjami:

> *W Gdańsku u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku morowe powietrze dziesiątkowały mieszkańców. Dla wąskich elit jedną z form ochrony zdrowia była ucieczka poza terenem miasta do wiejskich posiadłości lub podmiejskich dworów*

[171] (Korduba, 2005) str.193-213
[172] Ibidem
[173] Ibidem
[174] (Gawlicki, 2019) str. 15.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

spokojny i zdrowy tryb życia w otoczeniu natury tworzył szansę na przetrwanie okresów klęsk żywiołowych i zarazy.[175]

Sytuacja gdańskiego patrycjatu uległa od strony administracyjno-politycznej istotnej zmianie wraz z rozbiorem Polski i włączeniem miasta w granice Prus. Gdańsk stał się wówczas miastem urzędniczo-garnizonowym. Sytuacja ta wymuszała na przedstawicielach najwyższej klasy mieszczan pewne ustępstwa. Początkiem realnego upadku najstarszych i najbogatszych rodzin patrycjuszowskich Gdańska było wkroczenie wojsk napoleońskich oraz, m.in., następstwa wprowadzonego embarga na kontakty gospodarcze z Anglią.

1.2. Uwarunkowania polityczno-gospodarcze rozwoju miasta w XIX i na początku XX wieku oraz rozwój przestrzenny miasta jako tło dla rozwoju architektury willowej w mieście.

Gdańsk pod względem tempa rozwoju w XIX wieku pozostawał w tyle w stosunku do innych niemieckich miast w tym okresie[176]. Jak ocenia Małgorzata Omilanowska, choć władze miasta doprowadziły po 40 latach starań, do częściowej rozbiórki miejskich fortyfikacji ziemnych i wprowadziły do realizacji projekt zagospodarowania terenów powałowych (powstały w konsultacji z Josefem Stubbenem), czyniąc tym samym istotny krok w drodze ku metropolitalności, to Gdańsk osiągnąć statusu metropolii przed I wojną światową już nie zdołał[177].

Wydaje się, że istniały przynajmniej cztery czynniki hamujące rozwój gospodarczy miasta. W pierwszej kolejności był to wynik wyniszczającej miasto, i elitę finansową miasta, wojny napoleońskiej z początku wieku. Z zakończeniem wojny w 1813 r. miasto wydawało się splądrowane i całkowicie zdewastowane, wiele starych rodów zostało zdziesiątkowanych, a ich majątki przepadły.[178] W wyniku prowadzonej przez Napoleona polityki wobec Gdańska oraz w związku ze zniszczeniami związanymi z ostrzałem twierdzy dramatycznie osłabiony pod każdym względem Gdańsk zmuszony był do zaciągnięcia wielu kredytów i m.in. spłaty kontrybucji, z których to zobowiązań wywiązał się dopiero po blisko połowie wieku.

Po przejęciu w 1814 roku Gdańska przez Prusy miasto wróciło do roli miasta garnizonowego i urzędniczego, stając się siedzibą okręgu administracyjnego prowincji Prusy Zachodnie. Szansa na rozwój została jednak zmniejszona z chwilą zjednoczenia Prus Wschodnich i Zachodnich i przeniesienia siedziby nadprezydenta prowincji do Królewca, co stanowiło kolejny z czynników wpływających na spowolnienie dynamiki jego rozwoju.

Trzecim kluczowym ograniczeniem był status twierdzy wstrzymujący możliwość zabudowy przedmieść oraz blokujący zerwanie gorsetu obwarowań ziemnych, uniemożliwiającego rozwój przestrzenny historycznego centrum.

---

[175] (Gawlicki, 2019) str 15

[176] (Omilanowska, 2010), str. 329

[177] Ibidem, *„W 1871 roku był jeszcze jedenastym co do liczby ludności miastem cesarstwa, w 1914 r. z ok 192 tys. Mieszkańców nie mieścił się już w pierwszej trzydziestce. Na początku XX wieku zdołano wprawdzie zbudować nowoczesna halę targową, zespół rzeźni miejskiej i nowy ogromny szpital miejski, a więc podstawowe „wyposażenie metropolii" w budynki użyteczności publicznej o charakterze utylitarnym, powstał też nowoczesny gmach sądów, ale zabrakło już inwestycji kulturalnych- Gdańsk nie doczekał się gmachu filharmonii, ani opery, ani nowego muzeum."*

[178] (Loew, 2013) str. 154

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Industrialization w Gdańsku.

Jednym z ważniejszych wydarzeń w aspekcie rozwoju miasta było wprowadzenie w Gdańsku 1853 roku ordynacji prawnej, która była kamieniem milowym na drodze rozwoju samorządu komunalnego[179].

> *Gdańsk do lat 60 XIX wieku w dalszym ciągu należał do najludniejszych miast królestwa pruskiego, zajmując pod względem liczby mieszkańców piąte miejsce po Berlinie, Wrocławiu, Kolonii i Królewcu. I chociaż populacja rosła- miasto przed 1880 r. przekroczyło próg 100 tys. Mieszkańców- to jednak dynamika wzrostu była stosunkowo powolna i miasto pod względem ludności spadło przed wybuchem I wojny światowej na 18. miejsce w Prusach oraz. w całym cesarstwie[180]*

A jednak:

> *(…) publikowane na temat miejscowego przemysłu, szczególnie na tle porównawczym w zestawieniu z innymi miastami pruskimi i pomorskimi, nie pozostawiają wątpliwości: w Gdańsku w tym okresie nie pojawiają się żadne inwestycje fabryczne związane z rozwojem przemysłu ciężkiego, chemicznego, tekstylnego lub nowoczesnego przetwórstwa spożywczego. Jedyną nowoczesną formą produkcji fabrycznej prezentował miejscowy przemysł stoczniowy. Działalność produkcyjna miejscowych stoczni Królewskiej, a następnie cesarskiej, obok prywatnych firm Schichaua oraz Klawittera zyskują na znaczeniu dopiero od lat 80., stając się istotnym impulsem rozwojowym, lecz w ostatecznym bilansie nie uczyniły z Gdańska miasta przemysłowego. Również produkcja w stoczniach była przede wszystkim uzależniona od zamówień państwowych (marynarka wojenna), w mniejszym stopniu od zamówień zagranicznych czy armatorów prywatnych[181].*

Brak rozwoju przemysłu tłumaczono m.in. utrudnionym dostępem do surowców (żelazo, stal), jak również niedostateczną podażą odpowiednio wykwalifikowanej siły roboczej[182].
Ożywienie gospodarcze w ostatniej dekadzie XIX wieku symbolicznie ukoronowała decyzja o budowie na terenie Gdańska Królewskiej Wyższej Szkoły Technicznej.

> *Powstała w 1904 roku Konigliche Technische Hochschule zapewniła podstawę pod rozwój nowoczesnej myśli akademickiej związanej z gospodarką, lecz przemysł gdański do wybuchu wojny światowej nie był w stanie nadrobić straconego dystansu do centrów ekonomicznych ówczesnych Niemiec[183].*

Infrastruktura sprzyjająca rozwojowi przemysłu
Jak podaje Mirosław Gliński w encyklopedycznym haśle dotyczącym przedsiębiorstw i zakładów

[179] (Tarnowska)
[180] (Kizik, 2022) str. 322
[181] Ibidem, str. 329
[182] Ibidem
[183] (Kizik, 2022) str. 341

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przemysłowych w Gdańsku[184] kluczowe zmiany umożliwiające rozwój przedsiębiorstw był ściśle powiązany ze zniesieniem (1814 r.) przymusu cechowego[185] i wprowadzenie dobrowolnej przynależności do cechu. **Ustawa pozwoliła przedsiębiorczym mieszczanom na zakładanie firm produkcyjnych**, **nieskrępowanych przepisami cechowymi**. Otworzyło to nowe możliwości organizacji życia gospodarczego w produkcji gotowych wyrobów, prowadzenia warsztatów remontowo naprawczych. System pracy opierał się na zasadach kapitalistycznych: pracodawca-pracobiorca[186]. W II poł. XIX wieku powoływano już branżowe, partyjne i religijne związki zawodowe, reprezentujące interesy pracobiorców wobec pracodawców. Natomiast sami przedsiębiorcy zrzeszali się w Korporacji Kupców (od 1919 r. Izbie Handlowej) czy Związku Przemysłowców Wschodnioniemieckich (zał. W 1898 r).
Przykładem takiego przedsięwzięcia było założenie w 1827 przez braci Klawitter (Johann Klawitter) stoczni na Brabancji (Stocznia Klawittera). Właściwy rozwój przemysłu w Gdańsku rozpoczął się jednak dopiero w 2. połowie XIX wieku wraz z upowszechnieniem maszyn parowych do napędu urządzeń (zainicjowane w 1846 r. w młynie olejowym). Ten rodzaj napędu zastosowano w rafinerii cukru Heinricha Burcharda Abegga w zakładach przemysłowych zlokalizowanych poza fortyfikacjami.

Obok maszyn parowych w 2. Poł XIX wieku zaczęto stosować motory na gaz, ale rewolucja nastąpiła dopiero po wprowadzeniu silników elektrycznych początkowo na prąd stały, a po 1898 roku na prąd zmienny dostarczany przez miejską elektrownię. Oświetlenie elektryczne pojawiło się w Gdańsku w latach 80 XIX wieku[187]. W 1896 roku pierwsza publiczna elektrownia zasilała sieć tramwajową. W 1898 uruchomiono elektrownię miejską na ołowiance.
Sieć przewodów w śródmieściu była podziemna, do Gdańska Wrzeszcza przesył elektryczności odbywał się linią napowietrzną. Od 1904 r działały także generatory w Hali Maszyn w *Technische Hochschule Danzig*, które także wspomagały okolicę, a następnie w zakładach metalowych i powstającej Stoczni Królewskiej zaczęły powstawać zakłady budowy maszyn i konstrukcji stalowych używające do napędu maszyn silników elektrycznych. Do lat 20. XX wieku znajdujące się na obrzeżach miasta tartaki i zakłady obróbki drewna opierały się jednak na działalności maszyn parowych zarówno ze względu na brak dostępu do prądu jak i koszt jego zakupu .

Nowe centra przemysłowe Gdańska
Stocznie działały nad Martwą Wisłą i na Polskim Haku, zakłady przemysłowe w rejonie Młynisk i wyspy Spichrzów oraz w Nowym Porcie.
Na przełomie XIX i XX wieku ponadregionalne znaczenie miały obok stoczni, pracujących głównie na rzecz niemieckiej marynarki wojennej: fabryka karabinów, fabryka wagonów oraz rafinerie cukru w Nowym Porcie i Spichlerzach (przerabiające cukier trzcinowy z Ameryki i surowy, sprowadzany z zaboru rosyjskiego). Większość ich produkcji przeznaczona była na eksport (w tym czasie wysyłano z portu gdańskiego ponad 300 tysięcy ton cukru rocznie). Inne zakłady zaspokajały swą produkcją miejscowe potrzeby.
Jak zauważa jednak Mirosław Gliński z*atrudniały one przeciętnie od 10 do kilkudziesięciu osób, np. fabryka mebli Hansa w roku 1908: 81, wytwórnia drutu i lin Claassenów: 22, wytwórnia mydła*

[184] [dostęp: 14.06.2023]
[185] Jw. Wiosną 1814 roku weszła w życie pruska ustawa z 8 XI 1810 r.
[186] (Gliński, Przedsiębiorstwa i zakłady przemysłowe, 2023)
[187] (Januszajtis, 2022)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Bergena: 15. Słowo „fabryka" w nazwie firmy nie zawsze oddawało więc stan faktyczny, ale zapewniało prestiż tak właścicielom, jak i odbiorcom ich produkcji.

Mimo okoliczności sprzyjających rozrastaniu się zarówno terenów produkcyjnych jak i mieszkaniowych, rozwój przestrzenny Gdańska do lat 20. XX wieku nie wykazuje cech planowej urbanistyki. Potwierdza to proces zabudowy terenów pofortecznych opisywany szczegółowo przez Małgorzatę Omilanowską. Autorka punktuje brak wielkomiejskiej wizji wykorzystania potencjału odzyskanych dla budownictwa terenów i zwraca uwagę, że w wyniku tej złożonej planistycznie i realizacyjnie inwestycji nie wykrystalizowało się „city", tak charakterystyczne dla dużych miast początku XX wieku. Akcentuje jednak ważny punkt decydujący o zaistnieniu Gdańska w końcu XIX wieku nie jako miasto portowe lecz jedno z centrów przemysłu stoczniowego:

> *Położenie finansowe Gdańska nie może być wystarczającym wyjaśnieniem tej sytuacji. Gdańsk przestał być wprawdzie już pod koniec lat 60. XIX wieku bazą floty pruskiej, a po zjednoczeniu Niemiec utracił też znaczenie jako port na rzecz Hamburga obranego za centrum handlu i polityki kolonialnej cesarstwa, ale wraz z decyzjami o wzmocnieniu militarnym cesarstwa na morzu zainicjowanymi przez Leo von Capriviego i rozbudowie floty wojennej planowanej przez Alfreda con Tripitza, Gdańsk ze Stocznią Cesarską stał się jednym z ważniejszych centrów przemysłu stoczniowego*[188].

Dalekowzroczna polityka nadprezydenta rejencji zachodniopruskiej, sprawującego tę funkcję od 1891 do 1902 r. Gustava von Goesslera dążąca do wzmocnienia pozycji gospodarczej i politycznej Gdańska także dawała pozytywne skutki ekonomiczne:

> *Gdańsk nie mógł równać się w tempie rozwoju ani z Hamburgiem ani ze Szczecinem, ale niewątpliwie przybywało w nim inwestycji przemysłowych napędzających dochody miasta. Co ważne to właśnie Gdańsk został wybrany na siedzibę nowej politechniki, której wprawdzie głównym zadaniem było kształcenie kadr inżynieryjnych na potrzeby przemysłu zbrojeniowego, ale która miała odegrać także istotną rolę polityczną, kulturową i w pewnym sensie również symboliczną*[189].

1.3. Rozwój urbanistyczny gdańska na przełomie XIX i XX wieku. Uwarunkowania i kierunki rozwoju.

Rozkwit miasta w XIX wieku zapewniła Gdańskowi od lat 60. sprawna administracja Leopolda Von Wintera, wybranego w 1863 r. na stanowisko nadburmistrza, który przy udziale architekta miejskiego Juliusa Alberta Gottlieb Lichta przez kolejne 27 lat kreował obraz nowoczesnego Gdańska[190]:

> *Burmistrz podjął dzieło gruntowej sanacji miasta zaczynając od powołania służby oczyszczania miasta, straży pożarnej, przygotowań do budowy nowoczesnych*

[188] (Omilanowska, 2010), przypis 108,
[189] (Omilanowska, 2010), str. 330
[190] Ibidem, str. 302

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

wodociągów i kanalizacji, brukowania ulic i trotuarów, budowy nowych dróg i mostów, a także inicjowania budowy kolejnych połączeń kolejowych.[191]

Niwelacja wałów obronnych była jednym z działań, w których władze miasta widziały potencjał jego rozwoju przestrzennego:

Wobec rozległych planów dotyczących rozwoju miasta przedstawionych przez Leopolda von Wintera i zaakceptowanych przez miejskich rajców, już w 1865 roku podjęto pierwszą próbę uzyskania zgody na wykup obwałowań z rąk władz wojskowych. Winter w pierwszej fazie działań spotkał się nawet z ich pozytywną reakcją. Wsparty inicjatywą radnych przygotował wystąpienie do króla Wilhelma II z prośbą o zgodę na niwelację wałów, motywując to potrzebą pozyskania nowych terenów pod zabudową mieszkaniową wobec już wówczas palącego problemu braku wolnych terenów w mieście. Pismo w tej sprawie wysłane 9. stycznia 1866 roku nie doczekało się jednak pozytywnej reakcji[192]

Status twierdzy jaki posiadał Gdańsk istotnie utrudniał rozwój zabudowy wokół głównego ośrodka miejskiego. W latach siedemdziesiątych XIX wieku został on podtrzymany:

*Utworzenie Cesarstwa Niemieckiego w 1871 roku spowodowało scalenie niezależnych do tej pory ziem niemieckich i w konsekwencji wytyczenie nowych granic państwa wymagających obrony oraz wyłączenie z obszaru zainteresowania wojskowego wielu twierdz położonych teraz w głębi obszaru cesarstwa. 24 czerwca **1872 r.** w Allerhohchste Kabinettsordre ogłoszono listę, na której znalazło się jedynie 49 twierdz w podziale na trzy kategorie. Siedemnaście twierdz pierwszej kategorii zamierzano poddać zasadniczej przebudowie i modernizacji (wśród nich Gdańsk, Poznań, Toruń, Kostrzyn i Królewiec)(…).*[193]

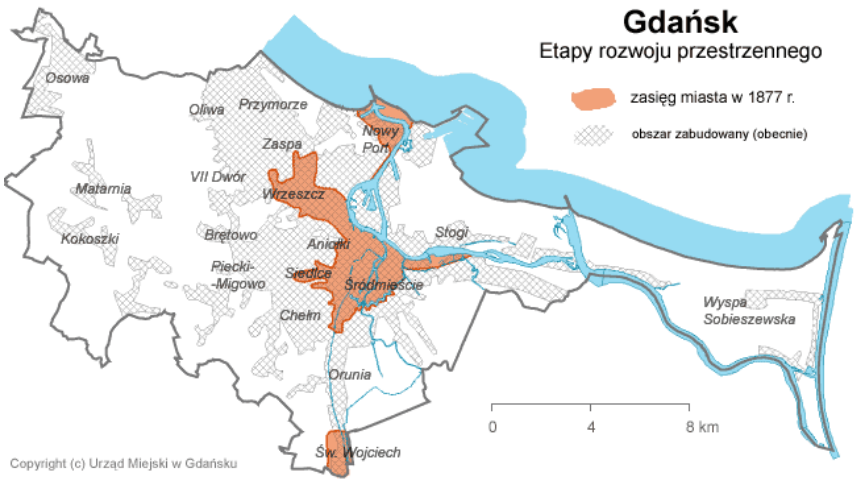

il. 22. Zasięg miasta w 1877 roku.

[191] Ibidem
[192] (Omilanowska, 2010), str. 303,
[193] Ibidem, str 300

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Śródmieście

Pomimo statusu twierdzy udało się wyegzekwować pewne koncesje Ministerstwa Wojny na rzecz ułatwienia funkcjonowania miasta w gorsecie obwałowań. Wydano zgodę na poszerzenie bramy Wyżynnej i Siedleckiej oraz Oliwskiej. Doszło też do poszerzenia i przebudowy pozostałych bram pierścienia zewnętrznego. Władze wojskowe były też gotowe na rezygnację z ograniczeń zabudowy rejonów fortecznych związanych z inwestycjami budowlanymi własnego ministerstwa (przebudowa i rozbudowa stoczni wojennej, noszącej od 1871 r. nazwę stoczni Cesarskiej).

> *Dopiero w 1888 roku, a więc już po tzw. Brisanzkrise, czyli kryzysie militarno-finansowym wywołanym wprowadzeniem granatów burzących, władze wojskowe podjęły decyzję o demilitaryzacji nowożytnych fortyfikacji Gdańska i zgodziły się na rozbiórkę ciągu obwałowań od zachodu i północy miasta. Władze miasta zainteresowane były wykupem terenów.*
>
> *Pozyskano tereny pod budowę ważnych obiektów użyteczności publicznej. Nowym ciągom zabudowy nadano wielkomiejskie gabaryty (domy były przeważnie 5 - kondygnacyjne) i efektowne elewacje zdominowane przez formy neorenesansu niemieckiego. W zachodniej części zagospodarowywanych terenów z Dominikswall w okolicy Silhutte (Hucisko) powstał „mini West End" z kilkoma luksusowymi willami, z których część reprezentowała typ tzw. Apartamentvilla, czyli w dużej skali wolnostojącego domu w ogrodzie, mieszczącego kilka oddzielnych apartamentów.* [194]

Przytoczona wyżej lokalizacja była zasadniczo jedyną w obrębie śródmieścia, w jakiej pojawiły się domy jednorodzinne, były to jednak przypadki jednostkowe.

Gdańsk w XIX wieku zwiększyło swoją powierzchnię z 590 ha w 1800 r. do powierzchni ok *6 028,01 ha w 1902 r. i 14 345,03 ha w 1933 roku.*

Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę przemian przestrzennych w obrębie kluczowych w badanym okresie dzielnic Gdańska poza obrębem fortyfikacji wykazując tym samym ich potencjał do rozwoju terenów mieszkaniowych. Opracowania te w sposób zwięzły relacjonują ustalenia Zdzisław Kościelaka, Mirosława Glińskiego, Jana Daniluka i Jarosława Wasilewskiego publikowane w hasłach Gedanopedii[195].

Wrzeszcz

W 1814 roku włączono do Gdańska tereny wsi Wrzeszcz wraz z Kuźniczkami, częścią Brunowa i Jaśkowej Doliny, części Nowych Szkotów, Strzyży Dolnej i rejonu Wielkiej Alei konsolidując je w dzielnicę Wrzeszcz (Langfuhr).

Kolejne przyłączenia w 1877 roku obejmowały pozostałą części Nowych Szkotów i Wielkiej Alei; w 1891 roku część Zaspy, w 1898 roku i 1902 roku część Strzyży Górnej, a do 1906 roku Świętej Studzienki, Cygańskiej Góry, części Młynisk.

[194] (Omilanowska, 2010), str. 328

[195] Gedanopedia – interentowa encyklopedia której celem jest możliwie wszechstronne ukazanie Gdańska, autorzy tworzonych haseł znani są z imienia i nazwiska, a hasła podlegają weryfikacji i opracowaniu przez profesjonalną redakcję naukową, merytoryczno-językową oraz Komitet Wiedzy Gedanopedii.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

W 1820 roku dzielnica liczyła 636 mieszkańców, w roku 1884 – około 2500, w roku 1895 – około 7800, w roku 1900 – około 14 tysięcy, w ciągu dekady liczba ta podwoiła się i wynosiła 30 773, w 1934 – liczba mieszkańców dzielnicy wynosiła ponad 55 tysięcy.
Na przełomie XIX i XX wieku nieprzerwany rozwój spowodował zmianę charakteru dzielnicy. Obok zespołów willi (np. przy ul. Jaśkowa Dolina) powstały nowe osiedla robotnicze oraz zespoły kamienic mieszczańskich w centrum dawnej wsi (głównie przy rynku, na skrzyżowaniu obecnej al. Grunwaldzkiej oraz ulic Jaśkowa Dolina i Partyzantów). Między 1893 a 1901 rokiem, w trzech etapach wzniesiono kompleks koszar przy obecnej ul. Słowackiego dla brygady huzarów i koszara dla batalionu saperów. Rozbudowie nowych osiedli mieszkaniowych towarzyszyła inwestycja w transport publiczny i infrastrukturę: w 1896 roku rozpoczęły kursowanie na linii z Gdańska pierwsze tramwaje elektryczne. W 1897 r. rozpoczęto wytyczanie nowych ulic wokół obecnej ul. Wajdeloty, dawnego traktu z Kuźniczek do Nowych Szkotów, przy których lokalizowano zabudowę wielorodzinną (kamienice). W latach 1899–1914 przeprowadzono częściową elektryfikację dzielnicy prądem z miejskiej elektrowni na Ołowiance (1896 – pierwszy tramwaj elektryczny), w 1904 roku podłączono do sieci gazowej[196].

Suchanino

W 1897 wyodrębniano w obrębie Suchanina: właściwą wieś z 39 gospodarstwami, dwór Diabełkowo należący do Hermanna Zimmermanna, Świętą Studzienkę z 16 rodzinami, rejon obecnej ul. Nowodworskiej, graniczącej z Siedlcami 12 rodzin i Zigankenbergerfelde, rejon obecnej ul. Wronia – Smoluchowskiego – Traugutta, gdzie było 129 posesji. Obok jedno- i kilkurodzinnych domów powstawały tu tanie, szachulcowe kamienice czynszowe z czerwonej cegły, z doprowadzoną do nich wodą, po 1900 roku– z kanalizacją, gazem miejskim, od 1912 roku także instalacją elektryczną. Ogólna liczba mieszkańców jest trudna do ustalenia, ponieważ niektóre posesje zasiedlało kilka, a nawet kilkanaście rodzin. W 1902 ogólną liczbę ludności tej części Suchanina oceniano na 5800 osób. Wśród nich byli także nowi mieszkańcy, osiedleni tu po 1896 roku.

> *Na przełomie XIX i XX wieku w tym rejonie zostały wytyczone nowe, prostopadłe najczęściej do al. Lipowej (al. Zwycięstwa) ulice: Delbrückallee (ul. Skłodowskiej-Curie), Lindenstraße (ul. Tuwima), Ziegelstraße (ul. Śniadeckich), Opitzstraße (ul. Orzeszkowej) oraz poprzeczne do nich Gralathstraße (ul. Hoene- Wrońskiego), Eichenallee (ul. Dębinki), Fahrenheitstraße (ul. Fahrenheita). Zabudowane zostały w ciągu kilkunastu lat willami jedno- i kilkurodzinnymi oraz domami czynszowymi o dość wysokim standardzie. Współcześnie ten rejon przynależy do dzielnicy utworzonej w 1992 roku o nazwie* ***Aniołki****.*[197]

Należy zauważyć, teren Aniołek objęty był częściowo ograniczeniami w zakresie wznoszenia budynków murowanych, wynikającymi z lokalizacji na przedpolu fortyfikacji.

Siedlce

Wieś wcielono w granice miasta Gdańska w 1814 roku. W 1820 roku znajdowało się tu 141 gospodarstw domowych, mieszkało 973 osoby; w 1869 zaludnienie wzrosło do 1761 osób. Dzielnice poszerzono w 1874 roku W 1880 rokuw 340 domach i w 1325 gospodarstwach

[196] (Daniluk i Wasielewski, 2023)
[197] (Gliński, Suchanino, 2023)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

domowych mieszkało 5830 osób. roku.
W następnych latach na wzrost zasiedlenia dzielnicy przez robotników gdańskich zakładów, głównie stoczni, wpłynęło uruchomienie 1887 roku tramwaju konnego, łączącego Targ Sienny z przedmieściem Emaus, w 1896 roku linia została zelektryfikowana, z końcowym przystankiem od 1898 roku na Targu Węglowym. Szybki rozwój rejonu nastąpił na przełomie XIX i XX wieku. Budowano się przy głównej ulicy. W 1908 roku do indywidualnych odbiorców zaczął docierać prąd z elektrowni na Ołowiance.
Ważnym wydarzeniem była rozbiórka w 1921 roku Bramy Nowych Ogrodów (zwanej też Siedlecką), usunięcie sąsiadujących z nią wałów i fosy przed bramą. Utrata przez Gdańsk statusu twierdzy wojskowej po 1918 roku pozwoliła na zabudowę przedpola trwałymi budynkami[198].

Brzeźno

Wieś została włączona w granice Gdańska dopiero w 1914 roku, jej powierzchnia wynosiła wówczas 156,32 ha, zamieszkiwały w niej 2504 osoby. W 1871 roku we wsi zamieszkiwało 249 osób, w 1880 – 358, w 1900 – 2041. Większość mieszkańców stanowili pracownicy zakładów przemysłowych w Gdańsku. W 1891 roku wybudowano szkołę. W 1890 uruchomiono zbudowane przez właściciela kąpieliska Hermanna Kullinga pierwsze sezonowe połączenie tramwajowe z przystankiem kolejowym Brzeźna na linii do Nowego Portu, zlikwidowane w 1891 roku jako nierentowne, w 1913 roku do indywidualnych odbiorców zaczął docierać prąd z elektrowni na Ołowiance.

Zaspa

Gminę Zaspa włączono do Gdańska w 1914 roku.
W 1867 roku uruchomiono linię kolejową z Gdańska do Nowego Portu, omijającą jezioro Zaspa; w latach 1913–1917 wybudowano przy niej rozrządową stację towarową do obsługi portu oraz lokomotywownię i przystanek kolejowy Gdańsk-Zaspa. W okresie 1911–1912 uruchomiono ujęcie wody pitnej wzdłuż drogi do dworów Zaspy, ze stacją pomp w pobliżu dworu Rozstaje, intensywny pobór wody spowodował szybkie osuszenie podmokłych łąk, pociętych gęstą siecią typowo żuławskich kanalików. W 1913 roku doprowadzono prąd z elektrowni na Ołowiance.
W chwili przyłączenia Zaspa liczyła 3169 mieszkańców i zajmowała obszar 826,3 ha, z których zaledwie 18,3 ha stanowiły tereny zabudowane – głównie w obecnej Letnicy, gdzie koncentrowała się większość ludności[199].

Strzyża

Strzyżę Dolną włączono w granice administracyjne miasta Gdańska w 1814 roku jako część dzielnicy Wrzeszcz. W latach 1891–1893 powstały tu magazyny zaopatrzeniowe dla koszar we Wrzeszczu. Na przełomie XIX i XX wieku powstała tu jedna z kolonii domów robotniczych Fundacji Abegga. W 1864 roku w Strzyży Górnej znajdowało się 60 zabudowań, w tym 28 domów mieszkalnych i sześć przemysłowych, mieszkało tu 436 osób.

> *Sąsiedztwo z rozwijającym się Gdańskiem spowodowało, że w Strzyży Górnej przybywało mieszkańców pracujących w gdańskich zakładach. Władze Gdańska uważały, że mieszkańcy korzystają z miejskich usług i pożytków bez zasilania kasy miasta*

[198] (Gliński, Siedlce, 2023)
[199] (Kościelak, 2022)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

podatkami, w 1898 roku doprowadziły do włączenia w granice miasta (dzielnicy Wrzeszcz) części Strzyży Górnej, a 1 IV 1902 – pozostałej części..

Po rozparcelowaniu gruntów w początku XX wieku, wytyczono ulice przy obiektach koszarowych, nadając im związane z huzarami nazwy. W części należącej obecnie do Wrzeszcza były to: Hennersdorfer Weg (ul. Małachowskiego), Heilsberger Weg (ul. Dekerta), Coselweg (ul. Staszica), Prittwitzweg (ul. Kołłątaja), Lossowweg (ul. Obywatelska), przy których wzniesiono kilka willi oraz wolnostojące i występujące w zabudowie pierzejowej domy wielorodzinne. [200]

Poniżej zestawienie kolejność włączania poszczególnych wsi i dzielnic w granice miasta oraz liczba ludności i powierzchnia Gdańska według opracowania „terytorialny rozwój Gdańska" opracowanej przez Mirosława Glińskiego[201]:

1800		590 ha
1814	**Wrzeszcz** (z Brunowem, Kuźniczkami i Jaśkową Doliną), **Strzyża Dolna**, Nowe Szkoty (Nowe Szkoty Oliwskie, Nowe Szkoty Gdańskie), Nowy Port (bez obszarów portowych), Oruńskie Przedmieście, Schlapke (Siedlce), Nowe Ogrody (Zewnętrzne, za Bramą Nowych Ogrodów, Siedlecką), Winnica, Knipawa (Rudno), Sienna Grobla i (część zachodnia z Polskim Hakiem), **Wielka Aleja** (al. Zwycięstwa)	W latach 1807-1814 przyłączono + **879 ha** (*1 469 ha)*
1834	Westerplatte	
1864	*Plebanka (część Świętego Wojciecha)*	
1874	*Schellingsfelde (Szelingowskie Pola, Siedlce, obecnie rejon ul. Skrajnej)*	
1877	nadwiślański obszar gminy Suchanino: Składy, Małe Młyniska z Rejerowem, Młodomiejskie Składy Drewna do al. Zwycięstwa Sienna Grobla II (tzw. Grobla Dalsza, Niekomunalna, Zewnętrzna), część wschodnia	Od 1815-1877 przyłączono **+494,16 ha** (*1 963,16 ha)*
1890	część obszaru gminy Brzeźno, teren obok basenu portowego	
1891	część Zaspy przy Dworcu Wiślanym nad Martwą Wisłą, tzw. Łąki Oliwskie	
1902	Suchanino (Królewska Dolina, Górzyna, Migówko, Diabełkowo, Góra Szubieniczna, Ziemica Mała (Siedlce)), **Strzyża Górna**, Święta Studzienka Ostrów	Od 1878 -1902 przyłączono **+1 188,83ha** (*6 028,01 ha)*
1903	część Zaspy, tzw. Łąki Oliwskie i część niezamieszkana gminy Zaspa	
1906	15 parcel Młynisk (Kolonia) i 6 parcel w Brętowie	
1907	parcela przy granicy miasta Gdańska z Młyniskami Przeróbka	
1914	**Brzeźno:** 156 ha; Zaspa: 809 ha; Młyniska: 98 ha; Wisłoujście: 159 ha; Stogi: 283 ha; Krakowiec: 140 ha; Górki Zachodnie: 103 ha; Sączki (z Lasem Miejskim): 1005 ha	**+2 876,02 ha** (*8 904,03 ha)*
1926	**Oliwa z Jelitkowem,** ob. Przymorzem, Żabianką, Ludolfiną, **Polankami,** Młyńcem, Oliwskimi Łąkami	**+1 570 ha** (*10 474,03 ha)*
1933	Brętowo, Błonia, Orunia, Emaus (Stary Emaus, Trzy Lipy, Krzyżowniki), Stara Wieś (Chełm), Olszynka (Mała i Wielka)	**+3 871 ha** (*14 345,03 ha)*

[201] (Gliński, Administracyjny podział i terytorailny rozwój Gdańska, 2022) tablica „terytorialny rozwój Gdańska

[201] (Gliński, Administracyjny podział i terytorailny rozwój Gdańska, 2022) tablica „terytorialny rozwój Gdańska

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Poniżej ilustracje obrazujące etapy rozwoju przestrzennego Gdańska udostępnione przez Urząd Miejski w Gdańsku[202].

il. 23. Zasięg miasta w 1903 roku.

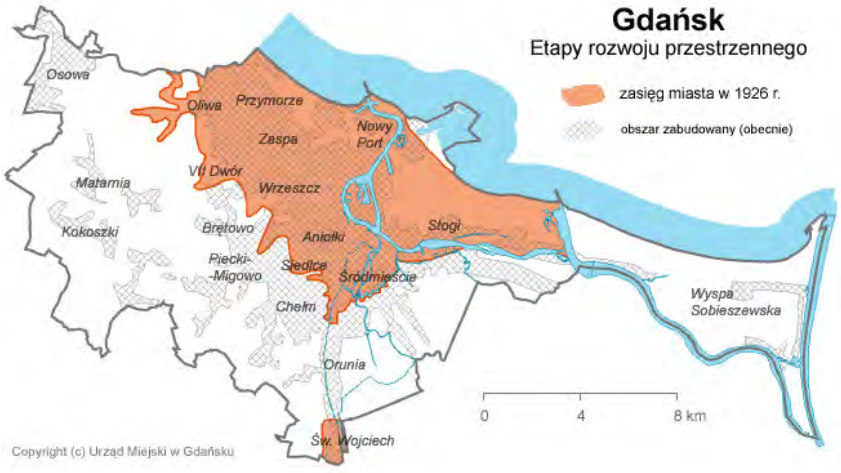

il. 24. Zasięg miasta w 1926 roku.

[202] (Urząd Miejski w Gdańsku)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

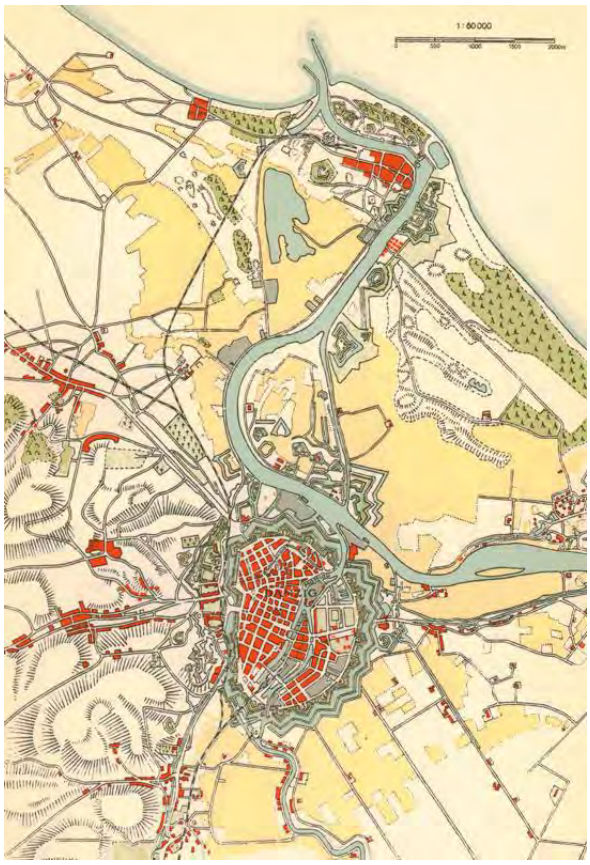

il. 25. Gdańsk w 1813 roku.

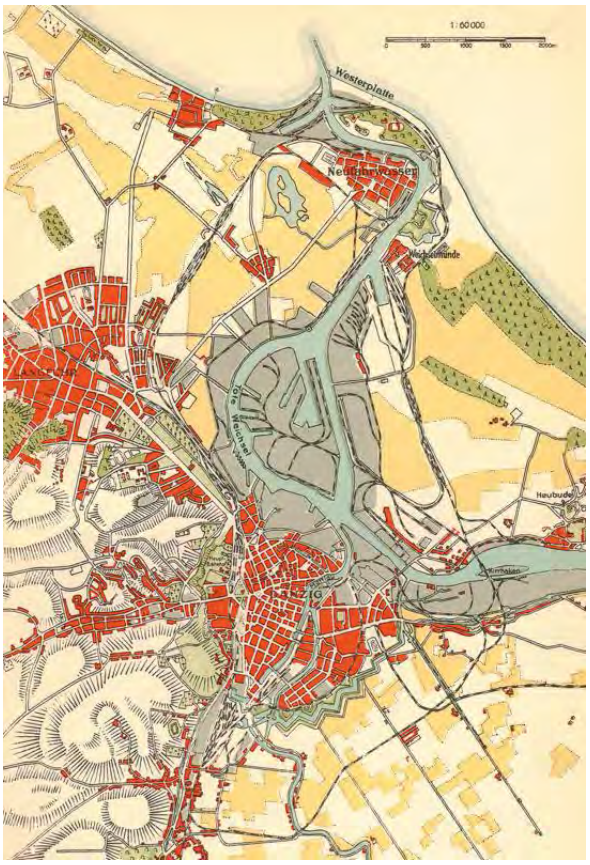

il. 26. Gdańsk w 1890 roku

2. Gdańskie wille – podstawowa charakterystyka zabudowy.

Charakterystykę zabudowy willowej w Gdańsku wykonano w oparciu o przeprowadzone badania literaturowe i analizę dokumentacji projektowych i udostępnionych w bieżącej prasie fachowej rysunków rzutów i elewacji.
Studia przypadków (na tym etapie powstały rysunki rzutów umieszczone w katalogach) i ich analiza porównawcza doprowadziły do wyłonienia cech architektonicznych, które ulegały zmianie równolegle z rozwojem programu funkcjonalno- przestrzennego. Szczególny wpływ na przekształcanie się architektury kolejnych willi miało przeniesienie pomieszczenia kuchni z sutereny na poziom parteru oraz rozwinięcie programu pomieszczeń pomocniczych na tej kondygnacji. Równocześnie rozwój planów w tym kierunku wskazuje jak szybka była recepcja postulatów Muthesiusa.
Przeprowadzone badania w zakresie architektury willowej pierwszych dwóch dekad XX wieku w Gdańsku umożliwiły wykazanie zasad (wariantów) organizacji przestrzeni pomocniczych, pewną waloryzację ich atrakcyjności z punktu widzenia użytkownika i celów które stawiać musiał sobie architekt podejmując wyzwanie projektowe jakim była willa przełomu XIX i XX wieku w Gdańsku.

W celu dokonania miarodajnej analizy porównawczej badanych obiektów dokonano zestawienia rzutów w jednolitej skali i przebadano relacje między powierzchnią zabudowy a liczbą i powierzchnią poszczególnych pomieszczeń. W wyniku takiej charakterystyki wyodrębniono trzy grupy obiektów z uwagi na ich wielkość oraz odnotowano zmiany w zakresie występowania różnych rozwiązań w poszczególnych dekadach.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

2.1. Gdańskie wille – ogólna klasyfikacja

2.1.1. Czas powstania, lokalizacja i cechy typologiczne i stylistyczne

Najstarsze wille - dzielnica Wrzeszcz i Jaśkowa Dolina (Langfuhr, Jäschkentaler Weg) nakreślenie zróżnicowania stylistycznego

Najstarsza z willi badanego okresu[203] stoi w gdańskiej dzielnicy Wrzeszcz. Wzniesiona została z inicjatywy Otto Steffensa pod koniec lat 70-tych XIX wieku przy ul. Jaśkowej Dolinie 15 (aktualna numeracja). Jest to **neorenesansowy** budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty płaskim dachem zwieńczonym dekoracyjną balustradą, z charakterystycznym układem elewacji frontowej 1:3:1. Budynek pierwotnie był usytuowany na rozległej parceli graniczącej z terenami publicznego parku. Na przepływającym przez posesję potoku Jaśkowej Doliny założono staw.

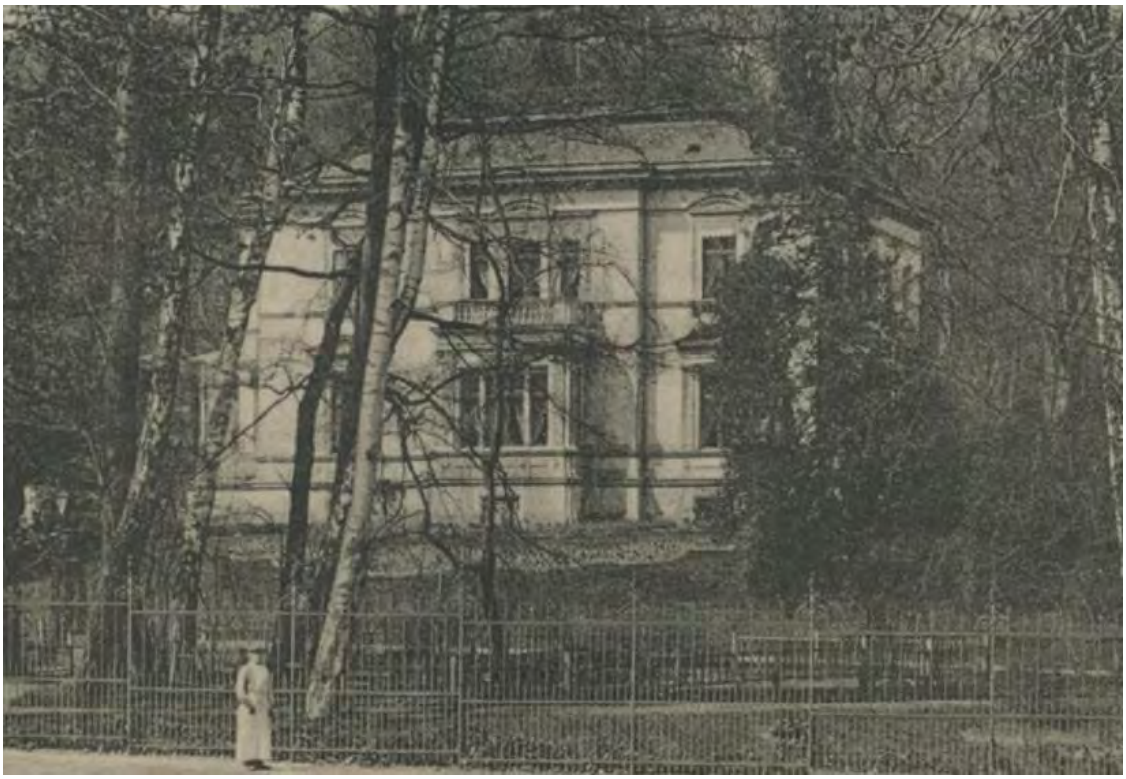

il. 27. Willa Steffens, ul. Jaśkowa dolina 15, fotografia z 1910 r. , źródło: muzeumpomorza.pl

Willa została wzniesiona w szacie stylowej reprezentującej kierunek rozwoju architektury domowej o nastroju „monumentalnym". Rodowód takiego typu sięga klasycystycznych domów mieszczańskich w XVIII wieku i wywodzi się ze swoistej recepcji angielskiego palladianizmu[204]. Obiekt wzniesiony w Gdańsku jest przykładem rozwiązania charakterystycznego dla późniejszych etapów rozwoju typu centralnej budowli, która tak w zakresie kompozycji elewacji jak i w zakresie rozplanowania pomieszczeń wewnątrz winna podlegać ścisłemu rygorowi symetrii. Odśrodkowa kompozycja planu, pierwotnie nakreślona na siatce kwadratów z centralnie zlokalizowanym dwukondygnacyjnym holem z klatką schodową (często

[203] Obiekty powstałe w Gdańsku jako wille po 1871 r.
[204] (Brönner, 1994) str. 204

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

doświetlonym świetlikiem umieszczonym w połaci dachu), początkowo kluczowa dla wrażenia monumentalizmu, ulegała przekształceniom w zależności od potrzeb. Rozwój typu trwał do lat 80-tych XIX wieku. Idea centralnego pomieszczenia traciła[205] swoje znaczenie na rzecz podłużnego korytarza[206]. Korytarz był kompromisem oszczędzającym miejsce, szczególnie w przypadkach willi całorocznych i o mniejszych rozmiarach. I taki właśnie przykład został zrealizowany we Wrzeszczu. Należy mieć jednak na uwadze, że rozwiązanie korytarzowe było „nisko cenione". W podobnym typie powstały w latach 80-tych XIX wieku m.inn. willa Gerike (il. 34) oraz willa Kawalki (il. 35).

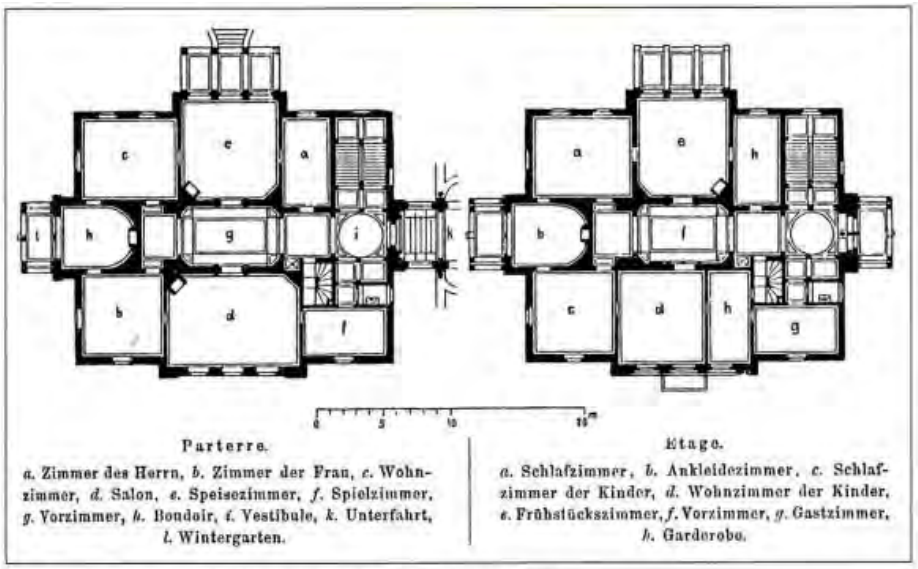

457 Villa Häbler, wie Abb. 456, Grundrisse (Die Bauten von Dresden, S. 383)

il. 28. Villa Habler, Drezno 1866-1867 r.; przykład willi neorenesansowej z sienią w formie korytarza i narożną klatką schodową.

W 1880 r. [207], również z inicjatywy Otto Steffensa, wzniesiono willę po przeciwnej stronie ulicy na północnym zboczu wyniesień morenowych. Powstała ona według projektu nieznanego autora, w stylu neorenesansu francuskiego, w wydaniu nawiązującym do renesansu niderlandzkiego. W budynku zastosowano gładką cegłę maszynową i dekoracje ze sztucznego kamienia. Obiekt wyróżnia m.in. wyjątkowe usytuowanie na granicy parku leśnego, z widokiem na zatokę Gdańską. Elewacja frontowa eksponowana od strony jaśkowej doliny miała typowy układ obejmujący szczytowy ryzalit z werandą w parterze i balkonem w poziomie piętra, oraz narożny wykusz z wieżyczką. W budynku zastosowano jednak już takie rozplanowanie, które będzie popularne w większości willi w gdańsku – wejście do budynku zlokalizowano w elewacji podłużnej, program funkcjonalno-przestrzenny zrealizowany jest w dwóch traktach, po środku traktu południowo-wschodniego zlokalizowana jest sień.

[205] Zasadniczym uwarunkowaniem wypływającym na rezygnację z centralnego pomieszczenia recepcyjnego lub Sali było ograniczenie wielkości budynku. Bronner podaje przykład willi Viehaeer wskazując na zręczne umieszczenie wszystkich wymaganych pomieszczeń w budynku, którego elewacja podłużna sięgała 16 m długości, wskazując jednocześnie na rolę wydłużonego korytarza jako rozwiązania, które mogło umożliwić realizację programu, którego nie można byłoby przy takim rozmiarze rzutu uzyskać z centralną salą recepcyjną (Brönner, 1994) rys. 486

[206] Ibidem , str. 219

[207] Lokalizacja budynku na działce odnotowana po raz pierwszy w 1880 r.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 29. ul. Sobótki 15, 1880 r., (fot. 2013 r.)

il. 30. ul. Jaśkowa Dolina 12, 1886 r., (fot. 2016 r.)

W tej samej dekadzie wzniesiono przy ul. Jaśkowej Dolinie 12 willę w szacie neorenesansowej, również w wydaniu francuskim. Przy czym obiekt ten jest przykładem pół-willi czyli domu, który w założeniu miał być otoczony ogrodem z trzech stron, zaś na granicy działki, przy której stoi, spodziewano się wznieść drugą pół-willę lub kontynuować zabudowę pierzejową. Budynek tym samym został wzniesiony jako willa narożna.

Obie wille są przykładami szybkiej recepcji tendencji związanych ze zwrotem w projektowaniu domowym w kierunku renesansu niemieckiego, który odbywał się niekiedy - jak w tym przypadku - poprzez renesans francuski. Otwarcie na renesans niemiecki było w twórczości wielu architektów tego okresu zdeterminowane myślą o możliwości połączenia efektów malarskich i monumentalnych. Zainteresowanie architekturą renesansu niemieckiego, jako źródłem inspiracji dla architektury mieszkaniowej XIX wieku jest szczególnie widoczny dopiero po 1871 roku, co zbiegało się z powstaniem Cesarstwa Niemieckiego i promocją tego kierunku, oraz technologicznym przełomem w produkcji dobrej jakościowo cegły.

Są to obiekty zaplanowane na rzucie prostokątnym, nakryte czterospadowym dachem, których plan rozwija się prostopadle do wiodącej osi poprzez płytkie ryzality stosowanie do potrzeb wnętrza i koncepcji zewnętrza. Dach opierał się na wydatnych gzymsach, a szczyty były realizowane jako pełne lub też ryzality akcentowano dekoracyjnymi lukarnami. W typie tym pojawiają się również narożne wykusze zakończone balkonem (np. Jaśkowa Dolina 12) jak i wykusze nakryte spiczastymi hełmami (Sobótki 15), zaś w detalu styl czerpie garściami z języka form renesansowych.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

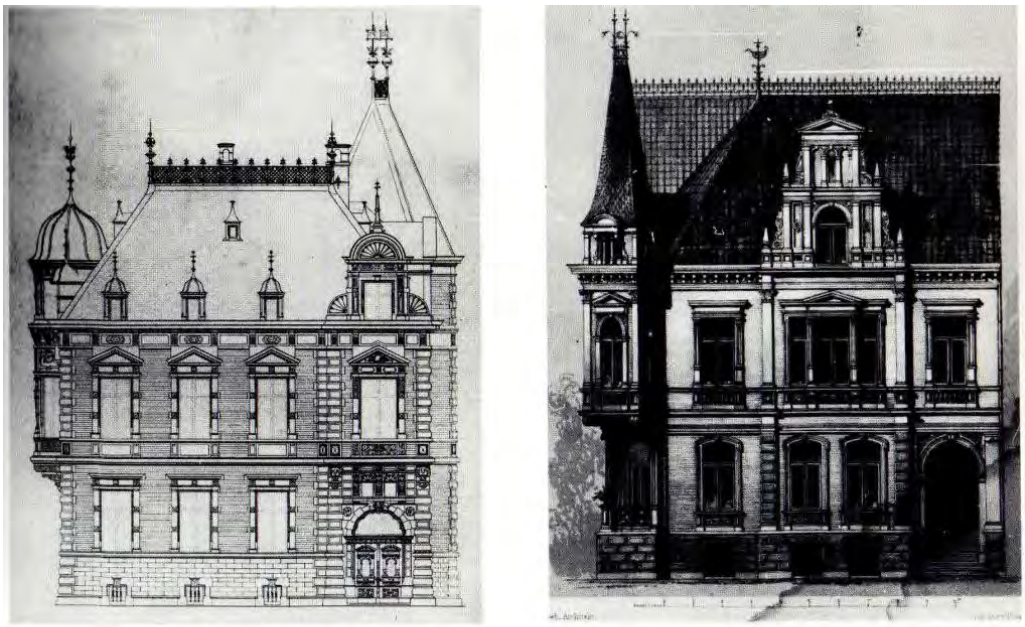

581 Wuppertal-Barmen, Haus Gauhe, Arch. Edwin Oppler, 1876 (Hannover, Stadtarchiv, Nachlaß Oppler)

582 Hannover, Wohnhaus Ecke Königstraße/Am neuen Haus, Arch. F. Geb, 1876 (Zs. d. Arch. u. Ing.-Vereins Hannover 1877, Bl. 717)

il. 31. Projekty willi neorenesansowych w wydaniu renesansu niemieckiego, Hanower, 1876 r.

Lata 80. XIX wieku były początkiem rozwoju Wrzeszcza jako przedmieścia willowego. Wrzeszcz stanowił dzielnicę uważaną za wypoczynkową już w połowie XIX wieku. Z powodu walorów krajobrazowo-przyrodniczych, dużej podaży gruntów oraz korzystnego usytuowania w stosunku do Głównego Miasta posiadał obok Oliwy najatrakcyjniejsze działki. Jego potencjał inwestycyjny potęgowały ograniczenia nakładane na tereny zlokalizowane między dzielnicą a ufortyfikowanym miastem, m.in. uniemożliwiające do 1905 roku wznoszenie budynków murowanych. Pierwsze wille charakteryzowała również stosunkowo swobodna lokalizacja na, zazwyczaj rozległej, posesji. Druga połowa lat 90. XIX wieku zaowocowała kolejnymi willami odznaczającymi się dużą swobodą aranżacyjną na działce oraz różnorodnością stylistyczną.

Wyrazistym ale niezbyt powszechnym wariantem kształtowania zabudowy willowej, który dawał projektantowi możliwość kształtowania architektury mieszkaniowej z efektem „malowniczym" przy jednoczesnym zachowaniem efektu monumentalnego było realizowanie wili w stylu zamkowym[208]. Malownicze formy, które przybrały m. inn. dwie wille wzniesione przy ul. Jaśkowej Dolinie 31 oraz ul. Pawłowskiego 2 w ostatniej dekadzie XIX wieku charakteryzuje przede wszystkim zgrupowanie form przestrzennych (stereometrycznych brył) o zróżnicowanej wysokości. Wyrazisty akcent obu budynków stanowią ryzality wieżowe nakryte stożkowatymi hełmami. Architektura obu budynków posiada pewne asocjacje wobec architektury domów uzdrowiskowych z tego okresu.

[208] Skala budynków oraz rozwiązania formalne nie wpisują się w popularne w II połowie XIX wieku typy rozwiązań oparte na wzorcach angielskich ani XXX – stanowią jednak w Gdańsku najbardziej wyraziste przykłady architektury malowniczej, nawiązującej do takich stuktur.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 32. Willa Freymann, Jaśkowa Dolina 31, fot. 1902 r.

il. 33. Willa Henkenhaf, ul. Pawłowskiego 2, 1899 r. (fot. 1902)

Szczególną dynamikę w wyrazie architektonicznym budynków wprowadza zróżnicowanie sposobu nakrycia poszczególnych sekcji budynku w obrębie kondygnacji I piętra – rozwinięcie planu o ryzality i wykusze oraz zastosowanie konstrukcji szkieletowej. W tym miejscu warto zauważyć, że stosowanie muru pruskiego łączącego drewniany szkielet z ceglanym wypełnieniem (tynkowanym lub nie) było w tym czasie charakterystyczne dla budownictwa podmiejskich willi (Landhausów)[209]. Powszechność stosowania szkieletowych motywów czerpiących z architektury średniowiecznej wynikała z kierunku w jakim zmierzał od połowy wieku dyskurs nad architekturą mieszkaniową, związany z zagadnieniem stukturalnej prawdy, zagadnieniem projektowania „od wnętrza ku zewnętrzu" i poszukiwaniami tożsamości narodowej w architekturze niemieckich miast średniowiecznych i Xvi XVI wiecznych. Należy jednak zauważyć, że XIX -wieczne miasta nakładały już istotne ograniczenia na stosowanie szkieletu drewnianego, z uwagi na udział łatwopalnego drewna w konstrukcji, i był to powód z jakiego takie rozwiązanie techniczne i estetyczne było zarezerwowane dla architektury podmiejskiej. W tej samej dekadzie przy ul. Jaśkowej Dolinie wzniesiono również neorenesansową willę Gerike oraz w nieco oddalonej lokalizacji willę Kawalki – obie stanowiły waraianty rozwoju typu, do którego należała pierwsza z wspomnianych rezydencji podmiejskich należąca do Otto Stefensa.

[209] (Brönner, 1994), str. 130

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 34. Willa Gerike, ul. Jaśkowa Dolina 46, l. 90 XIX w., (fot. 1915).

il. 35. Willa Kawalki, Al. Zwycięstwa 26, l. 90. XIX w., (fot. 1904 r.).

Również w tym samym czasie przy Jaśkowej Dolinie wzniesiono ceglaną willę Schrey. Po przeciwnej stronie ulicy powstał budynek o odmiennej szacie stylowej. Budynki dzieli język przyjętych detali i form jednak orientacja pomieszczeń względem stron świata (i rodzaj tych pomieszczeń) oraz sposób zakomponowania elewacji frontowej jest niemal bliźniaczy.

il. 36. Willa Schrey, ul. Jaśkowa Dolina 19, 1899 r. (fot. l. 20 XX w.)

il. 37. Willa Kirsch, ul. Jaśkowa Dolina 44, 1903 r., (fot. 1906 r.)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

195 Lauvenburg bei Kaarst, Villa Schaurte, Arch. Kayser und von Großheim, 1897 (Kick, Moderne Neubauten III, 1896/97, Taf. 83)

il. 38. willa Schaurte, Lauvenburg, 1897, przykład willi z wyraźnie wydzieloną częścią gospodarczą od części mieszkalnej; część mieszkalna (z prawej strony) zakomponowana jak to wykonano później w przypadku ul. Jaśkowej Dolinie 44, z zastosowaniem analogicznego detalu ryzalitu.

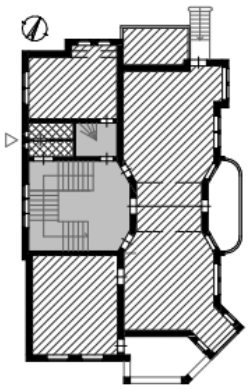

il. 39. Rzut willi przy ul. Jaśkowej Dolinie 19, oznaczono szrafem ukośnym pomieszczeniem dziennym, szrafem szarym komunikacja (wejście do budynku poniżej poziomu parteru)

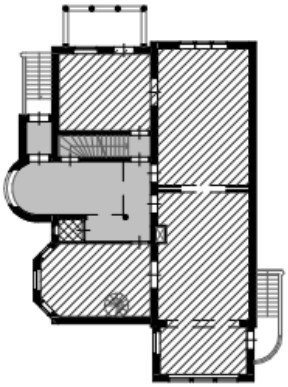

il. 40. Rzut willi Kirsch - analogiczna kompozycja pomieszczeń dziennych względem stron świata jak w willi Schade.

Rzuty obu budynków wykazują bliźniacze cechy. Różnice w układzie wynikają z usytuowania po przeciwnycch stronach ulicy (inne elewacje są eksponowane jako frontowe, być może na aranżację elewacji wschodniej wpływ miało usytuowanie zabudowy na sąsiedniej działce).

Przy dzisiejszej al. Grunwaldzkiej – głównej arterii łączącej Gdańsk z Oliwą i Sopotem, wzniesiono kilka willi. m.in. neorenesansową (również w wydaniu francuskim) Villę Dippe oraz Willę Leibitz .

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Ta ostatnia wyróżniała się wśród gdańskich obiektów willowych zarówno z uwagi na lokalizację w pierzei ulicy, jak i dekoracyjnym rozwiązaniem kolumn w obrębie frontowej loggii, które wykonano w formie kariatyd, nawiązując tym samym do renesansowego nurtu z inklinacjami hellenistycznymi.

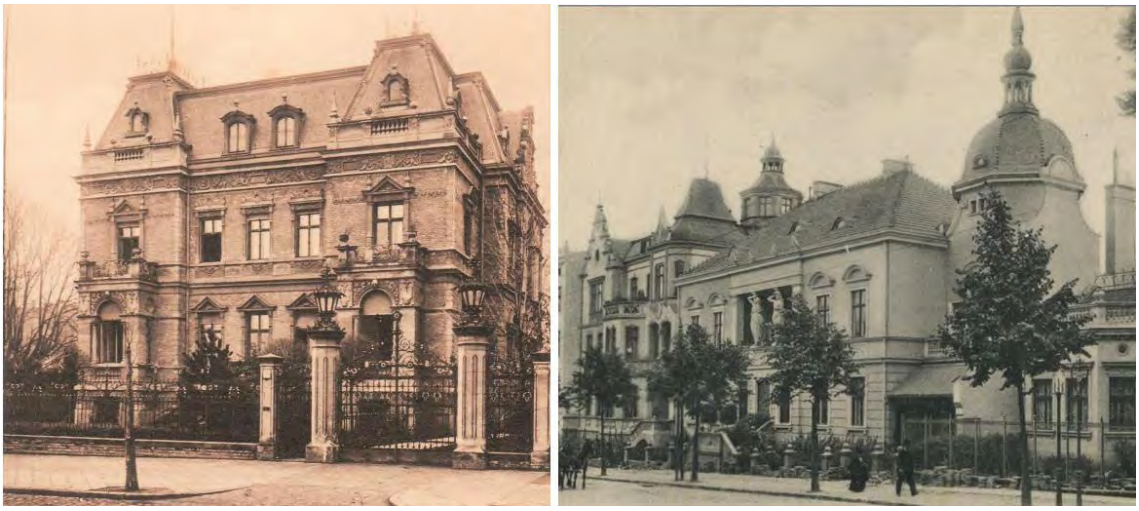

il. 41. Willa Dippe, XIX w. nieistniejąca (współczesny adres - al. Grunwaldzka 114), Willa Leibitz, nieistniejąca, (współczesny adres al. Grunwaldzka 50)

il. 42. Willa Kries, Ul. Jaśkowa Dolina 40, 1907 r.

Landhaus w XIX wieku i na początku XX wieku

Rozwiązaniom o skromniejszym programie funkcjonalno- przestrzennym w końcu XIX wieku odpowiadały „landahausy"- domy mieszkalne jednorodzinne sytuowane na przedmieściach, charakteryzujące się bardziej malowniczym niż monumentalnym wyrazem architektonicznym.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Termin ten z początkiem wieku XX wieku, wraz z publikacją Hermanna Muthesiusa nabiera wyraźnych konotacji z typem architektonicznym, którego, jednym z wyróżników w aspekcie estetycznym, jest unikanie detalu architektonicznego i rozwiązań czerpiących z katalogu stylów historycznych. W obu etapach rozwoju „Landhausu" decydującym o wyrazie architektonicznym aspektem było stosowania konstrukcji szkieletowej z uwidocznioną strukturą drewnianego szkieletu, duży udział cegły licowej (szczególnie we wczesnych fazach rozwojowych) oraz dążenie do uzyskania malowniczych efektów poprzez zastosowanie rozwiązań skutkujących skomplikowaniem połaci dachu. W architekturze domów wiejskich pochodzących w Anglii, skąd zasadniczo już w pierwszej połowie wieku XIX czerpano wzorce dla swobodnego rozwoju planu, malownicze efekty wynikały m. inn. z niesymetrycznego rozwoju planu, związanego z lokalizowaniem w poziomie parteru szeregu pomieszczeń pomocniczych, które w niemieckich willach i landhausach lokalizowano w suterenach. Praktyka lokalizowania pomieszczeń pomocniczych w suterenach wydaje się być, w świetle literatury, konsekwencją rachunku ekonomicznego. Wydaje się jednak, że decydować o tym mógł pierwiastek kulturowy. Przykładem bardzo dużego założenia przestrzennego jest willa Johna Axta, wzniesiona w 1907 roku w Oliwie przy ul. Polanki 114. Na terenie wielkości ok. 3,5 ha architekt mógł swobodnie rozwijać plan. Program funkcjonalno-przestrzenny został jednak podzielony na kilka obiektów, pozostawiając funkcję mieszkalną jako wyodrębnioną w jednym budynku (z kuchnią w poziomie piwnicy). Warto zauważyć, że poprzednia willa tego samego inwestora (znacznie skromniejsza, wzniesiona pryz ul. Matejki 16) z 1896 r. posiadała kuchnię w poziomie parteru. Można więc przyjąć, z pewną dozą niepewności, że w Gdańskich warunkach eksponowanie w architekturze mieszkaniowej stref funkcjonalnych o „podrzędnej" roli było niepożądane i kłóciło się z aspektem „monumentalności" z którego, jak wspomniano wyżej, architekci nie chcieli w architekturze willi i landhausów rezygnować.

il. 43. Willa Tannenheim, al. Grunwaldzka 529, ok 1898 r. (Oliwa).

il. 44. Villa Lindenhaus, al. Grunwaldzka 516 (Oliwa).

Na terenie Oliwy z końcem lat 80 i początkiem lat 90 wznoszono nieliczne landhausy. Chętnie czerpano z detalu charakterystycznego dla architektury uzdrowisk i aplikowano rozwiązania typowe dla architektury drewnianej i ceglanej w tym czasie.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 45. Willa Steinicke, ul. Hoene Wrońskiego 12, 1905 r., (fot. Ok. 1908 r.)

il. 46. Willa Fehlhaber, 1904 r., ul. Tuwima 30, (fot. ok. 1908 r.)

Z początkiem XX wieku na terenie współczesnej dzielnicy Aniołki, z chwilą uwolnienia terenów spod ograniczeń pasa fortyfikacji, chętnie lokalizowano apartamentowce. W rejonie powstały też landhausy, które chętnie czerpały z motywów architektury szkieletowej. Możliwe, że jednym z impulsów do stosowania takich rozwiązań stylistycznych był kontekst lokalnych zabudowań, których kształt i technologia wznoszenia uwarunkowane były ograniczeniami dotyczącymi możliwości wznoszenia budynków murowanych.

Przełom XIX i XX wieku był kresem poszukiwań formy, która miała się wyrwać nie tylko ze stylistycznych więzi z architekturą klasyczną i renesansową – projektanci landhausów poszukiwali również sposobu na oderwanie się od, również stylowo piętnującego, przywiązania do form średniowiecznych. Jednym z kierunków tych poszukiwań było zaczerpnięcie z późno-secesyjnego wachlarza abstrakcyjnych dekoracji geometrycznych.

Wraz z popularnością pracy Muthesiusa, ale i Paula Mebesa, architektura podmiejskich domów jednorodzinnych weszła w nowy – zmodernizowany kierunek. Na terenie gdańska oba te punkty widzenia ścierały się i przeplatały ze sobą tworząc różnorodne efekty estetyczne. Wydaje się jednak, że najścmielsze koncepcje w tym kierunku zaproponowane przez Kurta Arnheima w Oliwie nie znalazły zwolenników w Gdańsku, w którym widoczne było przywiązanie do utrzymanie zwartości bryły i pełnego wykorzystania potencjału planu.

il. 47. Willa John, ul. Wita Stwosza 25, (Oliwa, fot. 1910 r.)

il. 48. Willa Axt (Axthof), ul. Polanki 114 (fot. l. 20. XX w.)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 49. Willa, nieistniejąca (współczesny adres- ul. Polanki 116, fot. Ok. 1910 r.)

il. 50. willa, ul. Wita Stwosza 1, Oliwa (fot. 1910)

Wille w pasie pofortecznym

U schyłku XIX wieku urzeczywistnić miała się częściowa defortyfikacji miasta. W wyniku prowadzonych prac planistycznych ani w granicach fortyfikacji ani też na terenach samych rozbieranych wałów fortecznych nie przewidziano terenów ściśle pod zabudowę jednorodzinną. (patrz strona XX) Nie mniej w sąsiedztwie Bramy Wyżynnej zaprojektowano kwartał zabudowy, na którym wzniesiono szereg budynków mieszkalnych, z których jeden, usytuowany na skrajnej parceli graniczącej z miejskim zieleńcem, stanowiła wolnostojąca willa Muscate (Dominikswall 5). Był to jeden z trzech przykładów zabudowy tego typu w obrębie ścisłego centrum miasta. Budynek wzniesiono w stylu neorenesansowym z detalem nawiązujących do architektury manierystycznej, być może narożny ryzalit wieżowy z kopulastym hełmem mógł nawiązywać formalnie do zwieńczenia wieży gdańskiego Domu Towarzystwa Przyrodniczego przy ul. Mariackiej. W stosunku do willi wrzeszczańskich willa Muscate, należąca do grupy gdańskich willi dużych, posiadała oszczędniejszy detal, również nakrycie budynku dachem wielospadowym ale nie mansardowym jak to było w przypadku obiektów o proweniencji francuskiej, wskazuje na odmienne oczekiwania względem efektów architektonicznych w reprezentacyjnym centrum miasta na początku XX wieku.

il. 51. Willa Muscate, 1899 r., nieistniejąca (współczesny adres - ul. Wały Jagiellońskie)

il. 52. Willa Muscate, widok od strony południowej - ogrodowej.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Drugim wyjątkiem w strukturze mieszkaniowej głównego miasta była (nieistniejąca dziś) willa prezydenta rejencji przy Hansaplatz[210]. Ten wzniesiony w 1904 roku budynek, posiadał stosunkowo oszczędny detal z wachlarza form neobarokowych. Monumentalny efekt gmachu usytuowanego w pierzei ulicy potęgowało zastosowanie wielkiego porządku - powierzchnie ryzalitów i ścian szczytowych podzielono kompozycyjnie za pomocą pilastrów biegnących przez całą wysokość budynku. Pola między nimi wypełniała cegła licowa czym zapewne ten nietypowy budynek miał nawiązywać do lokalnej architektury. Wydaje się jednak, że odwołanie się do form barokowych mogło z jednej strony tworzyć paralelę wobec stolicy Cesarstwa Niemieckiego, z drugiej strony, zastosowanie w tym miejscu manierystycznej szaty stylowej nie wyrażałoby odpowiednio domowego charakteru tego obiektu, który zdecydowanie był domem jednorodzinnym. Była to prawdopodobnie największa z gdańskich willi – zajmowała powierzchnię blisko 560 m^2. Niestandardowe jak na gdańskie przykłady występowanie centralnej sieni z klatką schodową, w tym budynku, wydaje się potwierdzać, że rozwiązanie takie było praktykowane w budynkach, które powstawały jako założenia o odpowiednio dużych rozmiarach.

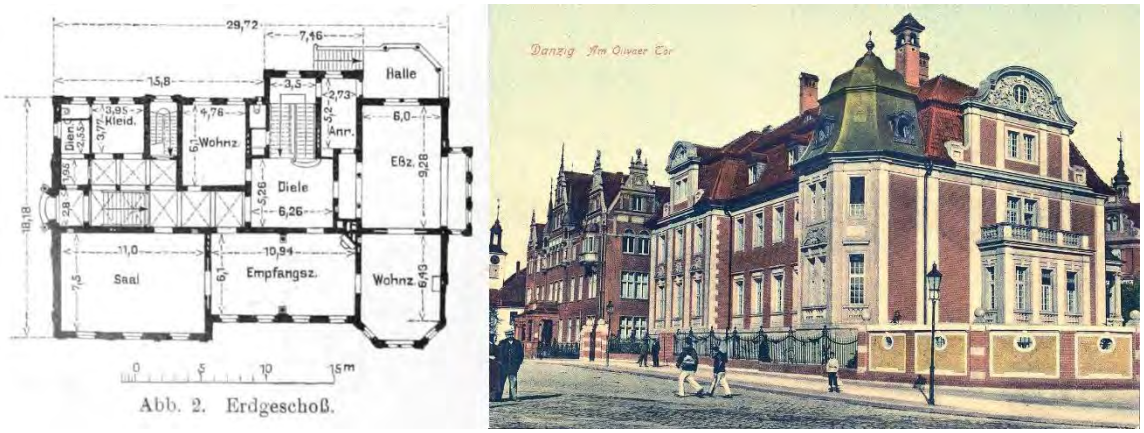

il. 53. Willa Prezydenta Rejencji, 1908 r., nieistniejąca - historycznie wzniesiona była przy Hanzaplatz, rzut parteru oraz widok od strony Placu Hanzy (nieistn.) (fot. ok. 1908 r.)

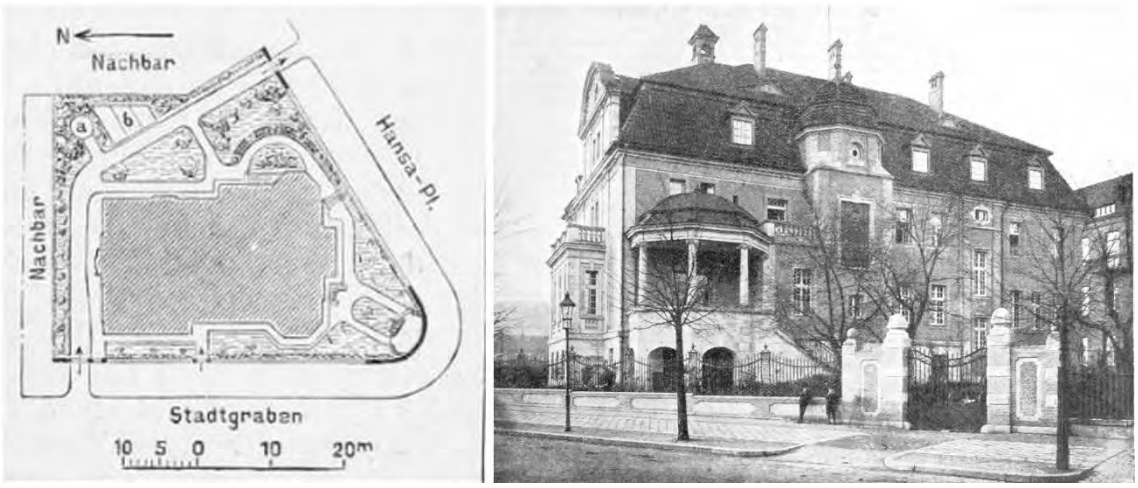

il. 54. Willa Prezydenta Rejencji, 1908 r., usytuowanie budynku na działce oraz widok od zaplecza.

Obiekt wyróżniał się przede wszystkim skalą przedsięwzięcia ale uwagę zwraca również wyjątkowa intensywność zabudowy tzn. powierzchnia budynku zajmowała więcej niż połowę

[210] Plac Hanzy – współcześnie nie istnieje.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

powierzchni parceli, co było charakterystyczne bardziej dla zwartej zabudowy wielorodzinnej. Na terenach inwestycyjnych uzyskanych po rozbiórce wałów, w kwartale zabudowy między ulicami D*omikswall* i *Silberhutte* usytuowano prawdopodobnie dwie wille. O budynku zlokalizowanym przy ul. Dominkswall 5 wspomniano wyżej. Budynek ten, choć jego powierzchnia znacznie odbiega od willi prezydenta rejencji i wynosi nieco ponad 250m^2 należał do większych obiektów tego typu, wzniesionych w Gdańsku. Druga z wskazanych (najprawdopodobniej) willi została uwieczniona tylko na pocztówkach i prawdopodobnie osiągnęła mniejszą powierzchnię. Mogła to być jednak tzw. *Apartmentvilla*, czyli budynek dwurodzinny, których w tym rejonie powstało kilka.

Wille w ośrodkach przemysłowych

Na przełomie XIX i XX wieku Gdańsk nie należał do miast przemysłowych. Wille odnotowano w obrębie dwóch ośrodków produkcyjnych. W obrębie Stoczni cesarskiej[211] (willa nieistniejąca; brak danych o układzie wnętrz), oraz w Gdańsku Wrzeszczu przy ul. Kilińskiego 7 na terenie browaru.

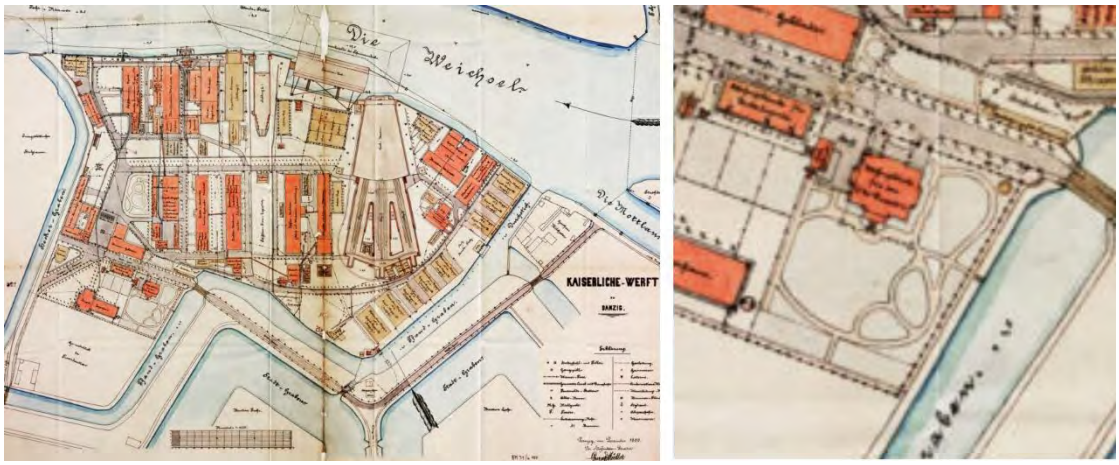

il. 55. Plan Stoczni cesarskiej i lokalizacja willi z ogrodem południowym w przybliżeniu.

il. 56. Widok na browar przy ul. Kilińskiego 7 w Gdańsku Wrzeszczu. 1907 r.

[211] Fragment planu *Kaiserliche Werft zu Danzig* z 1889 roku (w stanie po ukończeniu przebudowy zakładu trwającej na przełomie lat 70. i 80. XIX wieku) ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gdańsku; dostęp: http://smsi.com.pl/ochrona-konserwatorska-terenow-dawnej-stoczni-gdanskiej-biezaca-praktyka-i-wyzwania-na-przyszlosc/ryc-3/#lg=1&slide=0
https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/341/edition/4818/content

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Pierwotny budynek zwany willą dyrektorów na terenie browaru spłoną w 1918 roku i na jego fundamentach wzniesiono w 1919 roku nowy obiekt. Nowa willa dyrektorów wzniesiona na planie prostokąta nie posiada ryzalitów, jest nakryta dachem czterospadowym, a dekoracja obejmuje oszczędny detal o proweniencji klasycznej. Wydaje się, że architektura budynku jest zdeterminowana formami przyjętymi dla budynków przemysłowych wzniesionych na terenie. Podobnie jak willa prezydenta rejencji o jej domowym charakterze decydować miał detal klasycystyczny w kontraście do form neogotyckich wzorowanych na architekturze o korzeniach normańskich. Czynnikiem decydującym o wyborze szaty stylowej mogła być powszechność stosowania w tym okresie form uproszczonych i zmodernizowanych (styl 1800).

il. 57. fragment ilustracji obejmującej browar – w przybliżeniu budynek willi po 1919 r.

Plebania, dom ordynatora

W kompleksie Miejskiego Szpitala w Gdańsku (dzielnica Aniołki) przy ul. Dębinki 7d i 7c w 1911 roku zakończyła się budowa dwóch willi dla ordynatorów. Oba dwukondygnacyjne budynki zostały wzniesione na identycznym, nieregularnym rzucie, jednak różniły się nieznacznie rozwiązaniem elewacji oraz dachów. Wnętrza domów miały zapewnić mieszkańcom wysoki standard, ale pełniły też funkcje oficjalne. W poziomie parteru wyodrębniono również gabinet lekarski z poczekalnią i osobnym pokojem badań.[212]

il. 58. widok na dwie wille ordynatorów (od prawej).

[212] (Bladowska, Architektura Szpitala Miejskiego w Gdańsku Wrzeszczu, 2016)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

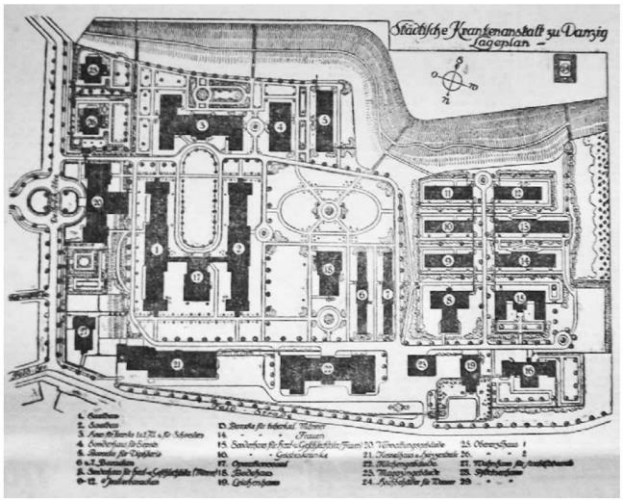

il. 59. Kompleks Miejskiego Szpitala w Gdańsku (wille ordynatorów zlokalizowane w lewym, górnym rogu-nr 25 i 26).

il. 60. willa przy ul. Dębinki 7c, willa ordynatora, (fragment fotografii przedstaiwającej gmach szpitalny z lat 1911-1915).

Obie wille należą do grupy willi dużych jak na warunki gdańskie (powierzchnia zabudowy zbliżona do 300 m^2). Reprezentują one kierunek rozwoju architektury mieszkaniowej stanowiącej kontrpropozycję wobec malowniczych struktur architektury neorenesansowych ale i , z uwagi na uproszczenie formy i środków wyrazu, również wobec architektury landhausów schyłku XIX wieku. Wyraz architektoniczny tych budynków zbudowany jest na realcji między zwartym dwukondygnacyjnym blokiem a dachem mansardowym. Cechą charakterystyczną jest wyeksponowanie jego kształtu w obrębie ryzalitu frontowego poprzez wysunięcie okapu poza lico elewacji, brak tu też dekoracyjnych drewnianych krokształtyn. Występują jeszcze dekoracje w formach czerpiących z uproszczonego baroku lub secesji, w ogólnym jednak wyrazie wyrażają jednoznaczną tendencję w kierunku na jaki wskazywał w *Landhaus und Garten* Hermana Muthesiusa (1907 r.). Tu jednak, bryła zamykana jest ponownie w ryzach niemal prostokątnego rzutu nie pozostawiając przestrzeni dla rozwinięcia planu o kolejne sekcje pomieszczeń pomocniczych. Warto zauważyć, że oba obiekty powstały w kompleksie zdeterminowanym architekturą wiodącego gmachu (zmodernizowany barok) i być może tłumaczy to również powściągliwość formy budynków mieszkalnych.

W 1899 r. na podstawie projektu Gothlfa Ludwiga Mockel wzniesiono, wraz z kościołem Lutra, plebanię (aktualnie ul. Sobótki 20). Architektura tego budynku powstała w ścisłej relacji do neogotyckich form samego kościoła. Należy jednak zaklasyfikować ten obiekt do grupy architektury malowniczej, która to malowniczość w tym wypadku wynika ze sposobu stosowania detalu (narożny wykusz , weranda, płytki ryzalit schodowy, narożny ganek wejściowy oraz zastosowania skrzydła frontowego. Plan tego budynku rozwija się z pomieszczenia centralnego.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 61. Plebania 1899 r., ul. Sobótki 18 (fotografia współczesna)

Osiedla willowe, ulice willowe

Budowa koszar dla batalionu saperów w 1894 roku na terenie wsi Strzyży (Hochstriess) oraz włączenie jej w granice Wrzeszcza w 1898 roku poprzedziło wydzielenie kolejnych terenów inwestycyjnych pod zabudowę mieszkaniową. Przy aktualnej ul. Obywatelskiej w 1899 roku wzniesiono willę, która pełniła funkcję domu na wynajem. W obrębie ulic Małachowskiego, Kołłątaja i Dekerta powstały trzy wille i budynki wielorodzinne, wolnostojące. Architektura tych budynków jest jednak daleka od architektury landhausów co wydaje się mieć związek z koncepcją nadzoru budowlanego (policji budowlanej) na wyraz architektoniczny tego rejonu. Dokumenty dotyczące budynku przy ul. Dekerta 6 posiadają adnotacje dotyczące zakazu stosowania wątków szkieletowych w elewacji frontowej.

il. 62. Willa, 1899 r., ul. Słowackiego 6 (fot. 2014 r.)

il. 63. Willa Mackensen, 1906 r. ul. Małachowskiego 1 (fot. ok. 1906 r.)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 64. Kwartał zabudowy między ul. Kołłątaja, Małachowskiego, Dekerta, Staszica w Gdańsku Wrzeszczu.

il. 65. Kwartał zabudowy osiedla Heimstatte między ulicami Grottgera, Zacisze, Wita Stwosza, Orkana w Oliwie.

Z początkiem XX wieku także w Oliwie odnotowano znaczny wzrost liczby inwestycji budowlanych. Przy ul. Noakowskiego i Orkana przed 1909 rokiem powstało osiedle *Heimstätte* ale i tu budynki jednorodzinne zgrupowane były z budynkami wielorodzinnymi. Z uwagi na metodologię pracy i brak archiwalnych opracowań projektowych budynki nie zostały uwzględnione w szczegółowych badaniach (katalog). Na uwagę jednak zwraca powtarzające się w tej lokalizacji rozwiązanie polegające na umieszczeniu wejścia do budynku od strony ogrodowej (zamiast od frontu lub od strony elewacji bocznej).

Wraz z wytyczeniem ulicy Batorego (Steffensweg) w 1899 roku rozpoczęła się budowa pierwszych obiektów mieszkalnych. UParcele przeznaczone były dla zabudowy wolnostojącej, w tym willi. Autorami domów jednorodzinnych byli między innymi gdańscy architekci Curt Hempel (ul. Batorego 8 – przed 1907 r. ul. Batorego 18- 1911 r.) , Albert Carsten (ul. Batorego 10- 1908 r.) i Paul Kaderait (ul. Batorego 20-1921 r.). W tym samym czasie wzniesiono kolejne reprezentacyjne wille w szacie stylów historycznych przy ul. Jaśkowej Dolinie – m.in. pod współczesnymi numerami 19- Villa Schrey (1899 rok), 44 – Villa Kirsch (1903 rok), 40 (1907 rok) i inne.

Na początku drugiej dekady XX wieku na terenie Wrzeszcza powstały dwa osiedla willowe, które w przeciwieństwie do wspomnianych wcześniej ulic były faktycznie zdominowane przez zabudowę jednorodzinną i właśnie pod jej kątem wytyczano poszczególne parcele. Oba charakteryzowała dosyć duża intensywność zabudowy, to znaczy w uproszczeniu wysoki procent zabudowania działki i stosunkowo niewielką powierzchnię ogrodu. Teren dawnego parku Uphagenów zlokalizowany między nasypem kolejowym a al. Grunwaldzką rozparcelowano na niewielkie działki budowlane, które zabudowywano od 1908 do 1923 roku. Jednym z pierwszych wzniesionych na nich budynków była willa Rudolfa Patschke przy ul. Uphagena 23, usytuowana na narożnej parceli, w sąsiedztwie parceli przeznaczonych na tereny rekreacyjne. Wzniesienie willi w stylu uproszczonych form barokowych, nastąpiło niedługo po ukazaniu się „*Um 1800; Architektur und Handwerk im Letzten Jahrhundert ihrer traditionellen Entwicklung*"

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Paula Mebesa[213] z 1908, w której zwracał on uwagę projektantów na wypierany przez XIX wieczne eklektyczne formy styl monumentalny. Myśl projektowa, która kryła się za powrotem do tego wzorca trafiła także w gdańsku na podatny grunt. Trzy lata później obiekty stosujące podobny wachlarz motywów powstawały zarówno w obrębie ul. Uphagena jak i przy ul. Jaśkowej Dolinie oraz al. Grunwaldzkiej.

il. 66. Willa Patschke, ok. 1908 r., ul. Uphagena 23 (fot. 1923 r.)

Rysunek 1 Uphagena 23 1908 r.

il. 67. Willa Gerike, 1912 r., ul. Jaśkowa Dolina 47 (rys. z dokumentacji projektowej).

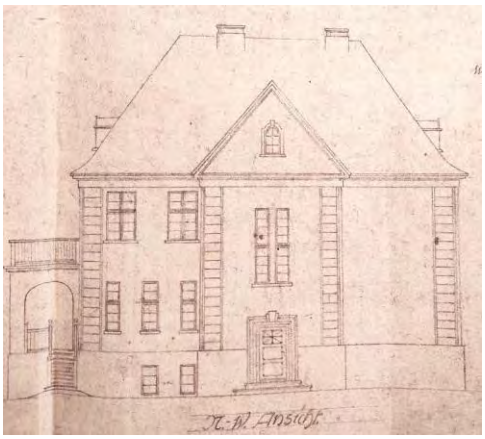

il. 68. Willa, ul. Uphagena 8, 1912 r. (rysunek z dokumentacji projektowej).

Równolegle w sąsiedztwie willi Patchke wznoszono obiekty o wyraźnych inklinacjach w kierunku architektury landhausów. Wydaje się jednak, że architektura willi, na chwilę przed wybuchem I wojny światowej na terenie Gdańska, dokonała wyraźnego zwrotu skutkującego „pozbawianiem" projektów lub już realizacji np. elementów szkieletowych, zastępując jej motywami klasycznymi lub rezygnując z nich w ogóle. Przykładem takiego przypadku jest willa

[213] https://archive.org/details/um1800architektu01mebeuoft/page/4/mode/2up

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

przy ul. Polanki 115 oraz willa przy ul. Polanki 116[214].

il. 69. Widok na osiedle przy ul. Uphagena i parcele zabudowane w późniejszym terminie, wytyczone w bezpośrednim sąsiedztwie wału kolejowego (fot. Ok 1914 r.)

il. 70. Widok na wille przy ul. Uphagena, zlokalizowane na przeciwko terenów rekreacyjnych - nr. 19,21, i 23 (fot. 1914 r.)

[214] Willę Prochnow przy ul. Polanki zaprojektowano z loggią w konstrukcji drewnianej, jak wskazują fotografie finalnie loggii nie wykonano, a pionowe podziały wyznaczone przez szkielet zastąpiono pilastrami zwieńczonymi jońskimi kapitelkami. W prasie fachowej zidentyfikowano rzuty i rysunki projektowe elewacji autorstwa Kurta Arnheima (Ostdeutsche Bauzeitung 1910, nr 2), które prawdopodobnie były pierwowzorem wzniesionej później willi przy ul. Polanki 116. Uwidocznioną na fotografii. Budynki w elewacji frontowej różni brak szkieletowego nadwieszenia w poziomie poddasza.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

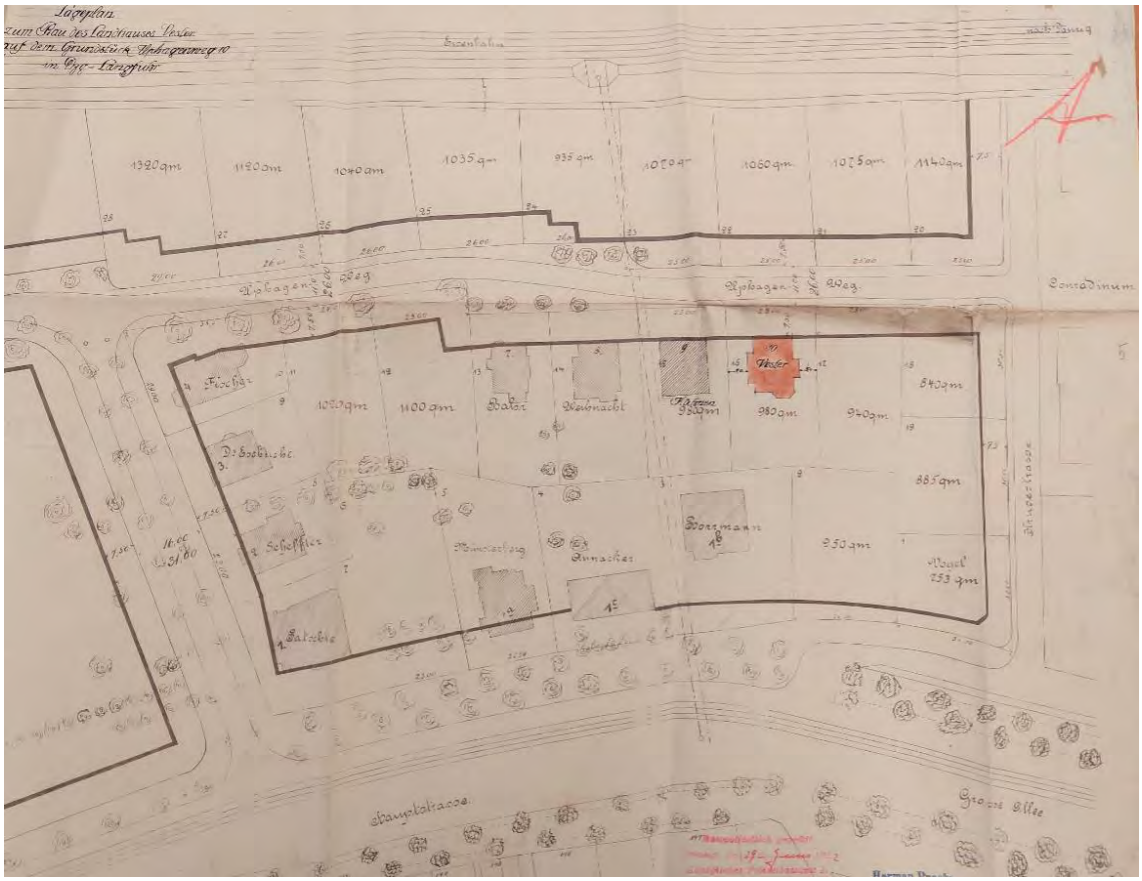

il. 71. Plan osiedla (parcelacji działki) przy ul. Uphagena (APG 2242)

W 1911 roku architekt Adolf Bielefeldt przygotował projekt urbanistyczny osiedla dla spółdzielni budowlanej „Gemeinnutzige Baugenossenschaft zu Danzig". Obejmował on zabudowę części istniejącej już Steffensweg (ul. Batorego) oraz wytyczenie Kronprinzenweg (ul. Podleśna) i jej parcelację.

> *Wytyczona ulica biegła półkolem u podnóża porośniętych lasem wzgórz, co spowodowało, że zabudowa tej części osiedla była usytuowana na działkach stromo opadających; znalazło to odzwierciedlenie w projektowanych domach. W końcowej części ulica rozdzielała się na dwie drogi prowadzące w kierunku lasu. Zabudowa składała się w przeważającej większości z wolno stojących domów jednorodzinnych oraz kilku domów bliźniaczych. Bielefeldt zaprojektował układ urbanistyczny dla większości budynków (ul. Podleśna 3, 5, 7, 9, 10, 14, 15, 17, 18/20, 19, oraz 21, 24, 26, 27, 28). Pozostałe zaprojektowali inni architekci – m.in. Paul Kadereit (ul. Podleśna 13), Walter Marx (ul. Podleśna 4) i Curt Hempel (ul. Podleśna 23 i 25).*

Bielefeldt zaprojektował budynki przy ul. Podleśnej dla spółdzielni. Projekty te miały charakter powtarzalny i osiągały bardzo niewielkie rozmiary jak na wille (ok 100m^2). Wille zlokalizowane pod lasem projektowane dla prywatnych inwestorów odznaczały się większą indywidualnością.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 72. Widok w kierunku ul. Podleśnej (fot. 1918 r.)

il. 73. Willa przy ul. Podleśnej 27 (fot. ok 1930 r.).

il. 74. Willa, ul. Podleśna 13, 1913 r. (rysunek z dokumentacji projektowej).

Wszystkie obiekty, cechuje duża zwartość planu, zastosowanie mansardowej konstrukcji dachu z ekspozycją ściany szczytowej lub wysokich dachów czterospadowych, oraz udział zarówno elementów szkieletowych jak i pochodzących z repertuaru form klasycznych, wszystkie jednak pełniące rolę akcentów. Na efekt architektoniczny największy wpływ wydaje się mieć ponownie zestawienie wysokiego dachu z gładką tynkowaną powierzchnią ścian i oszczędną dekoracją w formie opasek okiennych. W takim wariancie architektury podmiejskich domów jednorodzinnych (Landhaus) unikano już eksponowania powierzchni ceglanej.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 75. Projekt urbanistyczny osiedla przy Kronprinzenweg (ul. Podleśna) w Gdańsku Wrzeszczu z oznaczeniem projektowanego budynku - dokumentacja APG

2.1.2. Uczestnicy procesu budowlanego a cechy budowli.

Inwestor

W ramach niniejszego opracowania w *tabeli nr 1*[215] –odnotowano nazwisko inwestora oraz inne dane jego identyfikujące jeśli zostały podane w podstawowych źródłach (projekt lub artykuł prasowy). W toku niniejszych badań poprzestano na odnotowaniu osoby inwestora biorącego udział w postępowaniu administracyjnym o wydanie pozwolenia na budowę.

Z przeprowadzonych badań wynika, że największe wille, tj. takie, których powierzchnia zabudowy przekraczała 300 m^2, powstały przy udziale kapitału instytucjonalnego. Do tej nielicznej grupy należą: willa prezydenta rejencji przy *Hanzaplatz* (wzniesiona przed 1908 r., nieistniejąca, o powierzchni ok **540 m^2) (rys. X),** willa generała Augusta von Mackensena przy obecnej ul. Małachowskiego 1 (wzniesiona przed 1906 r. o powierzchni ok **414 m^2) (rys. X),**, a także willa dyrektora browaru wzniesiona[216] w latach 1919-1920 przez spółkę *Danziger Aktien-Bierbrauerei Kleinhammer* na terenach browaru przy obecnej ul. Kilińskiego 1-7 (o powierzchni **(rys. X),**. Obiekty te, z uwagi na pełnione przez ich dysponenta funkcje reprezentacyjne posiadały wyjątkowo obszerne pomieszczenia dzienne, służące budowaniu i podtrzymywaniu relacji towarzyskich. W willi prezydenta rejencji przewidziano salę o powierzchni przekraczającej 80 m^2, niewiele mniejszą salę przyjęć (E*mpfangszimmer*) oraz jadalnię o powierzchni ok 55 m^2. Jadalnia

[215] *dane podstawowe* (KATALOG)

[216] Budynek wzniesiono po pożarze na fundamentach

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w willi generała Mackensena była nieznacznie mniejsza, salon natomiast osiągnął powierzchnię około 60 m^2. Salon i jadalnia willi dyrektora browaru osiągały natomiast powierzchnię 60m^2.

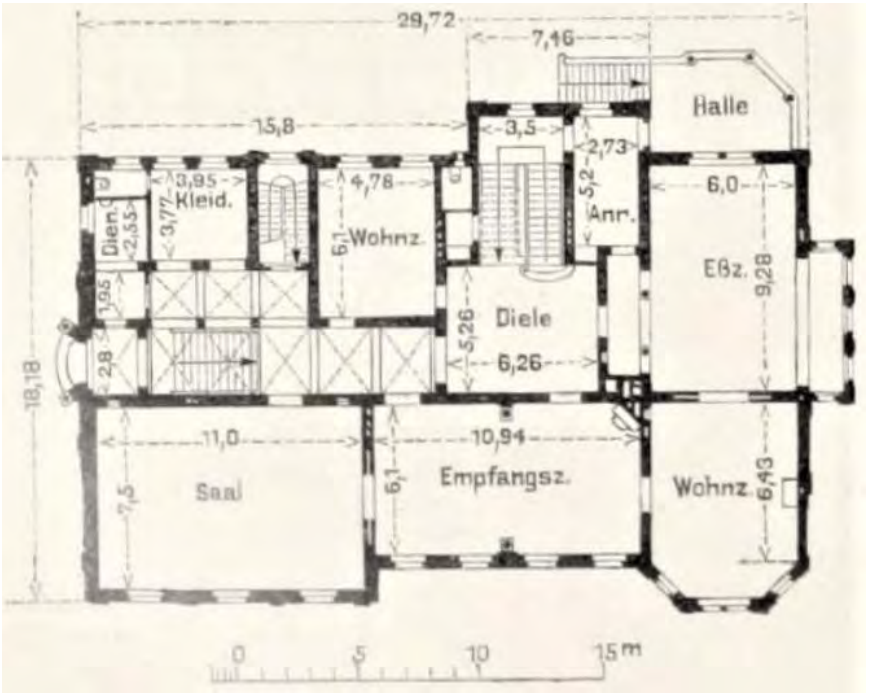

il. 76. Rzut parteru willi Prezydenta Rejencji przy Hanzaplatz, (Zentralblatt der Bau Verwaltung, 1908 r., nr 28, str.632- 633).

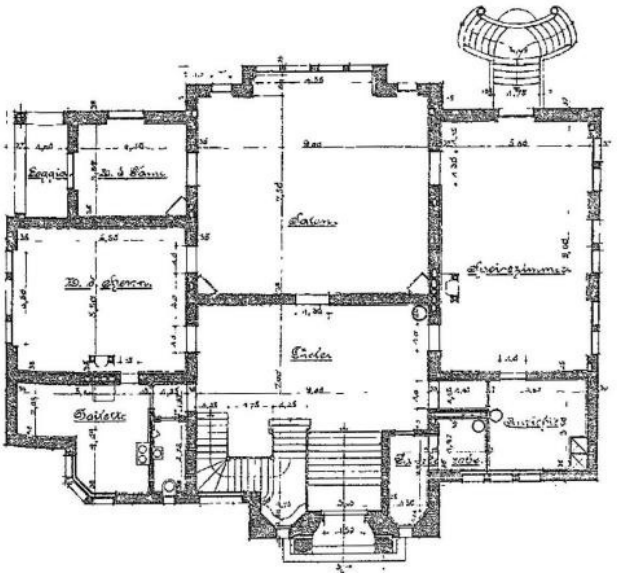

il. 77. Rzut parteru willi Mackensen, Małachowskiego 1, (Ostdeutsche Bau-Zeitung, 1906, nr 74)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

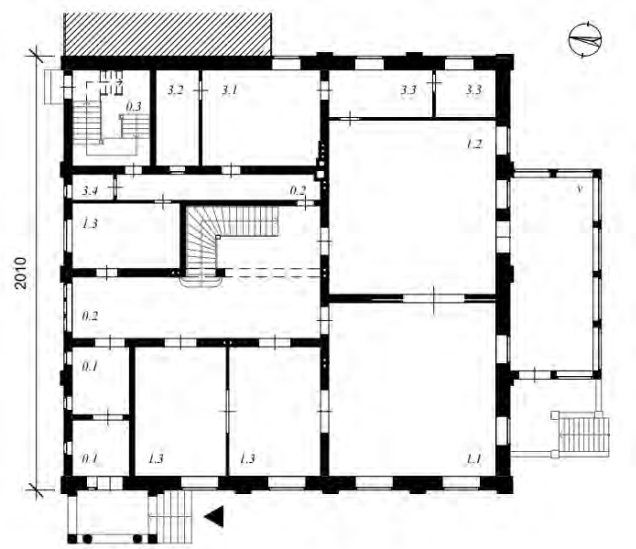

il. 78. Rzut parteru willi dyrektora browaru, ul. Kilińskiego 7.

Warto zauważyć, że Willa prezydenta rejencji jest jednym z niewielu odnotowanych przykładów obiektu, w którym zrealizowano rozbudowany program pokoi prywatnych na piętrze (apartement), obejmujących pokój dzienny *(wohnzimmer*), pokój śniadaniowy, sypialnię, garderobę i toaletę. Sama sypialnia, podobnie jak w pozostałych dwóch willach miała powierzchnię nieco ponad 30 m2.

Wśród badanych obiektów największe wille (wyłączając wymienione wyżej trzy przykłady) wznosili przedsiębiorcy tacy jak Alfred Muscate (właściciel fabryki maszyn rolniczych), Otto Schrey (pierwszy dyrektor Gdańskiej Fabryki Wagonów), John Axt (kupiec, właściciel w drugim pokoleniu firmy handlowej H.Ed. Axt), osobistości związane z branżą budowlaną takie jak Albert Treder (mistrz budowlany) czy Steinicke (powiatowy inspektor budowlany). **Powierzchnia jadalni w takich willach oscylowała wokół 45 m2 zaś sypialnie zwykle nie przekraczały 30 m2.**

Najliczniejszą grupę budynków, pod względem wielkości, stanowią obiekty o powierzchni między 150 m^2 do nieco ponad 200 m^2 (wyodrębnione w niniejszej pracy jako wille średnie). Warto zauważyć, że choć zewnętrzne wymiary jak i program funkcjonalny obiektów zaliczanych do willi średnich ulegał zmniejszeniu to wielkość kluczowych pomieszczeń reprezentacyjnych i prywatnych nie zmieniała się istotnie. Zmianie ulegała ich ilość.

W zestawieniu badanych w oparciu o zachowane dokumentacje projektowe rzutów (katalog) zauważyć można, że w budynkach dużych i średnich wielkość jadalni, której powierzchnia mogła być uwarunkowana potencjalną liczbą przyjmowanych gości i wymaganego miejsca przy stole) również wynosiła między 40 a 50 m^2. Również powierzchnia pomieszczeń prywatnych takich jak sypialnie zwykle oscylowała wokół 30 m^2. Przy czym uległa zmniejszeniu do ok 20 m^2 jeśli wydzielano odrębne pomieszczenie dla kobiety, odrębne dla mężczyzny (taki model odnotowano w nielicznych przypadkach, np. ul. Polanki 114). Wielkość takich pomieszczeń jak jadalnie czy sypialnie odnotowano w tabelkach powierzchni wyodrębnionych przy rzutach w katalogu na końcu opracowania.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Wśród inwestorów willi w Gdańsku znajdują się głównie przedsiębiorcy związani z produkcją i handlem, nierzadko reprezentujący drugie pokolenie w prowadzonym przez siebie przedsiębiorstwie. Zaangażowanie w politykę i sprawy społeczne, a tym samym status społeczny lub aspiracje inwestorów potwierdzał ich czynny udział w Radzie Miasta. Wśród rozpoznanych inwestorów zauważalną grupę stanowią mistrzowie budowlani i architekci (Henkenhaf, Kirsch, Steinicke, Arendt, Fehlhalber, Carsten, Treder). Co ciekawe, w większości przypadków projektanci decydowali się na wzniesienie własnych willi w oparciu o projekt innego architekta.

Budynki o mniejszych parametrach (poniżej 150m^2) wznoszono zazwyczaj na osiedlach willowych tj. takich na których takie obiekty dominowały (ul. Uphagena) lub występowały one w sąsiedztwie z zabudową wielorodzinną (ul. Batorego). Z uwagi na ograniczone możliwości zabudowy (i zapewne w oparciu o rachunek ekonomiczny spółki) mniejsze parcele wydzielono również na ulicy Podleśnej gdzie zlokalizowano również domy mniejsze (ok 100-120m2) a ich właścicielami byli urzędnicy.

Jak wynika z literatury przedmiotu okres, dla którego prowadzone są niniejsze badania nad architekturą, w historii miasta naznaczony był wieloma trudnościami wynikającymi z procesów na polu gospodarki i polityki ponadregionalnej. Budynki w typie willi mogły również stanowić lokatę kapitału lub być przedmiotem działalności zarobkowej jako obiekty wynajmowane – sytuacja taka dotyczy np. budynku przy ul. Sobótki 15 czy nieistniejącej już „Willi Dippe" należącej do porucznika w stanie spoczynku Gustawa von Dippe, zamieszkałego na stałe w Quedlinburgu, w Saksonii-Anhalt, a wynajmowanej na potrzeby lokalnej rezydencji dla Następcy Tronu Księcia Wilhelma i jego rodziny w latach 1911-1913. Wnikliwsze badania nad biografiami wybranych inwestorów pokazują, że w Gdańsku, istniały powiązania biznesowe i towarzyskie, które skutkowały ruchem na rynku nieruchomości (interesujący przykład stanowi relacja między Johnem Axtem a Alfredem Muscate (synem), w której Muscate nabywał nieruchomości pierwotnie wznoszono i zamieszkiwane przez Axta)[217]. Są to jednak zagadnienia wykraczające poza przedmiot rozprawy.

Zamożność inwestora i gotowość do poniesienia kosztów inwestycyjnych

Za obiektywny czynnik mogący decydować o osiągniętych parametrach technicznych i formie architektonicznej projektowanego budynku można uznać gotowość inwestora do poniesienia odpowiednich kosztów na realizację inwestycji. To właśnie koszt, obok charakterystyki układu pomieszczeń jest stałym elementem występującym we wszystkich publikacjach prasowych z badanego okresu, a także wzmiankowanej „Danzig und seine Bauten" (np. czy wyżej analizowanej publikacji Friedricha Ostendorfa. W artykule z 1907 roku[218] autor odnosząc się do publikacji zajmującej się indywidualnym domem współczesnych czasów pisze: *artysta i architekt zjednoczyli się tutaj, aby przedstawić w słowach i obrazach dużą liczbę indywidualnych domów, które głównie zaspokajają potrzeby klasy średniej i mieszczą się w przedziale kosztów 20 000-100 000 M.* Ponieważ jednak analiza zmienności wartości pieniądza w czasie i przestrzeni jest zagadnieniem również wykraczającym poza ramy niniejszej pracy kwot

[217] (Szczepański i Półtorzycka, 2018)

[218] Pojedynczy dom mieszkalny ery nowoczesnej", *Ostdeutsche Bauzeitung*, 1907 rok, Nr 5, tłumaczenie własne, patrz-Aneks

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

takich nie przywoływano, jeśli wystąpiły, i nie dokonano zróżnicowania typologicznego z uwagi na taki czynnik.

Ustalenie informacji na temat osoby inwestora, w zakresie jego przynależności klasowej, pełnionych funkcji lub wykonywanego zawodu, wykształcenia, relatywnego stopnia zamożności, a także posiadanego doświadczenia w relacjach międzynarodowych czy posiadania relacji zawodowych lub towarzyskich z innymi inwestorami lub projektantami mogłoby przyczynić się do odtworzenia procesu przepływu wzorców i tendencji oraz rzucić światło na rzeczywistą dynamikę w sferze kulturalnej i społecznej miasta.

Projektant

Jak odnotowano w tabeli **T1** (poniżej), na podstawie źródeł uzyskano informacje o autorach 57 obiektów. Odnotowano 34 autorów, co oznacza, że w większości przypadków autorzy wykazali się dorobkiem w postaci pojedynczego obiektu (willi) na terenie Gdańska. Tylko pięciu architektów to autorzy trzech lub więcej dokumentacji: Adolf Bielefeldt (projekty z lat 1912-1924)[219], Curt Hempel (proj. z 1906-1913), Herman Prohnow* (proj. z 1893-1912), Paul Kadereit (proj. z 1907- 1921), Walter Marks (proj. z 1905-1914). W trakcie przeglądu dokumentacji archiwalnych stwierdzono stosunkowo dużą aktywność wymienionych projektantów na terenie miasta, obejmującą nie tylko zabudowę jednorodzinną. Wydaje się zatem, że wyrokowanie o tendencjach w twórczości projektantów w oparciu o jednostkowe przypadki niosłaby duże ryzyko nieuprawnionych uproszczeń. Niemniej jeśli z niniejszych badań możliwe było wyciągnięcie cząstkowych wniosków na temat tendencji projektowych charakterystycznych dla autora, to w poniższym opisie to odnotowano.

Tabela T1

l.p.	*projektant*	*adres*		*rok*	*katalog aneks*
1.	**A. Wiese**	Słoneczna	8	1910	-
		Polanki	109	1921	-
2.	**Adolf Bielefeldt**	Podleśna	9	1912	-
		Podleśna	17	1912	-
		Podleśna	3	1915	-
		~~Podleśna~~	~~14~~	1912	17
		Podleśna	15	1912	18
		Podleśna	21	1912	19
		Podleśna	27	1913	25
		Chodowieckiego	4	1924	-
3.	**Albert (Falk?)**	Batorego	14a	1916	-
4.	**Albert Carsten**	Sobótki	18	<1907	AK / 05
		Batorego	10	1908	AK / 06-07
5.	**Albert Treder**	Batorego	5	1899	3
6.	**E. Anders**	Do Studzienki	53	1924	-

[219] W wyniku przeprowadzonych badań uznano, że zabudowa realizowana w obrębie zespołu ul. Podleśnej wykazuje już istotnie cechy budownictwa mieszkaniowego realizowanego wg projektu typowego, a zakres funkcjonalno-przestrzenny oraz powierzchnia poszczególnych pomieszczeń nie wpisują się w kryteria ustalone we wstępie.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

7.	**Willy Kossman**	Do studzienki	51	1924	-
8.	**Arendt**	Dekerta	6		-
9.	**Bühring**	Jaśkowa Dolina	40	1907	11
11.	**Carl Kleefeld**	Tuwima	27	1904	-
12.	**Curt Kempel**	Batorego	8	1906	10
		Polanki	114	1907	12
		Batorego	18	1911	14
		Podleśna	23	1912	20
		Podleśna	25	1913	24
13.	**dr ing. Fisher**	Uphagena	6	1914	-
		Uphagena	7	1912	23
14.	**Dr Ing Richard Abraham**	Uphagena	30	1921	31
15.	**E.&C. Koerner**	Sternicza	2	1898	2
16.	**Ernst Reichnberg**	Pniewskiego	2	1900	-
17.	**Erwin Heinemann**	Jaśkowa Dolina	44	1903	8
18.	**Fehlhaber**	Tuwima	30	1907	13
19.	**Felix Tiede**	Kopernika	4	1924	-
20.	**Fr. Vergien**	Jaśkowa Dolina	12	1886	1
21.	**Gebruder Burchardt**	Uphagena	12	1914	26
22.	**Henry Brettschneider**	Uphagena	(28-ni)	1921	30
23.	**Herman Prohnow**	Matejki	16	1893	-
		Uphagena	3	1913	-
		Uphagena	31	1912	21
		Uphagena	5	1912	22
24.	**J. Jaschkowski**	Batorego	16	1912	16
25.	**Johann Henkenhaf**	Pawłowskiego	2	1899	6
26.	**Johannes Haase**	Uphagena	2	1921	29
27.	**Karl Deetz**	Uphagena	6	1923	32
		Uphagena	8	1923	33
28.	**Lippke**	Kilińskiego	7	1919	27
29.	**Moeckel**	Sobótki	20	1899	5
30.	**Paul Kadereit**	Wassowskiego	7	1907	AK / 03-04
		Wassowskiego	8	1907	AK / 03-04
		Polanki	115	1911	15
		Podleśna	13	1913	-
		Batorego	20	1921	28
31.	**Reimarus & Hetzel**	Wały Jagiellońskie	(5-ni.)	1899	7
32.	**Schade**	Jaśkowa Dolina	19	1899	4
33.	**Steinicke**	Hoene-Wrońskiego	12	1905	9
34.	**Walter Marx**	Batorego	21	1914	-
		Kołłątaja	2	1905	A

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

		Małachowskiego	1	1906	AK / 01-02

2.2. Wille gdańskie – charakterystyka według parametrów architektoniczno-budowlanych

Powierzchnia zabudowy

Według Katarzyny Łakomy willę, wg kategorii powierzchni, oznacza obiekt o powierzchni przekraczającej 200 m^2 [220]. Wolfgang Bronner natomiast przywołuje opis domu o połowę mniejszego, zaproponowanego dla właściciela fabryki jako pół-willa i opisanego w 1904 r. jako modelowy przykład domu wyższej klasy średniej zaproponowanego przez Opderbecke[221]:

> *Dolna granica dla realizacji takiego stylu życia jest prawdopodobnie odzwierciedlona w projekcie budynku dla wyższej klasy średniej, opublikowanym przez Opderbecke jako budynek modelowy w 1904 roku. Opderbecke zbudował dom dla właściciela fabryki Georga Niemanna w Zerbst jako dom jednorodzinny. Został on zbudowany na narożnej działce jako tak zwana pół-willa, tj. z jedną stroną przylegającą do sąsiedniego domu, a zatem nie całkowicie wolnostojącą. Plan pomieszczeń podany przez właściciela przewidywał recepcję o powierzchni około 28 m^2 na parterze, którą można było również uznać za salon, pokój dzienny o powierzchni 18 m^2 i jadalnię o tej samej wielkości. Znajdowała się tu również kuchnia, spiżarnia i toaleta. Na piętrze znajdował się gabinet pana domu o powierzchni około 15 metrów kwadratowych i trzy sypialnie. Pokój pokojówki znajdował się na poddaszu. Dom ten można uznać za prototyp domu klasy średniej. Brak pokoju kobiecego jest typowy dla tej klasy społecznej. Można by raczej oczekiwać przestronnego pokoju gościnnego dla gości biznesowych pana, nie wspominając o innych typach pokoi, które były częścią programu szlacheckiego domu mieszczańskiego. Należą do nich: palarnia, sala bilardowa i gier, sala pubowa, wielka sala oraz ogród zimowy lub sala kwiatowa. Ten ostatni, czyli oranżeria, nadal najczęściej występował w zredukowanej formie jako zadaszona weranda w domu mieszczańskim. Wszystkie te ostatnie pomieszczenia należały jednak raczej do sfery zbędnego luksusu, ponieważ służyły rozszerzonym wymaganiom przestrzennym wystawnych uroczystości i reprezentacji lub - zwłaszcza oranżeria - także zwiększeniu estetycznej przyjemności życia.*

Choć w cytowanym fragmencie nie podano dokładnych parametrów można przypuszczać, że wymiary omawianego obiektu nie przekraczały 10mx10m i jest to przykład budynku, w którym „recepcja" czyli sień stanowiła połowę jednego z dwóch traktów, sąsiadując z kuchnią. Taki sam wymiar występuje w *Aneksie* Ostendorfa – są to najmniejsze obiekty poddawane merytorycznej analizie. W świetle pracy Ostendorfa do willi „średnich" zaliczyć można nadal obiekty o wymiarach ok 15x15 m zaś wille duże to obiekty, których jeden z wymiarów przekracza 20m[222]. W przypadku willi zlokalizowanych w Gdańsku, podlegających szczegółowym badaniom wyodrębniono następujące trzy zasadnicze grupy budynków ze względu na kryterium

[220] Podaj źródło

[221] Adolf Opderbecke, Das Veranschlagen im Hochbau. Leipzig 1904, s. 174 i nast. Za Bronner, str 58 i 57

[222] Ostendorf nie dokonuje takiej jednoznacznej analizy przytocz odniesienie do wcześniejszego tekstu

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

powierzchni – **małe, średnie** oraz **duże,** oraz przeanalizowano zależność między wymiarami zewnętrznymi a liczbą i wielkością pomieszczeń dziennych.
Jak wynika z tabeli **T2** (poniżej) wille duże, z drobnymi wyjątkami, nie powstawały po okresie I wojny światowej. Była to również wyraźna granica dla rozwoju willi średnich.

Ze względu na kryterium powierzchni wyodrębniono grupy:

TABELA T2

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
Grupy wyodrębnione ze względu na wielkość		Szacunkowa powierzchnia zabudowy	Liczba budynków z badanej grupy	Przedział czasu			
				1870-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930
MAŁE	dom w typie willi	90-120 m^2	11	-	-	6	5
	willa mała	121-150 m^2	15	-	3	7	5
ŚREDNIE	wille średnie - mniejsze	151-200 m^2	15	3	3	6	3
	wille średnie	201-250 m^2	12	3	6	3	-
DUŻE	wille duże	251-300 m^2	6	3	2	1	-
	wille bardzo duże	>300 m^2	4	-	2	2	-

Od strony projektowej o wielkości budynku (wyjąwszy aspekt ekonomiczny) decydowały cztery czynniki: 1) program funkcjonalny czyli planowana liczba i charakter pomieszczeń, 2) możliwości konstrukcyjne, 3) możliwości i ograniczenia wynikające z kształtu i wielkości działki oraz powiązane z nią 4) uwarunkowania prawne.

Powierzchnia a program funkcjonalny

W przypadku programu funkcjonalnego zakres podstawowy obejmował przynajmniej trzy pomieszczenia dzienne, z których jedno mogło być mieszkalną sienią z wbudowaną klatką schodową, jedno pomieszczenie było jadalnią, a ostatnie pokojem dziennym (*Wohnzimmer*) lub salonem. W przypadku mniejszych domów układ ten był wpasowany w plan prostokąta- i konstrukcyjnie podzielony był na dwa trakty. Belki stropowe nad parterem opierały się na ścianie zewnętrznej i wewnętrznej ścianie konstrukcyjnej, zazwyczaj przebiegającej przez podłużną oś środkową budynku lub w niewielkim od niej odchyleniu. Ten najprostszy układ definiował szerokość traktów, które w gdańskich przykładach nigdy nie były mniejsze niż 4,5 m. Ta wartość stanowiła minimalną szerokość pomieszczenia[223]. Z tego też powodu minimalna szerokość domu jednorodzinnego w typie willi oscylowała wokół 10 metrów. Teoretyczny układ 10 m x 10 m dawał możliwość wykreowania maksymalnie dwóch pomieszczeń w trakcie o powierzchni ok 20 m. Wydłużenie jednego z boków umożliwiało uzyskanie większej

[223] Wśród przywoływanych przykładów znaleźć można jeden przykład przeczący tej obserwacji – ul. Polanki 109 -dzielnica VII Dwór.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

powierzchni, zazwyczaj z korzyścią dla jadalni.
Nieznaczne zwiększanie szerokości i długości budynku podnosiło komfort użytkowania pomieszczeń i dawało większą swobodę w wykreowaniu wygodnej strefy wejściowej.
Dopiero osiągnięcie długości traktu ok 17 m dawało możliwość wyodrębnienia w nim trzech pomieszczeń dziennych. Już przy nieco mniejszej długości możliwe było wyodrębnienie także pokoju dziennego w trakcie, w którym zlokalizowana była sień.

Szerokość pomieszczeń (traktu) w średnich willach osiągała zwykle ok 6m, w największych obiektach stropy osiągały nawet 8 metrów rozpiętości. Rozleglejszym wnętrzom odpowiadały ich większe wysokości. Dla mniejszych rozpiętości wysokość np. parteru wynosiła od 3,3 do 3,5 m; w rozleglejszych obiektach wysokość ta mogła sięgać 4 m. Kondygnacja piętra była zazwyczaj niższa niż w parterze i wynosiła ok 3m lecz nie mniej niż 2,7m. W piwnicach i na poddaszach, które miałyby zawierać pomieszczenia mieszkalne (pomieszczenia dla służby lub gości (dotyczy tylko poddasza)) lub pomieszczenie kuchni wysokość nie była mniejsza niż 2,5m. Częstotliwość występowania różnych konfiguracji w zakresie przybliżonych wymiarów zewnętrznych obrazuje tabela **T3** (poniżej).

TABELA T3

Grupy wyodrębnione ze względu na wielkość		Powierzchnia	Szerokość krótszej elewacji							Liczba bud.
			10m	11m	12m	13m	14m	15m	inne	
MAŁE	wille małe	100-120 m^2	9x10							2
			10x10							3
			10x12							**5**
	wille małe	121-150 m^2	10x13							1
			10x14							**4**
				11x12						2
				11x13						3
					12x12					2
ŚREDNIE	wille średnie - mniejsze	151-200 m^2		11x14						3
				11x16						2
				11x17						1
				11x18						1
					12x15					**4**
					12x16					2
						13x13				1
	wille średnie	201-250					14x14			1
					12x18					2
						13x17				2
						13x18				2
						13x19				1

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

							14x15			1
							14x17			1
								15x15		1
								15x16		2
DUŻE	wille duże	251-300			12x22					1
							14x18			1
							14x20			1
							14x21			1
								15x20		1
	wille bardzo duże	>300 m^2			12x26					1
									17x24	1
									18x30	1
									20x21	1

Czynnikiem determinującym niejednokrotnie mocno wydłużony kształt były ograniczenia miejscowego prawa budowlanego i wąski kształt parcel budowlanych. Projektowany dom nie mógł być wzniesiony bliżej niż 5m od granicy sąsiada. W zależności od rejonu wymagana odległość od ulicy mogła wynosić 5m – np. ul. Batorego, lub 7,5m[224] – w przypadku ul. Uphagena. Zdecydowana większość badanych obiektów zlokalizowana była na działkach o wymiarach wymuszających zwartą bryłę.

il. 79. Zestawienie przykładowych rzutów willi: dużej (polanki 115), średniej (ul. Batorego 16), średniej mniejszej (ul. Jaśkowa Dolina 44 – por. il. 37, ul. Pawłowskiego 2-por. il. 33.) i małej (ul.Podleśna 27- por. il. 73).

2.3. Typologia z uwagi na sposób ukształtowania architektonicznego bryły.

W oparciu o przeprowadzone analizy willi realizowanych w Gdańsku wyodrębniono pięć typów zabudowy, ze względu na ukształtowanie bryły.

Kształt bryły jest ściśle powiązany ze sposobem rozplanowania pomieszczeń we wnętrzu a jego charakterystyka pozwala uchwycić ewolucję układów funkcjonalno-przestrzennych na przestrzeni badanego okresu. Rozwiązania przestrzenne decydujące o różnicy w ukształtowaniu bryły skutkują zróżnicowanym wyrazem architektonicznym.

[224] Parametry podano na podstawie urzędowych adnotacji i opisów na projektach zagospodarowania terenu stanowiących element archiwalnej dokumentacji projektowej.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Typ 0 (neorenesans)

Cechy typu 0 występujące łącznie:

Budynki wzniesione na planie prostokąta z usytuowanym osiowo płytkim ryzalitem w elewacji frontowej. Dwie pełne kondygnacje mieszkalne, nakryte dachem płaskim z wydatnym gzymsem podokapowym. Elewacja frontowa zazwyczaj pięcioosiowa. W centralnym ryzalicie zlokalizowany dodatkowo wykusz w parterze i balkon na piętrze lub też, również w trójosiowej kompozycji wykusz z loggią w poziomie piętra. W elewacji szczytowej umieszczona weranda lub taras ogrodowy. Typ ściśle związany z wzorcami neorenesansowymi, nawiązującymi do renesansu włoskiego lecz bez ryzalitów wieżowych.

il. 80. Willa Steffens, l.70 XIX w., ul. Jaśkowa Dolina 15 (fot. 1912 r.)

il. 81. Willa Kawalki, (fot. Ok 1904 r.)

il. 82. willa, Ul. Batorego 30 (fot. 1922-24 r.)

(lata 20 XX wieku) budynek zbliżony pod względem ukształtowania bryły jako wariacja typu „O" w nawiązaniu budynków neorenesansowych l. 70 i 80 XIX wieku, zastosowany detal czerpie zarówno z gamy realizowanych w tym czasie budynków w stylu ok. 1800, kolorystyczne wyodrębnienie kondygnacji piętra zdradza inklinacje w kierunku architektury w typie landhausu, natomiast dekoracyjna oprawa okien i detale stanowią akcenty ekspresjonistyczne.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TYP 1 (malowniczy) Cechy typu 1. występujące łącznie:

- plan rozczłonkowany – w rzucie trudno określić wyraźny kierunek rozwoju bryły,
- wyraźne różnice w obrysie zewnętrznym parteru i piętra – które w przestrzeni odzwierciedlają występowanie ryzalitów, wykuszy, logii, balkonów, okien wykuszowych lub ryzalitów wieżowych,
- wejście do budynku odbywa się za pośrednictwem schodów zewnętrznych, ganek wejściowy zlokalizowany przy klatce schodowej - zwykle częściowo występującej w ryzalicie – nagromadzenie elementów przestrzennych skutkuje brakiem czytelnej kompozycji i dużym zróżnicowaniem wysokości,
- efekt malowniczości osiągnięty w wyniku kumulacji form oraz zróżnicowania wysokości kondygnacji – piętro częściowo mogło występować w mansardzie,
- czytelne nawiązania do architektury zamkowej i pałacowej przez zastosowanie ostrych hełmów i przyjętego detalu,
- wille w tym typie charakteryzowały się detalem i rozwiązaniami formalnymi czerpiącymi ze stylów historycznych takich jak neorenesans, gotyk nawiązując do architektury zamkowej,
- Typ ten dotyczył głównie willi średnich np. ul. Sternicza 2- 1898 r. (poniżej), ul. Sobótki 20 - 1899 r., ul. Pawłowskiego 2 -1899 r., ul. Małachowskiego 1- 1906 r.

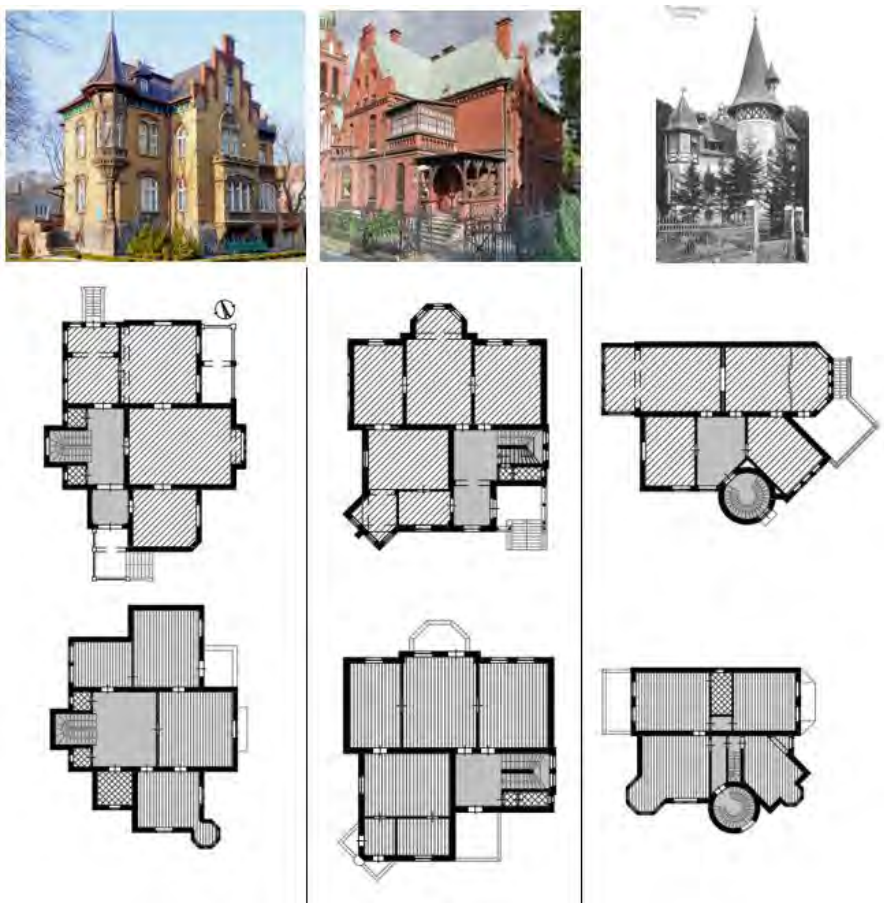

il. 83. Przykładowe rozwiązania dla willi w typie 1 - rozczłonkowanie bryły poprzez wielość rozwiązań formalnych (ryzality, wykusze, balkony, loggie, wykusze narożne, tarasy, ganki – widoczne w różnicach obrysach murów zewnętrznych parteru i piętra (od lewej: ul. Sternicza 2, ul. Sobótki 20, ul. Pawłowskiego 2).

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TYP 2 (zwarty-malowniczy) Cechy typu 2. występujące łącznie:

- plan zwarty, prostokątny, zwykle krótszym bokiem skierowany w stronę ulicy,
- dwie kondygnacje mieszkalne o pełnej wysokości (rzut ścian nośnych parteru pokrywa się z rzutem parteru; okap na poziomie stropu nad kondygnacją piętra)
- Występują płytkie ryzality tj. o głębokości muru do około 1,5m,
- Wejście do budynku z poziomu gruntu (właściwe schody wprowadzające na poziom parteru zlokalizowane wewnątrz budynku w wyodrębnionej klatce schodowej, lub wewnątrz sieni poprzedzone wiatrołapem,
- ryzality zwieńczone szczytami lub w osi ryzalitu ponad gzymsem podokapowym lokalizowana jest lukarna (facjata),
- w elewacji frontowej – występuje wykusz związany ze zlokalizowanym za nim pokojem dziennym i/lub balkon;
- w elewacji frontowej - wieloboczny ryzalit narożny, ryzalit wieżowy lub narożny wykusz nakryty hełmem,
- w obrębie poddasza, w związku z występującymi ryzalitami pojawia się złożona konstrukcja i dachy mają formę wielospadową,
- wille w tym typie charakteryzowały się detalem i rozwiązaniami formalnymi czerpiącymi ze stylów historycznych takich jak neorenesans, manieryzm, barok czy klasycyzm.
- Typ ten dotyczył głównie willi dużych, np. ul. Batorego 5 - 1899 r., ul. Jaśkowa Dolina 19 - 1899 r., ul. Jaśkowa Dolina 44 -1903 r., ul. Uphagena 8 - 1923 r.].

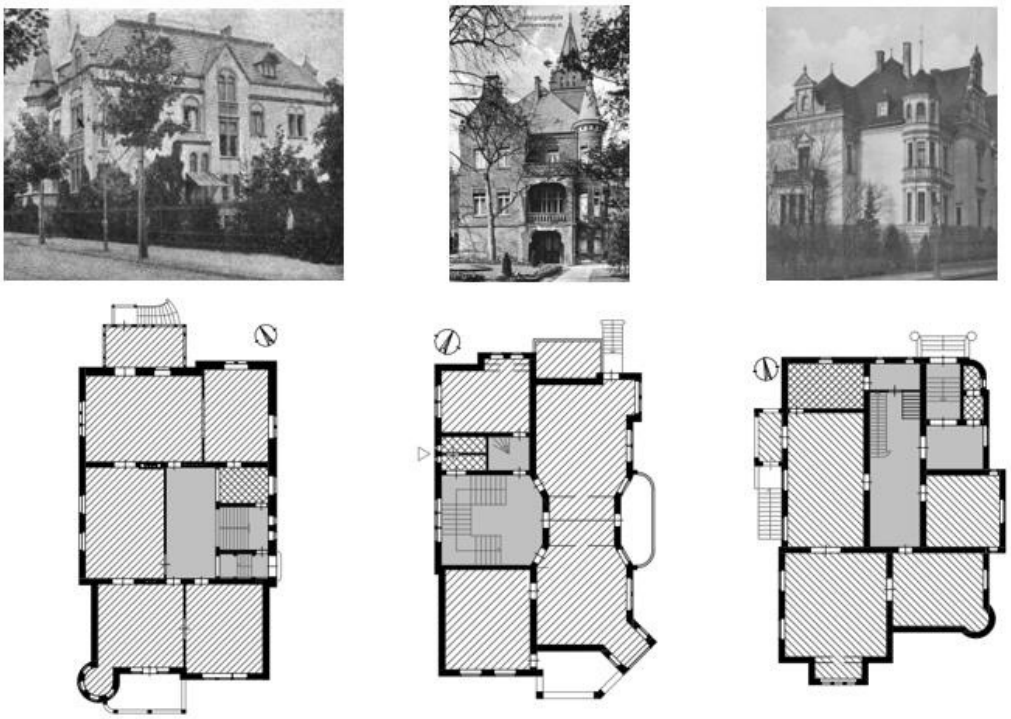

il. 84. Przykładowe rozwiązania willi w typie 2. Zwarty plan rozwijają ryzality obejmujące wszystkie kondygnacje, co utrzymuje „monumentalny efekt architektoniczny.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TYP 3 (zwarty uproszczony) Cechy typu 3 występujące łącznie:

- plan zwarty, prostokątny, zwykle krótszym bokiem skierowany w stronę ulicy.
- Elewacja frontowa zwykle symetryczna, w jednej z osi wykusz lub okno wykuszowe powiązane z pokojem dziennym,
- dwie kondygnacje mieszkalne o pełnej wysokości, ewentualnie piętro w wysokiej mansardzie,
- Wejście do budynku usytuowane w elewacji bocznej, poprzedzone (zazwyczaj) gankiem wejściowym,
- W elewacji ogrodowej weranda (lokalizowana przy pomieszczeniu jadalni), oraz balkon towarzyszący pomieszczeniu sypialnianemu (zazwyczaj rodziców),
- Brak akcentów wieżowych czy form eklektycznych formacji (ryzalitów wieżowych, ryzalitów połączonych z wykuszami itp.)
- Dach dwu- lub czterospadowy, może występować jako mansardowy, okapy raczej płytkie lub w formie gzymsów podokapowych,
- Wille w tym typie charakteryzowały się stosunkowo oszczędnym detalem, w gamie nawiązującej do renesansu lub klasycyzmu

Budynki należące do tej grupy to w większości wille średnie i małe.

Typ ten dotyczył głównie willi średnich i stanowił wzór dla willi mniejszych i domów mieszkalnych jako form o silnie zubożałym programie funkcjonalnym. W grupie wyodrębniono trzy warianty:

„31”- wariant zgodny z powyższym opisem,

„33”- wariant spełniający większość kryteriów wariantu 31 ale ukształtowany z wejściem usytuowanym osiowo w elewacji frontowej,

„34”- wariant, w którym ganek wejściowy jest konstrukcyjnie połączony z aneksem higieniczno-sanitarnym lub kuchennym na poziomie parteru co zmniejsza nieznacznie czytelność bryły. [np. zabudowa ul. Uphagena]

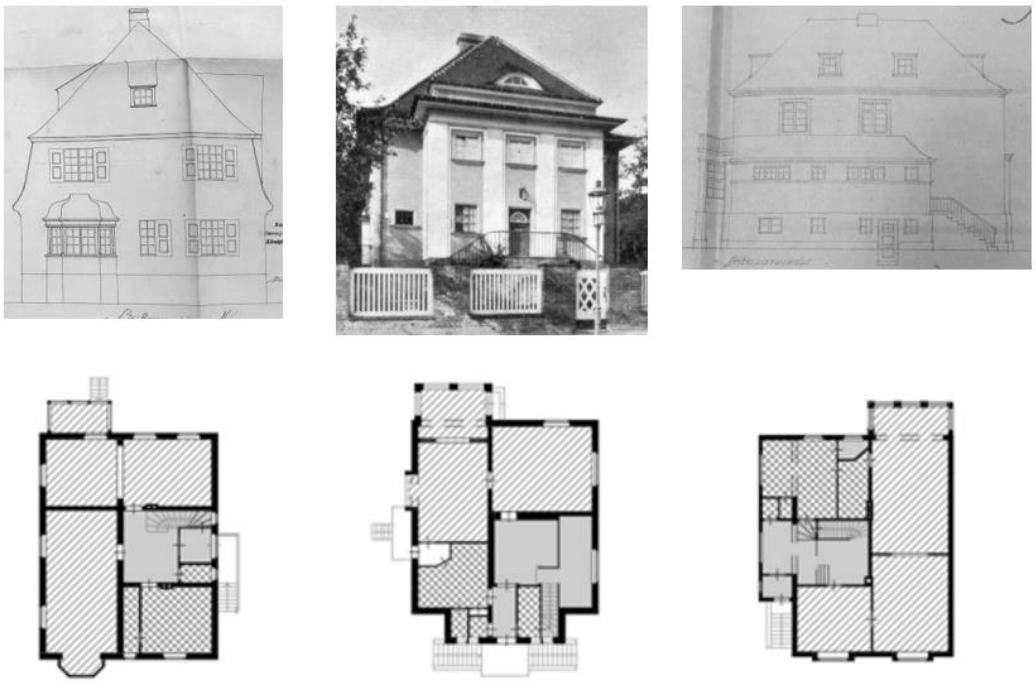

il. 85. Przykład zabudowy w typie 3. Od lewej - wariant 31- ul. Uphagena 7, wariant 33 – ul. Batorego 20, wariant 34- ul. Uphagena 30 (nieistn.)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TYP 4 (landhaus) **C**echy typu 4 występujące łącznie:

- Budynki ukształtowane zazwyczaj na planie litery L w związku z rozwojem planu w zakresie pomieszczeń pomocniczych lokalizowanych w parterze (kuchnia i pomieszczenia towarzyszące, łazienka, garderoba),
- zróżnicowanie wysokości poszczególnych sekcji budynku wynikających m.in. ze zróżnicowania funkcji pomieszczeń (dzienna, mieszkalna, pomocnicza).
- Budynki o zróżnicowanym układzie połaci dachowych;
- Szczyty jeśli występują zazwyczaj nakryte są dachami z wydatnymi okapami, złożona struktura połaci dominuje nad budynkiem – kompozycja elewacji może sprawiać wrażenie nieuporządkowanej i poddanej rygorowi planu rozwijającego się od wewnątrz,
- Stosuje się zróżnicowane rozwiązania formalne na elewacji podkreślając kierunki horyzontalne, lub rezygnując z detalu (detalem może być struktura tynku, dekoracyjna snycerka w obrębie elementów drewanianych, okiennice i kraty w oknach)
- Wille w tym typie zazwyczaj związane są z nurtem architektonicznym dedykowanym architekturze mieszkaniowej, nawiązującym do architektury wiejskiej – *Landhaus;*
- wygląd eksponuje zróżnicowanie układu wewnętrznego zgodnie z ideami promowanymi przez Hermanna Muthesiusa, przychylnie przyjętymi przez prasę,
- Ten typ dotyczy zarówno willi dużych, średnich jak i małych [np. Hoene Wrońskiego 12-1905r., ul. Dekerta 6-1905 r., ul. Batorego 10-1908, ul. Polanki 115-1911r.]

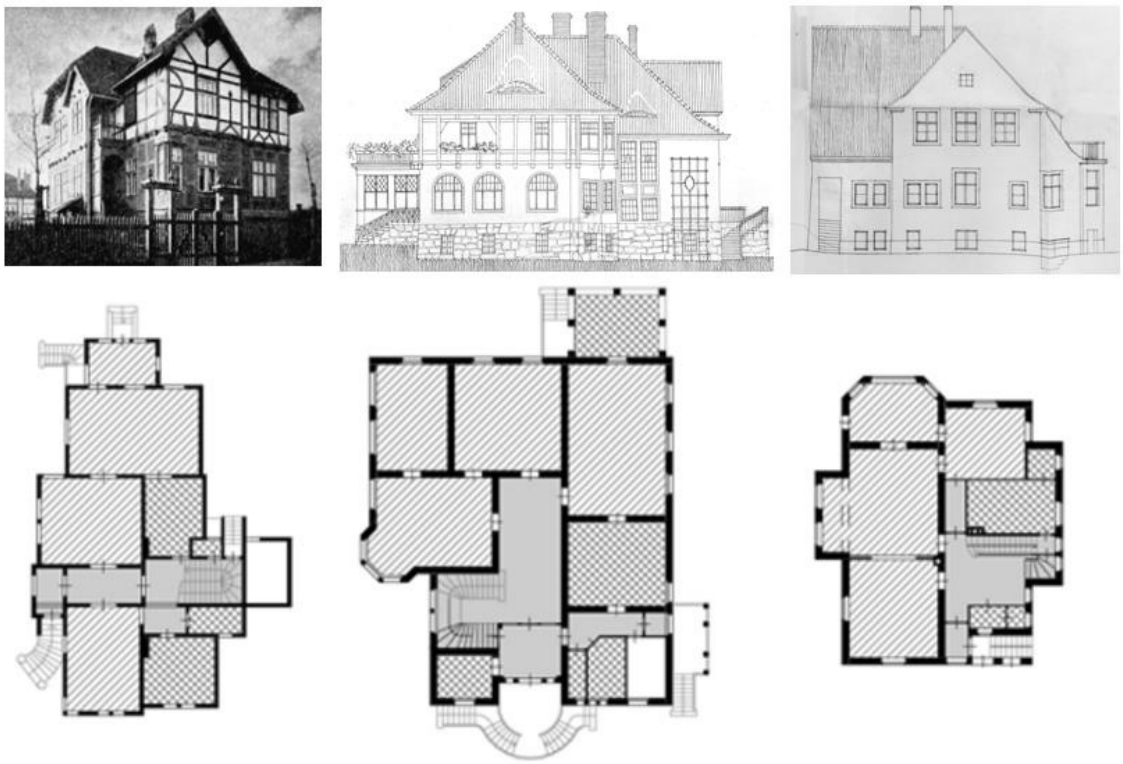

il. 86. Przykłady willi w typie 4. Od lewej: ul. Tuwima 30, ul. Polanki 115 (nieistn.), ul. Uphagena 5.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

2.4. Program funkcjonalno-przestrzenny.

Sposób realizacji programu funkcjonalno-przestrzennego, charakterystycznego dla willi, ulegał zmianom na przestrzeni badanego okresu. Głównym czynnikiem determinującym ten rozwój była, zmiana organizacji pomieszczeń pomocniczych i zwiększenie ich udziału w powierzchni parteru przy jednoczesnym zachowaniu podstawowych parametrów pomieszczeń dziennych takich jak jadalnia, salon czy pokój dzienny. Również organizacja pracy służby, w tym sprawne poruszanie się między obsługiwanymi pomieszczeniami i obsługa domowników jak i ich gości warunkowały niektóre decyzje projektowe. Wydaje się, że wraz z demokratyzacją typu zabudowy (a więc i zmniejszaniem się jej powierzchni) największym zmartwieniem projektantów dotyczącym planu budynku było takie zorganizowanie komunikacji wewnętrznej która zapewni zarówno pewien poziom reprezentacyjności, sprawności w obsłudze domowników i gości oraz równoczesnej separacji w cyrkulacji między służbą, domownikami i gośćmi a także ….w zakresie zapachów i dźwięków.

W trakcie badań zweryfikowano, że w przypadku gdańskich willi program funkcjonalno-przestrzenny realizowany był według stałego podziału w układzie wertykalnym, to znaczy pomieszczenia z wybranych grup funkcjonalnych pojawiają się na konkretnych kondygnacjach. Przyjęto charakterystykę grup pomieszczeń składających się na dom jednej rodziny (zazwyczaj dwupokoleniowej, której funkcjonowanie jest sprzężone ze stałą opieką służby), spójną z charakterystyką przedstawioną przez Friedricha Ostendorfa, dzielącą pomieszczenia na cztery grupy funkcjonalne:

1. pokoje dzienne (usytuowane głównie na parterze),
2. pomieszczenia korytarzowe (komunikacja i pomieszczenia pomocnicze przyległe),
3. pomieszczenia pomocnicze (usytuowane głównie w piwnicy i na poddaszu, zalicza się do nich kuchnia – to pomieszczenie lokalizowano również na poziomie parteru),
4. pomieszczenia prywatne (zlokalizowane na piętrze sypialnie i apartamenty).

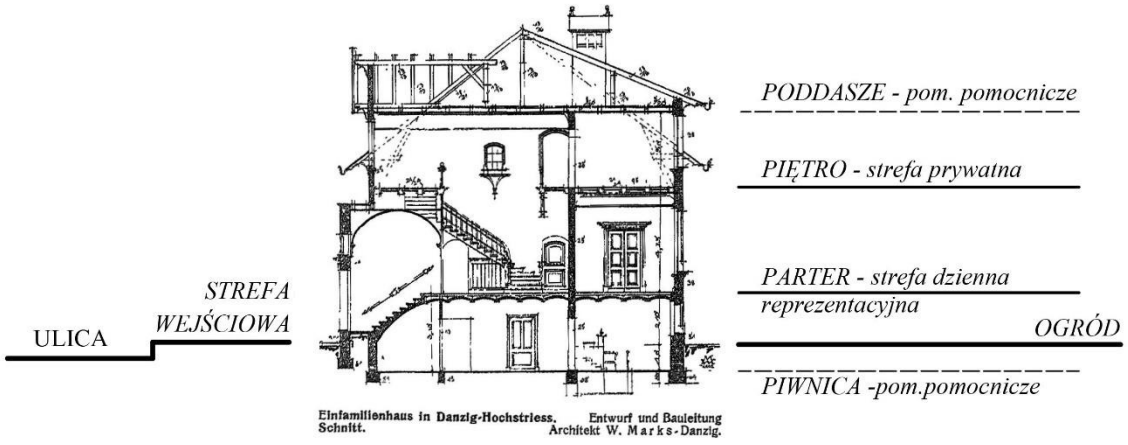

SCHEMAT FUNKCJONALNY- WERTYKALNY

Schemat 1. Schemat funkcjonalny- wertykalny

W świetle analizowanych opracowań i czasopism z badanego okresu (ze szczególnym naciskiem na przełom XIX i XX wieku), rolą projektanta było zaspokojenie potrzeb mieszkańców

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

obejmujących funkcjonalną aranżację pomieszczeń. „Funkcjonalność" niosła za sobą realizację następujących wymagań:

- właściwego oświetlenia pomieszczeń stosownie do potrzeb (pokoje dzienne i dziecięce winny być umieszczone w sposób umożliwiający najlepszą ekspozycję na naturalne światło słoneczne; szczegółowo analizowano lokalizację sypialni, jadalni czy kuchni),
- aranżacja winna umożliwiać utrzymanie właściwej higieny zarówno mieszkańców jak i samego domu (lokalizacja i liczba łazienek, ich przewietrzanie, zapewnienie toalety dla służby), w tym z uwzględnieniem czynników wpływających na kumulowanie lub rozprzestrzenianie się wilgoci i niepożądanych zapachów (dotyczy także kuchni, pralni itp.),
- aranżacji zapewniającej poczucie intymności przy jednoczesnej stałej obecności służby czyli zapewnienie właściwej separacji ruchu i aktywności domowników i pomocy domowych (portiera, kucharki, pokojówki, opiekunki, kamerdynera itp.).

W związku z powyższym dokonano analiz następujących rozwiązań projektowych:

- lokalizacja kuchni i wpływ wybranego wariantu na układ funkcjonalno-przestrzenny parteru,
- rola wiatrołapu i sieni w kształtowaniu komunikacji w budynku,
- uwzględnianie stron świata (oświetlenie) w projektowaniu układu funkcjonalno-przestrzennego.

W odniesieniu do rzutu **parteru** najwięcej uwagi poświęcono zagadnieniu separacji ruchu oraz wpływowi przyjętych rozwiązań na architekturę budynku. W dalszej części opracowania scharakteryzowano występujące zestawy pomieszczeń dziennych odnotowane dla willi gdańskich.

W odniesieniu do kondygnacji **pierwszego piętra** przenalizowano:

- usytuowanie łazienki kąpielowej (z wanną) w planie, biorąc pod uwagę siatkę konstrukcyjną,
- dostępność łazienki dla poszczególnych domowników (dostępność z sieni lub bezpośrednio z sypialni).

Wyniki przedstawiono w dalszej części opisu oraz w tabeli nr 7 (na końcu opracowania).

Usytuowanie kuchni

Kuchnia w suterenie – [typ K-1; wariant A i B]

W wyniku obserwacji rzutów badanych budynków określono, że jednym z czynników determinujących dyspozycję przestrzenną parteru – najbardziej charakterystycznej kondygnacji w willi- jest lokalizacja kuchni. Jeśli kuchnia jest lokalizowana w suterenie **(Typ A)** wówczas program funkcjonalno-przestrzenny ogranicza się na tej kondygnacji do strefy wejściowej/ komunikacyjnej oraz pomieszczeń dziennych. Najstarsze wille odnotowane w niniejszych badaniach w Gdańsku posiadały zasadniczo taki układ. Komunikacja między kuchnią a jadalnią odbywała się za pośrednictwem sieni; w jadalni lokalizowano windę służącą transportowi naczyń i posiłków. W tabeli określono ten typ jako typ **(K-1) A-c** – jeśli strefa wejściowa obejmuje centralną część traktu, oraz **(K-1) A-s** – jeśli strefa wejściowa obejmuje skrajną sekcję traktu.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

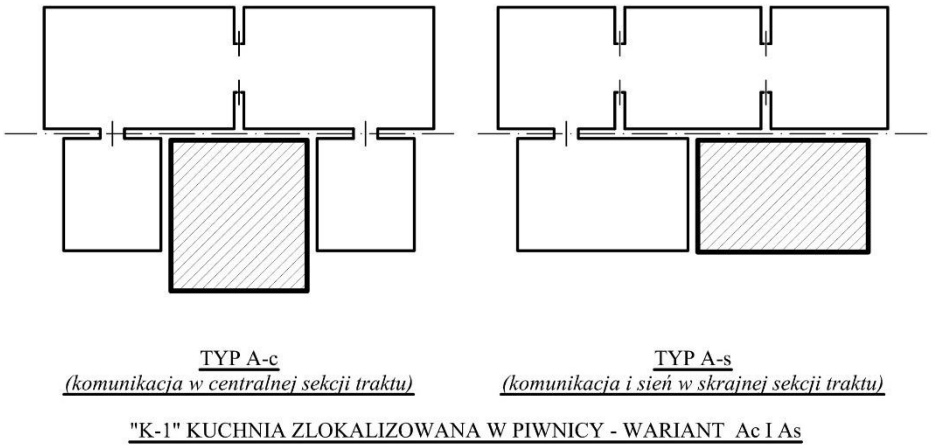

Schemat 2. lokalizacja sieni - budynki z kuchnią zlokalizowaną w piwnicy/suterenie

Sprawniejszą realizację zadań związanych z obsługą jadalni zapewniał układ obejmujący w parterze pomieszczenia pomocnicze, do których należał kredens połączony, w najlepszym wypadku, z boczną-pomocniczą klatką schodową – obejmującą wszystkie kondygnacje w budynku, lub powiązany komunikacyjnie z biegiem schodowym prowadzonym pod schodami głównymi w sieni. Kluczowym aspektem funkcjonalnego rozwoju typu było uniezależnienie ruchu służby od wykorzystania sieni i pozostawienia jej jako przestrzeni mieszkalnej.
Ważną częścią układu związanego z przygotowaniem i podawaniem posiłków było pomieszczenie kredensu. Poza funkcją pomocniczo- magazynową był on również pomieszczeniem przechodnim poprzedzającym jadalnię. Jeśli na kondygnacji znajdował się kredens wówczas właśnie w nim umieszczano windę do transportu zastawy i posiłków.

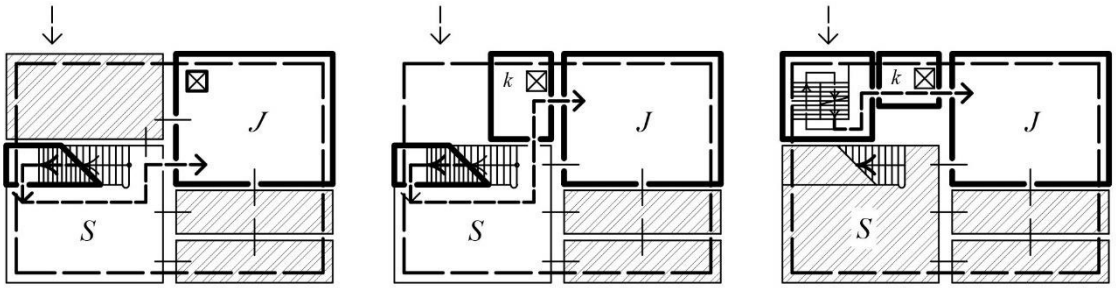

Schemat 3. Przykłady układu komunikacyjnego między jadalnią a piwnicą (kuchnia lokalizowana w piwnicy) J- jadalnia, S-sień, k-kredens; przykład pierwszy – najbardziej niekorzystny, przykład deugi – pośredni, przykład trzeci- komunikacja służby całkowicie uniezależniona od ogólnodostępnych ciągów komunikacyjnych.

Uniezależnienie komunikacji służby od udziału pomieszczenia sieni (jak w przykładzie trzecim na powyższym schemacie) sprzyjało przeniesienie akcentów na sień jako pomieszczenie o funkcji w kierunku funkcji mieszkalnej.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

K-1 lokalizacja kuchni w suterenie (poziom „-1”)

Typ A. Lokalizacja kuchni w suterenie. Pomieszczenia pomocnicze (toaleta, garderoba) w obrębie strefy wejściowej – dostępne bezpośerednio z sieni.

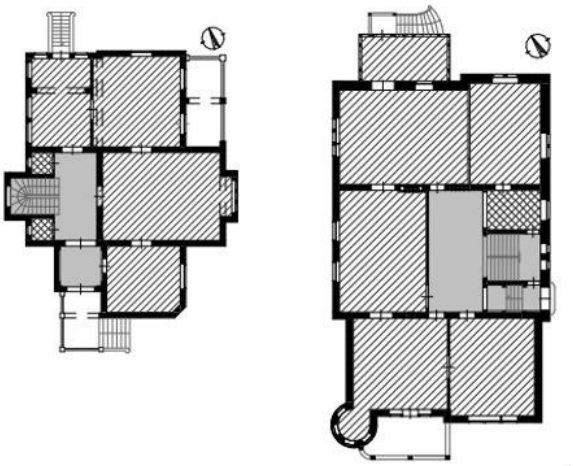

il. 87. Rzut parteru willi, w typie A-s (po lewiej ul. Sternicza 2) i typie A-c (po prawej ul. Batorego 5). Wariant pierwszy komuniakcji, w którym służba przemieszcza się za pośrednictwem głównego holu. Hol ten pełni również funkcję reprezentazyjnego westybulu.

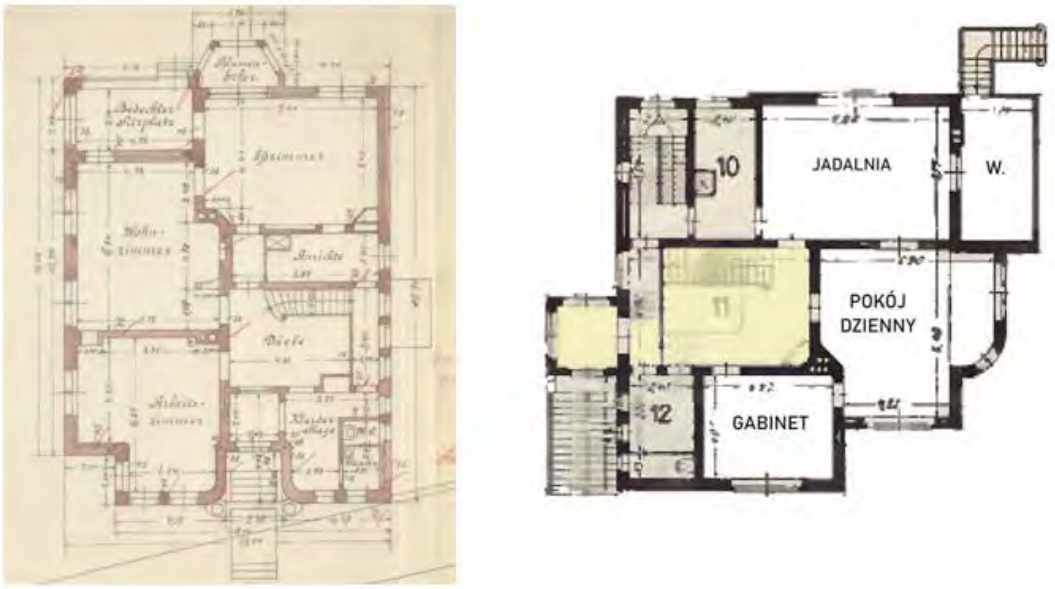

il. 88. Rzut parteru willi w typie B podłużnym -(po lewiej ul. Batorego 10, po prawej ul. Sobótki 18). Oba projekty autorstwa Alberta Carstena przedstawiają aranżację, w której komunikacja między kondygnacją sutereny a parterem odbywa się niezależnie od sieni, która w tym wypadku może nabrać cech pomieszczenia dziennego (Diele).

Na polu gdańskiej architektury willowej wyraźne zmiany w zakresie zwiększenia powierzchni pomieszczeń pomocniczych w obrębie parteru zauważalne są z początkiem wieku XX. W planie parteru obok niewielkiego ustępu obowiązkowymi staje się pomieszczenie z umywalką

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

i garderoba. Pożądanym, ale rzadko realizowanym pomieszczeniem jest odrębna klatka schodowa dla służby oraz wspomniany wcześniej kredens, w którym znajduje się winda.[225] Pomieszczenia pomocnicze lokalizowano zazwyczaj na jeden z trzech sposobów, zilustrowanych poniżej schematami.

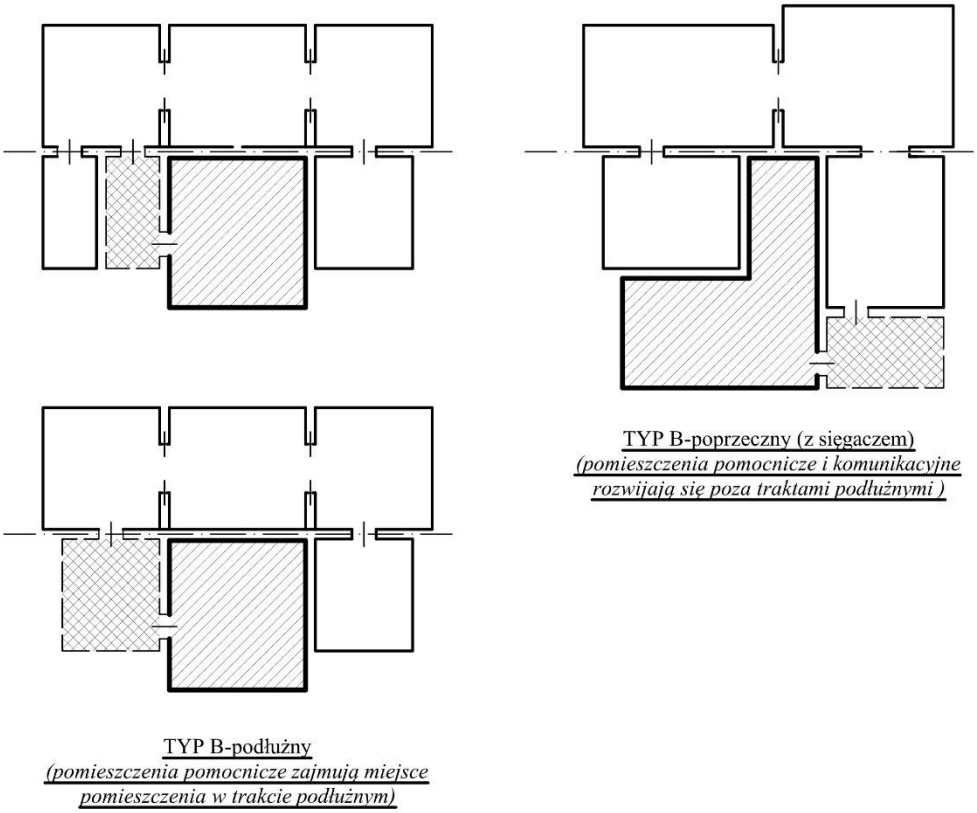

Schemat 4. układ planu z uwagi na funkcję komunikacyjną sieni i pomieszczenia pomocnicze (kredens) związane z podawaniem posiłków; szraf ukośny- sień, szraf krzyżowy – pomieszczenia pomocnicze (kredens, pomocnicza klatka schodowa), brak szrafu – pmieszczenia mieszkalne dzienne.

Schemat 4 przedstawia przykładowy układ pomieszczeń mieszkalnych parteru z sienią (pomieszczenie oznaczone szrafem ukośnym) usytuowaną w centralnej części traktu. **Jadalnia** była pomieszczeniem zwyczajowo sytuowanym jako skrajne pomieszczenie w trakcie od strony ogrodowej. Połączona była zazwyczaj z werandą, wykuszem lub przynajmniej oknem wykuszowym. Wyodrębniony w schemacie **Typ B** przedstawia sytuację, w której obok sieni jako pomieszczenia o funkcji komunikacyjnej, oraz jadalni pojawiają się pomieszczenie pomocnicze lub zespół pomieszczeń (oznaczone szrafem kratki), zapewniające rozdzielenie komunikacji służby i mieszkańca (służba wchodzi do pomieszczenia za pośrednictwem służbowego pomieszczenia a nie głównych drzwi wprost z sieni. W kontekście rozwoju planu wyodrębniono dwa warianty: wariant „B-podłużny" - Istotą jego wyodrębnienia w planie jest zajęcie kolejnego pomieszczenia pomocniczego w trakcie wejściowym, wzdłuż osi budynku.

[225] Lokalizacja windy poza pomieszczeniem jadalni była korzystniejsza z uwagi na ryzyko przedostawania przedostawanie się za jej pośrednictwem zapachów z kuchni.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Drugi wariant – „B poprzeczny" zakłada rozwój planu w kierunku poprzecznym do traktu w którym wyodrębnione są pokoje dzienne co tworzy teoretycznie trzeci trakt o funkcji komunikacyjno-pomocniczej. Z uwagi na konieczność skomunikowania wszystkich pomieszczeń dziennych sień otrzymuje wydłużony kształt widoczny na schemacie jako „sięgacz".
Przedstawione wyżej schematy odnoszą się również do budynków, w których pośród pomieszczeń pomocniczych w poziomie parteru umieszczona została także kuchnia. W przypadkach lokalizacji kuchni w parterze najpopularniejszy był typ B-podłużny. Typ B-poprzeczny odnotowano np. w przypadku budynku przy ul. Polanki 115.
Kolejnym wariantem stanowiącym przykład rozwoju typu było wypychanie pomieszczeń takich jak toalety, garderoba czy część powierzchni kuchni poza schematycznie zarysowane trakty, tj. w taki sposób, że pomieszczenia te zaczęły stanowić wyodrębnione jednokondygnacyjne aneksy przy bryle głównej budynków (np. schemat 5, wariant IIIb) .[226]
Zróżnicowanie budynków pod względem lokalizacji kuchni, w zestawieniu z wielkością budynku oraz czasem powstania przedstawia tabela nr 4 (na końcu opracowania).

Kuchnia w poziomie parteru

Usytuowanie kuchni w poziomie parteru było rozwiązaniem promowany przez projektantów i teoretyków na początku wieku XX między innymi ze względu na aspekty zdrowotne (z uwagi na zdrowie służby) jak i funkcjonalne. Usytuowanie kuchni w poziomie parteru odbywało się jednak kosztem przestrzeni mogącej zostać włączoną w sekwencję pomieszczeń dziennych. Rozwiązaniem promowanym przez Muthesiusa było rozwijanie planu budynku o kolejne pomieszczenia pomocnicze w poziomie parteru, zgodnie z potrzebami –jak jednak zauważył sam autor rozwiązanie takie było bardziej kosztowne niż lokalizowanie kuchni w suterenie.

Umiejscowienie kuchni na parterze stawiało przed projektantem następujące zadania związane ze spełnieniem wcześniej określonych ogólnych wymagań:

- kuchnię należało odseparować od przestrzeni mieszkalnych dodatkowym pomieszczeniem zarówno w celu ograniczenia przedostawania się zapachów, hałasów jak i ograniczenie wglądu z pomieszczeń dziennych w przestrzeń kuchni. Rolę taką pełnił zazwyczaj wspomniany wcześniej kredens lub przedsionek, którego rozmiar często wykluczał rolę przygotowawczo-magazynową. Kredens sytuowany był między kuchnią i jadalnią. Mógł być skomunikowany z sienią i stanowił wówczas zarówno przedsionek między sienią i kuchnią jeśli nie miała ona innego połączenia z tym pomieszczeniem.
- kuchnia musiała być dobrze skomunikowana z piwnicą – powinna przylegać do biegu głównych schodów – co oznaczało również sąsiedztwo z zejściem do piwnicy zlokalizowanym pod głównym biegiem,
- kuchnia powinna być zlokalizowana blisko wejścia do budynku jeśli nie przewidziano innych pomieszczeń dla służby obsługującej wejście do budynku.

Połączenie kuchni z piwnicą wiązało się również z zapewnieniem odrębnego wejścia do budynku dla służby. W zdecydowanej większości przypadków wille wyposażone były w odrębne zejścia do piwnicy zlokalizowane na zewnątrz budynku (53 z dostępnych dla badań 63 przypadków). W 14 na 43 przypadki lokalizowania kuchni na parterze, pomieszczenie to miało odrębne wejście z poziomu terenu. Można uznać, że wejście takie było jednocześnie wejściem dla służby oraz

[226] Rozwiązanie krytykowane przez F. Ostendorfa.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

zejściem do ogrodu warzywnego jeśli taki występował[227]. Dane odnośnie występowania wejść do budynków odnotowano w tabeli nr 6 (na końcu opracowania). Warto przy tym przypomnieć uwagę Stübben dotyczącą potencjalnie negatywnego wpływu mnożenia wejść do budynku na bezpieczeństwo domowników.

W przypadku lokalizacji kuchni w parterze w trakcie badań rozpatrywano dwa zagadnienia powiązane z komunikacją oraz separacją ruchu.
Pierwsze zagadnienie, zobrazowane schematem poniżej, wskazuje na rolę wiatrołapu w łączeniu zewnętrza z wnętrzem oraz rozwinięciem jego roli komunikacyjnej, wykraczającej poza przedsionek tworzący barierę chroniącą przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi panującymi na zewnątrz.

Typ I obejmuje dwa warianty, których istotą jest brak udziału wiatrołapu w komunikacji między-kondygnacją sutereny i parteru. **Typ II** obejmuje warianty, w których wiatrołap stanowi również przedsionek oddzielający sień i zejście do piwnicy (służba przechodzi z piwnicy do budynku zawsze przez przedsionek). Typ **III** obejmuje warianty, w których wiatrołap stanowi również pomieszczenie łączące kuchnię z piwnicą oraz sienią. Rozwiązania **II** i **III** ograniczały wykorzystanie sieni przez służbę.

Drugim analizowanym zagadnieniem była komunikacja między kuchnią a jadalnią oraz wykorzystanie sieni w komunikacji pomocniczej.
Poniższy schemat obrazuje trzy zasadnicze warianty:

„a"- obsługa jadalni i komunikacja pomocnicza między piwnicą a parterem odbywa się bez udziału sieni, występuje pomieszczenie kredensu gwarantujące separację między kuchnią a jadalnią.
„b" – wariant w którym podobnie jak w przypadku „a" obsługa jadalni i komunikacja pomocnicza odbywają się bezkolizyjnie natomiast w obrębie sieni znajduje się wyjście z piwnicy i kuchni do części mieszkalnej.
„c" – warianty w których kluczowym wyróżnikiem jest rola pośrednicząca sieni w obsłudze jadalni.

[227] Z uwagi na brak danych na temat ogrodów przydomowych w badanych opracowaniach dotyczących willi gdańskich nie podjęto badań nad zagospodarowaniem terenu w tym zakresie.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

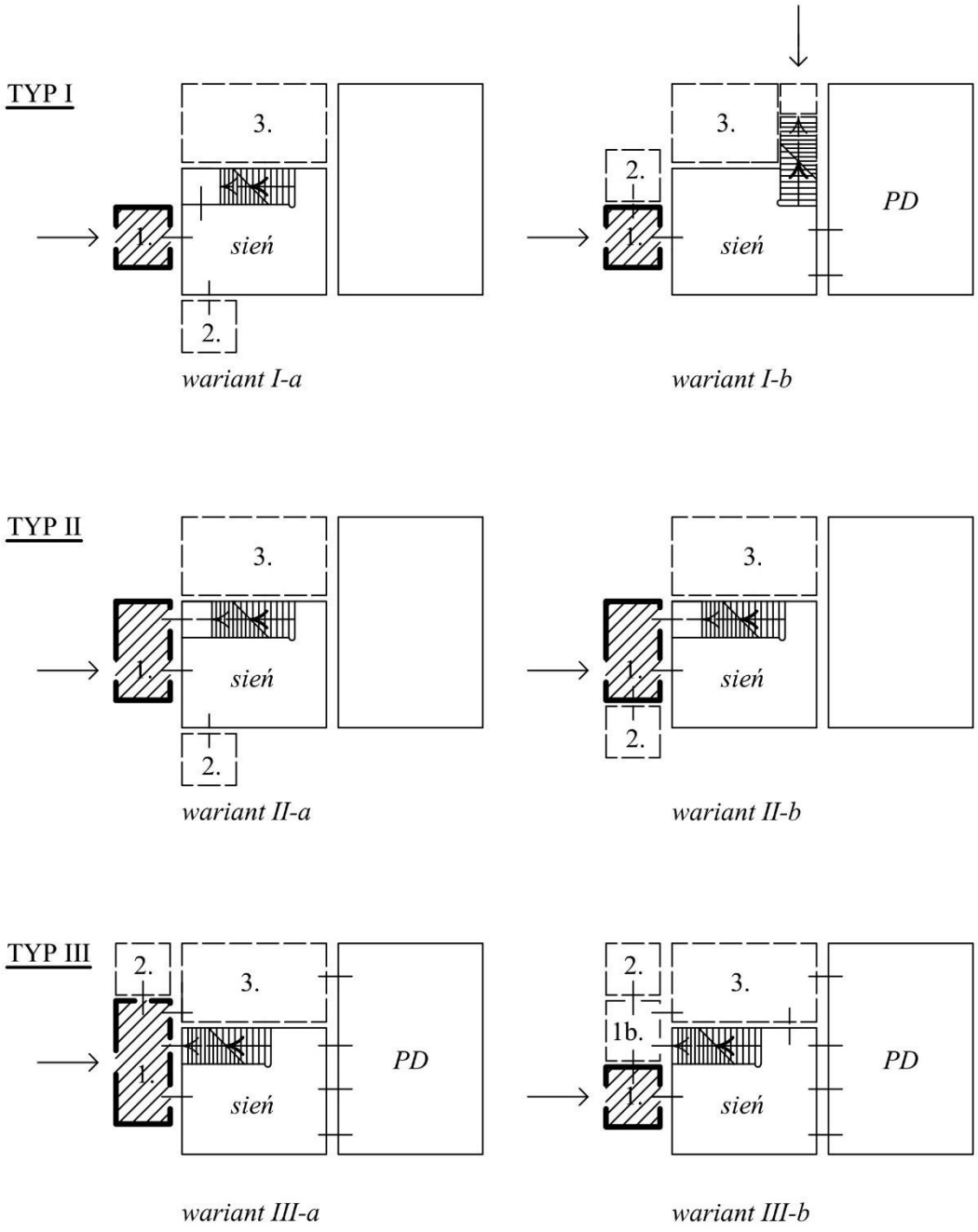

1. przedsionek wejściowy- wiatrołap, 1b. przedsionek wydzielony dla komunikacji wewnętrzenej, poza witrołapem, 2. pomieszczenia pomocnicze (garderoba, toaleta), 3. kuchnia w parterze (jeśli jest), PD - zespół pomieszczeń dziennych dostępnych z sieni, sień- główne pomieszczenie komunikacyjne w poziomie parteru.

Schemat 5. Rola wiatrołapu w komunikacji w budynku.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

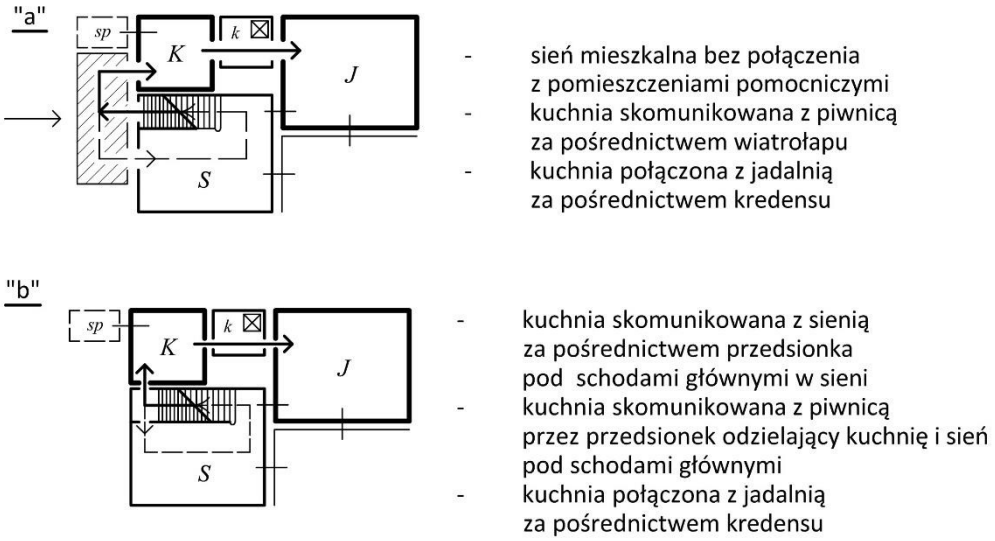

Schemat 6. Komunikacja w budynku - kuchnia w poziomie parteru

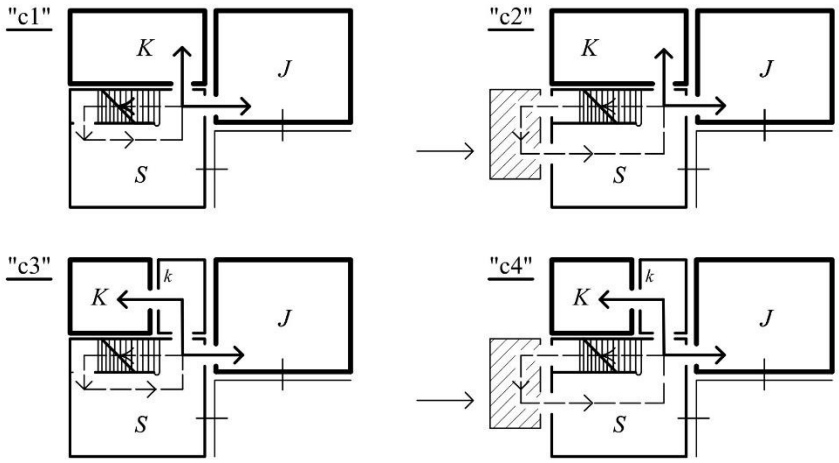

Schemat 7. Komunikacja w budynku - kuchnia w poziomie parteru.

Strefa wejściowa, sień.

Właściwa kondygnacja mieszkalna w gdańskich willach, usytuowana była na podwyższonym parterze. Lokalizacja taka uzasadniona była zarówno tradycją architektoniczną i kulturową jak i współgrała z aspektem funkcjonalnym związanym z właściwym doświetleniem pomieszczeń usytuowanych w suterenie. Skutkowało to koniecznością wzniesienia schodów zarówno prowadzących z podwórza na poziom parteru jak i zejścia od strony ogrodowej. Schody prowadzące do wejścia głównego nie otrzymywały w Gdańskich przykładach architektury willowej paradnej formy. Uwarunkowane to było zapewne w pewnym stopniu ograniczeniami posesji, na których je wznoszono i tradycją lokalizowania wejścia głównego w elewacji bocznej[228], co odbywało się na dwa sposoby, przedstawione na schemacie nr 8 poniżej.

[228] Lokalizowanie wejścia głównego w elewacji frontowej- zazwyczaj w jej osi miało miejsce incydentalnie.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

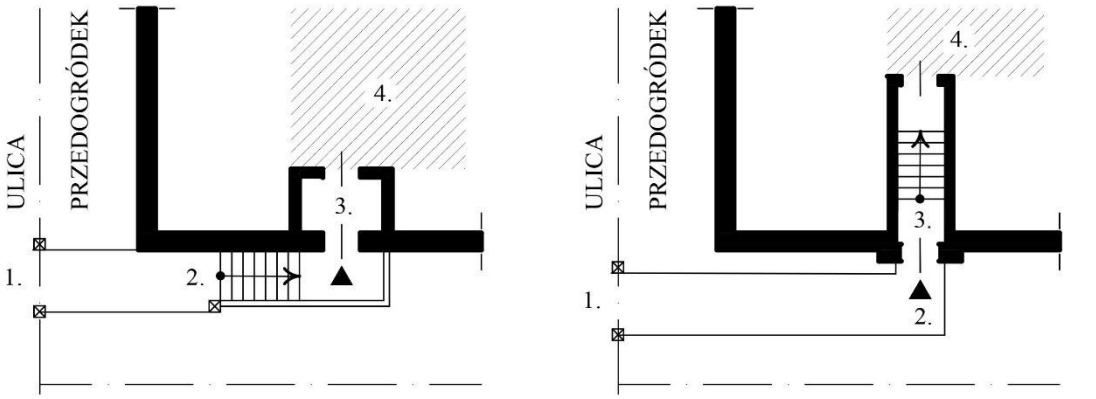

1. *furtka*
2. *schody poprzedzające wejście główne do budynku*
3. *wiatrołap (niem. ...)*
4. *sień (niem. Diele)*

1. *furtka*
2. *wejście główne do budynku*
3. *wiatrołap ze schodami prowadzącymi na poziom parteru*

Schemat 8. Wejście do budynku przez ganek i wewnętrzną klatkę schodową.

Wariant pierwszy przedstawia aranżację z zastosowaniem otwartego ganku wejściowego. Bieg schodowy prowadzący z poziomu gruntu na poziom wyniesionej nad suterenę kondygnacji poza głównym narysem murów gwarantuje więcej przestrzeni aranżacyjnej we wnętrzu. Lokalizacja biegu wewnątrz budynku stwarza zupełnie inne możliwości aranżacyjne (np. ul. Małachowskiego 1). W przypadku gdańskich willi typ pierwszy jest zdecydowanie bardziej powszechny co obrazuje tabela nr 6 (na końcu opracowania) .

Sień stanowiła generalnie centralną przestrzeń w sensie komunikacji w budynku. Tę rolę zazwyczaj odzwierciedlała także jej lokalizacja w planie. W sieni zlokalizowana była zazwyczaj główna klatka schodowa, która obejmowała przynajmniej parter i pierwsze piętro. Takie rozwiązanie uważane było za najbardziej reprezentacyjne. Równolegle jednak otwarta galeria była rozwiązaniem niekorzystnym w kontekście zapewnienia poczucia intymności w obrębie piętra (odnotowano 6 przykładów z otwartą galerią w badanej grupie 63 obiektów). Rozwiązaniem alternatywnym wobec ekspozycji schodów wewnętrznych w sieni było konstrukcyjne wydzielenie przestrzeni dla klatki schodowej, poza prostokątnym rzutem sieni, przy jej jednoczesnej bezpośredniej dostępności z tego pomieszczenia. Wydaje się jednak, że w przypadku gdańskich realizacji takie rozwiązanie było bardziej związane z oszczędnością przestrzeni niż kreacją artystyczną. W gdańskich przypadkach rozwiązanie takie polegało na usytuowaniu biegu równolegle do osi podłużnej budynku, zazwyczaj między pomieszczeniem jadalni i kuchnią. Wówczas pod głównym biegiem schodów lokalizowano przedsionek między tymi pomieszczeniami z zejściem do piwnicy (por. schemat 5. TYP I, wariant Ib). W każdym takim przypadku przedsionek ten stanowił również wiatrołap przed wyjściem do ogrodu.
Przypadki, w których klatka schodowa była lokalizowana poza obrębem sieni i dostępna była za pośrednictwem innych pomieszczeń są sporadyczne: ul. Tuwima 30, ul. Polanki 13, ul. Hoene-Wrońskiego 12.
Należy tu koniecznie zauważyć, że tak wyodrębniona klatka schodowa nie była nigdy lokalizowana zaraz przy głównym wejściu do budynku i nie pełniła równocześnie funkcji

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

wiatrołapu. Takie rozwiązanie obserwowane współcześnie w obiektach zabytkowych (klatka schodowa i wiatrołap jako jedno pomieszczenie) sygnalizuje, że budynek był najpewniej domem wielorodzinnym z odrębnymi apartamentami na każdej z kondygnacji.

Podsumowując zagadnienie funkcji komunikacyjnej - sień gwarantować powinna niezależny dostęp do każdego z pomieszczeń dziennych, przejście do części pomocniczej, dostęp do szatni i toalety. Drugą funkcją sieni, w nawiązaniu do jej najstarszego wzorca a przywracaną wraz z popularnością postulatów H. Muthesiusa, była funkcja mieszkalna. Gdańskie przypadki wykazują w tym kierunku zróżnicowany potencjał jeśli za wyznacznik takiej funkcji obrać właściwe oświetlenie światłem naturalnym czy przestrzeń, w której umieścić można kominek, meble wypoczynkowe czy choćby stół i fotel. Powiązanie tych funkcji wymagało znacznej powierzchni. **Jak wykazano przy okazji rozważań nad kształtowaniem komunikacji pomocniczej w obrębie parteru można wskazać, że kolejnym z czynników decydujących o „mieszkalnym" potencjale sieni było wykluczenie lub istotne ograniczenie w niej komunikacji służby.**

Poniżej przedstawiono trzy typowe warianty lokalizacji strefy wejściowej obejmującej wiatrołap, pomieszczenia pomocnicze takie jak szatnia czy toaleta oraz sień i schody piwniczne. Schematy mają charakter ogólny – przed strefą wejściową mogą być zlokalizowane schody zewnętrze lub ganek. Wariant A i B mają zazwyczaj tendencję do rozwijania funkcji pomocniczych wzdłuż traktu, szczególnie w przypadku budynków z kuchnią na parterze (Typ B-Podłużny).

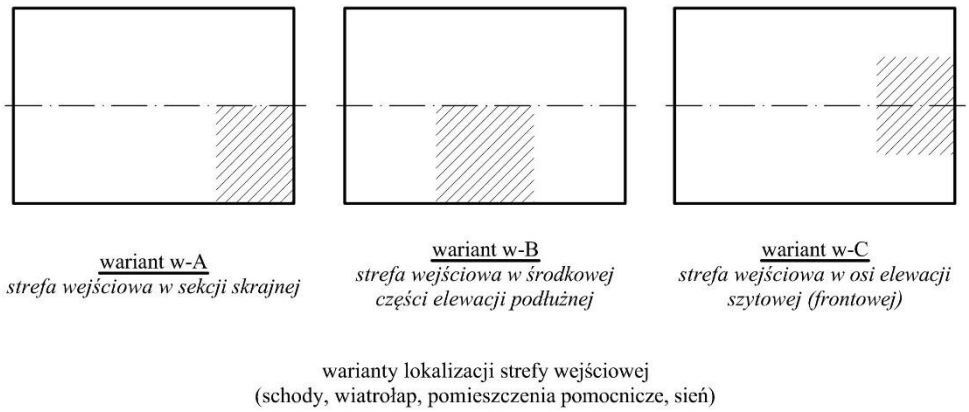

Schemat 9. Warianty lokalizacji strefy wejściowej (sień/hol i pomieszczenia pomocnicze).

Integralną częścią strefy wejściowej jest pomieszczenie do pozostawienia odzieży wierzchniej (szatnia/garderoba) oraz toaleta. Pomieszczenia te często występowały wspólnie w konfiguracji: szatnia, a za nią pomieszczenie toalety. Czasem toaleta poprzedzona była pomieszczeniem z umywalką. Oba pomieszczenia higieniczne były niewielkich rozmiarów- zazwyczaj ok 1m^2. Toaleta zawsze była wyposażona w okno. Niekorzystnym, ale odnotowywanym w literaturze i w Gdańsku rozwiązaniem, było traktowanie wiatrołapu jako przestrzeni do pozostawienia odzieży wierzchniej.

Poniżej przedstawiono warianty kształtowania strefy wejściowej w kontekście uproszczonej siatki konstrukcyjnej (trzy osie konstrukcyjne, między którymi rozpięto stropy). Przedmiotem rozważań, które przedstawiają poniższe schematy jest zależność między wielkością sieni (strefy wejściowej) a jej usytuowaniem na planie budynku jak pokazano to wyżej: wariant *w-A*- w sekcji

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

skrajnej, *w-B-* w sekcji centralnej i *w-C-* w osi ściany szczytowej.

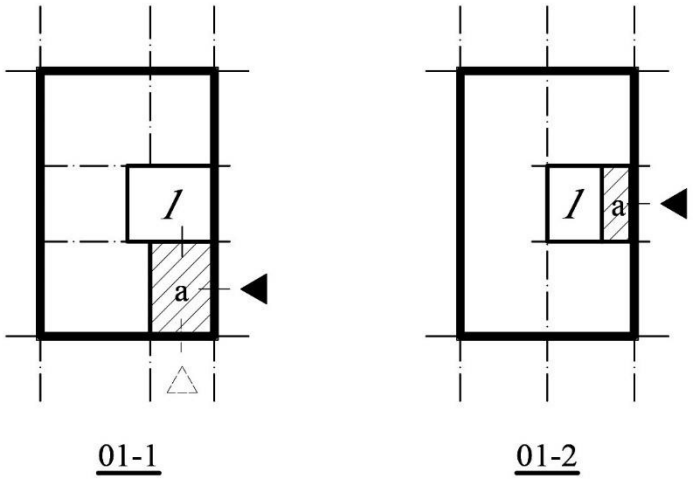

Schemat 10. Lokalizacja wiatrołapu i sieni w kontekście siatki konstrukcyjnej (1- sień, a – wiatrołap). Przykład rozwiązania -01-1 – plebania przy ul. Sobótki 20, willa przy ul. Sterniczej 2 (TYP 1-malowniczy), rozwiązania 01-2- np. Ul. Batorego 5 (TYP 2- malowniczy zwarty).

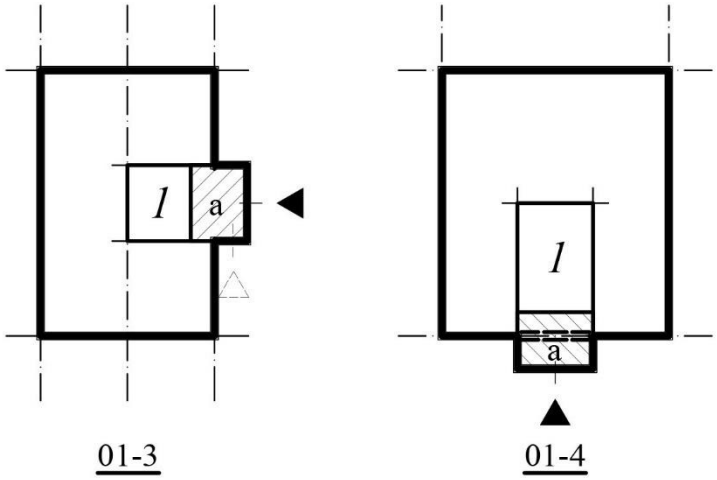

Schemat 11. Lokalizacja wiatrołapu i sieni w kontekście siatki konstrukcyjnej(1- sień, a – wiatrołap). Przykład rozwiązania 01-3 – ul. Jaśkowa Dolina 47 (TYP 3-zwarty, uproszczony), rozwiązanie 01-4 – ul. Polanki 115 (TYP 4 – landhaus).

Lokalizacja wejścia w sekcji skrajnej (schemat **10. 01-1**) tworzy ograniczenie w planie w zakresie możliwości lokalizacji pomieszczeń dziennych, których kosztem powstał wiatrołap. Zaletą takiej lokalizacji wejścia jest potencjalnie rozległa powierzchnia sieni, w której umieścić można reprezentacyjny bieg schodów, otoczony w poziomie piętra galerią. Układ taki nie sprzyjał jednak utrzymaniu zwartości bryły – **wydaje się, w świetle prowadzonych analiz, że niewskazane było lokalizowanie pomieszczeń prywatnych (sypialni) nad pomieszczeniami pomocniczymi.** W związku z tym, nad pomieszczeniami pomocniczymi lokalizowano zazwyczaj pokój pokojówki, łazienki lub pokoje gościnne. W efekcie skrajna lokalizacja pomieszczenia wejściowego oznaczała istotne ograniczenia w kształtowaniu wyższej kondygnacji i komunikacji. W badanych przypadkach takie rozwiązanie skutkowało nieregularnym planem i zróżnicowaniem wysokości

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w elewacji frontowej, co sytuowało takie obiekty w grupie budynków w typie 1 lub 3 według przyjętej w niniejszej pracy typologii ukształtowania bryły (patrz…)

Lokalizacja strefy wejściowej wraz z sienią w całości w sekcji centralnej (schemat **10. 01-2, 01-3**) dawało największe możliwości aranżacyjne. Zachowanie reprezentacyjnych walorów sieni wymaga jednak jej powiększenia albo kosztem sąsiadujących pomieszczeń dziennych, albo poprzez rozwinięcie planu w kierunku zewnętrza – poprzez wysunięcie ryzalitu wejściowego lub częściowego „wyrzucenia" samego wiatrołapu poza obrys budynku czyli wykreowanie ganka wejściowego.

Kolejnym etapem rozwoju planu, korespondującym z lokalizacją kuchni na parterze oraz mniej lub bardziej finezyjnymi rozwiązaniami związanymi z wyodrębnianiem w planie dwóch niezależnych nurtów komunikacji – właściwej-domowników i gości oraz drugiego -dotyczącego przemieszczania się służby, było rozwijanie planu wokół wiatrołapu i ganku wejściowego.

Schemat 12 pokazuje sytuację, w której rolę wiatrołapu pełni zamknięty ganek zewnętrzny. W sytuacji zaprezentowanej na schemacie 02-2 szatnia jest kolejnym pomieszczeniem przejściowym, w syt. 02-3 wiatrołap i pomieszczenia pomocnicze umieszczone są w planie poza główną bryłą budynku tworząc odrębną kubaturę. Rozwiązanie takie preferowano w willach małych i domach typu „wiejskiego" (Landhaus), dla których wyraźne odzwierciedlenie w bryle zróżnicowania realizowanych przez jego części funkcji było jedną z cech charakterystycznych. Rozwiązanie takie było tym samym szczególnie krytykowane przez Friedricha Ostendorfa.

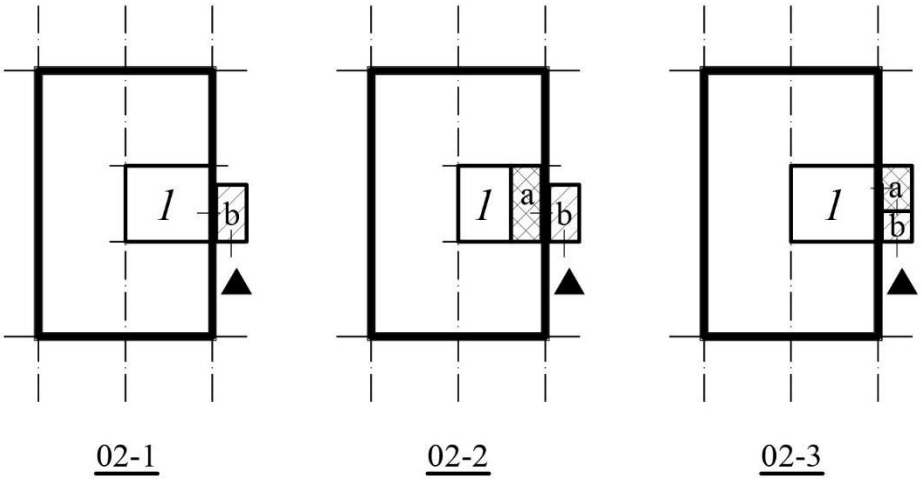

Schemat 12. Lokalizacja wiatrołapu i sieni w kontekście siatki konstrukcyjnej; a- wiatrołap, b-ganek otwarty. TYP 3 i 4).

Poniżej przedstawiono dwa typy aranżacji wejścia do budynku, mające wpływ na organizację wnętrza w kontekście powyższych rozważań.

Zdecydowanie najkorzystniejszym wariantem układu funkcjonalno-przestrzennego będzie taki, w którym strefa wejściowa zlokalizowana będzie w połowie długości traktu tj. **wariant w-B**. Taka lokalizacja strefy wejściowej umożliwia uzyskanie stosunkowo dużej powierzchni sieni bez utraty powierzchni, którą zajmować mogły by pomieszczenia dzienne (z tego powodu wariant wariancie 01-1 stosowany jest w obiektach o dużych, dopuszczających zróżnicowanie wysokości

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Piętro- charakterystyczne cechy układu funkcjonalnego.

Układ piętra w dużej mierze był wynikiem decyzji projektowych podjętych w odniesieniu do aranżacji parteru i ogólnej koncepcji komunikacyjnej w budynku.

W toku badań wyodrębniono dwa zagadnienia mogące stanowić kryterium rozróżnienia budynków z uwagi na sposób realizacji programu funkcjonalnego. Pierwszym kryterium była lokalizacja łazienki w odniesieniu do sieni czyli głównej przestrzeni komunikacyjnej. Wzięto pod uwagę również układ konstrukcyjny budynku. Literatura tego okresu przedstawia zróżnicowane podejście w zakresie kształtowania pomieszczeń higienicznych i wydaje się, że jest ono zależne od punktu widzenia. W przypadku willi bardzo reprezentacyjnych (czyli dużych) postuluje się tworzenie tzw. apartamentów. Apartament to grupa pomieszczeń, na którą w przypadku willi składa się sypialnia, pokój dzienny, garderoba i łazienka. W ostateczności zaleca się lokalizowanie łazienki przy pokoju dla rodziców i odrębnej dla dzieci. Z drugiej strony, z uwagi na względy higieniczne (kwestia wilgoci i zapachów) zaleca się dostosowywanie planu do rzeczywistych potrzeb (ograniczenie do minimum liczby toalet). W przypadku grupy przebadanych willi w Gdańsku odnotowano tylko dwa przypadki występowania równocześnie dwóch łazienek kąpielowych na poziomie piętra (*ul. Polanki 113, ul. Batorego 16*), w przypadku *ul. Podleśnej* odnotowano drugą łazienkę (z wanną) w poziomie parteru. Podobne rozwiązanie najprawdopodobniej zastosowano w budynku przy *ul. Wassowskiego 7* choć o ile łazienkę kąpielową na pewno zaprojektowano na parterze nie jest pewne czy właściwa łazienka pojawiła się także na piętrze (brak wrysowanej wanny).

Podsumowując powszechnym rozwiązaniem w gdańskich willach, niezależnie od ich rozmiaru, było projektowanie jednej łazienki na poziomie pierwszego piętra. Łazienka, która miała służyć zapewne wszystkim domownikom oraz gościom musiała być dostępna z ogólnodostępnej komunikacji.

Poniżej przedstawiono schemat obrazujący trzy powtarzające się warianty sytuowania łazienki w planie piętra.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

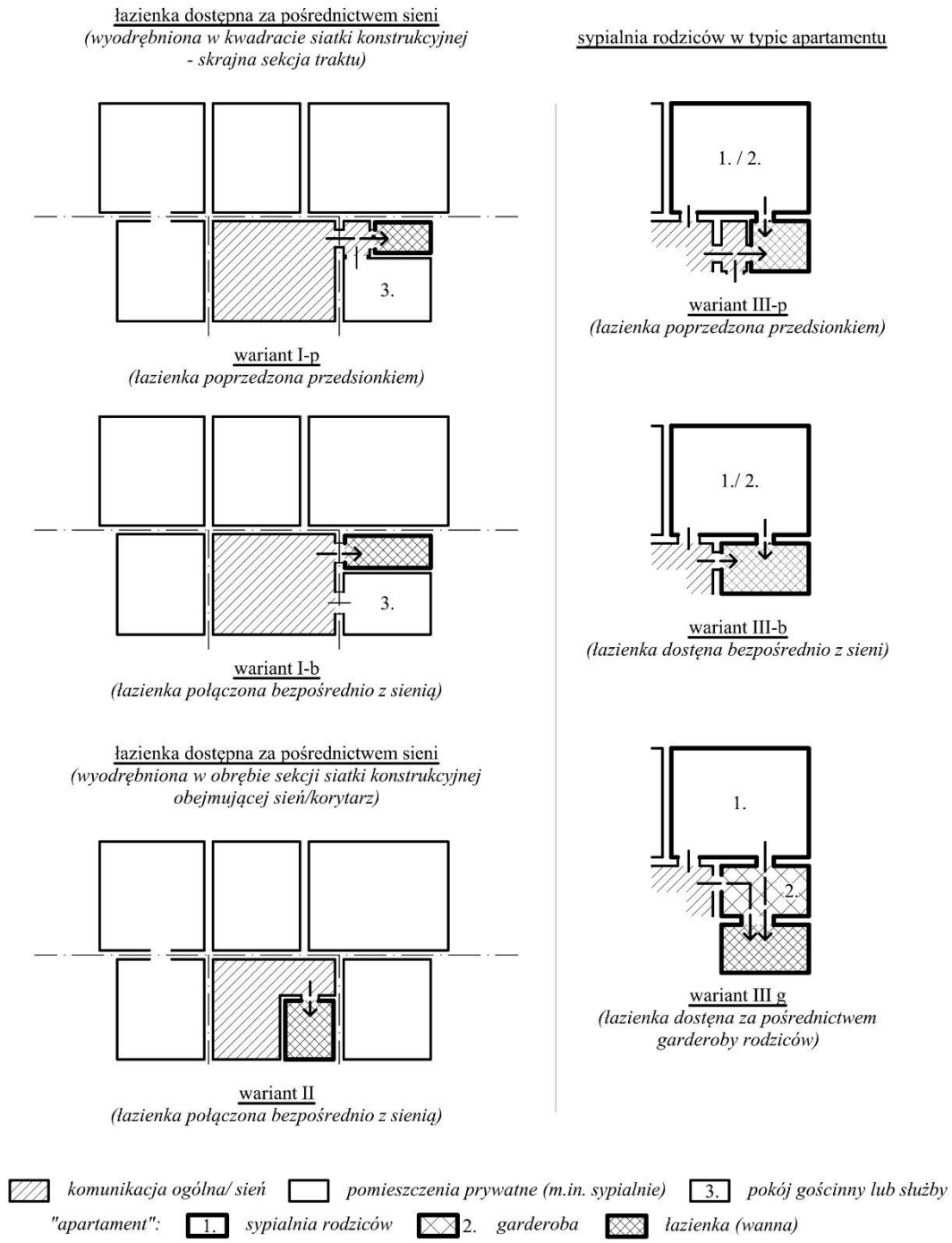

Schemat 13. Aranżacja piętra - lokalizacja łazienki.

Wyodrębniono dwa warianty lokalizacji łazienki, zaobserwowane w większości przypadków. Wariant pierwszy to lokalizacja łazienki w sąsiedztwie pokoju gościnnego lub pokoju dla służby. Wariant wyróżnia lokalizacja tej pary pomieszczeń w obrębie pola konstrukcyjnego wydzielonego przez skrajne przegrody i ścianę nośną sieni. W ramach tego wariantu zaobserwowano dwa odrębne rozwiązania. „I-p" to układ ze wspólnym przedsionkiem, „I-b" to rozwiązanie gwarantujące bezpośredni wejście do łazienki z sieni (lub korytarza). Drugim wariantem jest wyodrębnienie pomieszczenia łazienki w sekcji wyodrębnionej konstrukcyjnie dla sieni. Pomieszczenia łazienki i pokój służby lub gościnny zazwyczaj pokrywały się również z rzutem

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

pomieszczeń pomocniczych w parterze (np. kuchni). W bardziej rozbudowanych układach z wyodrębnioną klatką schodową pomocniczą łazienka lokalizowana była również w taki sposób aby była łatwo dostępna (w sposób dyskretny?) dla służby, zapewne w celach porządkowych i przygotowawczych.

Drugim weryfikowanym rozwiązaniem aranżacyjnym była realizacja koncepcji „apartamentu" w zakresie połączeniu sypialni z garderobą i łazienką. **Na 63 badane przypadki odnotowano 18 przykładów bezpośredniego połączenia sypialni z łazienką. Wszystkie zakładały jednak równoczesną dostępność z sypialni jak i z sieni.** Na schemacie przedstawiono taką sytuację w dwóch wariantach odnoszących się do wcześniej przedstawionej sytuacji. Wyjątkowym rozwiązaniem jest poprzedzenie łazienki garderobą, która stanowi przedsionek zarówno dla rodziców jak i pozostałych domowników (wariant niekorzystny). Zróżnicowaniem budynków pod kątem opisanych wyżej cech przedstawiono w tabeli nr 7.

Piwnica i poddasze – program funkcjonalny.

Piwnice lub sutereny stanowiły kondygnację przeznaczoną na realizację funkcji pomocniczych. W większości badanych piwnic stałymi pomieszczeniami była pralnia, kotłownia, pomieszczenia magazynowe, toaleta dla służby. Jeśli w poziomie piwnicy umieszczona była kuchnia wówczas towarzyszyła jej spiżarnia i zazwyczaj kredens, w którym lokalizowano windę do transportu posiłków i zastawy. W szczególnych przypadkach wyodrębniano pomieszczenia przeznaczone do przechowywania konkretnych produktów: wina, owoców i warzyw, pościeli, węgla. W budynku przy ul. Podleśnej przewidziano pomieszczenie do zimowania roślin. W budynku przy *ul. Polanki 115* i *ul. Jaśkowej Dolinie 44* w poziomie piwnicy sytuowano pomieszczenie dostępne bezpośrednio za pośrednictwem zewnętrznych schodów, które to pomieszczenia nie były połączone komunikacyjnie z resztą piwnicy do przechowywania narzędzi ogrodniczych. Czasem w poziomie piwnicy lokalizowano pomieszczenia dla służby. O mieszkaniu dla portiera wiadomo w przypadku budynku przy ul. Tuwima 30 i Matejki 16. Nie jest jednak pewne na ile wiarygodne w tym zakresie mogą być opisy projektów budowlanych. Z literatury natomiast wiadomo, że pokoje mieszkalne w piwnicy przeznaczone były dla męskiej części służby. Kobiety zatrudnione na stałe w willi posiadały swoje pokoje albo na piętrze albo na poddaszu. Poddasze było również przestrzenią preferowaną obok I piętra dla lokalizacji pokoi gościnnych. Jeśli na poddaszu lokalizowano pokój wskazane było także sytuowanie dodatkowej łazienki dla jego użytkowniczki.

Wśród gdańskich przypadków odnotowano tylko jeden – Hansaplatz -willa prezydenta rejencji- w którym przy wejściu zaaranżowano pokój dla służby. Rozwiązanie takie, choć postulowane przez autorów publikacji w temacie willi musiało być w przypadku lokalnych inwestorów zbyteczne.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

2.5. Ogólna charakterystyka kondygnacji willi gdańskich

Parter

Wille gdańskie realizowały w parterze w sposób konsekwentny program ograniczony do 4 pomieszczeń dziennych niezależnie od rozmachu całego obiektu[229]. 5 pomieszczeń dziennych odnotowano w takich szczególnych obiektach jak plebania przy ul. Sobótki 17, czy dwie największe ze wskazanych wcześniej willi, wzniesionych przy udziale kapitału instytucjonalnego, co ogólnie można tłumaczyć koniecznością realizowania w miejscu zamieszkania pewnych zadań zawodowych przez pana domu.

Podstawowy program funkcjonalny parteru obejmuje grupę pokoi dziennych, do których należy pokój mieszkalny (*ein Wohnzimmer)* przeznaczony do codziennego pobytu domowników, jadalnia- zwykle połączona rozsuwanymi drzwiami z pokojem dziennym lub salonem, salon- pokój przeznaczony do przyjmowania gości, charakteryzujący się nieco bardziej reprezentacyjnym wystrojem. Czwarte pomieszczenie stanowił zazwyczaj pokój dla panów/pokój dżentelmentów (ein Herrenzimmer) który mógł pełnić funkcję gabinetu lub pokoju towarzyskiego przeznaczonego dla męskiej grupy gości. Pokój ten lokalizowano zwyczajowo blisko strefy wejściowej, czasem również połączony był z sąsiadującą jadalnią lub pokojem o innej funkcji tworząc amfiladowe połączenie. W pojedynczym przypadku odnotowano aranżację pokoju dżentelmenów na poziomie dwóch kondygnacji – połączonych kręconymi schodami (w poziomie sutereny i parteru).

Zarówno w willach dużych jak i średnich wielkość pokoi dziennych i salonu wynosiła między **30 m^2 a 45 m^2**. Jadalnie jako pomieszczenia, których wielkość powinna być mocno uzależniona od umieszczenia w nich stałych mebli takich jak stół i odpowiednia liczba krzeseł oraz wymagające zapewnienia odpowiedniej cyrkulacji w trakcie podawania posiłków, były odpowiednio większe lecz i tu wielkość pomieszczenia wahała się między 30 m^2 a 50 m^2.

Dopiero w budynkach mniejszych, które aspirowały do miana willi poprzez lokalizację w otoczeniu zabudowy willowej oraz realizowaną funkcję domu jednorodzinnego (okraszonego czasem tytułem willi w dokumentacji) pokoje dzienne i jadalnie zmniejszały się do powierzchni nieco ponad **20 m^2**. W takich przypadkach zazwyczaj do 3 zmniejszała się ilość pomieszczeń dziennych.

W willach średnich i dużych odnotowano również takie pomieszczenia o funkcji reprezentacyjnej jak pokój przyjęć (*ein Empfangszimmer*) czy sala (zapewne taneczna- dotyczy willi dużych i jej powierzchnia wynosiła np. 50 m^2 – Sternicza 2, 41 m^2- Jaśkowa Dolina 12, czy blisko 80m^2 w willi prezydenta rejencji – co stanowiło ewenement na skalę miasta).

4-pokojowy program pokoi dziennych nie zawsze obejmował zarówno pokój dzienny i pokój salon. Wymiennie jedno z tych pomieszczeń mogło być zastąpiono pokojem pani/buduar (ein Damenzimmer). Lokalizacja takiego pokoju jest równie często spotykana na poziomie piętra. Jeśli jednak występował na parterze lokalizowany był bliżej jadalni lub salonu lub, pokoju dziecięcego (ein Kinderzimmer) jeśli taki został zaplanowany.

[229] liczba ta nie ujmuje pomieszczenia sieni, które w praktyce uzyskiwało funkcję mieszkalną dopiero w mniejszych obiektach poprzez wyodrębnienie w jej zakresie dodatkowej przestrzeni wypoczynkowej

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Rzadko lokalizowano pokoje, których funkcję określano inaczej niż to wcześniej wymieniono. Biblioteka, pokój muzyczny lub pokój kwiatowy występują incydentalnie.

Ostendorf zaleca ustawianie pomieszczeń w jednym rzędzie –jako połączone ze sobą rozsuwanymi drzwiami co umożliwi przyjmowanie gości w kilku pomieszczeniach przy okazji spotkań towarzyskich. Tradycja ta, sięgająca poprzedniego wieku jest powszechnie realizowana bez względu na klasyfikację budynku pod względem wielkości. W zdecydowanej większości badanych obiektów jadalnia połączona jest z werandą, za której pośrednictwem możliwe było wyjście do ogrodu. Ekwiwalentem werandy bywał tak zwany *Sitzplat*z, loggia lub też pokój wyposażano w okno wykuszowe.

W sąsiedztwie jadalni zazwyczaj zlokalizowane było pomieszczenie kredensu. Choć nazywane było w ten sposób (*eine Anrichte*) jego funkcja, szczególnie w przypadkach sytuowania kuchni w poziomie parteru, ograniczała się do przedsionka oddzielającego jadalnię od hałasów, zapachów i widoków związanych z przygotowywaniem posiłków.
Poza Jadalnią i pokojem dziennym w większości budynków lokalizowano jeszcze jedno lub dwa pomieszczenia takie jak pokój pana/gabinet i/lub salon. W budynku przy ul. Batorego 5 oraz Kilińskiego 7 i Sobótki 20 odnotowano po 5 pomieszczeń przy czym w pierwszym przypadku dodatkowym pomieszczeniem był pokój zabaw dla dzieci oraz buduar (pokój pani), zaś w dwóch ostatnich był to gabinet lub poczekalnia. Do pomieszczeń rzadko występujących ale odnotowanych należy pokój nauki lub pokój pracy; pomieszczenia takie mogły być również lokalizowane na piętrze, zazwyczaj obok pokoju syna (nie odnotowano takich pomieszczeń przy pokojach córek).

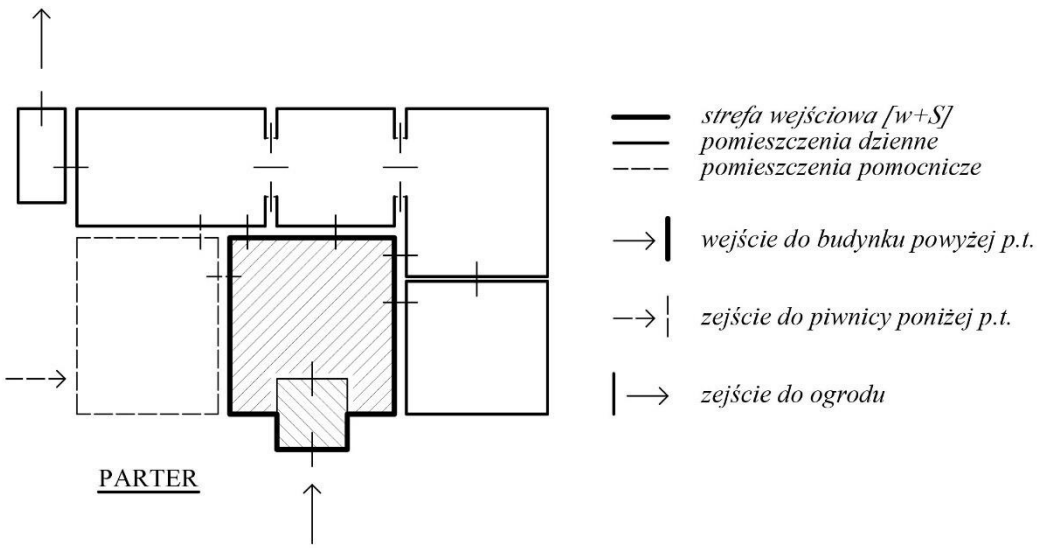

Schemat 14. Ogólny schemat parteru.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

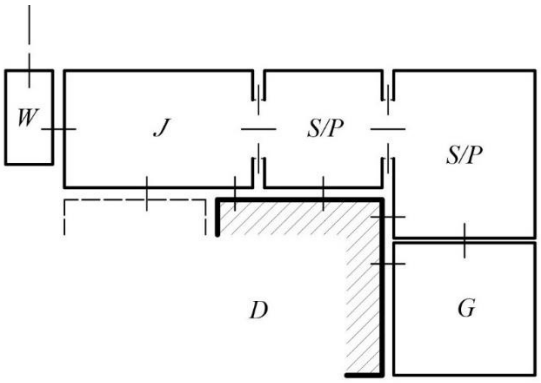

Schemat 15. Pomieszczenia dzienne w parterze. D- sień (Diele), W- weranda z wyjściem do ogrodu, J- jadalnia, S/P- salon/ pokój dzienny (Wohnzimmer), G- Gabinet (pokój pana).

Zazwyczaj wszystkie, lub większość pomieszczeń dziennych jest połączonych amfiladowo. Preferowanym wariantem jest również zapewnienie wszystkim pomieszczeniom bezpośredniego połączenia z sienią. W obrębie parteru lokalizowane są również pomieszczenia pomocnicze takie jak szatnia odraz toaleta, czasem poprzedzona przedsionkiem z umywalką. Wcześniejsze realizacje wskazują na powszechniejszy typ polegający na zaaranżowaniu tych pomieszczeń jako dostępnych z sieni. Zauważalna jest jednak tendencja do ich przenoszenia poza obręb sieni i zapewnienia ich dostępności za pośrednictwem wiatrołapu i /lub szatni.

I Piętro.

Piętro jest kondygnacją przeznaczoną na pokoje prywatne takie jak sypialnie, garderoby, łazienki oraz pokoje gościnne. W większych budynkach pojawić się może pokój śniadaniowy. Zasadniczo w gdańskich przykładach dominuje rozwiązanie obejmujące jedną sypialnię dla rodziców. Osobne pokoje dla Pani i Pana odnotowano w willi Axthof przy ul. Polanki 114. Zaobserwowano również występowanie obok sypialni syna pokoju pracy oraz pokoju zabaw obok sypialni dzieci. W nielicznych przypadkach obok pokoju dzieci lokalizowano pokój dla guwernantki. Dominującym rozwiązaniem jest lokalizowanie tylko jednej łazienki kąpielowej w obrębie tej kondygnacji. Warianty jej lokalizacji przedstawiono wcześniej.

2.6. Lokalizacja pomieszczeń dziennych względem stron świata

Jednym z podstawowych postulatów zarówno Muthesiusa jak i Ostendorfa było doprowadzenie odpowiedniej ilości naturalnego światła do pomieszczeń dziennych. Szczególnie pokoju dziennego (*ein Wohnzimmer*) i pokoi dziecięcych. Muthesius krytykował również stosowane zazwyczaj w kamienicach rozwiązanie polegające na przywiązaniu do sytuowania pokoi reprezentacyjnych - dziennych od strony ulicy. W celu określenia czy gdańskie wille odpowiadały tym postulatom zbadano: czy elewacja frontowa (od strony ulicy) ma ekspozycję południową (A), czy też ekspozycję południową posiada elewacja ogrodowa (B) oraz czy pokoje dzienne znajdują się od strony ulicy (C) czy od strony ogrodu (D). Następnie zweryfikowano, co podano w tabeli T4 oraz tabeli nr 8, czy rozwiązanie było korzystne (A+C lub B+D) czy niekorzystne (A+D lub B+C). Jak wynika z przeprowadzonej analizy **zdecydowana większość badanych przypadków zawierała rozplanowanie pomieszczeń korzystne ze względu na oświetlenie pomieszczeń dziennych**.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TABELA T4 – lokalizacja pomieszczeń dziennych względem stron świata

L.P.	NR KAT/NR AN	data zatwierdzenia		ulica	nr	Wille: (m) małe, (s) średnie, (d) duże	południe -ulica (A)	południe - ogród (B)	P Dn- ulica ©	P dn- ogród (D)	pokoje dzienne od południa (A+C lub B+D)		lokalizacja pokoi dziennych od północy (A+D lub B+C)
1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14
1	-	1870-1900	1880	Sobótki	14	s							
2	01		1886	Jaśkowa Dolina	12	s	tak		tak	tak			
3	-		1893	Matejki	16	s		tak	tak				
4	02		1898	Sternicza	2	s	tak	tak	tak	tak			
5	03		1899	Batorego	5	d	tak		tak				
6	07		1899	Wały Jagiellońskie		d	tak	tak	tak	tak			
7	05		1899	Sobótki	20	s		tak		tak			
8	06		1899	Pawłowskiego	2	s	tak		tak	tak			
9	04		1899	Jaśkowa Dolina	19	d	tak		tak	tak			
10	-	1901-1910	1900	Pniewskiego	2	m		tak	tak	tak			
11	08		1903	Jaśkowa Dolina	44	s	tak	tak	tak	tak			
12	-		1904	Tuwima	27	m	tak		tak				
13	09		1905	Hoene- Wrońskiego	12	d		tak		tak			
14	A		1905	Kołłątaja	2	d							
15	-		1905	Dekerta	6	s		tak	tak				
16	10		1906	Batorego	8	s		tak	tak	tak			
17	A-K		1906	Małachowskiego	1	s							
18	11		1907	Jaśkowa Dolina	40	d		tak	tak	jadalnia			
19	12		1907	Polanki	114	s		tak		widok na morze			
20	13		1907	Tuwima	30	s		tak	tak	tak			
21	A-K /03		1907	Wassowskiego	7	d							
22	A-K		1907	Sobótki	18	s							
23	A-K/03		1907	Wassowskiego	8	s							
24	A-K		1908	Batorego	10	s		tak		tak			
25	A-K		1908	Hanzaplatz		d							
26	-	1911-1920	1910	Słoneczna	8	s	tak			tak			
27	-		1910	Batorego	19	s							
28	15		1911	Polanki		d		tak		tak			
29	14		1911	Batorego	18	s		tak		tak			

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

30	22		1912	Uphagena	5		s			TAK	TAK				
31	20		1912	Podleśna	23		m		tak			tak			
32	17		1912	Podleśna	14		m			tak		tak			
33	18		1912	Podleśna	15		m		tak		tak				
34	16		1912	Batorego	16		s			tak	tak				
35	-		1912	Podleśna	17		m		tak		tak				
36	19		1912	Podleśna	21		m		tak		tak				
37	23		1912	Uphagena	7		s			tak		tak			
38	21		1912	Uphagena	31		m			tak	tak				
39	-		1912	Podleśna	9		m			tak	tak				
40	-		1912	Jaśkowa Dolina	47		d		tak		tak				
41	25		1913	Podleśna	27		m		tak		tak				
42	24		1913	Podleśna	25		s		tak		tak				
43	-		1913	Podleśna	13		m		tak		tak				
44	-		1913	Uphagena	3		s			tak		tak			
45	-		1914	Uphagena	10		m		tak		tak				
46	-		1914	Batorego	21		m		tak		tak				
47	26		1914	Uphagena	12		m		tak		tak				
48	-		1915	Podleśna	3		m			tak					
49	-		1916	Batorego	14a		s			tak	tak	tak			
50	27		1919	Kilińskiego	7		d		tak	tak	tak	tak			
51	28		1921	Batorego	20		m			tak		tak			
52	-		1921	Polanki	109		m			tak	tak				
53	29		1921	Uphagena	2		m		tak			tak			
54	31		1921	Uphagena	30		m		tak		tak				
55	30		1921	Uphagena	-28		m		tak		tak				
56	-	**1921-1930**	1922	Polanki	113		s			tak	tak	tak			
57	33		1923	Uphagena	8		s		tak		tak				
58	32		1923	Uphagena	6		s		tak		tak				
59	-		1924	Chodowieckiego	4		m		tak		tak				
60	-		1924	Kopernika	4		m		tak			tak			
61	-		1924	Do studzienki	51		m								
62	-		1924	Do studzienki	53		m								
63	34		1924	Do studzienki	55		m								

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

3. Wille gdańskie w świetle prac Hermanna Muthesiusa i Friedricha Ostendorfa.

Jak odnotowano to na bieżąco w powyższych analizach, gdańskie domy jednorodzinne, wille, także w typie *landhaus* projektowano w sposób odpowiadający ogólnym postulatom promowanym w bieżącej literaturze i prasie fachowej, dotyczącym kształtowania zabudowy mieszkalnej, jednorodzinnej.

Z uwagi na sytuację polityczną i gospodarczą Gdańsk relatywnie późno zaoferował swoim obywatelom warunki terenowe czy okoliczności społeczno-gospodarcze do osiągania statusu majątkowego, umożliwiających wznoszenie okazałych willi. Dopiero w latach 80. XIX wieku powstały pierwsze obiekty, o których można powiedzieć, że stanowią typowy przykład XIX- wiecznej architektury willowej[230]. Powierzchnia tej zabudowy wynosi między 200 a 300 m^2 i architektonicznie są powiązane z kosmopolitycznymi wzorcami realizowanymi w tym czasie zarówno w Katowicach, Wrocławiu, Toruniu czy innych miastach objętych wówczas pruską jurysdykcją. Koniec popularności rozwiązań charakterystycznych dla okresu historyzmu w architekturze mieszkaniowej nie przekreślił rozwijającego się zainteresowania i wzrastającego zapotrzebowania na architekturę willową w sensie jej funkcji mieszkaniowej, komfortu i związku z naturą.

Przełom XIX i XX wieku był w Europie okresem niegasnącej dyskusji o architekturze. Dyskusję ożywiała i podsycała realna dynamika ruchu budowalnego w miastach i na terenach podmiejskich, wzbudzana przez szereg zmian cywilizacyjnych charakterystycznych dla tego okresu. Wzmożony w takich warunkach ruch budowlany wymagał ciągłej rewizji i krytycznej oceny, szczególnie w związku z ryzykiem spadku jakości architektury w zakresie zapewnienia mieszkańcom warunków życia gwarantujących zachowanie zdrowia fizycznego jak i utrzymania społecznego porządku.

Dystans fizyczny i kulturowy jaki uzyskał **Herman Muthesius** studiując wnikliwie XIX- wieczną architekturę mieszkaniową w Anglii umożliwił mu w sposób najbardziej perswazyjny wskazać wady rozwojowe zabudowy mieszkaniowej jedno- i wielorodzinnej realizowanej na kontynencie.

Herman Muthesius zaoferował remedium na wady budownictwa mieszkaniowego w postaci domu jednorodzinnego, w którym wszystkie rozwiązania będą celowe. Ich celowość oznaczać będzie pragmatyczną organizację sekwencji pomieszczeń, dostęp światła słonecznego do pomieszczeń dziennych i pomieszczeń pracy (w tym służby); uwzględniać będzie aspekty sanitarne związane zarówno z wentylacją pomieszczeń jak i warunkami technicznymi użytkowania instalacji sanitarnych, w aspekcie celowości zaproponuje zróżnicowanie wysokości pomieszczeń uwzględniając fizykę budowli (cyrkulację powietrza, aspekty związane z utrzymaniem temperatury w budynku czy utratą ciepła). Wreszcie celowość, której rozumienie wiążę się z organizacją przestrzeni w sposób odpowiadający wymaganiom swoich czasów (architekturze nowoczesnej), i wyrażający kulturę i jakość charakteru jego domowników – rozumianego jako zestaw pozytywnie ocenianych cech, który to charakter może znaleźć odbicie w formie architektonicznej (skorelowanych ze sobą wg interpretacji autora postulatu).

Narracja jego wypowiedzi oparta na postulacie oderwania się od sztywnych, bezdusznych lub

[230] Uwaga o polankach

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

bezmyślnie powielanych wzorców na rzecz dążenia do funkcjonalnej zgodności z rzeczywistymi potrzebami mieszkańców oraz tworzenia kreacji architektonicznej opartej na zgodności z lokalnymi warunkami przyrodniczymi i klimatycznymi i szczerości konstrukcji i materiału wpadła na żyzny grunt rozpulchniony dyskusją o stylu, która w kręgach północno-niemieckich ukierunkowana była na promowanie tradycji architektonicznej zakorzenionej w rzemieślniczym i pragmatycznym podejściu do architektury. W owej dyskusji o stylach istotną rolę odegrał Carl Schafer - pedagog w Bauakademie czy Technische Hochschule Charlottenburg i Politechnice w Karlsruhe, nauczyciel Friedricha Ostendorfa. Promował on styl neogotycki jako styl konstrukcyjny i racjonalny, przekonywał, że styl ten posiada środki do rozwiązania wszystkich zadań stawianych przez współczesność, odpowiada lokalnemu klimatowi i dostępności materiałów.[231] Według jego pojęcia stylu zgodnie z tym poglądem rozwiązanie zadania budowlanego aż do formalnego wyglądu budynku musiało charakteryzować się wewnętrzną spójnością programu przestrzennego, materiału, technologii budowlanej i konstrukcji, przy czym w rozwiązaniu tym należało uwzględnić specyficzne warunki i wymagania klimatyczne oraz społeczne. Odrzucał równocześnie malarskość stylu jako kategorię estetyczną stawiając na ścisłe uwarunkowanie formy poprzez materiał, konstrukcję i rzemiosło. [232]

Gdańsk

Nie można jednoznacznie stwierdzić czy adaptacja wzorców wskazywanych przez Hermana Muthesiusa na grunt gdański była wynikiem popularności jego publikacji i esejów, czy raczej jego twórczość konkretyzowała i zbierała w całość tendencje projektowe, które „wisiały w powietrzu".
Natomiast można zauważyć, że wiele z tekstów umieszczonych w lokalnej prasie fachowej[233] tego okresu posługiwało się narracją wypromowaną przez Muthesiusa i nie pozostawało to bez wpływu na kierunek i dynamikę ich adaptacji do bieżących realizacji.

Do zalet gdańskich willi, wpisujących się w postulaty Hermana Muthesiusa, należała lokalizacja budynków i ich pomieszczeń względem stron świata oraz maksymalne wykorzystanie powierzchni działki na rzecz ogrodu.
Jak wynika z analizy lokalizacji pomieszczeń dziennych tylko w 10 przypadkach na 63 badane obiekty, pokoje dzienne były usytuowane od strony północnej. W pozostałych przypadkach pokoje takie lokalizowano z ekspozycją południową, niezależnie od tego czy oznaczało to ekspozycję od strony ogrodu czy od strony ulicy.

Jak wykazały analizy planszy sytuacyjnych załączonych do projektów usytuowanie budynków było uzasadnione przede wszystkim stosunkowo niewielkimi wymiarami samej parceli i ograniczeniami wynikającymi z prawa budowlanego w zakresie odległości od granicy działki. Duże wille z rozległymi założeniami ogrodowymi zazwyczaj lokalizowano w centrum działki, zapewniając efektowną ekspozycję bryły. W przypadku budynków średnich i małych, zazwyczaj ograniczonych wymiarami parceli, budynek lokalizowano blisko granicy z działką drogową (czyli zazwyczaj w odległości nie większej niż 5 m). Taka lokalizacja dawała możliwość

[231] Bernhardt przypis 501
[232] Ibidem
[233] Podaj nazwę czasopisma

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

maksymalnego wykorzystanie pozostałej części parceli na rzecz ogrodu. Pragmatyczne podejście w tym zakresie było jednym z postulatów Hermana Muthesiusa.

Należy również zauważyć, że choć do lat 20/30 XX wieku Gdańsk nie był objęty szerszym planem zagospodarowania przestrzennego to inwestorów decydujących na wzniesienie domu na własny użytek w rozległym terenie było niezwykle mało. Do największych parceli należała ta zakupiona przez Johna Axta, na której wzniósł on willę wpisującą się w nowy nurt projektowy. Parcela o powierzchni 3,5 ha (35 000 m2) stanowiła wyjątkowy i incydentalny przykład tak rozległego założenia. Parcela w późniejszym czasie została podzielona, a wydzielone na niej posesje nadal można uznać za należące do większych tj. o powierzchni sięgającej 0,5ha. W obrębie ul. Jaśkowej Doliny największe parcele nie przekraczały powierzchni 0,25 ha zaś ul. Batorego, ul. Podleśna czy ul. Uphagena oferowały parcele o wielkości ok 0,08- 0,1 ha (800-1000m^2) co przy powierzchni zabudowy ok 200 m^2 oznaczało stosunkowo niewielkie zaplecze dla wydzielenia reprezentacyjnego ogrodu rekreacyjnego i gospodarczego ogrodu warzywnego.

Jest to jedna z przyczyn, z jakich w realiach Gdańska nie było potencjału dla powstawania projektów oferujących aranżacje o rozległym, nieregularnym planie, z szerokimi tarasami (chlubny wyjątek stanowi wzmiankowana wyżej willa *Axthof* przy ul. Polanki 114) czy urządzeniami rekreacyjnymi na terenie posiadłości.

Do głównych wad współczesnego projektowania w kontekście realizacji programu funkcjonalno-przestrzennego domu, Muthesius zaliczał ograniczanie powierzchni pomieszczeń pomocniczych i gospodarczych w planie mieszkania. Przyczyn takich, krytycznie przez niego ocenianych rozwiązań, upatrywał w architekturze miejskich apartamentowców, których wartość zależała od powierzchni pokoi dziennych, którą to z kolei zwiększano kosztem powierzchni pomocniczej. Poza ograniczoną powierzchnią Muthesius zwracał uwagę na niedostateczne doświetlenie pomieszczeń o takim „podrzędnym" znaczeniu. Obie te wady według autora łatwo jest wyrugować w domu jednorodzinnym dzięki możliwości swobodnego rozwoju planu, czterostronnej ekspozycji na naturalne oświetlenie (charakterystycznej dla budynków wolnostojących) oraz umieszczeniu pomieszczeń pomocniczych na poziomie parteru. Jednocześnie przyznaje, że rozwijanie planu budynku jest kosztowniejsze niż lokalizowanie takich pomieszczeń w piwnicy i „akceptuje" to drugie rozwiązanie.
W Gdańsku, zagadnienie odpowiedniej[234] rozległości kuchni trudno zweryfikować. Powierzchnię kuchni w suterenie można było w miarę elastycznie korygować z uwagi na brak konkurencji ze strony pomieszczeń o funkcji reprezentacyjnej. W przypadku domów, w których realizowano kuchnię na poziomie parteru jej wielkość oscylowała wokół 20 m^2, który to wymiar, choć zbliżony do 25m^2 stanowiących współcześnie minimalną powierzchnię lokalu mieszkalnego, mógł nadal uchodzić za skromy. Należy jednak pamiętać, że kuchnia była komunikacyjnie połączona z kondygnacją sutereny, w której mieściły się pomieszczenia pomocnicze rozwijające funkcję przygotowania i magazynowania posiłków. Samo zaś zlokalizowanie kuchni na poziomie parteru poprawiało doświetlenie tego pomieszczenia, co było zdecydowanie zbieżne z postulatami Muthesiusa.

[234] Rozległość kuchni zależna była zapewne również od zapotrzebowania wynikającego z przyzwyczajeń domownika związanych z przyjmowaniem gości i jego zamożnością.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Rozwiązanie z kuchnią na parterze, choć obecne w obiektach wznoszonych między 1880 a 1910 rokiem było zdecydowanie popularne dopiero w drugiej dekadzie XX wieku. Odnotowano je w willach średnich (150-250m2) i było rozwiązaniem zdecydowanie dominującym w willach małych (100-150m2), czyli obiektach, które odzwierciedlają proces demokratyzacji tego typu architektury przy zachowaniu programu funkcjonalno-przestrzennego z wykluczeniem pomieszczeń dziennych innych niż salon, jadalnia i sień mieszkalna (czyli np. pomieszczeń muzycznych, pokoju pani lub pana itp.).

il. 89. Willa przy ul. Asnyka (Oliwa), nieistn.

il. 90. Willa Carsten, 1908 r., ul. Batorego 10 (por. il. 87)

il. 91. Willa w typie Landhaus o wyraźnie modernistycznych inklinacjach , Wita Stwosza 1

il. 92. Willa w stylu o wyraźnych wpływach architektury angielskiej, ul. Batorego 18, 1911 r. (fot. 1915r.)

il. 93. projekt willi w typie landhaus w Oliwie 1910 r., dokładna lokalizacja nieznana

il. 94. Willa przy ul. Polanki 116, nieistniejąca. Kompozycja elewacji szczytowej oraz cechy bryły wykazują duże podobieństwo do projektu z il. 93.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

W zakresie rozwiązań szczegółowych wskazanych w rozdziale poświęconym poglądom Muthesiusa na wzorcowy dom, gdańskie wille realizowały w większości promowane przez niego postulaty.

Wśród programu funkcjonalnego wszystkich badanych obiektów wyróżnić można wyodrębnione pomieszczenie jadalni, która wcześniej stanowić miała jedno pomieszczenie połączone z salonem, przedsionki, szatnie i garderoby, wcześniej nieobecne w planach mieszkań stały się standardem. Oczywistym pomieszczeniem była łazienka oraz stałe umywalki z zimną i ciepłą wodą w różnych miejscach w domu (w gdańskich przykładach zasadniczo tylko w łazience, toalecie, kuchni i w poziomie piwnicy).

Kuchnie projektowano możliwie jako większe i jaśniejsze. Pomieszczenia dla służby dobrze doświetlono (lokalizacja na piętrze lub poddaszu). Wdrażano nowe technologie - centralne ogrzewanie zajęło miejsce pieców, światło elektryczne zastąpiło lampy i płomienie gazowe, windy, telefony i dzwonki elektryczne zwiększyły funkcjonalność.

Gdańskie przykłady realizowały szereg zaleceń Muthesiusa dotyczących kształtowania pomieszczeń, ich aranżacji i organizacji, między innymi:

- nie realizowano pokoi dziennych w piwnicy (wyjątkiem jest willa przy ul. Jaśkowej Dolinie 44, w której w poziomie sutereny zlokalizowano pokój zabaw dla dzieci i pokój dżentelmenów połączony z analogicznym pomieszczeniem na wyższej kondygnacji, za pośrednictwem kręconych schodów);
- choć hol jako pomieszczenie mieszkalne był rozwiązaniem popularnym w Anglii Muthesius zalecał jego nietworzenie w małych domach, z korzyścią dla pomieszczeń gospodarczych (efektywne wykorzystanie powierzchni użytkowej);
- w gdańskich willach nie wyodrębniano oddzielnych łazienek dla rodziców i dzieci, choć samo to leżało w sprzeczności z zaleceniami Muthesiusa było zgodne z jego uwagami odnośnie minimalizowania przyborów sanitarnych w domu z uwagi na ryzyko roznoszenia się niezdrowych oparów przy ich sporadycznym użytkowaniu;
- łazienka, sypialnia i garderoba oraz toaleta powinne być dostępne z małego korytarza (separacja pomieszczeń uzasadniona kwestią właściwej wentylacji, bliskość z uwagi na funkcjonalność) i takie realizacje dominują w gdańskich przykładach;
- pomieszczenia dziecięce zorganizowane blisko pomieszczeń służby – gdańskie przykłady, w których wyodrębniano pokoje do zabawy dla dzieci są nieliczne, ale jeśli zostały w projekcie wyraźnie opisane wówczas obok nich znajdował się zazwyczaj pokój dla guwernantki. Brakuje natomiast przykładów tak rozbudowanego układu funkcjonalno -przestrzennego ażeby obok pomieszczeń służby (miejsca wykonywania jej pracy) lokalizować pomieszczenia dla dzieci. Wyjątek stanowi wspomniana wcześniej willa przy ul Jaśkowej Dolinie 44 – gdzie pomieszczenie do zabawy zostało umieszczone w piwnicy, która domyślnie była kondygnacją stanowiącą przestrzeń dla takiej pracy;
- poddasze było wykorzystywane na potrzeby kwater dla służby lub gości. W gdańskich przypadkach równie często pokoje gościnne lub dla służby organizowano na poziomie piętra. W świetle literatury fachowej tego okresu taki wybór mógł być wynikiem rachunku ekonomicznego (aranżacja poddasza była kosztowna, dlatego w wycenianych projektach wskazywano realizację pomieszczeń na poddaszu jako odrębny koszt związany z możliwością rozwinięcia programu funkcjonalnego o tę kondygnację);
- odrębna łazienka dla służby lokalizowana była w nielicznych przypadkach na poziomie poddasza, toaleta dla służby była stałym elementem organizacji kondygnacji sutereny,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

- do najważniejszych zagadnień projektowych Muthesius zaliczał prawidłowe rozmieszczenie ciągów komunikacyjnych w sensie kontroli przez służbę wejścia do budynku. Zalecał lokalizację pokoju dla służącego obok wejścia lub lokalizację (w przypadku służby żeńskiej) kuchni możliwie blisko kuchni, tak aby drzwi wejściowe były widoczne albo z niej, z pomieszczenia kredensu lub salonu. W Gdańsku znany jest zasadniczo jeden budynek, w którym zaplanowano pomieszczenie portiera – nieistniejąca willa prezydenta rejencji przy Hansaplatz. W przypadku obiektów z kuchnią lokalizowaną na parterze pomieszczenie to zazwyczaj znajdowało się blisko wejścia, rozwiązaniem popularnym od początku XX wieku było także wyprowadzanie drzwi z kuchni do przedsionka (wiatrołapu przy wejściu głównym) oraz wykonywanie w jego obrębie zejścia do piwnicy – rozwiązanie to wpisywało się w postulat Muthesiusa;
- wydaje się że postulat dotyczący minimalizowania liczby wejść do budynku ze względów bezpieczeństwa był w Gdańsku realizowany. W przypadkach lokalizacji kuchni na poziomie parteru do 1910 r. dodatkowe zejście do ogrodu z tego pomieszczenia zaobserwowano w równej liczbie jako obecne jak i odnotowano jego brak. Natomiast druga dekada XX wieku obfitowała w rozwiązania pozbawione takiego zejścia. Należy jednak pamiętać, że budynki poza wejściem głównym posiadały standardowo drugie wejście dla służby na poziomie piwnicy oraz, w większości przypadków do 1910 roku, zejścia do ogrodu za pośrednictwem werandy; po 1910 roku brak takiego zejścia odnotowano już w 30% przypadków;
- szatnie/garderoby lokalizowano bezpośrednio przy wejściu – w Gdańsku przypadki wplatania takiego pomieszczenia w ciąg komunikacyjny (ubrania na widoku) odnotowano, ale w dominującej większości zalecenie Muthesiusa w tym zakresie (o bezwzględnym unikaniu takiej ekspozycji) było realizowane;
- lokalizowanie toalety dostępnej z szatni, oraz umywalki z ciepłą i zimną wodą, było w gdańskich willach standardem,
- niestety nie we wszystkich domach udało się w Gdańsku zrealizować zalecenie dotyczące unikania korytarzy (ciemnych podłużnych pomieszczeń charakterystycznych dla kamienic), szczególnie na poziomie piętra. Dbano jednak o zapewnienie doświetlenia jego przestrzeni światłem słonecznym przez okno w obrębie klatki schodowej;
- unikanie lokalizowania mieszkania dla portiera z rodziną było postulatem, który raczej był realizowany na terenie Gdańska, choć tego powody mogły mieć wielorakie przyczyny. Brak informacji na projektach, które wskazywałyby na wyodrębnienie dodatkowych pomieszczeń konkretnie dla służby w wymiarze umożliwiającym zamieszkanie rodziny. Wydaje się również, że jeśli takie rozwiązania miały miejsce w Gdańsku to raczej tylko poza obrębem samej willi tj. np. na piętrze ponad wozownią czy garażem lub w dodatkowych pomieszczeniach gospodarczych (obok stajni czy kurnika).

Jak uzasadniono wcześniej, analiza traktatu **Friedricha Ostendorfa** na potrzeby niniejszej rozprawy przeprowadzona została z dwóch powodów. Kluczowym powodem był fakt działalności dydaktycznej F. Ostendorfa na stanowisku kierownika katedry architektury średniowiecznej na Królewskiej Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku od pierwszych lat jej istnienia tj. 1904 roku do 1908 r, kiedy to, po śmierci Carla Schafera Ostendorf rozpoczął m.in. pracę dydaktyczną na Wyższej Szkole Technicznej w Karslruhe. Przytoczona praca, pochodząca z 1913 roku sama

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w Królewskiej uczelni technicznej w Gdańsku sobie nie mogła mieć wpływu na rozwój architektury miasta przed wybuchem I wojny światowej, nie ulega jednak wątpliwości, że musiała stanowić syntezę rozważań, które autor prawdopodobnie krystalizował na bieżąco w procesie badawczym, praktyce zawodowej i dydaktycznej. Jak zauważono wcześniej, narracja publikacji oparta była w dużej mierze na polemice z kierunkiem w jakim zmierzała architektura mieszkaniowa w okresie poprzedzającym wydanie „I księgi o architekturze". Jest zatem nośnikiem nie tylko postulatów dla architektury nowoczesnej ale przywołując rozwiązania wadliwe, autor przedstawił punkt widzenia, który obecny był w przestrzeni rozważań teoretycznych.

Co ważne, w zakresie rozwiązań praktycznych, wypunktowanych powyżej, Friedrich Ostendorf nie polemizował z Muthesiusem lecz z uznaniem wypowiadał się o wpływie autora na kierunek rozwoju architektury mieszkaniowej w tym zakresie – kwestią krytykowaną były rozwiązania formalne i przestrzenne, w ramach których realizowano zalecenia.
Jak opisano to wcześniej wytyczne formułowane przez Ostendorfa miały duży związek z ramami przestrzennymi stawianymi obiektowi, tj. rozległością założenia. Realizowane w Gdańsku obiekty zaliczyć można z uwagi na powierzchnię zabudowy do willi, o których Ostendorf pisał jako o małych i średnich. W odniesieniu do dyspozycji wnętrz zauważalną w przedstawianych przykładach rysunkowych, choć nie wyrażoną wprost zasadą, było ograniczanie znaczenia sieni do pełnienia funkcji komunikacyjnej. Dopiero przy obiektach na planie o wymiarach zewnętrznych ok. 15x15 m sień jawi się jako pomieszczenie o funkcji mieszkalnej, wykraczającej poza funkcję komunikacyjną. W przypadkach gdańskich większe wille posiadały bardziej reprezentacyjne sienie z uwzględnieniem rozłożystych schodów bądź efektownej galerii, w przypadku willi przy ul. Małachowskiego 1 wyodrębniono na półpiętrze przestrzeń wypoczynkową. Taką przestrzeń w obrębie sieni realizowano też częściej w budynkach średnich i w tych szczególnie małych kosztem narożnej sekcji traktu (ul. Uphagena). Zdecydowana jednak większość przykładów wskazuje na ograniczenie pomieszczenia sieni do funkcji czysto komunikacyjnej. Na planach budynków, dla jakich sień założono jako większe pomieszczenie usytuowane centralnie, rzadko rozrysowywano umiejscowienie ewentualnych mebli, w większości przypadków, nawet w budynkach o dużej powierzchni, przestrzeni pod ścianą wolnej od otworów drzwiowych było niewiele, co może potwierdzać, że funkcja komunikacyjna dominowała w gdańskich rozwiązaniach niezależnie od wielkości obiektu.

Kluczowe postulaty Ostendorfa, wyróżniające jego pracę dotyczyły kształtowania bryły w zastanym kontekście klimatycznym i urbanistycznym (wnętrza urbanistyczne). Postulował on kreowanie obiektów o bryle zwartej i stosowanie prostych form architektonicznych. Z rozważań Ostendorfa, popartych rysunkami, wynika, że dopiero osiągnięcie wymiaru przekraczającego ok 20 m długości jednej z elewacji uzasadnia prowadzenie rozczłonkowania bryły (wykreowanie bocznych skrzydeł, czy wyjście poza kwadratowy lub prostokątny plan. W Gdańsku, jak to wyżej wykazano, zwarta bryła była w dużej mierze podyktowana ograniczonymi walorami posesji.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

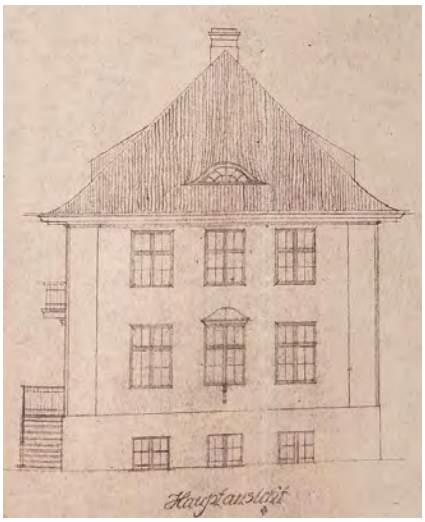

il. 95. willa przy ul. Uphagena 10, 1914 r. (rysunek z projektu budowlanego).

il. 96. Wila Jonas, 1916 r., ul. Batorago 15, (por. z il. 21 przedstawiającą przykład sposobu kształtowania budynków narożnych postulowany przez Ostendorfa).

W myśl teorii promowanej przez Ostendorfa, w pewnym uproszczeniu, budynki mieszkalne, wolnostojące zlokalizowane na typowej dla gdańska parceli, o powierzchni zabudowy nie przekraczającej powierzchni 300 m^2 powinny być projektowane jako budynki o bryle zwartej nakryte dwu lub czterospadowym dachem. Elewacja frontowa winna być zaprojektowana jako symetryczna zaś wejście główne powinno być lokalizowane w osi centralnej, którą to pozycję podkreślać mogło usytuowanie portalu wejściowego w płytkiej wnęce ujętej dodatkowo kolumnami lub pilastrami. Zasadniczo żaden z podanych „dobrych" przykładów wskazanych przez architekta nie lokalizuje wejścia powyżej poziomu gruntu – nie poprzedza wejścia gankiem wejściowym. Dodatkowo elementami wzmacniającymi wyraz architektoniczny i zaplanowaną kompozycję są filary lub pilastry ujmujące obustronnie główne wejście lub flankujące narożniki domu.

Powszechne były również gzymsy i inne detale klasyczne stosowane jednak bardzo oszczędnie. W przypadkach, w których zachowanie symetrii było utrudnione Ostendorf chętnie stosował pseudo- arkady w poziomie parteru wprowadzając tym samym zdecydowany rytm i zachowując równowagę kompozycyjną.

il. 97. Ul. Batorego 20, 1921 r. (fot. l. 20 XX w)

il. 98. Willa, ul. Polanki 113, 1922 r. (rysunek z projektu budowlanego).

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

We wskazywanych przykładach brak również rozwiązań w formie nawisów, wykuszy itp. Nieliczne parterowe ryzality stosowano w obrębie elewacji ogrodowej, jeśli ogród był rozległy, a nad nim umieszczano balkon jako przedłużenie kierunku pionowego w uporządkowanej elewacji ogrodowej.

W Gdańsku przypadki lokalizowania wejść do budynku od strony elewacji frontowej są niezwykle rzadkie i stosunkowo późne (ul. Batorego 20, 1921 r.; ul. Polanki 113,1922 r.). Wydaje się, że w tym zakresie następowało pewne sprzężenie zwrotne związane ze sposobem kształtowania parceli. Gdańskie działki zwykle były stosunkowo wąskie i wydłużone co powodowało, że budynek sytuowano szczytowo do ulicy. Jak wykazano to w analizie układów wnętrz i ich relacji z układem konstrukcyjnym wejście lokalizowane od boku umożliwiało wykonanie sieni w sposób zapewniający najbardziej ekonomiczne wykorzystanie powierzchni użytkowej z uwzględnieniem pomieszczeń pomocniczych oraz wykorzystanie ekspozycji zarówno elewacji ogrodowej jak i przyulicznej dla pomieszczeń dziennych. Można zatem uznać, że wypracowane na początku XX wieku w Gdańsku rozwiązania przestrzenne w zakresie zagospodarowania parceli nie uległy zmianie i istotnie wpływały na koncepcję projektową domu jednorodzinnego w późniejszych latach. Poza tym jednak zauważyć należy, że już w pierwszych latach drugiej dekady XX wieku, wraz z demokratyzacją sposobu zamieszkiwania reprezentowanego przez właścicieli XIX wiecznych willi doby historyzmu, domy jednorodzinne w typie willi zakwalifikowane do kategorii „willi małych" (pow. zabudowy do 150m^2) przyjmowały stosunkowo prostą bryłę, nakrytą dachem dwu lub czterospadowym, elewację komponowano w sposób przejrzysty, zazwyczaj symetryczny, przy czym symetrię tę zaburzał w elewacji frontowej wykusz doświetlający zazwyczaj pomieszczenie dzienne w parterze, lub weranda lokalizowana w elewacji ogrodowej. Zrównoważoną i stosunkowo prostą kompozycję podkreślały detale architektoniczne wyjęte z klasycznego wzornika – pilastry, bonie, profilowane gzymsy.

il. 99. Dwór Uphagenów, 1814 r. (później przebudowywany), al. Grunwaldzka 5, (fot. 1914 r.).

il. 100. willa przy al. Zwycięstwa 58, jedna z szeregu zabudowy rezydencjnalnej wzniesionej przy al. Zwycięstwa - lata 20/30 XX w.

Ciekawym przykładem rozdarcia między językiem dwóch wzorów była nieistniejąca już willa przy ul. Polanki 115 – Willa Prohnow (1911). Projekt zrealizowany przez arch. Curta Hempel nosił cechy architektury żywo inspirowanej architekturą modernistyczną, w duchu postulatów Muthesiusa i ich interpretacją w kręgu niemieckojęzycznym. Tymczasem jak pokazują zdjęcia budynek wzniesiono zgodnie z projektem z tą jednak zmianą, że nie zrealizowano części ścian piętra w konstrukcji szkieletowej drewnianej lecz zastąpiono ją tynkowanym gładko murem

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

i wprowadzono detal jednoznacznie nawiązujący do klasycznych wzorów (pilastry z kolumnami, skrzydła okienne bez dodatkowego podziału).

Należy zauważyć, że w lokalnej prasie pierwsze dwie dekady XX wieku były zdominowane przez rozwiązania w nurcie poszukiwań odżegnujących się od architektury klasycznej, uwzględniające projektowanie „od środka" skutkujące złożonymi rozwiązaniami formalnymi. Należy również zauważyć, że gdańskie rozwiązania również w aspekcie dekoracji były raczej powściągliwe i nie przekraczały granic awangardy.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

IV PODSUMOWANIE

W toku prowadzonych badań dokonano metodycznego przeglądu zasobu Archiwum Państwowego w Gdańsku, w zakresie zespołu nr 15 – akt Policji Budowlanej. Kwerenda obejmowała **projekty budowlane** domów jednorodzinnych, wzniesionych na terenie Gdańska, spełniających kryteria dotyczące przede wszystkim zrealizowanego programu funkcjonalno-przestrzennego. Analiza porównawcza rzutów budynków wzniesionych w latach 1880-1920 wykazała wyraźne tendencje w kształtowaniu dyspozycji wnętrz. Dokonano m.in. klasyfikacji budynków według powierzchni zabudowy. W odniesieniu do parametru wielkości oraz daty wzniesienia budynku wykazano wyraźną tendencję do lokalizowania pomieszczenia kuchni na poziomie parteru po 1907 roku. Lokalizacja pomieszczeń pomocniczych na poziomie parteru wygenerowała konieczność wykreowania dodatkowych rozwiązań w planie, w zakresie separacji ruchu służby i domowników. Zaobserwowano, że rozwiązania związane z separacją i usprawnieniem komunikacji służby w budynku zbiegały się z nadaniem pomieszczeniu sieni bardziej domowego charakteru, co z kolei było zbieżne z ideami popularyzowanymi w tym czasie przez Hermanna Muthesiusa. Z analizy porównawczej rzutów wynika, że recepcja wzorców „Landhausu" proponowanych przez Muthesiusa była ostrożna. Teoretycznie wznoszone w Gdańsku budynki sprostały wymaganiom stawianym w zakresie kształtowania higienicznej i zdrowej przestrzeni do rodzinnego życia – aplikowano większość wytycznych w sposób odpowiedni do skali zabudowy. Wśród obiektów poddanych analizie większość spełnia kryterium orientacji pomieszczeń względem stron świata. Wykazano jednak, że prawidłowość ta odnosi się nie tylko do budynków wzniesionych w wieku XX. W trakcie analizy rzutów w kontekście układu konstrukcyjnego zaobserwowano pewne przywiązanie do utrzymywania silnej zwartości bryły oraz, nawet przy lokalizacji pomieszczeń kuchennych na poziomie parteru, unikanie wyodrębniania skrzydeł pomocniczych.

W oparciu o wyniki badań nad relacją między układem wnętrz oraz rozwiązaniami formalnymi w obrębie elewacji, przeprowadzono metodyczną analizę cech zewnętrznych wszystkich budynków, wzniesionych na terenie historycznych dzielnic. Wytypowano **273** budynki, co do których istnieje pewność lub przypuszczenie, że mogły zostać wzniesione jako wille – domy jednorodzinne.

Tabela określająca rozmieszczenie budynków w typie willi wg dzielnic.

l.p.	Dzielnica	Liczba budynków
1.	Wrzeszcz Górny	**133**
2.	Oliwa	**75**
3.	VII Dwór	7
4.	Letnica	1
5.	Nowy Port	5
6.	Orunia św. Wojciech Lipce	7
7.	Brzeźno	4
8.	Siedlce	1
9.	Wrzeszcz Dolny	9
10.	Aniołki	**31**
		273

Lokalizację wytypowanych obiektów w czterech dzielnicach o największym ich zagęszczeniu przedstawiono na załączonych planszach. Największe zagęszczenie willi występuje w dzielnicy Wrzeszcz oraz Oliwie i Aniołkach. Należy zauważyć, że za wyjątkiem ul. Jaśkowej Doliny oraz osiedli przy ul. Uphagena i Ul. Podleśnej wille występowały w pewnym rozproszeniu

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w sąsiedztwie budynków wielorodzinnych. Były to jednak w większości tzw. *Apartmentville* lub obiekty, które przynajmniej stylistycznie starano się upodobnić do architektury rezydencjonalnej, czemu zresztą sprzyjała ich swobodna lokalizacja na parcelach.

Należy zaznaczyć, że większość obiektów, dla których prowadzono wnikliwe analizy pochodziła z dwóch dzielnic: Aniołki i Wrzeszcz Górny. Państwowe Archiwum w Gdańsku dysponuje szczątkową dokumentacją w zakresie akt Policji Budowlanej dla Oliwy, a jak wykazano w tabeli powyżej jest to druga pod względem liczebności występowania potencjalnych willi dzielnica. Dzielnica ta, włączona formalnie w granice Gdańska dopiero w 1926 r. posiada wyróżniające ją cechy architektoniczne i wymaga przeprowadzenia bardziej szczegółowych badań in situ.

1. Typologia.

1.1. Powierzchnia zabudowy

W toku prowadzonych badań wyprowadzono podział willi gdańskich według ich wielkości wyrażającej się powierzchnią zabudowy.

Przyjęto podział na **wille małe (100-150m^2), średnie (151-250m^2) i duże (251-300m^2+).** Wnikliwa analiza rzutów zarówno obiektów wznoszonych w Gdańsku jak i prezentowanych w prasie fachowej tego okresu, prezentowanych w traktatach Hermana Muthesiusa i Friedricha Ostendorfa, a także przegląd rozwoju architektury willowej lat 1830-1890 dokonany przez Wolganga Bronnera pozwala wysnuć wnioski, że istnieje jednoznaczna korelacja między zastosowanym rozwiązaniem przestrzennym, ilością pomieszczeń a rozległością samego założenia architektonicznego. Jak wykazuje Wolfgang Bronner i Friedrich Ostendorf, zastosowanie programu zawierającego centralne pomieszczenie komunikacyjne lub reprezentacyjne z efektowną klatką schodową mogło być realizowane w obiektach, których krótszy bok wynosił około 20 m^2. Skala zabudowy wynikająca prawdopodobnie z możliwości inwestycyjnych inwestora, determinowała zatem pragmatyczne podejście ograniczające konstrukcję budynku do dwóch traktów i lokowanie sieni i strefy wejściowej w połowie jednego z nich. Rozwiązanie to, sprzyjające zachowaniu zwartości bryły, było powszechne w willach małych i średnich.

Poniżej przedstawiono tabelaryczne zestawienie liczby budynków w określonej kategorii, z uwagi na powierzchnię, powstałych w wyznaczonym przedziale czasu. Jak wynika z tabeli najwięcej willi dużych odnotowano w latach 1901-1910; wille średnie wznoszono przez cały badany okres z wyraźną tendencją spadkową w latach dwudziestych. Willi małych nie odnotowano przed 1910 rokiem natomiast po 1910 r. były typem najpowszechniejszym.

Przedział czasu	Liczba obiektów w danym typie (razem 63)			Ogółem badanych[235]
	małe	**średnie**	**duże**	
1870-1900	-	6	3	9
1901-1910	2	9	5	16
1911-1920	13	9	3	25
1921-1930	10	3	-	13

[235] Liczba obiektów, dla których dostępny jest archiwalny projekt.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1.2. Ukształtowanie bryły i usytuowanie na działce

W drugiej kolejności wyodrębniono cztery typy z uwagi na sposób ukształtowania bryły. Typ „1" – to budynki o nieregularnym planie, o pełnych dwóch kondygnacjach, nakryte dachem o złożonej geometrii, występujące w szacie historycznej. Typ drugi i trzeci to budynki założone na planie prostokąta, przy czym typ „2" posiada płytkie ryzality i rozwiązania architektoniczne, odwołujące się również do stylów historycznych.

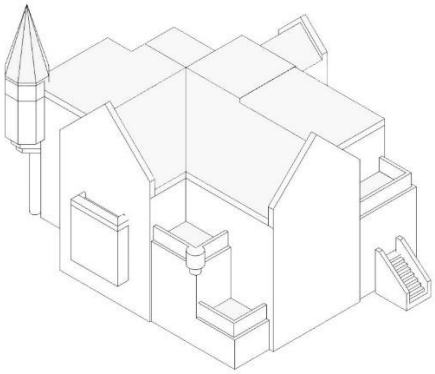

Schemat 16. bryła w typie 1 (malowniczy)

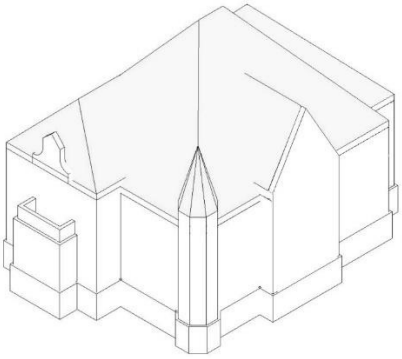

Schemat 17. Bryłą w typie 2. (zwarty-malowniczy)

Bryła typu „3" jest bardzo zwarta, urozmaicona jedynie wykuszem lub oknem wykuszowym, gankiem wejściowym i werandą ściśle związanymi z podstawowym programem funkcjonalnym. Typ „4" to budynki o rzucie nieregularnym, zazwyczaj zbliżone do litery „L" , o dwóch kondygnacjach mieszkalnych, przy czym powierzchnia drugiej kondygnacji jest zazwyczaj ograniczona częściowo obniżoną połacią dachu, forma architektoniczna odzwierciedla też hierarchię pomieszczeń w budynku.

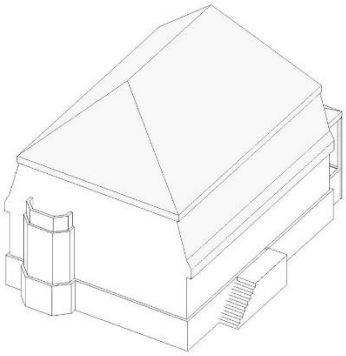

Schemat 18. Bryła w typie 3. (zwarty-uproszczony)

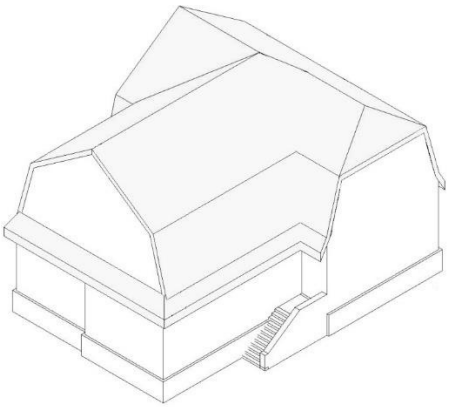

Schemat 19. bryła w typie 4. (landhaus)

Tu również odnotowano wyraźne tendencje zauważalne w czasie. W tabeli nie odnotowano Typu 0 ponieważ z uwagi na brak archiwalnych dokumentacji nie były one włączone do puli analizowanych przypadków.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Przedział czasu	Liczba obiektów w danym typie (razem 63)			
	Typ 1	**TYP 2**	**TYP 3**	**TYP 4**
1870-1900	**3**	**6**	-	-
1901-1910	1	**5**	4	**6**
1911-1920	-	1	**18**	**5**
1921-1930	-	1	**12**	-

Poniżej przedstawiono wyniki dotyczące relacji między sposobem ukształtowania bryły a wielkością budynku.

Typ z uwagi na wielkość	Liczba obiektów w danym typie (razem 63)			
	Typ 1	**TYP 2**	**TYP 3**	**TYP 4**
Małe	-	-	**22**	4
Średnie	**4**	**6**	10	**7**
Duże	-	**7**	2	2
	4	13	**34**	13

Z powyższych tabel można wyciągnąć wniosek, że **Typ 3 jest typem najliczniej występującym w badanej grupie**. Typ 1 występuje najrzadziej i najkrócej, co należy tłumaczyć ogólną tendencją w rozwoju architektury i końcem dominacji stylów historycznych.
Zauważono również korelację między tendencją związaną ze zwartością bryły i lokalizacją wejścia do budynku w elewacji bocznej – podłużnej. Z analizy usytuowania budynku na działce (zestawienie zbiorcze- kolumna 36) wynika, że od początku XX wieku budowa willi podporządkowana była ścisłym regulacjom związanym z lokalizacją zabudowy względem ulicy, oraz pośrednio wskazuje to na dominację mniejszych założeń przestrzennych i niewielkich założeń ogrodowych.

	1870-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930
swobodne usytuowanie na działce (*centr*) [9]	4	2	2	1
Usytuowanie narożne (*nar*)[5]	1	2	1	1
Usytuowanie w stałej odległości od ulicy, zazwyczaj w osi działki (*pierz*)[45]	**4**	**8**	**22**	**11**

1.3. Układ funkcjonalny

Kuchnia

Zauważono wyraźną tendencję odnośnie lokalizacji kuchni na poziomie parteru. Lokalizacja budynków w suterenie była rozwiązaniem dominującym w ostatnich dekadach XIX wieku. Jeszcze w drugiej dekadzie XX wieku odnotowano 4 przypadki takiej lokalizacji. W latach

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

dwudziestych nie odnotowano już żadnego. Takie rozwiązanie, krytykowane przez Muthesiusa, było powszechne w budynkach dużych i średnich.

lokalizacja kuchni	1870-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930
suterena	**7**	**9**	4	-
parter	2	7	**22**	**13**

Ponadto opisano występujące rozwiązania w zakresie kreowania połączeń komunikacyjnych oraz roli wiatrołapu w segregacji komunikacji domowników i służby. Zauważono, że skuteczna separacja ruchu służby od pomieszczeń dziennych (odrębne ciągi komunikacyjne) korelowała z uzyskaniem w obrębie sieni przestrzeni o charakterze mieszkalnym z wyodrębnieniem miejsc wypoczynku.

Łazienka

Dokonano analizy rozwiązań funkcjonalnych związanych z usytuowaniem łazienki w kondygnacji piętra. Prawie w 1/3 przypadków (18/63) łazienka była zaprojektowana jako pomieszczenie dostępne z sieni lub korytarza i równocześnie z sypialni rodziców. Zaobserwowano jednostkowe przypadki występowania dwóch łazienek kąpielowych na kondygnacji.

1.4. **Usytuowanie pomieszczeń dziennych względem stron świata.**

Analiza usytuowania budynków jasno pokazała (wyniki przedstawiono w tabeli T4), że lokalizacja pomieszczeń dziennych w budynkach jest powiązana z usytuowaniem domu względem stron świata. W badanych przypadków pokoje były zlokalizowane po stronie południowej, niezależnie, czy była to ekspozycja ogrodowa czy od strony ulicy. Nie zauważono wyraźnej tendencji w czasie.

Lokalizacja pomieszczeń dziennych względem stron świata*		Liczba przypadków	razem
Korzystne	Ulica od południa Pokoje dzienne od ulicy	24	44
	Ogród od południa Pokoje dzienne od ogrodu	20	
Niekorzystne	Ulica od południa; pokoje dzienne od ogrodu lub Ogród od południa; pokoje dzienne od strony ulicy	10	10

*analiza objęła 54 budynki

1.5. Inne elementy zagospodarowania terenu, uchwycone w archiwalnych dokumentacjach

Ogrodzenie

Wśród 50 przebadanych teczek pochodzących z akt Policji Budowlanej odnotowano obecność projektu ogrodzenia w 32 z nich. Zazwyczaj były to ogrodzenia frontowe. W dokumentacjach dotyczących budynków usytuowanych pod lasem oraz przy ul. Uphagena odnotowano projekty ogrodzeń sąsiedzkich w konstrukcji z użyciem słupów żelbetowych oraz wypełnieniem ceglanym,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

lub z użyciem słupów z rozpiętą siatką (np. Uphagena 5), które to ogrodzenia zakończone były jednym lub dwoma rzędami drutu kolczastego. Nie ustalono, czy ogrodzenie projektowano na czas budowy czy było to właściwe ogrodzenie.

Garaż

W przypadku 4 budynków wraz z dokumentacją domu do urzędu złożono projekt wozowni i stajni lub garażu. W 14 przypadkach odnotowano wystąpienie o pozwolenie na budowę garażu w późniejszym terminie. Wszystkie budowy w tym zakresie miały miejsce między 1920 a 1937 rokiem.

Należy przy tym zauważyć, że w budynku przy ul. Chodowieckiego 4 (proj. Adolf Bielefeldt) zaprojektowanym w 1924 roku garaż usytuowano w poziomie piwnicy. Jest to jedyny z badanych przypadków, w których zastosowano takie rozwiązanie na etapie projektu. Wtórną aplikację takiego rozwiązania zaobserwowano w budynkach przy ul. Uphagena 3 oraz ul. Uphagena 7.

Projekt ogrodu

Choć rozplanowanie ogrodu (kompozycja zieleni) powinna stanowić przedmiot działalności architekta zarówno według postulatów Muthesiusa jak i Ostendorfa w aktach Policji Budowlanej są to nieliczne wyjątki. Umieszczono je w dokumentacjach dotyczących ul. Polanki 113, ul. Podleśnej 4 (brak danych dotyczących budynku dlatego nie został włączony do analizy) oraz dla budynku przy ul. Batorego 6-8, przy czym ten ostatni przypadek miał związek z późniejszą lokalizacją altany ogrodowej.

2. Wnioski końcowe.

Architektura willowa na terenie Gdańska do lat 80 -tych XIX wieku rozwijała się w opóźnieniu względem innych miast podlegających pruskiej administracji. Miasto ani jego przedmieścia nie były w tym czasie polem ekspresji toczącego się dyskursu wokół architektury domowej.

Spowolniony rozwój był konsekwencją głębokiej zapaści gospodarczej będącej skutkiem polityki prowadzonej względem miasta przez Napoleona Bonaparte (1807 r.- 1815 r.), ograniczeniem znaczenia Gdańska w polityce Prus na rzecz Królewca oraz blokadą rozwoju przestrzennego w związku z utrzymywaniem statusu miasta twierdzy. Ograniczenia rozwoju przestrzennego skutkowały późnym rozwojem przemysłu na większą skalę.

Brak zainteresowania budowaniem rezydencji dobrze ilustruje sytuacja podmiejskich rokokowych i klasycystycznych dworów zlokalizowanych przy Polankach. Poddawane modernizacjom i rozbudowom jeszcze w latach 30 XIX w. w II połowie XIX wieku ulegały tylko nieznacznym przebudowom lub traciły swoją funkcję mieszkalną[236], a realizowane na posesjach inwestycje raczej degradowały ich rolę na architektonicznej mapie regionu. Powolny rozwój kapitału prywatnego, stanowiącego podstawę do inwestycji w podmiejskie siedziby, odzwierciedlają nieliczne obiekty powstałe dopiero w latach 80. i 90 XIX wieku. Wydaje się, że ich architektura prezentuje jednak wpływ w miarę aktualnych trendów w zakresie zarówno rozwiązań stylistycznych i formalnych w odniesieniu do ich zewnętrza jak i kompozycyjnych w odniesieniu do dyspozycji wnętrz.

[236] W dworze II urządzono zakład wodoleczniczy, a w latach 70. XIX dom sierot,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Domy neorenesansowe, jak wzniesiona w latach 70 willa Steffensa, z jej korytarzową sienią nie odbiegają od podobnych realizacji tego okresu na terenach kręgu kultury niemieckojęzycznej. Realizacja willi w szatach francuskiego neorenesansu występując w latach 80 XIX wieku nie wykazują istotnego zapóźnienia typologicznego. Podobnie domy, których architektura nawiązywać miała do domów wiejskich (typ Landhaus) występowały w odpowiednich wariantach stosownie do etapu rozwoju bez istotnych opóźnień. Równoległe realizacje obiektów o odrębnych cechach stylistycznych wydaje się dowodzić obecności dyskursu w przestrzeni kulturalnej miasta. Tym co jednak cechowało gdańskie realizacje to brak rozwiązań awangardowych i zauważalny konserwatyzm w zakresie rozplanowania pomieszczeń. Przeprowadzone analizy wykazały, że rozwój przestrzenny willi odbywał się bardziej w kierunku zwiększania liczby pomieszczeń niż zmiany ich wielkości. Powściągliwość w ukształtowaniu form, którą można wiązać z ograniczeniami natury ekonomicznej wydają się nie być jednoznacznym czynnikiem determinującym język formalny gdańskich willi.

Okresem rzeczywistego wzmożenia ruchu budowlanego w zakresie architektury willi i landhausów przypada na koniec ostatniej dekady XIX wieku i pierwszą dekadę wieku XX wieku. Dynamika inwestycji, szczególnie w zakresie zdemokratyzowanego typu – willi mniejszych wzrasta w drugiej dekadzie wieku XX -powstają wówczas osiedle „willowe" *Heimstätte* w Oliwie, osiedle przy ul. Podleśnej, dochodzi również do parcelacji terenów przy ul. Uphagena. Zarówno architektura willi średnich jak i małych odzwierciedla stylistyczny zwrot w kierunku architektury „1800" i modernizującego wariantu architektury landhausów, promowanych w publikacjach Hermana Muthesiusa.

Wydaje się, że gdańskie uwarunkowania wytworzyły podatny grunt dla wykreowania dosyć konserwatywnych rozwiązań architektury podmiejskiej, który to konserwatyzm wyrażał się w powtarzalnej dyspozycji wnętrz, i dużej powściągliwości w stosowaniu detalu niezależnie od wybranego wariantu typologicznego. Równolegle w gdańskich realizacjach widoczne jest wewnętrzne drżenie planów wyrażające poszukiwania projektantów bardziej w kierunku uzyskania przestrzeni komfortowych i dobrze zorganizowanych w kontekście czynnej obecności służby w budynku, niż w kierunku reprezentacyjnej wystawności.

Wybuch pierwszej wojny światowej zatrzymał tempo inwestycji w zakresie architektury willowej- spośród 63 przebadanych obiektów tylko trzy powstały między 1914 a 1919 rokiem. Kryzys gospodarczy i przemiany polityczne i społeczne, które przyniosła dla Gdańska trzecia dekada XX wieku właściwie zakończyły rozwój zabudowy willowej w rozumieniu rezydencjonalnym.
Powstające od lat trzydziestych osiedla mieszkaniowe przeznaczone dla mniej zamożnych mieszkańców posiadały cechy wspólne dla budownictwa willowego, ale ich skala oraz projektowany sposób zamieszkiwania, oparty na samowystarczalności właściciela, wyklucza ten typ zabudowy z rozważań nad zabudową willową.
Już w latach 20. XX wieku w dokumentacjach gdańskich domów jednorodzinnych odnotowano przebudowy zmierzające do wydzielenia pomniejszych mieszkań na wynajem. Ta tendencja została rozwinięta w latach 30 i po II wojnie światowej. Z uwagi na reprezentacyjne walory i wartość wyposażenia oraz rozległość pomieszczeń niektóre wille adaptowano po 1945 r.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

na funkcje związane z administracją publiczną, kulturą lub oświatą. Inne ulegały poważniejszym przebudowom, pozbawiającym je pierwotnych walorów użytkowych i estetycznych.

W świetle badań literaturowych obejmujących wydawnictwa i lokalną prasę fachową, obejmującą badany okres, architektura gdańskich willi sytuuje się jako aktualna i odpowiadająca promowanym wzorcom. Najprawdopodobniej z uwagi na toczący się na powstałej w 1904 roku Królewskiej Wyższej Szkole Technicznej dyskurs wokół architektury historycznej w Gdańsku, nie wykazywała tendencji do awangardy.

Przeprowadzona w niniejszej pracy analiza charakterystycznych struktur i rozplanowania pomieszczeń w strefach funkcjonalnych, a także **zamieszczony w niniejszej pracy katalog odnotowanych w dokumentacjach archiwalnych rozwiązań, może okazać się przydatny jako materiał porównawczy w trakcie badań historycznych i przygotowawczych do badań architektonicznych**[237] w obiektach nie posiadających archiwalnej dokumentacji i silnie nawarstwionych wtórnymi interwencjami budowlanymi.

[237] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. 2022 poz. 840)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

		K-01	K-02	K-03	K-04	K-05	K-06
WILLE DUŻE	>300 m²						
	251-300 m²			■	■		
WILLE ŚREDNIE	201-250 m²		■	■	■	■	
	151-200 m²	■	■	■	■	■	■
WILLE MAŁE	121-150	■	■	■	■	■	■
	100-120	■	■	■	■	■	■
NR W KATALOGU/ LP W TABELI ZBIORCZEJ		K-01/ *T-2*	K-02/ *T-4*	K-03/ *T-5*	K-04/ *T-9*	K-05/ *T-7*	K-06/ *T-8*
ADRES		Jaśkowa Dolina 12	ul. Sternicza 2 1898 r.	ul. Batorego 5 1899 r.	ul. Jaśkowa Dolina 19 1899 r.	ul. Sobótki 20 1899 r.	ul. Pawłowskiego 2 (1897 r.-1899 r.)
RZUT PARTERU						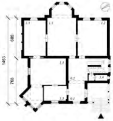	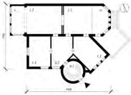
OCENA NASŁONECZNIENIA POKOI DZIENNYCH		▦	▨	▨	▨	▨	▨
LOKALIZACJA KUCHNI - PARTER		■					
LOKALIZACJA KUCHNI - SUTERENA			■	■	■	■	■
RZUT PARTERU - STREFY FUNKCJONALNE			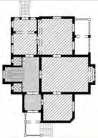			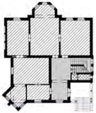	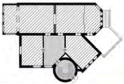
TYP 1			■			■	■
		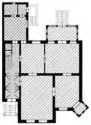		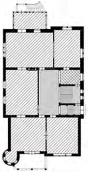
TYP 2		■		■	■		

K-07/ *T-6*	K-08/ *T-11*	K-09/ *T-13*	K-10/ *T-16*	K-11/ *T-18*	K-12/ *T-19*	K-13/ *T-20*	K-14/ *T-29*
ul. Wały Jagiellońskie 1899 r.	ul. Jaśkowa Dolina 44 1903 r.	ul. Hoene Wrońskiego 12 1905 r.	ul. Batorego 8 (<1907 r.)	ul. Jaśkowa Dolina 40 (<1907 r.)	ul. Polanki 114 1907 r.	ul. Tuwima 30 (<1905 r.)	ul. Batorego 18 1911 r.

K-15/ *T-28*	K-16/ *T-34*	K-17/ *T-32*	K-18/ *T-33*	K-19/ *T-36*	K-20/ *T-31*	K-21/ *T-38*	K-22/ *T-30*	K-23/ *T-37*	K-24/ *T-42*
ul. Polanki 115 1911 r.	ul. Batorego 16 1912 r.	ul. Podleśna 14 1912 r.	ul. Podleśna 15 1912 r.	Podleśna 21 1912 r.	ul. Podleśna 23 1912 r.	ul. Uphagena 31 1912 r.	Ul. Uphagena 5 1912 r.	Ul. Uphagena 7 1912 r.	ul. Podleśna 25 1913 r.
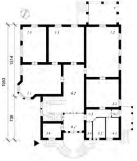					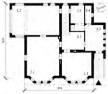

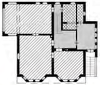

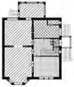				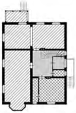

K-25/ *T-41*	K-26/ *T-47*	K-27/ *T-50*	K-28/ *T-51*	K-29/ *T-53*	K-30/ *T-55*	K-31/ *T-50*	K-32/ *T-50*	K-33/ *T-57*
ul. Podleśna 27 1913 r.	Ul. Uphagena 12 1914 r.	ul. Kilińskiego 7 1919 r.	ul. Batorego 20 1921 r.	ul. Uphagena 2 1921 r.	ul. Uphagena (28) 1922 r.	ul. Uphagena 30 1921 r.	ul. Uphagena 6 1923 r.	ul. Uphagena 8 1923 r.
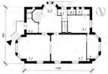

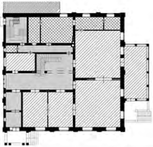			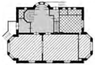	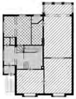

1920

TABELA NR 2 - ZESTAWIENIE ZBIORCZE

				ADRES				PROJEKTANT	OGRODZENIE I GARAŻ			SKALA ZABUDOWY								KUCHNIA						KOMUNIKACJA					PIĘTRO			USYTUOWANIE I BRYŁA				GANEK I ROLA WIATROŁAPU				STREFA WEJŚCIOWA			ORIENTACJA WZGLĘDEM POŁUDNIA			
1.	2.	3.	4.	5.		6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	52.	53.
L.P.	NR KAT/ NR AN		data zatwierdzenia	ulica		nr	Dzielnica	projektował	proj ogrodzenia	GARAŻ (0-BRAK, 1- projektowany równolegle z budynkiem, 2- projekt w późniejszym terminie)	DATA BUDOWY GARAŻU (jeśli inna proj. budynku)	RZUT wym. rzewnętrzne w uproszczeniu	powierzchnia zabudowy [m2]	<100	100-120- MAŁE	121-150 - MAŁE	151-200 - ŚREDNIE MNIEJSZE	201-250-ŚREDNIE	251-300 DUŻE	>300 BARDZO DUŻE	LOKALIZACJA KUCHNI		K-1-A	K-1-B	AK-a	AK-b	AK-c	AK-d	ganek kuchenny	zejście do piwnicy	zejście do ogrodu	KL SCH POZA SIENIĄ	GALERIA	lp/lb	II	IIlp/b/g	usytuowanie na działce	TYP - UKSZTAŁTOWANIE BRYŁY (opis w tekście)			ganek / schody wejściowe poza bryłą budynku	I	II	III	SRT W - A	SRT W - B	SRT W - c	południe -ulica (A)	południe - ogród (B)	P Dn- ulica (C)	P dn- ogród (D)	pokoje dzienne od południa (A+C lub B+D)	lokalizacja pokoi dziennych od północy (A+D lub B+C)		
1	-		1880	Sobótki		14	Wrzeszcz Górny	nn				13x18	234								SUTERENA			B podł																													
2	01		1886	Jaśkowa Dolina		12	Wrzeszcz Górny	Fr. Vergien	tak	2	1924	14x14	189									PARTER					C-1		tak	tak	tak	nie		lp			nar		2		tak	I			A			tak		tak	tak				
3	-		1893	Matejki		16	Wrzeszcz Górny	Herman Prohnow	tak	2		12x16	184									PARTER					C-1		tak	tak	tak	z piętra na poddasze	nie				centr		2		tak	I					B			tak	tak					
4	02		1898	Sternicza		2	Brzeźno	E.&C. Koerner	tak	2	1926	14x18	245								SUTERENA		Ar							tak	tak	nie		nie	lb			cent	1			tak	I			A			tak	tak	tak	tak				
5	03		1899	Batorego		5	Wrzeszcz Górny	Albert Treder	tak	1	1899	14x21	293								SUTERENA		A c							tak	tak	nie		nie	lp			pierz		2		nie		II				B			tak	tak					
6	07		1899	Wały Jagiellońskie		-5	Śródmieście	Reimarus & Hetzel				14x20	265								SUTERENA			B poprz z s.							tak	tak	tak z piętra na poddasze		nie				pierz+		2		nie	I			A			tak	tak	tak	tak				
7	05		1899	Sobótki		20	Wrzeszcz Górny	Moeckel (?)	nie	0		15x15	217								SUTERENA		Ar							tak	nie	nie		nie				pierz	1			tak	I			A			tak		tak	tak				
8	06		1899	Pawłowskiego		2	Wrzeszcz Górny	Johann Henkenhaf				11x14	160								SUTERENA		Ac								tak	tak	nie		nie				pierz	1			nie			III		B			tak		tak	tak				
9	04		1899	Jaśkowa Dolina		19	Wrzeszcz Górny	Schade				12x22	255								SUTERENA		Ac								tak	tak	tak - do piętra						centr		2		nie		II			B			tak		tak	tak				
10	-		1900	Pniewskiego		2	Wrzeszcz Górny	Ernst Reichnberg	nie	0		10x14	132									PARTER					C-2		tak	tak	tak	nie			II				pierz			4 i	tak	I				B				tak	tak	tak				
11	08		1903	Jaśkowa Dolina		44	Wrzeszcz Górny	Erwin Heinemann	nie	0		11x17	186								SUTERENA		Ac								tak	tak	tak z piętra na poddasze	tak		lb		IIIb	centr		2		tak	I				B			tak	tak	tak	tak				
12	-		1904	Tuwima		27	Aniołki	Carl Kleefeld	nie	2		10x13	127									PARTER					C		nie	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		II				pierz			34	nie	I				B			tak	tak	tak					
13	09		1905	Hoene- Wrońskiego		12	Aniołki	Steinicke				13x19	253									PARTER							nie	tak	tak	tak od piwnicy do parteru	nie				nar			4	tak	I			A				tak						
14	A		1905	Kołłątaja		2	Wrzeszcz Górny	Walter Marx				13x14	182																																												
15	-		1905	Dekerta		6	Wrzeszcz Górny	Arendt	tak	0		13x17	221								SUTERENA			B podł							tak	tak	nie, jedna klatka poza sienią	nie			II		pierz		2	4	nie	I				B				tak	tak					
16	10		1906	Batorego		8	Wrzeszcz Górny	Curt Hempel				11x18	198								SUTERENA		Ac								tak	tak	z piętra na poddasze	tak							31		tak		II			B				tak	tak	tak				
17	A-K		1906	Małachowskiego		1	Wrzeszcz Górny	Walter Marx				17x24	414								SUTERENA			B poprz												lp		IIIp	pierz	1			nie				B										
18	11	1901-1910	1907	Jaśkowa Dolina		40	Wrzeszcz Górny	Bühring	nie	0		12x18	213								SUTERENA			B podł +I								tak	nie	tak						31		nie	I				B			tak	tak	jadalnia				
19	12		1907	Polanki		114	VII Dwór	Curt Hempel	tak	1		12x18	214								SUTERENA		Ar*								tak	tak	tak z piętra na poddasze	tak			IIIp		centr		33		nie		II				C			tak	wjazd					
20	13		1907	Tuwima		30	Aniołki	Fehlhaber				10x14	140									PARTER						C		tak	tak	tak z piętra na poddasze		nie (klatka poza sienią)							4	tak	I				B				tak	tak	tak				
21	A-K /03		1907	Wassowskiego		7	Wrzeszcz Górny	Paul Kadereit				15x16	234									PARTER																pierz		2		tak					B									
22	A-K		1907	Sobótki		18	Wrzeszcz Górny	Albert Carsten				14x15	201								SUTERENA			B poprz z s.														pierz			4	tak					B									
23	A-K/03		1907	Wassowskiego		8	Wrzeszcz Górny	Paul Kadereit				15x16	233									PARTER																pierz		2		tak				A									
24	A-K		1908	Batorego		10	Wrzeszcz Górny	Albert Carsten	tak	0		13x17	217								SUTERENA			B podł r								tak	tak	tak z piętra na poddasze		nie	lp		IIIp	pierz			4	tak w obębie bryły			III			C			tak		tak				
25	A-K		1908	Hanzaplatz			Śródmieście					19x30	540								SUTERENA		Ar																har							III	A									
26	-		1910	Słoneczna		8	Oliwa	A Wiese	nie	0		12x15	172									PARTER				b				tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lp			pierz			4	tak w obębie bryły			III		B			tak		tak				
27	-		1910	Batorego		19	Wrzeszcz Górny	nn	tak	0		13x13	167								bd																		pierz			31	tak														
28	15		1911	Polanki			VII Dwór	Paul Kadereit	nie	1		15x20	286									PARTER			a					tak	tak	tak od piętra do poddasza	nie		lb			centr			4	tak			III			C			tak		tak				
29	14		1911	Batorego		18	Wrzeszcz Górny	Curt Hempel	tak	2	1923	14x17	227									PARTER			a					nie	nie	nie	nie				IIIg	pierz			31	tak			III		B			tak		tak				
30	22		1912	Uphagena		5	Wrzeszcz Górny	Herman Prohnow	tak	0		12x15	200									PARTER					C-1		nie	TAK	NIE	taż z piętra na poddasze	NIE		lp		IIIp	pierz			4	tak w obębie bryły	I			A			TAK	TAK					
31	20		1912	Podleśna		23	Wrzeszcz Górny	Curt Hempel	tak	0		11x13	149								SUTERENA			B podł				E				nie	nie	tak z piętra na poddasze	nie		lb		IIIb	pierz			4	tak	I			B			tak						
32	17		1912	Podleśna		14	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt/GBL	tak	0		9x10	90									PARTER					C-4		nie	nie	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lb			pierz			31	tak		II			B				tak	tak					
33	18		1912	Podleśna		15	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt/GBL	tak	0		10x10	100									PARTER							nie	nie	tak	tak z piętra na poddasze	nie					pierz			31	tak		II B			B			tak		tak				
34	16		1912	Batorego		16	Wrzeszcz Górny	J. Jaschkowski	tak	0		12x20	234								SUTERENA			B podł +I									tak	nie	tak				II'	IIIg	pierz			4	tak		II			B				tak	tak					
35	-		1912	Podleśna		17	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt/GBL	tak	0		10x10	100									PARTER					C		nie	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lp		IIIp	pierz			31	tak	I				B			tak	tak					
36	19		1912	Podleśna		21	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt/GBL	tak	0		10x11	113									PARTER					C-2		nie	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lb			pierz			31	tak		II			B			tak	tak					
37	23		1912	Uphagena		7	Wrzeszcz Górny	Fischer?	tak	2	1931	11x14	154									PARTER					C-2		nie	nie	tak	tak z piętra na strych	nie		II			pierz			31	tak		II							tak	tak					
38	21		1912	Uphagena		31	Wrzeszcz Górny	Herman Prohnow	nie	0		11x12	130									PARTER					C - 1		nie	tak	tak	nie	nie		lp			pierz			31	tak		IIB			B				tak	tak					
39	-	1911-1920	1912	Podleśna		9	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt/GBL	tak	0		9x10	90									PARTER					C-4		nie	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		II			pierz			31	tak		II			B				tak	tak					
40	-		1912	Jaśkowa Dolina		47	Wrzeszcz Górny	(nieczyt.)	nie	2	1920	12x26	311									PARTER				b				tak	ganek w kuchni	tak	nie		nie	lb			pierz	2			nie		II			B			tak						
41	25		1913	Podleśna		27	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt/GBL	tak	2		10x12	127									PARTER						E		tak	tak	przez kuchennę	nie		lb			pierz			31	tak	I				B				tak						
42	24		1913	Podleśna		25	Wrzeszcz Górny	Curt Hempel	tak	0		11x16	174									PARTER					C-4		nie	nie	nie	tak z piętra na poddasze	nie		lp			pierz			31	tak		III			B				tak						
43	-		1913	Podleśna		13	Wrzeszcz Górny	Paul Kadereit	nie	2	1937	12x12	140									PARTER					C-1		nie	bd	nie	bd	nie					pierz			4	tak w obębie bryły	I			A			tak		tak				
44	-		1913	Uphagena		3	Wrzeszcz Górny	Herman Prohnow	tak	2	1937	12x15	177									PARTER					C-4		nie	nie	nie	nie	nie		lp		IIIp	pierz			33			II			C					tak		tak				
45	-		1914	Uphagena		10	Wrzeszcz Górny	dr ing Fisher	tak	0		11x13	138									PARTER					C		nie	tak	tak	nie	nie		lb		IIIb	pierz			33	tak	I				B			tak		tak				
46	-		1914	Batorego		21	Wrzeszcz Górny	Walter Marx	tak	0		10x14	139									PARTER					C		nie	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lb			pierz			31	tak	I				B				tak						
47	26		1914	Uphagena		12	Wrzeszcz Górny	Gebruder Burchardt	nie	0		10x11	104									PARTER				B				nie	tak	tak	nie	nie		lp			pierz			31	TAK	I			A				tak						
48	-		1915	Podleśna		3	Wrzeszcz Górny	Adolf Bielefeldt	tak	0		11x14	150								SUTERENA			B podł*								tak	nie	tak z piętra na poddasze	tak			II		narož			31	TAK	I			A				tak						
49	-		1916	Batorego		14a	Wrzeszcz Górny	Albert (Falk?)	tak	0		13x18	219								SUTERENA			B podł								tak	tak	nie	nie		lp		IIIp	pierz			31	tak w obębie bryły	I			A				tak	tak	tak				
50	27		1919	Kilińskiego		7	Wrzeszcz Górny	Lippke	nie	0		20x21	425									PARTER						E		nie	nie	tak przez wszystkie k	nie		lp		IIIp	centr			30		tak	I			B			tak	tak	tak				
51	28		1921	Batorego		20	Wrzeszcz Górny	Paul Kadereit				12x12	139									PARTER			a					tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lp			pierz			33	tak			III			C					tak		tak				
52	-		1921	Polanki		109	Wrzeszcz Górny	A. Wiese	nie	0		8x13	104									PARTER					C-3		tak	tak	przez kuchennę	nie			II			pierz			33	tak	I			A				tak	tak					
53	29		1921	Uphagena		2	Wrzeszcz Górny	Johannes Haase	nie	2	1926	11x13	143									PARTER			a						nie	nie	nie			II			narož			31	tak		II			B				tak	tak					
54	31		1921	Uphagena		30	Wrzeszcz Górny	Dr Ing Richard Abraham	nie	0		10x14	136									PARTER				b				nie	tak	nie	tak z piętra na poddasze	tak		lp		IIIp	pierz			34	tak	I				B			tak	tak					
55	30		1921	Uphagena		-28	Wrzeszcz Górny	Henry Brettschneider	tak	0		10x12	109									PARTER					C		tak	nie	przez ganek	tak z piętra na poddasze	nie		lp		IIIp	pierz			33	tak	I			A				tak	tak					
56	-		1922	Polanki		113	VII DWÓR	(nieczyt.)	nie	0		11x16	174									PARTER						E		tak	nie	tak	klatka poza sienią, wszystkie K	nie		lp'		IIIb	centr			33	tak	I				B				tak	tak	tak				
57	33		1923	Uphagena		8	Wrzeszcz Górny	Karl Deetz	tak	0		12x16	192									PARTER					C-3		tak	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lp			pierz		2		nie		II			B			tak		tak				
58	32		1923	Uphagena		6	Wrzeszcz Górny	Karl Deetz	tak	2	1924	12x15	176									PARTER			a					tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lb		IIIb	pierz			33	tak			III		B			tak		tak				
59	-		1924	Chodowieckiego		4	Aniołki	Adolf Bielefeldt	tak	1	1924	10x12	120									PARTER					C		nie	tak	tak	tak z piętra na poddasze	nie		lb		IIIb	pierz			33	nie			III			C			tak	tak					
60	-		1924	Kopernika		4	Aniołki	Felix Tiede	nie	0		10x12	125									PARTER					C - 2		nie	tak	nie	tak z piętra na poddasze	nie					pierz			31	tak	I				B			tak		tak				
61	-		1924	Do studzienki		51	Wrzeszcz Górny	architekt Willy Kossman	tak	0		10x12	120									PARTER																pierz			34	tak					B									
62	-		1924	Do studzienki		53	Wrzeszcz Górny	Archit. E. Anders	tak	2	1926	11x12	126									PARTER																pierz			34	tak					B									
63	34		1924	Do studzienki		55	Wrzeszcz Górny	architekt Willy Kossman	tak	2	1927	10x10	95									PARTER														II			pierz			34	tak					B									

TABELA NR 3 – Kryterium powierzchni

	DATA		ADRES		SKALA I KSZTAŁT	KRYTERIUM POWIERZCHNI						
1.	*2.*	***3.***	*4.*	*5.*	*6.*	*7.*	*8.*	*9.*	*10.*	*11.*	*12.*	*13.*
L.P.	**data zatwierdzenia**		**ulica**	**nr**	**rzut**	**m2**	**<100; 100-120**	**121-150**	**151-200**	**201-250**	**251-300**	**>300**
1	**1870-1900**	**1880**	Sobótki	14	**13x18**	234						
2		**1886**	Jaśkowa Dolina	12	**14x14**	189						
3		**1893**	Matejki	16	12x16	184						
4		**1898**	Sternicza	2	**14x18**	245						
5		**1899**	Batorego	5	**14x21**	293						
6		**1899**	Wały Jagiellońskie		**14x20**	265						
7		**1899**	Sobótki	20	**15x15**	217						
8		**1899**	Pawłowskiego	2	11x14	160						
9		**1899**	Jaśkowa Dolina	19	12x22	255						
10	**1901-1910**	**1900**	Pniewskiego	2	10x14	132						
11		**1903**	Jaśkowa Dolina	44	11x17	186						
12		**1904**	Tuwima	27	10x13	127						
13		**1905**	Hoene- Wrońskiego	12	13x19	253						
14		**1905**	Kołłątaja	2	13x14	182						
15		**1905**	Dekerta	6	13x17	221						
16		**1906**	Batorego	8	11x18	198						
17		**1906**	Małachowskiego	1	**17x24**	**414**						
18		**1907**	Jaśkowa Dolina	40	12x18	213						
19		**1907**	Polanki	114	12x18	214						
20		**1907**	Tuwima	30	10x14	140						
21		**1907**	Wassowskiego	7	**15x16**	234						
22		**1907**	Sobótki	18	**14x15**	201						
23		**1907**	Wassowskiego	8	**15x16**	233						
24		**1908**	Batorego	10	**13x17**	217						
25		**1908**	Hanzaplatz		**18x30**	**540**						
26	**1911-1920**	**1910**	Słoneczna	8	12x15	172						
27		**1910**	Batorego	19	**13x13**	167						
28		**1911**	Polanki		**15x20**	286						
29		**1911**	Batorego	18	**14x17**	227						
30		**1912**	Uphagena	5	12x15	200						
31		**1912**	Podleśna	23	11x13	149						
32		**1912**	Podleśna	14	9x10	90						
33		**1912**	Podleśna	15	10x10	100						
34		**1912**	Batorego	16	12x20	234						
35		**1912**	Podleśna	17	10x10	100						
36		**1912**	Podleśna	21	10x11	113						
37		**1912**	Uphagena	7	11x14	154						
38		**1912**	Uphagena	31	11x12	130						

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

39		**1912**	Podleśna	9		9x10		90						
40		**1912**	Jaśkowa Dolina	47		12x26		**311**						
41		**1913**	Podleśna	27		10x12		127						
42		**1913**	Podleśna	25		11x16		174						
43		**1913**	Podleśna	13		12x12		140						
44		**1913**	Uphagena	3		12x15		177						
45		**1914**	Uphagena	10		11x13		138						
46		**1914**	Batorego	21		10x14		139						
47		**1914**	Uphagena	12		10x11		104						
48		**1915**	Podleśna	3		11x14		150						
49		**1916**	Batorego	14a		**13x18**		219						
50		**1919**	Kilińskiego	7		**20x21**		**425**						
51	**1921-1930**	**1921**	Batorego	20		12x12		139						
52		**1921**	Polanki	109		8x13		104						
53		**1921**	Uphagena	2		11x13		143						
54		**1921**	Uphagena	30		10x14		136						
55		**1921**	Uphagena	-28		10x12		109						
56		**1922**	Polanki	113		11x16		174						
57		**1923**	Uphagena	8		12x16		192						
58		**1923**	Uphagena	6		12x15		176						
59		**1924**	Chodowieckiego	4		10x12		120						
60		**1924**	Kopernika	4		10x12		125						
61		**1924**	Do studzienki	51		10x12		120						
62		**1924**	Do studzienki	53		11x12		126						
63		**1924**	Do studzienki	55		10x10		95						

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TABELA nr 4

				ADRES		SKALA ZABUDOWY	KUCHNIA									
1.	*2.*	***3.***	*4.*	*5.*	*6.*	*7.*	*8.*	*9.*	*10.*	*11.*	*12.*	*13.*	*14.*	*15.*	*16*	*17*
L.P.	**NR KAT/NR AN**	**data zatwierdzenia**		**ulica**	**nr**	**m-małe s- średnie d-duże**	**KUCHNIA**		**K-1-A**	**K-1-B**	**AK-a**	**AK-b**	**AK-c**	**AK-d**	**ganek kuchenny**	**zejście do piwnicy**
1	-	**1870-1900**	1880	Sobótki	14	s	SUTERENA			B podł						
2	01		1886	Jaśkowa Dolina	12	s		PARTER					c-1		tak	tak
3	-		1893	Matejki	16	s		PARTER					c-1		tak	tak
4	02		1898	Sternicza	2	s	SUTERENA		Ar							tak
5	03		1899	Batorego	5	d	SUTERENA		A c							tak
6	07		1899	Wały Jagiellońskie		d	SUTERENA			B poprz z s.						tak
7	05		1899	Sobótki	20	s	SUTERENA		Ar							tak
8	06		1899	Pawłowskiego	2	s	SUTERENA		Ac							tak
9	04		1899	Jaśkowa Dolina	19	d	SUTERENA		Ac							tak
10	-		1900	Pniewskiego	2	m		PARTER					c-2		tak	tak
11	08		1903	Jaśkowa Dolina	44	s	SUTERENA		Ac							tak
12	-		1904	Tuwima	27	m		PARTER					c		nie	tak
13	09		1905	Hoene- Wrońskiego	12	d		PARTER						d	nie	tak
14	A		1905	Kołłątaja	2	d										
15	-		1905	Dekerta	6	s	SUTERENA			B podł						tak
16	10		1906	Batorego	8	s	SUTERENA		Ac							tak
17	A-K	**1901-1910**	1906	Małachowskiego	1	s	SUTERENA			B poprz						
18	11		1907	Jaśkowa Dolina	40	d	SUTERENA			B podł +l						tak
19	12		1907	Polanki	114	s	SUTERENA		Ar*							tak
20	13		1907	Tuwima	30	s		PARTER						d	tak	tak
21	A-K /03		1907	Wassowskiego	7	d		PARTER								
22	A-K		1907	Sobótki	18	s	SUTERENA			B poprz z s						
23	A-K/03		1907	Wassowskiego	8	s		PARTER								
24	A-K		1908	Batorego	10	s	SUTERENA			B podł r						tak
25	A-K		1908	Hanzaplatz		d	SUTERENA		Ar							
26	-	**1911-1920**	1910	Słoneczna	8	s		PARTER				b			tak	tak
27	-		1910	Batorego	19	s	bd									
28	15		1911	Polanki		d		PARTER			a				tak	tak
29	14		1911	Batorego	18	s		PARTER			a				nie	nie
30	22		1912	Uphagena	5	s		PARTER					C - I		nie	TAK
31	20		1912	Podleśna	23	m	SUTERENA			B podł				d		tak
32	17		1912	Podleśna	14	m		PARTER					c-4		nie	nie
33	18		1912	Podleśna	15	m		PARTER							nie	nie

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

34	16		1912	Batorego	16		s		SUTERENA				B podł +I							tak
35	-		1912	Podleśna	17		m			PARTER							c			nie	tak
36	19		1912	Podleśna	21		m			PARTER							c-2			nie	tak
37	23		1912	Uphagena	7		s			PARTER							c-2			nie	nie
38	21		1912	Uphagena	31		m			PARTER							c - i			nie	tak
39	-		1912	Podleśna	9		m			PARTER							c-4			nie	tak
40	-		1912	Jaśkowa Dolina	47		d			PARTER						b				tak	ganek w kuchni
41	25		1913	Podleśna	27		m			PARTER								d		tak	tak
42	24		1913	Podleśna	25		s			PARTER							c-4			nie	nie
43	-		1913	Podleśna	13		m			PARTER							c-1			nie	bd
44	-		1913	Uphagena	3		s			PARTER							c-4			nie	nie
45	-		1914	Uphagena	10		m			PARTER							c			nie	tak
46	-		1914	Batorego	21		m			PARTER							c			nie	tak
47	26		1914	Uphagena	12		m			PARTER						B				nie	tak
48	-		1915	Podleśna	3		m		SUTERENA				B podł*							tak	
49	-		1916	Batorego	14a		s		SUTERENA				B podł							tak	
50	27		1919	Kilińskiego	7		d			PARTER								d		nie	nie
51	28		1921	Batorego	20		m			PARTER					a					tak	tak
52	-		1921	Polanki	109		m			PARTER							c-3			tak	tak
53	29		1921	Uphagena	2		m			PARTER					a						nie
54	31		1921	Uphagena	30		m			PARTER						b				nie	tak
55	30		1921	Uphagena	-28		m			PARTER							c			tak	nie
56	-		1922	Polanki	113		s			PARTER								d		tak	nie
57	33		1923	Uphagena	8		s			PARTER							c-3			tak	tak
58	32		1923	Uphagena	6		s			PARTER					a					tak	tak
59	-		1924	Chodowieckiego	4		m			PARTER							c			nie	tak
60	-		1924	Kopernika	4		m			PARTER							c - 2			nie	tak
61	-		1924	Do studzienki	51		m			PARTER											
62	-		1924	Do studzienki	53		m			PARTER											
63	34		1924	Do studzienki	55		m			PARTER											

1921-1930

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TABELA NR 5 – relacja między powierzchnią zabudowy a ukształtowaniem bryły												
1.	*2.*	***3.***	*4.*	*5.*	*6.*		*7.*		*8.*	*9.*	*10.*	*11.*
L.P.	**NR KAT/NR AN**	**data zatwierdzenia**		**ulica**	**nr**		**m-małe s- średnie d-duże**		**Bryła (opis w tekście)**			
1	-	**1870-1900**	1880	Sobótki	14		s			2		
2	01		1886	Jaśkowa Dolina	12		s			2		
3	-		1893	Matejki	16		s			2		
4	02		1898	Sternicza	2		s		1			
5	03		1899	Batorego	5		d			2		
6	07		1899	Wały Jagiellońskie			d			2		
7	05		1899	Sobótki	20		s		1			
8	06		1899	Pawłowskiego	2		s		1			
9	04		1899	Jaśkowa Dolina	19		d			2		
10	-	**1901-1910**	1900	Pniewskiego	2		m					41
11	08		1903	Jaśkowa Dolina	44		s			2		
12	-		1904	Tuwima	27		m				34	
13	09		1905	Hoene- Wrońskiego	12		d					4
14	A		1905	Kołłątaja	2		d			2		
15	-		1905	Dekerta	6		s					4
16	10		1906	Batorego	8		s				31	
17	A-K		1906	Małachowskiego	1		s		1			
18	11		1907	Jaśkowa Dolina	40		d				31	
19	12		1907	Polanki	114		s				33	
20	13		1907	Tuwima	30		s					4
21	A-K /03		1907	Wassowskiego	7		d			2		
22	A-K		1907	Sobótki	18		s					4
23	A-K/03		1907	Wassowskiego	8		s			2		
24	A-K		1908	Batorego	10		s					4
25	A-K		1908	Hanzaplatz			d			2		
26	-	**1911-1920**	1910	Słoneczna	8		s					4
27	-		1910	Batorego	19		s				31	
28	15		1911	Polanki			d					4
29	14		1911	Batorego	18		s				31	
30	22		1912	Uphagena	5		s					4
31	20		1912	Podleśna	23		m					4
32	17		1912	Podleśna	14		m				31	
33	18		1912	Podleśna	15		m				31	
34	16		1912	Batorego	16		s					4
35	-		1912	Podleśna	17		m				31	
36	19		1912	Podleśna	21		m				31	
37	23		1912	Uphagena	7		s				31	
38	21		1912	Uphagena	31		m				31	
39	-		1912	Podleśna	9		m				31	
40	-		1912	Jaśkowa Dolina	47		d			2		

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

41	25		1913	Podleśna	27		m				31	
42	24		1913	Podleśna	25		s				31	
43	-		1913	Podleśna	13		m					4
44	-		1913	Uphagena	3		s				33	
45	-		1914	Uphagena	10		m				33	
46	-		1914	Batorego	21		m				31	
47	26		1914	Uphagena	12		m				31	
48	-		1915	Podleśna	3		m				31	
49	-		1916	Batorego	14a		s				31	
50	27		1919	Kilińskiego	7		d				30	
51	28	**1921-1930**	1921	Batorego	20		m				33	
52	-		1921	Polanki	109		m				33	
53	29		1921	Uphagena	2		m				31	
54	31		1921	Uphagena	30		m				34	
55	30		1921	Uphagena	-28		m				33	
56	-		1922	Polanki	113		s				33	
57	33		1923	Uphagena	8		s			2		
58	32		1923	Uphagena	6		s				33	
59	-		1924	Chodowieckiego	4		m				33	
60	-		1924	Kopernika	4		m				31	
61	-		1924	Do studzienki	51		m				34	
62	-		1924	Do studzienki	53		m				34	
63	34		1924	Do studzienki	55		m				34	

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TABELA NR 6 -ZESTAWIENIE DANYCH DOTYCZĄCYCH SPOSOBU UKSZTAŁTOWANIA BRYŁY ORAZ ARANŻACJI STREFY WEJŚCIOWEJ

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
L.P.	NR KAT/NR AN	data zatwierdzenia		ulica	nr	m-małe s- średnie d-duże	W-I	W-II	W-III	forma				ganek / schody wejściowe poza WNĘTRZEM	SRT W - A	SRT W - B	SRT W - c
1	-	1870-1900	1880	Sobótki	14	S					2			nie			
2	01		1886	Jaśkowa Dolina	12	S	w-i				2			tak			
3	-		1893	Matejki	16	S	w-i				2			tak		b	
4	02		1898	Sternicza	2	S	w-i			1				tak			
5	03		1899	Batorego	5	D		w-ii			2			nie		w-b	
6	07		1899	Wały Jagiellońskie		D	w - i				2			nie			
7	05		1899	Sobótki	20	S	w - i			1				tak			
8	06		1899	Pawłowskiego	2	S			w-iii?	1				nie			
9	04		1899	Jaśkowa Dolina	19	D		w-ii			2			nie			
10	-	1901-1910	1900	Pniewskiego	2	M	w-1						41	tak		w-b	
11	08		1903	Jaśkowa Dolina	44	S	w-i				2			nie			
12	-		1904	Tuwima	27	M	w-i					34		nie		b	
13	09		1905	Hoene- Wrońskiego	12	D	w - i						4	tak	a		
14	A		1905	Kołłątaja	2	D					2			tak			
15	-		1905	Dekerta	6	S	w-i						4	nie		b	
16	10		1906	Batorego	8	S		w - ii				31		tak			
17	A-K		1906	Małachowskiego	1	S				1				nie			
18	11		1907	Jaśkowa Dolina	40	D	w-i					31		nie			
19	12		1907	Polanki	114	S		w - ii				33		nie			
20	13		1907	Tuwima	30	S	w-i						4	tak		b	
21	A-K /03		1907	Wassowskiego	7	D					2			tak			
22	A-K		1907	Sobótki	18	S							4	tak			
23	A-K/03		1907	Wassowskiego	8	S					2			tak			
24	A-K		1908	Batorego	10	S			w-iii				4	tak w obębie bryły			c
25	A-K		1908	Hanzaplatz		D			w-iii		2						
26	-	1911-1920	1910	Słoneczna	8	S			w-iii				4	tak w obębie bryły		b	
27	-		1910	Batorego	19	S						31		tak			
28	15		1911	Polanki		D			w-iii				4	tak			c
29	14		1911	Batorego	18	S			w-iii			31		tak		w-b	
30	22		1912	Uphagena	5	S	w - i						4	tak w obębie bryły	w-a		
31	20		1912	Podleśna	23	M		w - ii b					4	tak		w-b	
32	17		1912	Podleśna	14	M		w-ii				31		tak		w-b	
33	18		1912	Podleśna	15	M			w-iii			31		tak		w-b	

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

34	16		1912	Batorego	16		S			w - ii						4		tak				
35	-		1912	Podleśna	17		M		w-i							31		tak			b	
36	19		1912	Podleśna	21		M			w-ii						31		tak			w-b	
37	23		1912	Uphagena	7		S			w - ii						31		tak				
38	21		1912	Uphagena	31		M			w - ii b						31		tak			b	
39	-		1912	Podleśna	9		M			w-ii						31		tak			b	
40	-		1912	Jaśkowa Dolina	47		D			w-ii					2			nie			b	
41	25		1913	Podleśna	27		M		w-i							31		tak			b	
42	24		1913	Podleśna	25		S				w-iii					31		tak			w-b	
43	-		1913	Podleśna	13		M		a-i								4	tak w obębie bryły		a		
44	-		1913	Uphagena	3		S			w-ii						33		tak				c
45	-		1914	Uphagena	10		M		w-i-b							33		tak			b	
46	-		1914	Batorego	21		M		w-i							31		tak			b	
47	26		1914	Uphagena	12		M		W - I							31		TAK		W - A		
48	-		1915	Podleśna	3		M		w-i							31		TAK		a		
49	-		1916	Batorego	14a		S		w-i							31		tak w obębie bryły		a		
50	27		1919	Kilińskiego	7		D		w-i							30		tak			b	
51	28		1921	Batorego	20		M				w-iii					33		tak				c
52	-		1921	Polanki	109		M		w-i0b							33		tak		a		
53	29		1921	Uphagena	2		M			w-ii						31		tak			b	
54	31		1921	Uphagena	30		M		w-1							34		tak			w-b	
55	30		1921	Uphagena	-28		M		w- i wc							33		tak		w-a		
56	-	**1921-1930**	1922	Polanki	113		S		w-i							33		tak			b	
57	33		1923	Uphagena	8		S			w- ii					2			nie			w -b	
58	32		1923	Uphagena	6		S				w - iii					33		tak			w-B	
59	-		1924	Chodowieckiego	4		M				w-iii					33		nie				c
60	-		1924	Kopernika	4		M			w- ii						31		tak			b	
61	-		1924	Do studzienki	51		M									34		tak				
62	-		1924	Do studzienki	53		M									34		tak				
63	34		1924	Do studzienki	55		M									34		tak				

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Tabela nr 7– aranżacja piętra

1.	2.	3.	4.	5.	6.		7.		8.	9.		10.		11.
L.P.	NR KAT/NR AN	data zatwierdzenia		ulica	nr		Skala		Ip/Ib	II		IIIp/b/g		
1	-	1870-1900	1880	Sobótki	14		S							
2	01		1886	Jaśkowa Dolina	12		S		Ip					
3	-		1893	Matejki	16		S							
4	02		1898	Sternicza	2		S		Ib					
5	03		1899	Batorego	5		D		Ip					
6	07		1899	Wały Jagiellońskie			D							
7	05		1899	Sobótki	20		S							
8	06		1899	Pawłowskiego	2		S							
9	04		1899	Jaśkowa Dolina	19		D							
10	-	1901-1910	1900	Pniewskiego	2		M			II				
11	08		1903	Jaśkowa Dolina	44		S		Ib			IIIb		
12	-		1904	Tuwima	27		M			II				
13	09		1905	Hoene- Wrońskiego	12		D							
14	A		1905	Kołłątaja	2		D							
15	-		1905	Dekerta	6		S			II				
16	10		1906	Batorego	8		S							
17	A-K		1906	Małachowskiego	1		S		Ip			IIIp		
18	11		1907	Jaśkowa Dolina	40		D							
19	12		1907	Polanki	114		S					IIIp		
20	13		1907	Tuwima	30		S							
21	A-K /03		1907	Wassowskiego	7		D							
22	A-K		1907	Sobótki	18		S							
23	A-K/03		1907	Wassowskiego	8		S							
24	A-K		1908	Batorego	10		S		Ip			IIIp		
25	A-K		1908	Hanzaplatz			D							
26	-	1911-1920	1910	Słoneczna	8		S		Ip					
27	-		1910	Batorego	19		S							
28	15		1911	Polanki			D		Ib					
29	14		1911	Batorego	18		S					IIIg		
30	22		1912	Uphagena	5		S		Ip			IIIp		
31	20		1912	Podleśna	23		M		Ib			IIIb		
32	17		1912	Podleśna	14		M		Ib					
33	18		1912	Podleśna	15		M							
34	16		1912	Batorego	16		S			II'		IIIg		
35	-		1912	Podleśna	17		M		Ip					
36	19		1912	Podleśna	21		M		Ib					
37	23		1912	Uphagena	7		S			II				
38	21		1912	Uphagena	31		M		Ip					
39	-		1912	Podleśna	9		M			II				
40	-		1912	Jaśkowa Dolina	47		D		Ib					
41	25		1913	Podleśna	27		M			II				

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

42	24		1913	Podleśna	25		S		Ip				
43	-		1913	Podleśna	13		M						
44	-		1913	Uphagena	3		S		Ip			IIIp	
45	-		1914	Uphagena	10		M		Ib			IIIb	
46	-		1914	Batorego	21		M		Ib				
47	26		1914	Uphagena	12		M		Ip				
48	-		1915	Podleśna	3		M			II			
49	-		1916	Batorego	14a		S		Ip			IIIp	
50	27		1919	Kilińskiego	7		D		Ip			IIIp	
51	28		1921	Batorego	20		M		Ip				
52	-		1921	Polanki	109		M			II			
53	29		1921	Uphagena	2		M			II			
54	31		1921	Uphagena	30		M		Ip			IIIp	
55	30		1921	Uphagena	-28		M		Ip			IIIp	
56	-	**1921-1930**	1922	Polanki	113		S		Ip'			IIIb	
57	33		1923	Uphagena	8		S		Ip				
58	32		1923	Uphagena	6		S		Ib			IIIb	
59	-		1924	Chodowieckiego	4		M		Ib			IIIb	
60	-		1924	Kopernika	4		M			II			
61	-		1924	Do studzienki	51		M		Ib				
62	-		1924	Do studzienki	53		M		Ib			IIIb	
63	34		1924	Do studzienki	55		M			II			

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

1. Akta Państwowego Urzędu Policji Budowlanej w Gdańsku – sygnatura 10/15/0 – jednostki:

Taubenweg (ul. Pileckiego):	2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338;
Mirchauer Promenadenweg (ul. Matki Polki):	1664, 1665, 1666, 1667;
Parkweg (ul. Pawłowskiego):	1853;
Heiligenbrunnerweg (ul. Do Studzienki):	825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843;
Steffensweg (ul. Batorego):	2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272;
Gustav RaddeWeg (ul. Pileckiego):	2002;
Uphagenweg (Ul. Uphagena):	2441, 2442, 2443, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456;
Pronzenweg / Kronprinzenweg (ul. Podleśna):	1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998;
Johannistal (ul. Matejki):	1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220;
Jaeschkentalerweg (ul. Jaśkowa Dolina):	1176, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206;
Chodowieckiweg (ul. Chodowieckiego):	258;
Opitzstrasse (ul. Orzeszkowej):	1809, 1810;
Schopenhauerweg (ul. Kopernika):	2200, 2201, 2202, 2203;
Fahrenheitstrasse (ul. Fahrenheita):	446, 447;
Ziegelstrasse (ul. Śniadeckich):	2631;
Heilsbergerweg (ul. Dekerta):	844, 845, 846, 847, 848, 849, 850;
Mirchauerweg (ul. Matki Polki):	1668, 1669, 1670, 1671,
Ostseestrasse (ul. Gen. Hallera):	1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824;
Lindenstrasse (ul. Tuwima):	1550, 1551, 1552, 1553, 1554, 1555, 1557;
Kastanienweg (Ul. Lendziona):	1275, 1276, 1277, 1278,
Pommerche Chaussee (Al. Grunwaldzka):	1943, 1944, 1945, 1946;
Ottostrasse (ul. Słoneczna):	1850;
Waldstrasse (ul. Leśna):	2466;
Pelonkenstrasse (ul. Polanki):	1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880;
Torpgauerweg (ul. Karłowicza):	2373;
Hohstries (ul. Słowackiego):	1018;
Kleinhammerweg (ul. Kilińskiego):	1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1357;
Zobelweg (ul. Lendziona):	2664;
Danzigerstrasse:	335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348;

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Neufahrwasserweg:	1724, 1725, 1726, 1727, 1278;
St. Elisabeth-Kirch Gase 1:	2878, 2879, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2885, 2886;
Hansagasse:	3053; 3084;
Hansaplatz:	3712, 3713, 1374, 3715, 3716, 3717, 3719;
Dominikswall (ul. Wały Jagiellońskie):	369, 370.

2. Mapy i plany ze zbioru BG PAN:

1. [Plan Wrzeszcza] / verfertiget von Schmidt C.	**Sygn.** C I 54.6 (C II 1070)
2. Bebauungsplan eines Theiles der Vorstadt Langfuhr:	**Sygn.** C I 54.13; C I 54.12;
3. Lageplan von einem Theile der Vorstadt Langfuhr	**Sygn.** C I 54. 14.1; C i 54.14.2
4. Geländeplan Freie Stadt Danzig. Städt. Vermessungsamt.	**Sygn. B 553:** IX 17 Brentau 1927; IX 18 Jaschkental 1926; IX 18 Jaschkental 1929; IX 18 Jaschkental 1940; IX 19 Jaschkental 1927; VIII 17 1928 Leipzig; VIII 18 Langfuhr 1926; VIII 18 Langfuhr 1928; VIII 19 Reichskolonie 1927;
5. [Plan okolic Conradinum i stacji kolejowej Gdańsk Nowe Szkoty] / Block 30/4.	**Sygn.** C I 54.21

PUBLIKACJE:

1. Ackerman, J. S. (1990). *The Villa. Form and Ideology of Country Houses.* Washington, DC: Trustes of National Gallery of Art.
2. Baumeister, R. (1876). Stadt-Erweiterungen in Technischer Baupolizeilicher und Wirthschaftlicher Beziehung. Karlsruhe: Ernst & Korn. Pobrano z lokalizacji https://www.cloud-cuckoo.net/openarchive/Autoren/Baumeister/Baumeister1876.htm
3. Bernhardt, K. (2010). Oddział Architektury w dawnej Wyższej Szkole Technicznej w Gdańsku (1904-1945). Struktura, wykładowcy, koncepcje. *Rocznik Historii Sztuki, XXXV*, 115-137.
4. Bladowska, A. (2016). Architektura mieszkaniowa Wrzeszcza na przełomie wieków XIX I XX. W A. Gąbczyńska-Janowicz i D. Kamrowska-Załuska (Redaktorzy), *Gdańsk w perspektywie badań młodych naukowców* (strony 87-106). Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej.
5. Bladowska, A. (2016). Architektura Szpitala Miejskiego w Gdańsku Wrzeszczu. *Porta Aurea*(15), strony 99-127. Pobrano 2023 z lokalizacji https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/portaaurea/article/view/6804
6. Brönner, W. (1994). *Die Burgerliche Villa in Deutschland 1830-1890* (wyd. II). Worms: Wernersche Verglagsgesellschaft.
7. Chojecka , E. (1990). Willa, jej funkcja i forma na tle kultury artystycznej miast polskich XVI i XX w. (J. Harasimowicz, Red.) *Sztuka miast i mieszczaństwa XV-XVII wieku w Europie Środkowowschodniej*, 131-147.
8. Columella. (I w. ne.). *De re rustica*. Pobrano z lokalizacji penelope.uchicago.edu: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Columella/de_Re_Rustica/1*.html#6.3
9. Daniluk, J. i Wasielewski, J. (2023). *Wrzeszcz.* Pobrano z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WRZESZCZ

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

10. *Danzig und seine Bauten.* (1908). Pobrano z lokalizacji Pomorska Biblioteka Cyfrowa: https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/717/edition/311?language=en
11. Fernández, T. y. (2004). Biografia de Arturo Soria. *Biografías y Vidas. La enciclopedia biográfica en línea.* Barcelona, Espana. Pobrano z lokalizacji https://www.biografiasyvidas.com/biografia/s/soria_arturo.htm
12. Gawlicki, M. (2019). *Polanki. Podmiejskie rezydencje mieszczan gdańskich.* Gdańsk: fundacja terytoria książki.
13. Gliński, M. (2022). *Administracyjny podział i terytorailny rozwój Gdańska.* Pobrano z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=ADMINISTRACYJNY_PODZIA%C5%81_I_TERYTORIALNY_ROZW%C3%93J_GDA%C5%83SKA
14. Gliński, M. (2023). *Przedsiębiorstwa i zakłady przemysłowe.* Pobrano z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=PRZEDSI%C4%98BIORSTWA_I_ZAK%C5%81ADY_PRZEMYS%C5%81OWE#
15. Gliński, M. (2023). *Siedlce.* Pobrano z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SIEDLCE
16. Gliński, M. (2023). *Suchanino.* Pobrano 2023 z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SUCHANINO
17. Gruszkowski, W. (2009). Rozwój przestrzenny Gdańska od końca XIX wieku do I wojny światowej. W P. Lorens i K. Postawka (Redaktorzy), *100 lat nowoczesnej urbanistyki gdańskiej* (strony 38-51). Gdańsk: Urbanista.
18. Gunter, O. (2005). Das Pulisierende Herz der Stadt. Stadtraum und industrielle Mobilität. Die Karlsruher Bahnhofsfrage. Karlsruhe. Pobrano z lokalizacji https://books.openedition.org/ksp/3873
19. Januszajtis, A. (2022). *Elektrownie i elektrociepłownie.* Pobrano z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=ELEKTROWNIE_I_ELEKTROCIEP%C5%81OWNIE
20. Jaroszewski, T. S. (1979). Architektura rezydencjonalna wielkiej burżuazji warszawskiej w latach 1864-1914. *Stuka XIX Wieku w Polsce. Naród – Miasto.* (strony 171-208). Warszawa: PWN.
21. Kizik, E. (2022). Gdańsk na wystawach przemysłowych w "długim XIX wieku" (do 1914). W J. Dargacz i T. Krzemiński (Redaktorzy), *Między prowincjonalizmem a nowoczesnością. Przobrażenia Gdańska na tle procesów modernizacyjnych wschodnich prowincji Prus w XIX wieku.* (strony 318-345). Gdańsk.
22. Koch, W. (1996). Style w architekturze. Warszawa: Świat Książki.
23. Korduba, P. (2005). *Patrycjuszowski dom gdański w czasach nowożytnych.* Warszawa: Neriton.
24. Kościelak, Z. (2022). *Zaspa.* Pobrano z lokalizacji gdansk.gedanopedia.pl: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=ZASPA
25. Kowalczyk, J. (1976). Wille w Polsce w XVI i pierwszej połowie XVII stulecia. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki : teoria i historia, Tom 21, Numer 4, 21*(4), 277-322.
26. Krawczyk, J. (2013). Dialog z tradycją w konserwatorstwie - koncepcja zabytkoznawczej analizy wartościującej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici*

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo. Pobrano 06 10, 2023 z lokalizacji https://apcz.umk.pl/AUNC_ZiK/article/view/AUNC_ZiK.2013.021
27. Krynicka, B. (2000). *Przemiany willi mieszczańskiej ze szczególnym uwzględnieniem domu typu Landhaus we Wrocławiu na przełomie XIX i XX wieku.* Wrocław.
28. Kumaniecki, K. (1967). Rzym najpotężniejszym mocarstwem w basenie Morza Śródziemnego. W K. Kumaniecki, *Historia Kultury Starożytnej Grecji i Rzymu.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
29. Loew, P. O. (2013). *Gdańsk. Biografia miasta.* Gdańsk: Instytut Kultury Miejskiej.
30. Łakomy, K. (2011). Przemiany budownictwa willowego na przestrzeni dziejów. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki : teoria i historia*(1), strony 27-37. Pobrano z lokalizacji https://journals.pan.pl/dlibra/publication/100920/edition/86955/content
31. Łakomy, K. (2012). Układy willowo-ogrodowe miast epoki przemysłowej, a problematyka zróżnicowania cech i wartości. W B. Szmygin (Red.). (strony 115-120). Warszawa-Lublin: Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Fundacja Politechniki Lubelskiej. Pobrano 06 10, 2023 z lokalizacji https://www.academia.edu/2624733/Spojrzenie_na_warto%C5%9Bci_obiekt%C3%B3w_zabytkowych_z_perspektywy_ekonomiki_kultury_
32. Łakomy, K. (2015). *Willa w krajobrazie miasta przemysłowego.* Kraków: Politechnika Krakowska.
33. Łakomy, K. (2017). Budownictwo willowe w strukturze miast i ośrodków przemysłowych 2. połowy XIX wieku. W K. Stanilewicz, Ł. Sadowski i A. Sumorok, *Sztuka w Łodzi (7): inspiracje – metamorfozy – refleksje* (strony 63-78). Łódź: Stowarzyszenie Historyków Sztuki. Oddział w Łodzi.
34. Łakomy, K. (2017). Budownictwo willowe w teorii i praktyce utopistów i reformatorów urbanistyki przełomu XIX i XX wieku. *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddział PAN w Krakowie, 45*, strony 469-482. Pobrano 2022 z lokalizacji http://teka.pk.edu.pl/wp-content/uploads/2017/12/Teka-2017_32_Budownictwo-willowe.pdf
35. Łakomy, K. (2019). Budownictwo willowe na terenie Katowic po roku 1914 (problemy konserwacji, modernizacji i kontekstu architektoniczno-krajobrazowego). *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddział PAN w Krakowie, 47*, strony 297-311. Pobrano z lokalizacji http://teka.pk.edu.pl/wp-content/uploads/2020/01/Teka-KUiA-47-19-18-%C3%BCAKOMY.pdf
36. Łopacka, A. (2015). Willa na Wzgórzu w Gdańsku Wrzeszczu przy ul. Sobótki 14. (A. Piwek i P. Samól, Redaktorzy) *Biuletyn Konserwatorski Pomorza Gdańskiego*(zeszyt 3), strony 47-70.
37. Muthesius, H. (1907). *Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten.* München: Verlagsanstalt F. Bruckmann A.-G. Pobrano z lokalizacji https://dbc.wroc.pl/dlibra/publication/7630/edition/7058/content?format_id=2
38. Muthesius, H. (1907). *Landhaus und Garten.*
39. Muthesius, H. (1915). Die Zukunft der deutschen Form. *Der Deutsche Krieg*.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

40. Muthesius, H. (1915). Die Zukunft der deutschen Form. *Der Deutsche Krieg*(50). Pobrano z lokalizacji https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/muthesius1915
41. Omilanowska, M. (2010). Defortyfikacja Gdańska na tle przekształceń miast niemieckich w XIX wieku. *Biuletyn Historii Sztuki 72*, 293-334.
42. Opderbecke, A. (1904). *Das Veranschlagen im Hochbau.* Leipzig.
43. *Ostdeutsche Bauzeitung,.* (1905-1924). Pobrano z lokalizacji www.bibliotekacyfrowa.pl: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/6097#structure
44. Ostendorf, F. (1914). *Sechs Bucher vom bauen* (Tom I). Berlin: Wilhelm Ernst & Sohn.
45. Ostendorf, F. (1919). *Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen* (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn.
46. Pawłowski, K. (1972). *Tony Garnier pionier urbanistyki nowoczesnej.* Łódź: PWN.
47. Posener, J. i Sonntag, R. (2023). *https://www.deutsche-biographie.de/home.* Pobrano z lokalizacji Deutsche Biographie: https://www.deutsche- biographie.de/artikelNDB_pnd118585983.html
48. Roguska, J. (1986). Architektura i budownictwo mieszkaniowe w Warszawie w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku. Architektura willowa. *Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej. Budownictwo*(92).
49. Rozbicka, M. (2008). Małe mieszkanie z ogrodem w tle w teorii i praktyce popularnego budownictwa mieszkaniowego w międzywojennej Polsce. (zeszyt 5).
50. Rozmarynowska, K. (2009). Powrót natury do miasta. Zieleń miejska w Gdańsku od końca XIX do połowy XX wieku. W P. Lorens i K. Postawka (Redaktorzy), *100 lat nowoczesnej urbanistyki gdańskiej* (strony 105-121). Gdańsk: Urbanista.
51. Rozmarynowska, K. (2009). Z działalności i twórczości architekta Hugona Althoffa- senatora Wolnego Miasta Gdańska w latach 1928-1933. W P. Lorens i K. Postawka (Redaktorzy), *100 lat urbanistyki gdańskiej* (strony 59-71). Gdańsk: Urbanista.
52. Rozmarynowska, K. (2011). *Ogrody odchodzące...?* Gdańsk: słowo/obraz terytoria.
53. Schwarzmaier, H. (2015). Zum Gedenken an Friedrich Ostendorf. *Blick in die Geschichte*(107). Pobrano z lokalizacji https://stadtgeschichte.karlsruhe.de/stadtarchiv/blick-in-die-geschichte/ausgaben/blick-107/ostendorf
54. Stübben, J. (1890). *Der Städtebau* (Tom 9). Darmstadt: Verlag von Arnold Bergsträsser.
55. Szczepański, J. i Półtorzycka, A. (2018). The limits of permitted redevelopments of suburban Gdańsk villas from the period of 1893-1942: research based on a case study of the suburban residences commissioned by Gdańsk merchant John Axt, and their archival building design documentation. *5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2018. Conference proceedings. Vol. 5. Economics and Tourism. 5*, strony 637-644. Sofia: SGEM International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

56. Tajchman, J. (1985). Badania i prace projektowe w zabytkach architektury w świetle ogólnej problematyki ochrony i konserwacji zabytków. *Ochrona Zabytków*(38/3-4 (150-151)), 157-163.
57. Tajchman, J. (1995). Konserwacja zabytków architektury - uwagi o metodzie. *Ochrona Zabytków*(48/2 (189)), 150-159. Pobrano z lokalizacji https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_(189)/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_(189)-s150-159/Ochrona_Zabytkow-r1995-t48-n2_(189)-s150-159.pdf
58. Tarnowska, A. (brak daty). Pruskie ordynacje miejskie - od założeń teoretyczno-doktrynalnych do ram prawnych.
59. Tołłoczko, Z. (2016). Z relacji pomiędzy gotykiem i jego odwiecznymi filiacjami a stylem elżbietańskim w architekturze angielskiej. *Wiadomości Konserwatorskie*(45), strony 7-21. doi:10.17425/WK45GOTHIC
60. Tomaszewicz, A. (2019). *Wrocławskie wille i osiedla willowe doby historyzmu.* Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
61. Umbach, M. (2002). The Vernacular International Heimat, Modernism and the global Market in Early Twentieth Century Germany. *National Identities*(4/1), strony 45-68. Pobrano maj 19, 2023 z lokalizacji https://www.academia.edu/12465137/The_Vernacular_International_Heimat_Modernism_and_the_Global_Market_in_Early_Twentieth_Century_Germany_Published_in_National_Identities_4_1_2002_
62. Urząd Miejski w Gdańsku. (brak daty). *Etapy rozwoju Przestrzennego.* Pobrano z lokalizacji https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/s/turystyka/rozwoj/rozw_1926.htm
63. Witruwiusz. (brak daty). *O architekturze ksiąg dziesięć.* (K. Kumaniecki, Tłum.) Warszawa: Prószyński i S-ka.
64. *Zentralblatt der Bauverwaltung.* (1891). Pobrano z lokalizacji archive.org: https://archive.org/details/zentralblattderb2819unse/page/632/mode/2up

Spis ilustracji

Il. 1. Układ oparty o oś rozpiętą między dwoma ośrodkami miejskimi. 46
Terán, Fernando de (1964). Revisión de la Ciudad Lineal: Arturo Soria. "Arquitectura", n. 72; ***str. 3,***
il. 2. Fragment miasta liniowego pokazujący w przybliżeniu sposób zabudowy kwartałów mieszkalnych. 46
Terán, Fernando de (1964). Revisión de la Ciudad Lineal: Arturo Soria. "Arquitectura", n. 72; ***str. 6,***
il. 3. Ilustracja aksonometryczna kwartałów mieszkaniowych. 47
Terán, Fernando de (1964). Revisión de la Ciudad Lineal: Arturo Soria. "Arquitectura", n. 72; ***str. 7,***
il. 4. Przekrój poprzeczny przez ciągi komunikacyjne z przykładową zabudową. 47
Terán, Fernando de (1964). Revisión de la Ciudad Lineal: Arturo Soria. "Arquitectura", n. 72; ***str. 10,***
il. 5. Przekrój poprzeczny przez ciągi komunikacyjne z przykładową zabudową. 47
Terán, Fernando de (1964). Revisión de la Ciudad Lineal: Arturo Soria. "Arquitectura", n. 72; ***str. 10,***
il. 6. Przykładowy plan miasta w układzie wachlarzowym wg. Theodora fritscha. 48
Fritsch, Theod. (1896) Die Stadt der Zukunft, Leipzig; ***Plan einer Zukunfts-Stadt. Entwurf I*** *str.52,*
il. 7. Zbliżenie na parcele przeznaczone na zabudowę willową (ozn. na czerwono) 48
Fragment ilustracji nr 7 w zbliżeniu .
il. 8. Infrastruktura podziemna. Koncepcja rozwiązania. 49

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Fritsch, Theod. (1896) Die Stadt der Zukunft, Leipzig; ***fig. 8****, str.20,*

il. 9. Fragment miasta przemysłowego wg tony garniera z widokiem na kwartały mieszkaniowe..... 50
Garniere, Tony (1918-1919), Une Cite industrielle . Etude pour la construction des villes. Lyon; ***Plan General- p.2,*** *fragment*

il. 10. Ilustracja aksonometryczna obejmująca fragment miasta - m.in. Kwartał y zabudowy mieszkaniowej..... 51
Garniere, Tony (1918-1919), Une Cite industrielle . Etude pour la construction des villes, Lyon; ***Les services publics, p. 4****, fragment*

il. 11. Koncepcja zabudowy mieszkaniowej w mieście przemysłowym tony garniera..... 51
Garniere, Tony (1918-1919), Une Cite industrielle . Etude pour la construction des villes, Lyon; ***La terrasse sur la vallee, p. 5*** *, fragment,*

il. 12. Schemat prawidłowego sytuowania budynku względem ulicy i stron świata..... 66
Muthesius, H. (1907). Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten. München: Verlagsanstalt F. Bruckmann A.-G. ***str. XXIII,***

il. 13. Projekt domu autorstwa hermanna muthesiusa, berlin. 67
Muthesius, H. (1907). Landhaus und Garden. Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten. München: Verlagsanstalt F. Bruckmann A.-G. ***str 30,***

il. 14. Projekt domu małego – aranżacja przestawiająca rozwiązanie wadliwe. 79
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 158,***

il. 15. Poprawna aranżacja domu małego - wg wytycznych ostendorfa..... 80
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 159,***

il. 16. Aranżacja domu w lokalizacji centralnej na działce - po lewej przykład niepowiązany z kształtem parceli, po prawej prawidłowe rozwiązanie symetryczne..... 81
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 248, Abb.249,***

il. 17. Przykład domu letniskowego w typie willi..... 82
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 184,***

il. 18. Przykład ilustrujący złożony plan budynku (kształt litery l) w związku z kształtem działki i orientacją względem stron świata..... 83
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 229,***

il. 19. Przykład ilustrujący złożony plan budynku (kształt litery l) w związku z kształtem działki i orientacją względem stron świata..... 84
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 238,***

il. 20. Przykład ilustrujący bryłę budynku założonego na planie litery l, w związku z kształtem działki i orientacją względem stron świata (rzut powyżej). 84
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb. 239***

il. 21. Przykład zabudowy usytuowanej na działce narożnej i symetrycznej aranżacji elewacji "ulicznych" z uwagi na analogiczny kontekst przestrzenny..... 85
Ostendorf, F. (1919). Erster Supplement band zu den sechs Buchern von Bauen (wyd. II). Berlin: Wilhem Ernst & Sohn. ***Abb.***

il. 22. Zasięg miasta w 1877 roku..... 94
Etapy rozwoju Przestrzennego, 1877 r., *Urząd Miejski w Gdańsku, Pobrano z lokalizacji: https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/s/turystyka/rozwoj/rozw_1926.htm*

il. 23. Zasięg miasta w 1903 roku..... 99
Etapy rozwoju Przestrzennego, 1903 r., *Urząd Miejski w Gdańsku, Pobrano z lokalizacji: https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/s/turystyka/rozwoj/rozw_1926.htm*

il. 24. Zasięg miasta w 1926 roku..... 99
Etapy rozwoju Przestrzennego, 1926 r., *Urząd Miejski w Gdańsku, Pobrano z lokalizacji: https://download.cloudgdansk.pl/gdansk-pl/s/turystyka/rozwoj/rozw_1926.htm*

il. 25. Gdańsk w 1813 roku..... 100

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Mapa Gdańska w 1813 roku, w zbiorach PAN Biblioteka Gdańska, pobrano z lokalizacji: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=ADMINISTRACYJNY_PODZIA%C5%81_I_TERYTORIALNY_ROZW%C3%93J_GDA%C5%83SKA

il. 26. Gdańsk w 1890 roku ***100***
Mapa Gdańska w 1890 roku, w zbiorach PAN Biblioteka Gdańska, www.gdansk.gedanopedia.pl

il. 27. Willa Steffens, ul. Jaśkowa Dolina 15, fotografia z 1910 r. , ... ***101***
www.muzeumpomorza.pl

il. 28. Villa Habler, Drezno 1866-1867 r.; przykład willi neorenesansowej z sienią w formie korytarza i narożną klatką schodową. ***102***
Brönner, W. (1994). Die Burgerliche Villa in Deutschland 1830-1890 (wyd. II). Worms: Wernersche Verglagsgesellschaft. **457.**

il. 29. Ul. Sobótki 15, 1880 r., (fot. 2013 r.) ***103***
www.ibedeker.pl, Gdańsk Wrzeszcz: zrujnowana willa loży masońskiej, fot. Barbara F.

il. 30. Ul. Jaśkowa dolina 12, 1886 r., (fot. 2016 r.) ***103***
www.fotopolska.eu, fot. Kreatywna Joanna

il. 31. Projekty willi neorenesansowych w wydaniu renesansu niemieckiego, Hanower, 1876 r. ***104***
Brönner, W. (1994). Die Burgerliche Villa in Deutschland 1830-1890 (wyd. II). Worms: Wernersche Verglagsgesellschaft. **581, 582.**

il. 32. Willa Freymann, ul. Jaśkowa Dolina 31, fot. 1902 r. ***105***
www.muzeumpomorza.pl

il. 33. Willa Henkenhaf, ul. Pawłowskiego 2, 1899 r. (fot. 1902 r.) ***105***
www.fotopolska.eu

il. 34. Willa Gerike, ul. Jaśkowa Dolina 46, l. 90 XIX w., (fot. 1915 r.). ***106***
www.fotopolska.eu

il. 35. Willa Kawalki, al. Zwycięstwa 26, l. 90. XIX w., (fot. 1904 r.) ***106***
www.fotopolska.eu, fragment pocztówki

il. 36. Willa Schrey, ul. Jaśkowa Dolina 19, 1899 r. (fot. L. 20 XX w.) ***106***
www.fotopolska.eu

il. 37. Willa Kirsch, ul. Jaśkowa dolina 44, 1903 r., (fot. 1906 r.) ***106***
www.fotopolska.eu

il. 38. Willa Schaurte, Lauvenburg, 1897, przykład willi z wyraźnie wydzieloną częścią gospodarczą od części mieszkalnej; część mieszkalna (z prawej strony) zakomponowana jak to wykonano później w przypadku ul. Jaśkowej Dolinie 44, z zastosowaniem analogicznego detalu ryzalitu. ***107***
Brönner, W. (1994). Die Burgerliche Villa in Deutschland 1830-1890 (wyd. II). Worms: Wernersche Verglagsgesellschaft. **195.**

il. 39. Rzut willi przy ul. Jaśkowej dolinie 19, oznaczono szrafem ukośnym pomieszczeniem dziennym, szrafem szarym komunikacja (wejście do budynku poniżej poziomu parteru) ***107***
opracowanie własne

il. 40. Rzut willi kirsch - analogiczna kompozycja pomieszczeń dziennych względem stron świata jak w willi schade. ***107***
oprac. własne

il. 41. Willa Dippe, XIX w., nieistniejąca (współczesny adres - al. Grunwaldzka 114), Willa Leibitz, nieistniejąca, (współczesny adres al. Grunwaldzka 50) ***108***
fotopolska.eu

il. 42. Willa Kries, ul. Jaśkowa Dolina 40, 1907 r. ***108***
www.facebook.com, Nec Temere Nec Timide , post Wojciecha Gruszczyńskiego, zdjęcie z aukcji

il. 43. Willa Tannenheim, al. Grunwaldzka 529, ok 1898 r. (Oliwa). ***109***
www.fotopolska.pl

il. 44. Villa Lindenhaus, al. Grunwaldzka 516 (Oliwa). ***109***
www.dawnaoliwa.pl

il. 45. Willa Steinicke, ul. Hoene Wrońskiego 12, 1905 r., (fot. Ok. 1908 r.) ***110***
Danzig und seine Bauten. (1908), **abb. 307,**

il. 46. Willa Fehlhaber, 1904 r., ul. Tuwima 30, (fot. Ok. 1908 r.) ***110***
Danzig und seine Bauten. (1908), **abb. 309,**

il. 47. Willa John, ul. Wita stwosza 25, (oliwa, fot. 1910 r.) ***110***
www.dawnaoliwa.pl

il. 48. Willa Axt (axthof), ul. Polanki 114 (fot. L. 20. Xx w.) ***110***
www.dawnaoliwa.pl

il. 49. Willa, nieistniejąca (współczesny adres- ul. Polanki 116, fot. Ok. 1910 r.) ***111***

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

www.dawnaoliwa.pl
il. 50. Willa, ul. Wita stwosza 1, oliwa (fot. 1910) 111
www.dawnaoliwa.pl
il. 51. Willa muscate, 1899 r., nieistniejąca (współczesny adres - ul. Wały jagiellońskie) 111
www.fotopolska.eu
il. 52. Willa Wuscate, widok od strony południowej - ogrodowej..... 111
www.gdansk.gedanopedia.pl, hasło: Błędnik, właśc. Mały Błędnik
il. 53. Willa prezydenta rejencji, 1908 r., nieistniejąca - historycznie wzniesiona była przy hanzaplatz, rzut parteru oraz widok od strony placu hanzy (nieistn.) (fot. Ok. 1908 r.) 112
Das Wohnhaus des Regierungspräsidenten in Danzig, Zentralblatt der Bauverwaltung. (1908). **Nr. 28, str. 632**; oraz www. fotopolska.eu
il. 54. Willa prezydenta rejencji, 1908 r., usytuowanie budynku na działce oraz widok od zaplecza.. 112
Das Wohnhaus des Regierungspräsidenten in Danzig, Zentralblatt der Bauverwaltung. (1908). **Nr. 28, str. 633**;
il. 55. Plan stoczni cesarskiej i lokalizacja willi z ogrodem południowym w przybliżeniu. 113
Fragment planu Kaiserliche Werft zu Danzig z 1889 roku (w stanie po ukończeniu przebudowy zakładu trwającej na przełomie lat 70. i 80. XIX wieku) ze zbiorów Archiwum Państwowego w Gdańsku; dostęp: http://smsi.com.pl/ochrona-konserwatorska-terenow-dawnej-stoczni-gdanskiej-biezaca-praktyka-i-wyzwania-na-przyszlosc/
il. 56. Widok na browar przy ul. Kilińskiego 7 w gdańsku wrzeszczu. 1907 r. 113
Budynki browaru na grafice z początków XX wieku. Pocztówka podpisana datą 1907 (przed pożarem i odbudową), https://www.trojmiasto.pl
il. 57. Fragment ilustracji obejmującej browar – w przybliżeniu budynek willi po 1919 r. 114
Fragment pocztówki przedstawiającej browar po 1920 r., wydawca: Eckert & Pflug, Kunstanstalt, Leipzig www.muzeumpomorza.pl

il. 58. Widok na dwie wille ordynatorów (od prawej). 114
Bladowska, A. (2016). Architektura Szpitala Miejskiego w Gdańsku Wrzeszczu. Porta Aurea(15), **Str. 110, Il. 5. Budynki mieszkalne dla lekarzy-ordynatorów**, w głębi budynek administracyjny, pocztówka ze zbiorów Krzysztofa Gryndera
Pobrano z lokalizacji: https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/portaaurea/article/view/6804
il. 59. Kompleks miejskiego szpitala w gdańsku (wille ordynatorów zlokalizowane w lewym, górnym rogu-nr 25 i 26). 115
Bladowska, A. (2016). Architektura Szpitala Miejskiego w Gdańsku Wrzeszczu. Porta Aurea(15), **Str, 107, il. 2 Plan Szpitala Miejskiego w Gdańsku,** wg **Unser Neues Danziger Stadtlazarett, „Danziger Zeitung" 1911, nr 180, Abend-Ausgabe, s. 1**
il. 60. Willa przy ul. Dębinki 7c, willa ordynatora, (fragment fotografii przedstaiwającej gmach szpitalny z lat 1911-1915). 115
www.fotopolska.eu
il. 61. Plebania 1899 r., ul. Sobótki 18 (fotografia współczesna) 116
fotopolska.eu, fot. pawulon
il. 62. Willa, 1899 r., ul. Słowackiego 6 (fot. 2014 r.) 116
www.trojmiasto.pl, fot. AMW, fragment
il. 63. Willa Mackensen, 1906 r. Ul. Małachowskiego 1 (fot. Ok. 1906 r.) 116
www.danzig-online.pl
il. 64. Kwartał zabudowy między ul. Kołłątaja, Małachowskiego, Dekerta, Staszica w Gdańsku Wrzeszczu. 117
Pobrano z miejskiego portalu mapowego: http://mapa.gdansk.gda.pl/ - stan z lutego 2023 r.
il. 65. Kwartał zabudowy osiedla Heimstatte między ulicami Grottgera, Zacisze, Wita Stwosza, Orkana w Oliwie. 117
Pobrano z miejskiego portalu mapowego: http://mapa.gdansk.gda.pl/ - stan z lutego 2023 r.
il. 66. Willa Patschke, ok. 1908 r., ul. Uphagena 23 (fot. 1923 r.) 118
www.gdansk.pl, ze zbiorów Krzysztofa Gryndera
il. 67. Willa Gerike, 1912 r., ul. Jaśkowa dolina 47 (rys. z dokumentacji projektowej). 118
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 1183 - Jaschkentaler Weg 20, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 68. Willa, ul. Uphagena 8, 1912 r. (rysunek z dokumentacji projektowej). 118
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 2246 - Uphagen Weg 15, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 69. Widok na osiedle przy ul. Uphagena i parcele zabudowane w późniejszym terminie, wytyczone w bezpośrednim sąsiedztwie wału kolejowego (fot. Ok 1914 r.) 119

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

www.danzig-online.pl
il. 70. Widok na wille przy ul. Uphagena, zlokalizowane na przeciwko terenów rekreacyjnych - nr. 19,21, i 23 (fot. 1914 r.) 119
www.fotopolska.eu
il. 71. Plan osiedla (parcelacji działki) przy ul. Uphagena 120
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 2242, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 72. Widok w kierunku ul. Podleśnej (fot. 1918 r.) 121
www.fotopolska.eu
il. 73. Willa przy ul. Podleśnej 27 (fot. Ok 1930 r.). 121
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 1996 - Kronprinzenweg 27, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 74. Willa, ul. Podleśna 13, 1913 r. (rysunek z dokumentacji projektowej). 121
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 1987 - Kronprinzenweg 19, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 75. Projekt urbanistyczny osiedla przy kronprinzenweg (ul. Podleśna) w gdańsku wrzeszczu z oznaczeniem projektowanego budynku - dokumentacja apg 122
Lageplan der Wohnhaussiedlung auf dem Gelande der Gemeinnutzigen Baugenossenschaft EGMBH Danzig- Langfuhr am Mirchauer-weg [w:] Akta Policji Budowlanej: zespół 15, jednostka 1994- Kronprinzenweg 24, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 76. Rzut parteru willi prezydenta rejencji przy hanzaplatz.. 123
Zentralblatt der bau verwaltung, 1908 r., nr 28, str.632- 633)
il. 77. Rzut parteru willi mackensen, Małachowskiego 1, ... 123
Ostdeutsche Bau-Zeitung, 1906, nr 74
il. 78. Rzut parteru willi dyrektora browaru, ul. Kilińskiego 7. 124
opracowanie własne
il. 79. Zestawienie przykładowych rzutów willi: dużej (polanki 115), średniej (ul. Batorego 16), średniej mniejszej (ul. Jaśkowa dolina 44 – por. Il. 37, ul. Pawłowskiego 2-por. Il. 33.) I małej (ul.podleśna 27- por. Il. 73). 131
opracowanie własne
il. 80. Willa steffens, l.70 xix w., ul. Jaśkowa dolina 15 (fot. 1912 r.) 132
www.fotopolska.eu
il. 81. Willa kawalki, (fot. Ok 1904 r.) 132
www.fotopolska.eu
il. 82. Willa, ul. Batorego 30 (fot. 1922-24 r.) 132
www.fotopolska.eu
il. 83. Przykładowe rozwiązania dla willi w typie 1 - rozczłonkowanie bryły poprzez wielość rozwiązań formalnych (ryzality, wykusze, balkony, loggie, wykusze narożne, tarasy, ganki – widoczne w różnicach obrysach murów zewnętrznych parteru i piętra (od lewej: ul. Sternicza 2, ul. Sobótki 20, ul. Pawłowskiego 2). 133
il. 84. Przykładowe rozwiązania willi w typie 2. Zwarty plan rozwijają ryzality obejmujące wszystkie kondygnacje, co utrzymuje „monumentalny efekt architektoniczny. 134
opracowanie własne
il. 85. Przykład zabudowy w typie 3. Od lewej - wariant 31- ul. Uphagena 7, wariant 33 – ul. Batorego 20, wariant 34- ul. Uphagena 30 (nieistn.) 135
opracowanie własne
il. 86. Przykłady willi w typie 4. Od lewej: ul. Tuwima 30, ul. Polanki 115 (nieistn.), ul. Uphagena 5. 136
opracowanie własne
il. 87. Rzut parteru willi, w typie a-s (po lewiej ul. Sternicza 2) i typie a-c (po prawej ul. Batorego 5). Wariant pierwszy komuniakcji, w którym służba przemieszcza się za pośrednictwem głównego holu. Hol ten pełni również funkcję reprezentazyjnego westybulu. 140
opracowanie własne
il. 88. Rzut parteru willi w typie b podłużnym -(po lewiej ul. Batorego 10, po prawej ul. Sobótki 18). Oba projekty autorstwa alberta carstena przedstawiają aranżację, w której komunikacja między kondygnacją sutereny a parterem odbywa się niezależnie od sieni, która w tym wypadku może nabrać cech pomieszczenia dziennego (diele). 140
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 2259 - Steffensweg 10, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 89. Willa przy ul. Asnyka (oliwa), nieistn. 161
www.fotopolska.eu
il. 90. Willa carsten, 1908 r., ul. Batorego 10 (por. Il. 87) 161
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 2259 - Steffensweg 10, Archiwum Państwowe w Gdańsku.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

il. 91. Willa w typie landhaus o wyraźnie modernistycznych inklinacjach , wita stwosza 1 161
www.fotopolska.eu
il. 92. Willa w stylu o wyraźnych wpływach architektury angielskiej, ul. Batorego 18, 1911 r. (fot. 1915r.) 161
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 2265 - Steffensweg 18, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 93. Projekt willi w typie landhaus w oliwie 1910 r., dokładna lokalizacja nieznana 161
Ostdeutsche Bauzeitung 1910, nr 2
il. 94. Willa przy ul. Polanki 116, nieistniejąca. Kompozycja elewacji szczytowej oraz cechy bryły wykazują duże podobieństwo do projektu z il. 93. 161
www.dawnaoliwa.pl
il. 95. Willa przy ul. Uphagena 10, 1914 r. (rysunek z projektu budowlanego). 165
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 2247 - Uphagenweg 16, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 96. Wila jonas, 1916 r., ul. Batorago 15, (por. Z il. 21 przedstawiającą przykład sposobu kształtowania budynków narożnych postulowany przez ostendorfa). 165
https://www.google.pl/maps widok z 2016r,
il. 97. Ul. Batorego 20, 1921 r. (fot. L. 20 X w.) 165
www.fotopolska.eu
il. 98. Willa, ul. Polanki 113, 1922 r. (rysunek z projektu budowlanego). 165
Akta Policji Budowlanej - zespół 15, jednostka 1876 - Pelonkerweg 113, Archiwum Państwowe w Gdańsku.
il. 99. Dwór uphagenów, 1814 r. (później przebudowywany), al. Grunwaldzka 5, (fot. 1914 r.). 166
www.gedanopedia.pl, hasło Dwór Uphagena (Wrzeszcz)
il. 100. Willa przy al. Zwycięstwa 58, jedna z szeregu zabudowy rezydencjnalnej wzniesionej przy al. Zwycięstwa - lata 20/30 XX w. 166
www.fotopolska.eu, fot. da signa (2023 r.)

Spis schematów

Schemat 1. Schemat funkcjonalny- wertykalny 137
Schemat 2. lokalizacja sieni - budynki z kuchnią zlokalizowaną w piwnicy/suterenie 139
Schemat 3. Przykłady układu komunikacyjnego między jadalnią a piwnicą (kuchnia lokalizowana w piwnicy) J- jadalnia, S-sień, k-kredens; przykład pierwszy – najbardziej niekorzystny, przykład deugi – pośredni, przykład trzeci- komunikacja służby całkowicie uniezależniona od ogólnodostępnych ciągów komunikacyjnych. 139
Schemat 4. układ planu z uwagi na funkcję komunikacyjną sieni i pomieszczenia pomocnicze (kredens) związane z podawaniem posiłków; szraf ukośny- sień, szraf krzyżowy – pomieszczenia pomocnicze (kredens, pomocnicza klatka schodowa), brak szrafu – pmieszczenia mieszkalne dzienne. 141
Schemat 5. Rola wiatrołapu w komunikacji w budynku. 144
Schemat 6. Komunikacja w budynku - kuchnia w poziomie parteru 145
Schemat 7. Komunikacja w budynku - kuchnia w poziomie parteru. 145
Schemat 8. Wejście do budynku przez ganek i wewnętrzną klatkę schodową. 146
Schemat 9. Warianty lokalizacji strefy wejściowej (sień/hol i pomieszczenia pomocnicze). 147
Schemat 10. Lokalizacja wiatrołapu i sieni w kontekście siatki konstrukcyjnej (1- sień, a – wiatrołap). Przykład rozwiązania -01-1 – plebania przy ul. Sobótki 20, willa przy ul. Sterniczej 2 (TYP 1- malowniczy), rozwiązania 01-2- np. Ul. Batorego 5 (TYP 2- malowniczy zwarty). 148
Schemat 11. Lokalizacja wiatrołapu i sieni w kontekście siatki konstrukcyjnej(1- sień, a – wiatrołap). Przykład rozwiązania 01-3 – ul. Jaśkowa Dolina 47 (TYP 3-zwarty, uproszczony), rozwiązanie 01-4 – ul. Polanki 115 (TYP 4 – landhaus). 148
Schemat 12. Lokalizacja wiatrołapu i sieni w kontekście siatki konstrukcyjnej; a- wiatrołap, b-ganek otwarty. TYP 3 i 4). 149
Schemat 13. Aranżacja piętra - lokalizacja łazienki. 151
Schemat 14. Ogólny schemat parteru. 154
Schemat 15. Pomieszczenia dzienne w parterze. D- sień (Diele), W- weranda z wyjściem do ogrodu, J- jadalnia, S/P- salon/ pokój dzienny (Wohnzimmer), G- Gabinet (pokój pana). 155
Schemat 16. bryła w typie 1 (malowniczy) 170
Schemat 17. Bryłą w typie 2. (zwarty-malowniczy) 170
Schemat 18. Bryła w typie 3. (zwarty-uproszczony) 170
Schemat 19. bryła w typie 4. (landhaus) 170

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

WILLE GDAŃSKIE W LATACH 1871 – 1920
W ŚWIETLE ARCHIWALNYCH DOKUMENTACJI PROJEKTOWYCH

ANEKS

Gdańsk, 2024 r.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

ANEKS

SPIS ZAWARTOŚCI

1.	**Zestawienie potencjalnych willi zlokalizowanych na terenie gminy miasta Gdańsk.**		2
	Tabela dla wybranych dzielnic:		
	Wrzeszcz Górny	T-1	3
	Oliwa	T-2	5
	VII Dwór	T-3	6
	Letnica	T-4	6
	Nowy Port	T-5	6
	Orunia-Św. Wojciech -Lipce	T-6	6
	Brzeźno	T-7	6
	Siedlce	T-8	6
	Wrzeszcz Dolny	T-9	6
	Aniołki	T-10	6
2.	**Mapy dla wybranych dzielnic:**		
	Wrzeszcz Górny	M-1	7
	Oliwa	M-2	8
	VII Dwór	M-3	9
	Aniołki	M-4	10
3.	**Teksty źródłowe - wybrane fragment (tłumaczenie własne).**		
	Herman Muthesius „Wiejski dom i ogród: przykłady nowoczesnych wiejskich domów wraz z planami pięter, wnętrz i ogrodów.” - fragment		11
	Friedrich Ostendorf „Dom i ogród. Pierwszy tom uzupełniający do „Sześciu ksiąg o budownictwie.” - fragment		20

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1. Zestawienie potencjalnych willi zlokalizowanych na terenie gminy miasta Gdańsk.

Tabelaryczne zestawienie danych adresowych obejmuje budynki, które w toku prowadzonej kwerendy archiwalnej oraz metodycznego przeglądu *in situ*, zostały wstępnie zidentyfikowane jako wille. Badanie objęło 13 dzielnic wytypowanych spośród 35 współczesnych jednostek na podstawie historii rozwoju terytorialnego miasta.

Lp.	DZIELNICA	LICZBA BUDYNKÓW
1.	Wrzeszcz Górny	133
2.	Oliwa	75
3.	VII Dwór	7
4.	Letnica	1
5.	Nowy Port	5
6.	Orunia św. Wojciech Lipce	7
7.	Brzeźno	4
8.	Siedlce	1
9.	Wrzeszcz Dolny	9
10.	Aniołki	31
		273

Z analizy wyłączono Śródmieście w wyniku wstępnej negatywnej oceny zasobu tej dzielnicy. Na terenie trzech badanych dzielnic -Suchanina, Młynisk oraz dzielnicy Krakowiec-Górki Zachodnie (kolor jasno-pomarańczowy) nie znaleziono budynków spełniających postawione kryteria.

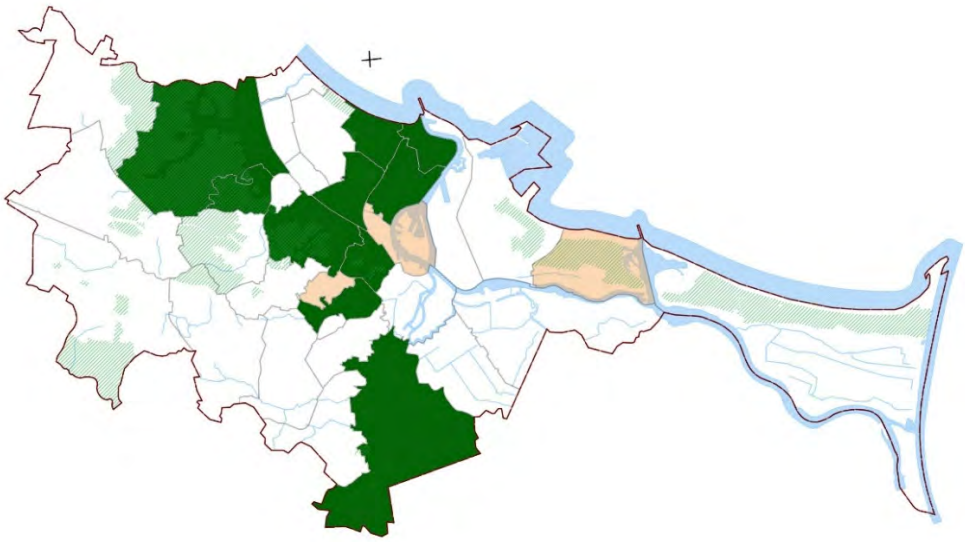

schemat 1. Dzielnice, których zabudowa była poddana metodycznemu przeglądowi.

W przypadku prowadzenia dalszych badań zalecane jest zweryfikowanie wg zaproponowanej metodologii także zasobu takich dzielnic jak Przymorze Małe oraz Żabianka-Wejchera-Jelitkowo-Tysiąclecia.

W tabelach na następnych stronach odnotowano dla wybranych budynków: dane adresowe-ulicę *(2),* numer budynku *(3),* czy budynek figuruje w gminnej ewidencji zabytków – GEZ *(4),* czy jest wpisany do wojewódzkiego rejestru zabytków- jeśli tak wpisano numer decyzji -WEŹ *(5),* jak opisany jest budynek w gminnej ewidencji zabytków *(6),* czy w Państwowym Archiwum w Gdańsku znajduje się archiwalna dokumentacja *(7),* czy budynek znajduje się w zasobach gminy-mieszkania komunalne *(8),* czy umieszczono informacje lub materiały graficzne na jego temat w aneksie lub katalogu (jeśli tak wskazano oznaczenie) *(9).*

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

LISTA budynków w typie willi oraz potencjalnych budynków w typie willi

1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
lp.	ulica	nr	GEZ	WRZ	OPIS_GEZ	SYGN_15	udział gminy	KATALOG ANEKS
1.	**WRZESZCZ GÓRNY**							
1	AL. GRUNWALDZKA	1	GEZ		willa, ob. konsulat ChRL		-	
2	AL. GRUNWALDZKA	3			kamienica		gmina	
3	AL. GRUNWALDZKA	5	gez/wrz	775	dwór Uphagenów (Monplaisir)-d.Pałac Ślubów		gmina	
4	AL. GRUNWALDZKA	7	gez		kamienica		gmina	
5	AL. GRUNWALDZKA	18	gez/wrz	1643	willa, ob. Radio Gdańsk		-	
6	AL. HALLERA	2A	gez		dom		-	
7	AL. HALLERA	2B	gez		dom		-	
8	AL. HALLERA	4	gez		dom		gmina	
9	AL. HALLERA	6	gez		dom		-	
10	AL. ZWYCIĘSTWA	16/17	gez		Wojewódzki Sąd Administracyjny		-	
11	AL. ZWYCIĘSTWA	21	gez		dom		-	
12	AL. ZWYCIĘSTWA	22	gez		dom		gmina	
13	AL. ZWYCIĘSTWA	23	gez		dom		-	
14	AL. ZWYCIĘSTWA	24	gez		dom		-	
15	AL. ZWYCIĘSTWA	26	gez/wrz	1636	willa		gmina	
16	AL. ZWYCIĘSTWA	27	gez/wrz	1634	willa		-	
17	CZARNA	5	gez		dom		-	
18	CZARNA	6	gez		dom		-	
19	CZARNA	7	gez		dom			
20	DEKERTA	4	gez		dom		-	
21	DEKERTA	4A	gez		dom		gmina	
22	DO STUDZIENKI	51	gez		willa		-	
23	DO STUDZIENKI	53	gez		willa		gmina	
24	DO STUDZIENKI	55	gez		willa		-	
25	DO STUDZIENKI	39	gez/wrz	1675	WILLA		-	
26	FISZERA	12	gez		dom		-	
27	JAŚKOWA DOLINA	12	gez		przedszkole			**K-01**
28	JAŚKOWA DOLINA	15	gez		dom mieszkalny -willa			
29	JAŚKOWA DOLINA	17	gez/wrz	990	zespół dworsko-parkowy		-	
30	JAŚKOWA DOLINA	19	gez/wrz	1574	willa		-	**K-04**
31	JAŚKOWA DOLINA	23	gez		willa		gmina	
32	JAŚKOWA DOLINA	31	gez/wrz	962	willa -ob.PAN -Oddz.Gdańsk			
33	JAŚKOWA DOLINA	40	gez		dom		gmina	**K-11**
34	JAŚKOWA DOLINA	42	gez		willa		-	
35	JAŚKOWA DOLINA	44	gez/wrz	1572	willa		-	**K-08**
36	JAŚKOWA DOLINA	47	gez		dom		-	
37	JAŚKOWA DOLINA	48	gez		willa		gmina	
38	JAŚKOWA DOLINA	50	gez		dom		-	
39	JAŚKOWA DOLINA	52	gez		willa		gmina	
40	JAŚKOWA DOLINA	68	gez		dom		-	
41	JAŚKOWA DOLINA	71	gez		dom		-	
42	JAŚKOWA DOLINA	92	gez		willa		-	
43	JAŚKOWA DOLINA	112	-		nie figuruje		-	
44	KOŁŁĄTAJA	2	gez		dom		-	
45	KONARSKIEGO	2	gez		dom		-	
46	KONOPNICKIEJ	5	gez/wrz	1020	willa		gmina	
47	KONOPNICKIEJ	7	gez/wrz	1718	willa		gmina	
48	KONOPNICKIEJ	11	gez		kamienia		-	
49	KONOPNICKIEJ	14	gez		kamienica		-	
50	**MAŁACHOWSKIEGO**	**1**	**gez/wrz**	**1548**	**willa**		-	
51	MATEJKI	16	gez		willa		gmina	
52	OBYWATELSKA	2A			nie figuruje		-	
53	PARTYZANTÓW	59	gez		dom		gmina	
54	PAWŁOWSKIEGO	1A	gez		dom		-	
55	PAWŁOWSKIEGO	2	gez		dom		gmina	**K-06**
56	PAWŁOWSKIEGO	3	gez		dom		-	
57	PAWŁOWSKIEGO	4	gez		dom		-	
58	PIRAMOWICZA	3	gez		dom		-	
59	PNIEWSKIEGO	2	gez		dom	2332	-	
60	PODLEŚNA	3	gez		dom		-	
61	PODLEŚNA	4	gez		dom		-	
62	PODLEŚNA	5	gez		dom		-	
63	PODLEŚNA	7	gez		dom		-	
64	PODLEŚNA	9	gez		dom		-	
65	PODLEŚNA	10	gez		dom		-	
66	PODLEŚNA	11	gez		dom		-	
67	PODLEŚNA	12	gez		dom		-	
68	PODLEŚNA	13	gez		dom		gmina	
69	PODLEŚNA	15	gez		dom		-	**K-18**
70	PODLEŚNA	17	gez		dom		-	
71	PODLEŚNA	19	gez		dom		-	
72	PODLEŚNA	21	gez		dom		-	**K-19**
73	PODLEŚNA	23	gez		dom		-	**K-20**
74	PODLEŚNA	25	gez		dom		-	**K-24**
75	PODLEŚNA	26	gez		dom		-	
76	PODLEŚNA	27	gez		dom		-	**K-25**
77	PUSZKINA	5	gez/wrz	961	Osiedle robotnicze Fundacji dr Abegga			
78	PUSZKINA	4	gez/wrz	961	Osiedle robotnicze Fundacji dr Abegga			
79	REYMONTA	8	gez		dom			

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
lp.	ulica	nr	GEZ	WRZ	OPIS_GEZ	SYGN_15	udział gminy	katalog
80	SOBÓTKI	20	gez	1937	zespół kościoła rzymsko-katolickiego i plebanii, wraz z ogrodzeniem i starodrzewem **/plebania/**			K-05
81	SOBÓTKI	18	gez		kamienica			
82	SOBÓTKI	16	gez		kamienica		gmina	
83	SOBÓTKI	14	gez		willa		-	
84	SOBÓTKI	11A	gez		kamienica		gmina	
85	SREBRNIKI	5A	gez		Dom Opieki (niem. Fürsorgehaus Gartenhaus) w zespole Miejskiego Zakładu Opieki Społecznej Srebrzysko			
86	*BATOREGO*	*5*	*gez*		*willa*	*2255*	*gmina*	**K-03**
87	*BATOREGO*	*8*	*gez*		*willa*		-	**K-10**
88	*BATOREGO*	*10*	*gez*		*willa*	*2259*	*gmina*	**A**
89	*BATOREGO*	*13*	*gez*		*willa*		-	
90	BATOREGO	14A	gez		willa	2261	-	**X**
91	BATOREGO	15	gez		willa, konsulat		-	
92	BATOREGO	16	gez	1742	willa z ogrodem i działką	2263	gmina	**K-16**
93	BATOREGO	18	gez		willa	2265	gmina	**K-14**
94	BATOREGO	19	gez		willa		-	
95	BATOREGO	20	gez		willa	2267	-	**K-28**
96	BATOREGO	21	gez		dom	2268	-	
97	BATOREGO	29	gez		willa		gmina	
98	BATOREGO	30	gez		willa		***gmina***	
99	TOPOLOWA	7	gez		SZKOŁA (d. WILLA DYREKTORA)		-	
100	TRAUGUTTA	111	gez		hotel		-	
101	TRAUGUTTA	109	gez		bud. biurowy		-	
102	TRAUGUTTA	82	gez		nie figuruje		-	
103	TRAUGUTTA	80	gez		dom		gmina	
104	TRAUGUTTA	78	gez		dom		gmina	
105	UPHAGENA	2	gez		dom		-	**K-29**
106	UPHAGENA	3	gez		dom		-	
107	UPHAGENA	4	gez		dom		-	
108	UPHAGENA	5	gez		dom		-	**K-22**
109	UPHAGENA	6	gez		dom		-	**K-32**
110	UPHAGENA	7	gez		dom		-	**K-23**
111	UPHAGENA	8	gez		dom		-	**K-33**
112	UPHAGENA	9	gez		dom		-	
113	UPHAGENA	10	gez		dom		-	
114	UPHAGENA	11	gez		dom		gmina	
115	UPHAGENA	12	gez		dom		-	**K-26**
116	UPHAGENA	14	gez		dom		-	
117	UPHAGENA	15	gez		dom		-	
118	UPHAGENA	16	gez		dom		-	
119	UPHAGENA	17	gez		dom		-	
120	UPHAGENA	18	gez		dom		-	
121	UPHAGENA	19	gez		dom		-	
122	UPHAGENA	20	gez		dom		gmina	
123	UPHAGENA	21	gez		dom		gmina	
124	UPHAGENA	22	gez		dom		-	
125	UPHAGENA	23	gez	988	WILLA R. PATSCHKE		-	
126	UPHAGENA	30	gez		dom		gmina	**K-31**
127	WASSOWSKIEGO	6	gez		dom		-	
128	WASSOWSKIEGO	7	gez		dom. Ob. Żłobek		-	
129	WASSOWSKIEGO	12/13	gez		dom		-	
130	WASSOWSKIEGO	14	gez		dom		-	
131	WRÓBLEWSKIEGO	1	gez		dom		-	
132	WRÓBLEWSKIEGO	19	gez		dom		-	
133	WRÓBLEWSKIEGO	34	gez		dom		-	

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
lp.	ulica	nr	GEZ	WRZ	OPIS_GEZ	SYGN_15	udział gminy	katalog
2.	**OLIWA**							
1	Al. Grunwaldzka	486	gez		kaminica		-	
2	Al. Grunwaldzka	516	gez		kamienica		-	
3	Al. Grunwaldzka	529	gez/weź	1102	willa "Tannenheim" z ogrodem		gmina	
4	Asnyka	2	gez		dom		-	
5	Asnyka	3	gez		dom		-	
6	Bytowska	5	gez		D. RESTAURACJA		-	
7	Bytowska	1	gez/wrz	716	DWÓR		gmina	
8	Ceynowy	2	gez		dom		gmina	
9	Ceynowy	6	gez/wrz	1718	willa		-	
10	Ceynowy	4a	-		nie figuruje		gmina	
11	Cystersów	21	gez		dom		-	
12	Derdowskiego	23	gez		dom		-	
13	Derdowskiego	19	gez		dom		-	
14	Dickmana	5	gez		dom		-	
15	Dickmana	11	gez		dom		-	
16	Dickmana	12	-		nie figuruje		-	
17	Dickmana	16	gez		willa		-	
18	Grottgera	2	-		nie figuruje		-	
19	Grottgera	4	gez		dom		-	
20	Grottgera	5	gez		dom		-	
21	Grottgera	6	-		nie figuruje		-	
22	Grottgera	7	-		nie figuruje		-	
23	Grottgera	8	gez		dom		-	
24	Grottgera	12	gez		dom		gmina	
25	Grottgera	13	gez		dom		-	
26	Grottgera	14	gez		dom		-	
27	Grottgera	21	gez		dom		-	
28	Grottgera	22	gez		dom		gmina	
29	Grottgera	24	gez		dom		-	
30	Grottgera	26	gez		dom		-	
31	Grottgera	27	gez		dom		-	
32	Grottgera	28	gez		dom		-	
33	Grottgera	29	gez		dom		-	
34	Kasprowicza	7	gez		dom		-	
35	Kościerska	8	gez		dom		gmina	
36	Noakowskiego	7	gez		dom		-	
37	Obrońców Westerplatte	33	gez		dom		-	
38	Orkana	1	gez		dom		-	
39	Piastowska	8	gez		dom		-	
40	Poczty Gdańskiej	7	gez		willa		-	
41	Podhalańska	13	gez		dom		-	
42	Podhalańska	15f	-		nie figuruje		-	
43	Polanki	19	gez		willa		-	
44	Polanki	28	gez		dom		-	
45	Polanki	29	gez		dom		-	
46	Polanki	32	gez		dom		gmina	
47	Słoneczna	8	gez		dom		gmina	
48	Słoneczna	7	gez		dom		-	
49	Słoneczna	6	gez		dom		gmina	
50	Spacerowa	17	gez		dom		gmina	
51	Stwosza	1	gez		dom		-	
52	Stwosza	4	gez		dom		-	
53	Stwosza	6	gez		dom		-	
54	Stwosza	22	gez		dom		-	
55	Stwosza	24	gez		dom		-	
56	Stwosza	25/27	gez		dom		-	
57	Stwosza	26	gez		dom		-	
58	Stwosza	32	-		nie figuruje		gmina	
59	Stwosza	36	gez		dom		-	
60	Stwosza	38	gez		dom		-	
61	Stwosza	40	-		nie figuruje		-	
62	Stwosza	100	gez	1862	willa		-	
63	Tetmajera	5	gez		willa		-	
64	Tetmajera	7	gez		dom		-	
65	Tetmajera	8	gez		dom		-	
66	Wąsowicza	2	gez		dom		-	
67	Zacisze	2	gez		dom		-	
68	Żeromskiego	15	gez		dom		-	
69	Żeromskiego	16	gez		dom		-	
70	Hołdu pruskiego	1	gez		willa		gmina	
71	Hołdu pruskiego	4	gez		willa		gmina	
72	Hołdu pruskiego	5	gez		willa		-	
73	Hołdu pruskiego	6	gez		willa		-	
74	Hołdu pruskiego	7	gez		willa		-	
75	Hołdu pruskiego	8	gez		willa		-	

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

3.	**VII DWÓR**							
1	Polanki	59	gez		dom		-	
2	Polanki	60	gez		dom		-	
3	Polanki	67	-		nie figuruje		-	
4	Polanki	69	gez		dom		gmina	
5	Polanki	70	gez		dom		-	
6	Polanki	114	-		nie figuruje		-	**K-12**
7	Polanki	115	-		nie istnieje		-	**K-15**

4.	**LETNICA**							
1	Uczniowska	37	-		nie figuruje		-	

5.	**NOWY PORT**							
1	Na zaspę	10	gez		kamienica		gmina	
2	Oliwska	33B	gez		budynek gospodarczy		-	
3	Wilków morskich	16a	gez		osiedle domów robotniczych		gmina	
4	Władysława IV	10	gez		dom		gmina	
5	Wolności	25	gez	1935	budynek mieszkalny wraz z budynkiem gospodarczym orez działką nr 180/3, na której przedmiotowe obiekty są usytuowane		-	

6.	**ORUNIA-ŚW. WOJCIECH -LIPCE**							
1	Gościnna	12	gez		dom		gmina	
2	Sandomierska	40	gez		dom		-	
3	Sandomierska	47	gez		dom		-	
4	Smętna	12_13	gez		dom		gmina	
5	Trakt św. Wojciecha	82	gez		dom		-	

7.	**BRZEŹNO**							
1	Sternicza	2	gez/wrz	1727	willa, ob. dom pomocy społecznej		-	**K-02**
2	Krasickiego	6	gez/wrz	1746	willa tzw "Villa Schmidt" - wraz z działką i znajdujacym się na niej starodrzewem		-	
3	Gdańska	15	gez		budynek mieszkalny		gmina	
4	Gdańska	17	gez		budynek mieszkalny		gmina	

8.	**SIEDLCE**							
1	Jasna	4	gez/wrz	1932	budynek mieszkalny wraz z gruntem w granicach działki nr 44/2 w obr. ew. 077		gmina	

9.	**WRZESZCZ DOLNY**							
1	Kilińskiego	1	gez/wrz	1735	d. browar - willa dyrektora (11)		-	**K-27**
2	Kubacza	30/32	gez		dom		-	
3	Kubacza	26/28	gez		dom		-	
4	Kubacza	24	gez		dom		-	
5	Kubacza	27	gez		dom		-	
6	Kubacza	15/13	gez		dom		-	
7	Saperów	6	gez		dom		-	
8	Saperów	5	gez		dom		-	
9	Saperów	8a	gez		nie figuruje		-	

1	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	**9.**
lp.	ulica	nr	GEZ	WRZ	OPIS_GEZ	SYGN_15	udział gminy	**katalog**
10.	**ANIOŁKI**							
1	Aleja Hallera	13	gez		dom			
2	Aleja Zwycięstwa	52	gez		dom			
3	Aleja Zwycięstwa	53	gez		dom		gmina	
4	Aleja Zwycięstwa	54	gez		dom		gmina	
5	Aleja Zwycięstwa	55	gez		dom		gmina	
6	Aleja Zwycięstwa	56	gez		dom		-	
7	Aleja Zwycięstwa	57	gez		dom		gmina	
8	Aleja Zwycięstwa	58	gez		dom		-	
9	Chodowieckiego	4	gez		dom		-	
10	Chodowieckiego	10	gez		dom		-	
11	Chodowieckiego	11	gez		dom		gmina	
12	Dębinki	2	gez		dom mieszkalny- ob.żłobek nr 12		gmina	
13	Dębinki	7c	-		nie figuruje		-	
14	Dębinki	7d	-		nie figuruje		-	
15	Dębowa	2a	gez		dom		-	
16	Fahrenheita	4	gez		willa		-	
17	Fahrenheita	5	gez		dom		-	
18	Hoene-Wrońskiego	6	gez		willa		-	
19	Hoene-Wrońskiego	7	gez		willa		-	
20	Hoene-Wrońskiego	12	gez		willa		gmina	**K-09**
21	Orzeszkowej	2/4	gez	1923	willa wraz z gruntem po obrysie murów		-	
22	Skłodowskiej Curie	1b	gez		dom		-	
23	Śniadeckich	1	gez		dom		gmina	
24	Śniadeckich	30	gez		dom		-	
25	Tuwima	8	gez		dom		-	
26	Tuwima	6	gez		dom		-	
27	Tuwima	21	gez		dom		-	
28	Tuwima	24	gez		dom		gmina	
29	Tuwima	27	gez		dom		-	
30	Tuwima	28	gez		dom		gmina	
31	Tuwima	30	gez		dom		gmina	**K-13**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk- Wrzeszcz Górny

Legenda:

- BUDYNKI WPISANE DO REJESTU ZABYTKÓW
- BUDYNKI W TYPIE WILLI

podkład mapowy: https://mapa.gdansk.gda.pl/ [dostęp maj 2023 r.]

Gdańsk- Oliwa

legenda:

- BUDYNEK WYTYPOWANY DO DALSZYCH BADAŃ/ POTENCJALNIE WILLA
- BUDYNEK WPISANY DO REJESTRU ZABYTKÓW
- BUDYNEK WYBURZONY

podkład mapowy: https://mapa.gdansk.gda.pl// [dostęp mja 2023 r.]

Gdańsk- VII Dwór

Legenda:

BUDYNKI WPISANE DO REJESTU ZABYTKÓW

BUDYNKI W TYPIE WILLI

podkład mapowy: https://mapa.gdansk.gda.pl/ [dostęp maj 2023 r.]

Gdańsk- Aniołki

legenda:

- BUDYNEK WYTYPOWANY DO DALSZYCH BADAŃ/ POTENCJALNIE WILLA
- BUDYNEK WPISANY DO REJESTRU ZABYTKÓW

podkład mapowy: https://mapa.gdansk.gda.pl/ [dostęp maj 2023 r.]

Herman Muthesius

Landhaus und Garten: Beispiele neuzeitlicher Landhäuser nebst Grundrissen, Innenräumen und Gärten.
Munchen, 1907

Wiejski dom i ogród: przykłady nowoczesnych wiejskich domów wraz z planami pięter, wnętrz i ogrodów.

Tłumaczenie stron XXIX-XXXVII własne, na podstawie wydania pierwszego. Liczby rzymskie oznaczają strony oryginału. Uwagi w nawiasach kwadratowych i podkreślenia-własne.

XXIX

(…) Ze ścisłego związku, który musi mieć miejsce między domem a ogrodem, wynika również wysokość piętra mieszkalnego nad ogrodem. Jak już wspomniano, pokój i ogród, a przynajmniej pokój i taras, muszą znajdować się na mniej więcej tej samej wysokości, aby umożliwić właściwe korzystanie z ogrodu. Przy tak prawie parterowej lokalizacji domu nie jest jednak możliwe zbudowanie piwnicy do celów gospodarczych poniżej głównego piętra, jak to jest w zwyczaju w domach miejskich. Jedyną opcją jest traktowanie piwnicy jako piwnicy, jak to zawsze miało miejsce w starym wiejskim domu, i umieszczenie wszystkich pomieszczeń gospodarczych na poziomie gruntu obok salonów. To, czy cały dom musi koniecznie mieć piwnicę, jest kwestią, która nie została jeszcze rozstrzygnięta. W Niemczech uważa się, że ze względów zdrowotnych konieczne jest zbudowanie piwnicy pod pomieszczeniami mieszkalnymi. Faktem jest jednak, że pomieszczenia zbudowane bezpośrednio na ziemi nie budzą żadnych zastrzeżeń, o ile zastosowana jest odpowiednia izolacja przed wilgocią i ochrona przed zimnem. W przypadku różnic w wysokości terenu na działce budowlanej, łatwo jest wybudować piwnicę pod częścią domu, która leży na niższym gruncie i wyposażyć ją w okna po bokach, a drugą część pozostawić bez piwnicy. Kwestię tego, czy pomieszczenia gospodarcze powinny znajdować się w piwnicy, czy na poziomie gruntu, należy rozważyć zarówno z ekonomicznego, jak i praktycznego punktu widzenia. **Bez wątpienia dom, który jest szerszy jest droższy niż ten, który jest wyższy**, ponieważ potrzeba więcej ścian fundamentowych. Jedynie na marginesie należy wspomnieć, że w przypadku bardzo wysokich cen gruntów, jak ma to miejsce w bezpośrednim sąsiedztwie dużego miasta lub w samym dużym mieście, ograniczenie obszaru zabudowanego może być również brane pod uwagę ze względu na oszczędność ziemi. Plus dla ścian fundamentowych rzadko jest tak znaczący, że może być decydującym czynnikiem przy podejmowaniu decyzji, czy budować szeroko, czy wysoko. Praktyczna strona tej kwestii jest znacznie ważniejsza.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Łatwo zauważyć, że dom z kuchnią na poziomie gruntu jest znacznie łatwiejszy w prowadzeniu niż dom z kuchnią w piwnicy. **Główną działalnością [w] domu jest przejście z kuchni do jadalni i z pomieszczeń dla służby do salonów.** Jeśli jednak schody serwisowe muszą być stale pokonywane w celu utrzymania działalności, skutkuje to stopniem czysto fizycznej pracy dla służby, która po dokładniejszym obliczeniu jest ogromna. Nawet jeśli zainstalowano windę do transportu żywności, pracownicy nadal muszą wchodzić i schodzić po schodach, aby obsługiwać i sprzątać inne piętra. Winda ma jednak tę nieprzyjemną konsekwencję, że zapachy z kuchni rozprzestrzeniają się przez szyb windy na cały dom. A nawet jeśli nie ma windy, zapachy kuchenne wspinają się po schodach i stają się odczuwalne na wyższym piętrze. Aranżacja kuchni pod częścią mieszkalną dworu ma zatem swoje wątpliwe aspekty również z tego powodu. **[kuchnia i pomieszczenia gospodarcze]** W każdym razie lepiej jest usunąć kuchnię i wszystkie inne pomieszczenia gospodarcze, sprzątające i magazynowe z właściwego domu i zgrupować je po jednej stronie w specjalnym budynku.

XXX

W swojej pozycji przyjmują wówczas pozycję, jaką personel gospodarczy zajmuje w stosunku do władcy: stoją u jego boku. Pod względem architektonicznym grupa pomieszczeń gospodarczych może być najszczęśliwiej zintegrowana z głównym domem i, jak już wspomniano, można ją łatwo wykorzystać do zwiększenia znaczenia głównego domu. Pomieszczenia gospodarcze w kamienicy doświadczyły nieproporcjonalnego ograniczenia. W wiejskim domu ważne jest, aby przywrócić im znaczenie, jakie naturalnie miały w starym wiejskim domu. Chęć przeprowadzki do miasta, która była charakterystyczna dla ludzkości w XIX wieku, z konieczności wiązała się z ograniczeniem wymagań mieszkaniowych. Ograniczenie to dotyczyło jednak głównie tych pomieszczeń, które nie należały do bezpośredniego użytku najemcy, ponieważ ci, którzy dostarczali mieszkania, byli przede wszystkim zainteresowani zaimponowaniem najemcy. W związku z tym ograniczono kuchnię i wszystkie pomieszczenia, z których korzystali pracownicy obsługi. Wciąż pamiętamy niewiarygodnie wąskie pokoje dziewcząt, które dopiero w ostatnich dziesięcioleciach zostały oczyszczone przez policję budowlaną. Nawet dziś i tak już mała kuchnia miejska nie ma przyległych pomieszczeń, a spiżarnia skurczyła się prawie do szafki. Zamiast zapewnić tym pomieszczeniom niezbędną opiekę, mieszkanie w mieście oferuje prawdziwą ostentację w pomieszczeniach mieszkalnych i socjalnych, które przekraczają niezbędne potrzeby większości najemców, tak samo jak pomieszczenia gospodarcze pozostają w tyle. W obu kierunkach dom wiejski jako dom zamieszkany przez właściciela jest wezwany do przywrócenia równowagi. Kuchnie i przyległe pomieszczenia muszą się rozwijać, a jedynie ostentacyjne pomieszczenia reprezentacyjne mogą zostać ograniczone. **Kuchnia** musi być przestronna i dobrze oświetlona, a przede wszystkim musi być usytuowana w taki sposób, aby stanowiła centrum wszystkich pomieszczeń roboczych służby, ale także miała jak najwygodniejsze i najkorzystniejsze połączenie z salonami. Należy jednak dodać, że nie jest właściwe, aby kuchnia bezpośrednio przylegała do jadalni lub nawet miała okno, przez które można podawać jedzenie z kuchni do jadalni. Przenoszenie zapachów kuchennych i hałas służących i ich obsługi w kuchni jest naturalną złą konsekwencją takich rzekomych udogodnień. Lepiej jest oddzielić kuchnię od jadalni przynajmniej jednym lub dwoma mniejszymi pomieszczeniami. Takim pomieszczeniem jest kredens i być może pomieszczenie do zmywania naczyń. Droga z kuchni do jadalni może wymagać zmiany kierunku. Pięć do ośmiu metrów dodatkowej odległości dla obsługi nie jest brane pod uwagę

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

w porównaniu z ogromnymi korzyściami dla domowników. Sama kuchnia powinna być umieszczona w taki sposób, aby miała okna po dwóch przeciwnych stronach, aby zapewnić przeciąg. W wiejskim domu tylko małe pomieszczenie bezpośrednio przy kuchni może być używane do przechowywania zapasów, ponieważ pomieszczenia piwniczne oferują wiele możliwości przechowywania większych zapasów. Spiżarnia obok kuchni jest zatem używana tylko do rękodzieła. Ponadto kredens oferuje możliwość przechowywania dużej części suchego prowiantu w dolnej części szafki na naczynia. Ogromną wartością w grupie ekonomicznej jest przytulny pokój ludowy. Sytuacja, w której cała służba traktuje kuchnię jako jedyne miejsce zakwaterowania w ciągu dnia, jest niegodna i nie wchodzi w rachubę, nawet jeśli jest wielu służących. Pierwszym sposobem radzenia sobie z tak bardzo opłakaną nędzą ludzi jest poprawa losu służby tak dalece, jak to możliwe.

XXXI

[p o k ó j d z i e c i ę c y] Taki pokój dziecięcy na równym terenie jest bardzo wygodny w lecie, kiedy dzieci przebywają na zewnątrz przez większość dnia. Dzieci wymagają dużego nadzoru i sprawiają wiele kłopotów w gospodarstwie. Dlatego konieczne jest, aby przedszkole było dogodnie zlokalizowane dla służby. Jeśli to możliwe, należy zrobić specjalne wejście dla dzieci, ze specjalną dziecięcą szafą. Jednak uczynienie tego wejścia również wejściem do kuchni ma swoje wątpliwe strony. Jeśli nie chcemy mieć trzech wejść, lepiej jest kierować dzieci przez główne wejście, ale nie wyklucza to możliwości zapewnienia specjalnego miejsca do przechowywania ubrań i prania dla dzieci. Jadalnia z przyległymi pomieszczeniami gospodarczymi, a także pokój zabaw dla dzieci na parterze, jeśli taki istnieje, tworzą spójną, zasadniczo nierozłączną grupę pomieszczeń na parterze domu. Druga grupa, składająca się z pokoi dziennych, gabinetu pana domu, pokoju muzycznego itp. nie musi być bezpośrednio połączona z pierwszą grupą. Wymóg, aby jadalnia była połączona z salonem szerokimi drzwiami przesuwnymi, nie jest uzasadniony, jeśli w domu znajduje się hol, który można otworzyć w kontaktach towarzyskich. Oddzielenie jadalni korytarzem może być nawet bardziej poprawnym rozwiązaniem, ponieważ utrzymuje zapachy jedzenia bardziej z dala od rzeczywistych salonów niż ma to miejsce w przypadku bezpośredniego połączenia salonu z jadalnią.

[s a l o n] Wymagania stawiane salonowi w różnych domach są zbyt różne, aby można było ustalić dla nich ogólne punkty widzenia. W niemieckim domu pokój muzyczny odgrywa ważną rolę. Szczególną uwagę należy zwrócić na praktyczność jego aranżacji we wszystkich przypadkach, w których muzyka jest traktowana preferencyjnie w domu. Konieczne jest rozważenie pozycji fortepianu od pierwszego momentu projektowania. Fortepian musi być umieszczony w taki sposób, aby pulpit był dobrze oświetlony zarówno w dzień, jak i w nocy, a grający, a tym bardziej śpiewający, mogli widzieć całą długość pomieszczenia. Ważne jest również, aby instrument był umieszczony bez przeciągów, tj. nie między dwoma oknami lub między drzwiami a oknem. Oczywistym jest, że pokój muzyczny musi mieć dobrą akustykę. Najlepszym sposobem na osiągnięcie tego celu jest zrezygnowanie z dywanów na podłodze. Dlatego konieczne jest zapewnienie podłogi, która jest tak dobra i przyjemna dla oka, jak pozwalają na to okoliczności. Wzór parkietu z różnokolorowego drewna w harmonii z kolorem ścian zwykle prowadzi do pożądanego rezultatu. Wreszcie, pokój muzyczny powinien zapewniać wystarczającą ilość miejsc siedzących dla słuchaczy w odpowiedniej odległości

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

od wykonawcy. Dlatego też pożądane jest zainstalowanie stałych ławek na przeciwległym końcu pokoju w stosunku do fortepianu.

XXXII

[p o k ó j p a n a d o m u] Szczególna aranżacja pokoju pana domu zależy od tego, co pan domu robi w domu; wymagania tutaj różnią się znacznie w zależności od pozycji życiowej i zawodu pana domu. W każdym przypadku ważne jest jednak prawidłowe ustawienie biurka, tj. z dobrym oświetleniem z lewej strony i w taki sposób, aby osoba siedząca z przodu miała przed sobą całą długość pokoju nad biurkiem. Siedzenie naprzeciwko zamkniętej ściany ogranicza zarówno widok, jak i umysł. Inną ważną kwestią jest to, że biurko powinno być wolne od przeciągów. Aby pomieścić książki, niezbędne są regały, które najlepiej zainstalować na stałe we własnym domu i organicznie zintegrować z wyposażeniem pokoju. Należy pamiętać, że wyposażenie tych regałów w proste szklane drzwi nie kosztuje dużo więcej, a w zamian można utrzymać swoją bibliotekę bez kurzu.

[p o k ó j p a n i d o m u] Pokój pani domu w niemieckim domu jest pomieszczeniem o dość niejasnym programie. Najlepiej byłoby połączyć go z pokojem recepcyjnym (Salon, gute Stube). To nadałoby mu mocno zdefiniowany charakter jako pokój damski i sensowny cel jako salon. Salon, który nigdy nie jest używany, a zatem zawsze mroźny i przypominający przykładowy pokój w magazynie meblowym, jest elementem programu domu, który można usunąć nawet w dużym domu, nie obrażając nikogo. W ostatnich dziesięcioleciach hol stał się niemal typowym pomieszczeniem wiejskiego domu o dowolnej wielkości i formacie. Tak długo, jak nie umniejsza to rzeczywistej przestrzeni życiowej i tak długo, jak właściciel może sobie pozwolić na dodatkowy koszt hali, nie ma nic przeciwko temu. Należy jednak zawsze pamiętać, że przy całej swojej malowniczości, przedpokój z wbudowanymi schodami jest pomieszczeniem, któremu brakuje intymności i odpowiedniej użyteczności. W każdym razie, w małym domu należałoby raczej przeznaczyć dostępne środki na powiększenie niezbędnych pomieszczeń niż na stworzenie malowniczego holu. Należy bezpośrednio ostrzec przed ciasną salą w małym wiejskim domu, która biegnie przez dwie kondygnacje. Tworzy to nieprzyjemny efekt przestrzenny, a ponadto, biorąc pod uwagę ciasne warunki, zbytnio wysuwa podłogę sypialni przed oczy wchodzącego nieznajomego, który nie ma z tym nic wspólnego.

[s y p i a l n i e] Główne sypialnie wiejskiego domu prawie zawsze znajdują się na pierwszym piętrze, chyba że właściciel domu chce mieć tam oddzielny gabinet lub ma inne indywidualne życzenia. Sypialnie, jak już wspomniano, zawsze muszą mieć nasłonecznioną pozycję, a pozycja wschodnia jest dla nich najlepsza, aby móc cieszyć się życiodajnymi promieniami słońca, gdy tylko wstaną. Położenie sypialni rodziców w stosunku do sypialni dzieci zależy w dużej mierze od statusu rodziny i wieku dzieci. W przypadku podłogi sypialni szczególnie ważne jest, aby układ można było dostosować, ponieważ wiek dzieci, a tym samym wymagania dotyczące nadzoru nad sypialniami dzieci szybko się zmieniają. Jedna rzecz jest jednak podstawowym warunkiem w każdej sypialni dowolnego rodzaju: że istnieje idealnie odpowiednie miejsce na łóżko lub łóżka. Zadanie architekta projektującego zaczyna się i kończy na prawidłowym ustawieniu łóżek, które musi być brane pod uwagę od samego początku. Łóżko musi być ustawione w taki sposób, aby budząca się osoba nie patrzyła pod światło, tj. najlepiej z wezgłowiem skierowanym w stronę źródła światła. Musi być również wolne od przeciągów, co jest szczególnie ważne dla tych mieszkańców, którzy mają tendencję do spania przy otwartych oknach. Jeśli w sypialni rodziców znajdują się specjalne garderoby, drzwi wejściowe do nich

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

muszą być umieszczone w taki sposób, aby można było do nich dotrzeć z danego łóżka jednym krokiem. Każda toaletka, a w szczególności toaletka damska, musi mieć dostęp do jasnego światła dziennego (najodpowiedniejszym miejscem jest wnęka okienna) i wieczornego oświetlenia, tak aby twarz była jasno oświetlona.

XXXIII

Generalnie należy podkreślić prostą, a jednak często zapominaną zasadę, że osoba przeglądająca się w lustrze musi być oświetlona światłem. Lustro na ścianie okiennej do użytku dziennego i lustro z ramieniem ściennym do użytku wieczornego jest zatem prawidłowe. **[g a r d e r o b a]** We wszystkich sypialniach należy zapewnić dużo miejsca do przechowywania ubrań. Najlepszym sposobem na to są szafy wbudowane w ścianę. Jeśli podłoga sypialni znajduje się już częściowo lub całkowicie w dachu, takie szafy ścienne w skosach dachowych są łatwe w montażu. Należy jednak zadbać o to, aby spód powierzchni dachu był odpowiednio zabezpieczony przed przenikaniem temperatury. Najlepiej zrobić to poprzez umieszczenie warstwy izolacyjnej (okładzina z gliny, wypełnienie z filcu itp.) pomiędzy zewnętrzną powłoką dachu a ścianą wewnętrzną. Ważne jest również, aby takie szafki ścienne miały małe okno na zewnątrz, które jest cenne dla oświetlenia i wentylacji. Nie ma nic bardziej niewygodnego niż duża, ale ciemna szafa ścienna. Mniejsze szafy można również umieścić w ścianach działowych, albo poprzez zagłębienie wnęk w ścianach nośnych belek, albo tworząc bezpośrednio podwójną ścianę, pozostawiając między nimi przestrzeń około 50 cm. Wówczas łatwo jest zapewnić dostęp do szaf z jednego i drugiego pomieszczenia. Ponieważ wolna przestrzeń rozciąga się od podłogi do sufitu, dobrym pomysłem jest również wykorzystanie górnej przestrzeni, do której nie można sięgnąć ręką, na szafki. Istnieje wiele rzeczy, które są używane niezwykle rzadko i które można spokojnie umieścić w miejscu, w którym można do nich dotrzeć tylko za pomocą drabiny. Dużym ułatwieniem jest jednak to, że w takich przypadkach drabina, która ma być używana, jest dostarczana w tym samym czasie. Można ją umieścić w niewielkiej szczelinie i skonstruować w taki sposób, aby podczas użytkowania zaczepiała się o żelazny drążek. Wewnętrzne rozmieszczenie wszystkich szaf w sypialni z haczykami na ubrania, tablicami, pojemnikami itp. powinno być zawsze przedmiotem szczególnej uwagi; wymaga to jak najdokładniejszej konsultacji z przyszłymi użytkownikami. To właśnie od takich pozornie drobnych szczegółów zależy przyjemność i komfort mieszkania we własnym domu. Zagłębianie się w szczegóły w tym miejscu byłoby jednak zbyt daleko idące. **[ł a z i e n k a]** Bardzo ważne jest prawidłowe usytuowanie łazienki względem sypialni. Rozwój nowoczesnej łazienki przypada wyłącznie na ubiegły wiek i nie jest jeszcze zakończony. Jest prawdopodobne, że rozwój kultury domowej doprowadzi do sytuacji, w której każda sypialnia będzie miała łazienkę i toaletę, tak jak ma to już miejsce w amerykańskich hotelach. Również w amerykańskich domach warunki są bardzo zaawansowane pod tym względem. Średniej wielkości wiejskie domy mają od pięciu do sześciu łazienek, więc idealna sytuacja została prawie osiągnięta. Na dzień dzisiejszy w Niemczech nadal trzeba liczyć się z tym, że wszyscy członkowie rodziny będą korzystać z tej samej łazienki, chyba że istnieje druga łazienka dla dzieci, o którą należy zabiegać, jeśli to możliwe. Łazienka powinna znajdować się jak najbliżej sypialni, ale nie bezpośrednio przy niej. Wynika to z faktu, że w łazience powstają opary i wilgoć, które należy trzymać z dala od sypialni. Garderoba również nie może być bezpośrednio połączona z łazienką, ponieważ przechowywane ubrania ucierpiałyby z powodu oparów. Prawidłowy układ polega na tym, że łazienka, garderoba i toaleta są dostępne z małego korytarza, który należy utworzyć za każdym razem. Łazienka musi być

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

zaaranżowana w taki sposób, aby pranie mogło być w niej wykonywane w całości, co sprawia, że instalacja urządzeń do prania w sypialni i garderobie jest zbędna.

XXXIV

Z pewnością celem rozwijającej się kultury mieszkaniowej będzie całkowite oddzielenie wszelkiego rodzaju sprzątania od sypialni. Sypialnie dziecięce najlepiej umieścić nad pokojem zabaw dla dzieci na parterze. Specjalne schody dla dzieci lub boczne schody domu służą jako korytarz łączący. Należy rozważyć odpowiedni nadzór nad dziećmi przez matkę, nianię, guwernantkę lub w zależności od okoliczności rodziny. W przypadku dorosłych dzieci wskazane jest zaaranżowanie sypialni w taki domowy sposób, aby stały się one jednocześnie pokojami do przebywania. Często można to osiągnąć poprzez przeniesienie łóżka do aneksu i stworzenie architektonicznego oddzielenia części dziennej pokoju od części sypialnej. Oczywiście nie należy tworzyć pozbawionej powietrza wnęki sypialnej w stylu dawnych alków, ale raczej należy uważać, aby zapewnić części sypialnej możliwość bezpośredniej wentylacji w postaci małego specjalnego okna. **[p o d d a s z e]** Kondygnacja nad sypialnią jest kondygnacją poddasza w zwykłym wiejskim domu, ponieważ wiejski dom rzadko ma więcej niż dwie kondygnacje. To poddasze oferuje możliwość pomieszczenia wielu pokoi gościnnych i stworzenia odpowiednich pomieszczeń sypialnych dla służby. Pewna trudność pojawia się, gdy chodzi o zakwaterowanie służby różnej płci. Najlepszym rozwiązaniem jest przydzielenie męskiej służbie sypialni na parterze lub w piwnicy. Schody prowadzące z pierwszego piętra na poddasze muszą być lepiej wyposażone niż zwykłe schody serwisowe, jeśli na poddaszu znajdują się pokoje gościnne lub inne pomieszczenia mieszkalne dla pana, ponieważ główne schody zwykle prowadzą tylko na piętro sypialni. Nie pozostaje nic innego, jak zaprojektować boczną klatkę schodową w tak przyzwoity sposób i ułożyć ją w taki sposób, aby mogła być również używana przez gości z kondygnacji sypialni na kondygnację poddasza. Na poddaszu pokoje gościnne muszą być widocznie oddzielone od pomieszczeń dla służby, ale zwykle można to osiągnąć bez trudności. Bardzo ważne jest, aby mieć specjalną łazienkę dla służby i warto zadbać o to, aby łazienka była wygodna i zachęcająca, ponieważ czystość służby przynosi korzyści panu. Pokoje gościnne również wymagają specjalnej łazienki, jeśli spodziewanych jest wielu gości. Poddasze to także dobre miejsce na pralnię, chyba że zdecydujemy się umieścić ją w skrzydle kuchennym na dole. Pralnia znajduje się w piwnicy pod salonem, co jest najgorszym miejscem do jej umieszczenia, ponieważ wysyła rozwijające się opary z prania bezpośrednio do salonów. Lokalizacja pralni na poddaszu ma tę zaletę, że jest całkowicie odizolowana, mało uciążliwa dla mieszkańców domu i znajduje się w pobliżu podłogi do suszenia. Z powyższego wynika, że pomieszczenia domu są zasadniczo rozmieszczone na dwóch piętrach, z pomieszczeniami pomocniczymi w większym stopniu na poddaszu i w mniejszym stopniu w piwnicy. Jeśli jednak istnieje potrzeba zaoszczędzenia pieniędzy, istnieje również typ domu, który rozmieszcza pomieszczenia domu na trzech kondygnacjach. W tym przypadku wszystkie pomieszczenia gospodarcze, jadalnia i być może letni pokój dziecięcy znajdują się na parterze, właściwe pokoje dzienne znajdują się na głównym piętrze powyżej, a sypialnie i pokoje gościnne znajdują się na piętrze.

XXXV

Ten dom nie jest tak komfortowy jak dom z dwiema kondygnacjami. Jednak fakt, że jadalnia znajduje się obok pomieszczeń gospodarczych, nadal niezwykle ułatwia ekonomiczną

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

eksploatację domu. Oddzielenie w ten sposób jadalni od pomieszczeń mieszkalnych nie budzi wielu zastrzeżeń, gdyż spożywanie posiłków jest zawsze szczególnym wydarzeniem, do którego nie zawadzi pokonać kilka stopni, a nawet zejść po wygodnych schodach. W tym przypadku jednak połączenie z ogrodem jest zachowane tylko dla jadalni i pokoju dziecięcego, podobnie jak dwukondygnacyjny typ domu jest generalnie lepszy od trzykondygnacyjnego.

[wejście, ciągi komunikacyjne] Najważniejszą rzeczą w wiejskim domu, bez względu na to, jak pokoje są rozmieszczone na piętrach, jest prawidłowe rozmieszczenie ciągów komunikacyjnych. Przede wszystkim wejście do domu musi być dobrze nadzorowane przez personel. Indywidualny układ zależy od wielkości domu i od tego, czy w domu przebywa również służba. Jeśli w domu jest służący, sensowne jest przydzielenie mu pokoju obok wejścia, co zwalnia pokoje, w których przebywają inni służący. Jeśli jednak obecna jest tylko służba żeńska, konieczne jest umieszczenie kuchni w taki sposób, aby drzwi wejściowe były widoczne albo z niej, albo z kredensu lub salonu, co oczywiście często może być spełnione tylko z wielkim trudem, a w niektórych przypadkach wcale. W takich przypadkach należy zadbać o to, aby droga z kuchni do drzwi wejściowych była co najmniej krótka i wygodna. W wielu niemieckich domach wiejskich nadal istnieje zwyczaj posiadania w domu żonatego portiera. Zalety posiadania taniego męskiego strażnika w domu są poważnie kwestionowane przez niedogodności związane z posiadaniem drugiej rodziny mieszkającej w domu. Krzyki obcych dzieci są nie mniej niepokojące niż zapachy, które przenoszą się z kuchni portiera w piwnicy do pokoi dworu. Rzemieślnik, który wykonuje usługi portierskie za darmo, mógłby co najwyżej zostać uwzględniony, gdyby mógł zostać zakwaterowany w specjalnym, położonym na uboczu domu, domu portiera na ulicy, domu ogrodnika lub w inny sposób oddzielony. Dom właściciela jest radością dla właściciela tylko wtedy, gdy naprawdę ma go dla siebie.

[wejścia boczne-bezpieczeństwo] Ważną kwestią są wejścia boczne. Wiele wyjść do ogrodu to wygoda, ale zwiększają one bezpieczeństwo domu i niosą ze sobą niedogodności związane z koniecznością zamykania ich każdej nocy. Tylko jedno boczne wejście do kuchni jest absolutnie konieczne. Nie zaleca się umieszczania go w taki sposób, aby było ukryte przed wzrokiem mistrza, a tym samym uniemożliwiało kontrolę. Ogólnie rzecz biorąc, zaleca się utworzenie tylko jednego wejścia z ulicy i rozgałęzienie małej ścieżki do kuchni tylko w pobliżu domu. **[wiatrołap i szatnia]** Bezpośrednio przy głównym wejściu, które oczywiście musi być oddzielone od przedpokoju wiatrołapem, musi znajdować się schowek na ubrania. Prawidłowe rozmieszczenie miejsca do przechowywania ubrań ma ogromne znaczenie. Nie jest pożądane umieszczanie wieszaka na ubrania między wejściem a holem w taki sposób, aby każdy odwiedzający musiał przez niego przejść, ponieważ widok wiszących ubrań nie jest przyjemny. Rezultatem jest pozycja boczna. Należy je wybrać w taki sposób, aby odwiedzający mógł przejść bezpośrednio z przedsionka do wieszaka, a stamtąd bezpośrednio do przedpokoju, ale aby każdy mógł swobodnie przejść najpierw do przedpokoju, a następnie do wieszaka.

XXXVI

Dużym udogodnieniem jest to, że można wejść bezpośrednio do szatni z wejścia do ogrodu, co co prawda często wiąże się z trudnościami. Toaleta musi być dostępna ze stojaka na ubrania, a w samym stojaku na ubrania musi znajdować się duża, wygodna umywalka z ciepłą i zimną wodą. W większości przypadków nie jest konieczne instalowanie specjalnych wieszaków na ubrania dla mężczyzn i kobiet (życzenie, które często się słyszy). Tylko w bardzo dużych domach,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

graniczących z książęcymi, taki luksus byłby brany pod uwagę. Jeśli w domu jest towarzystwo, tj. jeśli duża liczba panów i pań przychodzi w tym samym czasie, konieczne jest specjalne przygotowanie do zdejmowania szaty. W Anglii w takich przypadkach zwyczajowo daje się paniom główną sypialnię domu i być może garderobę jako garderobę. Znajdują tam, co nie miałoby miejsca w zwykłej garderobie, również toaletki ze wszystkimi drobiazgami niezbędnymi do kobiecej toalety i czują się bardziej intymnie i oddzielnie. Niewielkie niedogodności związane z koniecznością wchodzenia i schodzenia po schodach nie przeważają nad zaletami takiego rozwiązania. W domach wiejskich najlepiej jest całkowicie unikać korytarzy. Są jednak właściciele, którzy tak przyzwyczaili się do korytarzy w kamienicy, że widzą w nich zalety i chcą je mieć również w swoim wiejskim domu. Mówią, że wygodnie jest tam umieścić szafki. **[urządzenia sanitarne]** Jednym z obszarów, który nadal jest bardzo problematyczny w Niemczech, są urządzenia sanitarne w domu. Rozwój urządzeń sanitarnych miał miejsce całkowicie w Anglii, a dalszy rozwój jest nadal w rękach angielskich, a ostatnio w rękach amerykańskich. Niemcy zaakceptowały tylko to, co zaoferowała Anglia i zwykle pozostawały dziesięć do dwudziestu lat w tyle za Anglią. Fakt ten można zaobserwować również teraz, gdy w Niemczech modne stało się instalowanie umywalek na stałe w całym domu. Uważa się, że najwyższym komfortem jest posiadanie takich stałych umywalek z dopływem wody i odpływem w sypialniach. Istnieją już hotele, w których nie ma ani jednego pokoju bez stałej umywalki. Prosta myśl powinna nauczyć każdego, że niezwykle niebezpieczne dla zdrowia jest posiadanie w pokoju odpływu wody, przez który można w najkrótszy możliwy sposób nawiązać połączenie z szambem lub rurami kanalizacyjnymi. Całe bezpieczeństwo tkwi w tzw. zamknięciu wodnym, którego niski poziom wody stanowi jedyne oddzielenie od sieci rur odpływowych wypełnionych niebezpiecznymi dla zdrowia gazami. Jednak, jak wie każdy technik sanitarny, warstwa wody, która tworzy uszczelnienie w małej rurze ołowianej w kształcie litery U, łatwo się rozrywa; na przykład bardzo często, gdy woda jest odprowadzana z górnej kondygnacji. Rozcieńczenie powietrza, które podąża za spadającą wodą w głównej rurze odwadniającej, bardzo często powoduje odessanie uszczelnienia wodnego, tworząc w ten sposób bezpośrednie połączenie z dołem. W sypialniach, a zwłaszcza w pokojach gościnnych, połączenie to jest również ustanawiane, gdy pokoje nie są używane przez jakiś czas, a uszczelnienie wodne wyparowuje.

XXXVII

Jest zatem oczywiste, że z punktu widzenia zdrowia instalowanie umywalek na stałe w salonach i sypialniach jest naganne. Kiedy niemieckie społeczeństwo zda sobie sprawę z tego prostego faktu? Należy się jednak zastanowić, w jaki sposób nasi technicy medyczni mogą nadal spełniać takie życzenia społeczeństwa na co dzień, bez wydawania ostrzeżeń o niekorzystnych dla zdrowia skutkach. Stała umywalka powinna znajdować się w łazience, na wieszaku na ubrania, w toalecie, co najwyżej może być tolerowana w garderobie (choć nawet tutaj ma swoje zastrzeżenia), ale musi być zakazana w każdych okolicznościach w pomieszczeniach przeznaczonych do stałego pobytu ludzi. Drugim pomysłem, który w Niemczech wciąż jest zacofany, jest połączenie łazienki i toalety. Nie ma potrzeby zagłębiać się w praktyczne zastrzeżenia do tego połączenia, ponieważ kąpiący się zawsze blokują toaletę dla innych mieszkańców domu. Jednak również z estetycznego punktu widzenia unifikacja jest niepożądana; zamiast tego celem powinno być uczynienie łazienki pomieszczeniem, w którym czujemy się komfortowo. Architekt często musi walczyć z poglądem, że dom powinien mieć jak

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

najwięcej toalet. Komfort domu jest często oceniany na podstawie liczby toalet. Z drugiej strony należy pamiętać, że toaleta jest stosunkowo dobrym udogodnieniem tylko wtedy, gdy jest w ciągłym użyciu. Rzadko używana toaleta jest złym stanem rzeczy, właśnie dlatego, że syfon wysycha, a tym samym pozwala na przenikanie gazów z dołu do domu. Pomieszczeniem, które jest ważne zarówno z punktu widzenia warunków sanitarnych, jak i komfortu, ale jest dalekie od wystarczającego wprowadzenia, jest pomieszczenie do sprzątania, które jest niezbędne na każdym piętrze (schowek na miotły jest zwykle kiepskim substytutem). Pomieszczenie do sprzątania musi zawierać kran z ciepłą i zimną wodą oraz wygodny zlew na brudną wodę i do czyszczenia uprzęży na noc. To udogodnienie musi być tak wygodne, aby służba nie miała pokusy korzystania w tym celu z toalety pana. Oczywiście kran nigdy nie może znajdować się nad zlewem. Wymienione punkty sanitarne to tylko kilka z nich, które dotyczą głównie użytkowników budynku. Dla technika sanitarnego jest jeszcze wiele rzeczy do omówienia, które są zacofane w Niemczech, ponieważ ogólnie rzecz biorąc, dziedzina technologii sanitarnej jest nadal słabo rozwinięta nawet wśród ekspertów. Nawet im brakuje świadomości zagrożeń związanych z indywidualnymi rozwiązaniami. Ale byłoby to zbyt daleko idące, aby zagłębiać się w to tutaj. Powinno być jednak oczywiste, że urządzenia sanitarne w domu są jednym z najważniejszych punktów, które należy wziąć pod uwagę przy budowie domu. W ścisłym związku z urządzeniami sanitarnymi jest centralne zaopatrzenie w ciepło i ciepłą wodę, które jest obecnie powszechne w domach wiejskich. Centralne ogrzewanie jest zalecane nawet w małych domach.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Friedrich Ostendorf

Dom i ogród. Pierwszy tom uzupełniający do „Sześciu ksiąg o budownictwie”.

Haus Und Garten. Erster Supplement band zu den sechs Büchern vom Bauen.
Berlin, 1919

Tłumaczenie własne stron 132-135 na podstawie wydania pierwszego. Liczby w nawiasach oznaczają strony oryginału. Uwagi w nawiasach kwadratowych i podkreślenia-własne.

(132)

Jeśli chodzi o te praktyczne względy, to dalekim od naszego zamiaru jest powtarzanie wszystkich mądrych rad, które można znaleźć w starych i nowych książkach na temat położenia domu na działce i położenia pomieszczeń w domu. W dalszej części można jedynie krótko o tym wspomnieć.

Z reguły dom nie będzie budowany na najgłębszych częściach działki i jeśli to możliwe, będzie tak usytuowany, aby żadna strona, na której znajdują się często używane pokoje dzienne, nie wychodziła na północ, gdzie nie miałyby słońca, aby sypialnie wychodziły w miarę możliwości na wschód lub południe - na zachód lepiej nie, bo w lecie stawałyby się zbyt gorące z powodu popołudniowego słońca - oraz aby spiżarnie i podobne pomieszczenia wychodziły na północ; w przypadku tarasów i werand oczywiście też będzie się chciało mieć słońce. Położenie i rozmieszczenie pomieszczeń względem siebie może być oczywiście bardzo różne. Nie da się na ten temat powiedzieć zbyt wiele. Jednak dla normalnego domu mieszkalnego można wyróżnić cztery grupy pomieszczeń: 1. pokoje korytarzowe, 2. pokoje dzienne i socjalne, 3. pomieszczenia gospodarcze, 4. sypialnie. Dodatkowo dla specjalnych domów, takich jak dom mieszkalny lekarza, księdza czy architekta, można dodać specjalne pomieszczenia odpowiadające profesji właściciela domu.

1. **[k o m u n i k a c j a] pomieszczenia korytarzowe** służą do połączenia pozostałych pomieszczeń. Szczególnie w mniejszym domu każde pomieszczenie powinno być dostępne z korytarza. Do korytarza wchodzi się z zewnątrz przez drzwi wejściowe.
   W większych domach obok głównego korytarza tworzy się specjalny korytarz z bocznym wejściem, przeznaczony na pomieszczenia gospodarcze. Za wejściem głównym, ale także za wejściem bocznym, w miarę wolnego miejsca często urządza się małe pomieszczenie w postaci wiatrołapu. Klatki schodowe również należą do pomieszczeń korytarzowych.
   Jeżeli dom jest w jakikolwiek sposób większy, powinna być w nim klatka schodowa główna, która wtedy łączy ze sobą tylko główne piętra, oraz klatka schodowa pomocnicza, ciągnąca

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

się przez wszystkie kondygnacje od piwnicy do parteru, która w szczególności zapewnia połączenie pomieszczeń gospodarczych z górnymi kondygnacjami, ponieważ w ten sposób ruch domowników zostaje odsunięty od głównej klatki schodowej, a także dlatego, że ta główna klatka schodowa, ponieważ wtedy musi przechodzić tylko przez jedną kondygnację, może stać się znacznie piękniejsza i bardziej dostojna. Szatnie i toalety znajdują się wzdłuż korytarzy.

Nawet w mniejszym domu szatnia powinna znajdować się w pobliżu drzwi wejściowych, a w każdym razie być łatwa do znalezienia, z możliwością mycia i toaletą. Jeśli jest przedsionek, można z niego udostępnić szatnię, ale musi ona mieć wtedy również połączenie z wnętrzem domu. Pomieszczenie WC powinno znajdować się pod kątem prostym do szatni, tak aby było łatwe do znalezienia, ale nie od razu widoczne (rys. 83, 85, 97, 102, 104, err). W większych domach wyznacza się specjalną szatnię z ubikacją dla obcych i drugą dla mieszkańców. Podczas spotkań towarzyskich obie szatnie mogą wówczas pełnić funkcję szatni męskiej i damskiej. Obok szatni znajdzie się pokój dla służby, co jest odpowiednie dla domów o większych gabarytach. Oczywiście na każdym piętrze musi być przynajmniej jedno pomieszczenie z toaletą. Pokój dla służby może znajdować się w bocznym korytarzu, jeśli taki jest, lub w piwnicy. Praktyczne jest, aby obok pomieszczeń korytarzowych na każdym piętrze znajdowała się duża i głęboka szafa ścienna na sprzęt do sprzątania i tym podobne.

Z części korytarza często robi się hall lub sień i wykorzystuje jako rodzaj przestrzeni mieszkalnej. Z reguły bezpośrednio do tego holu prowadzi wiatrołap, z którego główne schody prowadzą na piętro. W mniejszych domach lepiej jednak nie budować sieni, co zwiększa rzut kondygnacji i koszty budowy, ponieważ sąsiadujące ze sobą pomieszczenia (toaleta i szatnia) znajdują się zbyt blisko i nie bardzo można je wykorzystać jako przestrzeń mieszkalną. W starych domach w północnych Niemczech sień często przebiega przez dwie kondygnacje, a następnie jest otoczona galeriami w górnej kondygnacji, które zapewniają dostęp do pomieszczeń. Taki układ nie jest jednak z reguły zalecany do odtworzenia. Piętra, które są zwykle wykorzystywane do różnych celów, są doprowadzone zbyt blisko siebie: powietrze i dźwięk przenikają z dołu do góry i z góry do dołu.

2. **[p o k o j e d z i e n n e]** Normalny dom powinien posiadać następujące pomieszczenia dzienne i socjalne: pokój przyjęć, pokój dla panów, pokój dzienny i jadalnię (*ein Empfangszimmer, ein Herrenzimmer, ein Wohnzimmer und ein Speisezimmer*). Jednak w ograniczonych okolicznościach może brakować jednego lub drugiego, a w szerszych okolicznościach mogą być dodane inne: pokój damski, pokój dziecięcy, biblioteka, pokój muzyczny, pokój kwiatowy i tym podobne.
   O ile to możliwe, poszczególne pomieszczenia będą ustawione w rzędzie, jedno zawsze połączone z drugim, aby móc przyjmować gości w kilku pomieszczeniach przy okazji spotkań towarzyskich. Jadalnia powinna być wtedy z reguły ostatnim pomieszczeniem w rzędzie. W większych budynkach należy obok niej umieścić kredens, który w miarę możliwości powinien być połączony zarówno z kuchnią, jak i ze zmywalnią. Jeśli nie jest możliwe rozmieszczenie wszystkich pomieszczeń jedno w drugim, można przenieść w inne miejsce pokój pana domu oraz, jeśli istnieje boczna klatka schodowa odciążająca główny korytarz, także jadalnię. Szczególnie w domach niedużych ważne jest, aby pomieszczenia były

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

połączone szerokimi drzwiami - przesuwnymi. W bardziej okazałych domach poszczególne pomieszczenia są zazwyczaj na tyle duże, że można w nich urządzić większe przyjęcie.
Tam, gdzie jest ogród o jakiejś wielkości, powinno się w nim wybudować domek letni, który jest o wiele bardziej atrakcyjną przestrzenią niż weranda na samym domu. **Tam jednak, gdzie działka jest wąska i ograniczona, trzeba zadowolić się werandą jako substytutem.**

3. **[p o m i e s z c z e n i a g o s p o d a r c z e]** W małych domach **pomieszczenia gospodarcze** ograniczają się do kuchni (ze ścisłym połączeniem z piwnicą), spiżarni i pralni. Dodatkowo, wraz ze wzrostem wielkości domu, może pojawić się zmywalnia, kredens jako połączenie z jadalnią, salon dla służby, pokój dla służby i podobne pomieszczenia. Jak już wspomniano, pomieszczenia te urządza się w bocznym korytarzu, jeśli jest to w ogóle możliwe. Bardzo ważne dla ruchu w domu jest to, że z pomieszczeń gospodarczych, z bocznego korytarza lub kredensu (ale nie bezpośrednio z kuchni) można dostać się do głównych drzwi domu bez konieczności przechodzenia przez jeden z pokoi dziennych.
Do pomieszczeń gospodarczych zalicza się piwnicę i strych - lub jego część i poddasze – oba te pomieszczenia muszą być połączone schodami. Piwnica służy do przechowywania, owoców, ziemniaków, wina itp. Piwnice na wino itp. Można tu również urządzić pralnię oraz ewentualnie łazienkę i toaletę dla służby. Tutaj znajdują się również pomieszczenia na centralne ogrzewanie, węgiel, małe pomieszczenie do odkurzania i tym podobne; dalej, dostępne od strony ogrodu i ewentualnie oddzielone od pozostałych pomieszczeń piwnicy, pomieszczenia do zimowania dużych roślin, na narzędzia ogrodnicze itp. Na poddaszu znajdują się sypialnie służby żeńskiej - pokój służby najlepiej na parterze -, następnie pokój do szycia i prasowania, ewentualnie także pralnia. Jeśli na poddaszu ma się zmieścić większa liczba pokoi, celowe będzie zorganizowanie dachu mansardowego.

4. **[s y p i a l n i e]** Liczba sypialni zależy, oczywiście, od wielkości rodziny i liczby obcych, którzy spodziewają się odwiedzić. Jeśli dom jest skromny, są one oddzielne i w połączeniu ze sobą; łazienka znajduje się w ich pobliżu. Jeśli dom jest bardziej obszerny, obok sypialni dzielonej przez dwie osoby często umieszcza się garderobę, a obok niej łazienkę, a prawdopodobnie także ubikację. W przypadku bardzo wygodnych domów wskazane jest podzielenie całego planu piętra na mieszkania, jak to miało miejsce w domach francuskich już w XVIII wieku (rys. 27). Dla bardzo wygodnych domów wskazane jest podzielenie całego rzutu piętra na apartamenty, jak to już było stosowane w domach francuskich XVIII wieku (rys. 27), na poszczególne grupy pokoi zamkniętych od korytarza, każdy przeznaczony dla rodziców lub także osobno dla pana i pani, dla dorosłych i małych dzieci, obcych itp. i każdy składający się z salonu, sypialni, garderoby, łazienki i ubikacji, z których to pokoi można także pominąć salon. Wszędzie w tej części domu mile widziane będą szafy. Wygodnie jest, gdy na kondygnacjach, na których znajdują się sypialnie, znajdują się słoneczne balkony i inne wysokie otwarte przestrzenie do użytku domowników, do eksponowania łóżek i tym podobnych.

(135)

Te pomieszczenia i grupy pomieszczeń można teraz w różny sposób pomieścić w domu. Decydującym czynnikiem jest wielkość działki i stosunek do ogrodu. Jeśli dom znajduje się

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

na dogodnej szerokości lub w ogrodzie, to będzie się chciało doprowadzić pokoje dzienne do bezpośredniego połączenia z tym i wtedy ich poziom będzie prawie równy poziomowi ogrodu. Konsekwencją takiego rozwiązania jest to, że nie można zbudować piwnicy – ale oczywiście piwnicę - i że, co zawsze wydaje się pożądane, kuchnia i jej przyległe pomieszczenia muszą być umieszczone razem z pokojami dziennymi na parterze (np. rys. 68 i 97). Jeśli jednak dom stoi na ograniczonej działce blisko ulicy i nie ma wcale lub ma tylko mały ogródek lub podwórko, to choćby po to, by nieco odsunąć się od ulicy i jej ruchu, ale także by zaoszczędzić miejsce, urządzi się piwnicę, w której będzie można wtedy umieścić kuchnię i przyległe do niej pomieszczenia, połączone schodami i windą z kredensem obok jadalni na parterze (rys. 206). W pozostałych przypadkach, w zależności od wielkości nieruchomości, pomieszczenia będą rozmieszczone na jednej, dwóch lub nawet trzech głównych kondygnacjach, nie licząc piwnicy i ewentualnie poddasza, które prawie zawsze jest przynajmniej częściowo zagospodarowane. Wąski, trzyokienny dom zbudowany przy ulicy będzie musiał być trzykondygnacyjny dla ośmiu pokoi, ale na wsi mieszkanie na przykład nadleśniczego będzie parterowe. Z reguły pokoje dzienne znajdują się na parterze, w wysokich domach czasem na pierwszym piętrze. Jeśli jest ogród, pokoje dzienne będą wychodziły na niego, a nie na ulicę.

***

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

WILLE GDAŃSKIE W LATACH 1871 - 1920
W ŚWIETLE ARCHIWALNYCH DOKUMENTACJI PROJEKTOWYCH

KATALOG

Aranżacja przestrzenna willi gdańskich w rzutach,
Na podstawie zachowanej dokumentacji projektowej,
przechowywanej w Archiwum Państwowym w Gdańsku.

Gdańsk, 2024 r.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

TABELA NR 1 - DANE PODSTAWOWE

LP		Rok powstania projekttu*	DANE ADRESOWE WSPÓŁCZESNE ulica	NR	HISTORYCZNE dawna nazwa ulicy	NR	NAZWA	WŁAŚCICIEL GRUNTU/ INWESTOR	PROJEKTANT	źródło	sygn	NR KAT/ NR AN	Dzielnica
1		1880	Sobótki	14	Am Johannisberg	14		Steffens	NN	DusB	0	-	Wrzeszcz Górny
2		1886	Jaśkowa Dolina	12	Jäschkentaler Weg	45	(Villa)	Johann Winkler	Fr. Vergien	APG	1199	01	Wrzeszcz Górny
3		1893	Matejki	16	Johannistal	16	Villa	Herrn Kaufmann John Axt	Herman Prohnow	APG	1216	-	Wrzeszcz Górny
4	1870-1900	1898	Sternicza	2	Danzigerstrasse	14	Villa fur...	herrn Kulling	E.&C. Koerner	APG	346	02	Brzeźno
5	1870-1900	1899	Batorego	5	Steffensweg	5	Villa	Zimmermeister Albert Treder	Albert Treder	APG	2255	03	Wrzeszcz Górny
6	1870-1900	1899	Wały Jagiellońskie	X	Dominikswall	5	Einfamilienhaus	Kommerzienrat Muscate	Reimarus & Hetzel	DusB	0	07	Śródmieście
7	1870-1900	1899	Sobótki	20	Johannistal	17	Pharhaus	Evang. Gemeinde-Kirchenrat zu Langfuhr	Moeckel	APG	1217	05	Wrzeszcz Górny
8	1870-1900	1899	Pawłowskiego	2	Parkweg	2		Johann Henkenhaf	Johann Henkenhaf	DusB		06	Wrzeszcz Górny
9	1870-1900	1899	Jaśkowa Dolina	19	Jäschkentaler Weg	10		Otto Schrey	Schade	DusB	0	04	Wrzeszcz Górny
10	1870-1900	1900	Pniewskiego	2	Taubenweg	2	Wohnhaus	hernn E. Eschenbach	Ernst Reichnberg	APG	2332	-	Wrzeszcz Górny
11	1870-1900	1903	Jaśkowa Dolina	44	Jäschkentaler Weg	33b	Villa	Herrn Architekt u. baugewerkmeister G.Kirsch	Erwin Heinemann	APG	1193	08	Wrzeszcz Górny
12	1870-1900	1904	Tuwima	27	Lindenstraße	27	Wohnhaus	Carl Kleefeld	Carl Kleefeld	APG	1556	-	Aniołki
13	1870-1900	1905	Hoene- Wrońskiego	12	Gralathstraße	12		Steinicke	Steinicke	DusB	0	09	Aniołki
14	1870-1900	1905	Kołłątaja	2	Prittwitzer Weg	2			Walter Marx	OBZ	0	A	Wrzeszcz Górny
15	1870-1900	1905	Dekerta	6	Heilsberger Weg	6	Villa	herrn architekt Arendt	Arendt	APG	849	-	Wrzeszcz Górny
16	1870-1900	1906	Batorego	8	Steffensweg	6/8		Herrn Reg. Rat. Dr Behrendt	Curt Hempel	DusB	0	10	Wrzeszcz Górny
17	1901-1910	1906	Małachowskiego	1	Hennersdorfer Weg	1		Mackensen	Walter Marx	OBZ	0	A-K	Wrzeszcz Górny
18	1901-1910	1907	Jaśkowa Dolina	40	Jäschkentaler Weg	35		Kaufmann Kries	Bühring	DusB	0	11	Wrzeszcz Górny
19	1901-1910	1907	Polanki	114	Pelonkerweg	114	Villa fur...	John Axt	Curt Hempel	APG	1877	12	VII Dwór
20	1901-1910	1907	Tuwima	30	Lindenstraße	30		Fehlhaber	Fehlhaber	DusB	0	13	Aniołki
21	1901-1910	1907	Wassowskiego	7	Hermannshoferweg	7			Paul Kadereit	OBZ	0	A-K	Wrzeszcz Górny
22	1901-1910	1907	Sobótki	18	Am Johannisberg	8			Albert Carsten	DusB	0	A-K	Wrzeszcz Górny
23	1901-1910	1907	Wassowskiego	8	Hermannshoferweg	8			Paul Kadereit	OBZ	0	A-K	Wrzeszcz Górny
24	1901-1910	1908	Batorego	10	Steffensweg	10	Wohnhaus Carsten	Albert Carsten	Albert Carsten	APG	2259	A-K	Wrzeszcz Górny
25	1901-1910	1908			Hanzaplatz					DTZ	0	A-K	Śródmieście
26	1901-1910	1910	Słoneczna	8	Ottostraße	8	Haus Karpinski	Otto Karpinski	A Wiese	APG	1850	-	Oliwa
27	1901-1910	1910	Batorego	19	Steffensweg	19				APG	2266	-	Wrzeszcz Górny
28	1901-1910	1911	Polanki	X	Pelonkerweg	115	Wohnhaus	Hermann Prohnow	Paul Kadereit	APG	1878	15	VII Dwór
29	1901-1910	1911	Batorego	18	Steffensweg	18	Villenneubau	Herrn Konsul Felix Berger	Curt Hempel	APG	2265	14	Wrzeszcz Górny
30	1901-1910	1912	Uphagena	5	Uphagenweg	10	Landhaus	Rentier Eduard Vester	Herman Prohnow	APG	2242	22	Wrzeszcz Górny
31	1901-1910	1912	Podleśna	23	Kronprinzenweg	23	Villa Plagemann	Frau Landgerichtsrat Karoline Plagemann	Curt Hempel	APG	1993	20	Wrzeszcz Górny
32	1901-1910	1912	Podleśna	14	Kronprinzenweg	14	Wohnhaus	Herrn Freudenthal	Adolf Bielefeldt/GBL	APG	1988	17	Wrzeszcz Górny
33	1901-1910	1912	Podleśna	15	Kronprinzenweg	15	Wohnhaus des...	Herrn Borschke	Adolf Bielefeldt/GBL	APG	1989	18	Wrzeszcz Górny
34	1901-1910	1912	Batorego	16	Steffensweg	16	Villa C. Ritgen	C. Ritgen	J. Jaschkowski	APG	2263	16	Wrzeszcz Górny
35	1901-1910	1912	Podleśna	17	Kronprinzenweg	17	Wohnhaus fur...	Herrn J. Palm	Adolf Bielefeldt/GBL	APG	1990	-	Wrzeszcz Górny
36	1901-1910	1912	Podleśna	21	Kronprinzenweg	21	Haus fur...	Hern Professor Evers	Adolf Bielefeldt/GBL	APG	1992	19	Wrzeszcz Górny
37	1901-1910	1912	Uphagena	7	Uphagenweg	9	Wohnhaus fur...	Oberingenieur Kuhnen	Fischer?	APG	2241	23	Wrzeszcz Górny
38	1911-1920	1912	Uphagena	31	Uphagenweg	31	Einfamilienhaus fur herrn ...	Bruno Herzberg	Herman Prohnow	APG	2455	21	Wrzeszcz Górny
39	1911-1920	1912	Podleśna	9	Kronprinzenweg	9	Wohnhaus fur...	Herrn Oberzoll secretarB. Buhse	Adolf Bielefeldt/GBL	APG	1985	-	Wrzeszcz Górny
40	1911-1920	1912	Jaśkowa Dolina	47	Jäschkentaler Weg	20	Villa Gerike	Otto Gerike	(nieczyt.)	APG	1183	-	Wrzeszcz Górny
41	1911-1920	1913	Podleśna	27	Kronprinzenweg	27	Villa	Olga Lehsner	Adolf Bielefeldt/GBL	APG	1996	25	Wrzeszcz Górny
42	1911-1920	1913	Podleśna	25	Kronprinzenweg	25	Villa	Profesor dr Schroeter	Curt Hempel	APG	1995	24	Wrzeszcz Górny
43	1911-1920	1913	Podleśna	13	Kronprinzenweg	13	Wohnhaus	Herrn Oberzollsekretar Harth	Paul Kadereit	APG	1987	-	Wrzeszcz Górny
44	1911-1920	1913	Uphagena	3	Uphagenweg	11	Villa fur..	Kaufmann Willij Jantzen	Herman Prohnow	APG	2243	-	Wrzeszcz Górny
45	1911-1920	1914	Uphagena	10	Uphagenweg	16	Haus Bartsch	Kaufmann Fritz Bartsch	dr ing Fisher	APG	2247	-	Wrzeszcz Górny
46	1911-1920	1914	Batorego	21	Steffensweg	21	Einfamilienhaus	hern Oskar Hoffmann	Walter Marx	APG	2268	-	Wrzeszcz Górny
47	1911-1920	1914	Uphagena	12	Uphagenweg	17	Wohnhaus	Kaufman Max Conrad	Gebruder Burchardt	APG	2248	26	Wrzeszcz Górny
48	1911-1920	1915	Podleśna	3	Kronprinzenweg	3	Wohnhaus der..	Frau Amtsgerichtsrat Schlakowski	Adolf Bielefeldt	APG	1981	-	Wrzeszcz Górny
49	1911-1920	1916	Batorego	14a	Steffensweg	14A	Villa fur..	Generaldirector Dr Funck	Albert (Falk?)	APG	2261	-	Wrzeszcz Górny
50	1911-1920	1919	Kilińskiego	7	Kleinhammerweg	1	Wohnung	Danziger Actien-Bierbrauerei	Lippke	APG	1351	27	Wrzeszcz Górny
51	1911-1920	1921	Batorego	20	Steffensweg	20	Landhaus	Herrn E. Reimer	Paul Kadereit	APG	2267	28	Wrzeszcz Górny
52	1911-1920	1921	Polanki		Pelonkerweg	109	Wohnhaus	Georg Simson	A. Wiese	APG	1873	-	Wrzeszcz Górny
53	1911-1920	1921	Uphagena	2	Uphagenweg	12	Einfamilienhause		Johannes Haase	APG	2244	29	Wrzeszcz Górny
54	1911-1920	1921	Uphagena	30	Uphagenweg	27b	Neubau Barwald	Barwald	Dr Ing Richard Abraham	APG	2451	31	Wrzeszcz Górny
55	1911-1920	1921	Uphagena	X	Uphagenweg	28	Villa fur herrn...	Kaufmann S. Schur	Henry Brettschneider	APG	2453	30	Wrzeszcz Górny
56	1920-1930	1922	Polanki	113	Pelonkerweg	113	Haus Riepe	Riepe	(nieczyt.)	APG	1876	-	VII DWÓR
57	1920-1930	1923	Uphagena	8	Uphagenweg	15	Wohnhaus dr...	Dr. Houtermans	Karl Deetz	APG	2246	33	Wrzeszcz Górny
58	1920-1930	1923	Uphagena	6	Uphagenweg	14	Wohnhaus Schleip	Schleip	Karl Deetz	APG	2245	32	Wrzeszcz Górny
59	1920-1930	1924	Chodowieckiego	4	Chodowiecki-Weg	4	Wohnhaus	Adolf Schweidt	Adolf Bielefeldt	APG	258	-	Aniołki
60	1920-1930	1924	Kopernika	4	Herbststraße	3	Einfamilienhaus	Clara Wigand	Felix Tiede	APG	2201	-	Aniołki
61	1920-1930	1924	Do studzienki	51	Heiligenbrunnerweg	24a	Einfamilienhaus/Villa	Hernn Karl Kunstmann	architekt Willy Kossman	APG	834	-	Wrzeszcz Górny
62	1920-1930	1924	Do studzienki	53	Heiligenbrunnerweg	24b	Einfamilienwohnhaus	Frau Charlotte Anders	Archit. E. Anders	APG	835	-	Wrzeszcz Górny
63	1920-1930	1924	Do studzienki	55	Heiligenbrunnerweg	24c	Villa	Ed. Westphal	architekt Willy Kossman	APG	836	34	Wrzeszcz Górny

A-K RZUT UMIESZCZONY W ANEKSIE (NR ZAŁĄCZNIKA)

1 RZUT UMIESZCZONY W KATALOGU (NR ARKUSZA)

X BUDYNEK WSPÓŁCZEŚNIE NIE ISTNIEJE

Legenda

do arkuszy katalogu przedstawiających rzuty kondygnacji

schematy funkcjonlalne:

pomieszczenia dzienne

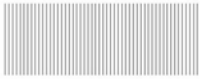

pomieszczenia prywatne

komunikacja

pokoje służby

oznaczenia towarzyszące rzutom:

strzałka północy

główne wejście do budynku

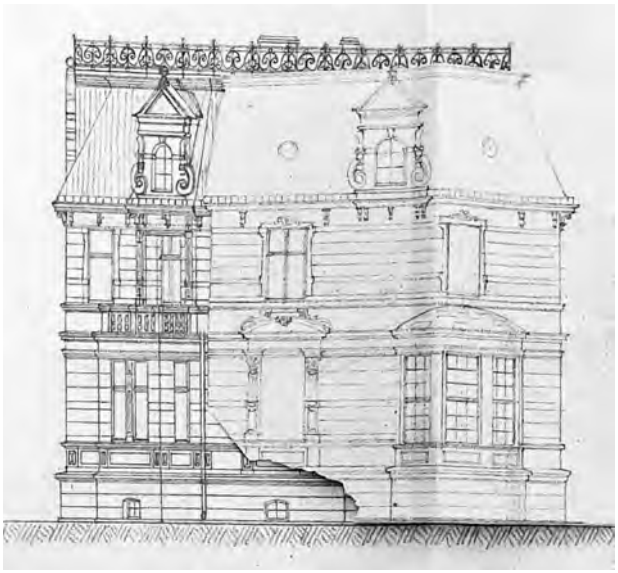

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano przy północnej granicy działki, w miejscu istniejącego od lat 60 XIX w. parterowego budynku jednorodzinnego, którego ogólne zasady kompozycyjne i układ funkcjonalno przestrzenny zostały powtórzone w nowej willi.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku zlokalizowano od strony ówczesnej Jaeschkentalerweg. W kierunku południowo-wschodnim z budynkiem połączona była oficyna gospodarcza mieszcząca m.in. kuchnię. Do piwnicy prowadziło zejście zewnętrzne zlokalizowane między oficyną a willą (do pomieszczenia kotłowni - późniejszego) oraz odrębne do pomieszczeń gospodarczych. W budynku schody do piwnicy umieszczone były pod głównym biegiem porwadzącym na piętro. Do ogrodu prowadziły schody z werandy od strony południowo wschodniej. W strefie wejściowej nie przewidziano odrębnego pomieszczenia na garderobę, toaleta zlokalizowana była pod schodami głównymi.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Willa należy do nielicznych przykładów obiektów w Gdańsku, w których pokoje dzienne nie są usytuowane wokół sieni lub klatki schodowej lecz zgrupowane po jednej jej stronie, w taki sposób, że dwa pomieszczczenia są dostępne tylko za pośrednictwem sali i jadalni. W parterze usytuowano salę o pow. 40m 2 oraz 3 nieco mniejsze pomieszczenia dzienne, w tym jadalnię usytuowaną najbliżej korytarza i jadalni.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano odrębny pokój dla Pani i Pana oraz sypialnię z łazienką, a także pokój gościnny.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnię zlokalizowano w poziomie parteru oraz w piwnicy (brak informacji o kuchni w piwnicy w pierwotnym projekcie) obok pozostałych pomieszczeń piwnicznych.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica - 2,65 m, parter - 3,57 m, piętro - 3,27 m, poddasze - 3,25 m do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
W 1923 r. przebudowano nieznaczenie wnętrza, m.in. dodając w salonie od strony południowej okno wykuszowe na planie półkola, zaadaptowano również poddasze wyodrębniając dwa pokoje gościnne oraz zaprojektowano garaż wolnostojący w północno wschodniej części parceli.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PARTERU

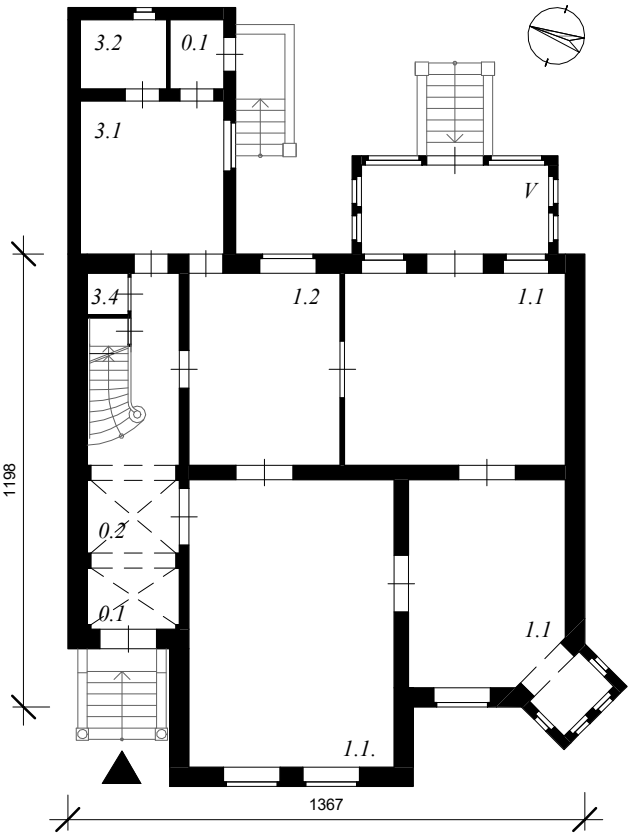

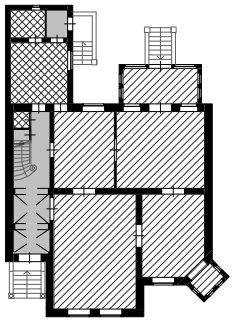

0.1	wiatrołap	5 m²
0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	hol	17 m²
1.1	pokój dzienny	30 m²
1.1	salon	25 m²
1.1.	sala	41 m²
1.2	jadalnia	20 m²
3.1	kuchnia	15 m²
3.2	spiżarnia	4 m²
3.4	wc	1 m²
V	weranda	12 m²
		173 m²

RZUT PARTERU

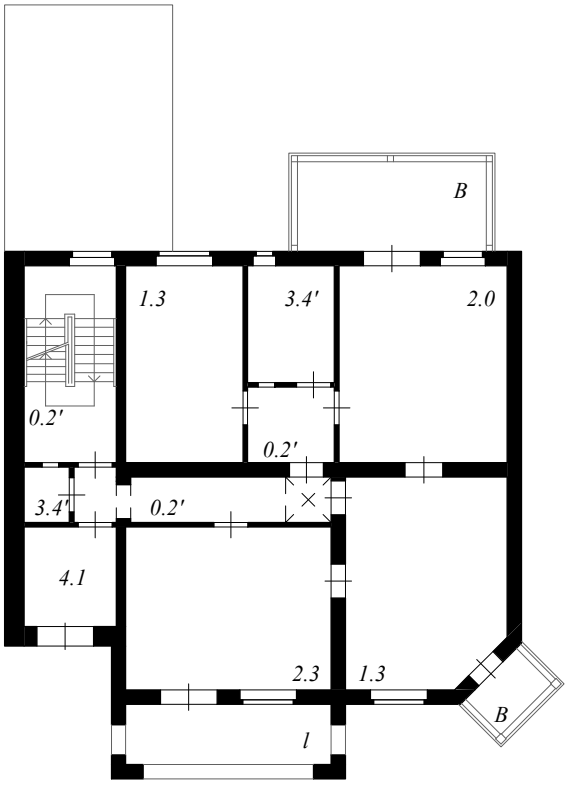

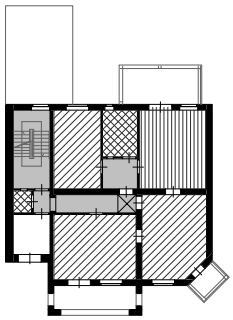

0.2'	korytarz	8 m²
0.2'	przedpokój	5 m²
0.2'	kl. sch.	13 m²
1.3	pokój pana	23 m²
1.3	pokój pani	16 m²
2.0	sypialnia	23 m²
2.3	pokój gościnny	23 m²
3.4'	wc	2 m²
3.4'	łazienka	7 m²
4.1	pom. sł.	6 m²
B	balkon	3 m²
B	balkon	12 m²
l	loggia	9 m²
		150 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: APG: 10/15/0/-/**1199**; *Państwowy Urząd Policji Budowlanej w Gdańsku;* (1886 - 1931)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

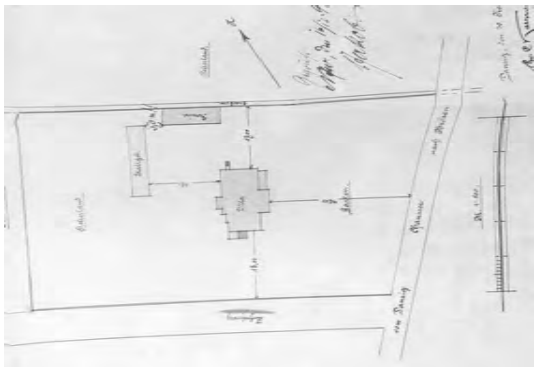

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano centralnie na rozległej narożnej działce, w odległości 18-40m od jej granic.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku usytuowano w ryzalicie wejściowym, który poprzedzono tarasem. Za wiatrołapem umieszczono sień, z której zapewniono dostęp do pomieszczenia szatni i toalety oraz schodów umieszczonych poza prostokątnym rzutem sieni, łączących wszystkie kondygnacje.Do budynku prowadzą także schody piwniczne. Od strony północnej przy werandzie usytuowano wyjście do ogrodu.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo pokój dzienny, salon i jadalnię z werandą oraz niewielką loggią i odsłoniętym tarasem.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano dwie sypialnie, pokój pani oraz pokój dzienny. Łazienka dostępna jest bezpośrednio z sieni podobnie jak odrębne pomieszczenie toalety.

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię usytuowano w poziomie piwnicy. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem sieni. Obok kuchni w piwnicy umieszczono poiwniczkę na wino, jadalnię oraz pokój dla kucharki, a także pralnię, toaletę , pomieszczenie magazynowe i kotłownię.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,5m, parter- 3,5 m, piętro- 3,2 m, poddasze - 2,5 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Wraz z willą powstała stajnia i wozownia. W 1926 r. do istniejącej stajni dobudowano garaż.

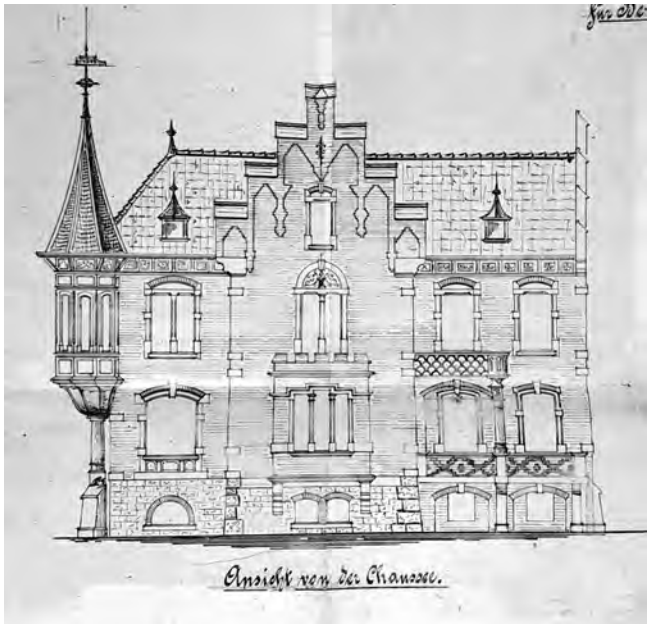

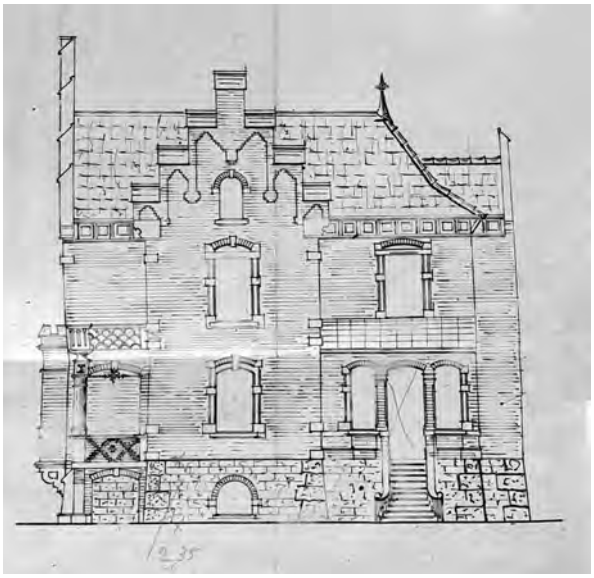

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Brzeźno inwestor: Kulling

adres: ul. Sternicza (Danzingerstrasse 14)

02 / 2

czas powstania projektu: 1898 rok **zaprojektował:** E.&C. Koerner

RZUT PARTERU

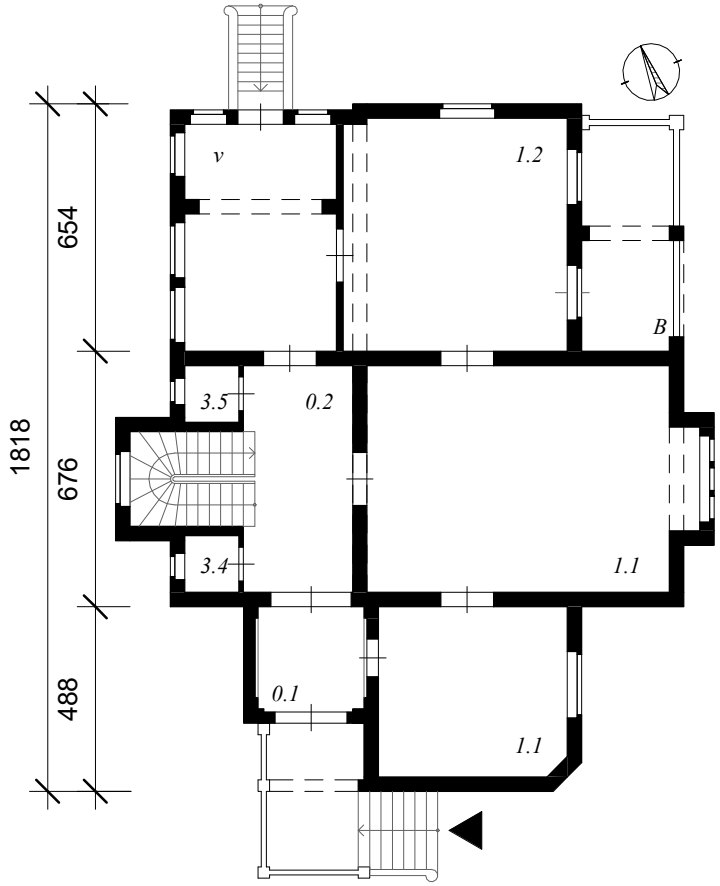

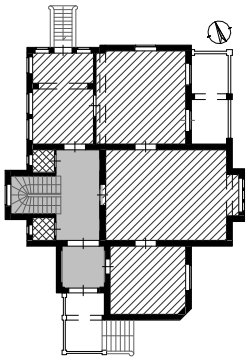

0.1	przedsionek	8 m²
0.2	korytarz	3 m²
0.2	przedpokój	25 m²
1.1	sala	50 m²
1.1	pokój dzienny	22 m²
1.2	jadalnia	36 m²
3.4	wc	2 m²
3.5	garderoba	2 m²
4.2	wc służb.	2 m²
B	balkon	14 m²
v	ogród zimowy	24 m²

189 m²

RZUT PIĘTRA

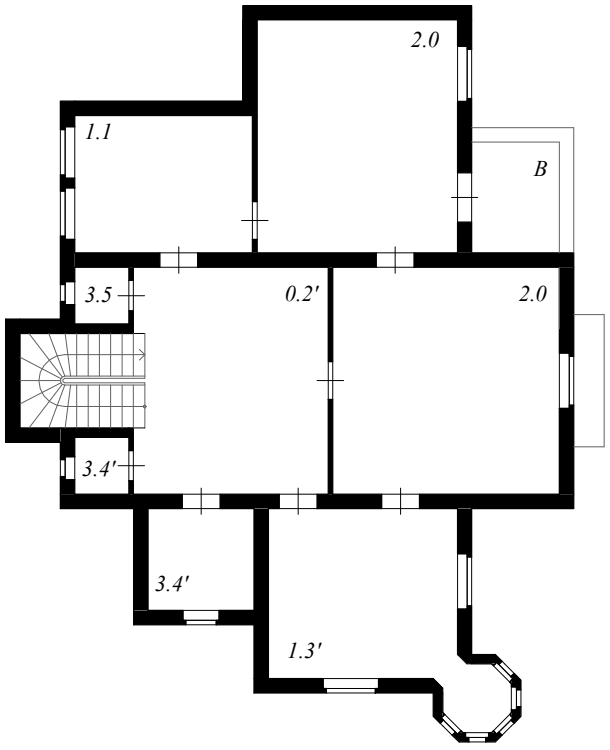

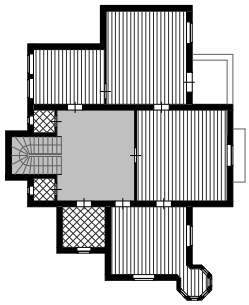

0.2'	hol	38 m²
1.1	pokój dzienny	17 m²
1.3'	pokój pani	25 m²
2.0	sypialnia	33 m²
2.0	sypialnia	36 m²
3.4'	łazienka	8 m²
3.4'	wc	2 m²
3.5	urządzenia	2 m²
B	balkon	7 m²

168 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**346**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Batorego 5 (Steffensweg 5)

inwestor: Zimmermeister Albert Treder

03 / 1

czas powstania projektu: 1899 rok

zaprojektował: Albert Treder (?)

1. Usytuowanie.

Budynek usytuowany na wąskiej parceli przy Batorego z przedogródkiem o głębokości 4 m oraz ogrodem w północno-wschodniej części działki.

2. Wejście do budynku i komunikacja.

Wejście z poziomu gruntu poprzedzone stopniem, bez zadaszenia. Wiatrołap połączony komunikacyjnie z piwnicą. W wiatrołapie 5 schodów wprowadzjacych na poziom wyniesionego parteru. Sień na planie prostokąta, klatka schodowa łączy kondygnację parteru i pierwszego pętra. W sąsiedztwie klatki schodowej otwarta szatnia, obok której zlokalizowane jest przejście do pomieszczenia toalety usytuowanego pod schodami.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).

Od strony ulicy (ekspozycja południowa) usytuowano pokoje dzienne pana (bliżej wiatrołapu) i pani (z ryzalitem wieżowym oraz niewielkim tarasem od strony ulicy. W części centralnej salon (z ekspozycją na stronę zachodnią - elewacja sąsiada). Od strony ogrodowej rozległa jadalnia (49m2) połączona pokojem dzieci (29m2); z jadalni wyjście do ogrodu od strony północnej za poświrednictwem werandy.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).

Na piętrze zlokalizowano dwa pokoje dziecięce z oraz pokój dla gości. Pierwotnie wszystkie pomieszczenia przechodnie. Sypialnia rodziców zlokalizowana od północy - z tarasem nad werandą. Obok sypialni rodziców pomieszczenie garderoby. Połączenie z łazienką za pośrednictwem niewielkiego przedsionka dostępnego także z sieni. Według pierwotnego projektu prawdopodobnie na piętrze zlokalizowane były dwie łazienki.

5. Pomieszczenia pomicnicze, strefa obsługi.

Budynek wyposażony tylko w jedną klatkę schodową łączącą kondygnacje od parteru do poddasza; pod głównym biegiem połączenie komunikacyjne z piwnicą - rysunki projektowe zawierają sprzeczne informację w odniesieniu do tego połączenia.
Kuchnia wraz z pomieszczeniami pomocniczymi usytuowana w piwnicy. W piwnicy również pomieszczenie prasowalni, pralni oraz kotłowni i inne (opisy nieczytelne). Brak pomieszczeń dedykowanych służbie za wyjątkiem pomieszczenia wc.

6. wysokości pomieszczeń.

Piwnica- 2,85m, **parter- 4,00 m**, piętro 3,70m, poddasze - 3,70 do jętki

7. Dodatkowe zabudowania:

W północno wschodnim narożniku posesji zlokalizowano dwukondygnacyjny budynek stajni z wozownią oraz, na piętrze, dwuizbowym mieszkaniem z kuchnią (bez toalety).

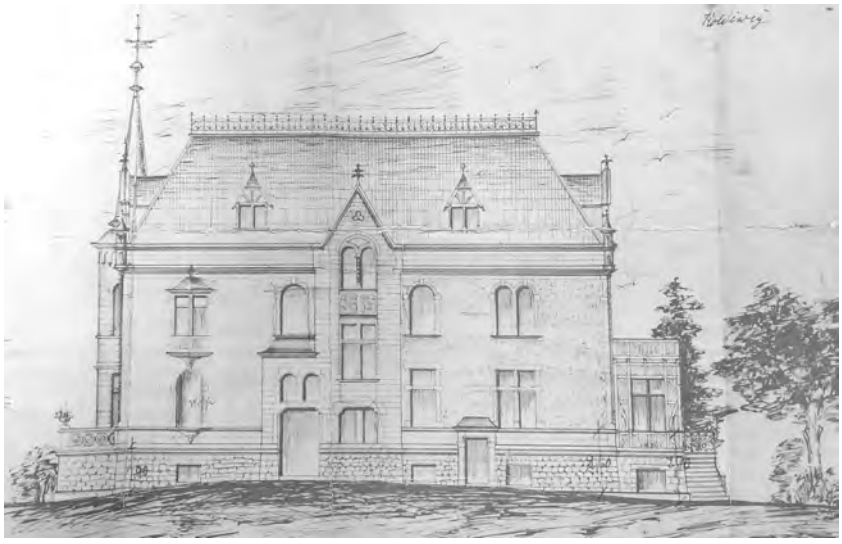

oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2255**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Batorego 5 (Steffensweg 5)

inwestor: Zimmermeister Albert Treder

czas powstania projektu: 1899 rok

zaprojektował: Albert Treder (?)

03 / 2

RZUT PARTERU

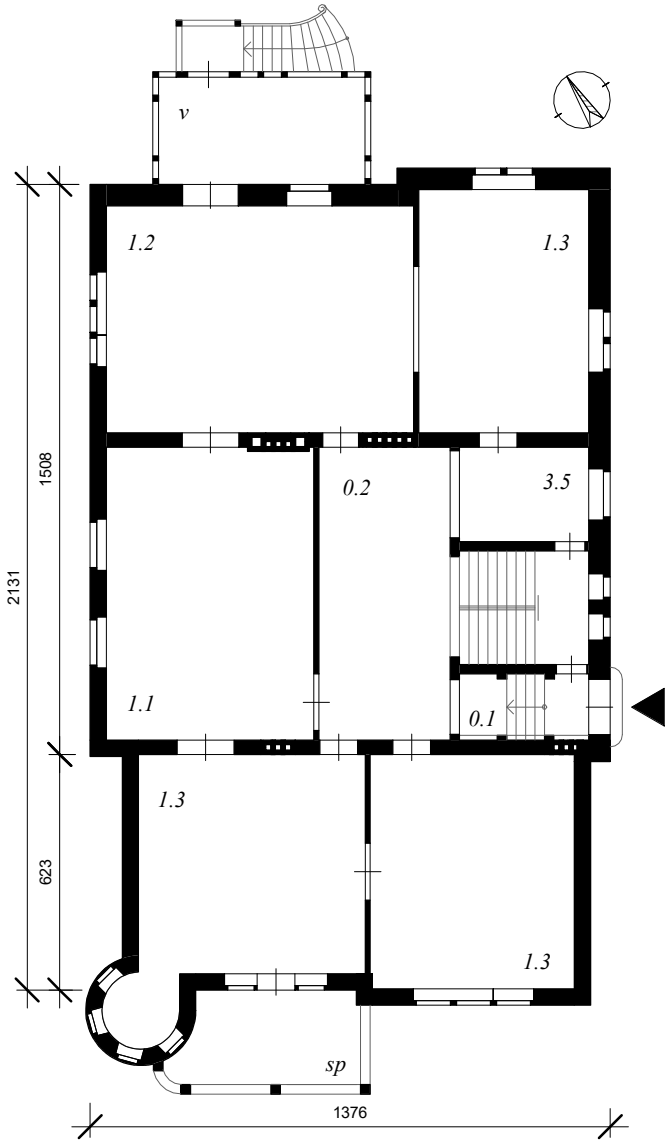

RZUT PIĘTRA

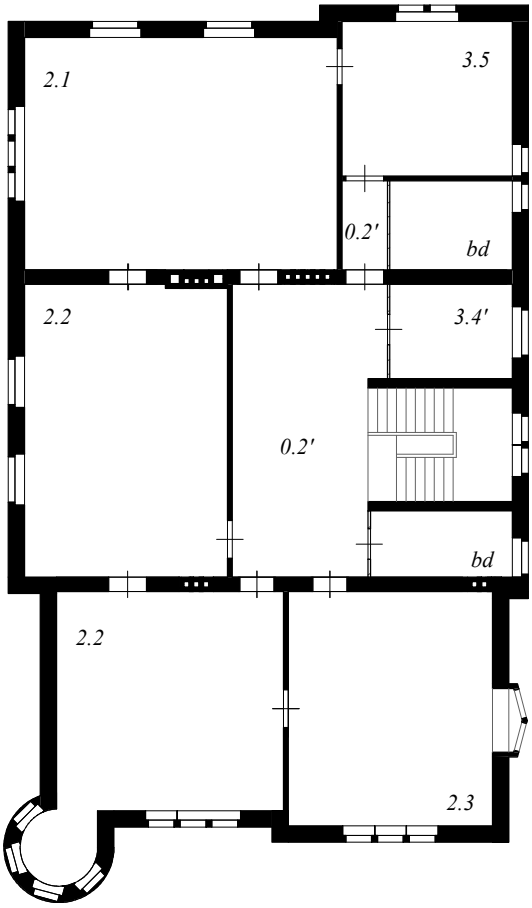

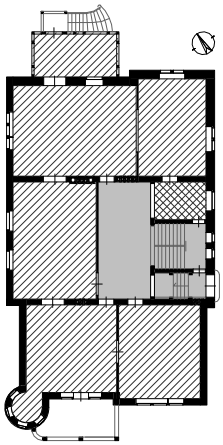

0.1	wiatrołap	6 m²
0.2	sień	38 m²
1.1	salon	43 m²
1.2	jadalnia	49 m²
1.3	pokój pana	33 m²
1.3	pokój pani	38 m²
1.3	pokoj dziecięcy	29 m²
3.5	szatnia	9 m²
sp	taras	12 m²
v	weranda	15 m²
		271 m²

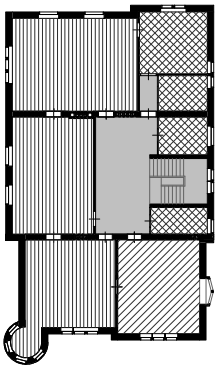

0.2'	sień	41 m²
0.2'	korytarz	3 m²
2.1	sypialnia rodziców	51 m²
2.2	pokój dziecięcy	42 m²
2.2	pokój dziecięcy	38 m²
2.3	pokój gościnny	33 m²
3.4'	łazienka	8 m²
3.5	garderoba	18 m²
bd	brak danych	8 m²
bd	brak danych	7 m²
		248 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2255**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Carl Otto Schrey
adres: ul. Jaśkowa Dolina 19 (Jäschkentaler Weg 10)

czas powstania projektu: 1899 rok **zaprojektował:** Ernest Schade

1. Usytuowanie.
Budynek jest usytuowany w centralnym w połowie długości parceli - w znacznym oddaleniu od ulicy. Parcela od północy graniczy z terenami parkowo-leśnymi.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście z poziomu gruntu przez niewielki wiatrołap prowadzi do rozległej otwartej sieni, a którą wbudowano klatkę schodową obejmującą wszystkie przyziemie, parter i piętro mieszkalne. W budynku znajdują się dwie klatki schodowe pomocnicze - jedna łącząca piwnicę z parterem - oraz druga prowadząca z piętra na poddasze.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony południowej (ulica) zlokalizowano dwa pokoje dzienne, jeden z nich połączono z jadalnią zakończoną werandą z zejściem do ogrodu północnego. Pokój dzienny południowy posiadał wyjście na taras wypoczynkowy, a jego wnętrze urozmaicał narożny ryzalit wieżowy.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano dwie sypialnie połączone komunikacyjnie z narożnym pokojem dziennym od strony południowej. pierwotnie nie projektowano balkonu od północy. Finalnie balkony pojawiają się nad wszytkimi werandami i loggią w parterze. Łazienka dostępna z sieni za pośrednictwem przedsionka. Obok łazienki zlokalizowano pokój gościnny.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnię usytuowano w piwnicy. Obsługa jadalni następowała za pośrednictwem klatki odrębnej klatki schodowej i sieni (brak w projekcie wyodrębnionego pomieszczenia kredensu i /lub windy). Brak danych odnośnie kondygnacji piwnicy i podasza.

6. Wysokości pomieszczeń.
Brak danych.

7. Dodatkowe zabudowania.
W ogrodzie północnym umieszczono altanę na narzędzia ogrodnicze.

oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 284,286,287

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Carl Otto Schrey
adres: ul. Jaśkowa Dolina 19 (Jäschkentaler Weg 10)

04 / 2

czas powstania projektu: 1899 rok **zaprojektował:** Ernest Schade

RZUT PARTERU

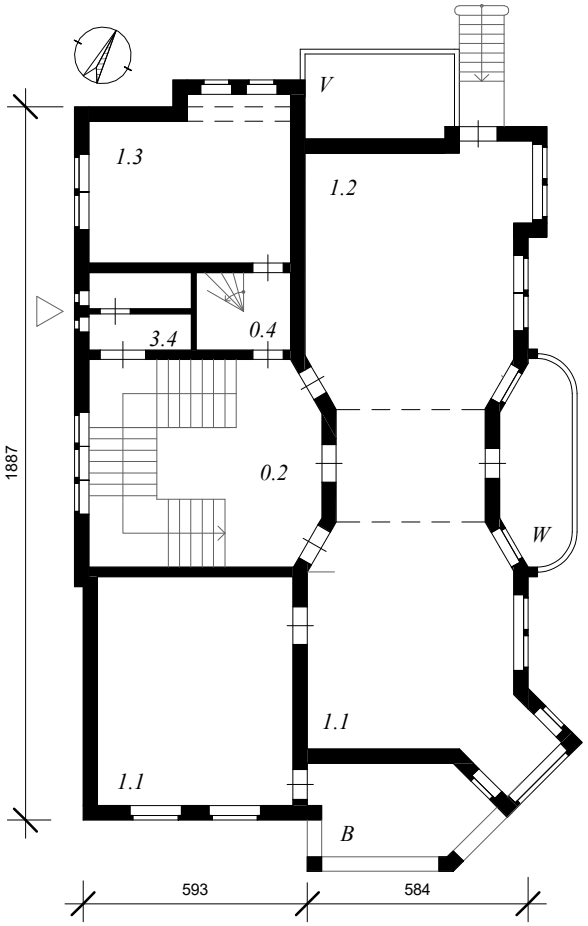

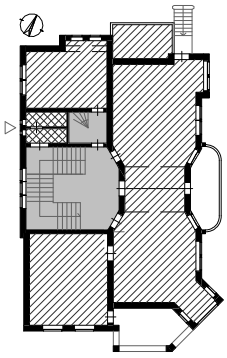

0.2	sień	33 m²
0.4	kl. sch. sł.	5 m²
1.1	pokój dzienny	31 m²
1.1	pokój dzienny	41 m²
1.2	jadalnia	44 m²
1.3	gabinet pana	22 m²
3.4	wc	3 m²
3.4	wc	3 m²
B	balkon	10 m²
V	weranda	9 m²
W	ogród zimowy	9 m²
		209 m²

RZUT PIĘTRA

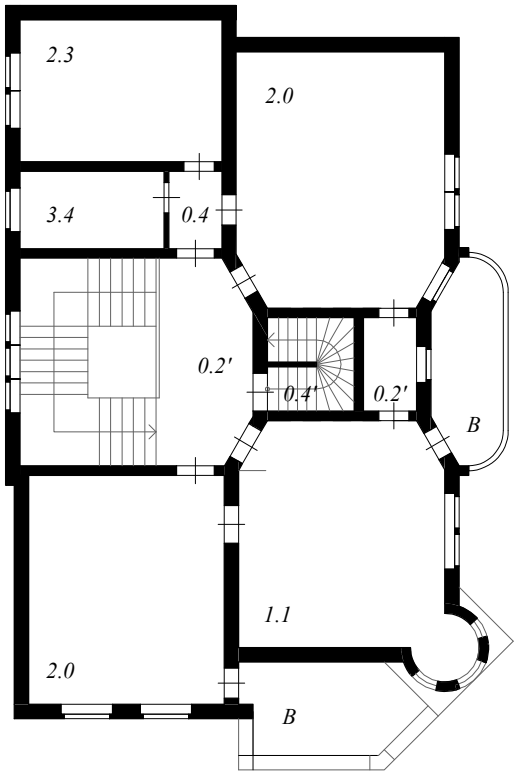

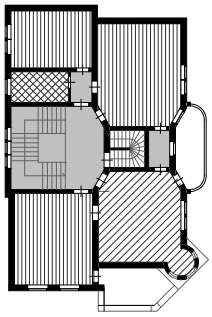

0.2'	sień	33 m²
0.2'	przedpokój	3 m²
0.4	kl. sch. sł.	3 m²
0.4'	kl. sch. sł.	6 m²
1.1	pokój dzienny	34 m²
2.0	sypialnia	31 m²
2.0	sypialnia	36 m²
2.3	pokoj gościnny	20 m²
3.4	wc	8 m²
B	balkon	9 m²
B	balkon	10 m²
		193 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 284,286,287

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

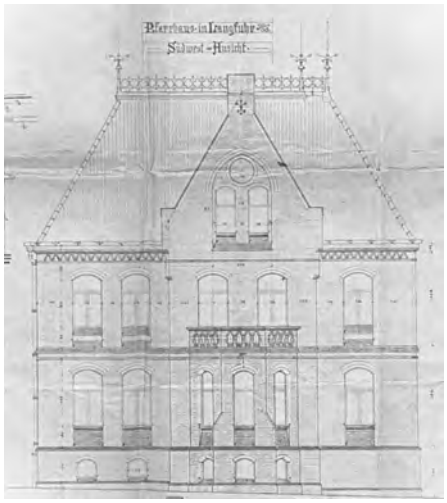

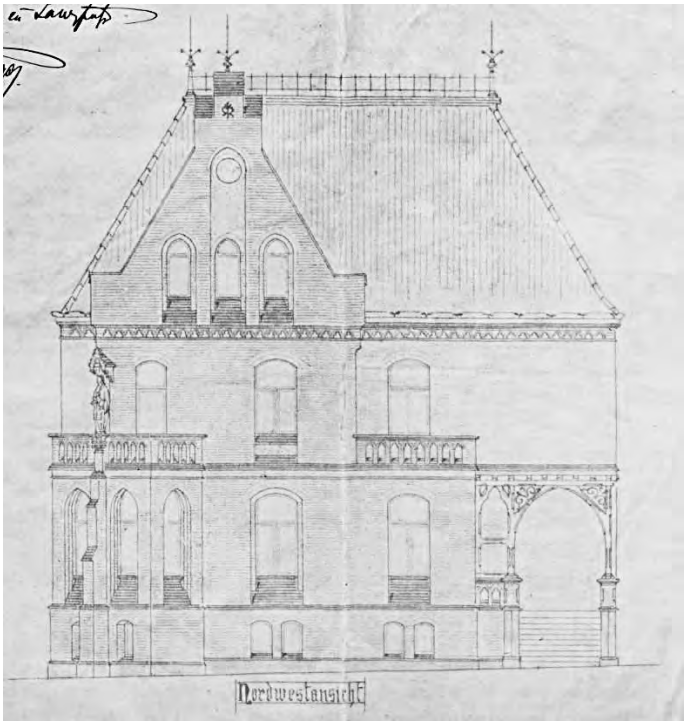

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano zgodnie z linią zabudowy ulicy, na rogu działki, na której wzniesiono kościół Lutra.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku za pośrednictwem ganka usytuowanego w linii elewacji frontowej. Sień o funkcji komunikacyjnej poprzedzona została wiatrołapem. Z sieni z zapewniono dostęp do pomieszczenia toalety oraz piwnicy na niższej kondygnacji. Zejście do piwnicy z posesji usytuowano od strony południowej.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię, salon, pokój Pani, pokój nauki i poczekalnię. Salon powiększono o pięcioboczny wykusz.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano sypialnię, oraz trzy, połączone amfiladowo, nienazwane w projekcie pokoje. Z jednego z nich wyodrębniono dwa pomieszczenia doświetlone od strony ulicy. weranda nad gankiem dostępna jest z przedpokoju.

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię usytuowano w poziomie piwnicy. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem sieni. Obok kuchni w piwnicy umieszczono spiżarnię, pralnię, magiel, piwniczkę, piwnicę na węgiel i drewno, pokój gosposi i toaletę dla gosposi.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,4m, parter- 3,6 m, piętro- 3,38 m, poddasze - 2,3 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Sobótki 20 (Johannistal 17)

inwestor: Evang. Gemainde-Kirchenrat zu Langfuhr

czas powstania projektu: 1899 rok

zaprojektował: Moeckel

RZUT PARTERU

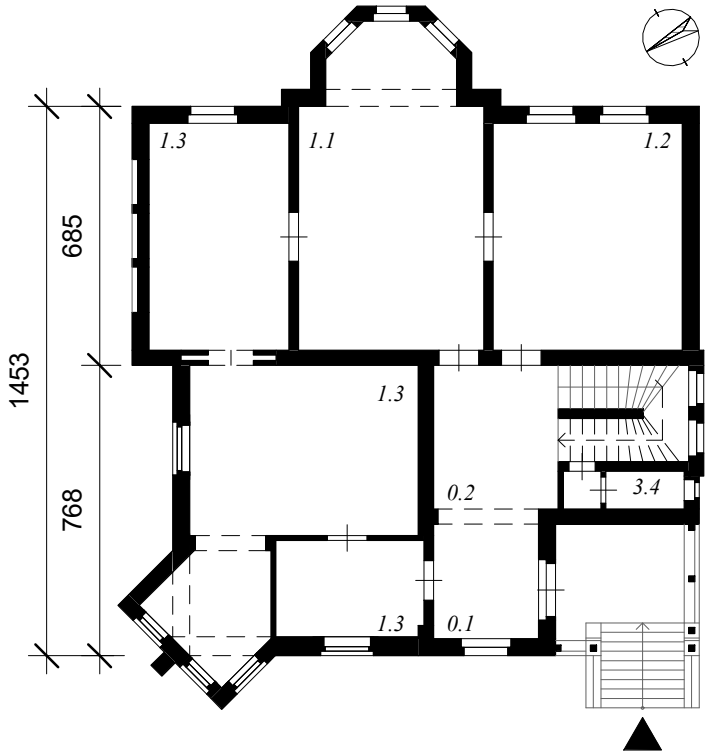

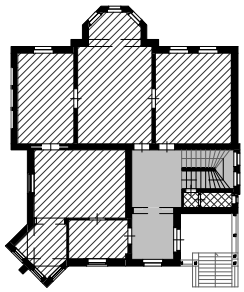

0.1	wiatrołap	9 m²
0.2	sień	21 m²
1.1	salon	38 m²
1.2	jadalnia	30 m²
1.3	poczekalnia	10 m²
1.3	pokój nauki	36 m²
1.3	pokój pani	22 m²
3.4	wc	2 m²
3.4	przedsionek	1 m²

170 m²

RZUT PIĘTRA

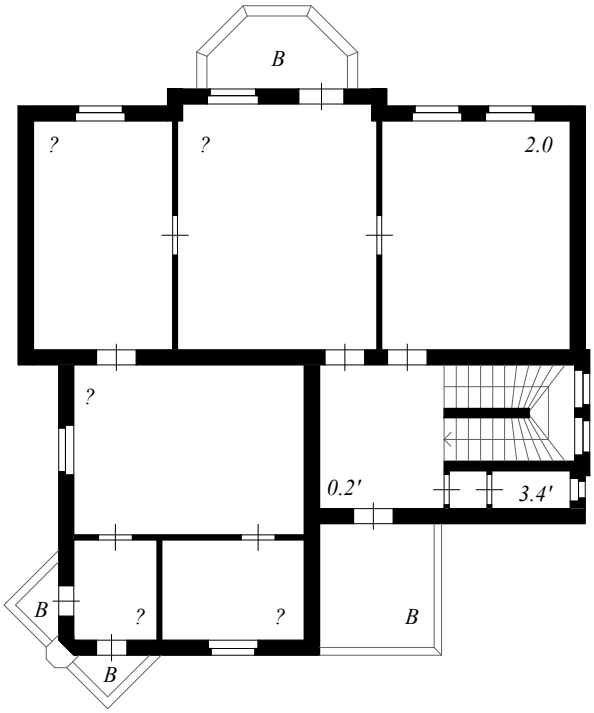

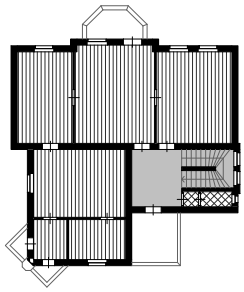

0.2'	przedpokój	21 m²
2.0	sypialnia	30 m²
3.4'	przedsionek	1 m²
3.4'	wc	2 m²
?	bd	34 m²
?	bd	22 m²
?	bd	27 m²
?	bd	6 m²
?	bd	10 m²
B	balkon	6 m²
B	balkon	10 m²
B	balkon	1 m²
B	balkon	1 m²

172 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1217**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

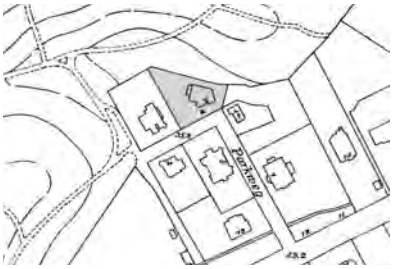

1. **Usytuowanie.**
   Budynek usytuowany jest na parceli o wielobocznym kształcie wpisanym w ukształtowanie terenu – od północy działka graniczy z terenem leśnego parku (Park Jaśkowej Doliny). Budynek zlokalizowany jest na osi ulicy Pawłowskiego.
2. **Wejście do budynku i komunikacja.**
   Wejście zlokalizowane jest w ryzalicie wieżowym, w którym umieszczono spiralną klatkę schodową łączącą kondygnacje od poziomu piwnicy do poziomu piętra. Pomieszczenia na parterze obsługuje komunikacyjnie prostokątna sień, na piętrze - nieco węższy korytarz.
   Brak danych odnośnie odrębnego wejścia do piwnicy. Od strony północno wschodniej zlokalizowano taras wypoczynkowy z zejściem do ogrody. Piętro z poddaszem łączy odrębna klatka schodowa.
3. **Pomieszczenia dzienne (parter).**
   Od strony ulicy zlokalizowano dwa pokoje o niesprecyzowanych funkcjach (prawdopodobnie pokój Pani i Pana), w trakcie północnym bliżej lasu usytuowano jadalnię (od zachodu) z werandą oraz pokój dzienny (od wschodu) z wykuszem i tarasem wypoczynkowym.
4. **Pomieszczenia prywatne (piętro).**
   Na piętrze umieszczono cztery pokoje. Jeden z pokoi posiada bezpośrednie połączenie z łazienką. Wnętrza pokoi usytuowanych od strony południowej urozmaicono wielobocznymi wykuszami.
5. **Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.**
   Kuchnia zlokalizowana jest w poziomie piwnicy. Brak danych odnośnie organizacji przestrzeni pomocniczych.
6. **Wysokości pomieszczeń.**
   Brak danych.
7. **Dodatkowe zagospodarowanie.**
   Brak danych.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Johann Henkenhaf
adres: ul. Pawłowskiego 2 (Parkweg 2)

czas powstania projektu: ok. 1897 - 1899 r. **zaprojektował:** Johann Henkenhaf

RZUT PARTERU

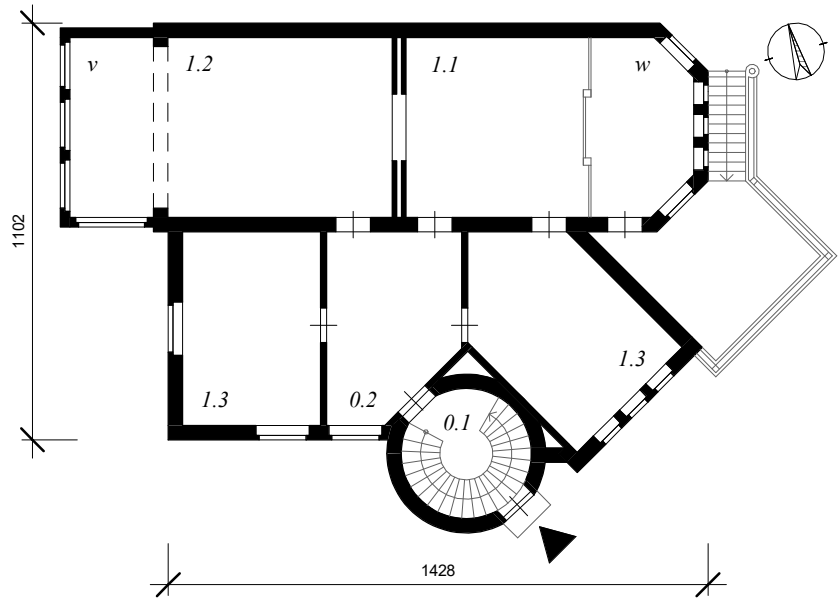

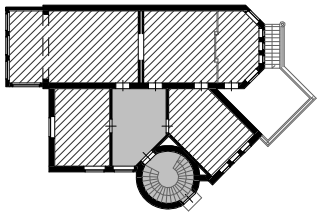

0.1	kl. sch./wiatrołap	10 m²
0.2	sień	16 m²
1.2	jadalnia	30 m²
1.3	pokój	19 m²
1.3	pokój	20 m²
v	weranda	11 m²
w	wykusz	12 m²
		117 m²

RZUT PIĘTRA

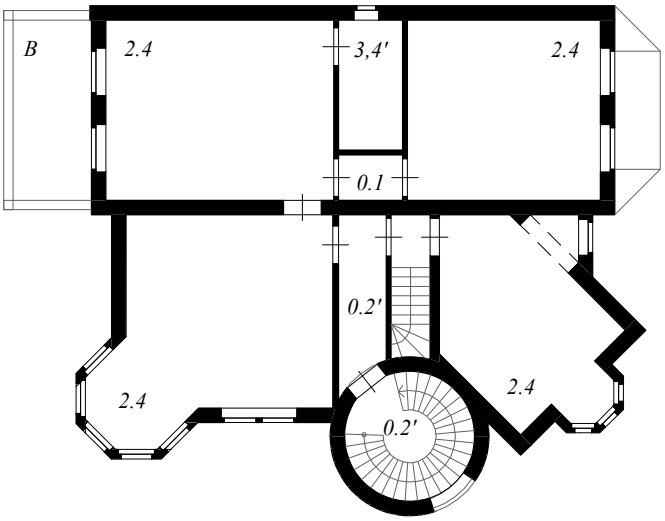

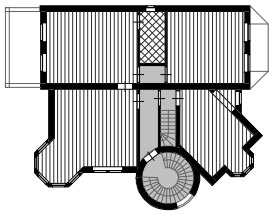

0.1	przedsionek	2 m²
0.2'	korytarz	5 m²
0.2'	klatka schodowa	9 m²
0.4'	kl. sch. sł.	4 m²
2.4	pokój	21 m²
2.4	pokój	24 m²
2.4	pokój	29 m²
2.4	pokój	32 m²
3,4'	łazienka	6 m²
B	balkon	10 m²
		142 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten 1908, rys. 290-293,

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Śródmieście
adres: ul. Wały Jagiellońskie (Dominikswall 5)

inwestor: Muscate

czas powstania projektu: 1899 rok, nieistn.

zaprojektował: Reimarus i Hetzel

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany w kwartale zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej na skraju ciągu zabudowy, od południa sąsiadujący z miejskim zieleńcem.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście z poziomu gruntu w elewacji bocznej. Wyniesienie na poziom parteru schodami w wiatrołapie. Przed sienią umieszczono przedsionek zapewniający równoczesny dostęp do pomieszczenia szatni i łazienki. W sieni wbudowana reprezentacyjna klatka schodowa onejmująca parter i piętro. Poddasze skomunikowane wyodrębnioną klatkę schodową. Zejście do pinicy najpewniej pod głównym biegiem schodowym w sieni. Brak danych na temat dodatkowych wejść do budynku poza zejściem do ogrodu przez werandę zlokalizowaną przy jadalni.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od stronypółnocnej (ulica) zlokalizowano pokój pani i pokój pana, od strony południowej/ ogrodowej umieszczono pokój dzienny oraz jadalnię.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano trzy sypialnie, jeden pokój dzienny oraz jeden pokój dla gości. Łazienka dostępna była za pośrednictwem niewielkiego przedsionka.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Brak danych odnośnie piwnicy ale najpewniej tam ulokowano kuchnię. W północnym narożniku budynku umieszczono kredens, za pośrednictwem którego obsługiwano jadalnię. Na półpiętrze nad kredensem umieszczono pokój służby. Brak danych odnośnie sposobu zagospodarowania poddasza.

6. Wysokości pomieszczeń.
Brak danych.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak danych.

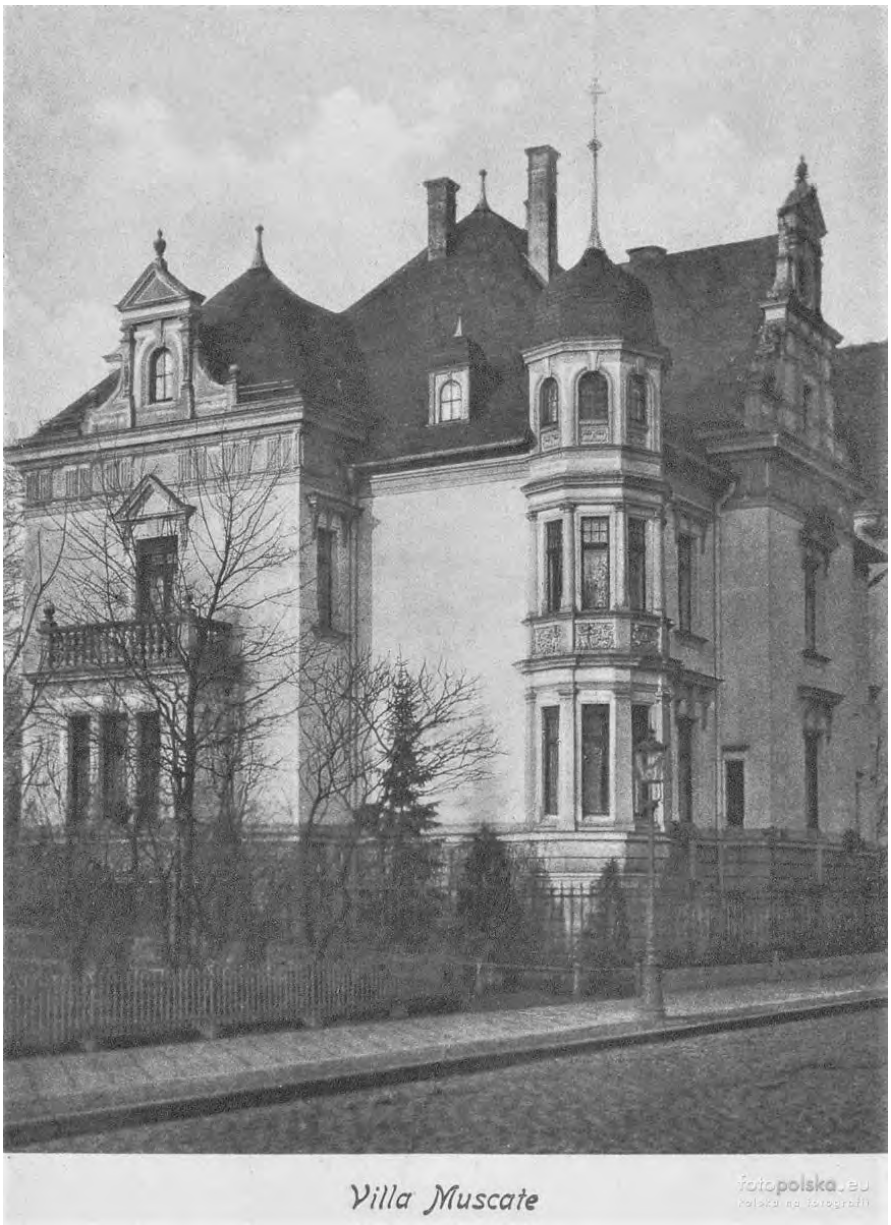

oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 279, 280

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Śródmieście inwestor: Muscate
adres: ul. Wały Jagiellońskie (Dominikswall 5)
czas powstania projektu: 1899 rok, rozebrany **zaprojektował:** Reimarus i Hetzel

RZUT PARTERU

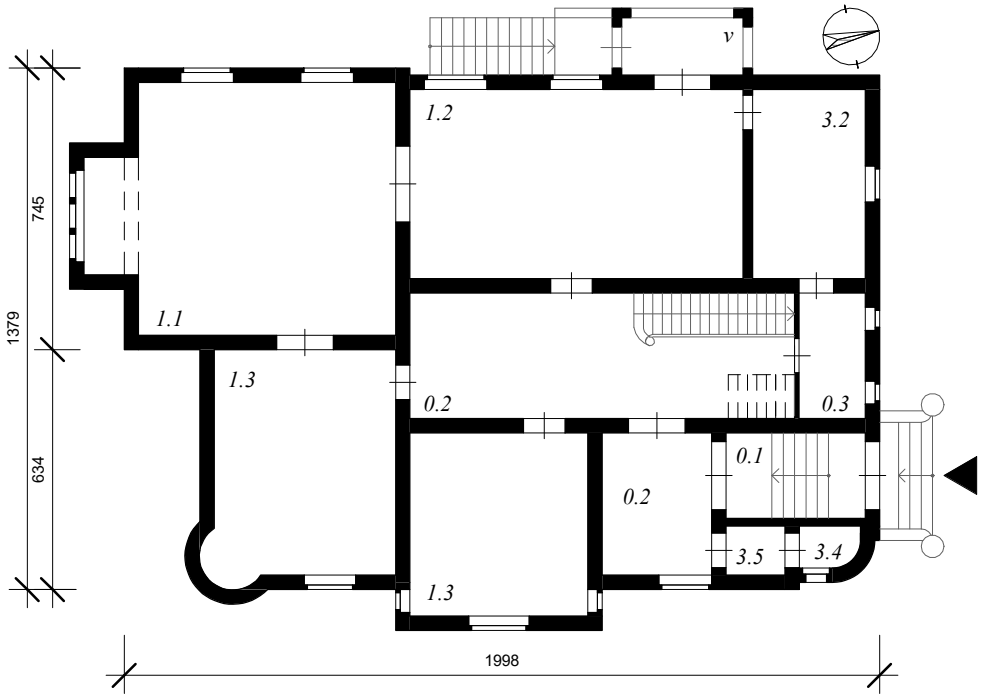

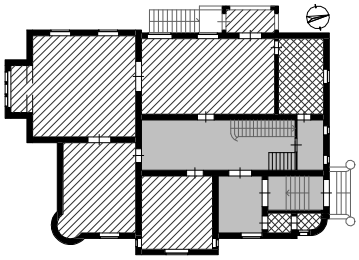

0.1	wiatrołap	8 m²
0.2	sień	34 m²
0.2'	przedsionek	5 m²
0.3	przedsionek	6 m²
1.1	pokój dzienny	50 m²
1.2	Jadalnia	44 m²
1.3	gabinet pana	23 m²
1.3	pokój pani	29 m²
3.2	kredens	15 m²
3.5	garderoba	2 m²
v	weranda	5 m²
		220 m²

RZUT PIĘTRA

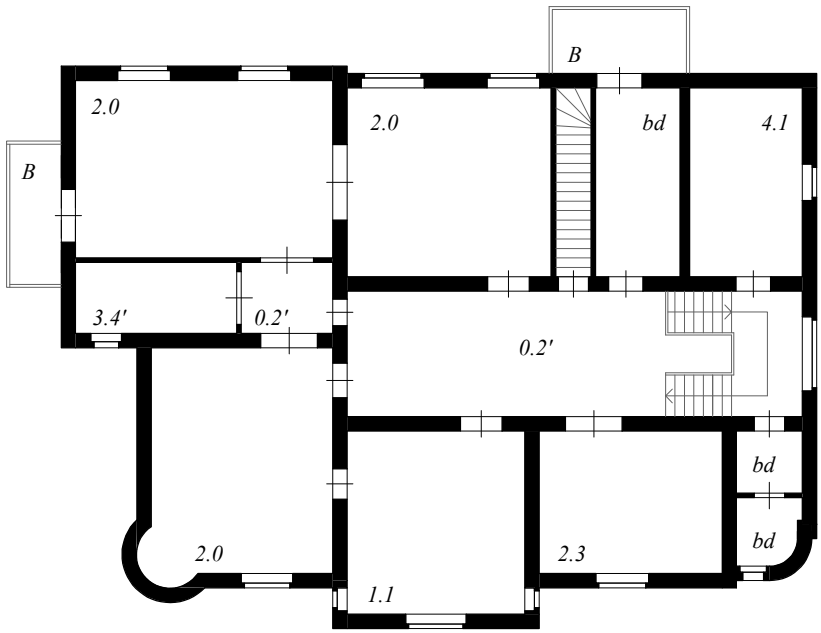

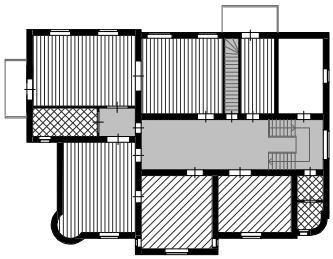

0.2'	przedpokój	40 m²
0.3'	kl. sch. sł.	5 m²
1.1	pokój dzienny	23 m²
2.0	sypialnia	27 m²
2.0	sypialnia	32 m²
2.0	sypialnia	29 m²
2.3	pokój gościnny	18 m²
3.4'	łazienka	8 m²
4.1	pom. sl.	15 m²
B	balkon	6 m²
B	balkon	5 m²
bd	bd	11 m²
bd	bd	3 m²
bd	bd	3 m²
		225 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 279, 280

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Villa Kirch

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano po południowej stonie ul. Jaśkowa Dolina poniżej zbocza wyniesień morenowych.Budynek usytuowano na działce centralnie poprzedzając go od strony ulicy głębokim ogrodem i podjazdem.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku zlokalizowano w elewacji bocznej. W budynku występuje wysoka, dwukondygnacyjna sień z galerią.
Do pomieszczeń gospodarczych i pomocniczych w piwnicy prowadzi odrębne wejście usytuowane pod gankiem wejściowym.
Do ogrodu prowadzą również schody z werandy usytuowanej od strony północno-wschodniej.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano cztery pomieszczenia dzienne - salon, pokój dzienn, jadalnię oraz pokój pana połączony kręconą klatką schodową z usytuowanym w piwnicy gabinetem (pokojem bilardowym?). Rozległa, dobrze oświetlona sień również mogła pełnić funkcję pomieszczenia dziennego. W piwnicy zlokalizowano także pokój zabaw dla dzieci o powierzchni ok 30m2. Obok niego usytuowano pokój dla opiekunki.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze, po przeciwnych stronach sieni usytuowano pokoje dziecięce oraz pokój rodziców, który połączono bezpośrednim przejściem z łazienką. Obok jednego z pokoi dziecięcych usytuowano pokój pokojówki (prawdopodobnie opiekunki).

fotopolska.eu; data: 1906 r.

fotopolska.eu; autor: @pawulon data: 2015 r.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia wraz z pomieszczeniami pomocniczymi i technicznymi została usytuowana w poziomie sutereny. Obsługa jadalni odbywa się z pomocą windy zlokalizowanej bezpośrednio w tym pomieszczeniu.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica - 2,80 m, parter - 3,80 m, piętro - 3,50 m,
poddasze - wysokość zmienna.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak danych.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Gustav Kirsch
adres: Jaśkowa Dolina 44 (Jaeschkentalerweg 33b)

08 / 2

czas powstania projektu: 1903 rok **zaprojektował:** Erwin Heinemann

RZUT PARTERU

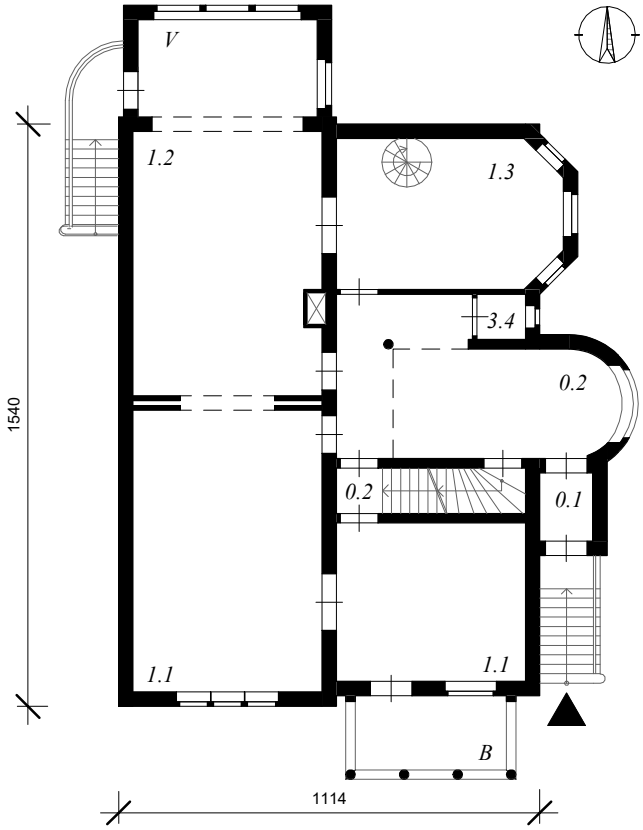

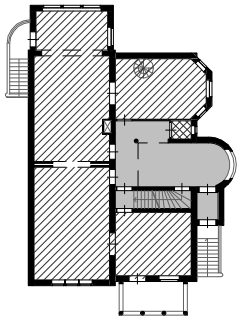

0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	sień	26 m²
0.2	kl. sch.	6 m²
1.1	salon	21 m²
1.1	pokój dzienny	37 m²
1.2	jadalnia	36 m²
1.3	pokój pana	23 m²
3.4	wc	2 m²
B	balkon	8 m²
V	weranda	12 m²
		174 m²

RZUT PIĘTRA

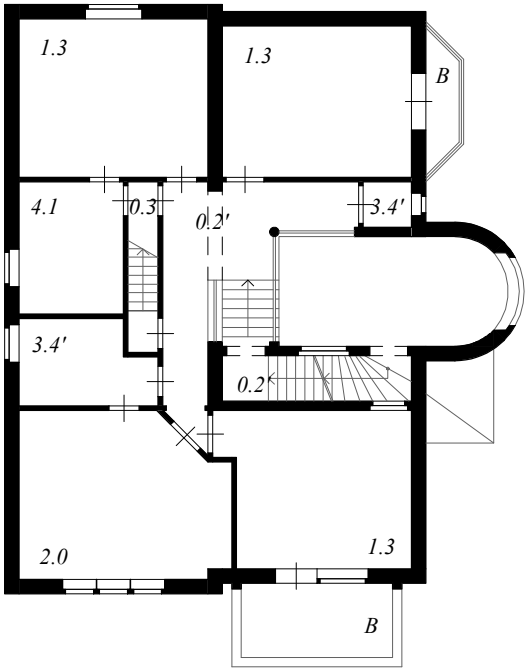

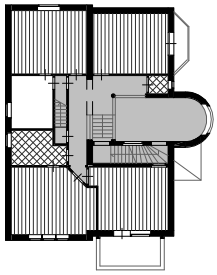

0.2'	przedpokój z galerią	33 m²
0.2'	kl. sch.	9 m²
0.3	kl. sch. sł.	4 m²
1.3	pokój dziecięcy	21 m²
1.3	sypialnia dzieci	20 m²
1.3	pokój Pani	20 m²
2.0	sypialnia	23 m²
3.4'	łazienka	8 m²
3.4'	wc	2 m²
4.1	pok. sł.	10 m²
B	balkon	8 m²
B	balkon	3 m²
		159 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1193**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Aniołki inwestor: Kreisbauinspektor Steinicke
adres: ul. Hoene Wrońskiego 12 (Gralathstraße)

09 / 1

czas powstania projektu: 1905 rok **zaprojektował:** Kreisbauinspektor Steinicke

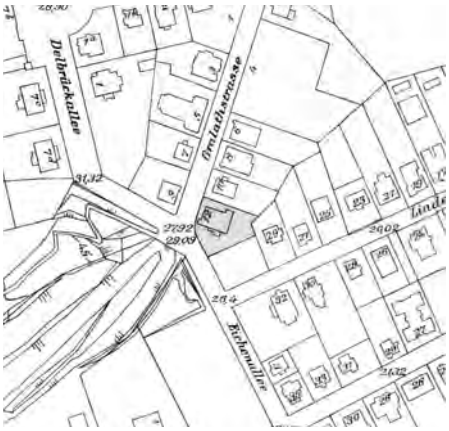

"Spośród wielu domów, które zostały niedawno wybudowane w tej kwitnącej dzielnicy mieszkalnej, jest jeden wzniesiony przez powiatowego inspektora budowlanego ***Steinicke*** *w 1905 roku na własny użytek, (...) którego rzut jest tak rozplanowany, że przy nieznacznych zmianach* ***górne piętro można przekształcić w specjalne mieszkanie (il. 305 i 306).***
Na parterze, oprócz mieszkania portiera, znajdują się również gabinety inspektora nadzoru budowlanego.
Widoki przedstawiają częściowo murowany stan surowy, częściowo mur pruski tynkowany (ryc. 307).
Dom, który znajduje się na dwóch akrach terenu, ma rozległe ogrody."

1. Sytuacja.
Budynek na działce narożnejwydzielonej u zbiegu trzech ulic, usytuowano w północno-zachodniej części parceli.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku przez ryzalit wejściowy poprzedzony zamkniętym wiatrołapem z zadaszonym biegiem schodowym. W ryzalicie umieszczono także schody do piwnicy. Sień prostokątna mieszkalna doświetlona wysokim oknem. Komunikacja między parterem i wyższymi kondygnacjami przez wyodrębnioną klatkę schodową. Zejście do piwnicy boczną szyją piwniczną. Pierwotnie nie projektowano zejścia z werandy do ogrodu.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
W budynku zlokalizowano w amfiladzie pokój dzienny, pokój pani oraz jadalnię połączoną komunikacyjnie z kredensem. Przy wejściu do budynku zlokalizowano gabinet.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zaprojektowano pięć sypialni oraz pokój gościnny, odrębną łazienkę i toaletę dostępne z ogólnodostępnego korytarza.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Brak danych odnośnie programu funkcjonalnego piwnicy; kuchnię umieszczono na poziomie parteru. Obsługa jadalni następowała za pośrednictwem rozległego kredensu. obok kuchni poza spiżarką umieszczono pokój dla służby. Toaleta umieszczona była daleko od wejścia do budynku. Na piętrze przewidziano jedno pomieszczenie dla służby połączone przedsionkiem z poddaszem (suszarnią?)

6. Wysokość pomieszczeń.
Brak danych.

7. Dodatkowe zabudowania.
brak danych.

oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., str. 277, rys. 305-307

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Aniołki inwestor: Kreisbauinspektor Steinicke

adres: ul. Hoene Wrońskiego 12 (Gralathstraße)

09 / 2

czas powstania projektu: 1905 rok **zaprojektował:** Kreisbauinspektor Steinicke

RZUT PARTERU

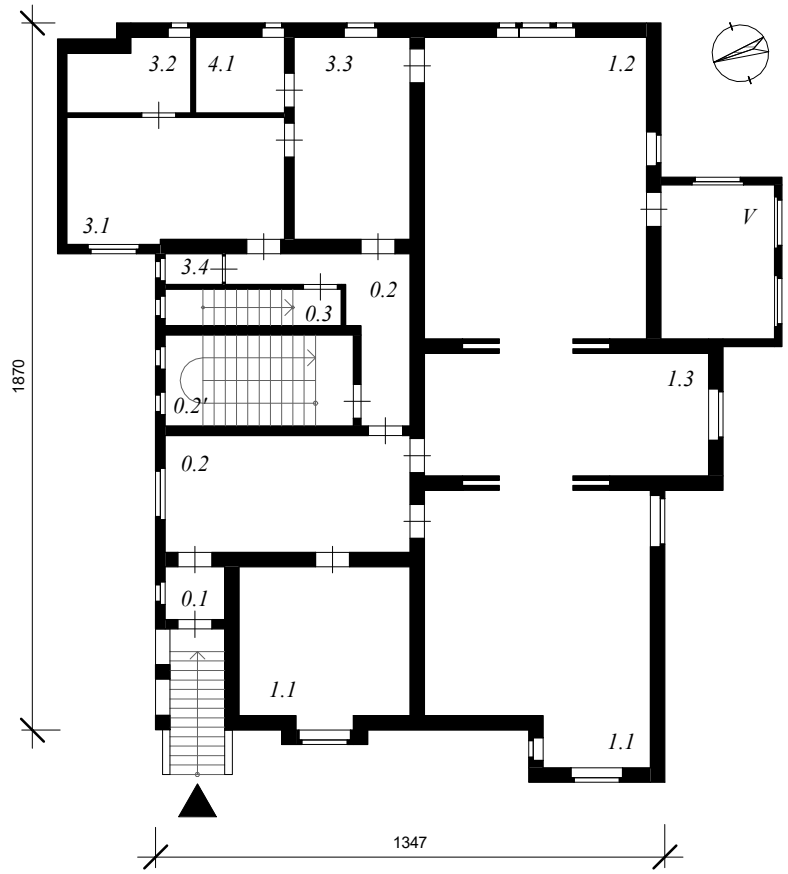

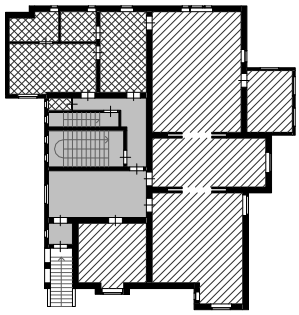

0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	korytarz sł.	9 m²
0.2	sień	20 m²
0.2'	kl. sch.	12 m²
0.3	kl. sch. sł.	4 m²
1.1	pokój dzienny	18 m²
1.1	pokój dzienny	40 m²
1.2	jadalnia	47 m²
1.3	pokój Pani	24 m²
3.1	kuchnia	19 m²
3.2	spiżarka	6 m²
3.3	kredens	16 m²
3.4	wc	1 m²
4.1	pom. sł.	5 m²
V	weranda	12 m²
		236 m²

RZUT PIĘTRA

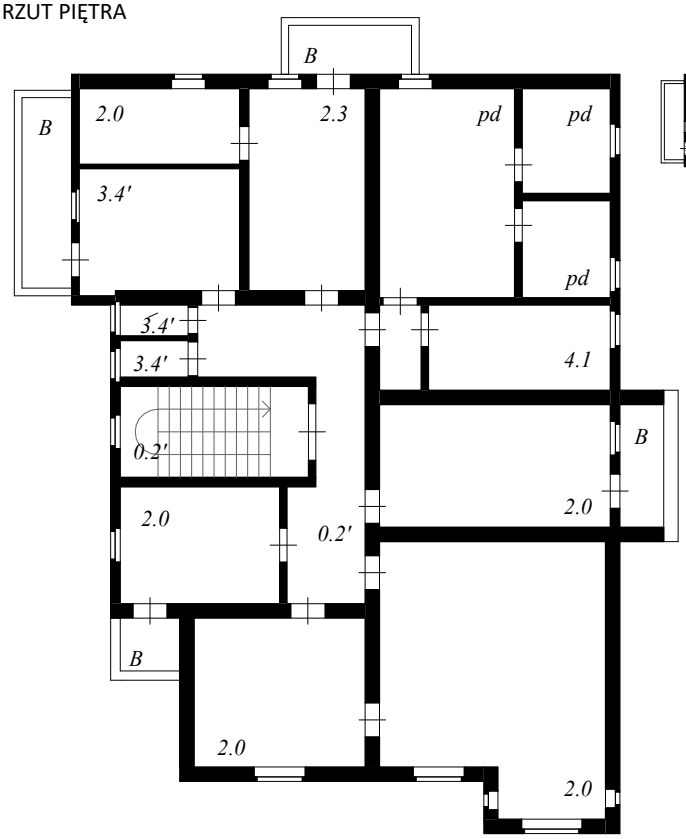

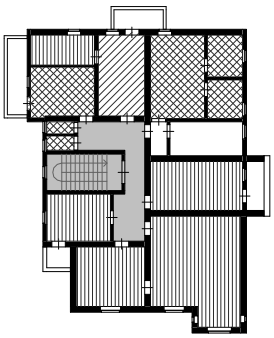

0.2'	przedpokój	19 m²
0.2'	kl. sch.	12 m²
0.3'	przedsionek	2 m²
2.0	sypialnia	8 m²
2.0	sypialnia	13 m²
2.0	sypialnia	18 m²
2.0	sypialnia	40 m²
2.0	sypialnia	20 m²
2.3	pokój gościnny	16 m²
3.4'	łazienka	14 m²
3.4'	umywalka	2 m²
3.4'	wc	1 m²
4.1	pom. sł.	11 m²
B	balkon	7 m²
B	balkon	2 m²
B	balkon	4 m²
B	balkon	4 m²
pd	poddasze (Bodenraum)	20 m²
pd	poddasze	6 m²
pd	poddasze	6 m²
		225 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., str. 277, rys. 305-307

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Batorego 8 (Steffensweg 6/8)

inwestor: Herrn Reg. Rat. Dr Behrendt

czas powstania projektu: < 1907 r.

zaprojektował: Curt Hempel

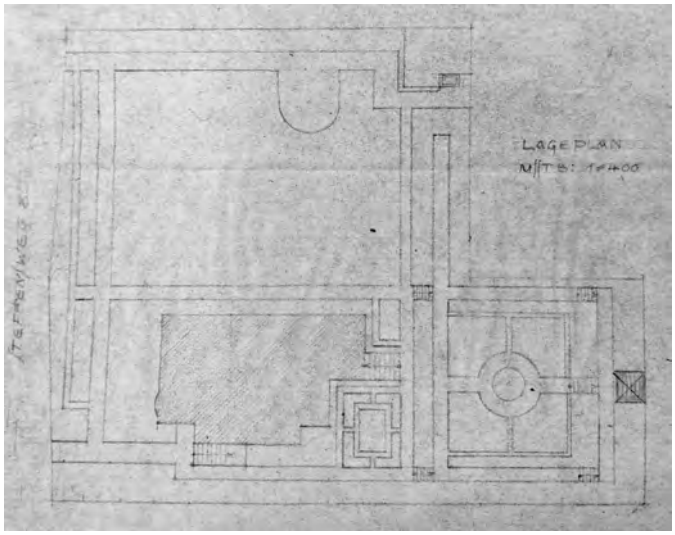

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany szczytowo do ul. Batorego; pierwotnie posesja obejmowała dwie parcele a budynek zlokalizowany był na północo zachodnim rogu terenu - teren południowo wschodni obejmował ogród. Od południowego zachodu działki graniczyły z terenami leśno-parkowymi.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku zlokalizowane w elewacji zachodniej - poprzedzone otwartym gankiem, na który prowadził bieg schodów. Do budynku prowadziło także wejście w poziomie piwnicy- zlokalizowane pod gankiem wejścia głównego, do ogrodu prowadziły natomiast drzwi werandy. Sień dwukondygnacyjna, zdominowana przez wbudowany bieg schodów między parterem i pierwszym piętrem oraz dodatkowym biegiem schodów z poziomu wiatrołapu do parteru. Wszystkie pomieszczenia połączone przechodnio. Odrębna klatka schodowa łącząca piętro z poddaszem. Komunikacja z kuchnią prawdopodobnie za pośrednictwem klatki schodowej, do której dostęp był z wiatrołapu (brak danych rysunkowych na ten temat oraz o windzie).

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
W parterze od strony ulicy zlokalizowano trzy pokoje (nie opisano szczegółowo funkcji), na osi jednego z nich zlokalizowano werandę z tarasem w kierunku ogrodu. Również od strony ogrodu usytuowano jadalnię.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze usytuowano dwie sypialnie, jedna w bezpośrednim połączeniu z łazienką, dodatkowy pokój z ekspozycją ogrodową oraz pokój gościnny miały dostęp do wspólnej loggi.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia oraz pozostałe pomieszczenia związane z obsługą domu usytuowane były w poziomie piwnicy (brak danych o szczegółowej dsypozycji pomieszczeń) oraz na poddaszu, gdzie w 1912 roku zwiększono liczbę pokoi (pierwotnie był tam pokój pomocy domowej).

6. Wysokości pomieszczeń:
brak danych

7. Dodatkowe zagospodarowanie:
w 1912 roku w południowym narożniku posesji wzniesiono budynek stajni (proj. Curt Hempel), który w 1922 roku został przebudowany w celu wyodrębnienia izby mieszkalnej na poddaszu- w parterze garaż.
W 1924 r. wybudowano domek ogrodnika (na osi budynku pod lasem- załączony wyżej rzut posesji z tego czasu).

oprac.: AP

źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1256**
Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 294,295, 296

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Batorego 8 (Steffensweg 6/8)

inwestor: Herrn Reg. Rat. Dr Behrendt

czas powstania projektu: < 1907 r.

zaprojektował: Curt Hempel

RZUT PARTERU

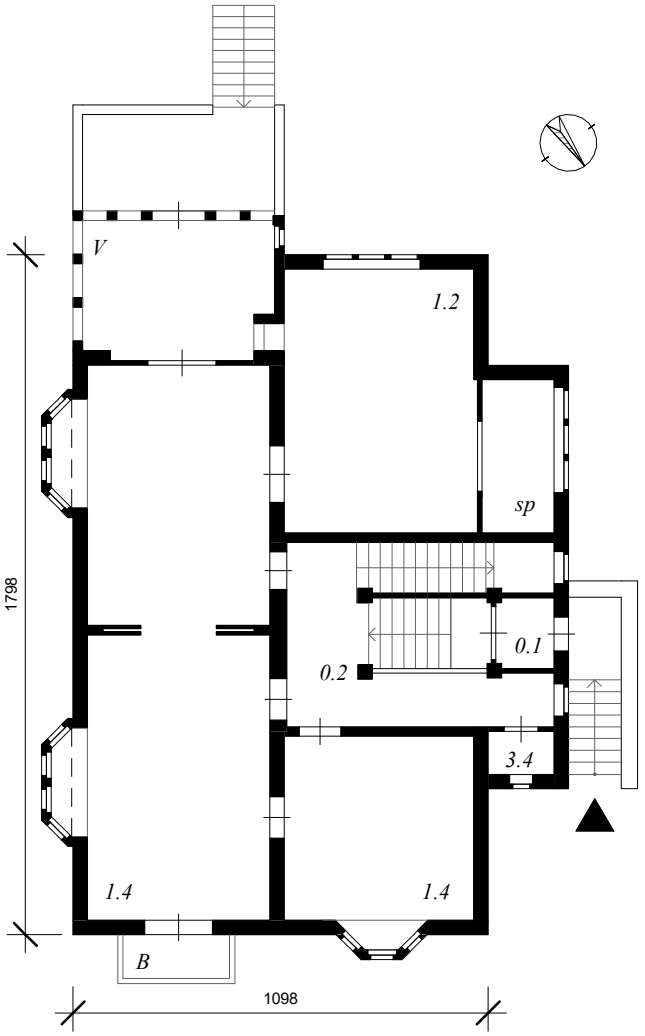

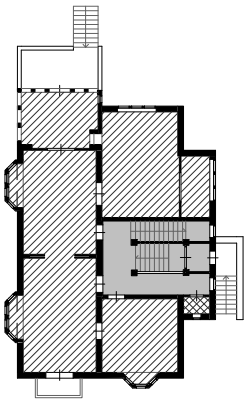

0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	sień	30 m²
1.2	jadalnia	35 m²
1.4	pokój	75 m²
1.4	pokój	26 m²
3.4	wc	2 m²
B	balkon	3 m²
sp	(sitzplatz)	8 m²
V	weranda	18 m²
		200 m²

RZUT PIĘTRA

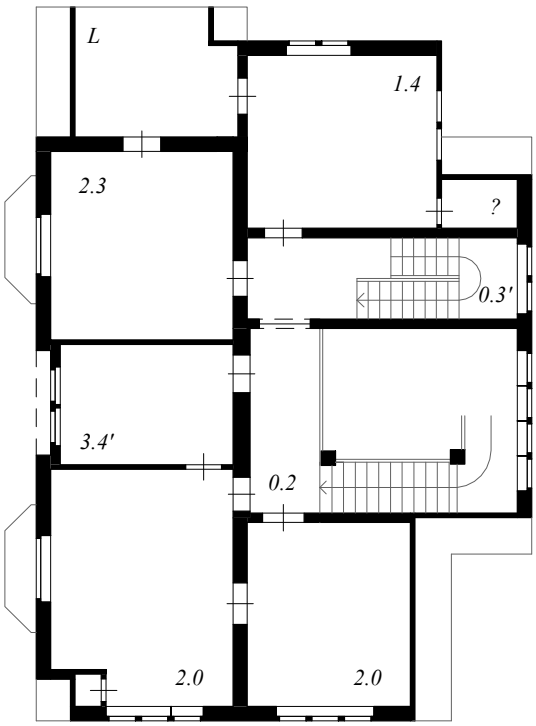

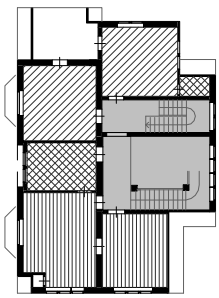

0.2	sień	34 m²
0.3'	kl. sch. sł.	16 m²
1.4	pokój	23 m²
2.0	sypialnia	29 m²
2.0	sypialnia	21 m²
2.3	pokój gościnny	24 m²
3.4'	łazienka	15 m²
?	bd	3 m²
L	loggia	14 m²
		178 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1256**
Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 294,295, 296

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Kaufmann Kries
adres: ul. Jaśkowa Dolina 40 (Jäschkentaler Weg 35)

czas powstania projektu: < 1907 r. **zaprojektował:** Arch. Bühring

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany szczytow przy po południowej stronie ul. Jaśkowej Doliny, uystuowany został w przepisowej odległości od ulicy. Od strony południowej wznoszą się wyniesienia morenowe i tereny leśno-parkowe.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku usytuowano w płytkim ryzalicie w bocznej elewacji i poprzedzono wysokimi schodami.
We wnętrzu dodatkowy bieg schodów prowadzi do niewielkiej sieni z wbudowaną klatką schodową sięgającą pierwszego piętra. Wszystkie kondygnacje objęte były również pomocniczą klatką schodową dla służby usytuowaną od strony południowej.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na program dzienny składały się gabinet od strony ulicy, dwa pokoje dzienne oraz jadalnia od strony południowej z wyjściem do loggi.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze umieszczono pięć sytpialni oraz jedną łazienkę dostępną bezpośrednio z korytaża.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
W budynku wyodrębniono część pomocniczą w obrębie której zlokalizowano kredens, oraz odrębną klatkę schodową obejmującą wszsytkie kondygnacje i umożliwiającą sprawną bezkolizyjną obsługę. W przedsionku zlokalizowano windę połączoną z piwnicą, w której usytuowano kuchnię. Brak danych na temat piwnicy i poddasza.

6. Wysokości pomieszczeń:
Brak danych

7. Dodatkowe zagospodarowanie:
Brak danych.

oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 285

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor:
adres: ul. Jaśkowa Dolina 40 (Jäschkentaler Weg 35)

czas powstania projektu: < 1907 r. **zaprojektował:**

RZUT PARTERU

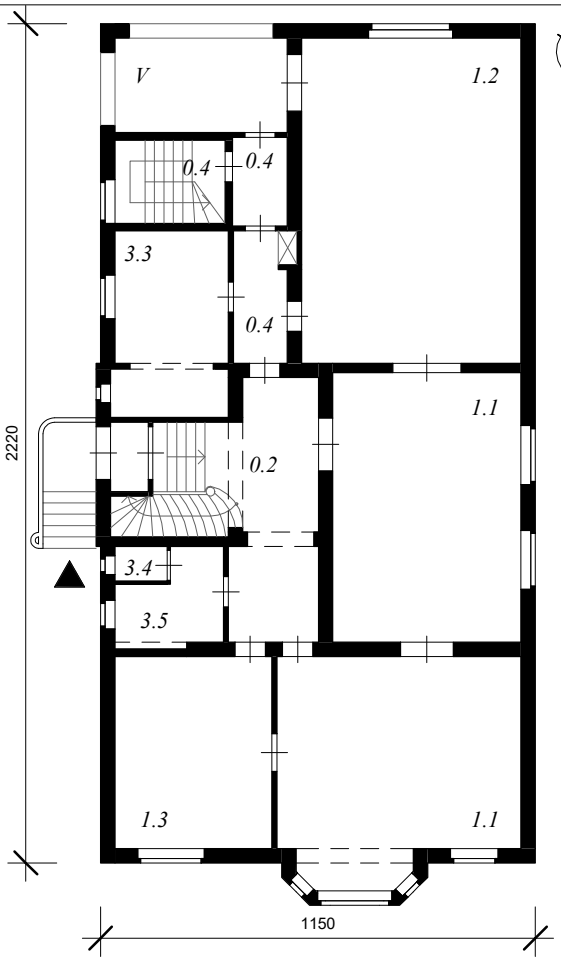

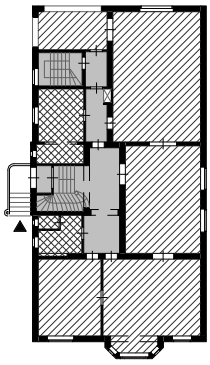

0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	sień	23 m²
0.4	kl. sch. sł.	6 m²
0.4	korytarz	3 m²
0.4	korytarz	5 m²
0.4	kl. sch. sł.	7 m²
1.1	pokój dzienny	35 m²
1.1	pokój dzienny	36 m²
1.2	jadalnia	50 m²
1.3	gabinet pana	21 m²
3.3	kredens	15 m²
3.4	wc	1 m²
3.5	garderoba	6 m²
V	weranda	11 m²
		222 m²

RZUT PIĘTRA

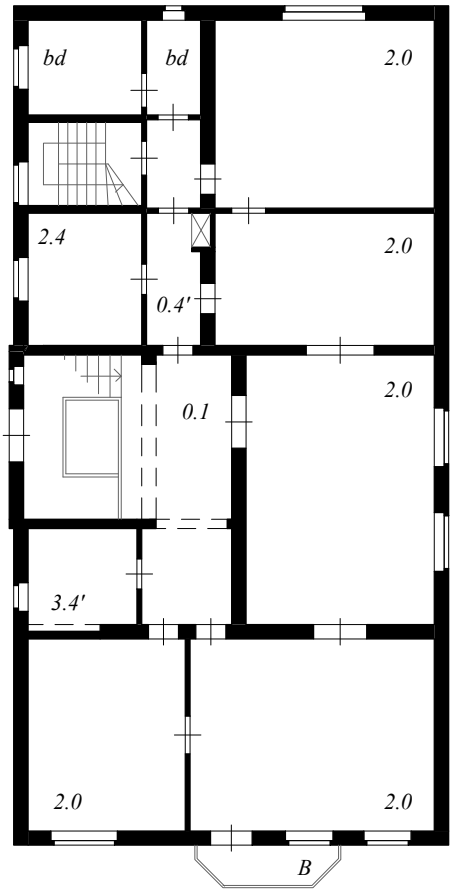

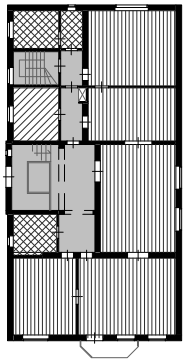

0.1	sień	30 m²
0.4'	korytarz	3 m²
0.4'	korytarz	5 m²
2.0	sypialnia	29 m²
2.0	sypialnia	35 m²
2.0	sypialnia	21 m²
2.0	sypialnia	33 m²
2.0	sypialnia	20 m²
2.4	pokój	11 m²
3.4'	bd_łazienka	8 m²
B	balkon	3 m²
bd	brak danych	8 m²
bd	brak danych	4 m²
		210 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 285

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, VII Dwór
adres: ul. Polanki 114 (Pelonkenstrasse 114)

inwestor: John Axt

czas powstania projektu:

zaprojektował: Curt Hempel

oprac.: AP

źródło:

RZUT PARTERU

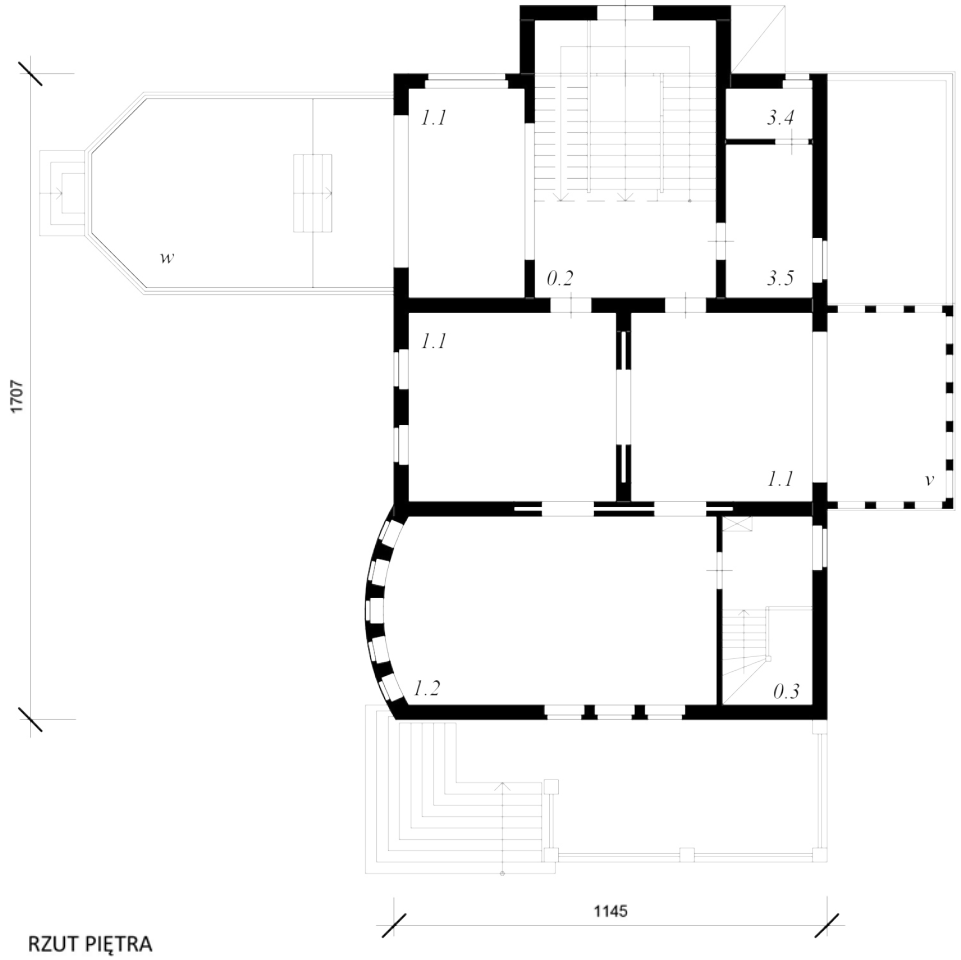

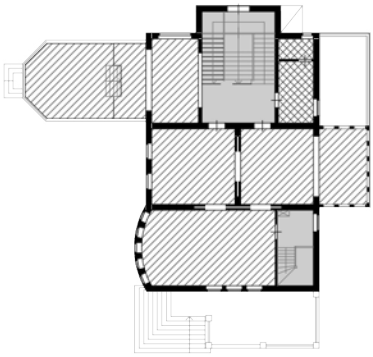

1.2	jadalnia	43 m²
1.1	pokój dzienny	28 m²
3.5	garderoba	9 m²
3.4	wc	3 m²
1.1		17 m²
1.1	salon	24 m²
v	weranda	16 m²
0.3	kredens/ kl. sch	12 m²
0.2	sień	35 m²
t	taras	19 m²
		206 m²

RZUT PIĘTRA

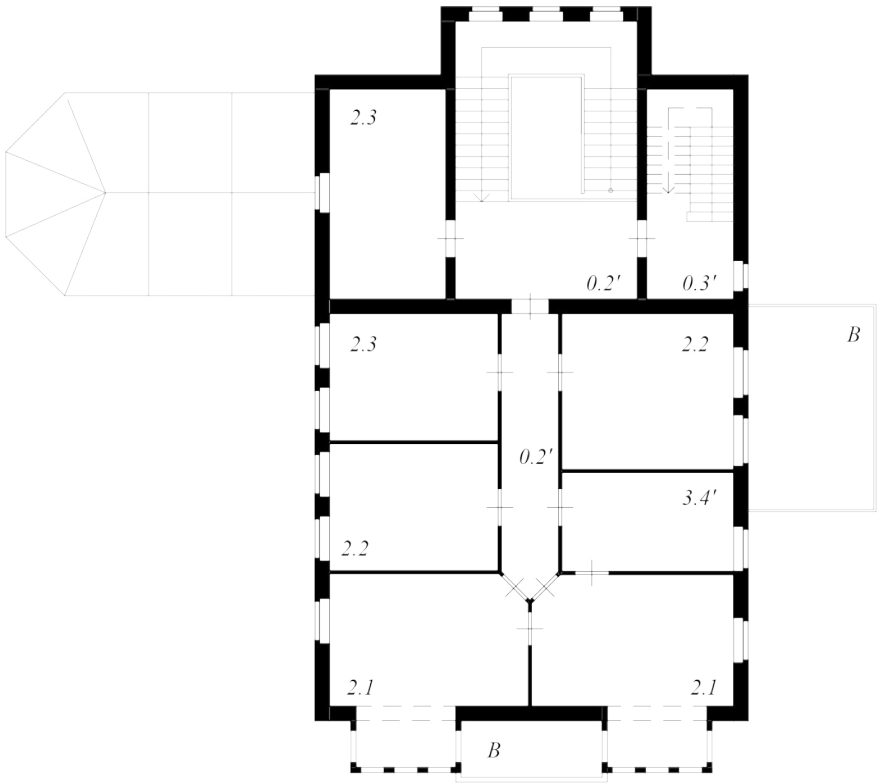

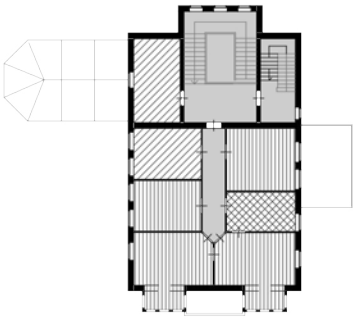

0.2'	sień	35 m²
0.3'	kl sch. sł.	13 m²
2.3	pokój gościnny	17 m²
2.3	pokój gościnny	15 m²
2.2	sypialnia syna	19 m²
3.4'	łazienka	12 m²
0.2'	korytarz	11 m²
2.2	sypialnia córki	15 m²
2.1	sypialnia Pani	22 m²
2.1	sypialnia Pana	23 m²
B	balkon	18 m²
B	balkon	6 m²
		205 m²

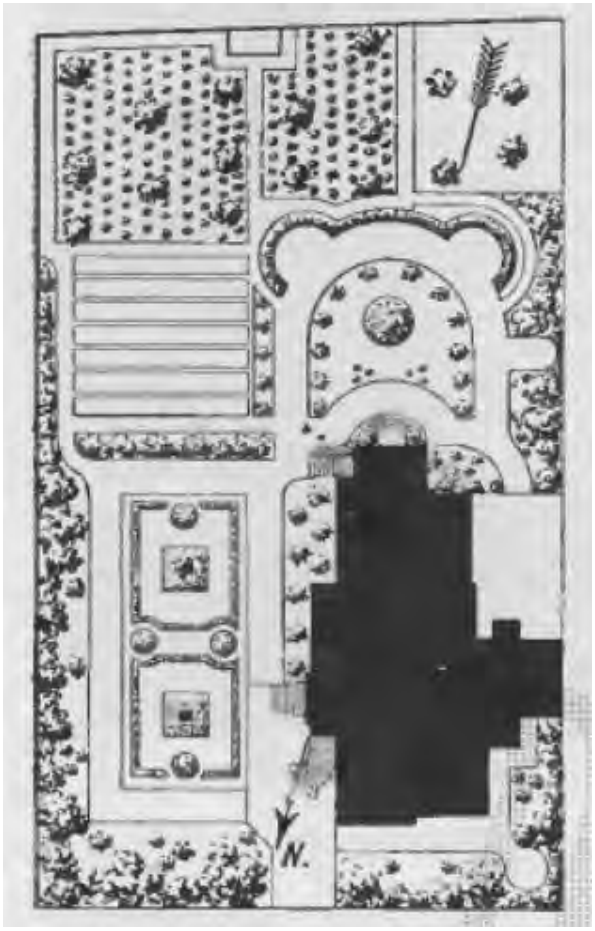

"W bezpośrednim sąsiedztwie, ale już w obrębie drugiego szyku fortecznego, znajduje się budynek mieszkalny przy Lindenftrasse 30, zbudowany przez Fehlhabera, architekta miejskiego w Gdańsku, również na własny użytek. Ponieważ solidne konstrukcje są dozwolone tylko do 30 cm nad poziomem gruntu, konieczne było zastosowanie konstrukcji drewnianej. Ściany zewnętrzne są pokryte wewnętrznym szalunkiem, podwójną warstwą tynku i warstwą izolacji powietrznej o grubości 2 cm. Wykorzystanie dopuszczalnej wysokości budynku wynoszącej 13 m do kalenicy dachu oraz niemal osiowe położenie działki w stosunku do kompasu, a także rozważenie uzyskania oddzielnych ogrodów kwiatowych, owocowych i warzywnych sprawiły, że budynek ma tylko 8,80 m szerokości, ale tym bardziej znacząca jest jego głębokość wynosząca prawie 19 m (ryc. 308). Dom został zaprojektowany do zamieszkania przez jedną rodzinę i zawiera mieszkanie portiera w piwnicy oraz podrzędne pomieszczenia gospodarcze. Kuchnia i spiżarnia znajdują się na tym samym poziomie, co pokoje dzienne na parterze. Sypialnie i przylegające do nich pokoje znajdują się na piętrze. Koszty budowy, łącznie z ogrodami, wyniosły około 40 000 marek."

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany w północno-zachodnim narożniku działki.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku usytuowano w płytkim ryzalicie w bocznej elewacji i poprzedzono niewielkim podcieniem i biegiem schodów. Za wiatrołapem zlokalizowano sień, z której rozprowadzono ruch do dwóch pomieszczeń dziennych oraz kolejnego pomieszczenia o przeznaczeniu komunikacyjnym, w którym umieszczono klatkę schodową. Wejście na poddasze wyodrębniono w innej części budynku. Do piwnicy prowadzi dodatkowe zewnętrzne zejście. Za pośrednictwem werandy możliwe jest zejście do ogrodu. Od strony południowo zachodniej umieszczono dodatkow wyjście "kuchenne".

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
w parterze od strony ulicy umieszczono pokój dzienny , od południa amfilarowo umieszczono pokój dzienny i jadalnię z werandą.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze umieszczono trzy sypialnie oraz garderobę dostępne ze wspólnego korytarza. Na kondygnacji, nad pomieszczeniem kuchni umieszczono łazienkę oraz pokój służbowy. Po przeciwnej stronie klatki schodowej usytuowano pokój dla gości.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnię umieszczono w poziomie parteru wraz ze spiżarką. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem kredensu oraz oddzielającej to pomieszczenie od kuchni klatki schodowej. Pod głównym biegiem schodów usytuowano przejście do toalety oraz wyjście gospodarcze do ogrodu i połączonego konstrukcyjnie z budynkiem kurnika.

6. Wysokości pomieszczeń:
Brak danych

7. Dodatkowe zagospodarowanie:
Brak danych.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Aniołki
adres: ul. Tuwima 30 (Lindenstraße 30)

inwestor: Fehlhaber

czas powstania projektu: < 1905 r.

zaprojektował: Fehlhaber

RZUT PARTERU

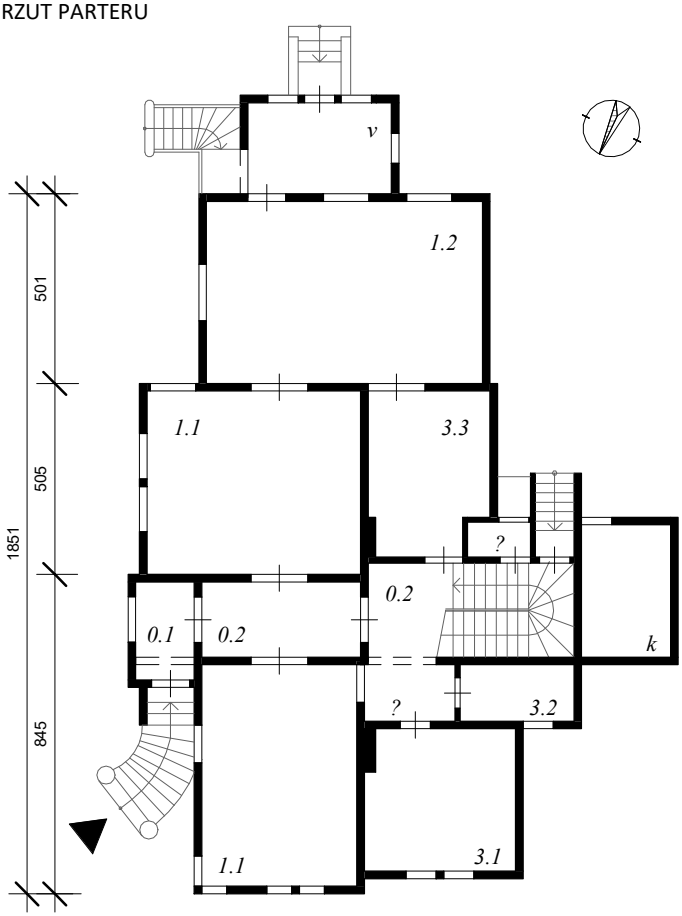

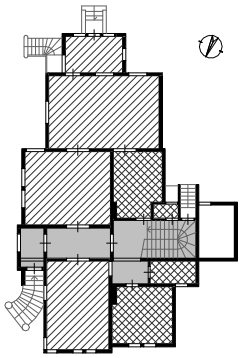

0.1	wiatrołap	4 m²
1.1	pokój dzienny	24 m²
1.1	pokój dzienny	27 m²
1.2	jadalnia	35 m²
2.2	pokój córki	17 m²
2.3	pokój gościnny	14 m²
3.3	kredens	13 m²
3.4	wc	2 m²
k	kórnik	8 m²
		145 m²

RZUT PIĘTRA

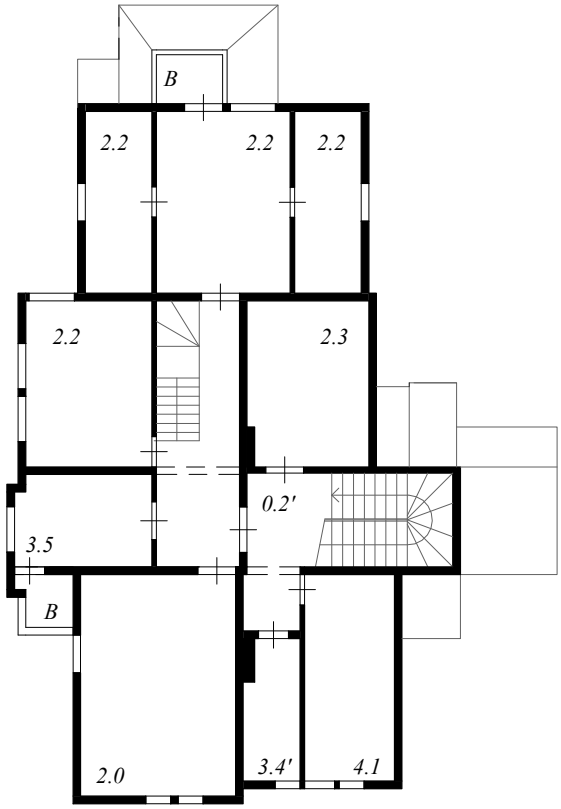

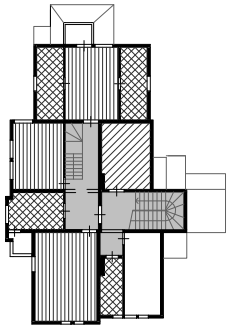

0.2'	kl. sch.	16 m²
0.2'	przedpokój	15 m²
2.0	sypialnia	24 m²
2.2	pokój synów	15 m²
2.2	pokój córki	8 m²
2.2	pokój córki	8 m²
3.4'	łazienka	5 m²
3.5	garderoba	9 m²
4.1	pom. sl.	13 m²
B	balkon	2 m²
B	balkon	2 m²
		118 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Danzig und seine Bauten, 1908 r., rys. 309-311

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany przy ul. Batorego w ciągu parceli sąsiadujacych z terenami leśno-parkowymi. Budynek poprzedzony jest przedogródkiem o głębokości 5 metrów, ogród właściwy znajduje się w południowej cześci parceli, u podnóża wyniesień morenowych.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku zlokalizowano w elewacji bocznej-północno-zachodniej, na poprzedzający je ganek wejściowy prowadzą schody. Jest to jedyne wejście do budynku. Wejście za pośrednictwem wiatrołapu pełniącego również funkcję szatni z bezpośrednim wejściem do pomieszczenia toalety. Wiatrołap pełni również funkcję komunikacyjną łącząc piwnicę z pomieszczeniem kuchni (dodatkowy przedsionek między kuchnią a wiatrołapem). Sień z wbudowaną klatką schodową (spocznik nad wiatrołapem) łączącą wszystkie kondygnacje łącznie z poddaszem.

4. Pomieszczenia dzienne (parter).
Salon i jadalnia usytuowane są od strony południowej z oknem wykuszowym w salonie. Od strony ulicy, obok kuchni zlokalizowano pokój pana, z oknem wtkuszowym oraz z możliwością otwarcia szerokich drzwi na ogród zimowy oddzielający to pomieszczenie od jadalni. Pokój pana jest połączony komunikacyjnie kredensem z kuchnią, co może sugerować, że to pomieszczenie było częściej wykorzystywane towarzysko.

5. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano sypialnię rodziców z garderowbą i łazienką z wyodrębnionym wc, a także dwa pokoje dla dziecie - córki oraz syna. Pokój syna posiada połączenie z pomieszczeniem pracy (arbeitzimmer). Z sieni dostępne jest pomieszczenie WC. Na piętrze wyodrębniono także pokój dla gości.

6. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest w budynku w poziomie paarteru wraz z kredensem i niewielką spiżarnią. Posiada bezpośrednie (za wyjątkiem małego przedsionka) połączenie z wiatrołapem, a za jego pośrednictwem z piwnicą gdzie zlokalizowano kotłownię, pomieszczenie pralni oraz inne, które nie zostały w projekcie opisane. Na poddaszu zlokalizowano dwa pokoje, prawdopowobnie dla służby.

7. Wysokość pomieszczeń.
Piwnica-2,1m, parter- 3,45, piętro3,20m, poddasze-3,00m do jętki.

8. Dodatkowe zabudowania:
W 1923 roku od strony północno-wschodniej wzniesiono garaż przy granicy z sąsiadem.

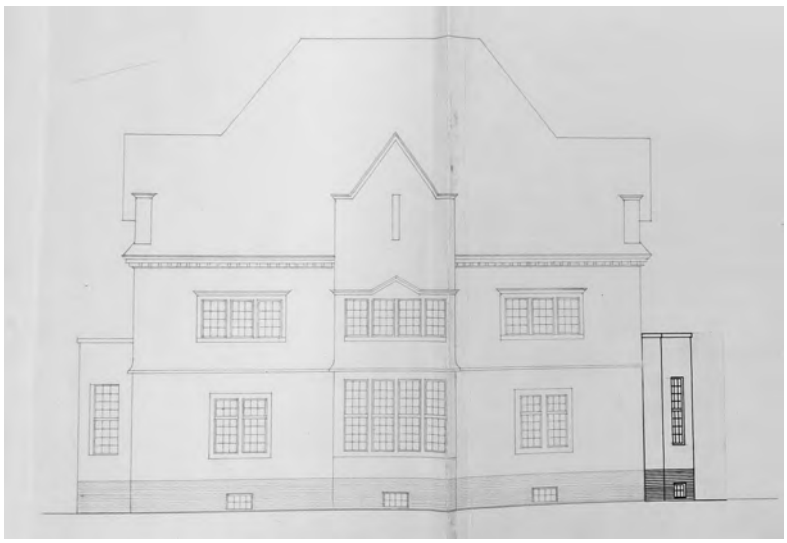

Elewacja boczna.

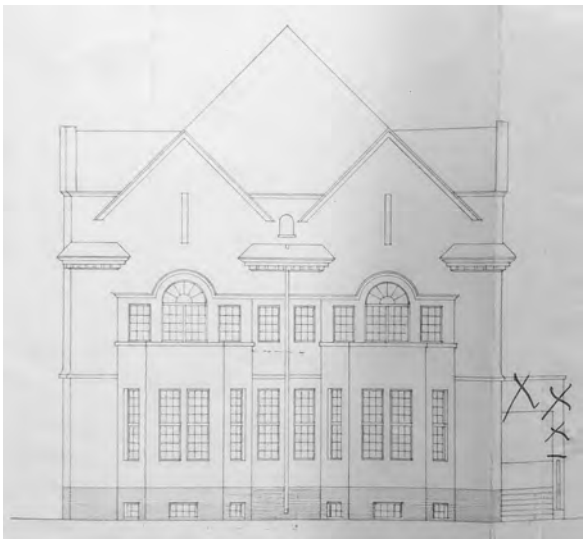

Elewacja frontowa

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

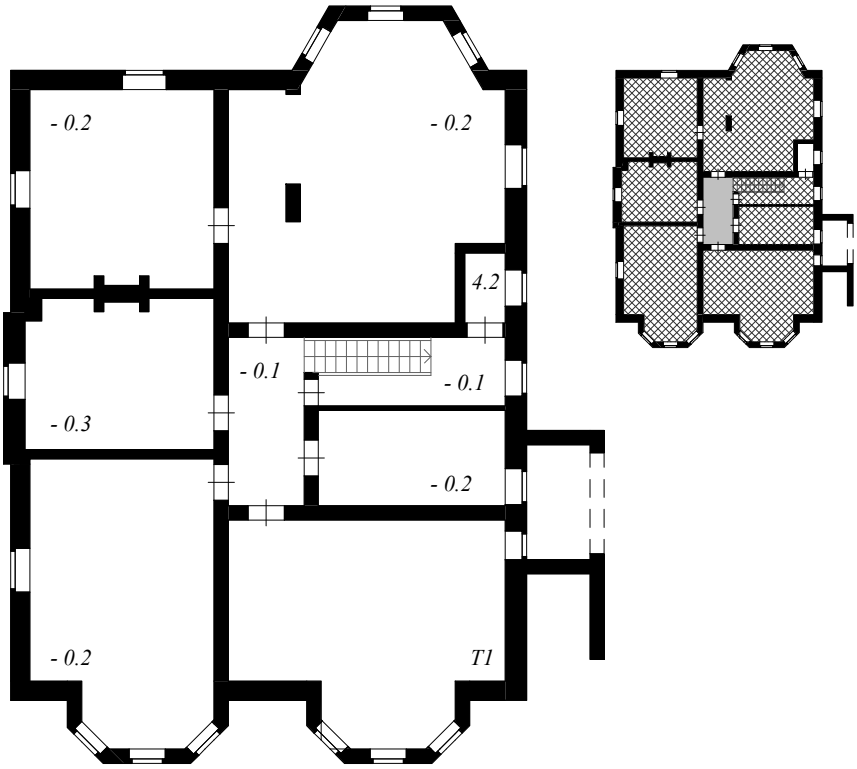

- 0.1	korytarz	9 m²
- 0.1	komunikacja	9 m²
- 0.2	piwnica	49 m²
- 0.2	piwnica	25 m²
- 0.2	piwnica	34 m²
- 0.2	piwnica	12 m²
- 0.3	umywalnia	19 m²
4.2	wc sł.	2 m²
T1	kotłownia	37 m²
		198 m²

RZUT PARTERU

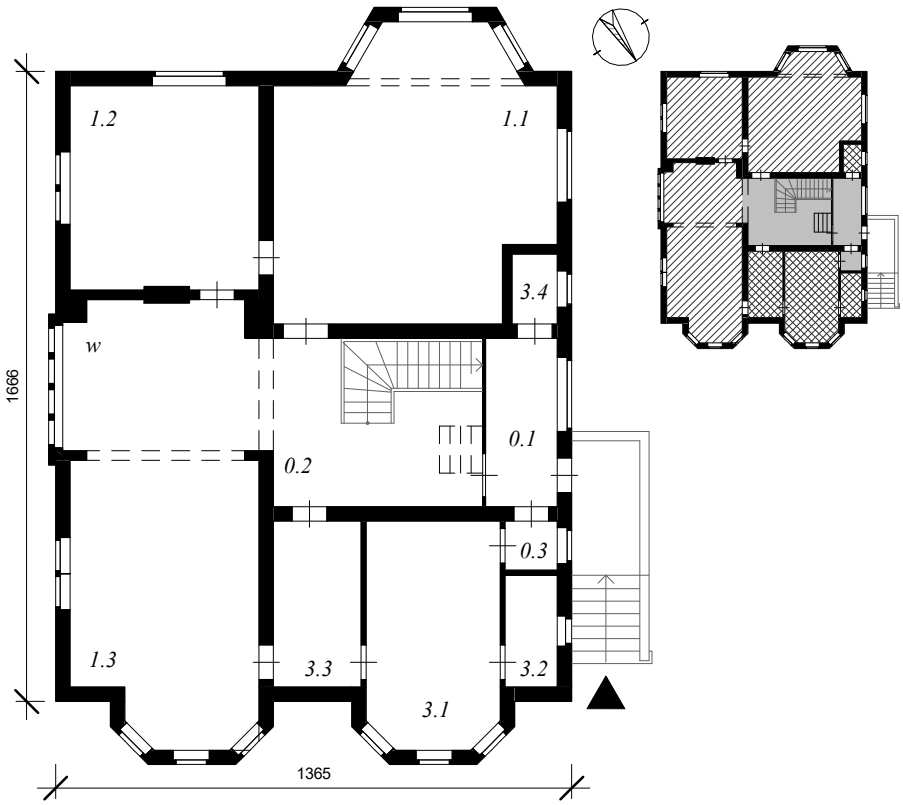

0.2'	przedpokój	35 m²
2.1	sypialnia rodziców	28 m²
2.2	pokój córki	27 m²
2.2	pokój syna	20 m²
2.3	pokój gościnny	23 m²
2.5	pokój pracy	17 m²
3.4'	wc	3 m²
3.4'	łazienka	11 m²
3.4'	wc	2 m²
3.5'	ciemny pokój	9 m²
3.5'	garderoba	18 m²
B	balkon	4 m²
B	balkon	4 m²
B	balkon	5 m²
		207 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2265**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIĘTRA

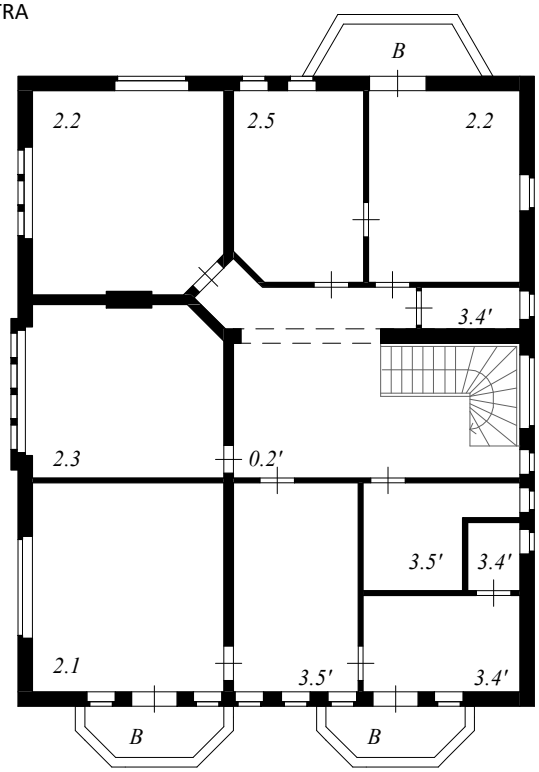

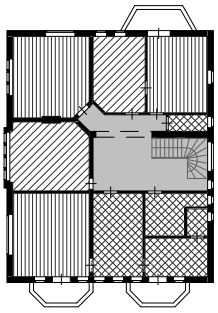

0.2'	przedpokój	35 m²
2.1	sypialnia rodziców	28 m²
2.2	pokój córki	27 m²
2.2	pokój syna	20 m²
2.3	pokój gościnny	23 m²
2.5	pokój pracy	17 m²
3.4'	wc	3 m²
3.4'	łazienka	11 m²
3.4'	wc	2 m²
3.5'	ciemny pokój	9 m²
3.5'	garderoba	18 m²
B	balkon	4 m²
B	balkon	4 m²
B	balkon	5 m²
		207 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2265**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, VII Dwór inwestor: Herman Prohnow
adres: ul. Polanki (Pelonkenstrasse 115)

15 / 1

czas powstania projektu: 1911 rok; (rozb. 2014 r.) **zaprojektował:** Paul Kadereit

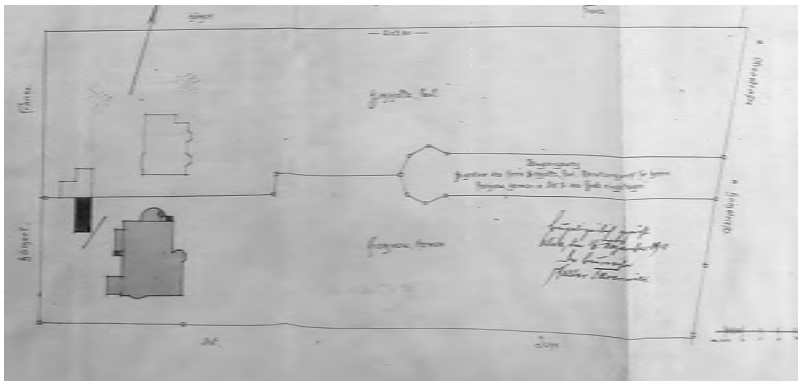

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano w południowo zachodniej części podłużnej parceli, w dużym oddaleniu od drogi dojazdowej, na terenie wznoszącym się.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście zlokalizowano od strony północnej w podcieniu poprzedzonym schodami lustrzanymi. Wiatrołap pełnił funkcję komunikacyjną także dla pomieszczeń pomocniczych - zejścia do piwnicy, przedsionka kuchennego oraz przede wszystkim do wydłużonej sieni z wbudowaną klatką schodową. Do budynku prowadziły także dwa wejścia prowadzące do piwnicy, na parterze zlokalizowano odrębne wejście kuchenne oraz zejście do ogrodu za pośrednictwem werandy.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
W parterze usytuowano cztery pokoje dzienne, w tym pokój arabski i gabinet.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano dwie sypialnie ze wspólną werandą, dwa pokoje gościnne oraz łazienkę dostępną z sieni a także odrębną toaletę.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnię zlokalizowano w poziomie parteru. W piwnicy usytuowano m.in. pralnię i prasowalnię oraz drugą kuchnię i piwniczkę winną. Na piętrze zlokalizowano pokój dla służby.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica - 2,5 m, parter - 3,5 m, piętro - 3,20 m, poddasze - 2,45 m do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
W 1911 Kadereit zaprojektował budynek stajni z mieszkaniem na piętrze.

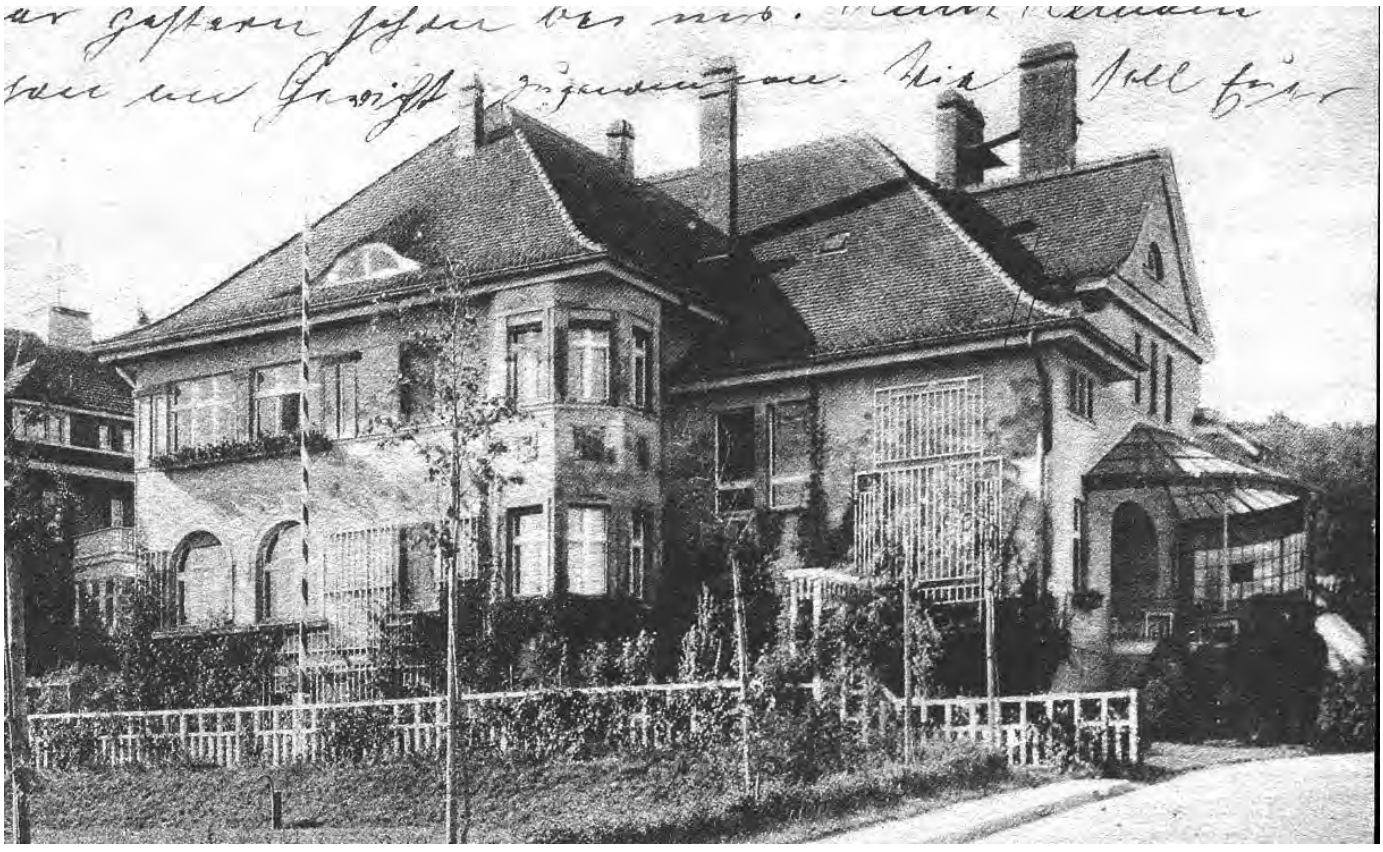

oprac.: AP źródło:

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PARTERU

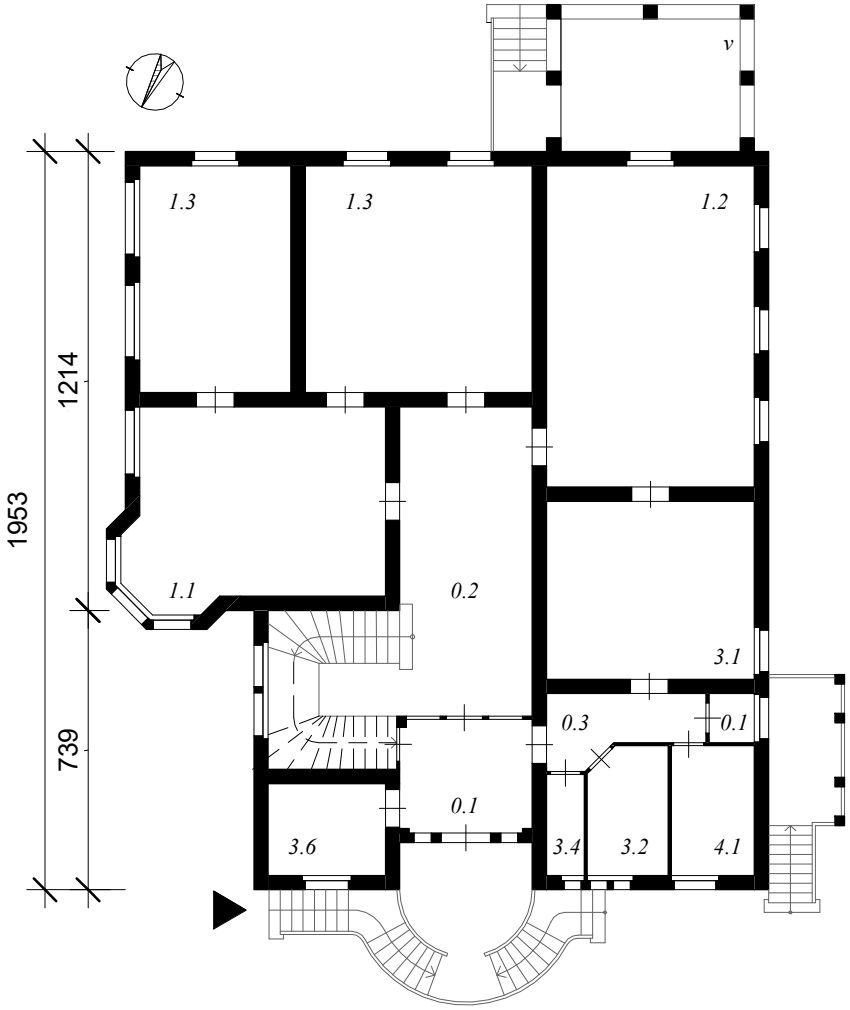

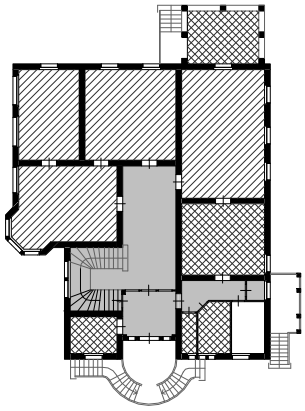

0.1	wiatrołap	10 m²
0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	sień	43 m²
0.3	korytarz	7 m²
1.1	pokój dzienny	34 m²
1.2	jadalnia	47 m²
1.3	gabinet- pokój pana	36 m²
1.3	pokój arabski	24 m²
3.1	kuchnia	26 m²
3.2	spiżarnia	7 m²
3.4	wc	3 m²
3.6	szwalnia	8 m²
4.1	pom. służb.	8 m²
v	weranda	17 m²
		270 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1878**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIĘTRA

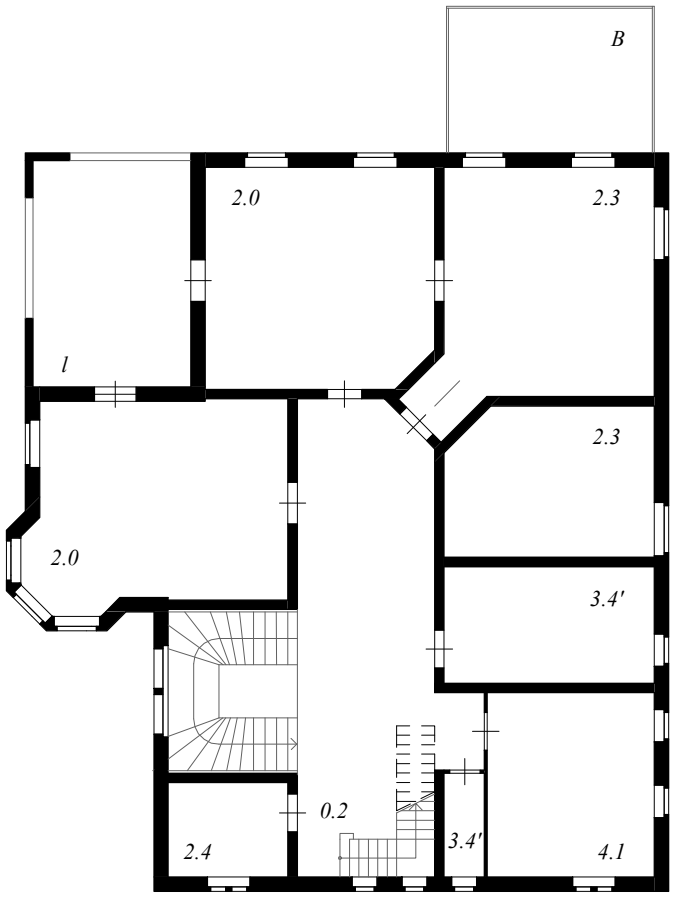

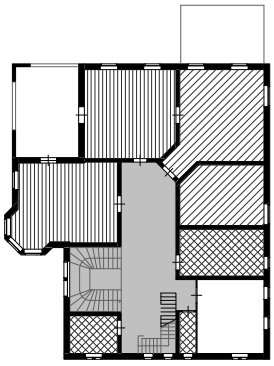

0.2	sień	63 m²
2.0	sypialnia	36 m²
2.0	sypialnia	35 m²
2.3	pokój gościnny	36 m²
2.3	pokój gościnny	21 m²
2.4	izba	8 m²
3.4'	łazienka	17 m²
3.4'	wc	3 m²
4.1	pom. służb.	22 m²
B	balkon	21 m²
l	loggia	25 m²
		286 m²

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

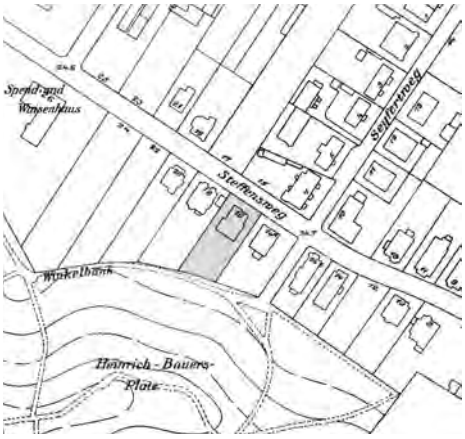

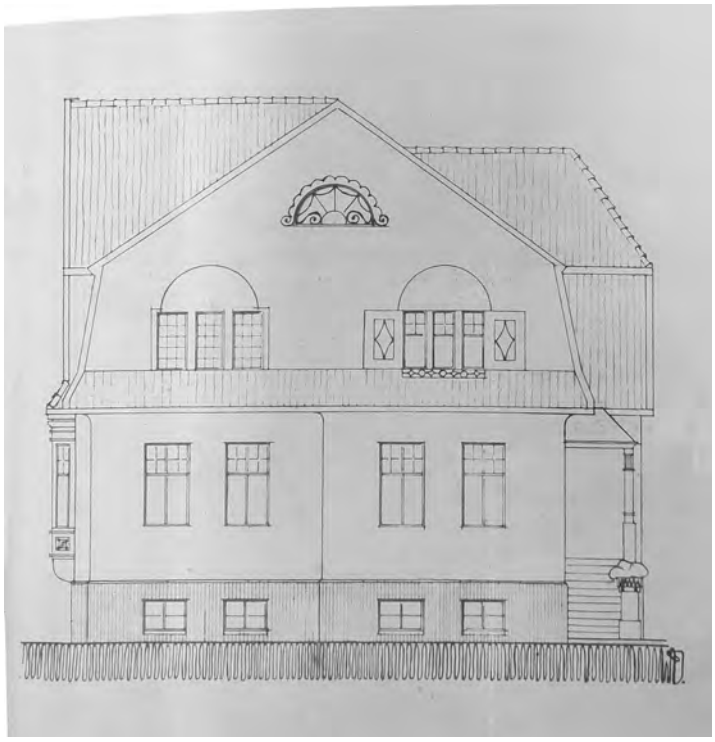

1. Usytuowanie:
Budynek usytuowany jest przy ul. Batorego w ciągu parceli sąsiadujacych z terenami leśno-parkowymi. Budynek poprzedzony jest przedogródkiem o głębokości 5 metrów, ogród właściwy znajduje się w południowej cześci parceli u podnóża wyniesień morenowych.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku przez otwarty ganek, poprzedzony 12 schodami. Wiatrołap stanowi przedsionek dla sieni oraz klatki schodowej pomocniczej, łączącej wszsytkie kondygnacje. Jest to jedyne wejście do budynku.
W budynku zlokalizowane są dwie klatki schodowe. Jedna wbudowana w dwukondygnacyjną sień - łączy parter i piętro. Sień doświetlona przez okno wykuszowe na poziomie piętra. Druga klatka schodowa łączy piwnicę z parterem i piętrem. Na poddasze prowadzi odrębna klatka schodowa.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony ulicy zlokalizowano pokój pana oraz pokój pani, jadalnia połączona jest z salonem przesuwnymi drzwiami, obok jadalni zlokalizowana jest loggia(weranda); obsługa jadalni odbywa się za pośrednictwem kredensu wyposażonego w windę oraz skomunikowanego z kuchnią w piwnicy odrębną klatką schodową.

4. Pomieszczenia prywatne:
Na piętrze zlokalizowano dwie sypialnie dziecięce oraz dwa pokoje zabaw; sypialnia rodziców połączona przejściem z sypialnią dziecięcą, posiada odrębną łazienkę poprzedzoną pomieszczeniem garderoby. Obok pokoju gościnnego znajduje się łazienka dostępna z sieni.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi:
Kuchnia w budynku zlokalizowana jest w poziomie piwnicy, obsługa jadalni odbywa się za pośrednictwem windy na posiłki umieszczonej w kredensie w piwnicy i na piętrze, komunikacja odrębną klatką schodową; wyjątkowo w budynku również w piwnicy umieszczono pomieszczenie nie tylko wc ale i wannę. W piwnicy zlokalizowano również pralnię, prasowalnię, spiżarkę winnąoraz pomieszczenie kotłowni.

6. Wysokość pomieszczeń:
Piwnica-2,50m, parter- 3,50m, piętro-3,30m

7. dodatkowe zagospodarowanie:
Brak.

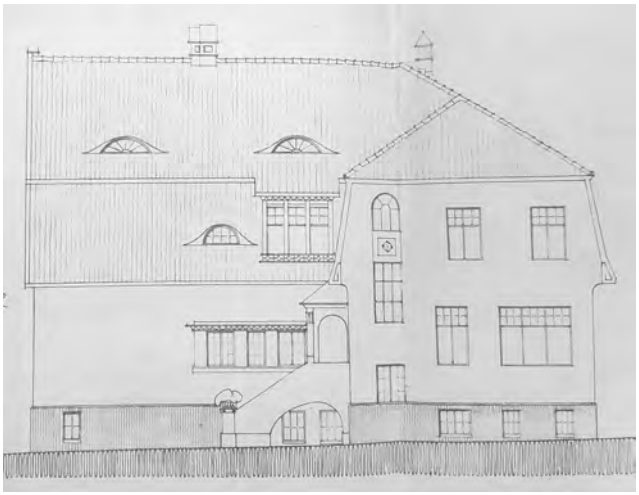

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: C. Ritgen
adres: ul. Batorego 16 (Steffensweg 16)

czas powstania projektu1912 rok **zaprojektował:** J. Jaschkowski

16 / 2

RZUT PARTERU

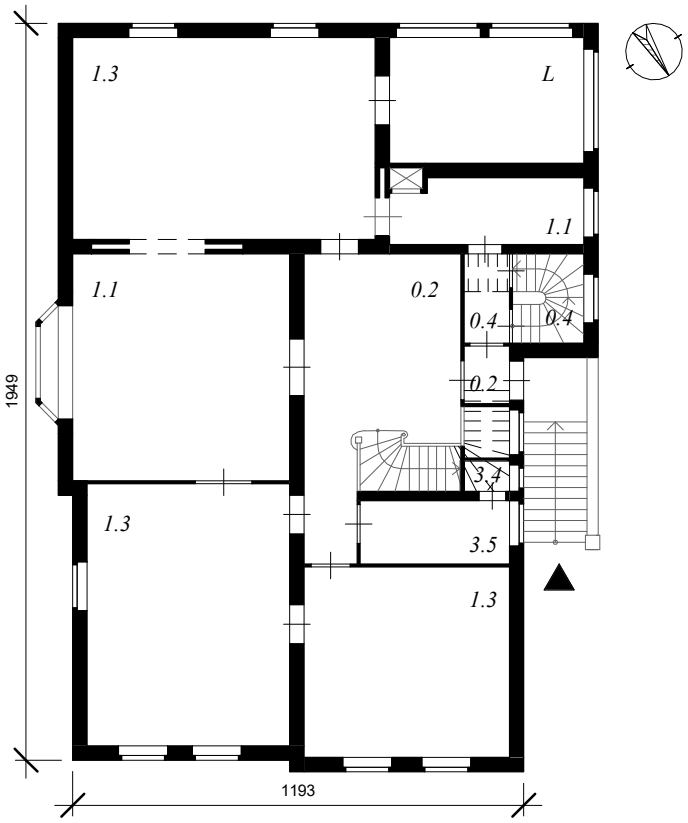

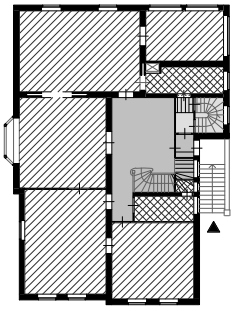

0.2	sień	30 m²
0.2	wiatrołap	2 m²
0.4	korytarz sl.	3 m²
0.4	kl. sch. sł.	4 m²
1.1	salon	34 m²
1.1	kredens	9 m²
1.3	jadalnia	43 m²
1.3	pokój pana	37 m²
1.3	pokój pani	27 m²
3.4	wc	1 m²
3.5	garderoba	7 m²
L	loggia	17 m²

215 m²

RZUT PIĘTRA

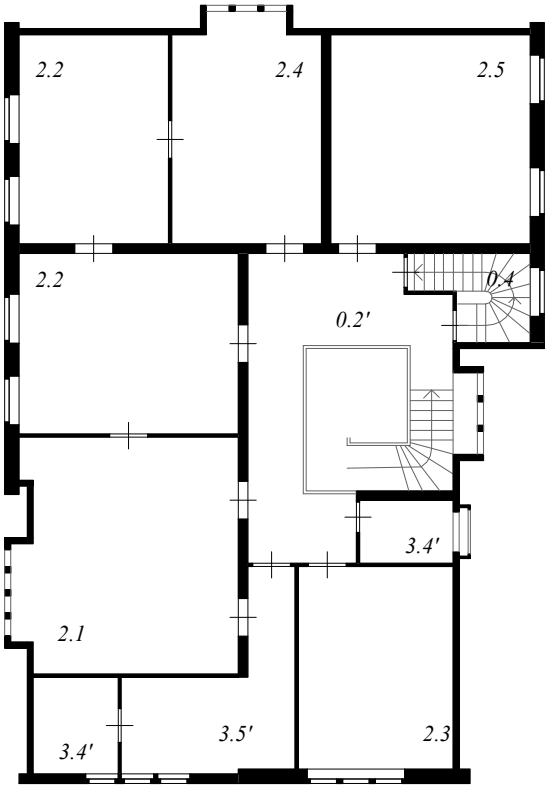

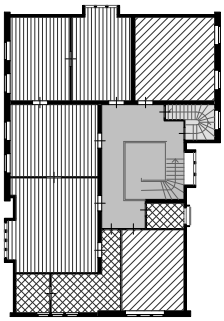

0.2'	sień	38 m²
0.4	kl. sch. sł.	6 m²
2.1	sypialnia rodziców	36 m²
2.2	sypialnia dzieci	22 m²
2.2	sypialnia dzieci	28 m²
2.3	pokój gościnny	22 m²
2.4	pokoj	23 m²
2.5	pokój dziecięcy	29 m²
3.4'	łazienka	6 m²
3.4'	łazienka	4 m²
3.5'	garderoba	15 m²

229 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2263**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano na granicy posesji.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku za pośrednictwem ganka usytuowanego w elewacji bocznej od strony północnej. Bardzo mała sień zredukowana do funkcji klatki schodowej poprzedzona niewielkim wiatrołapem. Brak pomieszczeń toalety i garderoby na tej kondygnacji. Zejście do piwnicy z posesji usytuowano pod gankiem wejściowym.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię, pokój dzienny i pokój o nieokreslonym przeznaczneiu. Z jadalni dostępna jest weranda połączona zewnętrznymi schodami z ogrodem.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano trzy sypialnie, pokój oraz toaletę. Brak oznaczonego pomieszczenia kompielowego. Nad werandą zlokalizowano balkon dostępny z jednej z sypialni.

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię wraz z niewielką spiżarką usytuowano na poziomie parteru. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem sieni. W suterenie usytuowano pralnię, kotłownię oraz dwa pomieszczenia piwniczne.posi.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,2m, parter- 3,0 m, piętro- 3,0 m, poddasze - 2,1 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

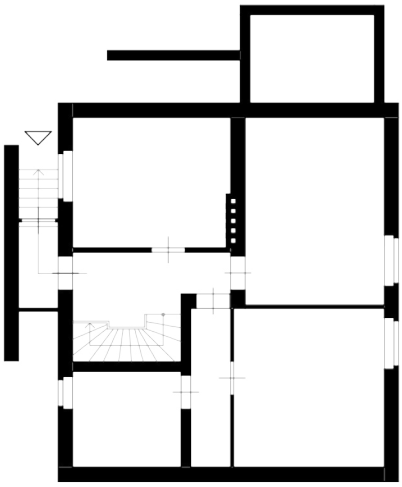

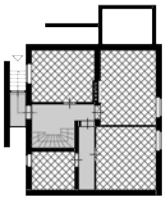

- 0.0	przedsionek	2 m²
- 0.1	korytarz	4 m²
- 0.1	korytarz	10 m²
- 0.2	piwnica	17 m²
- 0.2	piwnica	7 m²
- 0.3	pralnia	14 m²
T1	kotłownia	18 m²
		73 m²

RZUT PARTERU

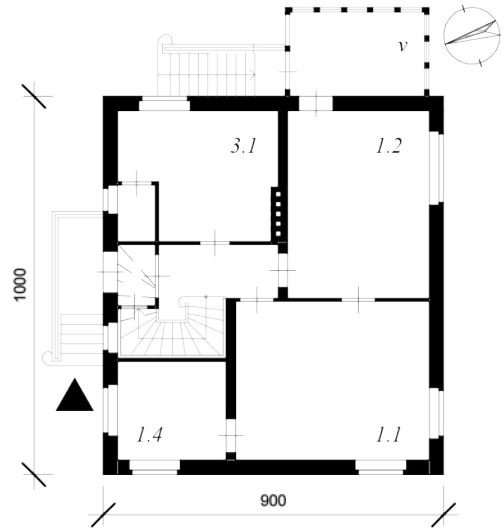

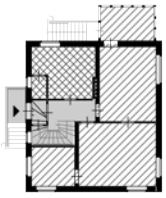

0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	sień	8 m²
1.1	pokój dzienny	22 m²
1.2	jadalnia	19 m²
1.4	pokój	8 m²
3.1	kuchnia	13 m²
3.2	spiżarnia	2 m²
v	weranda	8 m²
		80 m²

RZUT PIĘTRA

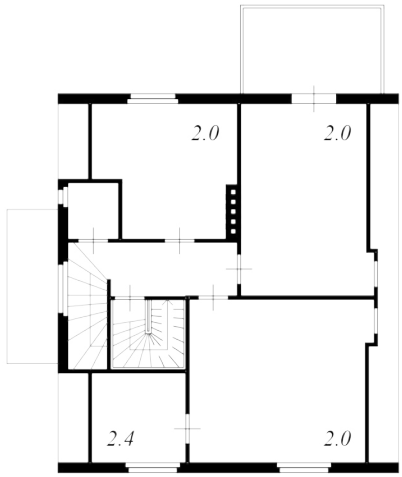

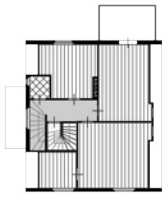

0.2	przedpokój	8 m²
0.4	klatka schodowa	3 m²
2.0	sypialnia	13 m²
2.0	sypialnia	17 m²
2.0	sypialnia	20 m²
2.4	pokój	6 m²
3.4'	WC	2 m²
		70 m²

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Podleśna 15 (Kronprinzenweg 15)

inwestor: Borschke

czas powstania projektu: 1912 rok

zaprojektował: Adolf Bielefeldt / GBL

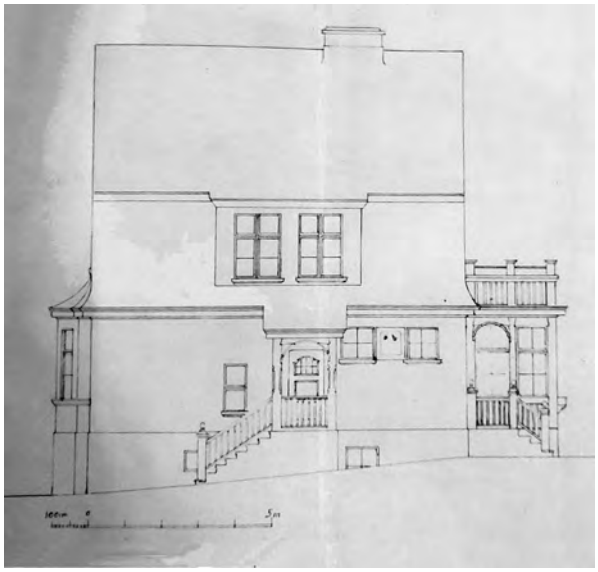

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano w linii zabudowy obowiązującej na ulicy, z zachowaniem przedogródka, w osi parceli.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku za pośrednictwem ganka usytuowanego w elewacji bocznej od strony północnej. Bardzo mała sień zredukowana do funkcji klatki schodowej poprzedzona niewielkim wiatrołapem, stonowiącym jednocześnie przedsionek kuchni. Brak pomieszczeń toalety i garderoby na tej kondygnacji. Zejście do piwnicy z posesji usytuowano pod gankiem wejściowym.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię, pokój dzienny i gabinet. Z jadalni dostępna jest weranda połączona zewnętrznymi schodami z ogrodem.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano trzy sypialnie, łazienkę oraz pokój dla służby. Nad werandą zlokalizowano balkon dostępny z jednej z sypialni.

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię wraz z niewielką spiżarką usytuowano na poziomie parteru. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem sieni. W suterenie usytuowano pralnię, kotłownię oraz dwa pomieszczenia piwniczne.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 1,8m, parter- 3,2 m, piętro- 3,0 m, poddasze - 2,1 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1989**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Podleśna 15 (Kronprinzenweg 15)
czas powstania projektu: 1912 rok

inwestor: Borschke
zaprojektował: Adolf Bielefeldt / GBL

RZUT PIWNICY

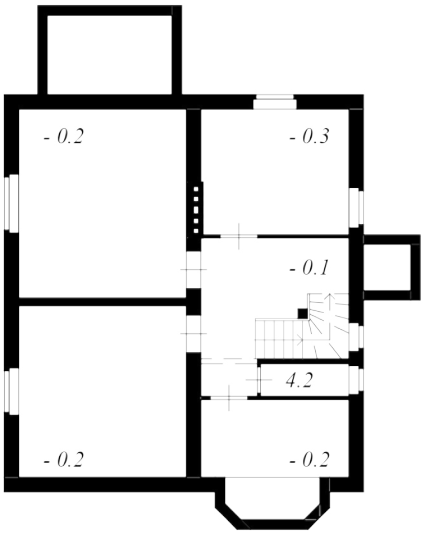

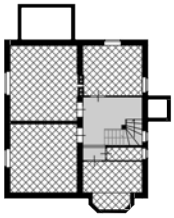

- 0.1	korytarz	14 m²
- 0.2	piwnica	22 m²
- 0.2	piwnica	20 m²
- 0.2	piwnica	11 m²
- 0.3	umywalnia	13 m²
4.2	WC pom.	2 m²
		82 m²

RZUT PARTERU

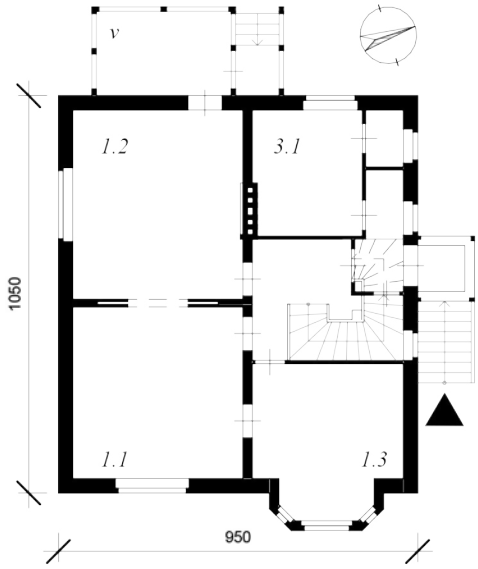

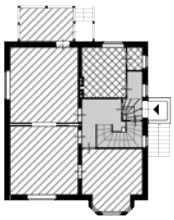

0.1	wiatrołap	4 m²
0.2	sień	11 m²
1.1	pokój dzienny	20 m²
1.2	jadalnia	22 m²
1.3	gabinet	15 m²
3.1	kuchnia	10 m²
v	weranda	8 m²
		90 m²

RZUT PIĘTRA

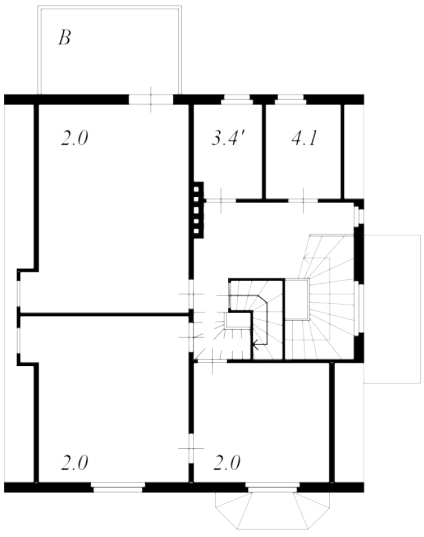

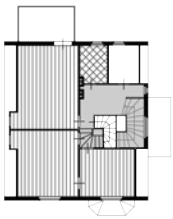

0.2'	przedpokój	14 m²
0.3	kl. schodowa pom.	2 m²
2.0	sypialnia	23 m²
2.0	sypialnia	11 m²
2.0	sypialnia	18 m²
3.4'	łazienka	5 m²
4.1	pom. służb.	5 m²
B	balkon	8 m²
		87 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1989**

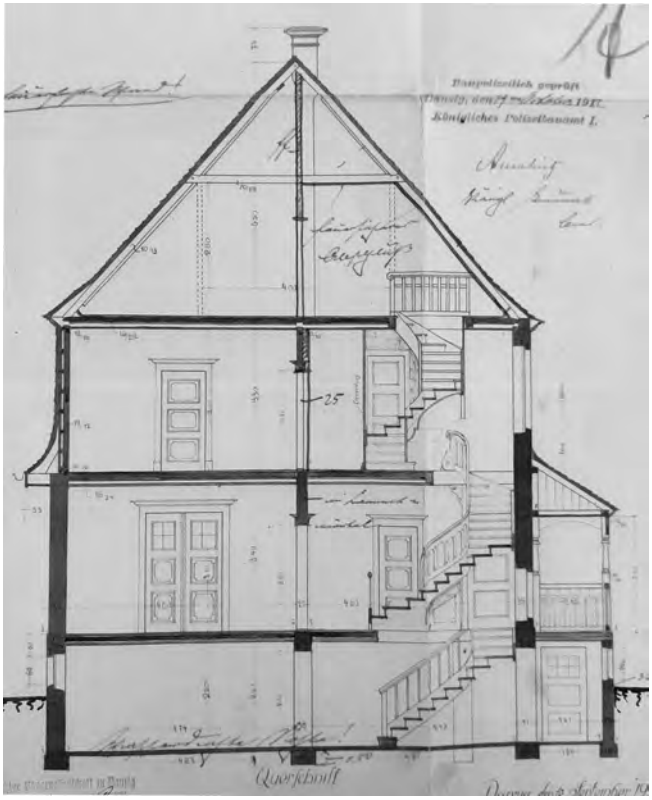

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano w linii zabudowy obowiązującej na ulicy, z zachowaniem przedogródka, w osi parceli.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku za pośrednictwem ganka usytuowanego w elewacji bocznej od strony północnej. Bardzo mała sień zredukowana do funkcji klatki schodowej poprzedzona niewielkim wiatrołapem. Brak pomieszczeń toalety i garderoby na tej kondygnacji. Zejście do piwnicy z posesji usytuowano pod gankiem wejściowym.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię, pokój dzienny i pokój pracy Z jadalni dostępna jest weranda połączona zewnętrznymi schodami z ogrodem.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano trzy sypialnie, łazienkę oraz pokój dla służby. Nad werandą zlokalizowano balkon dostępny z jednej z sypialni.

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię wraz z niewielką spiżarką usytuowano na poziomie parteru. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem sieni. W suterenie usytuowano pralnię, kotłownię oraz dwie spiżarnie i toaletę.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,2 m, parter- 3,2 m, piętro- 3,0 m, poddasze - 2,8 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

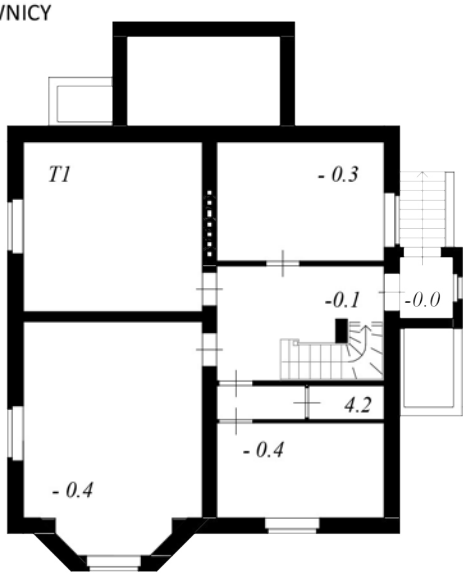

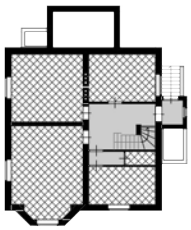

-0.0	wiatrołap	2 m²
- 0.0	przedsionek	2 m²
- 0.3	umywalnia	14 m²
- 0.4	spiżarnia (vorratskeller)	28 m²
- 0.4	spiżarnia (vorratskeller)	11 m²
4.2	WC pom.	2 m²
T1	kotłownia	21 m²
		80 m²

RZUT PARTERU

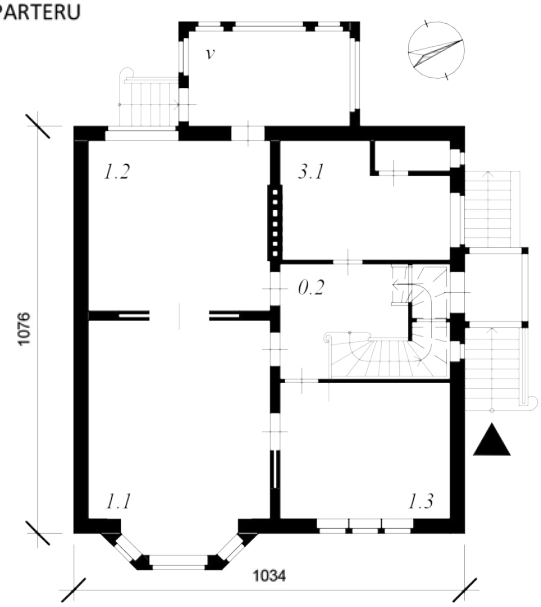

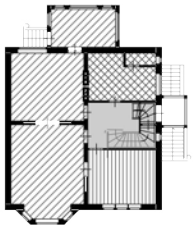

0.1	wiatrołap	1 m²
0.2	sień	12 m²
1.1	pokój dzienny	28 m²
1.2	jadalnia	22 m²
1.3	pokój pracy	16 m²
3.1	kuchnia	12 m²
3.2	spiżarnia	2 m²
v	weranda	11 m²
		105 m²

RZUT PIĘTRA

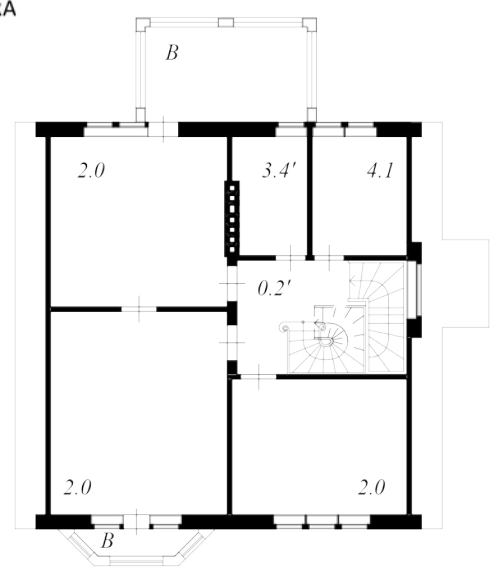

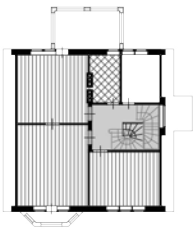

0.2'	przedpokój	14 m²
2.0	pokój	22 m²
2.0	pokój	25 m²
2.0	pokój	17 m²
3.4'	łazienka	6 m²
4.1	pom. służb.	8 m²
B	balkon	2 m²
B	balkon	11 m²
		104 m²

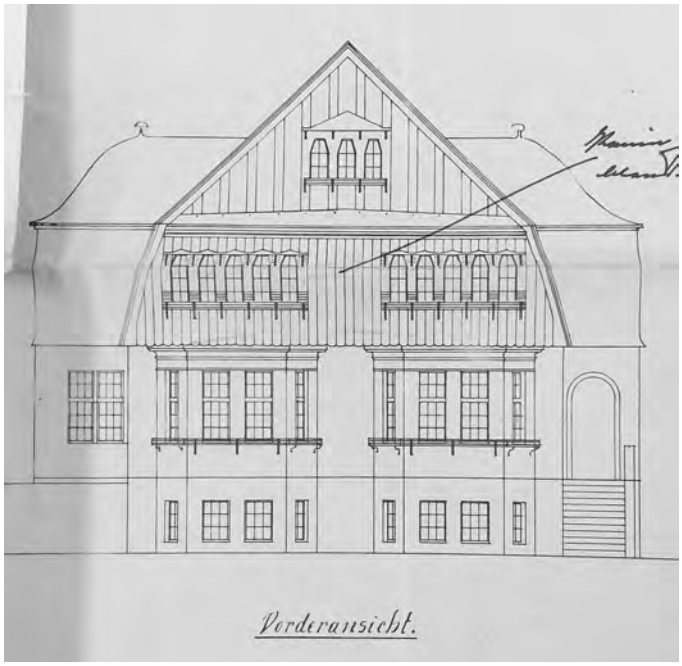

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano w linii zabudowy obowiązującej na ulicy, z zachowaniem przedogródka, po północnej stronie parceli.
2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku za pośrednictwem ganka usytuowanego w elewacji bocznej przed ryzalitem bocznym, od strony północnej. Rozległy, dobrze doświetlony przedsionek w ryzalicie prowadzi sieni, do pomieszczenia i do kuchni. Zejście do piwnicy z posesji usytuowano pod gankiem wejściowym.
3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię, pokój dzienny i pokój pracy.
4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano dwie sypialnie, pokój pracy synów, pokój gościnny z loggią, łazienka i garderoba dostępne z przedpokoju.
5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię usytuowano na poziomie parteru. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem przedsionka oddzielającego ją od kuchni. Między suterenę a parterem w kuchni umieszczono windę transportową. W piwnicy również znajduje się pomieszczenie kuchni, kredens, piwniczka kwiatowa, pralnia i kotłownia. Brak dodatkowej toalety.
6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,5m, parter- 3,4 m, piętro- 3,0 m, poddasze - 2,5 do jętki.
7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

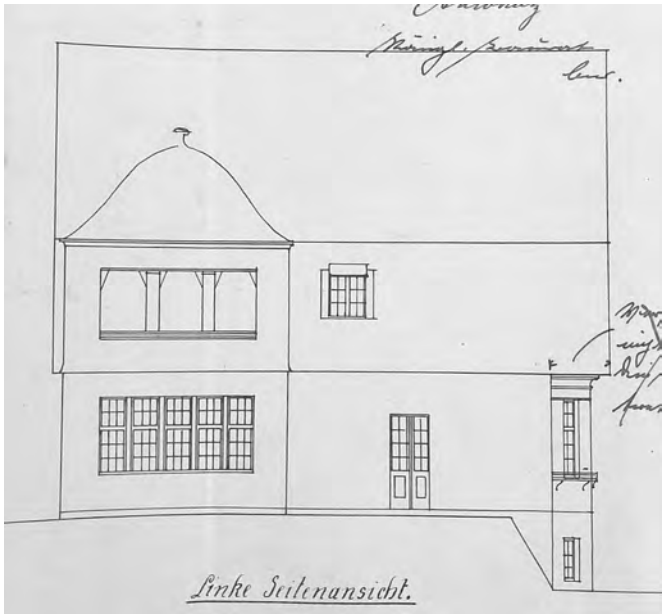

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

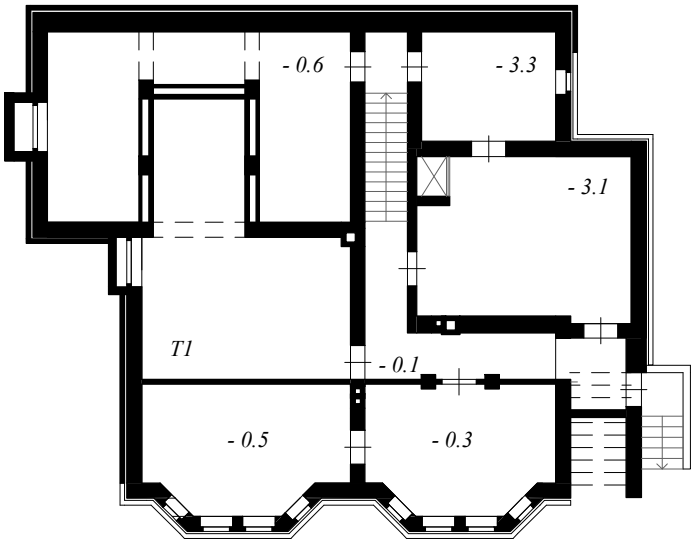

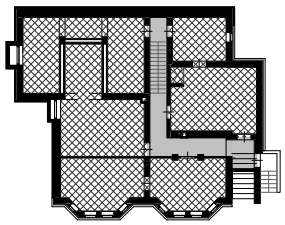

- 0.1	korytarz	18 m²
- 0.3	umywalnia	16 m²
- 0.5	piwniczka kwiatowa	17 m²
- 0.6	piwnica gospodarcza	29 m²
- 3.1	kuchnia	24 m²
- 3.3	kredens	10 m²
3.3	kredens	10 m²
T1	kotłownia	30 m²

154 m²

RZUT PARTERU

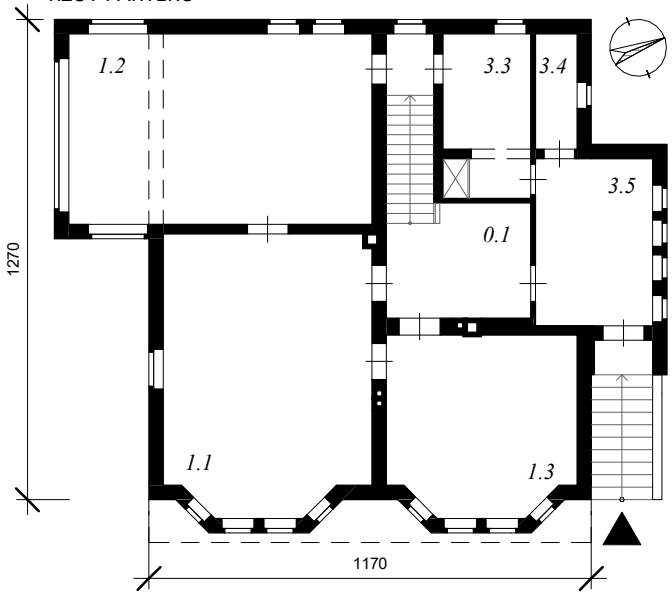

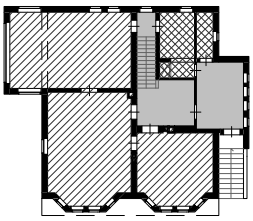

0.1	hol	17 m²
1.1	pokój dzienny	40 m²
1.2	jadalnia	40 m²
1.3	pokój pracy	23 m²
3.4	WC	3 m²
3.5	garderoba	14 m²

137 m²

RZUT PIĘTRA

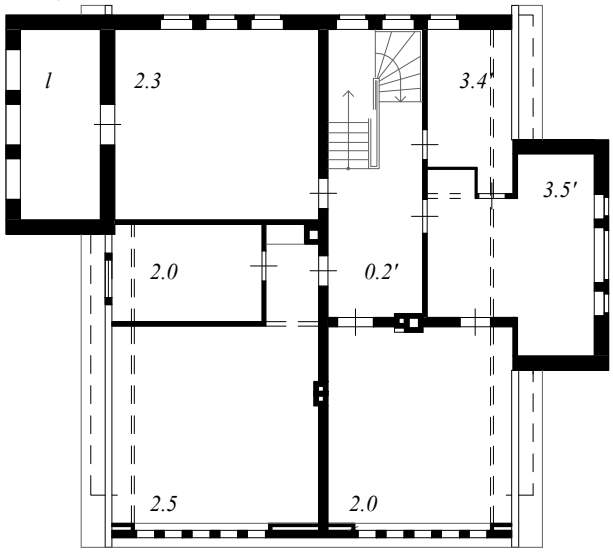

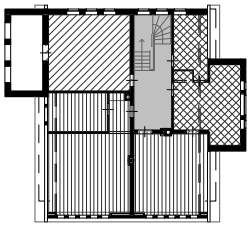

0.2'	przedpokój	19 m²
2.0	sypialnia	26 m²
2.0	sypialnia	10 m²
2.3	pokój gościnny	27 m²
2.5	pokój pracy synów	33 m²
3.4'	łazienka	9 m²
3.5'	garderoba	19 m²
l	loggia	11 m²

154 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1993**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Uphagena 31 (Uphagenweg 31)

inwestor: Bruno Herzberg

21 / 1

czas powstania projektu: 1912 rok

zaprojektował: Herman Prohnow

1. Usytuowanie.
Budynek jest usytuowany w części północnej wydłużonej parceli budowlanej. Zachowano odległość 7,5 m od strony ulicy oraz ok. 5m od granicy działek sąsiednich. Od wschodu parcela graniczy *Parkiem Uphagena* i terenami kortów tenisowych.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Ganek wejściowy, poprzedzony biegiem schodów, stanowi jednocześnie wiatrołap prowadzący do sieni. Z uwagi na rozmiary, sień ma charakterze czysto komunikacyjny, a wbudowana klatką schodową obejmującą wszystkie kondygnacje, przy czym wejście do piwnicy jest wydzielone pod głównym biegiem. Dostęp do toalety i garderoby jest bezpośredni z sieni. Odrębne wejście do piwnicy zlokalizowano pod gankiem wejścia głównego. Wyjście do ogrodu zapewniono przez werandę usytuowaną od strony południowej.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze zlokalizowano od strony ulicy (północnej) pokój dzienny i jeden pokój o nieokreślonym przeznaczeniu; pokój dzienny połączony jest bezpośrednio z jadalnią, obok której zlokalizowano werandę.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro):
Na piętrze zlokalizowano trzy pokoje o niesprecyzowanym przeznaczeniu, jedną sypialnię połączoną amfiladowo z dwoma pokojami. Na piętrze wyodrębniono również łazienkę i toaletę- pomieszczenia dostępne bezpośrednio z przedpokoju. Jeden z pokoi od strony ulicy wyposażony jest w balkon na płycie wspornikowej - co stanowi rzadki przykład w architekturze willowej. Na poddaszu zlokalizowano pokój dla gościa.

5. Pomieszczenia pomocnicze:
Kuchnia wraz z niewielkiej wielkości spiżarnią zlokalizowana jest na parterze. Obsługa jadalni odbywa się za pośrednictwem ogólnodostępnej sieni. W piwnicy, do której znajduje się kotłownia, pralnia, oraz pomieszczenia gospodarcze, a także, najprawdopodobniej, mieszkanie portiera, na które składa się kuchnia, toaleta oraz izba mieszkalna.

6. wysokości pomieszczeń:
piwnica - 2,50 m, parter- 3,30m, piętro - 3,10 m, poddasze - nie opisano.

7. Dodatkowe zagospodarowanie:
W 1913 roku wybudowano ogrodową altankę.

8. forma architektoniczna:
Budynek zaprojektowano na planie prostokąta z płytkim ryzalitem frontowym obejmującym trakt zachodni. Elewację wschodnią urozmaicono płytkim oknem wykuszowym. Elewację południową – ogrodową urozmaica weranda, o prostokątnym rzucie. Na jej stropie zaaranżowano balkon należący do sypialni. Bryła nakryta dachem łamanym w układzie kopertowym.

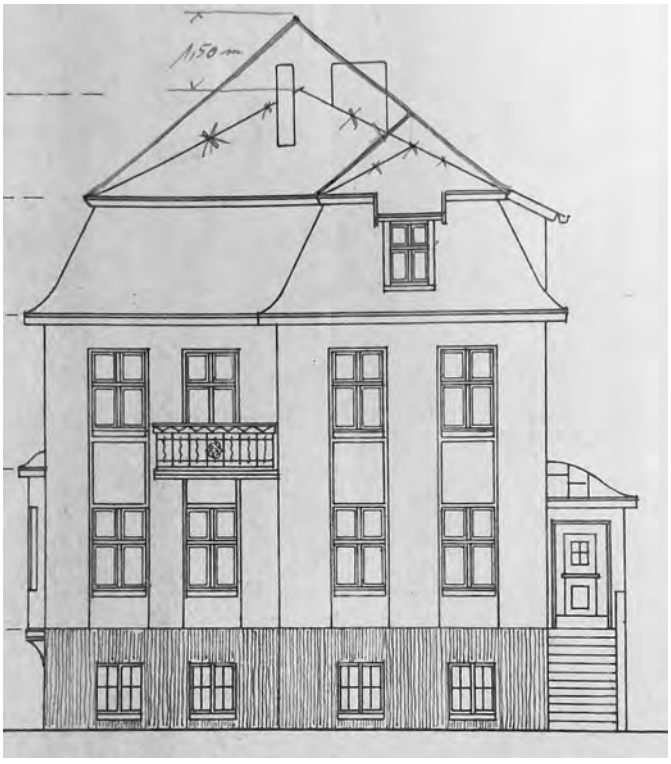

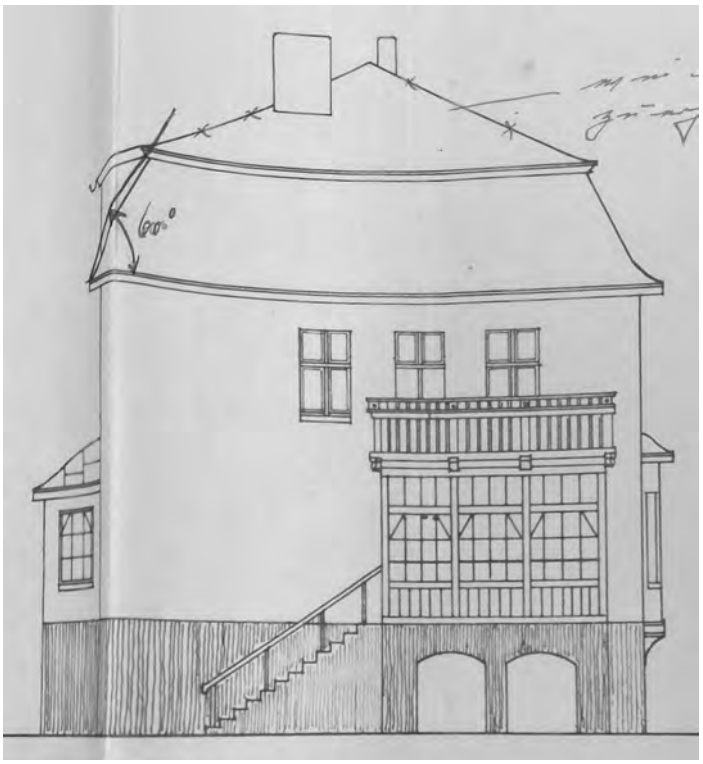

oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2455**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PARTERU

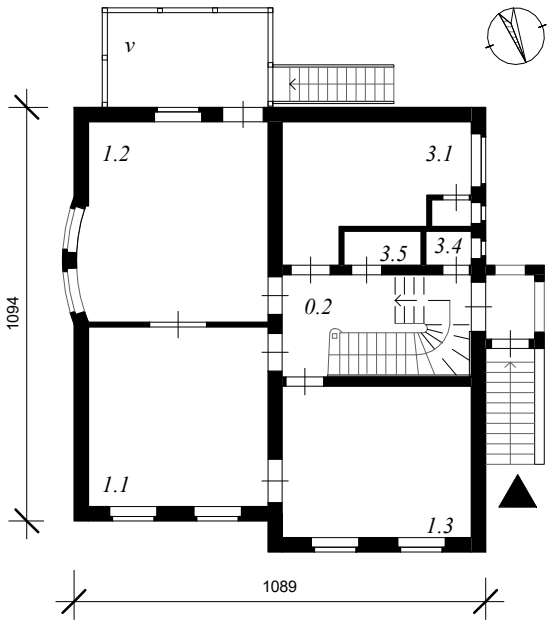

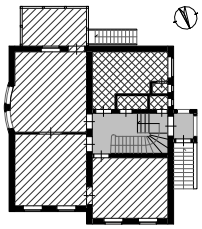

0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	sień	13 m²
1.1	pokój dzienny	23 m²
1.2	jadalnia	26 m²
1.3	pokój	20 m²
3.1	kuchnia	14 m²
3.2	spiżarnia	1 m²
3.4	wc	1 m²
3.5	garderoba	2 m²
v	weranda	11 m²
		113 m²

RZUT PIĘTRA

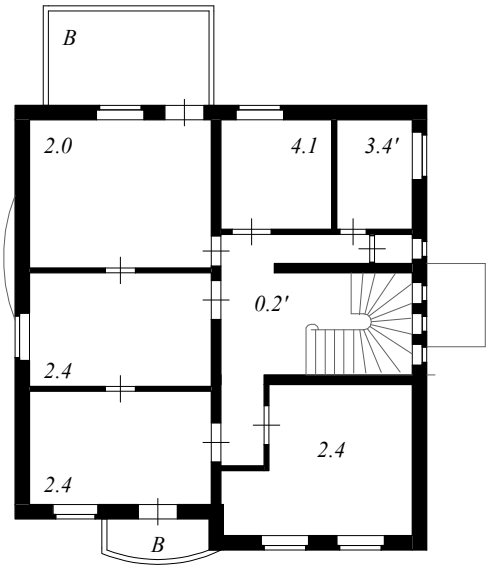

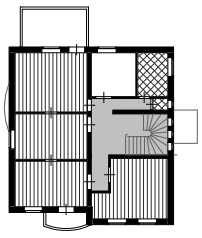

0.2'	korytarz	3 m²
0.2'	korytarz	17 m²
2.0	sypialnia	19 m²
2.4	pokój	14 m²
2.4	pokój	14 m²
2.4	pokój	17 m²
3.4'	łazienka	6 m²
3.4'	wc	1 m²
4.1	pok. służb.	9 m²
B	balkon	3 m²
B	balkon	11 m²
		113 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2455**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

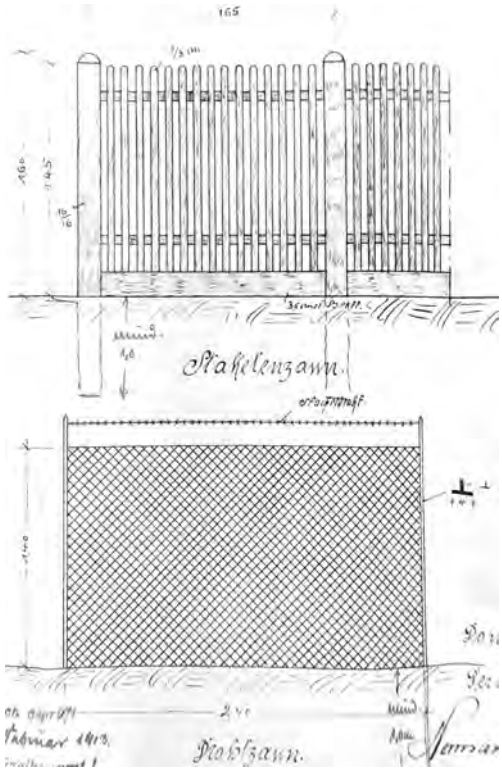

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany jest w północnej części parceli. Zachowano odległość 7,5 m od strony ulicy oraz ok. 5m od granicy sąsiednich działek.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście zlokalizowano w podcieniu zaaranżowanym w bryle głównej budynku. Wiatrołap poprzedzony jest biegiem schodów.
Sień mieszkalna z wbudowaną klatką schodową zapewnia komunikację między pokojem przyjęć, jadalnią oraz kuchnią (za pośrednictwem przedsionka). Komunikacja z piwnicą zapewniona jest za pośrednictwem schodów pod głównym biegiem w sieni, dostępnym za pośrednictwem przedsionka dostępnego również z kuchni. Piętro z poddaszem łączy niezależna klatka schodowa. Wejście do piwnicy zapewniono również z poziomu gruntu. Zejście do ogrodu zlokalizowano od strony południowej z ogrodu zimowego.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony ulicy zlokalizowano pokój przyjęć, od strony ogrodu pokój dzienny oraz jadalnie z ogrodem zimowym i wykuszem.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zaprojektowano sypialnię połączoną z łazienką, oraz dwa pokoje gościnne i pokój służącej. Piętro znajduje się częściowo w obrębie konstrukcji dachu.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest w poziomie parteru. Jest bezpośrednio skomunikowana z piwnicą. W piwnicy zlokalizowano pralnię, prasowalnię, kotłownię, piwniczkę na wino, toaletę i pomieszczenie o niesprecyzowanej funkcji.

6. wysokości pomieszczeń:
Piwnica – 2,50 m, parter- 3,10 m; piętro- ok. 3,00m.

7. dodatkowe zagospodarowanie:
Podobnie jak na sąsiednich posesjach zaprojektowano drewniane ogrodzenie frontowe. Na granicy z sąsiadami przyjęto siatkę stalowaą zakończoną drutem kolczastym.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Rentier Eduard Vester

adres: ul. Uphagena 5 (Uphagenweg 10)

czas powstania projektu: **zaprojektował:** Herman Prohnow

22 - 2

RZUT PIWNICY

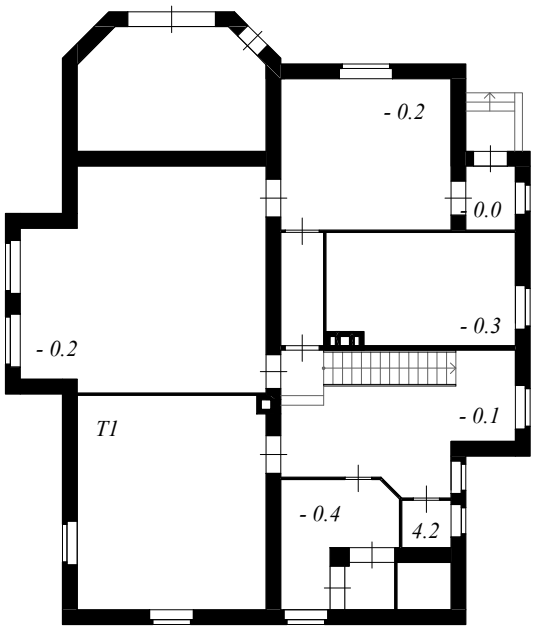

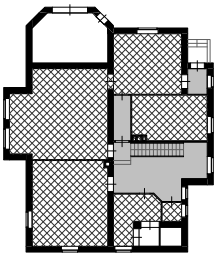

- 0.0	wiatrołap	2 m²
- 0.1	korytarz	3 m²
- 0.1	korytarz	20 m²
- 0.2	piwnica	36 m²
- 0.3	umywalnia	15 m²
- 0.4	piwniczka na wino	8 m²
4.2	wc służb.	2 m²
T1	ogrzewanie	28 m²

114 m²

RZUT PARTERU

0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	korytarz	3 m²
0.2	sień	23 m²
1.1	pokój dzienny	18 m²
1.1	salon	27 m²
1.2	jadalnia	36 m²
3.1	kuchnia	15 m²
3.2	spiżarnia	3 m²
3.4	wc	1 m²
3.5	garderoba	3 m²
v	weranda	15 m²

147 m²

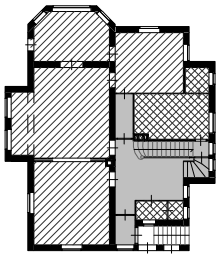

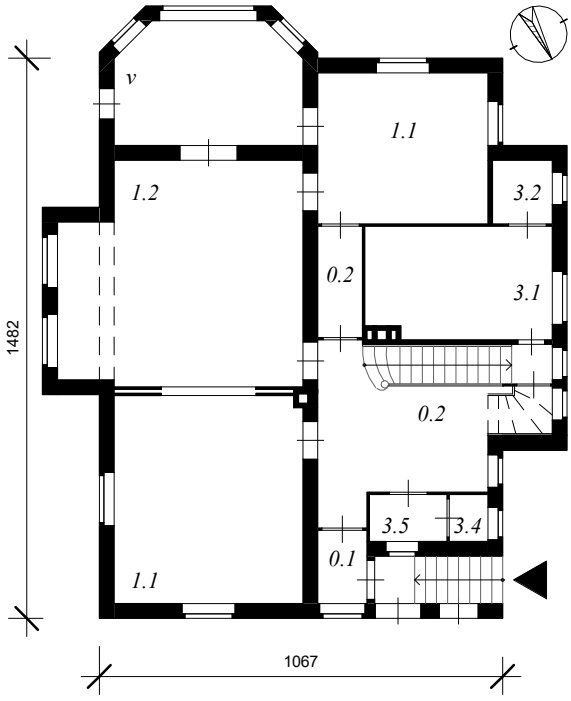

RZUT PIĘTRA

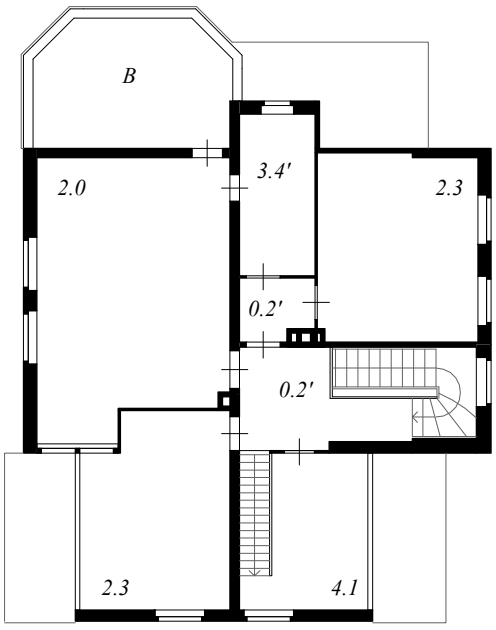

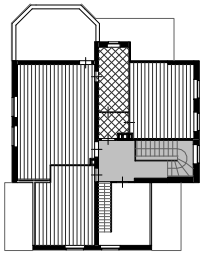

0.2'	przedsionek	3 m²
0.2'	przedpokój	16 m²
2.0	sypialnia	36 m²
2.3	pokój gościnny	21 m²
3.4'	łazienka	9 m²
4.1	pok. służb.	14 m²
B	balkon	17 m²

115 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2242**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany jest w północnej części parcel. Zachowano odległość 7,5 m od strony ulicy oraz ok. 5m od granicy działek sąsiednich.

2. Wejście do budynku.
Wejście główne zlokalizowano w elewacji bocznej - zachodniej, poprzedzone zostało niezadaszonym biegiem schodowym. Wiatrołap pełniący również funkcję szatni prowadzi do sieni. Jest tu także odrębne zejście do piwnicy. W sień wbudowana jest klatka schodowa łącząca parter z pierwszym piętrem. Poddasze skomunikowane jest z piętrem odrębnym biegiem zlokalizowanym w szyi schodowej. Z budynku zejście do ogrodu możliwe jest za pośrednictwem werandy.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony ulicy zlokalizowano pokój dzienny o wydłużonym kształcie (30m2). Od strony ogrodu znajduje się pokój dzienny i jadalnia połączona z werandą.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze, zlokalizowanym w mansardzie, umieszczono trzy sypialnie, z czego jedna jest dostępna za pośrednictwem, najprawdopodobniej, garderoby, łazienka jest ogólnodostępna z sieni.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest w poziomie parteru. Usytuowana od strony północnej (ekspozycja na ulicę) nie posiada bezpośredniego połączenia z jadalnią - obsługa odbywa się za pośrednictwem sieni.
Na poziomie piętra znajduje się jeden pokój dla służącej. W piwnicy zlokalizowano cztery pomieszczenia o niesprecyzowanym przeznaczeniu, pralnię oraz kotłownię.

6. Wysokości pomieszczeń:
Piwnica -2,20, pozostałych pomieszczeń nie zwymiarowano.

7. Dodatkowe zagospodarowanie:
Na działce nie wykazano innych inwestycji; w 1931 roku dokonano przebudowy w obrębie piwnicy w celu wydzielenia garażu.

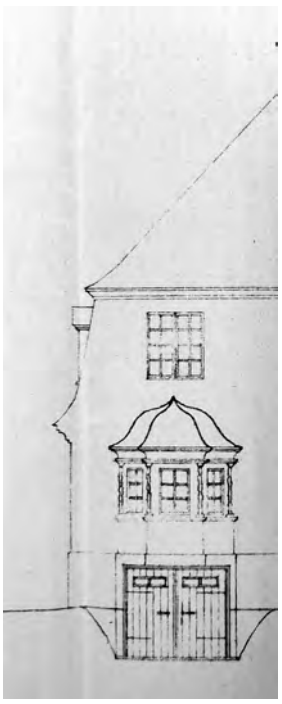

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

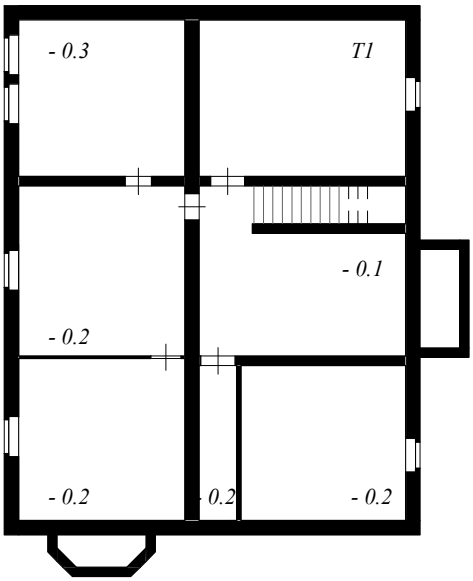

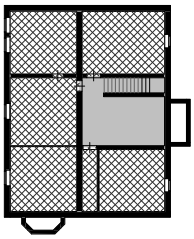

- 0.1	komunikacja	24 m²
- 0.2	piwnica	20 m²
- 0.2	piwnica	18 m²
- 0.2	piwnica	4 m²
- 0.2	piwnica	19 m²
- 0.3	umywalnia	18 m²
T1	kotłownia	23 m²

125 m²

RZUT PARTERU

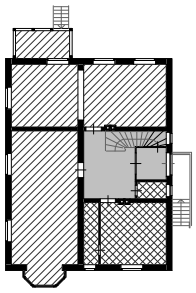

0.1	wiatrołap	4 m²
0.2	sień	18 m²
1.1	pokój dzienny	42 m²
1.1	pokój dzienny	23 m²
1.2	jadalnia	18 m²
3.1	kuchnia	18 m²
3.2	spiżarnia	4 m²
3.4	wc	2 m²
v	weranda	7 m²

135 m²

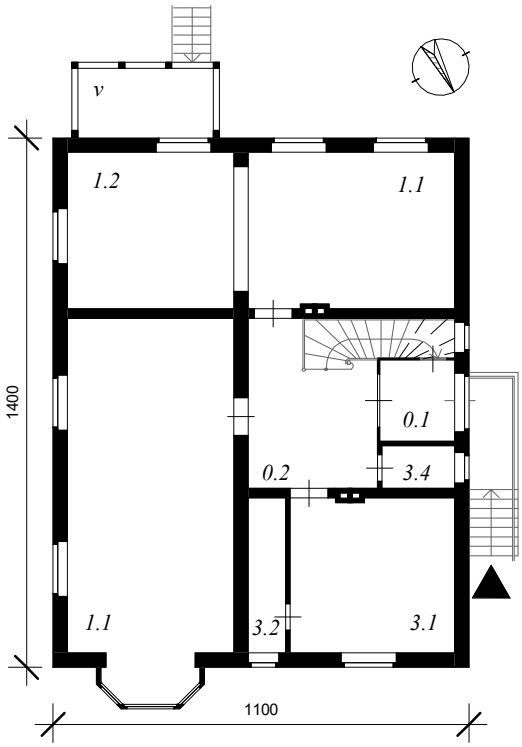

RZUT PIĘTRA

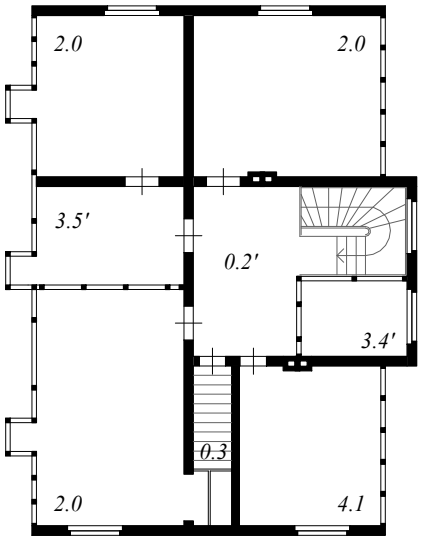

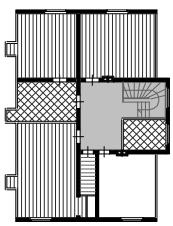

0.2'	predpokój	19 m²
0.3	kl. sch. sł.	3 m²
2.0	sypialnia	21 m²
2.0	sypialnia	17 m²
2.0	sypialnia	26 m²
3.4'	łazienka	6 m²
3.5'	pom. gospodarcze	11 m²
4.1	pok. służb.	16 m²

118 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2241**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

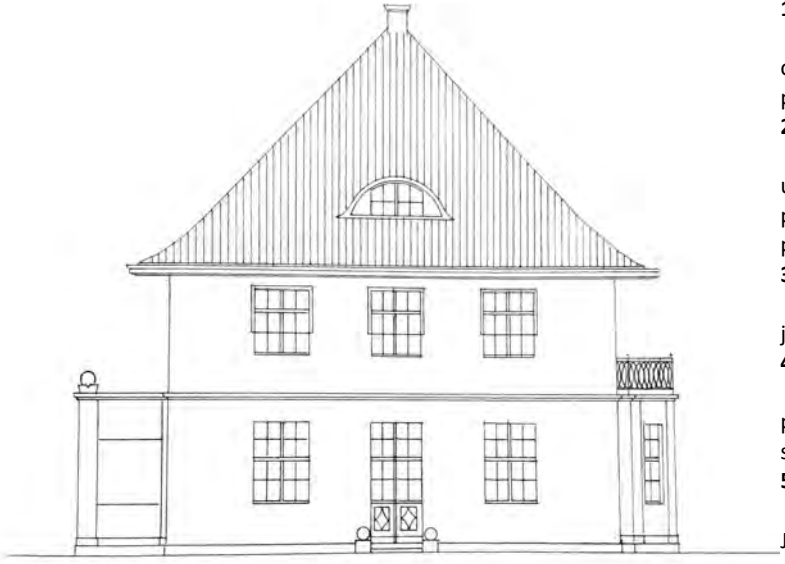

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano w linii zabudowy obowiązującej na ulicy, z zachowaniem przedogródka, po północnej stronie parceli.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Jedyne weście do budynku prowadzi przez ganek usytuowany w elewacji bocznej, od strony północnej. Wiatrołap prowadzi sieni, do kuchni (do piwnicy), i do toalety.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię, pokój dzienny, salon i gabinet.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano sypialnię rodziców połączoną przedsionkiem z łazienką (z loggią), pokój synów, dwa pokoje gościnne oraz pokój służby

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię usytuowano na poziomie parteru. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem sieni i wiatrołapu. W piwnicy znajduje się pralnia, trzy pomieszczenia piwniczne i toaleta.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,0m, parter- 3,3 m, piętro- 3,0 m, poddasze - ok 2,7 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

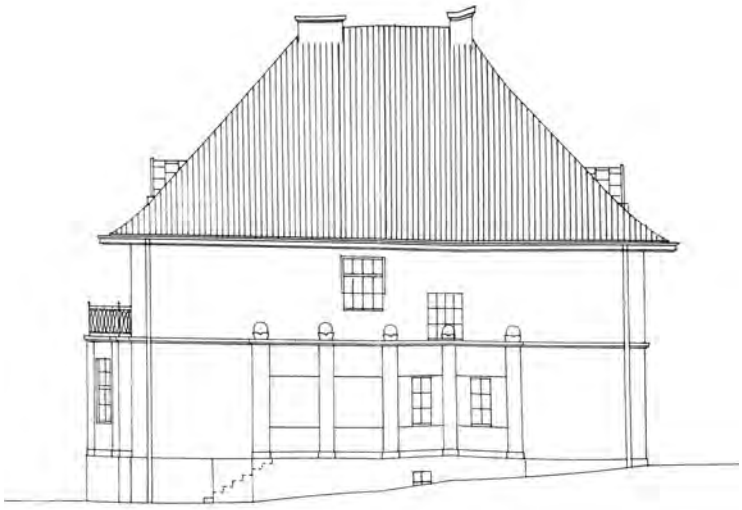

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

POLITECHNIKA GDAŃSKA

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Podleśna 25 (Kronprinzenweg 25)

inwestor: Prof. dr Schroeter

czas powstania projektu: 1913 rok

zaprojektował: Curt Hempel

RZUT PIWNICY

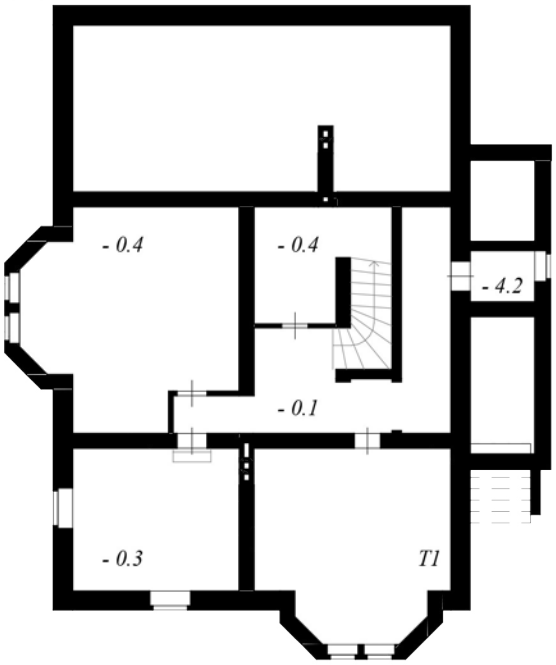

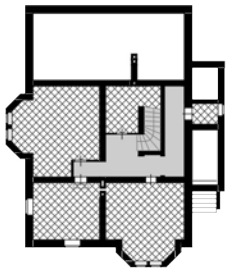

- 0.1	korytarz	14 m²
- 0.2	piwnica	22 m²
- 0.2	piwnica	20 m²
- 0.2	piwnica	11 m²
- 0.3	umywalnia	13 m²
4.2	WC pom.	2 m²
		82 m²

RZUT PARTERU

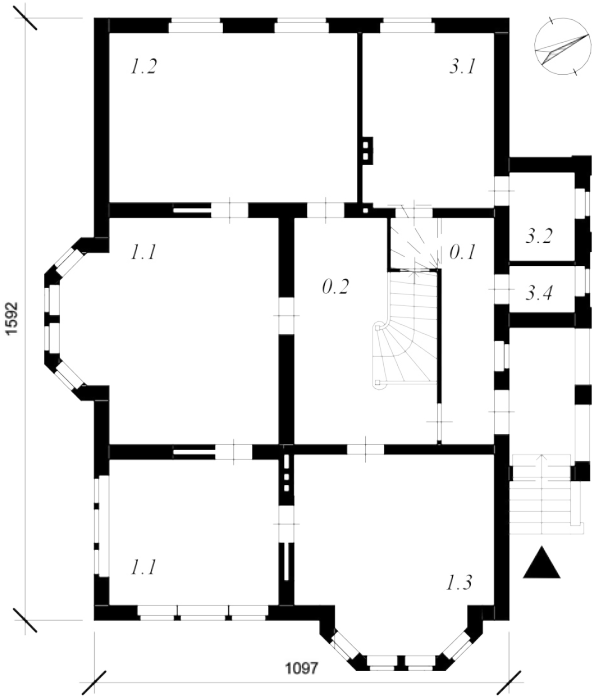

0.1	garderoba	10 m²
0.2	sień	21 m²
1.1	pokój dzienny	31 m²
1.1	sala	17 m²
1.2	jadalnia	30 m²
1.3	gabinet	26 m²
3.2	spiżarnia	4 m²
3.4	WC	2 m²
		141 m²

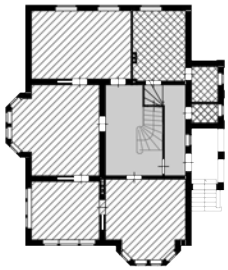

RZUT PIĘTRA

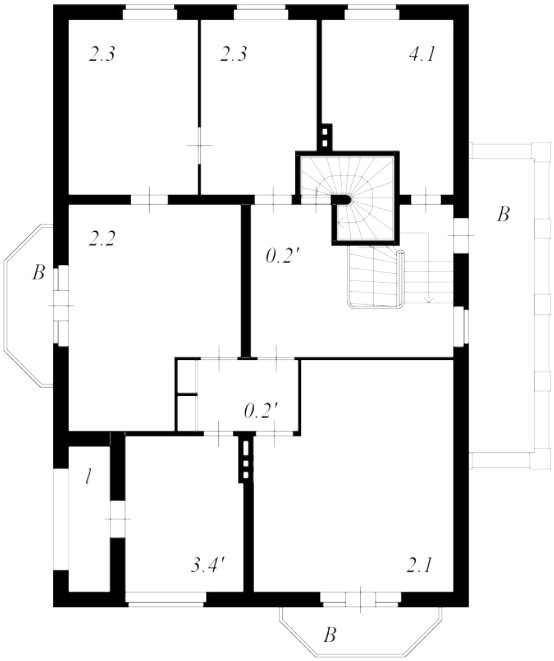

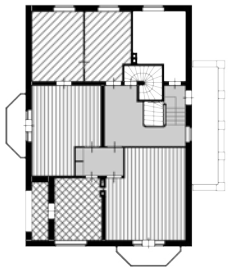

0.2'	przedpokój	17 m²
0.2'	przedpokój	6 m²
2.1	sypialnia rodziców	30 m²
2.2	pokój synów	24 m²
2.3	pokój gościnny	16 m²
2.3	pokój gościnny	14 m²
3.4'	łazienka	13 m²
4.1	pom. służb.	14 m²
B	balkon	14 m²
B	balkon	4 m²
B	balkon	4 m²
l	loggia (lichtbad)	4 m²
		161 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1995**

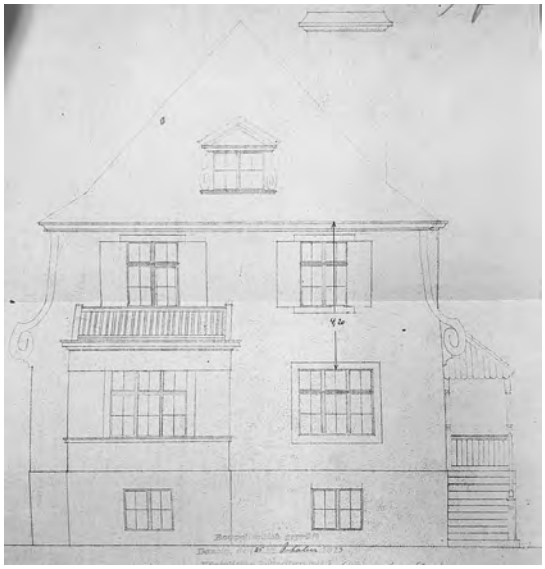

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowano w linii zabudowy obowiązującej na ulicy, z zachowaniem przedogródka.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Weście do budynku prowadzi przez ganek usytuowany w elewacji bocznej, od strony północnej. Sień poprzedzona jest małym wiatrołapem. Z sieni poza pomieszczeniami diznnymi dostępna jest toaleta oraz pomieszczenie komunikacyjne łączące kuchnię, jadalnię, zejście do piwnicy i wyjście do ogrodu.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na parterze usytuowano połączone amfiladowo jadalnię z werandą, gabinet i salon.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano dwie sypialnie, jedną połączoną z garderobą, oraz, za jej pośrednictwem łazienką. Na kondygnacji znajduje się również pokój gościnny. Wszystkie pomieszczenia są niezależnie dostępne z przedpokoju.

5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.
Kuchnię ze spiżarnią usytuowano na poziomie parteru. Jadalnia obsługiwana jest za pośrednictwem przedsionka łączoącego ją z kuchnią i piwnicą. Na poziomie sutereny znajduje się pralnia, piwniczki na wino, kotłownia i piwnica na węgiel. Nie wyodrębniono dodatkowej toalety

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica 2,8-2,3m, parter- 3,10 m, piętro- 3,0 m, poddasze - ok 2,8 do jętki.

7. Dodatkowe zabudowania.
Brak.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

POLITECHNIKA GDAŃSKA

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Podleśna 27 (Kronprinzenweg 27)
czas powstania projektu: 1913 rok

inwestor: Olga Lehsner
zaprojektował: Adolf Bielefeldt /GBL

RZUT PIWNICY

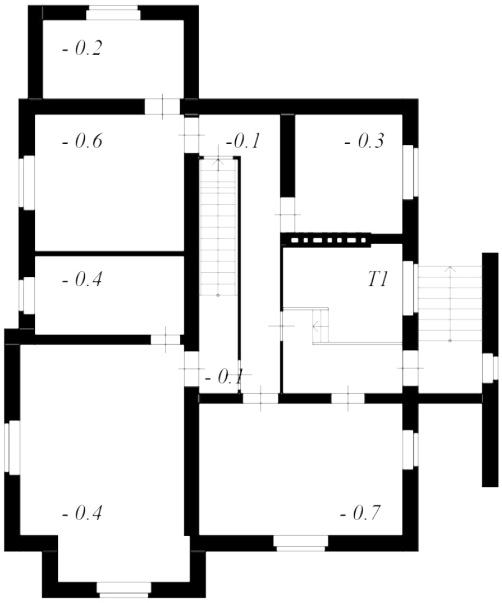

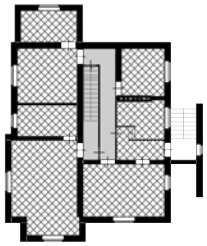

-0.1	korytarz	9 m²
- 0.1	korytarz	6 m²
- 0.2	piwnica	8 m²
- 0.3	umywalnia	10 m²
- 0.4	piwniczka na wino	8 m²
- 0.4	piwniczka na wino	26 m²
- 0.6	piwnica gospodarcza	14 m²
- 0.7	węgiel	19 m²
T1	kotłownia	12 m²
		113 m²

RZUT PARTERU

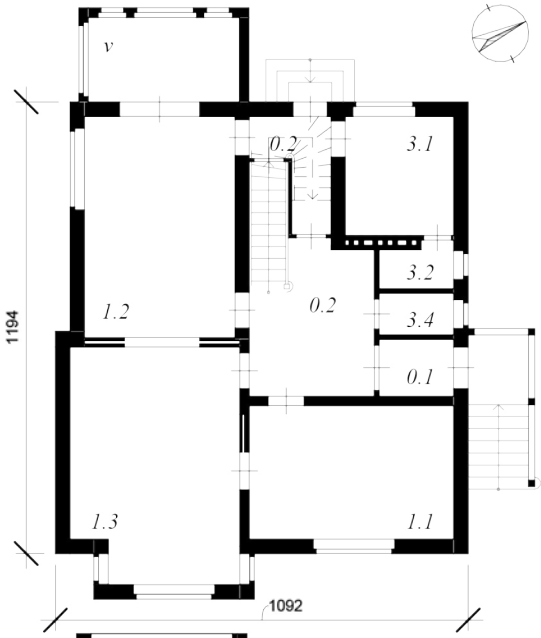

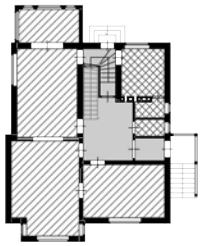

0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	korytarz	5 m²
1.1	salon	19 m²
1.2	jadalnia	23 m²
1.3	gabinet	27 m²
3.1	kuchnia	9 m²
3.2	spiżarnia	2 m²
3.4	WC	2 m²
v	weranda	9 m²
		99 m²

RZUT PIĘTRA

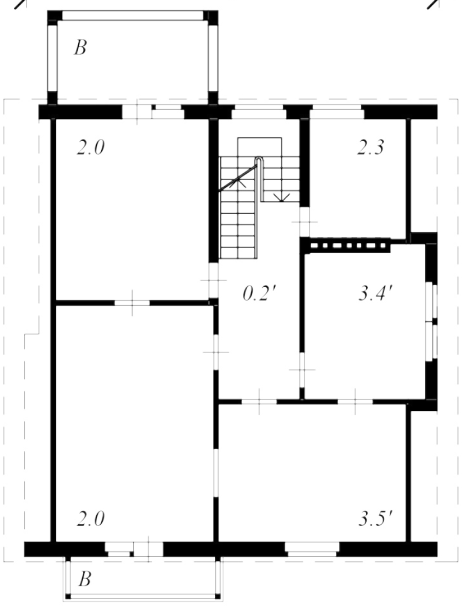

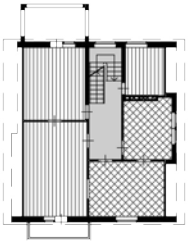

0.2'	przedpokój	16 m²
2.0	sypialnia	19 m²
2.0	sypialnia	26 m²
2.3	pokój gościnny	8 m²
3.4'	łazienka	13 m²
3.5'	garderoba	18 m²
B	balkon	9 m²
B	balkon	4 m²
		114 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1996**

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Uphagena 12 (Uphagenweg 17)

inwestor: Kaufman Max Conrad

czas powstania projektu: 1914 rok

zaprojektował: Gebruder Burchardt

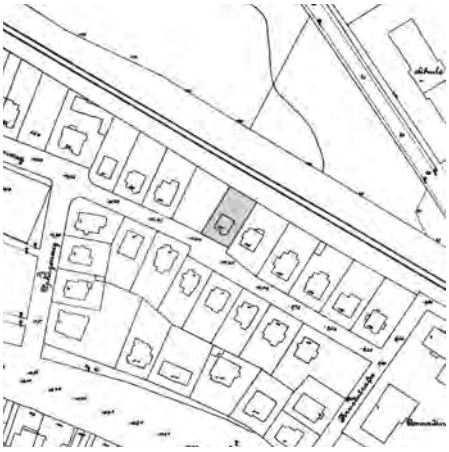

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany jest w południowej części parceli. Zachowano odległość 7,5 m od działki drogowej oraz 5 m od działek sąsiednich. Od północy parcela graniczy z wałem kolejowym.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Portal wejściowy umieszczono w elewacji bocznej. Niewielki wiatrołap poprzedzają trzy stopnie. W sieni mieszkalnej wyodrębniono klatkę schodową oraz szatnię stanowiącą jednocześnie pomieszczenie przejściowe między sienią a toaletą i kuchnią. Kuchnię połączono z piwnicą odrębną klatką schodową. Piętro i poddasze łączy odrębny bieg schodowy. Do piwnicy doprowadzono również zewnętrzne wejście.
Do ogrodu z budynku prowadzą schody wyprowadzone z werandy.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony ulicy zlokalizowano sień mieszkalną i pokój dzienny, który połączony jest w jednym trakcie z jadalnią zakończoną werandą.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zaprojektowano trzy sypialnie, łazienkę i pokój dla służby. Dwie sypialnie posiadają balkony.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest w poziomie parteru. Skomunikowana jest z piwnicą za pośrednictwem własnej klatki schodowej. Obsługa jadalni następuje za pośrednictwem szatni i sieni, przy czym w ścianie między kuchnią a jadalnią zlokalizowano okienko wydawcze- co stanowi rozwiązanie rzadko spotykane. W piwnicy zlokalizowano pięć pomieszczeń o niesprecyzowanej funkcji.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica – 2,00 m, parter- 3,20 m; piętro- ok. 3,10m.

7. Dodatkowe zagospodarowanie.
W północnym narożu działki wzniesiono domek na narzędzia ogrodnicze o wymiarach 1,55m x 1,75m.

oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2248**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Kaufman Max Conrad

adres: ul. Uphagena 12 (Uphagenweg 17)

czas powstania projektu: 1914 rok **zaprojektował:** Gebruder Burchardt

RZUT PIWNICY

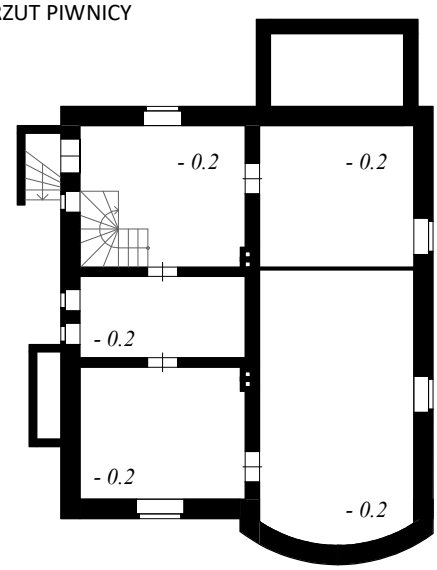

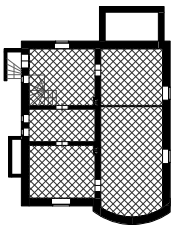

- 0.2	piwnica	29 m²
- 0.2	piwnica	15 m²
- 0.2	piwnica	16 m²
- 0.2	piwnica	9 m²
- 0.2	piwnica	15 m²
		85 m²

RZUT PARTERU

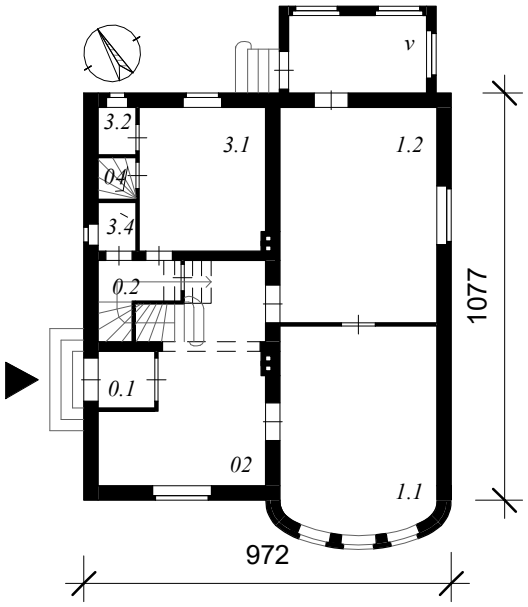

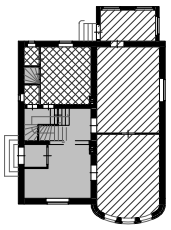

0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	korytarz	3 m²
1.1	pokój dzienny	22 m²
1.2	jadalnia	24 m²
3.1	kuchnia	13 m²
3.2	spiżarnia	1 m²
04	kl. sch. sł.	1 m²
v	weranda	7 m²
		74 m²

RZUT PIĘTRA

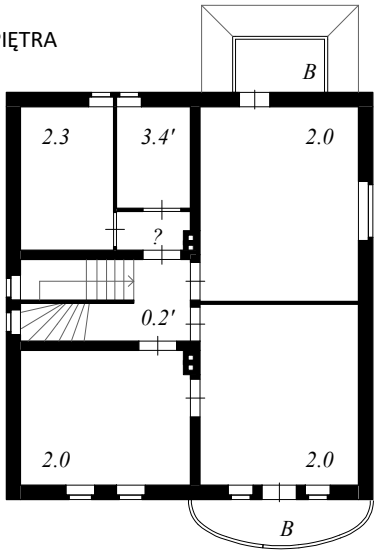

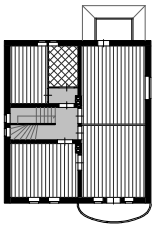

0.2'	przedpokój	9 m²
0.2'	przedpokój	2 m²
2.0	sypialnia	22 m²
2.0	sypialnia	20 m²
2.0	sypialnia	16 m²
2.3	pokój gościnny	9 m²
3.4'	łazienka	5 m²
B	balkon	3 m²
B	balkon	5 m²
		92 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2248**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

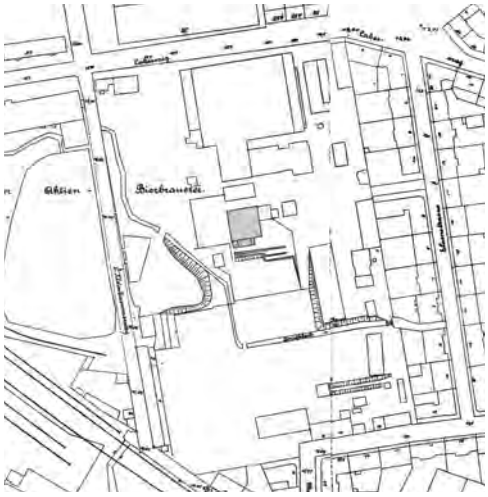

1. Usytuowanie.

Budynek usytuowano w centrum zakładu przemysłowego (browaru) od strony południowo-zachodniej z ekspozycją od strony ulicy (brak zabudowań między ulicą a budynkiem), w pewnym od niej oddaleniu.

2. Wejście do budynku i komunikacja.

Weście do budynku za pośrednictwem ganka usytuowanego przed elewacją frontową, w skrajnej - północnej osi elewacji. Sień podłużna z reprezentacyjną klatką schodową, poprzedzona podwójnym wiatrołapem. Z sieni zapewniono dostęp do wszystkich pomieszczeń dziennych, do gabinetu dyrektora oraz do sekcji pomocniczej, w której zlokalizowana jest toaleta w parterze. Budynek wyposarzony w pomocniczą klatke schodową dla służby.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).

Na parterze usytuowano połączone amfiladowo pokój pani, pokój pana oraz jadalnię i pokój dzienny połączone rozsuwanymi drzwiami. W jadalni znajduje się wyjście na rozległą werandę, za której pośrednictwem można zejść do ogrodu.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).

Na piętrze zlokalizowano 3 sypialnie, w tym dwie połączone amfiladowo z pokojem pana, pokój, oraz pokój akt. **5. Pomieszczenia pomocnicze i strefa obsługi.**

Kuchnię usytuowano w poziomie parteru w sekcji pomocniczej. Strefa ta obejmuje wyodrębniony korytarz, z którego dostępne są na parterze - kuchnia ze spiżarnią, połączona z pomieszczeniem kredensu i naczyń. Pomocnicza klatka schodowa prowadzi do podobnej strefy na piętrze gdzie zlokalizowano także łazienkę (połączoną z sypialnią i dostępną z pomocniczego korytarza) i dwie toalety. Jedna prawdopodobnie przeznaczona dla służby z uwagi na brak wyodrębnienia takich pomieszczeń na poziomie piwnicy. Na piętrze znajdują się dwa pokoje dla służby.

6. Wysokości pomieszczeń.

parter- 3,75 m, piętro- 3,40 m,

7. Dodatkowe zabudowania.

Brak budynków uzupełniających funkcję willi.

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PARTERU

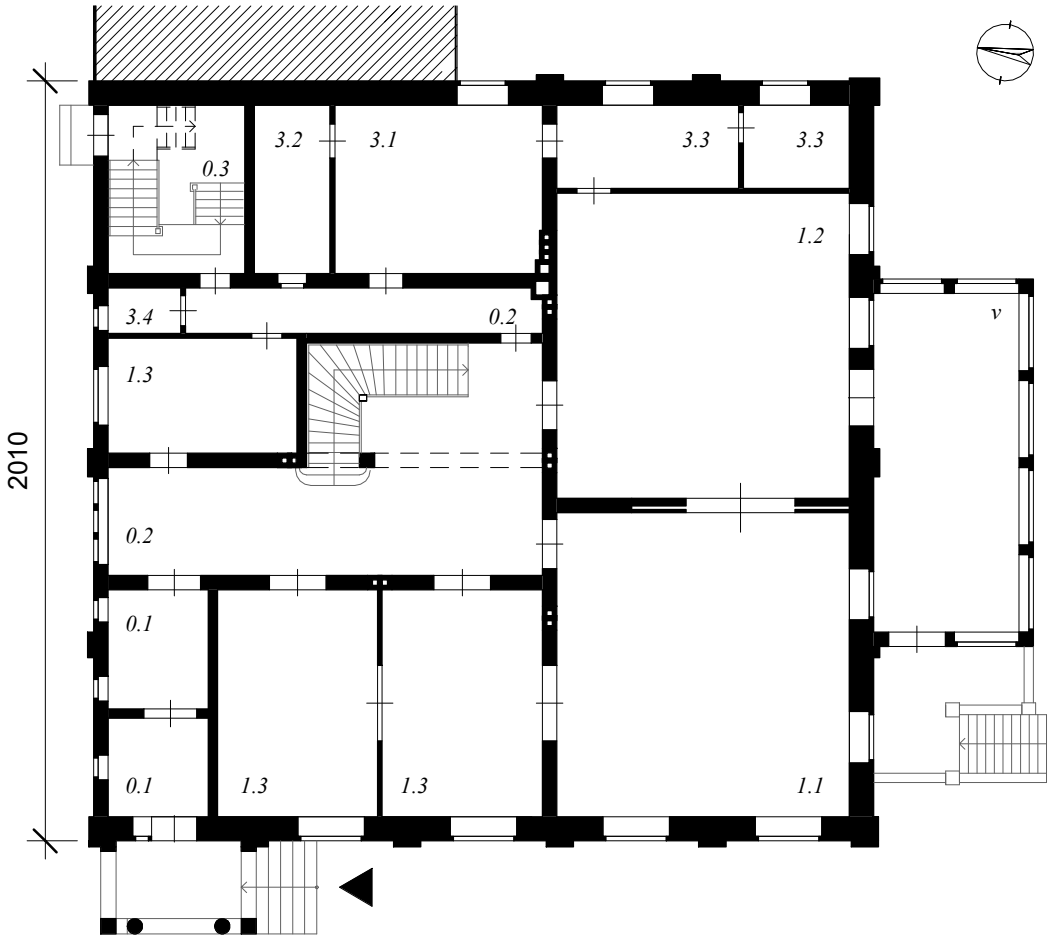

0.1	przedsionek	8 m²
0.1	wejście	7 m²
0.2	korytarz	11 m²
0.2	sień	53 m²
0.3	kl. sch. sł.	16 m²
1.1	pokój dzienny	62 m²
1.2	jadalnia	62 m²
1.3	gabinet- pokój pana	25 m²
1.3	pokój pani	26 m²
1.3	biuro dyrektora	15 m²
3.1	kuchnia	24 m²
3.2	spiżarnia	9 m²
3.3	naczynia	6 m²
3.3	kredens	11 m²
3.4	wc	2 m²
v	weranda	34 m²
		373 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1351**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIĘTRA

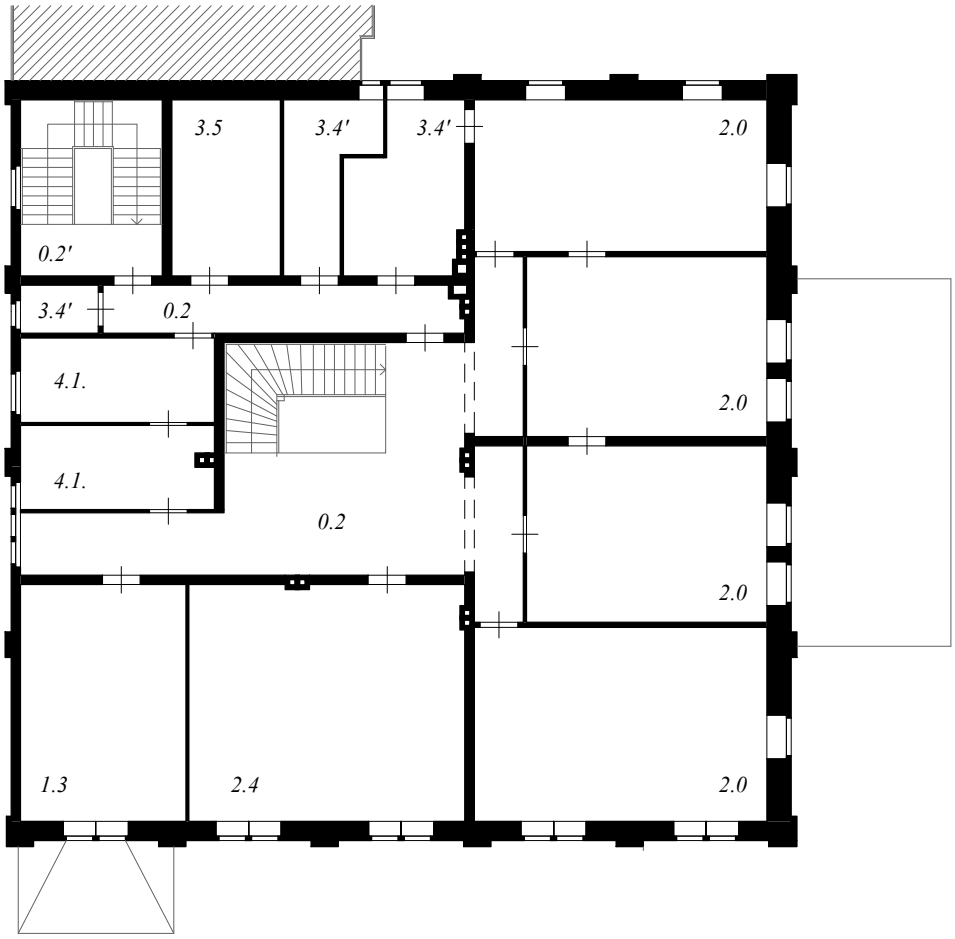

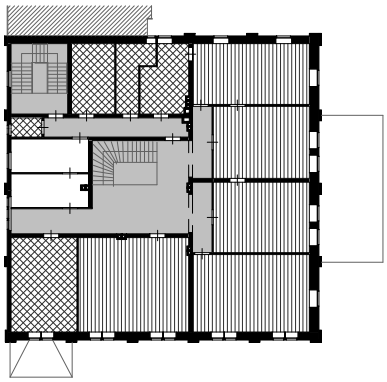

0.2	przedpokój	61 m²
0.2		12 m²
0.2'	kl. sch. sł.	17 m²
1.3	pokój akt	27 m²
2.0	sypialnia	31 m²
2.0	sypialnia	30 m²
2.0	pokój pana	30 m²
2.0	sypialnia	40 m²
2.4	pokój	46 m²
3.4'	wc	9 m²
3.4'	łazienka	13 m²
3.4'	wc	3 m²
3.5	garderoba (?)	13 m²
4.1.	pom. służb.	11 m²
4.1.	pom. służb.	11 m²
		355 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**1351**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

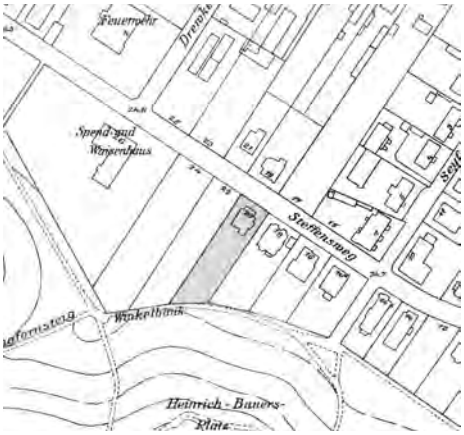

1. Usytuowanie:
Budynek usytuowany jest przy ul. Batorego w ciągu parceli sąsiadujacych z terenami leśno-parkowymi.
Budynek poprzedzony jest przedogródkiem o głębokości 5 metrów, ogród właściwy znajduje się w południowej cześći parceli u podnóża wyniesień morenowych. Działka ma kształt wydłużony i zagospodarowana jest symetrycznie (odległość budynku od sąsiednich parceli-5m).

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku zlokalizowane jest w osi elewacji frontowej na poziomie parteru na który prowadzą lustrzane schody zewnętrzne. Wiatrołap pełni funkcję komunikacyjną dla służby łącząc pomieszczenie kuchni z zejściem do piwnicy (schody pod biegiem schodów głównych). Z wiatrołapu dostępna jest także toaleta oraz szatnia (stanowiąca przedsionek do zejścia do piwnicy). Do budynku prowadzą także dwa wejścia pomocnicze - jedno prowadzące do kuchni oraz drugie, zlokalizowane pod gankiem kuchennym do piwnicy. W budynku znajduje się jeden bieg schodowy łączący parter z piętrem - wbudowany w sień mieszkalną z podestem. schody prowadzące na poddasze są wydzielone w obrębie pomieszczenia gospodarczego. Schody prowadzące do piwnicy zlokalizowane są pod głównym biegiem schodów. Dostę do nich jest za pośrednictwem wiatrołapu.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
W budynku zlokalizowane są dwa pomieszczenia dzienne - jadalnia skomunikowana za pośrednictwem pomieszczenia kredensu z kuchnią, oraz pokój dzienny. Sień ma charakter mieszkalny - posiada wydzielony podest wypoczynkowy.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Wydzielono cztery sypialnie oraz jeden pokój gościnny; jedną wspólną łazienkę i odrębną toaletę.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest na parterze - posiada osobne boczne wejście, jest komunikacyjnie połączona z piwnicą za pośrednictwem wiatrołapu, z jadalnią za pośrednictwem pomieszczenia kredensu. Nie ma bezpośredniego połączenia z sienią. Na poddaszu zlokalizowano pokój dla pomocy domowej. W piwnicy zlokalizowano pralnię, spiżarnie , kotłownię, toaletę dl asłużby i inne pomieszczenia o charakterze gospodarczym.

6. wysokość pomieszczeń:
piwnica - 2,5m,
parter 2,82m,
piętro-2,62m,
poddasze- 2,75m do jętki.

8. Dodatkowe zabudowania:
brak

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PARTERU

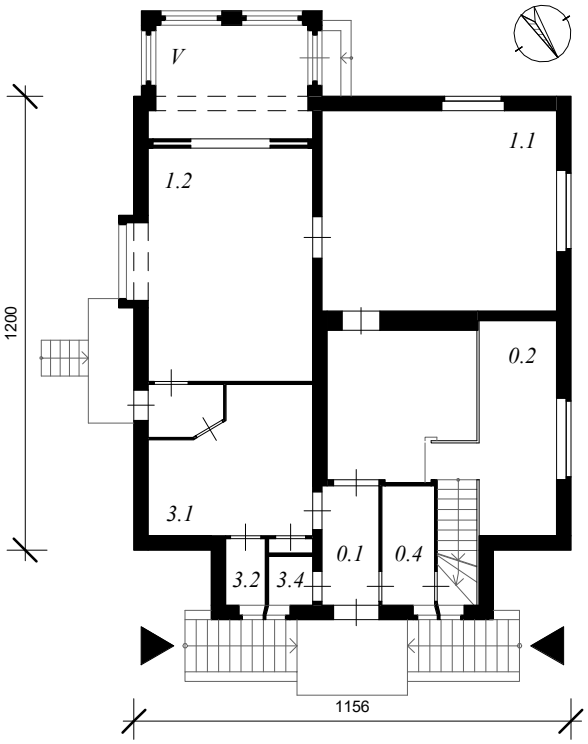

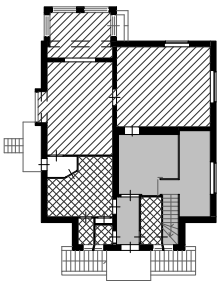

0.1	wiatrołap	5 m²
0.2	sień	31 m²
0.4	szatnia	4 m²
1.1	pokój dzienny	33 m²
1.2	jadalnia	28 m²
3.1	kuchnia	15 m²
3.2	spiżarnia	2 m²
3.4	wc	2 m²
V	weranda	12 m²
		131 m²

RZUT PIĘTRA

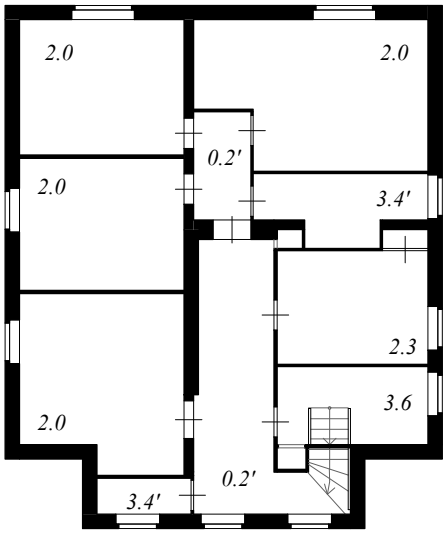

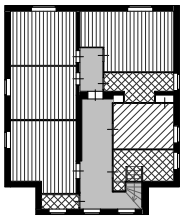

0.2'	korytarz	4 m²
0.2'	przedpokój	18 m²
2.0	sypialnia	19 m²
2.0	sypialnia	16 m²
2.0	sypialnia	22 m²
2.0	sypialnia	15 m²
2.3	pokój gościnny	12 m²
3.4'	łazienka	7 m²
3.4'	wc	2 m²
3.6	pom. gospodarcze	9 m²
		125 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2267**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

1. Usytuowanie.
Budynek usytuowany jest na działce narożnej, od strony południowej. Zachowano odległość 7,5 m od strony obu działek drogowych.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście za pośrednictwem ganku, poprzedzonego biegiem schodów, usytuowano w elewacji północno- zachodniej. Niewielki przedsionek między wiatrołapem a sienią łączy komunikacyjnie parter z zejściem do piwnicy. Sień jest pomieszczeniem mieszkalnym i w jej obrębie zlokalizowano wbudowaną klatką schodową, która obejmuje dwie kondygnacje. Kuchnia posiada odrębne wejście od strony północnej, do ogrodu prowadzi dodatkowe zejście z werandy.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony ulicy zlokalizowano pokój (prawdopodobnie gabinet) oraz salon. Od strony południowo wschodniej (również z ekspozycją uliczną) jadalnię i werandę.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zaprojektowano sypialnię połączoną z garderobą i łazienką dostępną także bezpośrednio z sieni, oraz trzy pokoje o niesprecyzowanej funkcji. Wszystkie pomieszczenia zaprojektowano jako przechodnie.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest w poziomie parteru. Skomunikowana jest z piwnicą za pośrednictwem sieni. Obsługa jadalni następuje za pośrednictwem niewielkiego przedsionka. W piwnicy zlokalizowano siedem pomieszczeń o niesprecyzowanej funkcji oraz toaletę dla służby.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica – 2,00 m, parter- 3,10 m; piętro- ok. 2,90m.

7. Dodatkowe zagospodarowanie.
W 1926 roku zaprojektowano garaż jednostanowiskowy przy północnej granicy działki.

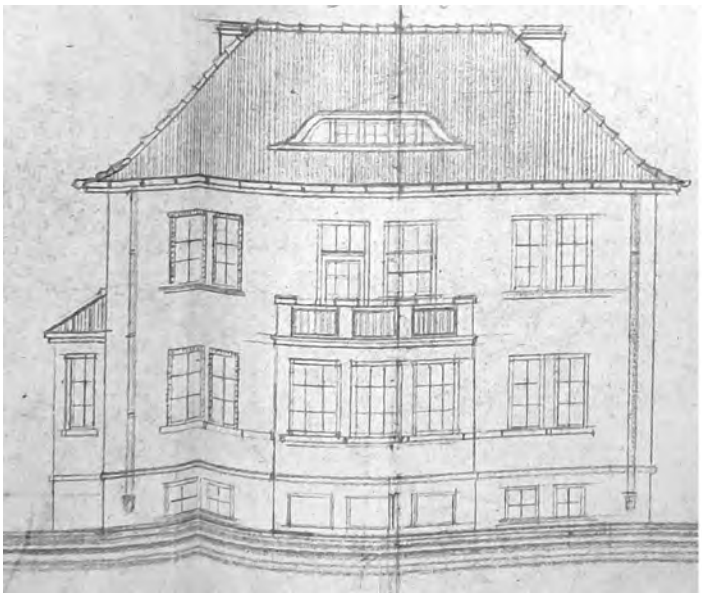

Elewacja południowo-wschodnia (ul. Piramowicza)

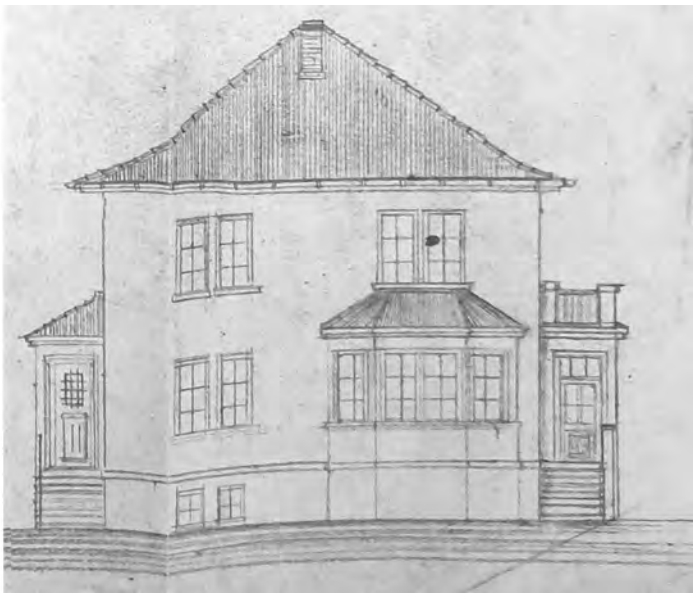

Elewacja południowo-zachodnia (ul.Uphagena)

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Johannes Haase
adres: Ul. Uphagena 2 (Uphagenweg 12)

czas powstania projektu: 1921 rok **zaprojektował:** Johannes Haase

RZUT PIWNICY

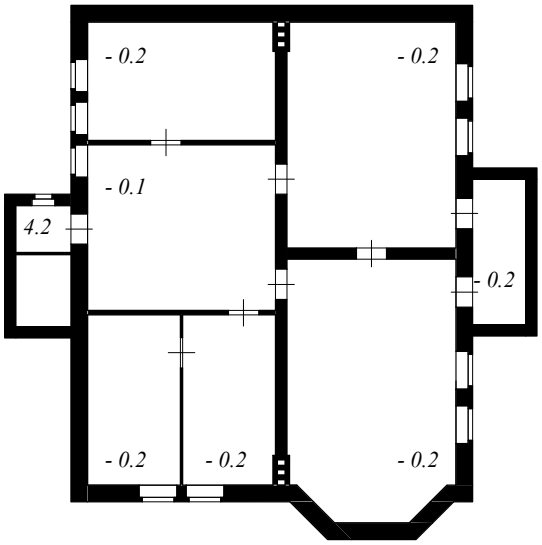

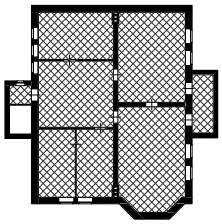

- 0.1	piwnica	22 m²
- 0.2	piwnica	27 m²
- 0.2	piwnica	16 m²
- 0.2	piwnica	11 m²
- 0.2	piwnica	11 m²
- 0.2	piwnica	30 m²
- 0.2	piwnica	5 m²
4.2	wc służb.	2 m²

123 m²

RZUT PARTERU

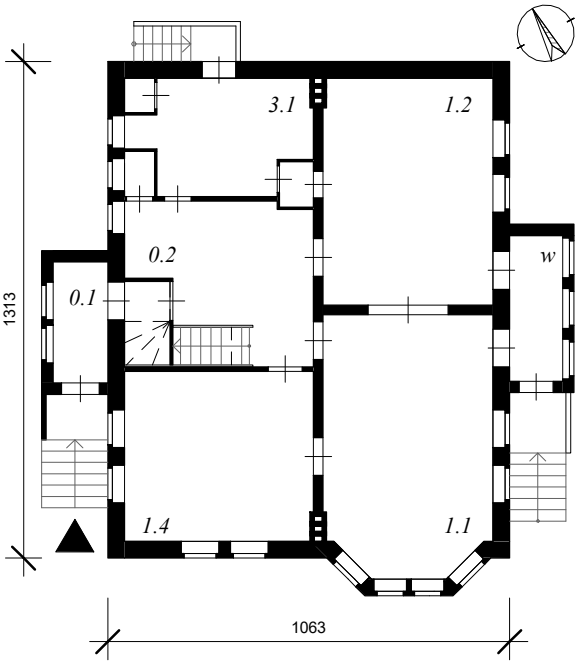

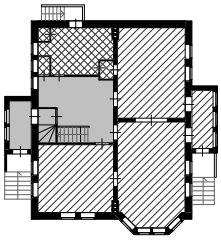

0.1	wiatrołap	3 m²
0.1	wiatrołap	5 m²
0.2	sień	18 m²
1.1	salon	30 m²
1.2	jadalnia	27 m²
1.4	pokój	23 m²
3.1	kuchnia	13 m²
3.2	spiżarnia	1 m²
3.3	kredens	1 m²
3.4	wc	1 m²
w	weranda	5 m²

126 m²

RZUT PIĘTRA

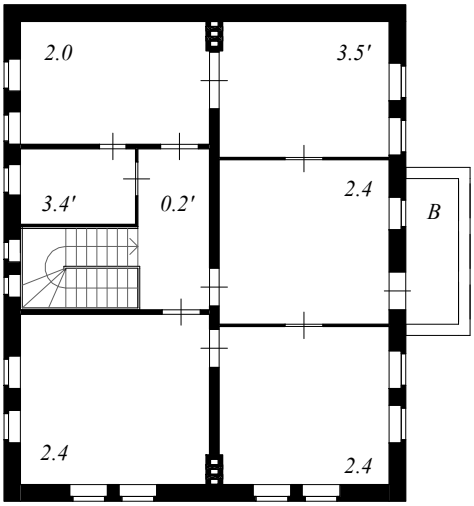

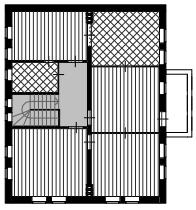

0.2'	przedpokój	14 m²
2.0	sypialnia	16 m²
2.4	pokój	20 m²
2.4	pokój	19 m²
2.4	pokój	23 m²
3.4'	łazienka	6 m²
3.5'	garderoba	16 m²
B	balkon	5 m²

119 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2244**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Kaufmann S. Schur
adres: ul. Uhagena (Uphagenweg 28)

czas powstania projektu: 1922 rok; nieistn. **zaprojektował:** Henry Brettschneider

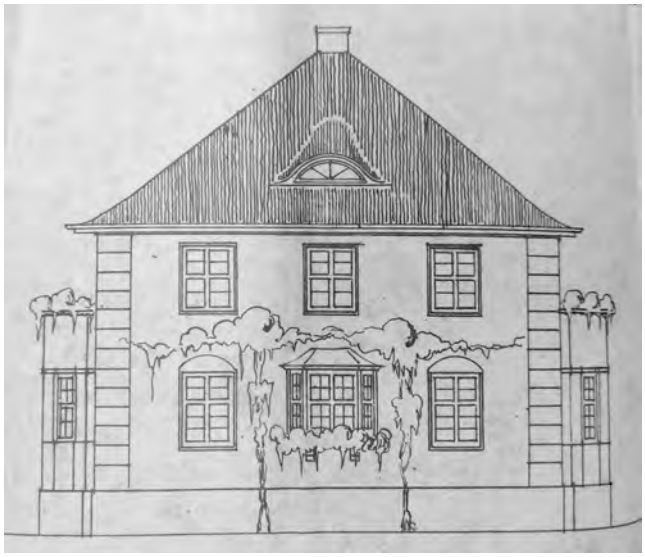

1. Usytuowanie:
Budynek był usytuowany w części południowej wydłużonej parceli budowlanej. Zachowano odległość 7,5 m od strony ulicy. Parcela od północy graniczyła z wałem kolejowym. Ogród obejmował teren północny oraz południowo wschodni działki.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście główne do budynku umieszczono od strony północno- zachodniej za oknem wykuszowym. Obok niewielkiego wiatrołapu prowadzącego do sieni zlokalizowano toaletę. Odrębne wejście do kuchni zlokalizowano od strony północnej - ogrodowej za pośrednictwem wiatrołapu łączącego komunikacyjnie kuchnię, klatkę schodową prowadzącą do piwnicy, oraz sień mieszkalną. Z sieni schody zabiegowe prowadzą na wyższą kondygnację. Na poddasze prowadzą odrębne schody, prawdopodobnie drabiniaste.

3. Pomieszczenia dzienne (parter)
W parterze poza sienią mieszkalną z oknem wykuszowym, zlokalizowano dwa pomieszczenia dzienne - pokój dzienny połączony z jadalnią dwuskrzydłowymi drzwiami. Obok jadalni zlokalizowano werandę. pomieszczenia te mają ekspozycję południową.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro)
Na piętrze zlokalizowano sypialnię rodziców oraz dwa pokoje dziecięce. Łazienka dostępna jest za pośrednictwem przedsionka z sypialni oraz, z drugiej strony za pośrednictwem pomieszczenia klatki schodowej prowadzącej na poddasze.

5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi:
Kuchnia zlokalizowana jest na parterze, posiada odrębne wejście oraz jest skomunikowana z piwnicą bez udziału pomieszczeń komunikacji ogólnej. W piwnicy, która posiada odrębne wejście, zlokalizowane są pomieszczenia kotłowni, pralnia, pomieszczenia gospodarcze oraz, prawdopodobnie, mieszkanie służbowe z kuchnią i toaletą. Brak informacji na temat zagospodarowania poddasza.

6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica - 2,10 m, parter- 3,00m, piętro - 2,80 m, poddasze - 2,20 do jętki

7. Dodatkowe zagospodarowanie:
W latach dwudziestych budynek był wielokrotnie rozbudowywany w planie. Współcześnie obiekt nie istnieje.

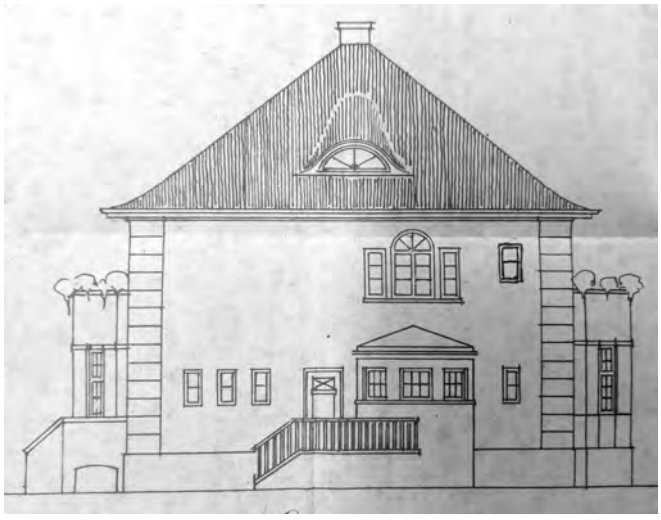

oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2453**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Kaufmann S. Schur
adres: ul. Uhagena (Uphagenweg 28)

czas powstania projektu: 1922 rok; rozebrano -bd **zaprojektował:** Henry Brettschneider

RZUT PIWNICY

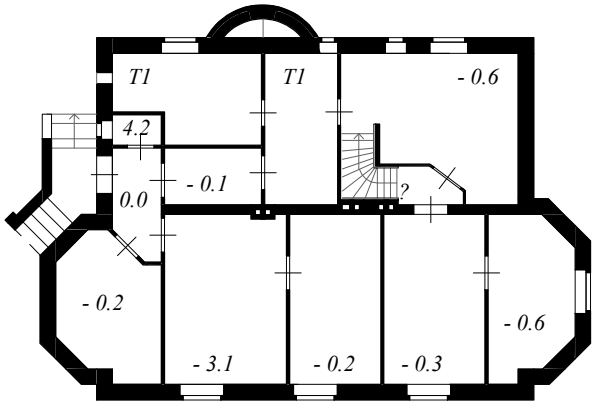

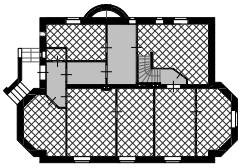

- 0.0	wiatrołap	4 m²
- 0.1	korytarz	4 m²
- 0.2	izba	11 m²
- 0.2	kl. sch. sł.	3 m²
- 0.2	izba	9 m²
- 0.3	umywalnia	12 m²
- 0.6	pom. gospodarcze	9 m²
- 0.6	pom. gospodarcze	15 m²
- 3.1	kuchnia	14 m²
4.2	wc służb.	1 m²
T1	pom. tech.	8 m²
T1	kotłownia	8 m²
		98 m²

RZUT PARTERU

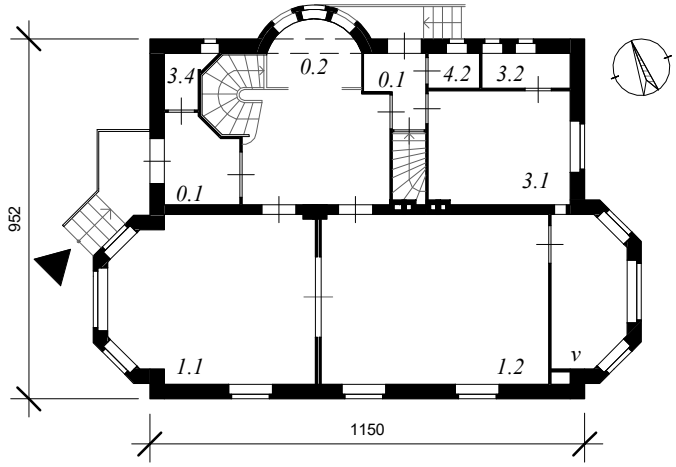

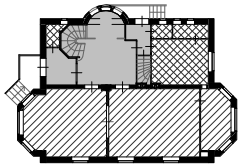

0.1	wiatrołap	4 m²
0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	sień	18 m²
0.3	kl. sch. sł.	2 m²
1.1	pokój dzienny	23 m²
1.2	jadalnia	27 m²
3.1	kuchnia	11 m²
3.2	spiżarnia	2 m²
3.4	wc	2 m²
4.2	umywalka	1 m²
v	weranda	7 m²
		101 m²

RZUT PIĘTRA

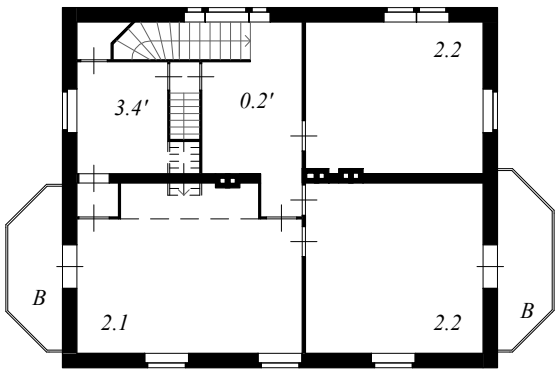

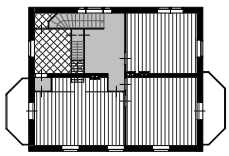

0.2'	przedpokój	14 m²
0.4	przedsionek	2 m²
0.4	przedsionek	1 m²
2.1	sypialnia rodziców	25 m²
2.2	pokój dziecięcy	21 m²
2.2	pokój dziecięcy	19 m²
3.4'	łazienka	8 m²
3.4'	wc	1 m²
B	balkon	6 m²
B	balkon	5 m²
		101 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2453**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

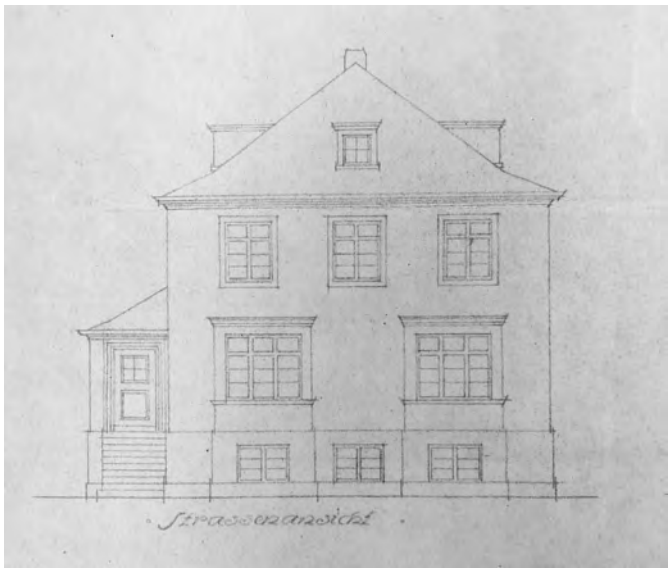

1. Usytuowanie.
Budynek jest usytuowany w części południowej wydłużonej parceli budowlanej. Zachowano odległość 7,5 m od strony ulicy oraz ok. 5m od granicy działki usytuowanej po stronie zachodniej. Parcela od tyłu (od północy) graniczy z wałem kolejowym. Ogród obejmuje teren północny oraz południowo wschodni działki.
2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do budynku zlokalizowano w parterowej sekcji bocznej, poprzedzonej biegiem schodów. Wiatrołap prowadzi do niewysokiego przedsionka otwartego na dwukondygnacyjną sień; z przedsionkiem sąsiaduje pomieszczenie toalety. Wejście do kuchni umieszczono w sieni, zejście do piwnicy zlokalizowano pod schodami głównymi, bezpośrednio z pomieszczenia sieni. Dodatkowe zejście do piwnicy z poziomu terenu zlokalizowano w sekcji zachodniej. Weranda nie jest wyposażona w dodatkowe zejście do ogrodu.
3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Od strony ulicy (ekspozycja południowa) umieszczono salon (przy wejściu) oraz pokój pana, który jest pomieszczeniem przechodnim między salonem a jadalnią z ekspozycją ogrodową.
4. Pomieszczenia prywatne (piętro):
Na piętrze zlokalizowano 3 pokoje dzieci, jeden pokój, prawdopodobnie, dla gości, oraz sypialnię rodziców połączoną bezpośrednio z łazienką.

Na kondygnacji znajduje się również pokój służby oraz odrębna klatka schodowa prowadząca na poddasze gdzie zlokalizowano 3 izby o nieokreślonym przeznaczeniu. W poziomie piwnicy zlokalizowano 3 przechodnie pomieszczenia biurowe z osobną toaletą. **5. Pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi:**
Kuchnia zlokalizowana jest na poziomie parteru, obsługa jadalni odbywa się za pośrednictwem pomieszczenia kredensu. W piwnicy zlokalizowano pomieszczenie kotłowni, mieszkanie portiera oraz pomieszczenia piwniczne.
6. Wysokości pomieszczeń.
Piwnica-2,60m, parter-3,10m, piętro-2,80m, poddasze- 2,3 do jętki.
7. dodatkowe zabudowania: brak
8. forma architektoniczna:
Budynek zaprojektowany na planie prostokąta, jego bryła jest zwarta, nakryta dachem kopertowym. Od strony zachodniej zlokalizowano aneks obejmujący poziom piwnicy i parteru, w obrębie którego umieszczono wiatrołap , toaletę i spiżarnię. Układ elewacji frontowej jest symetryczny co podkreślają dwa płytkie okna wykuszowe w poziomie parteru; od strony ogrodowej zlokalizowano werandę z balkonem na stropie. Zróżnicowanie charakteru pomieszczeń uwidocznione jest w rozmiarze stolarki okiennej.

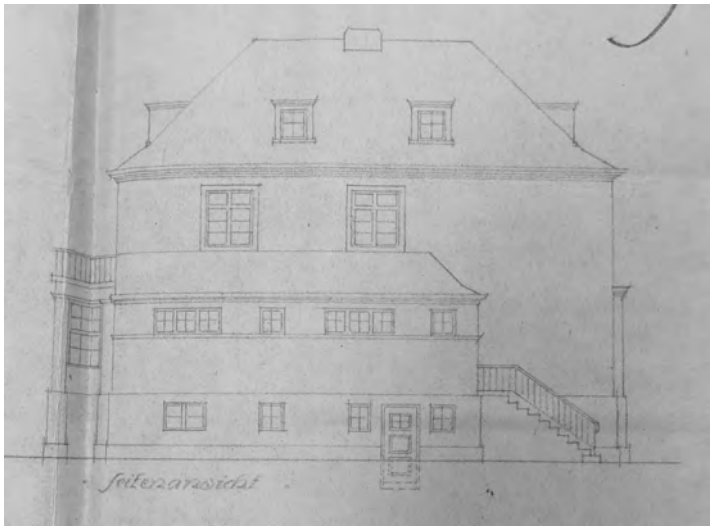

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny inwestor: Barwald

adres: ul. Uphagena 30 (Uphagenweg 27b)

czas powstania projektu: 1921 rok **zaprojektował:** Dr Ing Richard Abraham

RZUT PIWNICY

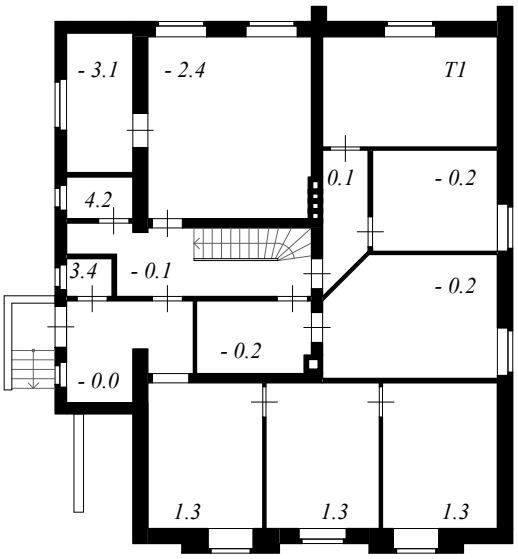

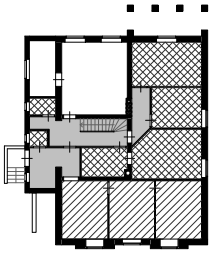

- 0.0	przedpokój	8 m²
- 0.1	komunikacja	10 m²
- 0.1	korytarz	4 m²
- 0.2	bd	9 m²
- 0.2	piwnica	14 m²
- 0.2	piwnica	6 m²
- 2.4	pokój portiera	21 m²
- 3.1	kuchnia sł.	6 m²
1.3	biuro	12 m²
1.3	biuro	12 m²
1.3	biuro	12 m²
3.4	wc	1 m²
4.2	wc służb.	2 m²
T1	kotłownia	14 m²
		130 m²

RZUT PARTERU

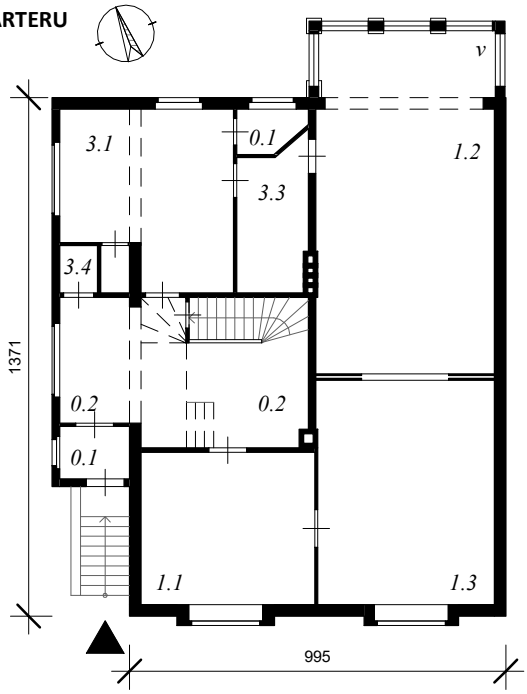

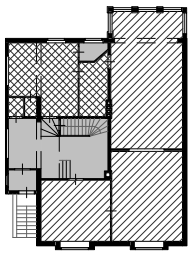

0.1	wiatrołap	3 m²
0.1	wiatrołap	2 m²
0.2	sień	18 m²
0.2	garderoba	7 m²
1.1	salon	19 m²
1.2	jadalnia	34 m²
1.3	gabinet	28 m²
3.1	kuchnia	19 m²
3.2	spiżarnia	1 m²
3.3	kredens	7 m²
3.4	wc	1 m²
v	weranda	8 m²
		147 m²

RZUT PIĘTRA

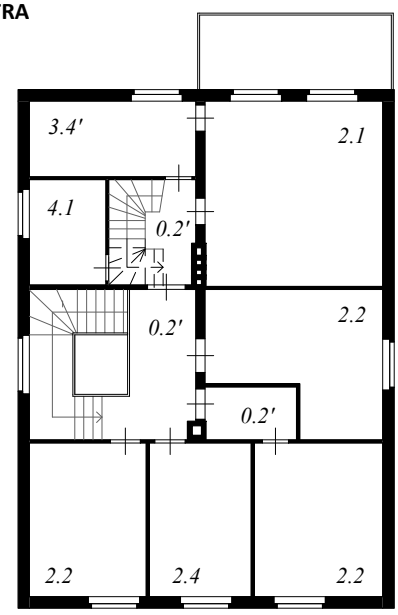

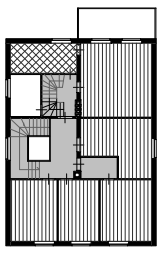

0.2'	korytarz	3 m²
0.2'	przedpokój	15 m²
0.2'	korytarz	6 m²
2.1	sypialnia rodziców	23 m²
2.2	pokój syna	15 m²
2.2	pokój córki	14 m²
2.2	pokój syna	13 m²
2.4	pokój	11 m²
3.4'	łazienka	9 m²
4.1	pok. służb.	6 m²
		114 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2451**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

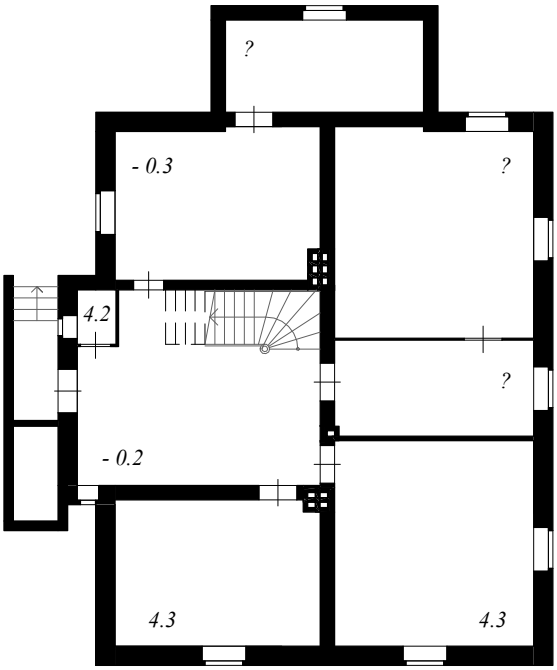

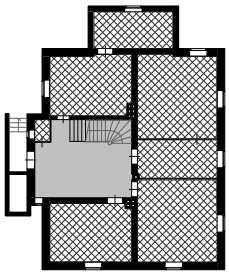

	bd	13 m²
	bd	29 m²
	bd	13 m²
- 0.2	komunikacja	32 m²
- 0.3	umywalnia	21 m²
4.2	wc służb.	1 m²
4.3	pokój	29 m²
4.3	pokój	21 m²

159 m²

RZUT PARTERU

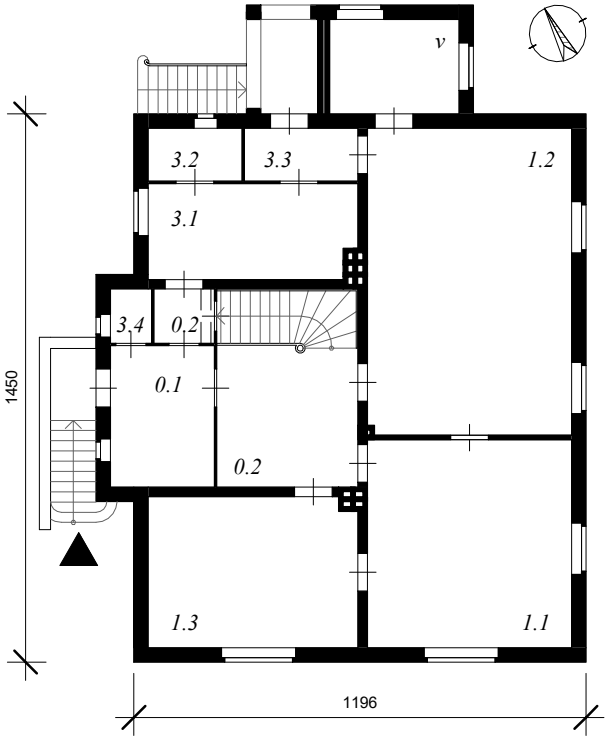

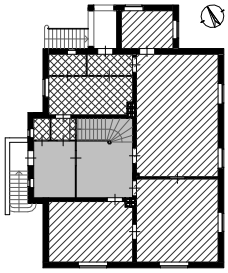

0.1	szatnia	10 m²
0.2	przedsionek	2 m²
0.2	sień	19 m²
1.1	pokoj dzienny	30 m²
1.2	jadalnia	44 m²
1.3	gabinet	22 m²
3.1	kuchnia	14 m²
3.2	spiżarnia	3 m²
3.3	kredens	4 m²
3.4	wc	2 m²
v	weranda	9 m²

159 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2245**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIĘTRA

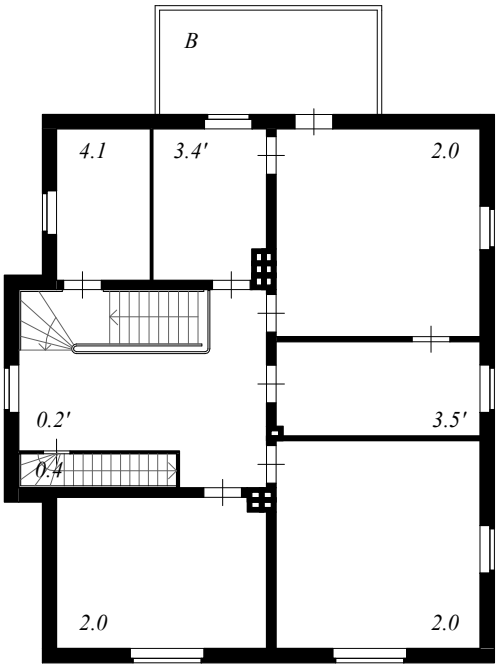

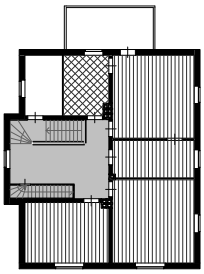

0.2'	przedpokój	29 m²
0.4	kl. schodowa	4 m²
2.0	sypialnia	30 m²
2.0	sypialnia	30 m²
2.0	sypialnia	22 m²
3.4'	łazienka	12 m²
3.5'	garderoba	13 m²
4.1	pok. służb.	10 m²
B	balkon	16 m²
		165 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2245**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

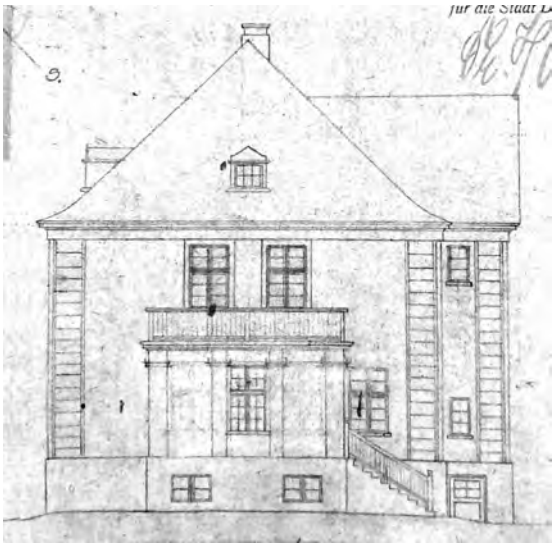

1. Usytuowanie:
Budynek usytuowany jest przy w południowej części parceli. Zachowano odległość 7,5 m od strony ulicy oraz 5m od granicy działek sąsiednich. Od północy działka ograniczona jest wałem kolejowym.

2. Wejście do budynku i komunikacja.
Wejście do Budynku zlokalizowano od strony zachodniej w płytkim ryzalicie wejściowym. Portal wejściowy poprzedzono dwoma stopniami, właściwy bieg prowadzący na wyniesiony parter znajduje się za wiatrołapem, który łączy komunikacyjnie piwnicę z parterem (zejście do piwnicy). Komunikacja na piętro odbywa się główną klatką schodową zaaranżowaną jako schody zabiegowe. Na poddasze prowadzą odrębne schody usytuowane w wydzielonej klatce Obok sieni znajduje się pomieszczenie szatni, za którą zlokalizowano pomieszczenie toalety. Od strony ogrodowej zlokalizowano wejście służbowe prowadzące do kuchni i na werandę (z werandy do ogrodu); odrębne zejście do piwnicy umieszczono z boku ryzalitu wejściowego.

3. Pomieszczenia dzienne (parter).
Na program dzienny składają się pokój pana (bliżej wejścia do budynku) oraz pokój pani połączony komunikacyjnie z jadalnią. Jadalnia połączona jest z werandą. Obsługa jadalni odbywa się za pośrednictwem pomieszczenia przejściowego- kredensu.

4. Pomieszczenia prywatne (piętro).
Na piętrze zlokalizowano trzy sypialnie, jedna z sypialni ma bezpośrednie połączenie z łazienką oraz pomieszczeniem garderoby. Pomieszczeni łazienki jest również dostępne z wydzielonego poza sienią przedsionka, poprzedzającego także pokój gościnny oraz odrębne pomieszczenie toalety.

5. pomieszczenia pomocnicze, strefa obsługi.
Kuchnia zlokalizowana jest na parterze, od jadalni i sieni oddzielona jest pomieszczeniem kredensu; spiżarnia zlokalizowana jest w obrębie werandy. Kuchnia nie ma bezpośredniego połączenia z wiatrołapem oraz zejściem do piwnicy w obrębie budynku. W piwnicy zlokalizowano kotłownię, pralnię oraz pięć pomieszczeń piwnicznych o nieokreślonym przeznaczeniu, a także toaletę dla służby.

6. Wysokości pomieszczeń. Piwnica - 2,50m, parter- 3,30m, piętro- 3,10m, poddasze- 2,20m do jętki.

7. dodatkowe zagospodarowanie:
W 1924 roku wykonano odrębne zejście z werandy do ogrodu za pośrednictwem tarasu wypoczynkowego, z biegiem schodów od strony północnej, w 1925roku wyodrębniono dwa pokoje na poddaszu a w 1926 roku dokonano przebudowy strefy wejściowej wznosząc nowy aneks wejściowy z dekoracyjnym portalem .

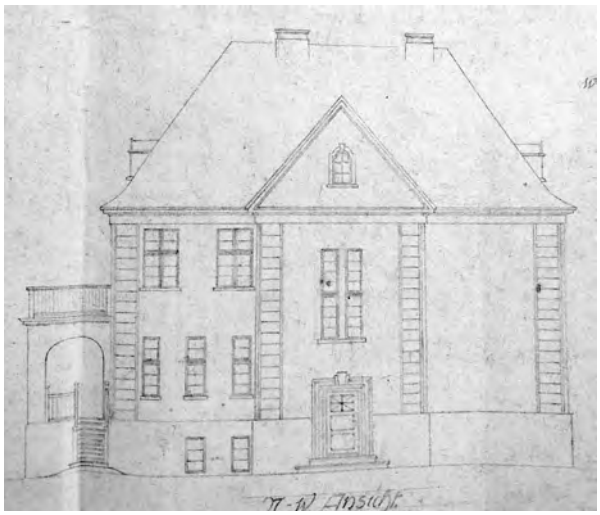

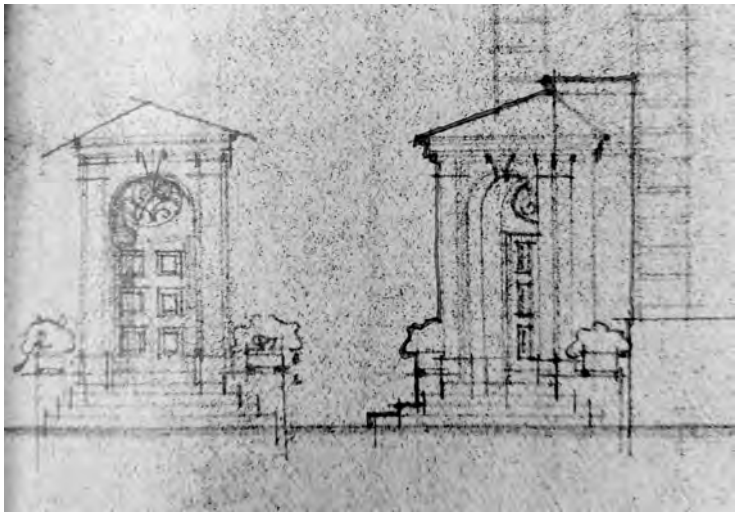

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

RZUT PIWNICY

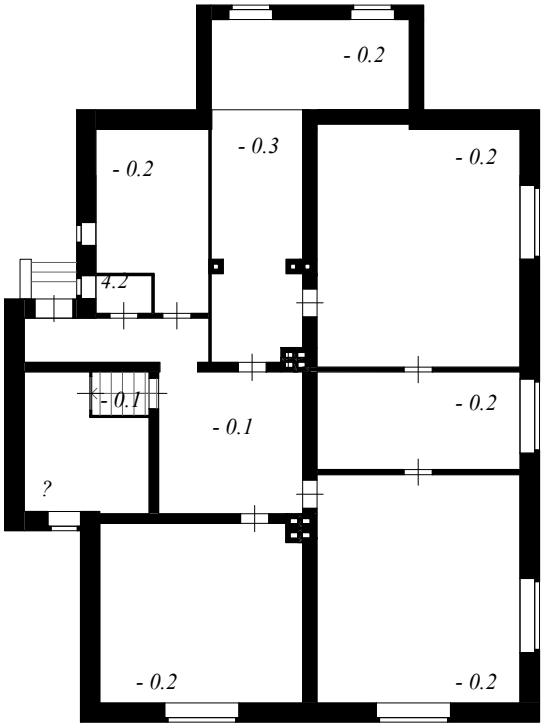

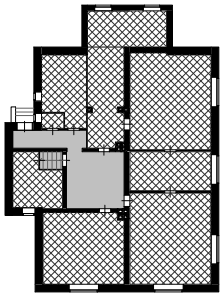

- 0.1	komunikacja	20 m²
- 0.1	komunikacja	2 m²
- 0.2	piwnica	32 m²
- 0.2	piwnica	25 m²
- 0.2	piwnica	14 m²
- 0.2	piwnica	34 m²
- 0.2	piwnica	13 m²
- 0.2	piwnica	13 m²
- 0.3	umywalnia	16 m²
4.2	wc służb.	1 m²
?	bd	10 m²
		181 m²

RZUT PARTERU

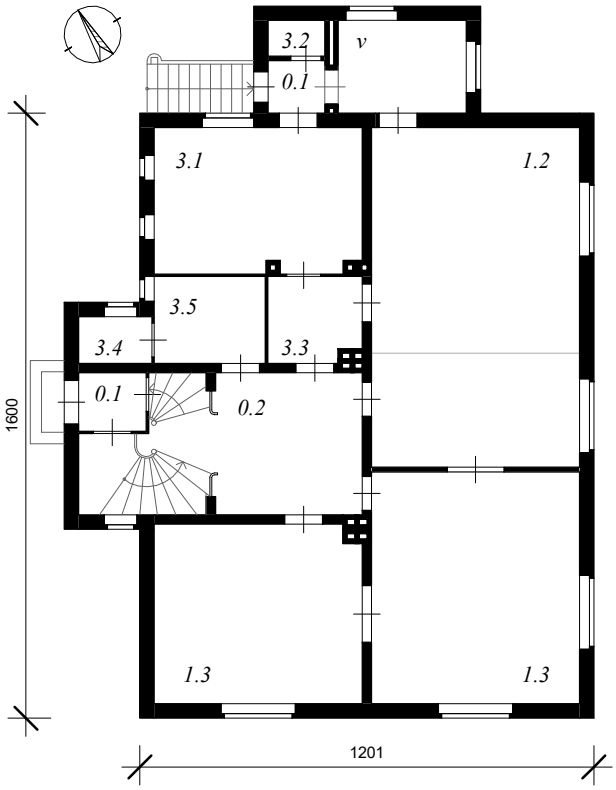

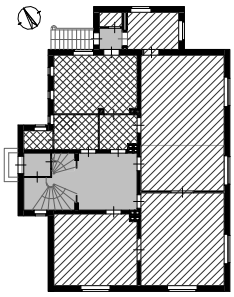

0.1	wiatrołap	2 m²
0.1	wiatrołap	3 m²
0.2	sień	25 m²
1.2	jadalnia	49 m²
1.3	gabinet (pok. pana)	34 m²
1.3	pokój Pani	26 m²
3.1	kuchnia	21 m²
3.2	spiżarnia	1 m²
3.3	kredens	6 m²
3.4	wc	2 m²
3.5	szatnia	7 m²
v	weranda	8 m²
		184 m²

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl

Gdańsk, Wrzeszcz Górny
adres: ul. Uphagena 8 (Uphagenweg 15)

inwestor:

33 / 3

czas powstania projektu: 1923 rok

zaprojektował:

RZUT PIĘTRA

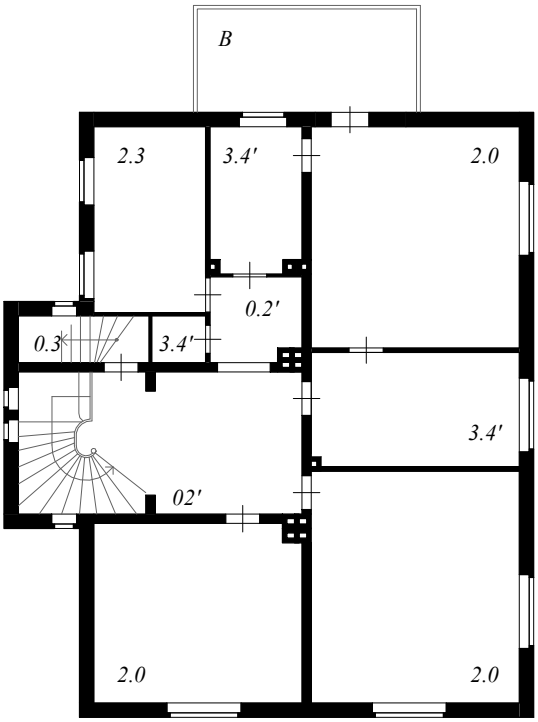

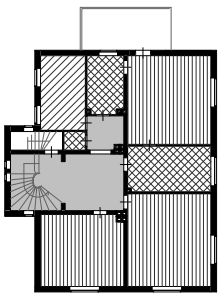

0.2'	przedpokój	6 m²
0.3	kl. sch. sł.	4 m²
02'	przedpokój	28 m²
2.0	sypialnia	26 m²
2.0	sypialnia	34 m²
2.0	sypialnia	32 m²
2.3	pokój gościnny	15 m²
3.4'	garderoba	17 m²
3.4'	łazienka	9 m²
3.4'	umywalka	2 m²
B	balkon	16 m²
		188 m²

skala: 1:200 oprac.: AP źródło: Archiwum Państwowe w Gdańsku, 10/15/**2246**

MOST WIEDZY Pobrano z mostwiedzy.pl